AHMED CEVDET PAŞA

TÂRÎH-İ CEVDET

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U Y A Y I N L A R I
III. 2. Dizi - Sayı: 15[d]

AHMED CEVDET PAŞA

TÂRÎH-İ CEVDET

III. CİLT

Hazırlayan
Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN

ANKARA, 2018

Ahmed Cevdet Paşa, 1823-1895
Târîh-i Cevdet. III. cilt / Ahmed Cevdet Paşa, hazırlayan Abdülkadir Özcan. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2018.

3. cilt (xix, 487 s.) ; 24 cm. — (AKDTYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; III-2. Dizi-Sayı: 15[d])

İndeks var.
ISBN 978 - 975 - 16 - 3444 - 3 (Tk.)
ISBN 978 - 975 - 16 - 3467 - 2 (5.c.)

1. Ahmed Cevdet Paşa, 1823-1895. 2. Osmanlı İmparatorluğu _ Tarih yazıcılığı. 3. Osmanlı İmparatorluğu _ Tarih. I. E.a. II. Özcan, Abdülkadir, hazırlayan. III. Dizi.

907.2
956.1015

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulunun 09.12.2016 tarih ve 732/33 sayılı kararı gereği 2000 adet basılmıştır.

ISBN: 978-975-16-3444-3 (Tk)
978-975-16-3467-2 (5.c)

İnceleyenler: Prof. Dr. Yılmaz KURT
Prof. Dr. Muhittin TUŞ
Prof. Dr. Kenan İNAN
Doç. Dr. Halil ÇELTİK

Kapak Tasarım : Emine ÇAKIR

Baskı : Ziraat Gurup Matbaacılık A.Ş.
İstanbul Yolu Trafo Karşısı Varlık / ANKARA
Tel: (0312) 384 73 44 - 45

İÇİNDEKİLER

TÂRÎH-İ CEVDET'İN ÜÇÜNCÜ CİLDİNİN MUHTEVASI VE KAYNAKLARI XVII

VEKĀYİ'-İ SENE-İ 1198

Kalyoncu Kışlası'nın Binâsı 1

Sofya Vak'ası 2

Katl-i Mîralay-ı Sivas 4

Tercüme 5

Kassâbbaşının Azli 6

Kırım'ın Tasdîkına Dâir Rusyalu'nun Sened İstediği 7

Prusyalu'nun Takrîri 9

Tezyîl 10

Şeyhülislâm Konağında Meclis Akdi 16

Kapudan Paşa'nın İngiltere Elçisiyle Mülâkātı 26

Rusya Elçisinin Kırım'a Dâir Cevâb-ı Kat'î İstediği 27

Tezyîl 30

Kırım'a Dâir Ricâl-i Devletin Takrîrleri 31

Rusya Elçisinin İsti'cali 37

Tezyîl 37

Meclis-i Umûmînin Sûret-i Müzâkere ve Karârı 39

Tezyîl 50
Meşveret-i Havâs 56
Kırım Senedinin Mübâdele Olunduğu ve Eflak ve Boğdan'a Dair Sened Verildiği 60
Fezleke 63
Masdariyye Resminin İngiltere Tüccârından Affolunduğu 65
Nemçelü'nün Tekâlîf-i Vâkıası 67
Ba'zı Tahkīkāt 69
Garîbe 76
Tezyîl 78
Vukū'-ı Mükâleme bâ-Elçi-i Nemçe 78
Şeyhülislâmın Konağında Meclis-i Meşveret Akd Olunduğu 79
Karabeyzâde'nin Bosna Cânibine Gönderildiği 80
Fransa'nın Tavassutu 80
İspanya Kumandanının ve Fransa Elçisinin Sadrıa'zamla Mülâkātı 82
Tekmile 84
İspanya ve Fransa Elçilerinin Mülâkātı 85
Havâdis-i Garîbe 85
Ba'zı Islâhât ve Nizâmât-ı Askeriyye 88
Lağımcıların Nizâmı 90
Ta'lîm-i Askere Dâir Fransa'dan Mektûb Geldiği 91
Bazı Tedâbîr-i İhtiyâtiyye Zımnında Müşâvere 102
Umûr-ı Mâliyyeye Dâir Ricâl-i Devlet'in Hulâsa-i Tekārîri 106
Ahvâl-i Berrüşşam 109
Belgrad Muhâfızı İzzet Mehmed Paşa'nın Vefâtı 115

Vefât-ı Reisülküttâb Mustafa Efendi....117
Darendeli Mehmed Paşa'nın Vefâtı....118
Süleyman Paşa'nın Zelzeleden Helâki....119
Sadr-ı Rum Nâfi Efendi'ninVefâtı....121
Vukū'ât-ı Mütenevvi'a....122

VEKĀYİ-İ SENE-İ 1199

Silahdâr Abdullah Paşa'nın Vefâtı....141
Ba'zı Tevcîhât....142
Sadrıa'zam Halil Hamîd Paşa ile Şeyhülislâm Atâullâh Efendi'nin Azli ve İsmâil Râif Paşa'nın ref'-i vezâreti....142
Sadr-ı sâbıkın Müsâdere ve Katl Olunduğu....146
Şeyhülislâm-ı Sâbık'ın Nefiy ve Vefâtı....151
İsmâil Raif Paşa'nın Tercüme-i Ahvâli....151
Ba'zı Vukū'ât....153
Sadrı'zam'ın Dersaâdet'e Vürûdu....154
Ahvâl-i Serhaddât....156
Ahvâl-i Donanma....156
Tatar Hanlığı'na Dâir Olan Müzâkerât....157
Şeyhülislâm İbrâhim Beyefendi'nin Azliyle Ba'zı Tevcîhât Vukūu....159
Mudanyalızâde'nin Itlâkı....159
Erzurum Cânibi Ser'askeri Hacı Ali Paşa'nın Vefâtı....160
Şehzâde Sultân Mahmud'un Velâdeti....162
Bosna Vâlîsi'nin Vefâtı....163
Yusuf Ağa'nın Vezâreti ve Tevcîhât-ı Uhrâ....164

Kıbrıs ile İzmir'in Mukāta'a ve Eshâm Olduğu 164
Vefât-ı Şeyhülislâm Atâullâh Efendi 165
Kethüdâ-yı Sadr-ı âlî Ahmed Nazîf Efendi'nin Azli 166
Şeyhülislâm-ı Esbak İbrâhim Beyefendi'nin Nefy Olunduğu 166
Cezzâr'ın Emîrü'l-Hâc Olduğu 167
Ba'zı Havâdis-i Arabistan.....174
Ba'zı Havâdis-i Hindiyye 175
Ba'zı Vefeyât 177
Vekāyi-i Çerkesistan.....177
Ferah Ali Paşa'nın Soğucak'a Azîmet ve Muvâsalatı 184
Kırım ve Taman Muhâcirlerinin Soğucak'ta İskân Olundukları 186
Tertîb-i Dîvân-ı Soğucak 187
Şabsıh Kabilesinin Celb ve Teshîr Olunduğu 188
Teshîr-i Kabâil-i Sâire.....191
Soğucak'ın Kesb-i Ma'mûriyyet Ettiği 192
Asâkir Beyninde Fitne ve İhtilâl Vukūu 192
Kabâilin İslâm İle Müşerref Oldukları 194
Tebdîl-i Esâmî-i Kabâil 199
Men'-i Haçapa..... 199
Gelincik Limanına Vaz'-ı Esâs Olunduğu 200
Nogay Tatarları'nın İskân Olunduğu 200
Anapa'nın Bina ve İ'mârına Mübâşeret Olunduğu..... 201
Anapa'nın Keyfiyet-i Ma'mûriyyeti..... 204
Muhâkeme-i Acîbe 209
Hacılar Kal'ası'na Top ve Mühimmât Gönderildiği 212

Fesâd-ı Bahadır Giray ve Şahin Giray 213
Enderûn Çukadârıyla Gümrük Kâtibinin Esîr Olduğu.....218
Nogay Tatarlarının Nizâmları.....218
Çingânelerin Nizâmı.....219
Ermeni Mahallesi Yapıldığı..... 221
Anapa'da Kuyular Hafr Olunduğu 221
Ferah Ali Paşa'nın Ba'zı Âsâr-ı Muvaffakıyyeti 222
Mansur Nâm Zâtın Keyfiyyet-i Hurûc ve Zuhûru..... 231
Fezleke-i Ahvâl-i Mansur 239
Anapa'da Ziyâfet-i Vilâdet Tertîb Olunduğu..... 244
Ferah Ali Paşa Kendi Türbesini Binâ Ettiği..... 245
Ferah Ali Paşa'nın Vakfiye Tanzîm Ettiği..... 247
Ferah Ali Paşa'nın Keyfiyyet-i Vefâtı..... 248
Merhûm-ı Müşârünileyhin Terekesi..... 250
Tercüme..... 251
Garîbe 252

VEKĀYİ'-İ SENE-İ 1200

Bicanoğlu'nun Anapa Muhâfızı Olduğu 255
Mustafa Paşa'nın Muhâfızlığı..... 258
Ba'zı Ahvâl-i Gürcistan ve Dağıstan..... 262
Vekāyi'-i Şettâ 278
Ma'denin Hakīkati ve İ'mâlinin Evveliyyâtı..... 280
Azl ü Nasb-ı Ba'zı Ricâl-i Devlet..... 283

Azl-i Sadrıa'zam Ali Paşa ve Sadâret-i Yusuf Paşa 284

Zikr-i Mehâsin-i Kāimmakām-ı Mekârim-intimâ ve Kapudan-ı Deryâ Gazi Hasan Paşa 285

Azl-i Şeyhülislâm Ârif Efendi 289

Sadrıa'zamın Dersaâdet'e Vürûdu ve Tevcîhât Vukūu 291

Abdülbaki Paşa'nın Maktûl Olduğu 296

Defterdar Efendi'nin Azli Ve Ba'zı Nizâmât-ı Mâliyye 298

Düvel Tercümânlarının Nizâmâtı 300

Abdülgaffar Ağa'nın Katli 300

Azl ü Nasb 301

Ba'zı vukū'ât 302

Ba'zı Vefeyât 303

Prusya Kralının Vefâtı 304

Ahvâl-i Irak 305

VEKĀYİ-İ SENE-İ 1201

Hindistan Seferlerinin Keyfiyyet-i Vürûdları ile Vâki Olan Mükâlemeleri ve Ba'zı Havâdis-i Hindiyye 309

Vekāyi'-i Mısriyye 317

Yeğen Mehmed Paşa'nın Mısır Vâlîsi Olduğu 323

Huccâc-ı Mısır'ın Ahvâli 324

Ahvâl-i Mısır'a Dâir Dersaâdet'e Vârid Olan Tahrîrât ile Olunan Müzâkerât 326

Umûr-ı Mısriyye'ye Dâir Cezzar'n İnhâsı 330

Kapudan-ı Deryâ Cezâyirli Gazi Hasan Paşa'nın Nizâm-ı Mısır'a Me'mûriyyet ve Azîmeti ve Kölemenlerle Vaki Olan Muharebâtı 332

Kapudan Paşa'nın Mısır'a Duhûlünden Avdetine Dek Zuhûra Gelen Vukū'ât 342

Adana Havâlîsinin Ahvâli..... 357

TEZYÎL

SUVER-İ SENEDÂT VE SÂİR EVRÂK

Prusya İttifâkına Dâir Abdürrezzak Efendi'nin Takrîri 363

Ketm-i Esrâr Husûsuna Dâir Hatt-ı Hümâyûn..... 368

Kırım Maddesi İçün Meclis Akdine Dâir Hatt-ı Hümâyûn 369

Kırım'ın Tasdîkına Dâir Rusyalu İle Mübâdele Olunan Sened Sûreti 369

Eflak ve Boğdan'a Dâir Rusya'ya Verilen Senedin Hulâsası 371

SENE-İ HİCRİYYESİ HILÂLİNDE ZUHÛRA GELEN KIRIM MES'ELESİNE DÂİR FRANSALU'NUN BA'ZI EVRÂK-I RESMİYYESİNİN TERCÜMELERİ

1783 sene-i mîlâdiyyesi kânûn-ı sânîsinin altısında ya'nî 1197 sene-i hicriyyesi saferinde Viyana'da mukīm Fransa Elçisi Baron Bratoy tarafından Fransa umûr-ı ecnebiyyesi nâzırı Mösyö Verjen'e yazılan tahrîrâtın tercümesidir: 373

Yine Sene-i Merkūme Şubatının Biri Târîhiyle Müverrahan Sefîr-i Mûmâileyh Bratoy Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesidir..... 374

Sene-i Merkūme Nisanının Yirmi Yedisinde Viyana'da Mukīm Fransa Maslahatgüzârı Mösyö Bartelemi Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesidir 375

Sene-i Merkūme Mayısının On Biri Târîhiyle müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Sâlifü'z-zikr Mösyö Bratay Cânibine Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir 375

İÇİNDEKİLER

Sene-i Merkūme Mayısının Biri Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Londra'da Mukīm Fransa Elçisi Mösyö Dadmar'a Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir 376

Sene-i Merkūme Mayısının Otuz Birinde Maslahatgüzâr-ı Merkūm Mösyö Bartelemi Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesidir 377

Sene-i Merkūme Haziranının On Sekizi Târihiyle müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Berlin'de Mukīm Fransa Sefîri Mösyö İsterno'ya Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir 377

Yine Sene-i Merkūme Haziranının On Sekizinde Mösyö Verjen Tarafından Sâlifü'z-zikr Mösyö Bartelemi'ye Yazılan Ta'lîmât Tercümesidir 378

Sene-i Merkūme Haziranının Yirmisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Mösyö Dadmar'a Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir 380

Sene-i Merūme Haziranının Yine Yirmisinde Mösyö Verjen Tarafından Mösyö Dadmar'a Yazılan Diğer Ta'lîmâtın Tercümesidir 382

Sene-i Merkūme Haziranının Yirmi Altıncı Târîhiyle müverrahan Sâlifü'z-zikr Dadmar Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesidir 383

Sene-i Merkūme Temmuzunun Yedisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Mösyö Dadmar'a Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir 384

Sene-i Merkūme Temmuzunun On Sekizinde Mösyö Dadmar Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesidir 386

Sene-i Merkūme Temmuzunun Yirmi İkisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Torin'de Mukīm Fransa Şuvazel Cânibine Gönderilen Ta'lîmâtın Tercümesidir 388

Sene-i Merkūmenin Temmuzunun Yirmi Yedisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Mösyö Dadmar'a Gönderilen Ta'lîmâtın Tercümesidir 389

Sene-i Mezbûre Temmuzunun Otuzu Târîhiyle Müverrahan Mösyö Şuvazel Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesidir 391

Sene-i Merkūme Ağustosun Altısı Târîhiyle Müverrahan Comte Dadmar Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesidir 391

Sene-i Merkūme Ağustosunun On İkisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Şuvazel'e Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir 391

Yine Sene-i Merkūme Ağustosunun On İkisi Târîhiyle müverrahan Avusturya Elçisi Comte de Mersi Tarafından İ'tâ Olunan Takrîrin Tercümesi 392

Sene-i Merkūme Ağustosunun Yirmi Birinde Avusturyalunun Takrîrine Cevâben Fransa Devleti Tarafından Rusya ve Avusturya Devletlerinin Devlet-i Aliyye Hakkında Olan Niyyât-ı Muzırra ve muzmerrelerine Ta'rîz Zımnında Mahâretle Kaleme Alınmış Olan Takrîrin Tercümesi 393

Sene-i Merkūme Ağustosunun Yirmi İkisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Bartelemi'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesi 396

Sene-i Merkūme Ağustosunun Yirmi Beş Târîhiyle Müverrahan Dadmar Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesi 397

Sene-i Merkūme Eylülünün Beşi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Dadmar'a Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesi 397

Yine Sene-i merkūme Eylülünün Beşi Târîhiyle Müverrahan Kont Desterno Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtun Tercümesi 397

Sene-i Merkūme Eylülünün Yedisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Dadmar'a Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesi 398

Sene-i Merkūme Eylülünün On İkisi Târîhihiyle Müverrahan İspanya'da Mukīm Fransa Elçisi Kont Monmoren Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesi 399

Sene-i Merkūme Teşrînievvelinin Üçü Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Kont Desterno'ya Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesi 400

Sene-i Merkūme Teşrînievvelinin Otuzu Târîhiyle Müverrahan Dadmara Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesi..... 402

SARDUNYALU'NUN KIRIM MES'ELESİNE DÂİR BİN YÜZ DOKSAN YEDİ VE DOKSAN SEKİZ SENE-İ HİCRİYYELERİNDE MUHARRER OLAN BA'ZI EVRÂK-I RESMİYYELERİNİN TERCÜMELERİ

Sene-i Mîlâdiyyesi kânûnusânîsinin dördüncü ya'nî 1197 sene-i Hicriyyesinin rebî'ülevveli hılâlinde Sardunya Kralı Üçüncü Viktor Amedevo'nun imzâsı ve Hâriciye Nâzırı Kont Pröne'nin sahhı ile Paris'te bulunan Sardunya Sefîri Kont Skarnaki'ye yazılan ta'lîmâtın tercümesi 405

Yine Sene-i Merkūme Kânûnusânîsinin On Birinde Ber-vech-i Meşrûh Yazılan Diğer Bir Kıt'a Ta'lîmâtın Hulâsası Tercümesidir..... 406

Yine Kânûnusânînin On Sekizinde Vech-i Meşrûh Üzere Yazılan Bir Kıt'a Ta'lîmâtın Tercümesidir 407

Sene-i Merkūme Martının Yirmi Dokuzunda Vech-i Meşrûh Üzere Yazılan Ta'lîmâtın Hulâsa-i Tercümesidir 407

Sene-i Merkūme Nisanının Yirmi Altısında Viyana'da Bulunan Sardunya Sefîri Kont Graneri'ye Gönderilen Ta'lîmâtın Hulâsasıdır..... 408

Sene-i Merkūme Haziranının Yirmi Sekizinde Yine Kont Graneri'ye Yazılan Ta'lîmâtı Hulâsasıdır..... 408

Sene-i Merkūme Temmuzunun Yirmi Altısında Kont Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmâtın Hulâsasıdır..... 408

Sene-i Merkūme Ağustosunun İkisinde Paris'te Mukīm Sardunya Sefîri Kont İskarnaki'ye Yazılan Ta'lîmâtın Hulâsasıdır.....410

Sene-i Merkūme Ağustosunun Dokuzunda Yine Sefîr-i Mûmâileyhe Yazılan Ta'lîmâtın Hulâsasıdır.....411

Yine Ağustosun On Altısında Sefîr-i Mûmâileyhe Yazılan Ta'lîmâtın Hulâsasıdır 411

Yine Ağustos'un Yirmi Üçünde Sefîr-i Merkūma Yazılan Ta'lîmâtın Hulâsasıdır 412

Yine Târîh-i Mezkûrda Viyana'da Mukīm Sardunya Sefîri Kont Gıraneri'ye Yazılan Ta'lîmâtı Hulâsasıdır 412

Sene-i Merkūme Eylülünün Yirmi Dokuzunda Berlin'de mukīm Sardunya Sefîri Kont Konnane'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir 413

Sene-i Merkūme Teşrinievvelinin On Biri Târîhiyle müverrahan Paris'te Sardunya Sefîri Bulunan Kont Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmât Tercümesidir 415

Yine Sene-i Mezbûre Teşrînisânîsinin Biri Târîhiyle Kont Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir 417

Yine Sene-i Mezbûre Teşrînisânîsinin On Beşinde Ya'nî 1198 Sene-i Hicriyyesinin Muharremi Evâilinde Kont Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir 417

1784 Sene-i Mîlâdiyyesi Kânunusânîsinin Otuz Birinde Ya'nî 1198 Sene-i Hicriyyesi Rebî'ülevvelinin Evâsıtında Kont Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir 418

Yine Sene-i Mezbûre Şubatının On Dördü Târîhiyle Müverrahan Mösyö Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir 420

Sene-i Mezbûre Şubatının Yirmi Biri Târîhiyle Müverrahan Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir 421

Sene-i Mezbûre Şubatının Yirmi Sekizinde Viyana'da Mukīm Sardunya Sefîrine Yazılan Ta'lîmâtın tercümesidir 422

Yine Sene-i mezbûre Martının Yirmisi Târîhiyle Müverrahan Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir 423

Yine Sene-i Mezbûre Mayısının Biri Târîhiyle Müverrahan Kont Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir 424

Nemçe'ye Verilen Ahidnâme-i Ticâret..... 425
Ticârete Dâire Nemçe Elçisinin Verdiği Sened Sûreti 428
Halil Hamîd Paşa'nın Azline Dâir Hatt-ı Hümâyûn 429
Kaymakam Paşaya Gelen Hatt-ı Hümâyûn..... 429
Sadr-ı Cedîde Hitâben Hatt-ı Hümâyûn..... 430
Ferah Ali Paşa'nın Nogay Kabâiline Hitâben Bir Kıt'a Buyuruldusu.....431

TÂRÎH-İ CEVDET'İN ÜÇÜNCÜ CİLDİNİN MUHTEVASI VE KAYNAKLARI

Cevdet Tarihi'nin üçüncü cildi Hicrî 1198-1201 Milâdî 1783-1787 yılları arası olaylarını ihtiva eder. Bir süre önce Kırım Hanlığı'nın Rus Çarlığı tarafından ilhak edilmiş olmasını Osmanlı Devleti bir türlü hazmedemiyordu. Bu ilhakta Rus yanlısı Şahin Giray'ın önemli rolünün bulunduğu bilinmektedir. Rusların Kırım'ı işgalle yetinmeyip Kefe, Taman ve Kuban dolaylarını da bir hamlede zapt etmeleri Şahin Giray'ı bile şaşkına çevirmişti. Zira işgal kuvvetleri başkumandanı Prens Potemkin, Şahin Giray'ın yılda sekiz bin ruble tahsisat karşılığında hanlıktan feragat ettiğini ilan etmiş, Kırım halkını Rusya Kraliçesi Katerina'ya bağlılık yeminine zorlamıştı. Aynı prens bu arada Kırımlılara din serbestiyetinden ve Rus idaresini istemeyenlerin ülkeyi terk edebileceklerinden söz etmişti. Ancak o sırada Kırım halkının ileri gelenlerinden 30 bin civarında kişi katliama tabi tutulmuştu. II. Katerina'ya göre Kırım'ın Rusya tarafından ilhakının gerekçesi, güya Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ihtilafı ortaya kaldırmaya yönelikti.

Rusların daha ileri gidebileceği endişesiyle Osmanlı hükümetinin bu olayı protesto etmekten bile çekinmesi ise hazin bir durumdur. Rus işgalinden sonra Kırım ve Kafkaslardan Osmanlı topraklarına pek çok muhacir gelmiş; bu arada Şahin Giray Rodos'a gönderilmiş, bir süre sonra da orada katledilmiştir.

Bir oldu-bitti ile Kırım'ı zapt eden Ruslar, bu fiili durumun Osmanlı hükümetince kabul ve onayı için Bâbı'âlî'yi sıkıştırmaya başlamıştı. Yeni bir savaştan çekinen Osmanlı hükümeti ise ertesi yıl Rusya ile "Kırım Senedi" adıyla bilinen üç maddelik bir anlaşma yapmak zorunda kalmıştı. Bu muahedeye göre Özi ve Soğucak kalelerinin Osmanlı Devleti'nde kalması ve Kuban nehrinin sınır kabul edilmesi uygun görülmüştür. Ayrıca bu nehir ile Karadeniz arasındaki bölgede yaşayan Tatarlar Osmanlı tabiiyetinde bırakılmış ve sonuçta Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı resmen kabul edilmiştir.

Dönemin vakanüvisi Ahmed Cevdet Paşa'nın ünlü *Tarih*'inin neşrini yaptığımız bu üçüncü cildinde daha sonra gelişen olaylar üzerinde durulmuştur. Ezcümle, yukarıda ifade edildiği gibi Rusya elçisinin Kırım'la ilgili senet talebi, devlet ricalinin meseleyle ilgili takrirleri, genel meclisin müzakeresi ve sonunda senedin verilmesi bu cildin önemli konularındandır. Kırım halkının neredeyse tamamının Müslüman oluşunun da etkisiyle mesele kamuoyunda çok büyük tepkiye yol açmıştı. Osmanlı Devleti bir oldu-bitti sonucu verdiği senetle bu durumu kabullenmiş görünse de, hemen başlattığı girişimlerle Kırım'ı geri alma faaliyeti içine de girmişti.

Bunlardan özellikle Kuzey Kafkasya'daki Soğucak kalesi muhafızlığına atanan Ferah Ali Paşa'nın bölgede gerçekleştirdiği faaliyetler dikkati çekmektedir. Ali Paşa'nın en önemli faaliyeti Rus işgalindeki Kırım'a en yakın yerde bulunan Anapa'da bir kale inşa etmesidir. Cevdet Paşa, Ali Paşa'nın Anapa'daki faaliyetlerini bu vezirin kâtibi olarak orada bulunan Haşim Efendi'nin notlarından nakletmiş ve diğer kaynaklarla desteklemiştir. Ferah Ali Paşa Anapa kalesinden başka Kuban nehri boyunca ve Çerkes kabilelerinin yoğun olarak bulunduğu yerlerde toprak kaleler ile tabyalar da yaptırmıştır. Bir başka önemli faaliyeti ise İslâmiyeti bilmeyen bölge halkına bu dini anlatmaya çalışması ve kabileleri örgütlemesi olmuştur. Kendisi için vakfiye tanzimi ve bir türbe inşası cildin diğer ilginç konularıdır. Aynı ciltte Ferah Ali Paşa'nın vefatından sonra buraya atanan muhafızlardan Bicanzade Ali Paşa ve İpeklizade Mustafa Paşa'nın başarısızlıkları ile Osmanlı Devleti'nin umduğu sonuç elde edilemediği üzerinde de durulmuştur. Ahmed Cevdet Paşa'nın kendisine has yorumuyla ele alınan bu konular dışında neşrini yaptığımız cildin diğer mevzuları merkezde ve taşrada gelişen hadiselerdir. Bu arada askerî ıslahatlar, Batı tarzı eğitimle ilgili Fransa'nın tutumu, çingenelerin ve Nogay Tatarlarının nizam altına alınması için gösterilen çabalar, Mısır ve Orta Doğu'daki gelişen olaylar üçüncü cildin diğer konularıdır.

"Tezyîl" başlığı altında son kısımda senetler ile diğer resmî evrak suretlerinin, Sardunya krallığının Kırım meselesine dair gönderdiği resmi evrakın tercümeleri de bulunmaktadır.

Bu cildin başlıca kaynağı yukarıda sözünü ettiğimiz Hâşim Efendi'nin tamamen gözlemlerine dayanarak kaleme aldığı eseridir. Cevdet Paşa'nın ayrıca Vakanüvis Vâsıf'ın eseri ile Ahmed Câvid'ın eserini, *Dürcü'l-vekāyi* ve Kethüda Said Efendi Tarihi'ni, biyografiler için yer yer Süleyman Faik Efendi'nin *Zeyl-i Sefînetü'r-rüesâ*'sını, yer adları için Handmir'in *Habîbü's-siyer*'ini, Mısır olayları için *Târih-i Cebertî*'yi, bazı coğrafya kitaplarını, İran olayları için ise orada yazılmış bir risaleyi kaynak olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Cildin sonuna derc edilen senet, takrir, hatt-ı hümayun, talimat, ahidnâme, buyuruldu türündeki resmî vesikalar Ahmed Cevdet Paşa'nın önemli miktarda arşiv belgesini kullandığının da göstergesi durumundadır.

Müellifin sağlığında yayımlanan Târîh-i Cevdet'in üçüncü cildi Latin harflerine çevrilirken basit transkripsiyon işaretleri kullanılmıştır. 1309 tab'ının sayfa numaraları ( ) içinde verilmiş ve paragraf ayrımları aynen muhafaza edilmiştir. Türkçe kelimelerin sonundaki "b"ler "p" şeklinde yazılmış; kelime içindeki "ayn" harfi "ʿ" işaretiyle tefrik edilmiş; "gayn" ve "kaf" harflerinden sonraki uzun hecelerde "ā", "ū" ve "ī" şekilleri tercih edilmiştir.

Abdülkadir ÖZCAN
Kurtköy - Aydos
2017

CİLD-İ SÂLİS
EZ
TÂRÎH-İ CEVDET

Bismillâhirrahmânirrahîm

VEKĀYİ‘-İ SENE-İ 1198

(2) Cild-i sânîde beyân olunduğu üzere Rusyalu Kırım’ı zabt eylemiş olmasından dolayı Devlet-i Aliyye tedârükât-ı seferiyyeye kıyâm eylediğinden, bu esnâda sefer vukū‘u melhûz olmaktan nâşî esbâb-ı zâhireye teşebbüs olunduğu gibi ba‘zı vesâil-i rûhânîyeye tevessül olunmak dahi hâtır-güzâr-ı evliyâ-yı umûr olduğuna ve *Buḫârî-i Şerîf* ile *Şifâ-yı Şerîf*’in ba‘zı emâkin-i müteberrikede kırâat olunması sebeb-i fevz ü nusret ve medâr-ı teshîl-i umûr-ı devlet idüği mervî idüğine mebnî Haremeyn-i Şerîfeyn ve Şâm ve Mısır ve Bağdad’da bulunan mücâvirîn ve zühhâda atıyyeler verilerek ve üzerlerine nezâret olunarak *Buḫârî* ve *Şifâ* okutturulmak ve ulemâ ve sulehâyı cem‘le asâkir-i İslâmiyye’nin mansûriyyet ü muzafferiyeti ed‘iye-i hayriyyesi tezkâr ü tekrâr ettirilmek bâbında eyâlât-ı mezkûre vâlîlerine mahsûs kāimeler tahrîr ve irsâl olunmuştur.

Kalyoncu Kışlası’nın Binâsı

Öteden berü Kalyoncu zümresine mahsûs bir kışla olmadığından Kasımpaşa’da ve Galata’da bî-kâr odaları ta‘bîr olunur büyûtda ikāmet ederek ta‘van ve kerhen şurada burada (3) girîbân-gîr-i nisvân ve gılmân olmak gibi edebsizliklere tasaddî edegeldiklerine binâen bir dâire-i zabt u rabta konmaları niyyet-i hayriyyesiyle bunlara mahsûs olmak üzere bir kışla binâsı

Kapudan-ı deryâ Gāzî Hasan Paşa'nın müddet-i medîdeden berü hâtır-nişânı olup ancak mazhar-ı meâl-i *fî kulûbihim marazun*[1] olan ashâb-ı hased ü garaz kapudan paşanın böyle eser-i hayra mazhariyyetini çekemeyerek bu husûsda ba'zı mevâni îrâdıyla fesh-i azîmet ettirmeğe sa'y ü verzişten hâlî olmamışlardır. Kapudan paşa ise re'y ü azminde sâbit bir zât olduğundan nihâyet izn-i veliyyü'l-emri istihsâl ile kendi mâlından olmak ve cânib-i mîrîden bir akçe alınmamak üzere Tersâne'de vâki anbârlar kurbunda bir güzel Kalyoncu kışlası binâ vü inşâ eylemiştir.

Sofya Vak'ası

Eğribozlu İbrâhim Paşazâde Vezîr Mehmed Paşa asâleti ve dâniş ü ma'rifeti hasebiyle nezd-i devletde manzûr ve mu'teber vüzerâdan olarak bir vakt-i tengde işe yarar mütâla'asıyla dâimâ uhdesine nemâlı mansıblar tevcîh olunmakta olup, bir aralık Mora'ya istîlâ etmiş olan Arnavud tâifesinin hüsn-i tedbîr ile ol havâlîden mazarratlarını def etmek şartıyla uhdesine Mora muhassıllığı tevcîh olunmuş idi. Mora'ya vusûlunde insâfı elden bırakıp ettiği zulm ü i'tisâf sebebiyle Mora'ya müstevlî olmuş olan Arnavud tâifesine rahmet okutturduktan başka vâki olan sû-i tedbîri sebebiyle tâife-i merkūmeye mağlûb ve makhûr olup yukarularda zikr olunduğu vechile, eğer ol vakit Gāzî Hasan Paşa yetişmemiş olaydı kendisince necât mutasavver değil idi. Bu sebebden dolayı tûğları ref'le Bozcaada'ya nefy ü iclâ kılınmış idi. Lâkin harekât-ı vâkı'ası hadâset-i sinne mahmûl ve münkāda hüsn-i terbiyetle tebdîl-i ahlâk etmiş olması me'mûl olmaktan nâşî, muahharan yine vezâreti bi'l-ibkā devr-i menâsıb iderek Rumeli Eyâleti gibi hasretü'l-vüzerâ olan bir mansıb-ı kesîrü'l-cedvâ ile kâm-revâ kılınup, bu esnâda Nemçelünün fesâd niyyeti ve Rusya ile olan ittihâdı hasebiyle hudûd başlarında teksîr-i cem'iyyeti zihn-i devleti tahdîş ettiğinden, hîn-i iktizâda bi-keremihiî te'âlâ mukābele ve lâzım gelen mahallere imdâd ü i'âne etmek üzere Sofya'da başbuğluk ile ikāmet eylemesi fermân buyurulmuş idi. Belgrad'dan Sofya'ya gelinceye değin re'âyâya ettiği bunca mezâlim ü te'addiyâtdan başka Sofya'ya vürûdundan sonra dahi ahâlîye ve mübâşirlerle etrâfı iz'âc edüp bu keyfiyyet-

[1] "Kaplerinde hastalık vardır", Kur'ân, Bakara, 2/10.

ler şâyed ahâlî tarafından İstanbul'a arz u ifâde olunur efkârıyla (4) ebnâ-yı sebîli ve ashâb-ı mesâlihi Dersa'âdet'e gelüp gitmekten men etmek dâ'iyesine düşmüş ve hattâ Kurşunlu a'yânı ba'zı iltizâmât ve cizye almak niyyetiyle İstanbul'a gelür iken kendisinden şikâyete geliyor zu'miyle esnâ-yı tarîkte tutturup bilâ-emân ol bîçâreyi katl ile böyle bir hânedânı söndürmüştür. Bu misillü harekât-ı nâ-marziyyesine nazaran bir fitne zuhûr edeceği fikriyle Sofya ahâlîsinin emniyyetleri meslûb olduğu esnâda kendi çukadârlarından biri bir fâhişenin hânesinde maktûl bulunup kātilleri be-her-hâl bulunmalıdır deyü Sofya serdârını tazyîk ve haklarında sû-i zan vâki' olan birkaç Yeniçeriyi ahz ve habs ile katl ü i'dâmlarını tasmîm ettikte, bir fitne zuhûr eder havfiyle Sofya'nın vücûh ve ihtiyârları memleket sarâyına varup cümlesi birden şer'an katlleri lâzım gelmeyen bir takım bî-günâh kimselerin i'dâmları lâyık değildir deyü şefâ'at etmişler ise de, ısga etmeyüp katllerinde ısrâr ederek muhâlefet olunduğu hâlde, bi'n-nefs mahbese varup katl ederim demekle, şefâ'atciler me'yûsen avdet ettikleri o anda Sofya'ya gönderilen miyâneler ve sür'atciler dahi ol tarafa vâsıl olmuş bulunmalarıyla gayret-i cinsiyyet damarları hareket ederek ahâlî ile berâber paşanın def'-i ta'addiyâtına akd-i ittifâk eylediklerinde Sofya'da bulunan rüesâ-yı asker Mehmed Paşa'ya haber gönderüp mahbûsların ıtlâkıyla def'-i gāile olunmasını nasîhat yolunda ihtâr etmişler ise de yine ısgā etmediğinden ahâlî ve askerî bi'l-ittifâk sarâyını ihâta ettiler. Mehmed Paşa dahi yanında mevcûd olan etbâ'ıyla mukābele [ve] birkaç sâ'at mukātele ettikten sonra sür'atciler sarây mukābiline top çeküp sarâya âteş vermekle hezâr su'ûbet ü meşakkatle paşa firâr etmiş ve bunca zamândan berü eşk-i çeşm-i fukarâ ile iddihâr etmiş olduğu nukūd u eşyâ ve esbâb-ı vezâreti muhterik olmuş olduğu haberi Dersa'âdet'e vârid oldukta Mehmed Paşa'nın hareket-i nâ-becâsı ve ahâlî ve askerînin evzâ'-ı nâ-revâsı iki tarafın dahi te'dîb olunmalarını müstelzim iken îcâb-ı vakt ü hâle nazaran iğmâz-ı ayn olunarak ıslâh-ı cânibeyn kasd olunup, ancak Rumeli Eyâletinin ekser halkı kendisinden dil-gîr ve mutazarrır ve askerî tâifesi dahi hâtır-mânde ve müteneffir olduğundan; orada ibkāsı dahi uyamayacağı mülâhazasıyla azl olunup ve yine şâyân-ı merhamet görülüp uhdesine Eğriboz muhâfızlığı tevcîh buyurulmuştur.

Katl-i Mîralay-ı Sivas

Bundan mukaddem Anadolu ve Sivas eyâletlerinin zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı vâlîleri ma'iyyetlerinde (5) olmak şartıyla İsmâil ve Bender'e me'mûr olmuşlar idi. Anadolu Eyâleti takımı vaktiyle mahallerine vâsıl olup Sivaslılar henüz yerlerinde hareket etmedikleri vâsıl-ı sem'-i devlet oldukta, isti'câl emirleri irsâl olunarak güç hâl ile yerlerinde hareket edüp, bir merhale ayrıldıktan sonra yine Sivas'a avdet ettikleri ma'lûm olıcak, tekrâr tehdîdâtı hâvî emr-i âlî ısdâr ve bu def'a dahi kendilerinden sûret-i inâd ve muhâlefet görülür ise, icrâ-yı emr-i siyâsetlerinde kat'â kusûr olunmayacağı iş'âr olunduğundan, azîmet-i sâdıka ile yerlerinden hareketle İstanbul'a vürûdlarında alay beyileri olan Sarıoğlu Mehmed Emin Bey isti'fâ-yı me'mûriyyet zımnında hayli mahallere va'd-i nukūd ile bezl-i mechûd ettiyse de müfîd olmadıktan başka, çünki mukaddemleri Gürcistan ve Bağdad seferlerinde bu misillü evzâ'ı vukū'a gelmiş olduğundan bu kere dahi eyâletlünün böyle müteredddidâne hareketlerine sebeb kendisi olduğu ma'lûm olduğuna nazaran tertîb-i mücâzâtı îcâb ider iken, merhameten bu def'a dahi iğmâz-ı ayn olunarak ba'zı gûne tahdîdât icrâsıyla me'mûr olduğu mahalle irsâl olunup;

Şi'ir

Men cerrebe'l-mücerreb halle't bihi'n-nedâme[2]

kā'idesine ri'âyet olunmamış idi. Tuna sevâhiline vardıkta münferiden karşuya geçerek Abdi Paşa ile bi'l-mülâkāt eyâletlisinin Bender'e gitme değil Tuna'ya karşuya geçemeyeceklerini ifâde etmekle, eyâletlinin bu vaz' u hareketleri muhâlif-i tavr-ı edeb olup mahall-i me'mûriyyetlerine azîmetden gayrı kendilerine sûret-i selâmet mutasavver olmadığı Abdi Paşa tarafından kendüye ifâde ve irâde olunarak i'âde olunmuş ise de, yine kendisinin sırren vâki olan telkīn ü ifsâdı eseri olmak üzere eyâletlü inâd edüp karşuya mürûr etmediler. Ve sonra dahi her ne kadar te'kîd olunduysa da müfîd olmayup nihâyet müteferrik oldukları ve alay beyilerini dahi gûyâ cebren yanlarına aldıkları haberi Dersa'âdet'e vâsıl oldukta, der-'akab sevâhil-i Bahr-ı

[2] Denenmişi deneyen pişmanlığa düşer.

Siyâh'a ve mesâlik ü ma'âbir-i sipâha emirler neşr olunup mürûrlarına mümâna'at olunması te'kîd olundu. Alay beyine dahi bir mahalden olmak üzere bir musanna mektûb yazdırılıp mazmûnunda, "eyâletlünün bilâ-sebeb müteferrik olmalarını Devlet-i Aliyye sana isnâd ederek zannıma hakkında esbâb-ı mücâzât tedârük olunmak üzeredir. Nefsinin selâmetini ister isen hiç durmayup heman Dersa'âdet'e gelerek dâmen-i afva teşebbüs edesin" deyü inhâ olunmağla, bu mektûb kendisine vâsıl oldukta, buna firîfte olmağla eyâletlüden ayrılup birkaç âdemiyle berâber Dersa'âdet'e azîmet ederek Bergos'a altı sâ'at mahalde vâki bir karyeye vârid olduğu mukaddemâ i'dâmına me'mûr olup da Bergos'da müterakkıb-ı fursat olan Mustafa Haseki'ye ihbâr olundukta, Haseki (6) hemân ale'l-gafle karye-i mezkûreyi basup ve alay beyini tutup yedinde olan emr-i âlîyi ibrâz eyledi. Alay beyi dahi kendüye Dersa'âdet'den gelen mektûba binâ'en sûret-i itâ'atde doğru Âstâne'ye azîmet ettiğini ifâde etmekle, "şâyed madde tarz-ı âhar kesb eyledi" deyü Haseki iştibâha düşerek merkūmu habsde alıkoyup keyfiyyeti taraf-ı devlete inhâ ettikte, mektûb-ı mezkûr bâ-irâde müretteb ve musanna bir şey olduğu beyânıyla i'dâmı içün tekrar ısdâr-ı fermân olunarak katl ile sâire ibret gösterildi. Eyâletlinin dahi ze'âmet ve tîmârları hâssa çalınmak ve kendileri te'dîb olunmak üzere Edirne bostancıbaşısı ve sâiri me'mûr olduklarını eyâletlü haber aldıkta afv ü emân istid'âsına mecbûr oldular.

Tercüme

Maktûl-ı mezbûr Mehmed Emin Bey seksen üç târihinde Bender muhâfızı iken vefât eden mîr-i mîrandan Sarıoğlu Mehmed Paşa'nın oğlu Vezrelizâde Vezîr Mehmed Paşa'nın hafîdi olup pederi Mehmed Paşa fi'l-asl Sivas alay beyisi iken a'yânın cümlesine fâik ve gālib ve ba'zan Sivas'a mütesellim olmak takrîbiyle muhâfaza-i memlekete muvaffak olmuş ve bâ-husûs ol esnâda ahâlîye cevr ü ta'addî eden kapusız eşkıyâsının üzerine me'mûr oldukta kahr u tedmîrleri husûsunda izhâr-ı celâdet ü merdânegî etmiş olmasına mükâfâten uhdesine mîrimîrânlık inâyet buyurulmuş idi. Ol esnâda mûmâileyh Mehmed Emin Bey on üç yaşında bir tıfl-ı sebak-hân iken uhdesine alay beyilik tevcîh olunup, çok geçmeden Gürcistan seferi zuhûr etmekle sâir eyâletler asâkiriyle berâber Çıldır vâlîsi ma'iyyetine bi't-ta'yîn, ol sene ol havâlîde meştâ-nişîn olmağa me'mûr olmuş idi. Mîr-i merkūm ise henüz hadd-i bülûğa

ermiş ve germ ü serd-i rûzgârı tecribe etmemiş olduğundan, ârzû-yı vatan ile avdete bahâne-cû olduğunu eyâletlisi hissettiklerinde, der-akab Çıldır cânibi ser'askeri üzerine hücûm ederek cebren, "bu tarafta lüzûmunuz" yoktu meâlinde buyuruldu tahsîline cesâret ettikleri ma'lûm-ı devlet-i ebed-müddet oldukta, Mehmed Emin Bey seksonda kal'a-bend kılınmış ve eyâletlinin ba'zıları dahi te'dîb olunmuş idi. Bir müddet sonra pederinin iltimâsıyla afv u ıtlâk olunup ve Rusya seferinde meşhûd olan vaz'-ı nâ-becâsı sâir asâkir ile kader-i müşterek olduğundan, göze görünmeyüp ba'de's-sefer Bağdad'a ta'yîn olundukta, Bağdad'a bi'l-vusûl hâric-i sûrda bir müddet meks eder etmez yine eski âdeti üzere savuşmuş ve bu hareketi nihâyet bu def'a (7) katl ü i'dâmına sebeb olmuştur. Zâtında âkıl ve edîb ve kâmil ve necîb ve hânesi açık cûd ü sehâ ile meşhûr olduktan başka, eyâletlinin ekserîsi kendisinin ve babasının çırağları olmak hasebiyle kendisine mutî' vü münkād iken hazar ü istirâhate me'lûf olup, sefer ü harekete yüzü olmadığından, dâimâ böyle fesâdlara sebeb olmasıyla nihâyet dünyâdan kâm almadan i'dâm olundu.

Beyit

Bekā mümkin değildir gerçi mihnet-gâh-ı fânîde
Velî olmak dahi müşkildir eyyâm-ı cevânîde

Kassâbbaşının Azli

Kassâbbaşılar tarafından ber-mu'tâd celb olunagelen ağnâmdan mâ'adâ, Eflak'dan yüz altmış bin re's ganem voyvodası ma'rifetiyle tedârük ü tehyie ve yetmiş bin re'si rûz-i kāsımdan on gün mukaddem ve elli bin re'si kânûn-ı evvelin yirmisinde ve kırk bin re'si kânûn-ı sânînin onuncu gününde Dersa'âdet'e vâsıl olmak ve her def'ada gelecek ağnâmın mikdâr ü ecnâsı ta'yîn olunarak voyvoda tarafından celb ile yedlerine memhûr tezkireler i'tâ ve evkāt-ı mezkûre-i mu'ayyenede kassâblara tevzî olunmak ve kezâlik Boğdan'dan müretteb olan yüz yirmi beş bin re's ganemin dahi elli beş bini kāsımdan on gün mukaddem ve kırk bini kânûn-ı evvelin yirmisinde ve otuz bini kânûn-ı sânînin onuncu gününde Dersa'âdet'e îsâl kılınmak üzere mukaddemâ nizâma rabt olunmuş idi. Kassâbbaşı olan Mehmed Ağa tama'-ı hâma teba'iyyet ile evkāt-ı mu'ayyeneden evvel koyunların Dersa'âdet'e getürülmesi husûsunda

celeblere ruhsat vermiş ve anlar dahi birbirine müsâbakatla vakt-i mu'ayyeni hulûlundan akdem bu esnâda Dersa'âdet'e birçok koyun getürdüklerine ve etrâf-ı İstanbul dahi mer'a ve otlaktan hâlî olduğuna mebnî ber-vech-i tahmîn seksen bin mikdârı koyunun telef olmasına sebeb olmağın, ağa-yı mûmâileyhin bu sû'-i sanî'ine cezâ olmak ve nizâm-ı müessesi muhâfaza olunmak üzere azl ü tenkîl olunup, kassâbbaşılık Cebecibaşı İsmâil Ağa'ya ber-vech-i ilhâk ihâle buyuruldu. Mûmâileyh Mehmed Ağa mukaddemâ kassâbbaşı iken yine bu vechile vâki olan hırs u tama'ından dolayı azl olunup hisâbı rü'yet olundukta, "zimmetinde külliyyetlü mîrî akçesi zuhûr etmekle, hengâm-ı tahsîlde füls-i ahmere muhtâc görünmüş idi. Bunun üzerine yine terbiye-pezîr olmaması mahall-i ta'accüb-i ehl-i ukūldür" deyü *Vâsıf Târihi*'nde muharrerdir. Lâkin sâbıkalı zâtın yine ke'l-evvel me'mûriyyeti anın adem-i terbiyetinden daha ziyâde mahall-i ta'accüb olmak gerektir.

(8) Kırım'ın Tasdîkına Dâir Rusyalu'nun Sened İstediği

Cild-i sâbıkta beyân olunduğu üzere Rusya İmparatoriçesi Katerina Kaynarca Mu'âhedesi'nde Devlet-i Aliyye'yi ızrâr edecek pek çok ser-rişteler ele geçirmiş idi. Andan sonra bir taraftan Gürcistan'ı ifsâda ve Eflak ve Boğdan umûruna müdâhaleye mübâşeretle berâber bir taraftan dahi Karadeniz'de kuvve-i bahriyyesini tezyîd ile Kırım'ı istîlâ efkârına düşmüş ve bu bâbda Avrupalıları aldatıp avudarak merâmını tahsîl etmiştir.

Şöyle ki: Öteden berü müttefiki olan İngiltereliyi bir yana bırakarak, anın yerine Fransa kralıyla ittifâk edip Aynalıkavak Tenkihnâmesi'nin merâmına muvâfık vechile tanzîm ü tesviyesi gibi mevâdd-ı mühimmede Fransa'nın Dersa'âdet'de bulunan elçisini istediği gibi kullanmıştır. Ve Lehistanca olan ba'zı agrâzını tahsîl ettikten sonra Prusyalu'ya ihtiyâcı kalmayup anı dahi terk ile İstanbul'a yaklaşmak üzere Rumeli tarafına el atmak içün henüz taht-ı imparatorîye ku'ûd ile nev-câh ü nev-heves olan Avusturya hükümdârı Jozef'in zihnini ifsâd ve anınla Devlet-i Aliyye aleyhine ittihâd eylediği esnâda Amerika mes'elesinden dolayı Fransa ve İngiltere devletleri mütehârib ve dîger düvel-i Avrupa'dan ba'zıları Fransa ile müttehid ve ba'zıları bî-tarafî-i harbî usûlünü muhâfaza zımnında yek-dîgeriyle müttefik oldukların-dan, şark tarafını düşünmeğe vakitleri olmadığını Katerina fursat ittihâz ve

ba'zı bahâneler ihdâs ile Kırım ve Kuban memleketlerini gasben istîlâ ettikte Devlet-i Aliyye yalnız ve tedârüksüz bulunduğundan nâçâr bu husûsda sükûtu ihtiyâr etmiş idi.

Katerina ise şımarup her husûsta Devlet-i Aliyye'yi ihâfe ile tahsîl-i merâma ibtidâr eder olduğundan, böyle eyyâm-ı müsâlemede iki büyük vilâyeti gasb ettiğine kanâ'at eylemeyüp seksen bir maddeyi hâvî bir kıt'a ticâret muâhedenâmesini ve Eflak ve Boğdan senedini Devlet-i Aliyye'ye imzâ ettirdikten başka, işbu doksan sekiz senesi evâilinde Kırım ve Kuban'da vukū bulan hareket-i gāsıbâne vü mütehakkimânesini tasdîk zımnında Devlet-i Aliyye'den sened istemeğe mübâderet eylemiştir.

Şöyle ki: Rusya elçisi bu esnâda tercümânını Bâbı'âlî'ye irsâl edüp devleti tarafından me'mûriyyet-i cedîde zuhûr ettiğini ifâde vü inhâ ve reîs efendi ile mülâkāt istid'â etmekten nâşî, sâbıkā İstanbul kadısı Ahmed Efendi ve Reîsülküttâb el-Hâc Mustafa Efendi mükâlemeye me'mûr olmağla, Aynalıkavak Sâhilsarayı'nda Rusya elçisiyle bi'l-mülâkāt (9) mükâlemeye mübâşeret eylediklerinde, Rusya elçisi söze başlayup, Kırım maddesinden dolayı tarafeynin meşhûd olan tedârükât-ı seferiyyesi üzerine izhâr mâ-fi'z-zamîr etmek lâzıme-i hâlden olduğuna binâen devleti tarafından mülâkata me'mûriyyetini iş'âr akabinde tercüme olunmuş birkaç parça kâğıd çıkarıp reîs efendiye arz ve irâe etti.

Reîs efendi dahi evrâkı mütâla'a ve kırâat eyledi. Hulâsa-i müeddâsı: Kırım ve Taman ve Kuban Rusyalu yedinde kalmak ve nehr-i Kuban hadd-i fâsıl olarak Soğucak kal'asından ve ol havâlîden Rusyalu keff-i yed edüp, Devlet-i Aliyye hükmünde olmak üzere taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bi'l-i'tirâf sened verilmesi teklîfini teklîfsizce ifâdeden ibâret olduğu ma'lûm oldukta, reîs efendi ve Ahmed Efendi maslahatı mülâhazaya ta'lîk zımnında, bu teklîf-i anîfe hôd-be-hôd cevâb vermek hayyiz-i imkândan olmayup, erkân-ı saltanat-ı seniyye ile müşâvereye mevkūf olduktan başka, bu mes'elenin şân ve nâmûs-ı Devlet-i Aliyye'ye dokunmayacak vechile tanzîm ü tesviyesi içün mukaddemâ İngiltere ve Fransa devletleri tavassuta hâhişger olarak Dersa'âdet'de mukīm elçileri bu husûsa murahhas olduklarını takrîr ve ifâde etmişler idi. Binâenaleyh anların tavassut ve ma'rifetleriyle tanzîm ü tesviyesine mübâderet olunmak resm-i musâfât u dostîye muvâfık ve ri'âyet-i hâtır

kazıyyesine mutâbık olur dediklerinde, Rusya elçisi bu maddenin bilâ-tavassut husûlu matlûb olduğu hâlde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kabûl olunup da sened i'tâsı devletinin meczûmu olup, ancak bu madde içün ahidnâme mi verilir? Yohsa makām-ı sadâret-i uzmâdan memhûr sened mi verilir şübhesi burada olduğunu ifâde ettikten sonra, kendisinin me'mûriyyeti kat'î idüğünü ve iddi'â olunan senedin sûretini arz ve takdîm edüp bir harfi tagyîr ü tenkīh olunmak mümkin olmayacağını ve bu senedin mazmûnu, akdemce neşr etmiş oldukları beyânnâme meâline muvâfık olduğunu tasrîh ü beyân eyledi. Reîs efendi yine evrâkın mütâla'a ve müzâkere edilmesi ve mutavassıteynin terfîk ü teşrîk ettirilmesi vâdîlerine sevk-i kelâm ettikte, Rusya elçisi Fransa ve İngiltere devletlerinin asıl maddeye tavassutlarının aslı olmayup, anlar heman bu husûsda muhârebe münâsib olmadığını hayrhâhâne ifâde ile Devlet-i Aliyye'yi bu maddenin kabûlüne tergīb ve ilzâm etmeğe mecbûr olduklarını tasrîh ile, ilâc *Vâkı'a pîş ez-vukū bâyed kerd*[3] mazmûnunu işrâb etti. Bunun üzerine Devlet-i Aliyye murahhasları heman evzâ'-ı felekiyye ve vukū'ât-ı kevniyyeyi kadere havâle ile tayy-ı bisât-ı mükâleme eylediler.

(10) Prusyalu'nun Takrîri

Prusya elçisinin bu def'a devleti tarafından me'mûren verdiği takrîrin hulâsa-i müeddâsında, "ahd ü şartın hilâfı olarak Rusyalu'nun Kırım ve Taman ve Kuban memleketlerini zabt etmesine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den sûret-i kabûl ve rızâ gösterilmesi emr-i zarûrî ise de, sened i'tâsı gāyet muzır ve memâlik-i mahrûsenin kilidini yedlerine teslîm kabîlinden olduğu zâhirdir ve tarîk-ı muvâzeneye i'tibâren müttefikı olan Nemçelü dahi memâlik-i Devlet-i Aliyye'den bir kıt'a arza tâlib olup, mümâna'at olunduğu sûretde *kâr be-nevbetest*[4] müeddâsınca Rusyalu'yu ısrârda teşrîk ile husûl-ı matlabına âlet edeceği ihtimâl-i gālibtir. Binâen alâ-zâlik Devlet-i Aliyye'ye göre bu hılâlde ba'zı devletlerle ittifâk ve hasmıyla muhârebeye teşmîr-i sâk etmek mesâlih-i mülkiyyesi îcâbından olduğu hayr-hâhâne ifâde olunur. Ve Macar ile Eflak beyninde olan alâim dahi ref olunmuştur" deyü takrîr ve inhâ olunduktan başka, sened i'tâsının min-külli'l-vücûh mehâzîr-i külliyyeyi müstelzim olduğu ba'zı edille ile isbât olunmuştur.

[3] Hadise vuku bulmadan tedbirini almalı.

[4] Her işin bedeli vardır.

Tezyîl

Prusyalu'nun takrîri zerine Müverrih Vâsıf Efendi bu makāmda muhâkeme zımnında bir mütâla'a bast u beyân etmiş olduğundan hulâsa vechile zîrde tahrîr ve îrâd olunur.

Prusyalu'nun böyle harb-i mechûlü'n-netîceye Devlet-i Aliyye'yi teşvîk ve tahrîk etmesi her ne kadar agrâz-ı hafiyyeden ârî değil ise de, fâideden dahi hâlî değildir. Devlet-i Aliyye bi'l-farz i'tâ-yı sened husûsunda ehven-i şerreyni bi'l-ihtiyâr der-'akab cümle ile ittifâk ve kasem-i müekked ve iktizâ eyler ise icrâ-yı siyâset ile miyâneden ref'-i şikāk u nifâk ederek askerine kemâ-yenbagī nizâm ve ikmâl-i mühimmâtına alâ-vechi'l-ihtimâm kıyâm ve husamâsına ekalli birkaç sene cevâb verebilecek derecede berren ve bahren tertîbâtını itmâm etmeyüp de kemâ fi's-sâbık encâm-ı kâr mülâhazası metrûk ve zühûl ve gaflet vâdîsi meslûk olur ise ma'azallahü te'âlâ Prusya kralının mülâhazası vârid ve civârda leyl ü nehâr müntehiz-i fursat olan a'dânın memâlik-i İslâmiyye'ye hırs u tama'ları müterakkī ve mütezâyid olacağı beyândan müstagnîdir. Ammâ bu gaflet mürtefî olup da bir seneden berü vukū bulan himmet-i âlem-pesend misillü umûr-ı Devlet-i Aliyye'ye i'tinâ olunarak ve me'mûr-ı nizâm olan zevâta istiklâl-i tam verilüp de ashâb-ı hased ü garazın kelâmları mesmû ve mu'teber tutulmayarak (11) hîn-i mübâşeret-i umûrda ba'zı mekârih görünür ise dahi, sûret-i tesebbüt ü tecellüd izhârıyla olur olmaz maglata vü erâcîfe havâle-i sem' ü i'tibâr olunmadığı takdîrde Mora cezîresine zafer müyesser olduğu gibi ıklîm-i Kırım'a ve inşâallahü te'âlâ Kırım'dan mâ'adâ nice memâlike dest-res olmak eltâf-ı İlâhiyyeden müsteb'id değildir.

[Mısr]a

Ve men nasru min sun'illâhi garîbâ[5]

Ve Nemçelü mukaddemâ ba'zı garazlarını tahsîl etmiş olmasıyla, şimdilik sükût edeceği akla karîb olduktan başka, İngiltere elçisi dahi adem-i taleb-i arz husûsuna ta'ahhüd eylemiş olmasına nazaran, sefîr-i mûmâileyh tarafından bu esnâda müşâhede olunan sûret-i nifâk ü televvün tekrâr ta'ayyün etmeyüp

[5] Allah'ın kullarına yardımında bir gariplik görmezsin.

de ahdinde sâbit ü pâydâr olur ise bu mahzûr dahi bi-avnihî te'âlâ ber-taraf olacağı ve Prusyalu'nun sevk ve ta'rîf eylediği madde-i ittifâk tecvîz-i ehl-i şer'a mevkūf ve misli gayr-i mesbûk bir keyfiyyet olduğundan gayrı, nizâmı dahi be-her-hâl müsâ'ade-i vakt ü zamâna muhtâc olup, husamâ ise bir lâhza-i fâsılaya râzî olmadığı muhtâc-ı ta'rîf ü beyân değildir. Ve Nemçelü tarafından ref'-i alâim husûsu bundan akdem mesmû olmaktan nâşî, lede'l-istihbâr hilâf-ı vâki olduğu tahkīk olunmuş idi. Bu def'a vukū'u tahakkuk etse küllü yevmin hâllerini tecessüs ü tefahhusa me'mûr olan Eflak ve Boğdan voyvodaları taraflarından lâ-muhâlihî tahkīk olunacağı meczûm olup, ma'a-hazâ voyvodalardan bu makūle ahbâr-ı muvahhişe tevârüd etmediği ve bu sûrette Prusya kralının garazı âteş-i muhârebeyi iş'âl ve kendi menâfi ve fevâidini istihsâl olduğu mücerreb olan etvâr u evzâ'ından istidlâl olunur. *Nahnü nahkümü bi'z-z-zâhir vallahu a'lemu bi-serâiri'z-zamâir*[6].

Vâsıf'ın kelâmı burada hitâm buldu. Bundan maksûdu vükelânın Kırım mes'elesinde vâki olan kusûrlarını setr ü tagtiye olup, ancak bu misillü a'zâr-ı vâhiye ile afv ettirilebilecek madde olmadığı cihetle serd ettiği makalât-ı i'tizârıyyenin her fıkrası;

[Mısr]a

Bâng-i isyân mîzened nâkūs-ı istiğfâr-ı mâ[7]

meâline muvâfıktır.

Evvelâ, eldeki sermâyeyi sıyânet edemeyüp de kesb-i cedîd ümîdine düşmek tesliyet-i müflis kabîlindendir. Husûsiyle Kırım gibi Karadeniz'in en güzel limanlarına mâlik olan bir ıklîmi a'dâya terk ve ferâğ edüp de makām-ı i'tizârda yeniden temellükü temenniyâtını îrâd etmek ta'accüb olunacak şeydir. Egerçi Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd'un cûd u lûtfuna ve ceberût u kudretine nazaran insanın nice muhâl addettiği şeyler sehlü'l-istihsâl olduğunda şübhe yoktur ve hayâl ve hâtıra gelmez ve belki zihinler almaz mevâddın mahzâ eser-i hikmet-i bâliga-i Samedâniyye olmak üzere vukū'u dahi çoktur. Binâe-

[6] Biz zahire(dış görünüşe) göre hükmederiz, kalplerde olanı Allah bilir.

[7] İstiğfarımızın çanı isyan kokuyor.

naleyh sun'-ı garîb-i (12) Samedâniyyeden bu misillü umûr-i müşkilenin husûlü müsteb'id değildir. Ancak bunlar vîrânede hazîne bulmak gibi vukū'u nâdir ve âdet-i câriyeye mugāyir olmak hasebiyle bu misillü re'y ü tedbîr mebhasında medâr-ı i'tizâr olamaz. Vukū'âtın esbâba irtibâtı âdet-i câriye-i İlâhiyyeden olmasıyla bu misillü temenniyât esbâb-ı âdiyede vâki olan taksîrâtı afvettiremez.

Sâniyen, İngiltere elçisine isnâd ettiği sûret-i televvün vâki'dir. Zîrâ doksan dört senesi vekāyi'inde zikr olunduğu vechile Amerika mes'elesinden dolayı İngiltere ile Fransa beyninde vukū bulan seferde Rusya İmparatoriçesi Katerina'nın ihdâs ettiği bî-tarafî-i harbî ittifâkından dolayı İngilterelü Katerina'ya münfa'il olduğundan, bu def'a Kırım maddesinden dolayı İstanbul'da mukīm İngiltere elçisi Devlet-i Aliyye'yi sefere teşvîk etmiş olduğu ba'zı ecnebî târîhlerinde musarrahtır. Hâlbuki muahharan en ibtidâ, "Devlet-i Aliyye'ye Kırım'dan ferâgat ediniz de mevâdd-ı sâirenin tanzîm ü tesviyesine bakalım" deyü tavassuta ibtidâr eden İngiltere devleti idi. Ve egerçi bu esnâda Devlet-i Aliyye'nin Kırım'daki hukūk-ı sahîhası Rusyalu tarafından istîlâ olunduğu gibi, İngilterelü dahi Amerika'daki hukūkunu zâyi' etmiş olduğundan, Devlet-i Aliyye ittifâkında sebât etmesi îcâb ederdi. Lâkin muahharan Katerina'ya müdâhane etmeği kendisince muktezâ-yı maslahat gördüğünden veyâhûd evvelki teşvîkātının bir semeresini göremeyüp maslahat bitmiş ve iş işten geçmiş olduğundan, evvelki politikasını değiştirmesi lâzım gelmiştir. Zîrâ bu esnâda Rusyalunun Kırım hudûdunda Potemkin'in zîr-i idâresinde olarak yetmiş bin ve lede'l-hâce Potemkin'e imdâd yetiştirilmek üzere Rebnin nâm ceneral ma'iyyetinde kırk bin nefer askeri âmâde olduktan başka, Özi suyu kenârında vâki Kiev havâlîsinde Romancof ma'iyyetinde diğer bir ihtiyât ordusu ve bahren dahi gerek Karadeniz'de ve gerek Akdeniz'e çıkarılmak üzere Bahr-ı Baltık'da tedârükât-ı kesîresi olup, vükelâ-yı Devlet-i Aliyye ise Fransa elçisinin sözlerine aldanarak henüz alenen tedârükâta teşebbüs edemeyüp, gûyâ Rusyalu haber alamayacak sûretde hufyeten tedârükât göreyoruz lakırdılarıyla vakit geçirmekte olduklarından maslahatı filvâki çâresi bulunmayacak dereceye getirmişlerdir.

Sâlisen, Prusya kralı olan meşhûr Frederik Nemçelünün düşmen-i tabî'îsi olduğundan, anın aleyhine Devlet-i Aliyye ile ittifâk etmeği cânına minnet

bilmekle, öyle umûr-i düveliyyede yektâ ve hiyel-i harbiyyede bî-hemtâ olan bir hükümdârı böyle ittifâka (13) tâlib olmuş iken, reddetmek şöyle dursun vaktiyle anı ele almak Devlet-i Aliyye'ce en büyük hud'a-i harbiyye ve tedârükât-ı cesîmeye teşebbüs makāmına kāim olurdu ve ol vakit İngilterelünün dahi Devlet-i Aliyye ittifâkında sebât etmesi agleb-i me'mûl idi.

Râbi'an, bu keyfiyyet ehl-i şer'in tecvîzine mevkūftur deyü gûyâ "bu misillü mesâlih-i mülkiyyeye ehl-i şer' mâni oluyor yollu ta'rîz ile sâir mülkiyye me'mûrlarını ma'zûr ve suçsuz göstermek ister. Hâlbuki şer'-i şerîfin i'lâ-yı şeref ü şânı içün lâzım gelen tedâbîre ehl-i şer'in mümâna'at etmesi hilâf-ı vâki' olup, hele tarîk-ı ilmiyyeye olan intisâbım cihetiyle bunu bir vechile kabûl edemem ve eğer filvâki' ba'zı sebük-magzânın böyle nâ-becâ men' ü müdâhalesi vâki olmuş ise, ehl-i şer' ile ehl-i şerri fark u temyîz etmemek dahi yine Vâsıf'ın iltizâm ve tesâhub ettiği zevâta âiddir. Ve zîrde nakl edeceğimiz meclis-i meşveretin sûret-i müzâkeresini bast u beyân sırasında Rumeli kādıaskeri Prusya kralının re'yini ihtiyâr ve tercîh etmiş olduğunu Vâsıf Efendi nakl ü rivâyet etmiş ve burada ehl-i şer'a ta'rîz eylemiş olduğundan iki kelâmı beyninde te'âruz vardır.

Hâmisen, misli gayr-i mesbûk demesi müverrihîne yakışmaz bir sözdür. Zîrâ Devlet-i Aliyye vaktiyle i'âne sûretiyle bile Fransa ve Macar krallarıyla akd-i ittifâk etmiş olduğu tevârîhte mufassalan mastûrdur. Kaldı ki, bir devlet mesâlih-i mülkiyyesince hayr ü menfa'at gördüğü sûrette emsâl aramak neden lâzım gelir? Böyle bir zî-şevket ü kudret olan devleti dîvân kaleminden kayd istid'âsında olan ashâb-ı hukūk u da'vâya teşbîh ile emsâl aratmak emsâlsiz bir hatâdır.

Sâdisen, Prusya kralının maksûdu âteş-i harbi iş'âl ile kendi menâfi'ini istihsâldir demesi sahîhtir. Zîrâ ittifâkāt-ı düveliyye dâimâ menâfi-i mütekābile üzerine müessestir ve revâbıt-ı düveliyye iki şahıs beyninde olan râbıta-i hukūk ve meveddete mikyas olmayup, çünki kendü fâidesini terk ile mahzâ mürüvvet ve insâniyyet zımnında bir şahsın diğer şahıs hakkında fedâkârlık etmesinin sübûtu olsa bile isbâtı müşkil bir mes'ele olduğu hâlde, her ne ise nâdiren vukū'u melhûz u me'mûl ve örfen memdûh u makbûl bir haslet olduğundan aralıkta bundan bahs olunur ve pek çok kimseler dahi bu da'vâda bulunur. Ammâ bir devletin diğer bir devlete olan dostluğu buna

kıyâs olunamaz. Zîrâ her devlet kendi mülk ve milletinin menâfi'ini tahsîl ve tervîce mecbûr ve medyûn olup kendi mülk ve milletince fâide-bahş olmayacak sûrette hareketle (14) asker ve akçe telef etse kendi millet ve tebe'asına ihânet etmiş olur. Binâenaleyh her devletin bir dîger devletle akd-i ittifâk etmesi ve ana i'ânesi be-her-hâl kendü menâfi'-i mülkiyyesi mülâhazasıyla olmak emr-i zarûrîdir. Fakat bir devlete göre kangı devletin ittifâkı nâfi ve kendi fâidesi kangı devletin menâfi'ine muvâfık idüğünü bilip de anınla akd-i ittifâk ederek hem ana müfîd ve hem de kendisi müstefîd olmak mesâlih-i mülkiyye îcâbındandır. Husûsıyla kurûn-ı ahîrede revâbıt-ı düveliyye günden güne tezâyüd ve teşâub edegeldiğinden, burası devletce en ziyâde düşünülecek ve gereği gibi ehemmiyet verecek mevâddandır. İşte Prusya kralının Devlet-i Aliyye'yi ittifâka tergīb etmesi bu kabîlden olarak ve kendisi Rusyalunun büyümemesini ve Avusturya devletiyle olan ittifâkının bozulmasını bi't-tab' mütemennî olup, bu ise saltanat-ı seniyyenin tamâm aradığı şey ve ittifâk-ı ma'rûz ez-her cihet muvâfık-ı kā'ide vü usûl bulunarak, eğer vaktiyle anınla bi'l-ittifâk maslahata teşebbüs olunmuş olaydı, hem Prusya devleti kendi politikasınca fâide görür ve hem de Devlet-i Aliyye'nin Kırım'daki hukūku zâyi' olmamış ve bunca ehl-i İslâm kayd-ı esârette kalmamış olur idi. Lâkin Devlet-i Aliyye hem tedârüksüz ve hem de husamâsına karşu yalnız kaldığından nihâyet ba'zı hukūkundan ferâgat etmeğe mecbûr olmuştur. İngilterelünün Amerika'daki memleketleri zâyi' etmesi dahi bu sebebden neş'et etmiştir. Şöyle ki; kuvve-i bahriyyesine istinâden düvel-i berriyye ittifâkından kendisini müstagnî tutarken Amerika'da zuhûr eden âteş-i ihtilâlin bidâyet-i işti'âlinde müşâhede ettiği bir hâl-i vehâmet-meâl kendisine ba'zı devletlerle ittifâk etmenin şiddet-i lüzûmunu hissettirdikte Rusyalu ile akd-i ittifâk etmek üzere Petersburg'a bir sefîr-i mahsûs göndermiş idi. Sefîr-i mûmâileyh Petersburg'a vürûdunda Rusyalunun Devlet-i Aliyye ve husûsiyle Kırım hakkında akdem-i âmâlî olan ba'zı niyyât-ı fâsidesine İngilterelünün mümâşât ve mu'âvenet edeceğini işrâb ederek Potemkin'e çatmış ve anın tavassut ve tavsiyesiyle Katerina dahi bayağı İngilterelüye mu'âvenet etmek üzere ittifâka meyl göstermiş ise de, Fransalu bu husûsta ana müsâbakat edüp şöyle ki; Petersburg'ta mukīm Fransa elçisinin hud'ası Rusya başvekîlinin te'sîr-i ifâdesi ile bî-tarafî-i harbî ittifâkı Katerina'ya daha şanlu gösterilerek ve bu sûret Katerina'nın dahi kibr ü nahvetine muvâfık gelerek İngilterelü-

nün infi'âl ü iğbirârını mûcib olacak vechile bundan akdem zikr olunduğu üzere bî-taraflık ittifâkı ihdâsına karar verilmekle, İngilterelü meydânda teg ü tenhâ kaldığından Amerika'daki hukūkunu gāib etmiştir.

(15) Sâbi'an, bir seneden berü tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs olunduğunu Vâsıf Efendi beyân ediyor. Ve Rusya ile Nemçe'nin keyfiyyet-i ittifâkları andan dahi mukaddem hissolunmuşidi. Bu kadar müddetde Kırım senedini vermeyecek kadar kuvvet ve isti'dâd tahsîl olunabilmek lâzım gelirdi. Ve eğer bu müddet kifâyet etmez der ise, ya medâr-ı tesliyet ittihâz eylediği fütûhât-ı cedîde içün ne kadar vakt-i müsâ'id ister idi? Ve bi'l-farz istedikleri kadar vakt-i ferâgat bulaydılar evvelki gibi ferâğ ve rehâvet dâ'iyesi tezâyüd ve terakkī bulmayacak mıydı? Bunların cümlesi çürük sözler ve vâhî özürler olup, lakırdının sağlam ve sahîhi budur ki, vükelâ Fransa elçisinin sözüne aldanarak vaktiyle ve alenî tedârükâta teşebbüs edemeyüp "gûyâ Rusyalu duyamayacak sûretde tedârükümüzü görüyoruz" deyü ya kendi kendilerini aldatırlar veyâhûd sâirini aldatmak isterler idi. Bu sûretle ol vakte göre a'zam-ı hiyel-i harbiyye ve ehemm-i tedârükât-ı seferiyyeden olan ittifâk maddesine dest-res olamamışlardır.

Bu tafsîlâttan garaz, dâimâ Devlet-i Aliyye Prusya ittifâkını iltizâm etsün demek olmayup, belki ol vaktin îcâbına göre Devlet-i Aliyye'ye Prusya ittifâkı menfa'atlü ve Fransa elçisinin nesâyihi mazarratlu idi demektir. Zîrâ ahvâl ve agrâz-ı düveliyye dâimâ tagayyür ve teceddüd edegeldiğinden, bir asırda bir devletin ittifâkı fâidelü iken vakt-i âharda bir dîgerinin ittifâkında fâide görülür. Ve her devrin mizâcına göre davranmak ve her vak'anın îcâbına göre vaktiyle çâre aranmak lâzım gelür. Katerina mukaddemâ İngiltere ve Prusya ile eyü iken muktezâ-yı vakt ü hâl üzere anları terk ile muahharan Fransa ve Nemçe ile akd-i ittifâk etmiş ve hîlekârlıkla pek çok niyyât-ı fâsidesini kuvveden fi'le getürmüştür. Buraları gāyet dakīk ve devletce i'tinâya hakīk bir fenn-i mahsûs olup, ol asrın ekser-i vükelâsı bundan gāfil ve oldukca vukūfu olanlar dahi ya işten âtıl veyâhûd eksere teba'iyyet ile mütegāfil bulundukla-rından ahlâfa bir kuru temenniyât ile teessüf olunacak ba'zı hâlâtdan başka bir eser bırakamamışlardır.

Hâlbuki Prusya kralı bundan çend sene mukaddem Rusyalu ile ittifâk üzere bulunduğu vakit dahi Nemçe aleyhine olmak üzere mükerreren Devlet-i

Aliyye'yi dâire-i ittifâka da'vet etmiş ve ol vakit reîsülküttâb bulunan Abdürrezzak Bahir Efendi ittifâk-ı ma'rûzun kabûl buyurulmasını tervîc zımnında atebe-i ulyâ-yı saltanat-ı seniyyeye arz olunmak üzere 1193 senesi şevvâlinde mufassal ve meşrûh lâyiha-gûne bir kıt'a takrîr kaleme alıp, ba'zı düvel ile ittifâkın lüzûm ve fâidesini ve mesbûk bi'l-emsâl olduğunu isbât ve beyân (16) eylemiştir. Lâkin ol vakit Aynalıkavak Tenkihnâmesi bi't-tanzîm def'-i gāile olunmuş ve gûyâ bir daha sefer zuhûr etmeyecek ve bu misillü ittifâklara hâcet görünmeyecek gibi tutulup, Abdürrezzak Efendi'nin uhdesine dahi rütbe-i vezâret tevcîh ile Dersa'âdet'den teb'îd kılınmış olmasıyla, takrîr-i mezkûrun aslâ fâidesi görülmemiştir. Fakat îzâh-ı mevâd zımnında bir sûreti zîrde "1" rakamıyla ilâve olunur (s. 363).

Takrîr-i mezkûr ba'zı düvel-i Nasârâ ile ittifâkın lüzûm ve fâidesini müsbit olup, hâlbuki çok zamân geçmeksizin Nemçe imparatoriçesi vefât edüp oğlu sandâlî-i imparatorîye ku'ûd eyledükte Rusyalu ile Devlet-i Aliyye aleyhine ittifâk etmiş olmasıyla, bu def'a Prusya kralı ile akd-i ittifâk derece-i vücûba resîde olmuş idüğü mütehakkıktır.

Şeyhülislâm Konağında Meclis Akdi

Bâlâda zikr olunduğu vechile Rusyalunun sened istid'âsı ve Prusyalunun takrîr vermesi üzerine, muharremin dördüncü cum'aertesi günü şeyhülislâm konağında sadrıa'zam ve kapudan paşa ve sadreyn ve nakībüleşrâf ve sâir ulemâ-yı a'lâm ve yeniçeri ağası ve mütehayyizân-ı ricâl hâzır oldukları hâlde meclis-i meşveret akd olunup, mezkûr kâğıdlar ile mevâdd-ı mezkûreye dâir kaleme alınmış olan varaka kırâat olunduktan sonra, Rusyalunun mezkûr teklîfi ve Prusyalunun takrîri ve asâkir-i İslâmiyye'nin bi-takdîrillâhi te'âlâ meşhûd olan adem-i intizâm ü sebâtları der-miyân olunarak, bu husûsda ne vechile hareket olunmak münâsib idüğünü huzzârdan istifsâr zımnında sadrıa'zam Halil Hamîd Paşa kelâma ibtidâr ile, "Devlet-i Aliyye cümlemizin veliyy-i ni'meti ve bâ'is-i âsâyiş ü emniyyeti olup, anın intizâm ü istikrârı sayesinde cümlemiz müreffeh ve mütena'im ve envâ'-ı fevâid ü menâfî'ine neyl ü vusûl ile münbasıt u muğtenim olduğumuz misillü, ma'azallâhu te'âlâ ednâ bir hâdise ile bünyân ü sebât ve intizâmı rahnedâr olacak olsa, zarar u ziyânı ale'l-umûm a'lâ vü ednâya âmm ü şâmil olacağında şübhe olmamağla,

bu bâbda îfâ-yı hakk-ı nân u nemek ve veliyy-i ni'mete farîza-i sadâkati edâ eylemek üzere, hakkı ketm etmeyerek doğrucasını söylemek herkese farz-ı ayn ve medâr-ı saâdet-i dâreyn olduğundan ve herkesin kendi aklına göre bir re'y ü tedbîri olabileceğinden eyü ve fenâ hâtıra her ne hutûr eder ise söylesün ve mâ-fi'z-zamîrini izhâr eylesün, aslâ muâheze eylemem ve kimseye gücenmem" diyerek yemîn ü kasemler ettikten sonra, "belki hakîkat-ı madde lâyıkıyla anlaşılmamıştır, (17) kâğıdlar bir kerre daha okunsun, şübhesi olanlar def'-i şübhe etsinler ve mehâbet-i meclis düşünmeğe ve söylemeğe mâni olur ise herkes bu evrâkı hânesinde kemâ-yenbagī mütâla'a eylesün ve netîce-i fikrini söylesün deyü birkaç def'a huzzârdan isticvâb ü istifsâr" eyledikte, bâdî-i emrde cümlesi garîk-i bahr-i tahayyür ve ser-fürû-bürde-i sükût ü tefekkür oldular.

Ba'dehû Müftîzâde Ahmed Efendi kelâma bed' edüp, "Rusya elçisiyle vâki olan mükâleme meclisinde bi'l-ma'iyye bulunduğumdan keyfiyyet ayniyle bu vech üzere olup, cümlesi ma'lûmumdur. Ancak bu müdde'â ahde mebnî değildir ki ulemâ efendiler bir sûrete tevfîk edeler. Bu husûs ashâb-ı seyfe müte'allıktır" der iken, Rumeli Kādıaskeri Arabzâde Ahmed Atâullah Efendi Müftîzâde Efendi'nin kelâmını ta'kīb ile, "bizim re'yimiz şimdi kırâat olunan Prusya kralının takrîri gibidir" demekle, sadrıa'zam söze mübâşeret edüp, "şimdiye kadar a'dânın vukū bulan tekâlîfi üzerine başka başka meclisler akd olunup, cümlenin tensîb ü tasvîbiyle tekâlîf-i vâkı'aya mümâşâtımız mücerred tedârükât-ı seferiyyemizi ikmâle ihtilâs-ı vakt içün idi. Ve bu dakīka beynimizde mektûm u mestûr kalsun ve zinhâr a'dâya ser-rişte verilmesün deyü her ne kadar akīb-i mecâlisde ahd ü peymân olunduysa da bu râzımız meydâna çıkmağla sa'yimiz hebâ oldu. Çünki ihtiyât zımnında olan tedârükâtımızın netîcesi ne irâdeye mebnî olduğu hasmımız tarafından gereği gibi teyakkun olunmağla, mahzâ ikmâl-i tedârükâta vakit vermemek içün bu teklîf-i anîfi meydâna koydu. El-ân merâmımız hiç olmaz ise bahâra kadar vakit kazanmanın çâresini bulmaktır. Yohsa Kırım eyâdî-i ehl-i İslâm'dan müntezi' olup da Rusyaluda kalsun sûret-i kerîhesi nasıl hâtıra gelür? Biz makām-ı sadârete geleli bir sene olmadı, şimdiye dek terk-i hâb u râhat ve ihtiyâr-ı envâ'-ı meşakkat ü zahmet ederek hezâr su'ûbetle ser-haddât-ı pâdişâhîden mâ'adâ birkaç mahalle mikdâr-ı vâfî mühimmât tedârük edebildik. Ve nasb olunan ser'askerlerin ve başbuğların ma'iyyetlerine şitâ

tertîbi olmak üzere ta'yîn olunan asâkirin defteri birkaç meclisde kırâat ve i'lân olundukta, şimdilik tertîb ancak bu kadar olabilir ve kifâyet eder deyü her tarafdan istihsân olunmuşidi. Eslâfımız vaktinde ise aslâ bu makūle levâzımât-ı mülkiyyeye bakılmayıp eslâfın kusûru ahlâfa mahmûl olamaz ve vaktimizde ancak bu kadarca tedârük olunabilip ziyâdesi tavk-ı beşerden hâricdir. Bu mahalde sözün doğrucası söylenmek gerektir. Rusyaluya cevâb-ı red verilür ise Akdeniz'de ve Karadeniz'de mükemmel donanmaları olup be-her-hâl taraf-ı Devlet-i Aliyye'den mukābele-i bahriyyeye zarûret messedeceğinden gayrı, sevâhil muhâfazasına (18) ve Gürcistan ve memâlik-i İran serhadlerine külliyyetlü asâkir ta'yîn olunmak ve kezâlik müftî olan Nemçelünün hudûdu İbrail'den Bosna nihâyetine dek olup, bunun içün dahi asâkir-i vâfire tertîb kılınmak lâzım gelür. Bir sene zarfında vücûda gelebilecek tedârükât ise işbu ta'dâd olunan mahalleri ihâta edemez ve kifâyet edecek derecelerde tertîbâtın tedârüküne vaktin müsâ'adesi yoktur. Binâenaleyh askerin hâl ve keyfiyyetine ve düşmanların tedârük ve kuvvetine nazar ve dikkat olunarak re'y ü tedbîr ne ise bu meclisde îrâd olunsun" dedikte; Müftîzâde Efendi kelâma ibtidâr edüp, "bu zikr olunan mevâddın cümlesi takrîr-i âlîleri gibi vâkı'a mutâbık olduğu herkesin ma'lûmudur. Rusya elçisine şimdilik kaleme alındığı vech üzere Devlet-i Aliyye muhâfaza-i ahdinde ve merâsim-i dostî vü safvete ri'âyette sâbit-kadem olup, bu esnâda cüz'iyyât makūlesinden olan tedârükâtı dahi Rusya devletinin küllî tedârükünden ve niyyeti ne olduğu bilinmediğinden neş'et etmiştir. Ve Kırım hıttasına Rusyalunun istîlâsı münâfî-i şurût-ı mu'âhede iken Devlet-i Aliyye yine muhâfaza-i sulh u musâfât niyyetinde olarak bu maddenin İngiltere ve Fransa devletleri tavassutlarıyla bir sûret-i haseneye rabt olunmasına müsta'id ve mâildir. Ve eğer Rusyalu bu sûrete kanâ'at etmeyüp de bâb-ı muhârebeyi güşâd eyler ise, Devlet-i Aliyye dahi mukābeleye mecbûr olup, ol vakit takdîr-i İlâhî ne ise âşikâr ve nakz-ı ahdi ihtiyâr eden kim ise mazhar-ı gazab-ı Kahhâr olacağında şübhe yoktur cevâbı verilüp, ba'dehû tedârükâtın ikmâl ü itmâmına ikdâm olunsun" dedi.

Taraf-ı sadâret-penâhîden yine i'âde-i kelâm olunup, "bu maslahat başka şeye benzemez. Her madde alâ-vechi'l-îzâh ma'lûm olmağa muhtâcdır. Rusya elçisine verilecek cevâb bir kerre daha kırâat olunsun" buyurmağla cevâb-ı mezkûr tekrâr kırâat ve kimsenin şübhesi kalmayacak sûretle ifâde-i merâma mübâderet olundu.

Sadrıa'zam yine kelâma mübâşeret edüp, "cevâb-ı mezkûrda devleteynin tavassutuyla Kırım maddesi bir sûret-i haseneye rabt olunmak ta'bîri münderic olup, bundan garaz, eğer Rusyalu devleteyn tavassutlarını kabûl edüp de anlar dahi bi't-tavassut Rusyaluya tarafdar olur ve anın merâmını tervîc ederler ise, biz mukaddem verdiğimiz cevâbda bir sûret-i hasene ta'bîri etmiş idik. Sûret-i hasene bu değildir, şu vechiledir denilerek oldukça ahidnâmelere tatbîk ve devleteynin kelâmlarına tevfîk olunmağa ser-rişte bulmak ve çünki devleteyn elçilerinin ve düvel-i sâirenin dedikleri gibi Kırım'ı Rusya şimdi zabt etmedi, belki Aynalıkavak'ta vâki olan musâlahada Şahin Giray'ın hânlığı kabûl (19) olunduğu hengâmda zabt etti. Ancak şimdi hiç olmaz ise Kırım halkı üzerine bir hân nasb ettirmek maslahatına vesîle olmak mütâla'asıdır deyü ta'bîr-i mezkûru tefsîr ettikten sonra, bu re'y-i savâb mıdır?" deyü huzzâra hitâb eyledikte, reîsülküttâb-ı esbak Süleyman Feyzi Efendi kelâma âgāz edüp, "işbu Rusya elçisine verilecek cevâb muvâfık-ı vakt ü hâl olduğu bî-irtiyâbdır. Ancak bu cevâb verildikten sonra bahâra sefer olacak mı olmayacak mı? O dahi ma'lûm olmak lâzımdır" demekle, "sefer olacak gibi tedârükte kusûr olunmasun, ammâ seferin vukū ve adem-i vukū'unu Allah bilir" denildi. Süleyman Efendi yine i'âde-i kelâm edüp, "herkes hâtırına hutûr edeni söylemeğe me'mûr olmuş idi. Hâtıra bir şey sünûh etti. Çünki Rusya elçisine verilecek cevâbdan lâ ve naam bir şey istinbât olunmamak ve ihtilâs-ı vakt zımnında mübhem bırakılmak mültezemdir. Bu sûretde Kırım, Devlet-i Aliyye'nin mülkü değildir ki size sened verelim ta'bîri ve şimdiye kadar tarafınızdan hilâf-ı ahd pek çok hareketler meşhûd oldu mefhûmu ve bunlar emsâli ta'bîrat-ı bâride tayyolunarak heman ma'rûzâtın evliyâ-yı umûr-ı devlete gösterildi. Devlet-i Aliyye'nin Rusyalu hakkında merâmı silm ü safvet olduğundan fazla işbu Kırım maddesinde Fransa ve İngiltere elçileri devletleri tarafından tavassutlarını mukaddemâ beyân etmişler idi. Devlet-i Aliyye dahi Kırım maddesinin bir sûret-i haseneye rabt olunmasına râzî olduğunu anlara ifâde vü iş'âr ve anlar dahi devletlerine tahrîr ettiler ve henüz haberleri gelmedi. Bu sûrette size bir cevâb verilse devleteyn-i mezkûreteynin iğbirârına vesîle olur. Anlardan bir cevâb gelinceye dek te'hîr olunup da Kırım ne makūle sûret-i hasene kabûl eder ise anların ma'rifetleriyle tesviye olunur ve Rusyalu cenge mübâşeret etmedikçe, Devlet-i Aliyye seferi tecvîz ve ihtiyâr etmez. Hudûddaki asâkir-i İslâmiyye'ye dahi bu vechile tenbîh

olunmuştur yollu cevâb verilse münâsib olur" dedikte, Defter Emîni Ahmed Nazîf Efendi, reîs efendiye hitâben, "Rusya elçisi bu cevâb ile mülzem ve mücâb olur mu?" deyicek, reîs efendi, "bu bizim beynimizde bir mülâhaza olup, karar bulduktan sonra elçiye ifâde vü iş'âr olunur, kabûl edüp etmeyeceği umûr-ı mechûledendir" deyü redd-i cevâb eyledi. Süleyman Efendi'nin takrîri mukaddemâ kaleme alınmış olan cevâbın mugāyiri olmayarak, belki anın müfesseri gibi olduğundan ve mukaddemâ kaleme alınmış olan cevâbın dahi ba'zı mahalleri meclis-i mezkûrda mahv ü isbât olunduğundan, mükerreren kırâat olunup da bu vechile cevâb verilmek (20) münâsib midir? deyü taraf-ı Âsafîden huzzâra birer birer hitâb olundukta cümlesi cevâb-ı mezkûrun verilmesini istihsân ve istisvâb eylediler.

Abdülkerim Efendi mukaddemâ sefâretle Rusya'ya azîmet etmiş olduğuna mebnî;

[Mısr]a

Mâ nîz ez-în nemed külâhî dârîm[8]

mefhûmu üzere feth-i kelâm edüp, "Kırım'a Allah'tan gayrı bir ferd müdâhale etmemek ahidnâmelerde meşrûtdur. Hattâ Rusya memleketinde iken Devlet-i Aliyye ile Kaynarca Musâlahası yirmisinden ziyâde mevâdd ile râbıta-gîr-i karar olmuşidi. Ve hilâf-ı mu'âhede Devlet-i Aliyye tarafından bir vaz' müşâhede etmedikçe Rusyalu ahdini bozmaz" deyü Moskovların sebât-ı ahdlerini min-haysü lâ-yüş'ar iş'âr edince, "efendi sen ne diyorsun? Kaynarca Musâlaha'sının birkaç şartı Aynalıkavak mükâlemesinde mülga olduktan başka el-hâletü hâzihi Rusya elçisinin işbu kırâat olunan takrîrinde Kaynarca ve Aynalıkavak musâlahalarının çend maddeleri dahi lâğv ü mahv olup bâkīleri tasrîh olunmuş" denildikte efendi-i mûmâileyh mahcûb ve henüz maddeyi anlayamamış olduğunu i'tirâf etmeğe mecbûr oldu.

Andan sonra zâbıta-i askeriyye maddesi der-miyân olunup, kırâat olunan hulâsa kâğıdında beyân olunduğu üzere piyâde ocaklarından mutasarrıf-ı vazîfe olanların şahısları ve müte'allık oldukları mahaller ile sâkin oldukları

[8] Bu vadide bizim de söyleyeceğimiz sözler var.

semtleri ulûfe esnâsında bi't-tashîh hîn-i hâcetde sefere gidin demek içün esâmeleri bâlâsına ism ü resmleri tasrîh olunmak üzere ocaklara hitâben buyuruldular ısdâr olunarak levâzım-ı zâbıta-i askeriyyeye ibtidâr olunmuşiken, ba'zı ashâb-ı agrâz dâirelerde olan vezâif şâyed bir hâl olur deyü bu niyyeti vesîle-i kīl ü kāl ederek nice dil-hırâş havâdisin şüyû'una iştigāl etmişler idi. El-yevm ser'askerler ma'iyyetlerine hezâr su'ûbet ü tekellüfât ile tedârük ve irsâl olunan ortalar ellişer nefer ile düşe kalka revân olabildiler ise, ekserinin vazîfesi olmadığından ba'zısı esnâ-yı tarîkta ve ba'zısı mahallinde perîşân olup, "niçün dağılıyorsunuz?" deyü suâl olundukta; "müddet-i medîdeden berü vazîfe-hâr olanlar hânelerde zevk u sefâ ediyorlar, bizler bundan sonra verilecek vezâifin tasarrufuna ne zamân kudret-yâb olabileceğiz? deyü cevâb vermeleriyle, bu makūle kendi ihtiyârıyla gitmeyüp de azîmetleri ıztırârı olan askerin hîn-i hâcetde dîn ü devlete nâfi hidmete muvaffak olamayacakları agleb-i ihtimâldir. Ocaklardan miyâneler neferâtı suâl olunsa sûret-i tecâhülden gelürler ve ilâcına şürû olunsa bir alay hasûdlar aslı faslı yok bir takım erâcîf işâ'asıyla nizâm kaydına düşenlerin himmet ü gayretlerine fütûr (21) getürürler. Ve bi'l-farz bundan sonra ittifâk-ı derûn ile bir râbıta verilmek kaydına düşülse bî-vakt nizâm-ı askere mübâderet etmek dahi hatar ü tehlikeyi da'vet demektir. Kīle: *min-fesâdi umûri'l-cündi el-istiksâu aleyhim vakte'l-hâceti ve'l-muhâsenetu lehum zemâne'l-muhasebeti me'ahum*[9]. Bu esnâda ihrâcı gāyet mühim olan topçu ortalarının tertîb ve tedârük neferâtında ağaları âciz ve mütehayyir olarak bi'lâhıre yevmiyelü bir mikdâr esâme defteri tahrîr edüp getirmiş ve bu esâmeler tefrîk u tagyîr ve neferât tanzîm ve tahrîr olunduğu takdîrde vâfir topcu peydâ olacağını ifâde eylemiş idi. Lâkin mukaddemâ bu misillü nizâmâta mübâşeret olundukta guftgû tekevvün edegeldiğinden, def'aten mümâşât olunamayup, hele birer kere sâhiblerine bu kazıyyeyi ihbâr ediniz şâyed içlerinde seferi ihtiyâr eden bulunur denilmiş idi. Binâenaleyh ağa-yı mûmâileyh ashâb-ı esâmeyi ihzâr etmek niyyetiyle taraf taraf âdemler ta'yîn eyledikte kimi sefere azîmetden havf u hirâs ve kimi efendisini lisâna getürmekten ihtirâz dâ'iyesiyle zikr olunan esâmeleri istishâbdan imtinâ ve kimisi mahallerini ketm ü ihfâ içün gûnâgûn hîleler ihtirâ etmeleriyle, bu

[9] Denilmiştir ki, askere ihtiyaç duyulduğu bir zamanda onları soruşturmaya tabi tutmak ve hesap sorulacak zamanda da onlara müşfik olmak bir ordunun bozulma sebeplerindendir.

bâbda âciz ü hayrân kaldım" deyü sadrıa'zam yanıp yakılarak ifâde-i hâl edecek Anadolu Kadıaskeri Dürrizâde Ârif Efendi ve sâbıkā İstanbul kadısı Sâdık Molla Efendi müttehiden kelâma mübâderet edüp; "umûr-ı nizâm üss ü esâs-ı mülk ü millettir. Bu makūle dâirelerde bulunan ashâb-ı esâme tesâhub olunmayarak kīl ü kāl ihdâsına cür'et edenler te'dîb olunmak ve mağlatalarına havâle-i sem' ü i'tibâr olunmamak üzere heman şimdiden nizâmına mübâşeret olunsun" demeleri üzerine sadrıa'zam, "çi fâide ki vakt-i nizâm fevt oldu, bârî bundan sonra çâresine bakılsın" mu'âmelesiyle yeniçeri ağasına teveccüh edüp; "bu umûr-ı lâzımetü'l-i'tinâya ihtimâm ü dikkat cümleye farîza-i zimmettir. Husûsıyla yeniçeri ağası olanlara göre şerîta-i sıdk u istikāmettir" zemîninde bast-ı mukaddeme ettikten sonra, "el-ân ocakta ne mikdâr esâme mevcûddur?" deyü isti'lâm buyurdukta, yeniçeri ağası esâmeler maddesine bir sûret verileceğini ba'de'l-ifâde; "ocakta mevcûd olan esâmelerin mikdârını ocağımıza birkaç def'a kâtib olan Süleyman Bey bilir" demekle keyfiyyet Süleyman Bey'den isti'lâm olundukta; "mütekā'id esâmeleri yevmiyelü olarak kırk bine karîbdir ve eşkinci yedişer sekizer akçeden ancak beş bine bâliğ olabilir" dedi. Ve, "nefer esâmesinin kānûnu nedir? deyü yeniçeri ağasından lede'l-istifsâr, yedi ve sekiz akçe olduğun iş'âr ettikte sadrıa'zam, "bu makūle cüz'î şey ile neferât sefere gitmek ve küllî vezâife mutasarrıf olanlar hânelerinde zevk u sefâ (22) etmek lâyık mıdır deyü i'tirâz ettikten sonra mütekā'idînin ne mikdârı ocaklarda ve ne mikdârı kapulardadır? deyü suâl etmekten nâşî mîr-i mûmâileyh sülüsü mikdârı ancak ocaklarda olduğunu ifâde eyledi. Yeniçeri ağası dahi iş bu mütekā'idîn esâmeleri ashâbından nez' u tahlîs ile ocakluya tahsîs olunsa yirmi bin nefer hâsıl olacağını beyân etti. Buna cevâben sadrıa'zam teşrîh-i maddeye mübâşeret edüp, "bundan mukaddem ashâb-ı esâmenin isim ve resimlerini ve yerlerini zabt ve ta'yîn irâdesine mebnî, vâki olan teftîşte ne kadar guftgû oldu cümlenin ma'lûmudur. Bundan sonra bu sûret ne vechile ihtiyâr olunur?" dediğinde yeniçeri ağası; "ocaklu bu keyfiyyet kendilerine fâide-bahş olacak bir sûret olduğunu idrâk etmeleriyle cümleten icrâsını tasvîb ve istihsân eylediklerinden gayrı, ocaklıdan vechen mine'l-vücûh dahl ü i'tirâz sudûr etmediği muhakkak olup, bu makūle erâcîf ancak kapulu olanlardan zuhûr ediyor ki müstahıkk olmadıkları vazîfelerini muhâfaza içün böyle mağlatalar çıkarıyorlar" demekle sadrıa'zam i'âde-i kelâm edüp; "mevâcib maddesine be-her-hâl bir nizâm verilmek lâzımdır.

Zîrâ serhaddâta ve ser'askerler ma'iyyetlerine müceddeden bu kadar esâmî tahrîr olundu. Anlar dahi mevâciblerine müstahıkk oldukları hâlde el-ân edâ-yı mevâcibde çıkılan su'ûbete nazaran ol vakit ne derecelerde zahmet ve meşakkat çekileceği zâhirdir" demesinin üzerine cümle huzzâr; "fî nefsi'l-emr bu maddenin nîzamına bakılmak ve aslâ kīl ü kāle kulak asılmamak lâzımdır" dediler.

Ba'dehû Rumeli Vâlîsi Mehmed Paşa'nın Sofya'da vâki olan kazıyyesine nazaran azli lâzım gelüp, Anadolu Vâlîsi Abdi Paşa'ya İsmâil ser'askerliğiyle Rumeli Eyâleti ve Aydoslu Mehmed Paşa'ya Sofya'da ikāmet etmek şartıyla Belgrad ser'askerliği ve Anadolu Eyâleti tevcîh olunmak ve Özi Eyâleti ser'askerliği inzimâmıyla bâ-rütbe-i vezâret mîrimîrândan Bekir Paşa'ya tefvîz kılınmak husûsları bundan akdem müzâkere olunmuş idi. Ancak Aydoslu Mehmed Paşa bundan akdem Rumeli vâlîsi iken envâ'-i zulm ü ta'addî etmiş olup, bu kerre egerçi Anadolu vâlîsi olacak ise de asker ihrâcı ve sâir bahâneler ile yine Rumeli'nde ba'zı gûne te'addiyâta tasaddî etmesi ve Bekir Paşa ashâb-ı servetden olmadığına binâen muhavvel-i uhdesi olacak umûrun idâresinde âciz ve mütehayyir olması vârid-i hâtır olduğuna binâen, zikr olunan tevcîhâtın icrâsı husûsunda teennî olunup binâenaleyh Aydoslu Mehmed Paşa'nın Rumeli uhdesinde olmayarak Sofya'da ikāmeti zulmüne mâni olabilir mi ve Bekir Paşa'nın za'f-ı hâl ve kıllet-i mâlı hasebiyle andan sarf-ı nazar olunarak Silistre ser'askerliği (23) merfû'ü'l-vezâre olan Rusçuklu Hasan Paşa'ya ibkā-yı vezâretile tevcîh olunmak münâsib mi ve Hasan Paşa ol havâlîden neş'et eylediğine binâen hîn-i iktizâda asker ihrâcında ve sâir husûslarda Bekir Paşa'ya müreccah mı? Ve bu mülâbese ile inhilâl kabûl eden serhaddâta kimin ta'yîn olunması lâzım gelür? Bunlar dahi bu meclisde karar bulsa denildikte, Müftîzâde Ahmed Efendi bâdî-i emirde Aydoslu Mehmed Paşa'nın zulmünden bahs ile dîgerinin nasbını îrâd eyledi. Süleyman Feyzi Efendi ile Ahmed Nazîf Efendi dahi Rusçuklu Hasan Paşa'nın adem-i ehliyyet ü istihkākını tasrîh ve Lâleli Mustafa Efendi Bekir Paşa semtini tercîh ettiler. Kapudan paşa dahi Çerkes Hasan Paşa'nın rükûb u nüzûle iktidârını ve asker-perver ve fenn-i harbe vâkıf olduğunu beyân ile Silistre ser'askerliğine şâyândır dedikte Süleyman Feyzi Efendi mukābele edüp ser'askerlik cündîliğe mütevakkıf olmayup ser'askerlere lâzım olan hüsn-i tedbîr ve tasarruftur. Çerkes Paşa çarhacı olabilir deyü;

[Mısr]a

er-Re'yü kable şecâ'ati'ş-şec'ân[10]

mazmûnunu işrâb etmekle sadrıa'zam dahi kapudan paşa kulunu ta'mîr içün; "Çerkes Paşa'nın bahâdırlığı herkesin müsellemidir, lâkin mesâfe-i ba'îdede bulunmak hasebiyle me'mûr olacağı mahalle vusûlü vakt ü zamâna muhtâcdır. Ser'asker nasbının ise şimdi lüzûmu olduğundan kurb u civârda bulunan vüzerâdan birinin intihâbı lâzım gelür" dediği akabinde şeyhülislâm efendi; "Çerkes Paşa'nın vusûlü altı aya mevkūfdur ve ana hasr-ı vakt etmek maslahata su'ûbet verir. Heman başkası nasb ü ta'yîn olunmalıdır" dedi. Süleyman Feyzi Efendi, Özi Vâlîsi Ali Paşa'nın Sofya ser'askerliğine ve Aydoslu Mehmed Paşa'nın Özi muhâfazasına nasb olunmalarını ihtâr eyledikte Ali Paşa'nın Özi ahâlîsiyle hüsn-i imtizâc ü mu'âşeretine binâen Özi'den infikâkını gerek sadrıa'zam ve gerek huzzârdan ba'zıları tecvîz etmeyüp; "şâyed Özi'ye dahi bir ser'asker nasbı lâzım gelürse, ol vakit Ali Paşa serasker nasb olunup yerine dahi diğer biri muhâfız ta'yîn olunur" dediler.

Tevkī'î Çelebi Mehmed Efendi Livadyalı Hasan Paşa'nın kapu kethüdâsı olmak hasebiyle;

[Mısr]a

Herkesî-râ rûy der-ta'mîr-i dîvâr-ı hod-est[11]

meâlini iltizâm ile paşasının ser'askerliğe ehliyyet ü istihkākını beyân ettikten sonra dâiresi halkının kesretinden bahsile; "hayme vü hargâh ve sâir levâzımât râh-ı îsâlinde giriftâr-ı zahmet ü meşakkat olduğunu ifâde eyledikte şeyhülislâm efendi an-asl bu makūle hidemâtda müstahdem olmuş mudur?" deyü suâl edicek, mukaddemâ Vidin muhâfazasında bulunmuş idi" deyü her şeyde ednâ-yı mülâbese (24) şart olduğunu zımnen iş'âr eyledi. Ancak huzzâr-ı meclis birbirine kaş ve göz işâretleriyle Mehmed Efendi'nin asresine ve noksân fikr ü mülâhazasına îmâ etmeğe başlamalarından, efendi-i mûmâileyh ârız olan hicâbı ref ü izâle etmek kasdıyla sadrıa'zam heman

[10] Tedbir kahramanlıktan önce gelir.

[11] Herkesin kendi duvarını onarma meyli vardır.

kelâma mübâderet edüp; "bunların birisi bu makūle umûr-ı cesîme-i ser'askerîde müstahdem oldukları yoktur, heman aslah-ı mevcûddur deyü sevk ve ihtiyâr olunuyorlar" buyurdu.

Ba'dehû hâlâ Belgrad muhâfızı olan sadr-ı esbak İzzet Mehmed Paşa'nın Sofya ser'askerliği dahi kāle alındı. Lâkin gālibâ betâet-i zâtiyyesi hasebiyle ser'askerliği huzzâr tarafından tecvîz olunmayup yine muhâfazada istikrârı istisvâb olundu.

Meclisin sûret-i müzâkerât ve karârı *Vâsıf Târihi*'nde bu minvâl üzere muharrerdir. Ve yine *Târîh-i* mezkûrda tasrîh olunduğu üzere bu esnâda Sofya'da kaviyyü'l-iktidâr bir vezîrin bulunması lâzım olup ancak Rumeli Eyâleti uhdesinde olsa kurbiyyet hasebiyle mezâlim ve te'addiyâta tasaddî edeceği ve mübâşirleri kazâ-be-kazâ akın ederek eyâlet harâb olacağı melhûz olmaktan nâşî muharremü'l-harâmın altıncı günü Rumeli Eyâleti İsmâil cânibinde ikāmet etmek şartıyla Anadolu Vâlîsi Koca Abdi Paşa'ya ve Anadolu Eyâleti Sofya'da ikāmet etmek üzere mukaddemâ hazîne kethüdâlığından nâil-i vezâret olan İnebahtı Vâlîsi İsmâil Paşa'ya tevcîh olundu. Ve Silistre'de mukīm olan Özi Vâlîsi Seyyid Mehmed Paşa mukaddemâ Deliorman ve o havâlî nizâmına me'mûr olup icrâ-yı me'mûriyyet esnâsında ahâlî kendisinden dilgîr olduğundan ednâ bahane ile ihdâs-ı fitneye müterassıd oldukları ba'zı karâin-i hâliyyeden müstebân olduğuna binâen, Silistre'den teb'îdi muvâfık-ı maslahat olmaktan nâşî Bender Kal'ası muhâfazası şartıyla uhdesine Sivas Eyâleti tevcîh olunup, Bender muhâfızı mîr-i mîrândan Bekir Paşa'nın hüsn-i sülûk u sîretine mebnî Silistre'de ikāmet etmek üzere uhdesine rütbe-i vezâretle Özi Eyâleti ve Eğriboz Muhâfızı Emin Paşa'ya İnebahtı Sancağı ihsân buyuruldu. Eğriboz muhâfazası dahi akdemce beyân ettiğimiz vechile sâbıkā Rumeli vâlîsi Mehmed Paşa'ya tevcîh olunmuştur. Ve hîn-i hâcetde lâzım gelenlere verilmek üzere Abdi Paşa ve İsmâil Paşa ve Bekir Paşa'ya otuzar hıl'atle üçer yüz çelenk gönderilmiştir.

Bahren dahi el-yevm Devlet-i Aliyye'nin sagīr ü kebîr mevcûd olan sefâini ne mikdâra bâliğdir ve emsâl-i sâbıkası vechile tüccâr gemilerinden alınıp da kullanılabilecek kaç kıt'a olabilir ve Akdeniz'le Karadeniz'in emr-i idâre ve muhâfazası kaç kıt'a gemiye muhtâcdır deyü mufassal u meşrûh defterinin tanzîm olunması kapudan paşaya ifâde vü tenbîh olunarak tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs kılınmıştır.

(25) Kapudan Paşa'nın İngiltere Elçisiyle Mülâkâtı

Kalyoncu zümresine mahsûs olmak üzere bundan mukaddem binâ ve inşâ olunmuş olan kışlanın seyr ü temâşâsı zımnında İngiltere elçisi mahall-i merkūma gelerek kapudan paşa ile mülâkāt ettikte, icrâ-yı merâsimden sonra kelâma âgāz edüp "Ömer bin el-Hattab radıyallahü te'âlâ anh hazretlerinin zamânından berü düvel-i İslâmiyye ile safvet üzere olduklarından ve husûsâ Devlet-i Aliyye ile müddet-i medîdeden berü musâlih ü muâhid bulunduklarından bahsile Rusyalunun bu kerre vukū bulan teklîfine müsâ'ade Devlet-i Aliyye'ye göre hayırlı olur. Zîrâ hudûd başlarında ve bahreynde asâkir ve donanmaları mükemmel ve müheyyâ olup takrîrine redd ile cevâb verildiği takdîrde muhârebeye kıyâm edüp müttefiki olan Nemçelü ile beraber memâlik-i İslâmiyye'ye hücûm edecekleri der-kârdır. Bu sûrette ikisine birden mukābele ve müdâfa'a müşkil ü düşvârdır. Bir kerre dahi bâb-ı muhârebe güşâd olunduktan sonra çâresine kıyâm olunsa da ol vakit Rusyalu şimdiki matlûbâtına kanâ'at etmeyüp âhar teklîfler ilâve edeceği ve Nemçelü dahi ittihâd iktizâsıyla merâmını izhâr eyleyeceği mülâhazadan ba'îd değildir. Ve el-hâletü hâzihî İngilterelünün tavassutu dahi mücerred Devlet-i Aliyye ile olan hukūk-ı kadîme-i musâfâtına ve Devlet-i Aliyye'ye hayr olmak mülâhazasına mebnîdir. Ve devletimizin tavassutu kabûl olunur ise maslahat nizâm ve hitâm bulduktan sonra Nemçe devleti tarafından bir nesne mutâlebe olunmayacağına ve Şahin Giray'ın Kuban'ın berü tarafında olan Tatar ve Çerâkise ve Abaza ve Soğucak ve ol havâlîye melhûz olan dest-dırâzlığı vukū'unda Rusyalu tarafından vechen mine'l-vücûh mu'âvenet olunmayacağından başka def' ü mümâna'at olunacağına devletimiz dahi ta'ahhüd ve tavassut eder. Ve bu nizâmın zamânı şimdidir, yohsa bir müddet mürûr eder ise Nemçelünün tedârükât husûsunda şu kadar masârifim oldu deyü taleb-i ta'vîz ü tazmîn gibi ba'zı metâlibe âgāz etmek ihtimâli vardır. Murâdım ancak dostluk ve fukarâyı pâymâl olmaktan sıyânettir. Kaldı ki bundan sonra Devlet-i Aliyye her dürlü levâzımât ve tedârükâtını ma'a-ziyâdetin ikmâl ve her taraf ile mukāvemet ve müdâfa'a esbâbını istihsâl ettikte Mora cezîresini tahlîs ettiği gibi bu merâmını dahi tahsîl edebilir dedi. Elçinin bu ifâdâtı kapudan paşa tarafından Bâbı'âlî'ye takdîm olundu.

İngiltere elçisinin bu takrîri her ne kadar mizâc-ı vakt ü zamâna muvâfık ise de, Rusyalunun tahsîl-i agrâzında sa'y ü ciddi ber-kemâl olduğundan bir bahâne ile sâmi'a-i (26) devleti tahdîş zımnında bir nev' hud'a vü desîse demek olduktan başka Devlet-i Aliyye muhârebeyi ihtiyâr etmeksizin Kırım'ı Rusyaluya terk eyleyeceğine devleti ta'ahhüd etmiş ve sened vermiş olduğu dahi mesmû olmuştur deyü *Vâsıf Târihi*'nde muharrerdir.

Akdemce beyân ettiğimiz vechile bir müddetden berü İngilterelü yalnız kalarak Amerika'daki hukūkunu zâyi' etmiş etmiş olduğundan, ba'zı devletlerle ittifâk ederek politikasını yürütmek devletlerce umûr-i tabî'iyyeden olduğu vechile kendi menâfi'ini tahsîl etmek dâ'iyesine düşmüştür. Lâkin akdemce Devlet-i Aliyye ba'zı devletlerle ittifâk etmiş bulundu. İngilterelünün dahi bu dâire-i ittifâka girmesi ve belki Devlet-i Aliyye'ye fi'len icrâ-yı mu'âvenet etmesi me'mûl idi.

Rusya Elçisinin Kırım'a Dâir Cevâb-ı Kat'î İstediği

Rusya elçisinin bundan akdem vermiş olduğu takrîrine meclis-i meşverette karar verilen vechile cevâb i'tâ olunmak üzere kapudan paşa ve sâbıkā İstanbul kadısı Müftîzâde Ahmed Efendi ve reîs efendi muharremin yirminci günü Aynalıkavak Sâhilsarâyı'nda Rusya elçisiyle mülâkāt ettiklerinde, reîs efendi kelâma âgāz edüp; "bundan akdem vukū bulan mükâlemede güzerân eden ebhâs ile hulâsa-i me'mûriyyetiniz ma'rûz-ı evliyâ-yı devlet kılındı ve bi-etrâfihâ mülâhaza olundu. Devlet-i Aliyye Rusyalu ile olan musâlahasında sâbit-kadem olup muhârebe efkârında olmadığından gayrı, Kırım maddesinin dahi Fransa ve İngiltere devletleri müte'ahhid oldukları hâlde bir râbıta-i haseneye rabt olunmasına râzîdir" dedikte Rusya elçisi mukābele edüp, "devleteyn-i mezkûreteyn bu maddeye tavassutu mukaddemâ devletime tahrîr ettiklerinde kabûl olunmayup Devlet-i Aliyye'yi fakat bu maddenin husûlüne tergîb ederseniz siz bilirsiniz denilmiş idi. Eğer elçileri madde-i tergīb ve teşvîki arz etmediler ise me'mûriyyetlerini îfâ etmemişler demek olur ve tavassuta dâir bir şey olmadığı geçen meclisde dahi tarafımdan söylenmiş idi" dedi.

Reis efendi kelâmını tekrâr edip, "elçiler ifâde-i hâl ve îfâ-yı me'mûriyyette kusûr etmediler. Ancak maddenin kat'ını îrâd eylediklerinde mücerred

Devlet-i Aliyye'ye itmînân gelmek içün bu maddenin kabûl edeceği hüsn-i sûret anların tavassut ve ta'ahhüdleriyle olmak irâde olunup, bu irâdeyi devletlerine tahrîr etmeleriyle, haber vârid olmaksızın nizâm-ı (27) maddeye mübâşeret münâsib olmadığından gayrı, bu maddenin hôd-be-hôd kat'ında Devlet-i Aliyye'ye itmînân-ı tâmm hâsıl olmayacağı zâhirdir" dedikte Rusya elçisi; "tavassut maddesini devletim kabûl etmeyeceği meczûmumdur. Ancak hüsn-i sûret ta'bîrinden merâm nedir? Benim me'mûriyyetim evvelki meclisde ve takrîrde beyân ve tasrîh olunan lâ ve naam cevâblarının birini tahsîl etmektir. Ve tavassut ta'bîrinin bu'dunda mezkûr ta'ahhüd kelimesinden garaz nedir?" demekle reis efendi, " hüsn-i sûret ta'bîrinden merâm tavassutlarını irâde eylediğimiz devleteyn elçileri ve biz ve siz bir mahalle gelüp maddeyi der-miyân ederek anların inzimâm-ı tavassutlarıyla bir sûret-i haseneye rabt etmektir. Ve ta'ahhüd ta'bîrinden garaz dahi tanzîm olunacak sûret-i hasene i'timâda şâyân olmaktır" dedi.

Rusya elçisi yine i'âde-i kelâm edüp; "me'mûriyyetinin kat'î olduğunu ve tavassut mutâlebesi ve tagyîr-i irâdesi ile te'hîr-i maslahat abes olup redd ile cevâb dahi cengi îcâb edeceğini" ifâde ettikten sonra mukaddemâ verdiği takrîrin nihâyetinde bu ma'nâyı müfîd olan mahalli tercümânına tekrâr kırâat ettirdi.

Kapudan paşa dahi; "maddenin kat' olunması mukaddemâ elçilerin devletlerine irsâl etmiş oldukları tahrîrâtın vürûd-ı cevâblarına te'hîr olunmak münâsibdir" dedikte Rusya elçisi; "bundan garaz tavassut maddesi ise muhâldir. Zîrâ devleteyn emr-i tavassutu devletimize tahrîr ettiler kabûl olunmadı. Tekrâr tahrîr etseler kendülere mûcib-i nakîse-i şân olur. Anın içün yazmazlar ve fi'l-asl mâdde-i tavassut hâhiş-i tarafeyn ile olmalıdır. Ma'ahazâ devletim tavassut kabûl etmez ve eğer birkaç gün te'hîr matlûb ise Devlet-i Aliyye takrîrimizde mezkûr olduğu vech üzere maddeyi kat' edüp nizâmına şimdi ta'ahhüd etsün, mâni değil. Beş on gün te'hîr edelim ve illâ maddenin kat'î cevâbını vermeğe bir gün ta'yîn edin ve cevâbınız ne ise verin. Zîrâ me'mûriyyet-i kat'iyyem size arz olunalı otuz günden mütecâvizdir devletim habere muntazırdır. Bâhusûs bizim ve müttefikimizin asâkirimiz hudûdlarda âmâde olup külli yevm bu kadar masârifi mûcib oluyor. Havfım budur ki, devletim tarafından bir bârid haber zuhûr ede. Ya'nî fesh-i sulh

edüp de bu tarafa gel haberi gelmek endîşesindeyim. Sonra elimden ser-rişte gidip iş müşkil olur" dedi.

Devlet-i Aliyye murahhasları tekrîr-i makāl edüp, "devleteyn tarafından haber vürûduna ta'lîk-i maslahat başka irâdeye mebnî olmayıp, garaz ancak husûl-ı tavassutdur. Çünki anlar tavassut kazıyyesinde devletinizden cevâb-ı redd almalarıyla tekrâr haber göndermeleri mümkin (28) değildir. Bu sûrette Rusyalu anlara haber gönderip; eğerçi tavassut emrinde mukaddemâ sizlere cevâb-ı red verilmiş idi. Ancak Devlet-i Aliyye husûl-i hüsn-i sûret maslahatını sizin tavassutunuza ta'lîk ediyor. Tarafımızdan dahi rızâ verildi dese ne olur? Murâd husûl-i madde ise bundan a'lâ tarîk mi olur?" dediklerinde Rusya elçisi; "tavassut mutâlebesi abes ve emniyyet dedikleri şey devleteyn beyninde olan ahd ü mîsâktır demekle garaz münâkaşa değildir. Ancak vefâdârlık revsenine ri'âyetiniz olsa Kaynarca Musâlahası'nda sebât edüp, Aynalıkavak şurûtuna hâcet kalmaz idi" denilince Rusya elçisi; "Aynalıkavak şerâiti Kaynarca Musâlahası'nı fesh etmeyüp belki müfesseri olarak o zamân ol vechile mün'akid olmasa i'âde-i harb lâzım gelir idi. Hattâ bu madde dahi böylece kat' olunmadığı takdîrce muhârebe tahakkuk edeceğini iş'âr ile be-her-hâl bir cevâb-ı kat'î verilsin" deyü ısrâr eyledi.

Devlet-i Aliyye murahhasları tarafından ser-rişte kat' olunmamak irâdesiyle, "çünki tavassut kabûlü mümteni olup, sizin dahi cevâb-ı kat'î ahzında ısrârdan ferâgat edemeyeceğiniz bu kerre ma'lûm ve müte'ayyin oldu, gayrı bundan sonra bu keyfiyyet ma'rûz-ı evliyâ-yı devlet kılınır. Ne vechile irâde-i aliyyeleri ta'alluk eder ise birkaç gün sonra yine bir mahalde bi'l-ictimâ îfâ-yı me'mû[r]iyyet olunur" denildikte Rusya elçisi; "mülâkāt-ı sâniye uzatılmamak ve anda tekrâr bir mülâkāta daha bırakılmamak üzere iki üç gün zarfında cevâb-ı kat'î verilsin ve illâ muktezâ-yı me'mûriyyetim üzere hâzırladığım takrîri takdîm ederim" demesine cevâben; "be-her-hâl bu madde etrâfıyla mülâhazaya muhtâc olup, ba'de'l-mülâhaza cevâbı verilir" denildikten sonra mülâkāt içün bir gün ta'yîn olunmasında ısrâr ettikte mülâkāt vakti şimdi ta'yîn olunmak mümkin olmayıp gāyetün mâ-fi'l-bâb işbu meclisin müzâkerâtı hâkipây-i evliyâ-yı ni'amîye arz olunur. Mülâkāt vakti taraflarından ta'yîn olundukta tercümân vâsıtasıyla tarafınıza ihbâr kılınır" denildi.

Rusya elçisi yine kelâma âgāz edüp; "kavm-i Tatar ehl-i fesâd bir tâife olup devleteyn beynine ilkā-yı şikāktan hâlî olmadıklarına mebnî, serbestiyyet ile şâyed bu gāile ber-taraf olur zannolunup Kaynarca Musâlahası'nda serbestliklerine karar verildi. Ma'ahazâ bu dahi müfîd olmayıp gûnâgûn hâlât tekevvününe bâ'is oldular. Bilâhıre Kırım'ın sekenesi devletimize tâbi olup, hânları dahi kasr-ı yed etmekle fî-mâ-ba'd mûcib-i nizâ olur beyne'd-devleteyn bir şey kalmamak içün devletim dahi zabt ile memleketine zammeyledi. Devlet-i Aliyye böylece kabûl edüp de matlûb olan senedi verdikten sonra devletimin bir matlûbu kalmayacağını ve mugāyir-i ahd bir gûne hâlete teşebbüs etmeyüp ahdinde sâbit u pâydâr (29) olacağını Devlet-i Aliyye'ye ifâde ve her vechile te'mîn etmeğe me'mûrum ve ta'ahhüd ederim" dedi. Bu mükâlemât esnâsında kapudan paşa beş altı def'a ber-vech-i ilhâh İngiltere ve Fransa devletlerinin tavassutlarını îrâd ve nice delâil ile elçinin ilzâmını murâd eylediyse de müfîd olmayup elçi yine bir an akdem bir cevâb-ı kat'î verilmesi ve meclis-i sânînin iki üç günü tecâvüz ettirilmemesi bâbında kemâl mertebe ısrâr ü ibrâm ederek bu vechile meclise hitâm verildi.

Tezyîl

Vükelâ-yı Devlet-i Aliyye bu münâza'ayı evvel emirde doksan bir ve doksan iki târîhlerinde vâki olan münâza'aya kıyâsen ol vakit Aynalıkavak Tenkīhnâmesi'yle geçiştirildiği gibi bu kerre dahi uzun uzadıya mübâhaseye duruşularak ve nihâyet Kırım'daki hukūktan bir parçası terk olunarak mutavassıtîn tavassutuyla bir hüsn-i sûret verilir zannettiler. Hâlbuki ol vakit ile bu vaktin pek çok farkı vardır. Zîrâ ol vakit Rusyalu sefer vukū'unu istemeyip fakat desîse-kârlıkla merâmını tahsîl sevdâsında idi. Ammâ şimdi tedârükâtı mükemmel ve heman sefere müteheyyi ve müsta'id ve lâzım gelenler ile müttefik ve müttehid olduğundan ve Devlet-i Aliyye ise yalnız ve tedârüksüz bulunduğundan Rusyalunun öyle az bir şeyle kanâ'at etmeyeceği umûr-i tabî'iyyeden olup, ancak burası pek çok sonra anlaşılabildi.

Vâsıf Efendi rivâyet eder ki, Rusya elçisi bu kerre mahall-i mükâlemeye vârid olmazdan mukaddem kapudan paşa ve Müftîzâde Efendi ve reis efendi beynlerinde işbu sened maddesini tezekkür edip, Müftîzâde Efendi kelâma ibtidâr birle, "bu kâfirler Kırım'ı ahden ve seneden zabt etmediler, belki

açıktan açığa fuzûlî istîlâ ile nakz-ı ahd ettiler. Benim bildiğim bu bâbda dahi bunlara mümâşât bir türlü yakışmaz. Hemân halt etmişsiz Devlet-i Aliyye ahde mugāyir vaz'ınıza tahammül etmez, bildiğinizden kalmayasız denilip de kat'îce cevâb verilse ne lâzım gelir? Sefer ederler ise Allah'dan isti'âne ile mukābele ederiz. İşin doğrucası böyledir. Lâkin öteden berü işlerin içinde bulunduğumuza binâen mizâc-ı Devlet-i Aliyye ma'lûmdur. Anın içün mükâlemelerde sükûtdan gayrı elimizden bir şey gelmez, yohsa elçinin sözlerine mukābil söz mü bulunmaz" deyicek, kapudan paşa,"belî hakīkat-ı hâl böyledir, lâkin düşmen bir değil ikidir ve ikisi dahi kuvvetlidir. Bizim askerimizde ise râbıta vü sebât olmadığı muhakkaktır. Ceng ise üç şeye tevakkuf eder: Biri asker, diğeri hazîne ve âhırı bu askeri i'mâle kādir vüzerâdır. Devletimizde şimdiki hâlde bunların birisi yok. İngiltere (30) elçisi ile geçen gün Kalyoncu Kışlağı'nda mülâkāt olunup fî nefsi'l-emr beni ilzâm etti. Böyle bî-râbıta muhârebeye bed olunsa maâzallah netîcesi vahîm olur. Bu bâbda Devlet-i Aliyye'ye sadâkat şimdiki hâlde bir iş çıkarmayıp oluruyla bu işi kapatmak ve ba'dehû tedârükümüze bakıp kesb-i vakt etmektir. Sonra her iş âsân olur. Fransa ile İngiltere beyninde olan muhârebe bize nümûne yeter. Mukaddemâ Fransalu mağlûb oldukta sulhu oluruyla tanzîm edüp, ba'dehû kendüye nizâm vermekle bak şimdi ne vechile gālib oldu?" demekle, Müftîzâde Efendi, "fî nefsi'l-emr buyurduğunuz gibidir demiş ve mülzem olmuş" deyü *Vâsıf Târihi*'nde musarrahdır.

Müftîzâde Efendi'nin ibtidâki çıkışına göre, böyle bir sözle birden bire kanâ'at edişi cây-i ta'accübdür. Zannıma göre evvelki parlayışı kapudan paşaya bir gösteriş idi. Çünki kapudan paşanın salâbet-i zâtiyye ve istikāmet-i müsellemesi hasebiyle böyle maddelerde dayanır ve harb tarafı ele alır deyü andan çekinilir. Ve hem de ba'zı kimselerin ağızlarını kapatmak içün mükâlemelerde ileri çekilir imiş, yohsa kapudan paşa gavgā âdemi olup politika me'mûru değil idi.

Kırım'a Dâir Ricâl-i Devletin Takrîrleri

Bi-hasebi'l-iktizâ mün'akid olan mecâlis-i umûmiyyede müctemi olanlara vükelâ-yı devlet tarafından bir maddenin beyân-ı hüsn ü kubhu

teklîf olundukta ba'zısı *lâ nüsellimü*[12] ve ba'zısı *nüsellimu*[13] edâlarıyla efkârını söyleyip ve ba'zıları dahi cümûd-ı karîha ve belâhet-i sarîha sebebiyle sükût eyleyip sonra birbirleriyle mülâkāt ettiklerinde, "hayfa ki mâ-fi'z-zamîri izhâr edemedik. Zîrâ efendilerimiz kimsenin isti'dâd-ı mâderzâdını çekemeyip eğer bir güzelce mütâla'a îrâd olunsa istiksâr ve belki bir belâya giriftâr edecekleri emr-i âşikâr olduğu içün *men samete necâ*[14] vâdîsini ihtiyâr eyledik" deyü müfâhare vü mübâhât yolunda ashâb-ı hall ü akd-i umûru kadh u tezyîf edegeldiklerinden Sadrıa'zam Halil Hamîd Paşa geçen meclis-i meşverette; "herkes hâtırına hutûr edeni serbest ve bî-pervâ söylesün ve mehâbet-i meclis mâni olur ise birkaç gün zarfında düşünüp hulâsa-i efkârını kethüdâ bey ve reis efendiye arz eylesün" deyü emr ü tenbîh buyurmuş idi.

Binâenaleyh bu esnâda muhâsebe-i evvel Süleyman Feyzi Efendi, kethüdâ beye gelüp, Kırım maddesine (31) dâir müzâkere hılâlinde kapudan paşanın İngiltere elçisiyle Kalyoncular Kışlası'nda vâki olan mükâlemesi kendisine irâe olundukta kelâma mübâşeret edip; "bu mükâlemeye nazaran Moskov elçisi verilecek cevâb ile mülzem olmayacağı ta'ayyün etmekle yevm-i mülâkātta bu cevâbı ısgā etmeyerek devletime avdet ederim deyü ısrâr eder ise avdet-i harb tahakkuk eder. Hazînenin fıkdânı ve askerin râbıtasızlığı ve düşmenin ta'addî ve Karadeniz'de Moskovlunun sagīr ü kebîr yüz elli pâre gemisi olduktan başka Akdeniz'de dahi müttefiklerinden küllî donanma peydâ edeceği ve Moskov ve Nemçe askerleri hudûd başlarında müheyyâ olup def'aten hücûm edecekleri ve mukābeleye kâfî askerimiz olmadığı hâtıra geldikçe ârâm ü râhatı selb ediyor. Bunların teklîflerini kabûl müşkil olduğu gibi, vakti mütâla'a ile ebvâb-ı cengin küşâdı dahi müşkil olduğu bî-iştibâhdır. Hoş [i]mdi gayrı çâre nedir? Meclis-i meşverette karâr bulan cevâb bir kerre elçiye verilsin. Lâkin kabûl etmeyüp de devletine avdet edeceği ma'lûm oldukta, reis efendi kendüye hitâb edüp, "senin böyle devletime avdet ederim diyeceğini bilmez idik. Çünki me'mûriyyetin böyle imiş. Sûret-i hâlî bir kerre efendilerimize ifâde edelim, ne gûne re'y buyururlar ise sana beyân ederiz kelâmını edâ ile hakîmâne meclisi vakt-i âhara ta'lîk eylesün, yine bir yere

[12] Biz kabul etmiyoruz.

[13] Biz kabul ediyoruz. (Metinde *ve le in selleme* şeklinde dizilmiş).

[14] Susan kurtulur.

gelinüp bir kerre daha müzâkere ve müşâvere olunsun, zîrâ avâkıb-ı kârı mülâhaza lâzımdır" dedi.

Ba'dehû mükâleme-i mezkûre Defter Emini Ahmed Nazîf Efendi'ye gösterildikte, elçiye îrâd olunacak cevâb: Kırım keyfiyeti Fransa ve İngiltere devletleri tarafına elçileri tarafından yazıldı. Anların cevâbları gelmedikçe Devlet-i Aliyye buna lâ ve naam diyemez kelâmından ibâret olacak idi. İşbu mükâlemenin mefhûmuna nazaran be-her-hâl İngiltere elçisi kapudan paşa ile mülâkātını ve sûret-i mükâlemesini Rusya elçisine söylemiştir. Bu sûretde verilecek cevâbı ısgā eylemeyüp İngiltere devletinin vürûd edecek haberini elçisi size ifâde etti. Ve Fransa devletine dahi devletimiz mukaddemâ kat'îce cevâb verdi, diyeceği mukarrerdir. Ve istimâ olunduğuna göre, Rusya elçisi bu taraftan adem-i mümâşât sözünü aldıkta avdet edecek imiş. Meclis-i mülâkātda avd ü insırâfîni beyân ve ısrâr eylediği ve bu taraftan dahi sen bilirsin mu'âmelesi gösterildiği gibi, muhârebe kapıları açılacağı ve Nemçe ve Rusya ikisi birden müheyyâ olmalarıyla serhaddâta hücûmları bedîhîdir. Hudûdlarımızda mukābeleye kâfî asâkirimiz ve Karadeniz sevâhilini muhâfazaya vâfî sefâinimiz olmadığı cümleye ma'lûmdur. Bu bâbda zihinlere hayret ârız oluyor. (32) Kırım maddesini kabûl müşkil ve reddinde dahi hudûs-ı ceng muhakkak ve serhaddâtın muhâfazaya kâfî asâkirden hulvü mukarrer ve celb ve tedârükü zamâna muhtâc olup, a'dâ ise vakit vermeyeceği nümâyân olmağın, reîs efendi ile mülâkātında mücâb olmayup avdete ısrâr edeceğini gördüğü hâlde hakîmâne ne işler ise işleyüp cevâb-ı kat'îyi meclis-i âhara ta'lîk eylemesi ve ba'dehû bir yere konup tekrar Bâb-ı Âsafî'de bir meşveret-i umûmiyye akd olunarak çâresi müşâvere olunması münâsib mülâhaza olunur deyü takrîr eyledi.

Tevkīî Çelebi Mehmed Efendi dahi mükâleme-i mezkûreyi kırâat eyledikte, "mukaddemâ tasmîm olunan cevâbı Rusya elçisinin kabûl etmeyeceği zâhir oldu. Buna cevâb-ı kat'î verildiği sûrette be-her-hâl feth-i ebvâb-ı cidâl etmek lâzım gelür. A'dâ eyyâm-ı şitâ demeyüp hücûm edecekleri derkârdır. Bizim mukābelebeye kâfî kuvve-i mevcûdemiz olmayup, husûsıyla eyyâm-ı şitâda istediğimiz gibi asker ihrâc ile düşmen mukābiline sevk ve îsâl idemeyiz. Bundan başka Tiflis Hanı Moskovluya teba'iyyet etmiş olmasıyla Moskovlu Ananur tarîkıyla Tiflis ve Gürcistan'a araba yolları açmış olduğu

ve taburunun ucu Tiflis'e geldiği bundan akdem Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa'nın, benim yedimle vürûd eden tahrîrâtında ve gönderdiği havâdis evrâkında muharrer olmağla, ebvâb-ı ceng açıldığı gibi Tiflis Hanı ma'iyyetinde olan Moskov askeriyle Çıldır ve Kars taraflarına ve Açıkbaş Hâkimi Saloman dahi bir tarafdan Çıldır ve Faş ve Anakara'ya sû-be-sû tecâvüz ve ta'addî edecekleri mukarrerdir. Henüz Çıldır kıla'ını ta'mîr içün ta'yîn olunan me'mûrlar mahalline varalı iki ay oldu ve gönderilen top ve mühimmât Trabzon'dan nakl olunmadı. Ol taraflar dahi müte'addid ser'askerlere ve külliyyetlü mühimmât ve askerlere ve akçe ve zehâire muhtâcdır. Şîrâze söküldüğü hâlde a'dâ bizi her tarafda işgāl içün taraf taraf baş gösterecektir. Buraları etrâfıyla mülâhaza olunup da Moskov elçisine meclis-i mülâkātda kat'î cevâb verilmekten ise hakîmâne meclis-i âhara ta'lîk ile tekrâr bir meşverete ta'vîk olunmak re'y-i savâb zannolunur. Zîrâ avâkıb-ı kârı ve ta'addüd-i husamâyı ve ahval-i Devlet-i Aliyye'yi mülâhaza ve muvâzene lâzımdır" deyü ifâde eyledi. Ruznâmçe-i evvel Bekir Paşazâde Süleyman Beyefendi'ye dahi sûret-i mükâleme irâe olundukta, "tersaneye me'mûriyyetim sebebiyle bu mükâlemeyi kapudan paşa bana tamâmca ifâde eyledi. Ve şifâhen bana söylediği kelimâtında, Kırım maddesi sened verilmeksizin bir sûret-i kabûl (33) edeceğini ve Nemçelü tarafından bir tekâlif vukū'a gelmeyeceğini İngiltere elçisi ta'ahhüd edeceğini dahi söyledi. Kapudan paşanın dediği gibi, İngiltere elçisi sened i'tâ olunmaksızın Kırım husûsunda Devlet-i Aliyye'nin sükûtiyle işe râbıta verüp, Nemçelünün dahi bir gûne tekâlîfleri olmayacağını tanzîm eylediği sûretde kendü akl-ı kāsırıma göre sekiz dokuz senedir sükût olunduğu gibi, birkaç sene dahi iğmâz mu'âmelesini tecvîz ederim. Zîrâ ceng tahakkuk eyledükte ibtidâ an-ekal otuz bin kîse nakde ve asâkirin itâ'at ü sebâtlarına ve berren ve bahren tedârükât-ı külliyyeye muhtâc oluruz. Askerimizin adem-i zâbıtaları hasebiyle Allah'a sığındık. A'dâ taraf taraf hücûm ettiği hâlde vüzerâ ve zâbıtâna adem-i inkıyâd ile perîşânlık göstermeleri Sofya'da vukū bulan hâdiseden ve altı yedi aydır leylen ve nehâren bu kadar emirler ısdâr ve mübâşirler tisyâr olunmuş iken, henüz serhaddâta ve İsmâil ve Silistre ve Sofya'ya ve husûsan düşmenin muvâcehesinde kâin Ada Kal'ası'na bâ-cem'ihâ beş altı bin yeniçeri îsâl olunamadığından istidlâl olunur. Kuvvet ve kudret Cenab-ı Hakk'ın olup âciz ve mazlûma mu'în olacağında egerçi şübhemiz yoktur, lâkin âdât-i İlâhiyye her şeyi esbâb ile halk edegeldiği dahi

inkâr olunmaz. Havâdis-i âtiyenin netâyicini bilmek Hakk te'âlâya mahsûs olmağla, esbâb-ı zâhirede min külli'l-vücûh fıkdân derkâr iken nusret-i gaybiyyeye istinâden böyle kavî düşmenler ile ebvâb-ı harbi açmak tiryâkın hâsiyet-i mechûlesine igtirâr birle semm-i katîl içmek gibidir.

Şi'ir

Lâ teşrebi's-semme alâ cür'atin
Ve in te'dî leke tiryâkuhû[15]

Hudâ göstermeye, bâdî-i emirde perîşânlık olur ise Devlet-i Aliyye'ye yazık olur. Muhassal-ı kelâm reis efendi elçi ile mülâkātda mülzem olmayup da; elbette devletime avdet iderim der ise, hakîmâne iskât ile bu emr-i pür-hatarı tekrâr müşâvere içün cevâb-ı kat'îyi meclis-i diğere ta'lîk eylemesi münâsib olmak gerek" deyü beyân-ı mütâla'a eyledi.

Matbah-ı Âmire Emîni Süleyman Penâh Efendi'ye dahi mezkûr mükâleme sûreti gösterilip hulâsa-i fikir ve mütâla'ası istifsâr olundukta; "bu sefer evvelki seferlere kıyâs olunamaz. Karadeniz'in sâhilleri Rusyalılar'ın yed-i tasarruflarında ve istima' olunduğuna göre yüz elli pare sagīr ü kebîr gemiler Azak Denizi ve Kerş ve Yeni Kal'a ve Özi Suyu içinde mevcûd ve askerleri hudûd başlarında ve taburları serhadler karşularında işârete muntazır olmalarıyla, Moskov elçisine cevâb-ı kat'î verilüp de devletine avdet eylediği gibi harb tahakkuk eyleyeceği zâhirdir. Düşmen gemileri Bahr-ı Siyâh'a ve askerleri serhadlerimize cerâd-ı münteşir gibi hücûm ettiklerinde hâl neye varır? Bu şehre otuz kırk gün zahîre ve levâzım-ı (34) zarûriyye gelmese başımıza kıyamet kopar ve kendü derdimize düşeriz, henüz bir gāile yoğiken ekmekler siyâhtır ve odun ve kömür bulunmuyor deyü halk neler söylüyorlar? Karadeniz'de düşmen gemilerinin önüne çıkacak bir gemimiz yoğ iken ale'l-gafle a'dânın birkaç teknesi boğazdan taşralarda birkaç top atsa İstanbul'a gulgule düşüp ahâlîsi birbirine girerek cümlemizi şaşururlar. İşte bu sefer evvelki ile kıyâs olunmaz dediğimin sırrı budur. Geçen seferde ve eslâfda Karadeniz'de Moskov'un donanması yoğ idi. Benim akl-ı kāsırıma kalur

[15] Panzehiri dahi olsa, bir yudum zehri içme.

ise def'aten ceng kapuları açılmamağa sa'y olunmak vâcibdir ve mükâleme meclisinde Rusya elçisine cevâb-ı kat'î verilmeyerek tekrâr bir müşâvereye bırakılmak lâzımdır" deyü kat'-ı kelâm eyledi.

Kethüdâ-yı esbak Laleli Mustafa Efendi dahi karîha-i ba'îdetü'l-gavra gavs ve mürâca'at ile sâhil-res-i sünûh olan tedbîrini lisânen ifâde etmeyerek reis efendi tarafına sâde bir takrîr irsâline mübâderet etmiş olup, meâli; "maddeyi tavassut-ı devleteyne ta'lîk ve hasmı ityân-ı delîl ile semt-i salâha teşvîk etmek husûslarından ibârettir. Zikr olunan mükâleme sûreti hâlâ Şeyhülislam Mehmed Atâullah Efendi'ye irsâl olunup, maddeye ba'de'l-ıttılâ sudûr-ı kirâma dahi irâe olunması re'yine havâle buyuruldukta, gerek İngilterelü ve gerek sâiri *el-küfrü milletün vâhide*[16] müeddâsınca yek-dîgerine muhâbere ve Devlet-i Aliyye'yi ihâfe vü tevhîş ile Nemçelü ve Moskovlu'nun merâmlarını kabul ettirmeğe ittifâk ettiklerinde şübhe yoktur. Lillâhi'l-hamd ve'l-minne sadrıa'zam hazretleri tedârükat-ı seferiyye ve tedâbîr-i mesâlih-i cihâdiyyede tavk-ı beşerden ziyâde sa'y ü ikdâm ediyorlar. Rabbü'l-âlemîn muvaffak ede. Bizler Moskovlu ve Nemçelü ile muhârebeyi istemeyüp ahdimizde ber-karâr olduğumuzu beyân ederken, anlar ısgā etmeyüp üzerlerimize gelürler ise Hudâ kerîmdir. Heman meclis-i meşverette bi'l-ittifak karâr bulan cevâb Moskov elçisine verilür, görelim Hak te'âlâ ne gösterir. Ve bu mükâlemeyi sudûr-ı kirâm efendilere göstermek lâzım gelmez" cevâbını reis kîsedârı vasıtasıyla Bâbı'âlî'ye ifâde vü îsâl buyurdular. Ba'dehû sadrıa'zam tersâneye geçüp, defterdar efendi ve sâir kapu ricâli ve Tersâne-i Âmire emini hâzır oldukları hâlde meclis tahliye olunarak ıade-i muhârebe husûsu ve tedârükât-ı bahriyyenin çâresi dermiyân olundukta, kapudan paşa kelâma âgāz edüp, "ceng avdet eylediği hâlde yalnız donanma masrafı olarak on iki bin kîseye muhtacız, bu dahi tahmîndir, on beş bin kîse gitmek mukarrerdir. Bundan başka kebîr ü sagîr sefâinimizin mükemmel takımını mülâhaza ettim, otuz altı bin asker iktizâ ediyor. Evvel emirde bu kadar nakde ihtiyac (35) derkârdır. Mebâliğ-i mezkûre hâzır u âmâde midir? İbtidâ anı suâl ederim. Ve sâniyen otuz altı bin asker ne mahallerden ihrâc olunacaktır? Deryâ askeri gemi ahvâlini bilür tâifeden olmak lâzımdır. Meclis-i meşverette ulemâ efendilerin münâsib gördükleri vechile Moskov elçisine kat'î cevâb verilip devletine avdet eylediği

[16] Küfür tek millettir.

anda sefâinini çıkarup zahîre ve mühimmât gemilerimize hücûma başlayacak olursa, muhâfazasız Tuna ve Karadeniz'den sefînelerimiz âmed-şüd edemez olur. Tiz elden ceng gemileri techîz ve askerini tekmîl ve ihrâc irâdesiyle her ne kadar sa'y eylesek üç aya tevakkuf eder. Düşmen ise vakit vermez. Hâsıl-ı kelâm donanmanın hâli böyle bir düşmana mukābil olacak asâkir ve tedârükât-ı sâire dahi buna kıyâs oluna. Benim bildiğim ebvâb-ı kıtâli küşâd etmek hatarı mûcibdir" dedi.

Rusya Elçisinin İsti'câli

Rusya elçisi tarafından baş tercümânı Bâbı'âlî'ye gelüp, "Kırım maddesinin cevâbı hâzır mıdır ve kangı gün mülâkāt olunacaktır?" deyü suâl ve "*lâ ve naam*"[17] cevâblarından birinin bir an akdem verilmesinde isti'câl ettikten başka, Kırım maddesine cevâb olarak, "Devlet-i Aliyye bir sûret tanzîm ve ihzâr itmiş olduğunu elçi bey işitmiş olup, ancak kendüsünün me'mûriyyeti cevâbeyn-i mezkûreynden birini istihsâlden ibâret olmağla, gayrı kelâm ile mülzem olmayacağını ve başka bir tarîkı olmadığını mahsûs yemîn ve kasemler ile te'kîd ederek, bu sûrette Devlet-i Aliyye izâ'a-i vakit etmeksizin matlûb olan cevâbından birini versün. Zîrâ vaktin müsâ'adesi yoktur. Bu bâbda te'hîr ü terâhî mûcib-i zarar ve hatardır ve kendüsünün me'mûriyyeti kat'î olmağla, eğer verilecek cevâb istenilen cevâbdan başka bir sûret ise tekrâr mülâkātın dahi fâidesi yoktur" deyü takrîr ve inhâ eyledi.

Tezyîl

İste'înû 'alâ umûriküm bi'l-kitmâni[18] hadîs-i şerîfine ittibâ'en her meclis-i meşveret akībinde serâir-i devletin ketm olunması taraf-ı sadrıa'zamîden tenbîh ve tevsıye olunur ve ba'zan dahi yemîn ettirilür iken, yine içlerinden bazı boşboğazlar ketm-i esrâr edemeyerek sûret-i müşâvereyi şuna buna nakl ü izhâr edegeldiğinden, devletin rûh-ı izâfîsi makāmında olan merâm-ı mektûmu a'dânın ma'lûmu olup, işte Rusya elçisinin mücerred tedârükâta meydân vermemek içün ber-minvâl-i muharrer bir iki gün zarfında cevâb-ı kat'î (36) istemesi dahi ba'zı ehl-i meşveretin keşf-i râz etmesiyle Devlet-i

[17] Hayır ve evet.

[18] İşlerinizde tedbiri/gizliliği elden bırakmayın.

Aliyye'nin maksad-ı hafîsi şâyi olmaktan neş'et etmiş bir keyfiyyet olduğu taraf-ı sadr-ı âlîden ma'rûz-ı atebe-i ulyâ-yı şehriyarî kılınmağla, ol bâbda sâdır olan hatt-ı hümâyûn zeyilde "2" rakamıyla kayd olunur (s. 368). Bu vukū'ât-ı mukadderenin sebeb-i aslîsi Devlet-i Aliyye'nin tedârüksüz bulunması olup, bu dahi ol vakit Devlet-i Aliyye'nin dûçâr olduğu nizâmsızlık kazıyye-i muzırrasının netîcesidir. Ve egerçi vükelâ ve me'mûrîn içinde menâfi-i şahsiyyesinden başka bir şey düşünmez ve uğur-ı devlette hâb u râhatını terk ve fedâ etmek şöyle dursun, dâğ-ı derûn olur deyü râz-ı devleti ketm etmek zahmetini bile ihtiyâr etmez şahıslar var ise de, beher-hâl içlerinde devlet ve milletini sever ve bu yolda can feda eder zâtlar dahi olmamak olmaz. Ancak hey'et-i idâre nizâmsız olduğu sûrette fenâlar yüze çıkup ehil ve erbâb olanlar meydân bulamaz. Meydân bulsa dahi ashâb-ı agrâzın tezâhümünde ettiği gibi at oynatamaz ki, hattâ vaktiyle davranup da çevgân-ı fikr ü rü'yetle gûy-gâr? ve maslahatı der-dest ederler. Bundan başka maslahatın hüsn-ı nizâmı iltizâm olunup da herkes müsta'id ve müstehıkk olduğu işte istihdâm olunur ise fâide görülür, yohsa mücerred bâ'zı ehil ve erbâb olan zevâta mükâfât sûretiyle kayrılmalarına kıyâm olunur ise, anların ehliyyetinden bir fâide görülmez. Zirâ ne Eflatun'un başbuğ olmasından mukaddemâ zafer umulur ve ne de Ferîdun rahle başına geçmesinden bir netîce hâsıl olur. Meselâ bir geminin bütün takımı ehil ve erbâb olup da topçular yelkende ve yelkenciler dümende bulunsa, gerek fırtına vukū'ûnda, gerek a'dâ hücûmunda âdemlerinin ehliyetinden ne fâide görülür? İşte Gāzi Hasan Paşa gibi merd-i meydân-ı gavgā olan bir zâtın bizim rezm ü vegā idâresine me'mûr olacak yerde elçi mükâlemesine me'mûriyyeti dahi bu kabîlden olarak mücerred nizâmsızlık âsârındandır. Bunun hulâsası ve *en tüeddu'l-emânâti ilâ ehlihâ*[19] emrine imtisâl olunamamak meselesi olup, çünki şîrâze-i nizâm-ı devlet âyet-i mezkûrenin mazmûnuna imtisâlden ibâret olarak, bu şîrâze ne kadar sökülürse nizâm-ı devlet dahi ol kadar bozulur ve ana göre dahi perîşânlık ve türlü fenâlık vukū'a gelür. Ânifen zikr olunduğu vechile Rusya baş tercümanı birkaç def'a Bâbı'âlî'ye gelerek cevâb-ı kat'î istid'â ve maslahatın te'hîri i'âde-i harbi mûcib olacağını ifâde vü inhâ etmekten nâşî, umûm meşvereti lâzım gelüp ehl-i meşveretin ba'zısı henüz tafsîl-i maddeye vâkıf olmadıklarından Kırım'a dâir mutâlebe

[19] (Allah) size emanetleri ehline vermenizi (emreder). Kur'ân, Nisâ, IV, 58.

olunan sened maddesine ve düşmanın ta'addî ve hazînenin fıkdânı ve askerin râbıta ve zâbıtasızlığı husûsâtına ve esbâb ve avârız-ı (37) sâireye dâir kable'l-meşvere olunmak üzere tahrîr olunan hulâsa kâğıdları istîzân sûretinde atebe-i ulyâ-yı şehriyârîye arz olundukta, meclis-i meşveret akdine ve herkes doğrucasını söylemesi emrine dâir sâdır olan hatt-ı hümâyûn sûreti zîrde "3" rakamıyla tahrîr olunur (s. 369).

Meclis-i Umûmînin Sûret-i Müzâkere ve Karârı

Muharremin yirmi üçüncü perşembe günü şeyhülislâm efendi ve kapudan paşa ve Seyyid Mustafa Paşa ve sudûr-ı kirâm ve Mekke ve Medine ma'zûllerine gelince ulemâ-yı a'lâm ve Haremeyn muhâsebecisine dek ma'zûl ve mansûb ricâl-i devlet ve ocak ağaları ve kâtibleri ale-l-umûm Bâbı'âlî'de huzûr-ı Âsafî'de müctemi' olup, ibtidâ sâlifü'z-zikr hulâsa kâğıdıyla mezkûr hatt-ı hümâyûn ve Rusya elçisiyle muahharan vâki olan mükâleme mazbatası ve taleb eylediği sened sûreti akdemce ricâl-i Devlet-i Aliyye'den ba'zılarının kaleme alınmış olan sâlifü'l-beyân takrîrleri ve me'mûrların kazâlardan celb-i mâl ile asker ihrâc etmediklerine ve askerin azlıklarına ve nizâmsızlıklarına ve husûsıyla Bender'de ziyâde kılletlerine ve on üç bin guruş Bender topçularının mevâcibleri nakden ve havâleten irsâl olunmuş iken, fakat dört bin guruş vâsıl olup mâ'adâsı ocaklısı yedlerinde kaldığına dair Abdi Paşa tarafından vârid olan tahrîrâtın hulâsası Rumeli Eyâletinin zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı Belgrad cânibinde kışlamak üzere fermân olunmuş iken, kulübelerini yakup "bizler Belgrad etrâfında vâki karyelerde kışlayacağız" şâyi'asıyla vilâyetlerine azîmet etmiş olduklarını ve Ada-i Kebîr'den altmış nefer yamakların firâr ettiklerini müş'ir Eflak voyvodasının vârid olan tahrîrâtı kırâat ve mefâhîmi cümleye i'lân ü işâ'at olundu.

Ba'dehû sadrıa'zam kelâma mübâşeret edip; "vâki hâl cümlenizin ma'lûmu oldu. Devlet-i Aliyye'nin hayr-hâh kullarısız, hâtırınıza gelen her ne ise ya'nî Devlet-i Aliyye'ye göre ceng etmek veyâhud sened-i mezkûru vermek şıklarından kangısı hayırlı ise ketm etmeyüp söyleyiniz. Bu iş devletimizin işidir. Bir türlü vesvese etmeyiniz. Falan şöyle söyledi ve filan böyle söyledi diye kimseye gücenmek yoktur. Eğer ben bu meclisde söylenen söz için gücenip de söyleyen kimseye nefsâniyyet eyler isem, Allah'ın kılıcına

uğrayayım. Hakkı ketm edüp söylemeyen muâheze-i İlahiyyeye mahzar olur. Cümlemiz indallah rûz-ı cezâda mes'ûl olacağız. Huzûr-ı Hak'da ne şekil söyleyecek (38) iseniz bu meclisde dahi ol vechile söyleyiniz. Bunda büyüklük ve küçüklük olmaz. Sened mi verilecek, ceng mi açılacak, bu meclisde kat' olunmalıdır. Meclis-i âhara ta'lîk olunması veyâhud iki cevâbın birinden başka dîger bir cevâb verilmesi mümkin değildir" deyü;

[Mısr]a:

Ya seferdir ya tahammül ikiden hâli değil

meâlini takrîr ve tefsîr ettikte, cümle huzzâr-ı meclis başlarını önlerine eğip efkâr-ı mülâhazaya vardılar.

Ba'dehû sadrıa'zam ve şeyhülislâm müttefikan huzzâra hitâb edüp, "niçün sükût ediyorsunuz? Hak ne ise söylemelisiniz!" diyerek ulemâya teveccüh ettiklerinde, esbak İstanbul kadısı Arabzâde Sâdık Molla Efendi cevâba ibtidâr edüp; "za'f-ı devlete dâir râd olunan a'zâra nazaran şimdiki hâlde musâlaha muhârebeye râcih ve re'y-i savâb görünür" demesi, akabinde sâbık İstanbul Kadısı Müftîzâde Ahmed Efendi, "emîrü'l-mü'minîn olan pâdişâhımızın re'y ü emrine zâhiren ve bâtınen mutî ve münkādız. Bu madde niçün böyle oldu diye bizlerden ta'rîz vukū'u mümkin değildir" diyerek sadrıa'zam'a teveccüh birle, "siz pâdişâhımızın vekîl-i mutlakısız, bu bâbda re'y-i pâdişâhî ne ise buyurun, bizler dahi *semi'nâ ve ata'nâ*[20] deriz" zemîninde bir mukaddeme-i garîbe tertîp edicek, sadrıa'zam mukābele edip, "efendi! Bu söz söz değildir. Bu madde re'y ü ahd ile yürümez. Cümleye râci bir maslahat-ı cesîmedir. Eğer pâdişâhın ve benim re'yimizle kat' olunacak mevâddan olsa sizlerin bu meclise da'vetiniz lâzım gelmez idi. Bu maslahat ne vechile kat' olunacak ise ulemâ efendiler ve ricâl-i Devlet-i Aliyye ve ocaklar ağaları ve zâbıtları ittifâklarıyla kat' olunmalıdır. Tabîat'-ı madde böyle olunduktan başka şevketlü pâdişâhımızın dahi murâdı budur" demekle, huzzârın ekseri anı tasdîk edip, "filvâki' cümle ittifâkıyla olmalıdır" dediler.

Ricâl-i Devlet-i Aliyye'den ba'zılarının akdemce kaleme alınmış olan sâlifü'z-zikr takrîrleri bu aralık kırâat olunup da tamâm olduktan sonra

[20] Duyduk ve itaat ettik.

sadrıa'zam yine kelâma mübâderet edip, "işte bu efendilerin re'yi budur. Lâkin işbu re'yler maslahatı kat' etmeyüp, bu hâl ile seferin adem-i cevâzına dâir bir mukaddimedir, netîce değildir. Netîce bu meclisde verilecektir. Bi'l-ittifâk re'y nedir?" dedikte, kapudan paşa cevâba ibtidâr edüp, "ceng esbâb ile olmalıdır. Henüz esbâb-ı ceng olan hazîne ve asker keyfiyyeti herkesin ma'lumûdur. Esbâbsız muhârebeye tasaddî hatar ve tehlikeyi mûcibdir. Evvel emirde bunu mülâhaza etmelidir. İngiliz elçisiyle mülâkātımda Kırım maddesini taraf-ı Devlet-i Aliyye'den sened verilmeyerek hemen Rusyalu'da kalmasını ikrâr ile tanzîm etmek mümkindir demişidi" der iken Müftîzâde Efendi ta'kîb edip, "ben meclisde berâber idim, Moskov elçisine her (39) türlü söz söylendi. Lâkin mücâb olmayup sened verilmemek şöyle dursun, belki senedin elfâzını böyle tagyîre râzî olmayacağı muhakkaktır. Kapudan paşa Fransa ve İngiltere'den gelecek habere ta'lîkan beş on gün te'hîr olunmasını birkaç def'a îrâd eyledükte, üç günden ziyâde te'hîr edemeyeceğini beyân eyledi. Bilâhıre, pek güzel beş on gün sabr edelim ve va'de hulûlünde senedi istediğim gibi vereceğinize şimdi ta'ahhüd edin dedi. Düşmanın gurûru bu derecelerdedir" deyü sözü kestirmekle Rumeli Kadıaskeri Arabzâde Ahmed Atâullah Efendi bed'-i kelâm edüp, "bu sened Moskovlu'ya verildiği sûrette, fi-mâ-bâd bir âhar teklîfe mübâşeret etmeyeceğine bir âhar devleti kefîl verir mi?" demesine cevâben, "kefâlet şöyle dursun henüz Fransa ve İngiltere devletlerinin tavassutlarını kabûl etmedi" denildikte "ya sözünde sebât ve adem-i sebâtı neden ma'lûm olmalı"? deyicek, "şimdiki hâlde iddi'âsı böyledir ve bundan sonra bir matlabım yoktur diyor ve kendisi ta'ahhüd ediyor. Lâkin sözünde durur mu durmaz mı Allah bilir denildi. Kapudan paşa İngiltere elçisinden rivâyet etmiş olduğu sûret esâssız bir söz olmamak gerek idi. Prusyalı'nın ihtârı dahi bunu te'yîd eyler. Lâkin Müftîzâde'nin münâsebetsiz sözleri arasında bu dakīka aralığa gitdi. Hâlbuki şâyân-ı müzâkere bir bahs idi ve bu bahsin sened verilmeyerek sükût ile geçiştirilmesi me'mûl-ı kâvî idi. Artık vükelânın gafletlerinden yâhûd tegāfüllerinden ve her neden ise burasının teşrîhine girişilmeyip söz kefâlet bahsine intikāl etmekle, kadıasker efendi yine i'âde-i kelâm edip, "siz Kaynarca ve Aynalıkavak ahidnâmelerinde durmadınız, şimdi bize ne vechile i'timâd gelebilir, senedi size verelim? Lâkin bize bir kefîl verin diye elçiye bir def'a söylense" deyicek Müftîzâde Efendi mukābele edüp, "efendi sen ne söylüyorsun, herif üç günden ya sened

ya cevâb verin diyor. Hattâ işbu perşembe günü cevâba muntazır olacak idi. Bugün dört gündür sabrına ben ta'accüb ediyorum" dedikte, sadrıa'zam ve reis efendi, "elçinin sabr ettiğini, bu kadar mükâlemenin ertesi salı günü tercümânı gönderip suâl ve isti'câlde kusur etmedi" dediler.

Kapudan paşa sözü kesdirüp "düşman iki değildir üç, dörttür. Zîrâ Venedik dahi müteheyyidir. Gürcistân meliki dahi Moskovluya teba'iyyet eyledi. Bu sûrette Anadolu'dan ve Rumeli'den berren ve bahren hücûma hâzır dört düşmanımız vardır" dedi.

Süleymân Paşa Efendi söze başlayıp, "işte düşmanlar böyle ve Devlet-i Aliyye'nin za'f-ı hâli meydânda iken bunlara cevâb verildiği hâlde adem-i mukāvemet ve sâir gavâil (40) şöyle dursun, ma'azallahü te'âlâ düşmanın birkaç kıt'a gemisi Karadeniz Boğazı'nın hâricine gelip birkaç top atsa ve İstanbul ahâlîsinin zahîresi Karadeniz'e münhasır olmakla, zahîremizi kat' etse İstanbul'un hâli neye müncer olur? Böyle vakt-i hazarda zahîre pey-â-pey gelmekte iken ekmekler siyâh idi, şöyle idi böyle idi diye İstanbullu türlü türlü kīl ü kāl ihtirâ edebilirler. İyâzen billâhi te'âlâ ol vakit gavâil-i seferiyyeyi bırakup İstanbul zahîresini fikr etmeli. Benim bildiğim bunun hayırlısı bu işi sulhle bitirmektir" dedi.

Sadrıa'zam tekrâr kelâma ibtidâr edüp, "benim murâdım sefer olmasın demek veyâhûd muhârebeden kaçmak değildir. Bir cânım var uğur-ı dîn ü devletde fedâ ederim. Cihân kimseye bâkī değildir. Esbâb ve tedârükât mükemmel olsa bir gün durmayıp ne olmak ihtimâli vardır diyerek hemen mütevekkilen alellah ceng kapılarını küşâd ederim. Lâkin esbâb mükemmel değil. Ben şu mesnede geleli bir sene ancak oldu. Benden evvel gelenler tahsîl-i esbâb ve tekmîl-i tedârükât-ı seferiyyeye kat'â mübâşeret etmediler. Sâir esbâb şöyle dursun ihtiyât içün zehâir-i seferiyye nâmıyla bir dâne zahîre dahi tedârük eylemediler. Cümleniz bu meclisdesiz, öyle değil midir? Benim me'mûr olduğum vakitlerde bir habbe zahîre bir mahalle tehyi'e olunmuş idi" deyicek, cümle huzzâr tasdîk ve ikrâr eylediler. Sadrıa'zam yine i'âde-i makāl edüp, "me'mûr olduğum günden beri boş durmadım. Leyl ü nehâr sarf-ı iktidâr ederek cümlenizin ma'lûmu olan mertebe esbâb-ı seferiyyeyi tedârük ve tehyi'e edebildim. Hâlâ ser'askerlerin bulundukları mahallere ve sâir ol etrâfa ve sefer olur mülâhazasıyla ordu-yı hümâyûn mürûr edecek yerlere vâfir zehâir cem'

olundu. Ve ser'asker ve başbuğlar ma'iyyetlerine lâzım gelen mahallere gönderilmek içün Varna'ya top ve mühimmât gönderildi. Hattâ bir mikdârı ser'askerlere ve mevâzi'-i sâireye irsâl olunduğu cümlenin ma'lûmudur. Sadrıa'zama bârid söz söylenmez demeyip, imkân-ı âdîsi olan tedârükâtda kusûr ettim ise söyleyin. Bana şöyle söylediler diye nefsâniyyet icrâsı kaydına düşer isem Allahü te'âlâ belâmı versin" dedikte, cümle huzzâr yek-zebân-ı vifâk olarak, "sizin aslâ kusurunuz olmadı ve az vakitde bundan ziyâde himmet ü ikdâm olamaz" dediler. Sadrıa'zam yine kelâma ibtidâr edüp, "işbu vakitde tedârükâtımız ancak bu rütbeye resîde olup, lâkin mukābele-i düşmana kâfi değildir ve kâfi olmadığını cümleye iş'âr etmek dahi üzerime lâzımdır. Küllî tedârük gördüm deyü lâf ü güzâf edüp iftihâr etmem, doğrucasını söylerim, bakın görün meclisi buna göre kat' edin" dedi.

(41) Muhâsebe-i evvel Süleymân Feyzi Efendi kelâma mübâşeret edüp, "siz her şeyi doğruca ve güzelce söylediniz. Devletimiz şerî'ata bağlıdır muktezâsını ulemâ efendiler beyân buyursunlar" deyicek, Müftîzâde Efendi ve Tevfik Efendi mukābele edüp, "muhârebe ve musâlahanın cevâzı evvela Devlet-i Aliyye'nin za'f ü mikneti ma'lûm olmağa mevkūftur. Bu madde ise ulemânın ma'lûmu değildir" dediklerinde, sadrıa'zam cevâba mübâşeret edüp, "za'f ü miknete dâir husûsât yegân yegân beyân olundu ve mübhem bir şey kalmadı. Evvelâ hazîne husûsu, ki a'zam-ı esbâb-ı kudrettendir, işte defterdâr efendi şimdiki hâlde sefer yoğiken Devlet-i Aliyye'nin masârifi îrâdına gālibdir" dedi. Sadrıa'zam yine i'âde-i kelâm edüp, "Darbhâneyi derseniz, işte darbhâne emîni efendi dahi bundadır, söylesin Darbhâne'de el-yevm mevcûd olan akçe ancak yedi bin kîseye bâliğ olabilir. Ol dahi kapudan paşanın ifâdesine göre yalnız donanma masârifinin nısfına karşılık olur. Gelelim asker husûsuna, işte ocaklar ağaları bundadır. Henüz şitâ askerini ihrâca me'mûr olanların askere ve arabaya bedel akçe aldıkları ve on üç bin guruş Bender topçularının mevâcibi gönderilmişken, kal'aya dört bin guruş varup mâ'adâsı ekl olunduğu şimdi okunan kâğıddan münfehim oldu. Asker bedeli alan ocak mübâşiri kim ise elbette cezâsı icrâ olunur. Ve bunlar lutf-i Hakk ile nizâm bulmaz değil, bulur. Lâkin vakte muhtâc. Düşmanlarımız ise hudûdlarda hâzırdır" dedikten sonra, topçubaşıya hitâben, "ağa bu on üç bin guruş niçin noksân gitdi, kusûrunu kim aldı? deyicek, "bu akçe benim vaktimde gönderilmedi, habîr ü âgâh değilim. Tashîh edüp hâk-i pâya ifâde ederim" dedikte,

sadrıa'zam yine kelâma ibtidâr edip, "bunlar ne eylesinler, nice müddetden beri zâbıta-i askeriyye fesâd olmuş. Bunlar ne şekil buldular ise öylece kullanırlar, nizâmına sa'yleri yok değil. Gerek yeniçeri ağasının ve gerek sâir ocak ağaları ve zâbıtlarının gayretleri var. Lâkin vakte muhtâc. Bunları muâhezenin ne fâidesi var? Meselâ ocağın niçün böyle ve bu mübâşire nice cesâret etti? deyü yeniçeri ağasını muâheze etsem, ağa olalı üç ay oldu. Ne bilsin, ne yapsın? Darılıp azl etsem yerine olacak âdemin hâlini ne bileyim? Tecribeye muhtâc. Şimdiki hâlde bunu tecribe edelim inşâallah sa'y eder. Ve illâ bunu azl etmek bir şey değildir. Lâkin kable't-tecribe azillik ma'nâsı ve fâidesi yoktur. Kusûru dahi buna kıyas oluna. İşte askerin hâli dahi böyledir. Esbâb-ı seferiyyenin biri dahi başbuğ olacak vüzerâ ve ümerâdır. Islah (42) mevcûd olmak üzere ser'askerlikle intihâb ettiğimiz vüzerânın selef ve halefllerinin hâlleri cümlenizin ma'lûmudur. Devletin derece-i za'f ü mikneti işbu tefsilâttan zâhir oldu. Verilecek cevâb-ı şer'î buna nazaran verilsin" dediği esnâda, ricâl-i Devlet-i Aliyye'ye ve ocak ağalarına hitâb edüp, "ağalar, efendiler! İşbu beyân olunan hâlet böyle değil midir? Ziyâde ve noksân var mıdır? Düşmanlarımıza mukābele edebilecek asker tedârük etmek mümkin midir?" dedikte, ricâl-i Devlet-i Aliyye'den ba'zıları, "memâlik-i mahrûsa-i İslâmiyye'de asker çok, lâkin zâbıta ve râbıta ve hîn-i iktizâda sebât ve metânetleri yok" dedikleri akabinde nakîüleşrâf efendi yeniçeri ağasına hitâben, "ağa ne dersin, asker ihrâc edebilir misin?" dediklerinde, "sa'y ederim, mümkin olabildiği mertebe çıkarırım" dedikte, yine nakîb efendi mukābele edip, "mümkin olabildiği mertebe dediğin, düşmanlara vâfî olur mu ve ihrâc edebileceğin asker mukābele-i a'dâda sebât ederler mi ve sebât ve metânetlerine müte'ahhid olur musun?" demekle tealsüme başladı.

Der-'akab Cebecibaşı Hacı İsmâil Ağa kelâma mübâderet edüp dedi ki," ben seferlerin ekserîsinde bulundum. Bâ-husûs geçenki seferde her mahalde ve husûsıyla Şumnu'da berâber idim. Sefer gayrı şeye benzemez. Ol vakit bir düşmana cevâb veremedik, ne hâletlere uğradık. Ben sağdan sağa söylerim. Böyle işte sükûtun ma'nâsı yoktur. Dîn ü devlete hayırlı olanı söylemelidir. Cebehâne'den dört ortayı çıkarıncaya dek dünyâ kadar akçe harc ettim. Bizim askerde iş yok, eğüp bükmenin ma'nâsı yoktur. Hâllerimiz besbelli. Heman musâlahaya karâr ile bu meclisde bunu kat' buyurun ve illâ mukāvemet mümkin değildir".

Tevkīî Çelebi Mehmed Efendi kelâma âgāz edüp, "Çıldır vâlîsinin tahrîrâtında, Moskovlu'nun Gürcistân meliki ile ittihâdı ve müceddeden ol taraflara araba yolları açtığı ve bir hayli asker gönderdiği ve müteheyyi-i ceng idikleri tafsîlen muharrer olmağla huzûra takdîm olunmuşidi. Düşmanın ol taraflarda olduğu mahal Ahıska'ya üç dört sâ'at mesafedir. Ma'azallah ceng kapısı açılmak lâzım gelir ise Çıldır ve Kars ve Erzurum ve bunlar emsâlî beldelerden hayır yoktur. Anadolu'dan asker îsâlî mümkin değildir" dedi. Lâleli Mustafa Efendi dahi anı tasdik etti.

Tersâne Eminî Sırrı Efendi kelâma âgāz edip, "emr etmiş olduğunuz tertîbâtı kapudan paşa ile bi'l-müzâkere defter edip takdîm eyledim. Masârif ne derecelere müntehî olduğu zâhir olur. Bundan fazla Bağdad vâlîsi tarafından gelen tahrîrâtda Moskovlu'nun Mazenderan taraflarından Acem'e el uzatdığı münderic olmağla, bu sûretde sefer açmak (43) nice el verebilir? "İşte kapudan paşa cümleden ziyâde cenge harîs bir vezîr iken, ol dahi tecvîz etmeyip münâsib görmüyor" dedikte, kapudan paşa dahi anı tasdîk edüp, "ben böyle vakitde ceng münâsibdir diyemem. Ma'azallahü te'âlâ sonu fena olur. Bu bâbda sulhdan gayrı Devlet-i Aliyye'ye hayırlı iş yoktur " dedi.

Sadrıa'zam sair huzzâra hitâb edip, "bu bâbda her birinizin re'yi ne ise söyleyin. Şimdi sükût edip de sonra hânelerinizde akd-i meclis ile Zeyd ve Amr'a ta'arruz etmeyin. İşte şevketlü pâdişâhımız hatt-ı hümâyûnlarında söylenmek vâcib olan meclisde söylemeyip, sonra nifâk-amîz kavl ü fi'le mübâderet edenlerin hakkından gelirim deyü beyân buyurmuşlar. Sözünüz ne ise şimdi bu meclisde beyân edin. Ve bu meclisde söylemeyip de madde ne vechile kat' olunacak ise, kat' olunduktan sonra hânesinde ve meclis-i âharda ta'arruz-gûne bir ferdin söz söylediğini istimâ' eyler isem, vallahi'l'azîm büyük ve küçük demeyip ve hâtır ve gönüle bakmayıp evlâdım dahi olursa mücâzât ederim. Gözünüzü açıp merâmınız ne ise şimdi ifâde edin" dedikte, Sipâhîler Ağası Hacı Selim Ağa cevâba ibtidâr edip, "Moskovlu Kırım'ı şimdi mi zabt etti? On seneden beri zabtındadır. Hânın ismi var idi. Şimdi on seneden beri zabtında olan yerden Moskovlu'ya çık diyebilir miyiz ve desek çıkar mı ve bu hâl ile mukāvemet mümkin mi, sefer açılsa ıyâzen-bi'llâh rüsvâylıktan gayrı neyi müfîd olur? Bu bâbda musâlahadan ahsen sûret mi olur?" dedi.

Sadrıa'zam şeyhülislâm efendiye teveccüh edip, "de'âvî'-i şer'iyyede müdde'î lâzım olduğu gibi istiftâda dahi müdde'â lâzımdır. Ve hakîkat-ı da'vâ müftîye takrîr olunmalıdır ki fetvâya muvâfık ola. Fetvâyı anladışa göre verirler, ta'bîri meşhûr meseldir. İşte tefâsîl-i hâl sûret-i da'vâda takrîr olundu. Cenâbınız ve sâir ulemâ efendiler cevâb-ı şer'îsini beyân buyurun" dedikte, şeyhülislâm efendi ve nakīb efendi ve Müftîzâde Efendi beyânlarında, ba'de'l-müzâkere Müftîzâde Efendi cevâba tasaddî edüp, "çünki maddenin cevâb-ı şer'îsini taleb ve devletin a'zârını beyân eylediniz. Şerî'at-ı mutaharanın iktizâsı budur ki, şerreynin ictimâ'ında ehvenini ihtiyâr vâcibdir. Meselâ bir mü'min namâz kılacak olsa ve esvâbı münecces olup gayrı esvâbı olmasa uryânen kılmak yâhud ol münecces esvâb ile kılmak şıklarından hangisi lâzım gelir? Elbette uryân kılmayıp münecces esvâb ile kılmak lâzım gelir. Bu mesele ma'lûmunuzdur. Bu bâbda dahi sefer vukū'unun şerri sulh şerrine gālib olduğu hâlde ehven olan sulhü ihtiyâr lâzım gelir" demekle, (44) defterdâr efendi kelâma ibtidâr edip, "sefer vukū'unda der-kâr olan mehâzîr ta'dâd olundu. Ve her husûs cümlenin ma'lûmu oldu. Sefer olmayup da Moskovlu'ya sened verildiği hâlde devlete ve hazîneye mahzûru nedir? Ol dahi beyân buyurulsun ve cümlenin ma'lûmu olsun" deyüp, ancak defterdâr efendi ba'îdce bulunduğundan kıbel-i sadrıa'zamîden, "efendi söylediğin nedir?" deyü suâl olundukta, kethüdâ bey karîb bulunmakla, "efendi kulunuz şöyle söylüyor, diye kelâmını i'âde ve ifâde edicek, sadrıa'zam ve huzzârdan bâ'zıları cevâba ibtidâr edip dediler ki, "Moskov'un Kırım'ı zabt etmesi evvelâ ahidnâmeye mugāyirdir. Sâniyen Kırım ve Taman ve Kuban'da bu kadar müslimîn vardır. Sened verildiği hâlde düşmanın hilâfı-ı ahd hareketini ve bu kadar müslimînin ra'iyyetini kabul etmiş oluruz. Zâhir hâlde işte bu mahzûrlar var. Bunlardan başka ne mahzûr olduğunu ve ne olacağını Allah bilir".

Kadı'asker efendi kelâma âgāz edüp, "şu kadar var ki, Karadeniz Moskovlu'nun elinde olacak ve belki bir mikdâr zahîreden sıklet çekilecek, lâkin Kırım serbest iken dahi Karadeniz Moskovlu'nun elinde idi. İnşâallâh ol sıklet dahi çekilmez" demiştir. Düşmanın hilâf-ı ahd hareketini ve bunca müslimînin esâretini i'tirâf ve kabûl maddeleri mehâzîr-i şer'iyyeden olmak hasebiyle, bunları kadı'asker efendi beyân etmeli iken, aks-i kazıyye zuhûr ederek anları başkaları beyân edüp mülkiyye me'mûrlarının mülâhaza edecekleri

Karadeniz'in Rusyalu elinde kalması maddesini dahi kadı'asker efendi beyân etmiştir. Ve egerçi Devlet-i Aliyye şer'-i şerîfe murtabıt olduğundan bil-cümle vükelâ ve me'murînin ibtidâ mehâzîr-i şer'iyyeyi düşünmesi farîzadan olduğu misillü, akzâ-yı merâtib-i ilmiyyeye vâsıl olan zevât dahi erkân-ı saltanat-ı seniyyeden ma'dûd olmalarıyla, anların dahi mehâzir-i mülkiyyeyi bilip de söylemesi lâzımedendir. Ancak be-her-hâl beyân olunan mütâla'anın tamâmiyyeti şartdır. Bu bâbda beyân olunan mahzûr-ı mülkî ise pek nâkısdır. Çünki Karadeniz'in Rusyalu elinde kalması mülkçe ve devletçe pek büyük zâyi'âttandır. Lâkin ahâlînin zahîre sıkıntısı içün değil, belki Karadeniz'in en güzel limanları Kırım'da olduğundan anı zabt ile Rusyalu'nun Karadeniz'de nüfûz ve istiklâl kesb etmesi ve bu vechile İstanbul'u göz hasbine alması husûsudur ki, zahîre sıkıntısına nisbetle sad çendân eşed bir mahzûrdur. Zîrâ memâlik-i mahrûsanın bi-hamdillâhi der-kâr olan feyz ü bereketi hasebiyle emr-i zirâ'ata ihtimâm olunduğu hâlde İstanbul'u değil nice memâliki besler. Ammâ Karadeniz'de Devlet-i Aliyye donanmasına mu'ârız bir donanma zuhûru pek büyük bir mahzûr olmuştur. Kırım'ın öyle mevki'ce olan ehemmiyetini eğer huzzâr alel-umûm (45) bilmiyorlar ise, zehî gaflet! Ve eğer garaz tegāfül ise fenâ haslettir. Lâkin bu husûs mevadd-ı mülkiyyeden olmak hasebiyle filasl kadı'asker efendinin vazîfe-i meslek ve me'mûriyyeti olmadığından, bu mes'elede vâki' olan noksân mütâla'a sâir ricâle azv olunmak lâzım gelür. Her ne hâl ise, sened verilmek şıkkında re'yler ber-minvâl-i meşrûh karâr kılar gibi olduysa da, henüz takrîr olunmayıp bahisler müteşettit olmağla, kethüdâ bey kelâma âgāz edip, "şimdiki hâlde meclis neyi müntic olduğunu birimiz bilemedik. Eğer ittifâk-ı ârâ ile Moskovlu'ya istediği gibi sened verilmesi karâr-gîr olunur ise, sened verilmesi ile maslahatın tekâmülü mülâhaza olunmayıp, teksîr-i hazîne ve tanzîm-i asker ve takviye-i serhaddât ve tedârükât-ı külliyye-i seferiyyeye leyl ü nehâr ikdâm olunmak vâcibdir. Zirâ bizi a'dâ tedarüksüz ve kuvvetsiz ve askerimizi râbıtasız gördükçe, bundan sonra dahi nice nice teklîfâta mübâşeret ederler. Cümlemiz sa'y etmeliyiz. Ola ki a'dâmıza mukāvemet edebilecek kuvvet istihsâl edelim. Senedin verilmesi karârında bu kazıyye dahi meşrût olmalıdır. Ve bunu sulh-i müebbed zannetmemelidir" dedi. Şeyhülislâm efendi, "acaba şu Moskovlu ile bir mütâreke tanzîmi kābil değil midir?" dediğinde, müdde'âsının verâsı olmayıp matlûbu olan senedin i'tâsı ve cevâb-ı red verilmesi şıklarından gayrı şık kabûl etmeyiz denildiği sırada, sadrıa'zam dedi ki, "buyurduğunuz mütâreke mu'annâ

olmalıdır. Meselâ şimdi cümlenin ittifâkı sened verilmekte karâr eyler ise, sened verildikten sonra şimdi söylenildiği gibi tedârükâtımıza bakılıp kâffe-i esbâb-ı seferiyye mükemmelen müheyyâ olduktan sonra sefer îkā' olundukta, şimdilik verilen sened mütâreke sûretinde olmuş olur. Ammâ böyle olmayıp da Moskovlu'ya mütâreke teklîf olunsa, ahidnâmeler yalnız Kırım maddesinden ibâret olmamağla, şerâit-i sâire dahi muvakkat olmak lâzım gelir. Rumeli kadı'askeri efendi, "şu sened bir daha kırâat olunsun" demekle, mükerreren kıraât olunur iken, sûret-i senedin bir fıkrası Kuban Nehri'nin berü tarafı olan Soğucak ve sair ol havâlî Devlet-i Aliyye yedinde kalmak maddesine dâir olduğundan, kadı'asker efendi, "bu ne demektir"? deyü suâl edicek, sadrıa'zam ana cevâben, "bu mahaller hâlâ Devlet-i Aliyye'nin tasarrufundadır. Lâkin mebnî-aleyhi vardır. Kethüdâ bey tafsîl-i hâle mübâderet edüp, 'çünki Kaynarca Muâhedesi'nde kavm-i Tatar serbest olmak üzere mastûrdur. Şahin Giray'ın hanlıkta ibkāsını hâvi Ömer Vahid Efendi merhûmun riyâsetinde gelen mahzarcılar içinde kapu halkından İsmâil Ağa nâmında Şahin Giray'ın bir âdemı var idi. Mazharcıları istintâk içün kulunuzu göndermeleriyle esnâ-yı musâhebâtda merkūm İsmâil Ağa ve bir def'a dahi Moskov (46) elçisi sâbık Senâkif Kırım hanları ale'l-umûm kalpak giyen tavâifin hanlarıdır. Bu sûrette Kuban'ın berü geçesinde olan Abaza ve Çerâkise ve sâir bi'l-cümle tavâife Kırım hânının hükmü cârî ve şâmil ve tavâif-i merkūmenin sâkin oldukları Soğucak ve sair arâzî serbestiyyete ve hânın havza-i hükûmetine dâhil olmağla, bu mahaller hân tarafından zabt olunup Devlet-i Aliyye'nin müdâhalesi lâzım gelmez deyü da'vâ ettiler. Ba'dehû bu husûs tahrîr olunarak *Raşid Tarihi*'nde bulundu. Şöyle ki, bir vakitde Abaza tâifesinin şakāvet ü tuğyânlarından ve berü tarafda vâki' memâlik sekenesine ta'addîlerinden şikâyet olmağla, ol vakit bunların ref'-i mazarratları Kırım hânı bulunân Hâcı Giray Hân'a Devlet-i Aliyye tarafından tahrîr olundukta, Hân-ı müşârünileyh Kuban'ın Anadolu keçesi bizim hükûmetimize dâhil olmayup Devlet-i Aliyye'nin bilâd-ı sâiresi gibidir. Ahâlîsinin def'-i ta'addî ve te'dîbleri Devlet-i Aliyye cânibinden olmak lâzım gelir diye tahrîr etmiş olmağla, keyfiyyet-i mezkûr *Tarih*'te bulunduğu gibi merkūmlara beyân ve i'lâm olunarak ilzâm olunmuşlar idi. Şimdi mahall-i mezbûre Devlet-i Aliyye tasarrufunda kalsın deyü sened-i mezkûrede tezkîr etmeleri bu illete mebnîdir ve el-hâletü hâzihî mevâzi'-i merkūme Devlet-i Aliyye tarafındadır" dedi.

Ber-vech-i meşrûh bu misillü mübâhesât ve mükâlemât ile meclis uzayıp madde ber-karâr ve netîce bulmadığından sadrıa'zam ve nakîb efendi tekrâr huzzâra hitâb edüp, "Efendiler, ağalar! Söyleyin sened mi verilsin, ceng mi olunsun? Sükût câiz değildir. Şimdi sükût edip de sonra ta'arruz edenler haklarında akdemce beyân olunduğu üzere mücâzât olunacaktır" diyerek, Süleyman Feyzi Efendi'ye tevcîh birle, "Efendi! Ne dersin? Dediklerine cevâben, Süleyman Feyzi Efendi, "Deminden güzel söylendi. Muktezâ-yı hâli şerî'at-ı garrâya tevfîk birle ulema efendiler cevâb versin" deyicek, "ulema efendiler beynlerinde biraz söyleşsinler." Bilâhıre şeyhülislâm efendi ve fetvâ emini efendiye hitâb edüp, "Ne dersin?" dedikte, fetvâ emini efendi, "Devlet-i Aliyye'nin za'afı ve esbâb-ı seferiyyenin derecesi böyle olduğu takdîrde şer'an musâlaha tecvîz olunur" dedi. Müftîzâde Efendi dahi fetvâ emînini tasdîk edüp, "benim dediğim mesele dahi böyle değil midir?" dedikte, fetvâ emîni dahi anı tasdîk etti ve "hâl böyle oldukta musâlaha câizdir" dedi.

Ba'dehû sadrıa'zam ile şeyhülislâm huzzâra birer birer hitâb ve suâl edüp, "ne dersiniz, cümleniz Moskovlu'ya verilmesine râzîlar mısınız?" dediklerinde, cümlesi başka başka "râzîyız" dediler. Ve yine tekrâr olunup "doğruca söyleyin, sonra şöyle (47) ve böyle demek denilmekle huzzârın cümlesi bi'l-ittifâk, "böylece münâsibdir, sonra diyecek söz yoktur, söz budur" dediler. Bu suâl ve cevâblar akabinde Laleli Mustafa Efendi söze başlayıp, "işte bu madde cümle ittifâkıyla böylece karâr kıldı. Ancak sened-i mezkûrun i'tâ olunacağı meclisde Rusyalu'nun Gürcistan tarafına yol açması ve asker göndermesi münâsib olmamak hasebiyle, bu iddi'âdan fâriğ olması elçiye îrâd olunup da, "şu madde def' olunsa güzel olurdu" deyicek, "pek güzel, bir kerre îrâd olunsun, kabûl eder ise vâkı'a güzel olur" denilip sened verilmesine karâr verildi.

Ba'dehû sadrıa'zam cümleye hitâb edip, "işte cümle ittifâkıyla bu sened Moskovlu'ya verilecek. Lâkin bugün, yarın, on gün sonra verilir. Her ne vakit verilir ise ol vakte dek şu meclisi odadan taşra mahalde her kim tefevvüh eder ise hakkında kazâsı vardır. Zîrâ şimdiye dek vâki' olan mecâlisi ertesi gün ecnebîlerden işitiyoruz. Lâyık-ı hak değildir" deyicek, cümlesi tefevvüh etmemekle ta'ahhüd eylediler. Topçubaşı ağa dahi, "her kim bu meclisi gayrı meclisde lisâna alır ise Allah kahr eylesin" diye inkisâr eyledi. Ba'dehû fâtiha okunup meclise hitâm verildi.

Tezyîl

Müverrih Vâsıf Efendi bu meclisin muhâkemesine dâir ba'zı makālât tahrîr etmiş olduğundan, hulâsa vechile zîrde tahrîr olunur.

Ma'lûm ola ki, muhâfaza-i memleket hazâin ve asâkire ve zehâire münhasır olup, bu umûr-ı selâseden birine noksân ârız olursa emr-i muhâfaza dûçâr-ı ukde-i işkâl olmak emr-i zârurîdir. Bundan akdem zuhûr eden seferin imtidâdı hasebiyle usûl-ı zavâbıt-ı mülkiyyeyi halel-i küllî ârız olunduğundan ve akīb-i seferde dahi vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin ihmâli sebebiyle bu mehâmm-ı lâzımü'l-i'tinâya takayyüd ü ihtimâm olunamadığından, hazînenin kılleti ve mühimmâtın adem-i kifâyeti ve husûsıyla asâkirin cübün ve rehâveti a'dâya vesîle-i husûl-i merâm olarak ma'lûm olan hâlât-ı müdhişe vâki' ve dairen-mâdâr havâlî-i memâlik-i Devlet-i Aliyye husamâ tarafından ihâta olunarak ednâ bahâneye mutarassıd oldukları dahi şâyi' olup bu mülâbese ile cism-i gayr-i mahfûz mülke maraz-ı âkile isâbet etmekle, derhâl tedbîr-i dil-pezîr ile izâlesine takayyüd olunmadığı takdîrde cemî'-i a'zâya sirâyet ile ma'azallahü te'âlâ telef-i nefs-i mülke sebeb ve illet olmak hâletleri gelüp göründü. Binâenaleyh sâir a'zânın selâmeti içün bir uzvun kat'ı bi-hasebi'l-kānûn iktizâ ettiğine (48) nazaran, el-hâletü hâzihî mesâğ-ı şerî'at-ı garrâ ve ittifâk-ı ârâ ile nizâm-gîr-i karâr olan keyfiyyet mizâc-ı vakte nisbetle ehven-i şerreyni ihtiyâr kabîlinden olup, zât-ı mülke isâbet eden avârız-ı fâsidenin derk ü fehminde kāsır olan ba'zı sâde-dilân ekâbirin i'tirâz sevdâsıyla bu hâletin kabûlüne ne zarûret messetti deyü, leb-cünbân-ı hezeyân oldukları dahl-i gayr-ı müveccehleri bu vechile redd olunur ki, Resûl-i Ekrem sallalahü aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerine sulh-i Hudeybiye'de sanâdîd-i Kureyş tarafından şurût-ı sahîfe ve tekâlîf-i anîfe serd olunduğundan gayrı, Urve bin Mes'ûd es-Sakafî'nin bî-edebâne tavır ve mu'âmelesine ve nüvişte-i hâme-i Hazret-i Ali olan sulhnâmenin imzâsını tagyîr ettirmesine taraf-ı Risâlet-penâhîden revâ-yı tahammül gösterilmiş ve ba'de's-sulh Medîne-i Münevvere'ye avdet buyuruldukta, Utbe bin Esîd dahi İslâm ile müşerref olup, Mekke'den Medîne'ye hicret ettiğini müte'âkıb istirdâd ve istircâ'ı zımnında cânib-i Kureyş'den vârid olanlara merkūmun müslim olduğu hâlde red ve teslîmi bir emr-i düşvâr iken, li-maslahatin ihtiyâr buyurulmuş ve yevmü'l-ahzâbda dahi taife-i Kureyş ile rabt-ı vesîka-i ittihâd eden Gatfan ve Fizâra

kabîlelerinin tefrîk-ı cem'iyyetleri zımnında hâric-i Medîne-i Münevvere'de olan nahlin sülüsünün kabîleteyn-i markûmeteyne beher sâl ber-vech-i maktû' i'tâsına taraf-ı Nebevî'den rızâ verilmiş olmasına kıyâsen, bu def'a Devlet-i Aliyye'nin bi'z-zarûre ihtiyâr eylediği keyfiyyet esâssız olmadığı fenn-i siyer mütetebbi'lerine azharu mine'ş-şems ve ebyenü mine'l-emstir. Bu keyfiyyâtın vukū'u Ashâb-ı Kirâm'ın min haysi'l-aded kılleti hıtta-i İslâmiyye'nin adem-i vüs'ati zamânına musâdefe etmekten nâşî ihtiyârı zarûrî idi. İ'âde-i i'tiraz olunursa, cem'iyyet-i Kureyş dahi mütekessirü'l-a'dad olmayup hîn-i istinfârda ma'a-mülhakātihim ancak on bine müntehî olmağla, teşettüt-i cem'iyyetleri sell-i seyf-i şerî'ata muhtâc olmaksızın ednâ teveccüh-i Hazret-i Risâlet-penâhî ile muzmahill olabilecekleri bedîhî vü zâhir ve ale'l-husûs taraf-ı muvahhidînde Çehâryâr-ı Güzîn ve eyyâm-ı câhiliyyetde her biri bin nefere mu'âdil nice ebtâl-i müslîmin hâzır iken ta'lîm-i ümmet maslahatına binâen ol vechile sulha meyl ü rağbet buyurulmuştur.

Vâsıf'ın hulâsa-i makāli burada tamâm oldu. Ahkâm-ı şer'iyye kudret ve istitâ'at üzere mebnî olmağla, böyle iki emr-i müşkil arasına düşüldüğü hâlde ehveni ihtiyâr olunmak lâzım geleceğine, zikr olunan rivâyât-ı sahîha dahi şehâdet eyler. Devletin derece-i kuvvet ve kudretini dahi ulema bilemeyip, burası ehl-i hibrenin haber vereceği madde olduğundan harb ve ceng husûsunda verilecek fetvâ serâir-i (49) devlete vâkıf ve kuvvet ve istitâ'at-ı devletin keyfiyyet ve kemiyyetini ârif olanların ahbârına binâ olunmak lâzım gelir. O esnâda dahi Devlet-i Aliyye'de der-kâr olan nizâmsızlık hasebiyle kudret ve istitâ'atça görülen noksâna nazaran musâlaha tarafı tercîh olunmak lâzım gelmiştir. Fakat ba'zı emsâline kıyas ile aklımızın erdiğine ve ba'zı fenn-i politika ashâbının haber verdiğine nazaran, ol vakit Kırım maddesi sened verilmeyerek sükût ile geçiştirilmesi kābil olmak gerek idi. Zîrâ Rusyalu'nun bu teklîfi harb akībinde bir keyfiyyet olmayıp, belki eyyâm-ı sulhta bir koca memleketi zabt edip de sükût ile sûret-i rızâ gösterilmişken, bu hareket-i gaddârâne ve mağrûrânesini sûret-i meşrû'aya koymak içün sened istenmiş olduğundan, sened verilmedi deyü heman i'lân-ı harb etmesi Avrupa'ya karşı kendisince gāyet güç bir şey idi. Binâenaleyh İngiltere elçisinin, "sened verilmeksizin maslahatın tanzîmi mümkindir" dediğini kapudan paşa meclisde rivâyet eylemişken, o şıkka iltifât olunmaması ve belki akdemce buna bir çâre aranılmaması, ahlâfın harîta-i hayâlinde bir nokta-i iştibâh bırakmıştır. Hele

yukarılarda beyân ettiğimiz vechile Rusya ile Nemçe'nin ittifâkları akdemce hissolunmuş iken, buna mukābil ba'zı devletlerin celb ve istimâletine bakılmaması ol vaktin evliyâ-yı umûru hakkında bir büyük kusûrdur.

Ve ol esnâda Devlet-i Aliyye'ye ârız olmuş olan kudretsizlik dahi iki mukaddime-i muzırranın netîce-i mükedderesi olduğunda iştibâh yoktur. Biri nizâmsızlık beliyyesi ve dîgeri gerek tedâbîr-i mülkiyyeye ve gerek mu'âmelât-ı hâriciyyede îcâb-ı asrın sevk ve nasîhat ettiği yola gidilmeyip de bu bâbda olan kusûru vükelâ-yı asrın himmet-i kaviyyeleri olsa def'i ellerinde olan ba'zı mevâni'e haml ü isnâd ile tebrie-i zimmet hâlinde bulunmaları kazıyyesidir. Ammâ Vâsıf Efendi'nin askere cübn ü rehâvet isnâd etmesi mecrûh bir sözdür. Zîrâ ol vakitte bulunan asâkir-i İslâmiyye Prut kenârında Deli Petro'yu muhâsara eden bahâdırların evlâd ü ahfâdı ve zamânımızda süngülü tüfengler ellerinde semender gibi âteşlere saldıran asâkir-i muntazamanın âbâ vü ecdâdıdır. Asâkir-i İslâmiyyenin iki tarafı dahi böyle isbât-ı vücûd eylediği hâlde ortada bulunanların cübn ü rehâvetine akl u insâfı olanlar nice kāil olabilir? Ve egerçi Damad İbrâhim Paşa devrinden beri filvâki "millet-i İslâmiyye'ye bu sıfat ârız olmuş ise de, asâkirde olmayıp belki kibâr-ı millet-dedir ki, ten-perverlik dâ'iyesi zuhûr ile asker-perverlik sıfat-ı memdûhası metrûk olmuştur. Bu sûrette kıyâs-ı nefs edüp de efrâd-ı asâkire dahi cübn ü rehâvet isnâd etmek iftirâ-yı sırftır. (50) Osmanlı milleti askerliğe lâzım olan kâffe-i sıfâtı câmi' olup, askerimizin celâdet ü şecâ'atleri pek ziyâde ve sür'at-ı cevelân ü hareketleri ve iktisâb-ı fünûn-ı harbiyyede olan isti'dâd ü kābiliyetleri fevkal'âde olduğu yâr u ağyâr nazarında müsbet ü müsellem olan mevâddan olup, belki ifrât-ı cesâret ü celâdetlerinden başka i'tiraz olunacak bir şey bulunamaz. Ammâ asâkir nizâmsız ve zâbıtânı ehliyetsiz olduğu hâlde asker şecâ'at ü celâdetinin dahi bir semeresi görülemez. Lâkin bununla asâkir müttehem olmayıp, bu kusûr müdîrân-ı devlet ve müdebbirân-ı umûr-ı saltanat olan zevâta râci'dir. Her ne hâl ise, sened verilüp virilmemek maddesi başka, ancak koca bir iklim-i Kırım'ı Rusyalu pek bâd-i hevâ olarak almıştır. Bunda Devlet-i Aliyye'nin zâyi'âtı ve mevki'i Kırım'ın derece-i ehemmiyeti Vâsıf'ın hafîfce gösterdiği gibi, bir uzvun kat'ı mesâbesinde yalnız bir kıt'a-i memleket zâyi' etmek sûreti olmayup, belki Karadeniz'de a'dâ donanmasının zuhûruna illet olmak hasebiyle cism-i mülke bir nezle-i şimâliyye isâbet etmek menzilesinde büyük bir mazarrat olmuştur.

Kanûnî Sultan Süleyman asırlarında Devlet-i Aliyye'nin sît ü satvet ve galebesi velvele-endâz-ı çâr-aktâr olup, ol vakit Devlet-i Aliyye'nin kuvve-i berriyyesi sâire gālib olduğu misillü, Akdeniz'in nüfûz ve istiklâli dahi saltanat-ı seniyye donanmasında olduktan başka, Hind taraflarının tanzîm ü ıslâhı içün ol sularda dahi ayrıca donanma tehyie vü tedârük olunmuş ve Karadeniz Devlet-i Aliyye'nin bir havzı mesâbesinde olduğu hâlde, ba'zı nehirlerin açılmasıyla Azak Denizi'nden Bahr-ı Hazar'a gemiyle gidilmesi esbâbına teşebbüs kılınmış idi. Sonra bi-hikmetihî te'âlâ bu mütâla'alar ber-taraf kılınarak hendek yolu ve Bahr-ı Hazar'ın adı unutulduktan başka, donanma umûruna takayyüd olunmayarak Devlet-i Aliyye'nin Akdeniz'de olan nüfûz ve istiklâli tenâkuz ve tedennî bulmuş ise de, kuvve-i berriyyesi ber-kemâl olduğundan ve Karadeniz'de bir dîger devletin donanması bulunmadığından, bir hayli vakit şark ve şimâlde olan nüfûz ve istiklâlini muhâfaza etmiş idi. Muahharan düvel-i Nasârâ nizâm askeri îcâd edüp mukābele bi'l-misl kā'idesince Devlet-i Aliyye dahi muntazam asker yazılmak lâzım gelürken, asâkir-i İslâmiyyyenin eski nizâmları dahi halel-pezîr olduğundan, vâki' olan muhârebelerde mağlûbiyet ü inhizâm sûretleri görünmeğe başladı. Bu kerre Kırım'ın Rusyalu eline geçmesiyle Karadeniz'de a'dâ donanmasının peydâ olmasından Devlet-i Aliyye'ce pek büyük zâyi'at vukū'a gelmiş oldu.

Hâsılı, şimdi vukū'ât-ı meşrûhayı mütâla'a edenlere göre ol vaktin vükelâsına kusûr bulmamak ve meydânda olan âsâr-ı gaflet ve hatâlarını i'tirâf etmemek kābil değildir.(51) Lâkin anların biri kalkup da bize mülk ve askerin hüsn-i tanzîmine ve mu'âmelat-ı hâriciyye-i Devlet-i Aliyye'nin kavâ'id-i düveliyye ve usûl-ı hikemiyyeye tatbîkan idâresine sa'y ü gayret etmemiş olduğumuzdan, düşmanlarımız fursat bulup Saltanat-ı Osmaniyye'yi bu rütbe rahnedâr etmişler deyü ta'n ediyorsunuz. Bunda hakkınız yoktur denilemez. Ancak bidâyet-i zuhûr-ı Devlet-i Aliyye'de rüesâ-yı askerî ve kâfil-i mehâmm-ı ra'iyyet-perverî olan vüzerâ ve ümerâ-yı devlet yüz elli, ikiyüz seneden berü memâlik-i mahrûsada her biri bir sûretle istibdâd ve iş'âl-i nâire-i zulm ü bî-dâd edüp, mülk harâb ve teba'ayı metbû'ları olan devletten tenfîr etmiş ve her zamânın hüküm ve îcâbına göre tenkīh ü ıslâhı lâzıme-i umûr-ı mülkiyyeden olan nizâmâtın ittihâzına ve lede'l-ittihâz icrâsına hafî ve celî mümâna'at etmeği menâfi'-i mahsûsaları iktizâsından addeylemiş olduklarından ve asker nâmına olan yeniçeri ve sipâh ve tavâif-i sâirenin olanca nizâm-ı kadîmleri

dahi bozulup agreb-i garâib olmak üzere muhassasât-ı askeriyyeden olan vezâif ve ulûfe ve ta'yînât-ı zâbıtân şu bu beyninde eshâm ve mukāta'a gibi alınup satılmak derecesine gelmiş ve bu hâller milletin hasâis-i hamiyyet-perverî ve salâbetine halel getürmüş olmasıyla, kāimen ta'mîr mümkin ve müyesser olmadığından gayrı, Mahmûd Hân-ı Sânî *aleyhi rahmetü'l-Bârî*[21]de olduğu misillü usûl-ı atîka-i askeriyyenin esâsında hedm ü imhâsı ve asr-ı hümâyûnunda bulunduğunuz cihetle bahtiyâr ve mes'ûd ve eslâfa mahsûd olduğunuz Sultan-ı Celîlü'ş-şân Abdülmecid Hân hazretlerinin te'sîs buyurdukları Tanzîmât-ı Hayriyye ve tensîkāt-ı askeriyye gibi himmet-i külliyyeye muhtâc idi. Hâlbuki daha ol vakitlerde bu şeylerin lüzûmunu ancak bir kaç kişi tasdîk ve takdîr edebilüp anlar dahi cân korkusundan keşf mâ-fi'l-bâl edemezler idi. Zîrâ bizim vaktimizde sizin zamân-ı cennet-nişânınız gibi emniyyet-i cân ve mâl olmayup, cüz'î bir hatâya ve belki sırf iftirâya mebnî bilâ-tahkîk âdemi sefer-i âhirete me'mûr ediyorlar idi. İşte bu emniyetsizlik her şeyi fenâlaştırdı ve bendegân-ı Devlet-i Aliyye'nin huzûr-ı kalb ile işe yapışmalarına mâni' olarak devletin başına bunca felâketler gelmesine sebeb oldu. Devlet-i Aliyye düvel-i sâire üzerine bir aralık hâsıl olmuş olan galebe-i tâmmesinden sonra evliyâ-yı umûr-ı devlete bi't-tab' gurûr gelerek ve tabî'at-ı beşeriyye îcâbı üzere galebât-ı müstahsala dâimâ bâkī kalur zannolunarak şöylece oturulmuş. Ve düvel-i Avrupa'nın ahvâl ve terakkiyâtına tahsîl-i vukūf etmek ve efkârlarını celb eylemek ve lede'l-iktizâ ba'zısıyla ittifâk şöyle dursun, lakırdılarını kāle almağa bile tenezzül olunmamak ve ahvâl-i Avrupa'ya kesb-i ma'lûmat birle umûr- nâfıada ya'nî umûr-ı mülkiyye (52) ve mâliyye ve askeriyyede anların bâ'is-i necât ve kuvvetleri olmuş olan nizâmâtdan şerî'at-ı İslâmiyye ve usûl-i Devlet-i Aliyye'ye tevâfuk edenlerin ahzı mûcib-i menâfi'-i azîme ve belki müstelzim-i hayât-ı Devlet-i Aliyye olacağını îmâya cesâret edenlere bayağı dînsiz nazarıyla bakılmak râddelerine gelinmiştir. Ve ol vakit külliyyât-ı umûrda sâhib-i fetk u retk olan kibâr-ı ulemâ ise eslâf-ı izâmları misillü dakāyık-ı ahvâl-i âleme tamâmiyle vâkıf olmadıklarından ve devletce ma'lûmâtlarının dairesi nâil oldukları hey'ât-ı azîme-i nüfûz ve kudreti ihâtaya kâfî bulunmadığından başka, ekserîsinin ulûm ve fünûnda olan derece-i ma'lûmâtları hakīkaten âlim ıtlakına bile medâr olamaz idüğünden, biraz

[21] Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

da anlar tas'îb-i mesâlih ederler idi. Bu mehâzîri niçün ref' etmediniz, ya'nî yeniçeriyi kaldırup nizâm askeri niçün yapmadınız ve Tanzîmât-ı mülkiyyeyi niçün düşünüp icrâ etmediniz? denür ise, bu i'tirâza dahi şu vechile mukābele ederiz ki; bizler dünyâda vükelâ olduğumuz târîhlerde Devlet-i Aliyye'de bu şeyleri bilür pek az âdem olduğunu ve anların dahi söylemeğe cesâret edemediklerini beyân itmiştim. Vâkı'â sonradan mevâdd-ı merkūmenin cümlesi hamd olsun yapıldı. Fakat sebebi Devlet-i Aliyye'nin işbu Kırım maddesi ve daha sonraları Yunan keyfiyyeti ve Edirne Musâlahası gibi birbirini müte'âkıb giriftâr olduğu mazarrât-ı azîme herkesin gözünü açup tecdîd-i usûl olunmadıkça bekā mümkin olmadığını artık havâss u avâmın i'tirâfa mecbûr olması kazıyyeleri olduğu erbâbının ma'lûmudur. Elhâsıl bizlerin şu uygunsuzlukları ihtiyârımızın esbâbı işte bunlar ve daha nice ta'dâdı mümkin olmayan şeylerdir. Sizler bu mevâni'i görmediğinizden lâyıkıyla takdîr edemezsiniz. Fakat sizlere lâzım olan oldur ki, bizim metrûkâtımız olan tecârib ü emsâlden o zamâna nisbetle sâye-i adâlet-vâye-i hazret-i Abdülmecid Hânî'de nâil olduğumuz emniyyet ve sühûletten istifâde edüp mehmâ-emken cebr mâ-fât ve ta'mîr-i hatîât eyleyesiz. Zîrâ siz de kusûr eder ve Devlet-i Aliyye'yi Hudâ-nekerde mutazarrır eyler iseniz, ahlâfınız indinde bizim kadar da ma'zûr olamazsınız deyü cevâblar verecek olsa, pek de mukābele olunamaz. Biz yine sadede gelelim.

Ber-minvâl-i muharrer Rusyalu'nun iddi'â ettiği senedin i'tâsı karâr-gîr olup, ancak Rusya elçisinin verdiği sûret-i senedin mukaddimesi ta'bîrât-ı gayr-ı müsta'mele ve kelimât-ı bâride vü mühmele ile mahlût u müşevveş olduktan başka, mezkûr sûretde Aynalıkavak Tenkîhnâmesi'nin Tatar'a müte'allık olan ikinci ve üçüncü ve dördüncü maddeleri ve Kaynarca Ahidnâmesi'nin üçüncü maddesi ilgā olunmak münderic olup, Kaynarca Muâhedesi'nin (53) üçüncü maddesinde ise, "Özi Kal'ası kadîmî ülkesiyle Devlet-i Aliyye'nin tasarrufunda bâkī kala" şartı musarrah olarak madde-i mezkûrenin ilgāsıyla bu şart dahi ilgā olunmak lâzım geleceğine nazaran Rusyalu bir aralık bunu ser-rişte ederek Özi'yi ahden iddi'âya kalkışması vârid-i hâtır olmaktan nâşî, zikr olunan elfâz-ı mübheme ve gayr-ı müstakīmenin tagyîri ve bu maddelerin îzâh ü tefsîri Rusya tercümânı vâsıtasıyla elçisine ihbâr ve ifhâm olundukta, sûret-i senedin tagyîr u tenkīhi uhde-i iktidârından hâric oluduğunu ve fakat devletinin madde-i ilgādan dîger bir maksad-ı hafîsi

olmadığını ifâde zımnında tercümânını i'âde edüp ve bu sûretle bi'l-vâsıta birkaç def'a muhâbere olunup ara yerde bir hayli münâza'a vü münâkaşalar vukū'undan sonra nihâyet Özi ibâresinin ibkāsıyla def'-i nizâ' olunabildi.

Meşveret-i Havâs

Sened-i mezkûr tenkīh olunduktan sonra sûreti mütehayyizân-ı ashâb-ı meşverete irâe olunmak zımnında Defterdar Feyzi Efendi ve Başmuhâsebeci Süleyman Feyzi Efendi ve Süleyman Penah Efendi kethüdâ beyin odasında ictimâ' ederek sûret-i sened kırâat olundukta, Süleyman Feyzi Efendi sebkini istihsân akabinde, "Kırım ve Kuban taraflarında bu kadar muvahhidîn var. Hâlleri neye müncerr olacaktır?" deyü suâl etmekle, "bu husûs sened i'tâsı tahakkukunda Rusya elçisine tercümânı vâsıtasıyla ifâde olunur" deyü cevâb verilüp müte'âkıben, "Kırım ve Kuban'da mütemekkin olanlar ehl-i İslâm'dan olmağla hicret ihtiyâr edenlerine mümâna'at olunmamak husûsu derc ve ilâve olunmak lâzımdır" demesine cevâben denildi ki, "Rusyalu Kırım'ı zabt ettiğinde Avrupa'ya ve Kırım'a beyânnâme neşr eyledikten sonra tekrâr Kırım'a bir beyânnâme gönderip hicret edecek olanlara bir mâh mühlet vererek müddet-i mezkûre zarfında emvâl ü eşyâ ve ıyâllerini diledikleri mahallere nakl ü îsâl eylemelerine ruhsat vermişti. Tavâif-i Tatar'ın bâ'zıları hicret ve ba'zıları ihtiyâr-ı ikāmet edüp muhâcirînden bâ'zılar dahi peşîmân olup tekrâr vatanlarına avdet eylediler. Bunun üzerine kayd-ı mezkûrun senede derc ettirilmesi kābil olamaz. Bundan başka vakt-i mev'ûd hulûl etti. Fî-mâ-ba'd bu makūle irâdât ile izâ'a-ı evkāt olunmasun" deyü Rusya elçisi, tercümânıyla haber göndermiştir.

Süleyman Feyzi Efendi yine i'âde-i kelâm edüp dedi ki, "Bunların muktezâ-yı meşrebleri, iddi'âlarında ısrâr ederler ise dahi ba'zı matlûbları husûl buldukta, sâir garaz-ı cüz'îlerinde tenezzülleri mücerrebtir. Binâenaleyh Devlet-i Aliyye matlûbunuza mümâşât etti. (54) Lâkin ihtiyârlarıyla hicret etmek isteyenlere mümâna'at olunmamak ve bundan sonra bu husûsun müzâkeresi câiz olmak maddeleri senede derc olunsun denilse, çünki garaz-ı aslîleri hâsıl olmuş bulunduğundan bu madde içün ihtiyâr-ı ceng etmeyecekleri ve beherhâl bir çâresine bakacakları agleb-i ihtimâldir. Hattâ riyâsetimizde konsolos maddesinde dahi türlü tavr u vaz'lar gösterdiklerinde,

Devlet-i Aliyye konsolos nasbını kabûl etti ve işkâl ancak mahal tahsîsinde kaldı. Sonra bir çâresine bakılur denilmekle, çünki madde-i asliyyede kabûl bulunmak hasebiyle müdde'âmızı Devlet-i Aliyye reddetti diyemediler. *Gāyetün mâ-fi'l-bâb*[22] konsolosun makarrında ısrâr ettiler.

Buna cevâben denildi ki, "Rusya elçisi her gün muvahhiş haberler gönderip sened hususunda ta'cîl zımnında hudûd başlarında rûz-merre Rusya ve müttefiki asâkirine iki yüz bin guruş sarf olunduğunu îrâd ile te'hîr-i maddenin netîcesi nedâmettir" deyü kat'-ı kelâm etmişken kayd-ı mezkûrun senede dercini tekrâr etmek bir şeyi müfîd olmadıktan başka Devlet-i Aliyye'ye bir nev' züll olur.

Süleyman Penâh Efendi kelâma mübaşeret edüp dedi ki, "bu madde filasl Rusya elçisine ifhâm olunmuş ve ol dahi redd ile cevâb vermiş olmağla, fîmâba'd tekrâr olunduğu sûretde yine evvelki cevâb alınacağı der-kâr olup, bu ise Devlet-i Aliyye'ye nakīsa-i şân olacağından, rezâleti irtikâb etmekten ise heman işbu kırâat olunan senedi vermek evlâdır. Zîrâ Tatar kavmi mukaddemâ serbest olup umûrlarına müdâhalemiz yoğidi. Şimdi Moskov'a teba'iyyet eylemişler. Allah belâlarını versin. Bir mütelevvin tâifedirler. Filasl bu serbestlik belâsını dahi kendileri kesb eylediler. Bu kaydın redd ve kabûlünde tarafeynden ısrâr olunduğu hâlde mukābele lâzım gelür. Mukābeleye ise şimdilik kudret yoktur. Ma'a-hâzâ cihâdın farzıyyeti imkân ile meşrûttur. İmkân olmadığı hâlde ma'zûrdur.

Süleyman Feyzi Efendi derhâl buna dahi mukābele edüp, "merâm, bu husûs beherhâl bu minvâl üzere hitâm bulsun demek değildir. Garaz, mukaddem ve muahhar zuhûru melhûz olan bir mazarrat var ise beyân olunup meydâna çıksın demektir. Ve bu madde şer'-i şerîfe müte'allık olmağla, bir kerre sûret-i şer'iyyesi dahi tahkīk olunsun. Zîrâ bu kadar müslimînin ra'iyyetini tecvîz ettiler deyü guft-gû olması ve me'mûrların sihâm-ı ta'na nişâne kılınması der-kârdır" demekle, huzzâr-ı meclis dağılmamak üzere bahs-i mezkûr sadrıa'zama arz olundukta, taraf-ı sadrıa'zamîden bu vechile cevâba ibtidâr olundu ki, "*lev farazna*[23] Kırım'da olan tavâif Devlet-i Aliyye'den isti'âne

[22] Özetle şunu söyleyebiliriz ki.

[23] Farz edelim ki.

eylediler. (55) Şimdilik i'âneye kudret ve mukaddemâ isti'âne ettiklerinde i'âneleri vâcib olduğuna dâir sûret-i fetvâ çıkarılmışken i'âne olunabildi mi? Teşebbüs olunmuş olan tedârükât-ı berriyye vü bahriyyeden Şahin Girây'ın mahlûliyyet-i hakīkıyye şartının ilâvesiyle hânlıkta ibkāsından başka bir fâide görüldü mü? Bu def'a dahi Tatar, Şahin Girây'ı hal' ile Bahâdır Girây'ı Kırım hânlığına intihâb edüp menşûr ve teşrifât istid'âsıyla Dersa'âdet'e mahzar gönderdikleri hengâmda Bahâdır Girây'ın hânlığı tasdîk olunup da menşûr gönderilmek mümkin oldu mu? Buraları etrâfıyla müzâkere olunsun".

Sadrıa'zamın bu irâdesi huzzâra ifâde olundukta, Süleyman Feyzi Efendi bahsi i'âde edüp dedi ki, "vâkı'â bunlar vâriddir, i'ânede imkân şarttır. Olmadığı sûretde ne çâre? Lâkin mûrad i'âne ve isti'âne bahsi değildir. Tatar tâifesi bir kavm-i garîbü'l-etvâr olup, ale'l-husûs Rumeli cânibinde bu kadar hânân ve selâtîn ve Bucak ve sâir mahallerde pek çok sunûf-ı Tatar mevcûd olduktan fazla, bu esnâda Kırım'dan hicret etmiş bu kadar nüfûs vardır. Ebnâ-yı cinsimizi küffâra verdiler âvâzesini işâ'a etmeleri ve Devlet-i Aliyye ahâlîsindan ba'zı hâlîü'z-zihn kimseler dahi bu kadar ehl-i İslâm'ın ra'iyyetini tecvîz itdiler deyü me'mûrlar hakkında ihdâs-ı kīl ü kāl eylemeleri melhûz olmaktan nâşî, mücerred bu misillü makālâtın önünü kestirmek üzere Moskovlu'ya bu kazıyyeyi defe'ât ile îrâd eyledik. Lâkin ısgā etmeyüp ısrâr eyledi demek içün bir kerre elçiye îrâd olunsa, hiç olmaz ise mükâleme mazbatasında bulunur ve vaktiyle me'mûrlar zâhir-bînân-ı avâm lisânından kurtulur. Ve eğer kabûl edecek olursa dîn-i mübîne bir hidmet olmuş olur. Muhâcirîne bir ay kadar mühlet verdikleri kendülerinden menkūl ve sıhhat ü hakīkati mechûl değildir. Hele bu husûsun vech-i şer'îsi dahi ma'lûm olmak içün Müftîzâde Efendi ihzâr ile bu keyfiyyet müzâkeresine ibtidâr olunsun."

Buna cevâben denildi ki, "eğer düşmana söz anlatmak mümkin olsa, bu kadar müslimînin taht-ı ra'iyyette kalmasını kim tecvîz ederdi? Lâkin hâl ma'lûmdur."

Moralı Süleyman Efendi dedi ki, "böyle umûrda imkân şarttır. Ve imkân olmadığı hâlde özürler inde'ş-şer' makbûldür. Meselâ Malta'da ehl-i İslâm'dan bu kadar üserâ vardır. Lâkin tahlîslerinin imkânı olmadığı gibi, bunlar dahi öyledir. Hemen Cenâb-ı Hak Devlet-i Aliyye'ye kuvvet ü miknet verinceye dek mümâşât olunmak evlâdır. Fakat mükâlemeye me'mûr olan

zevât taraflarından min-gayri me'mûriyyetin ba'zı mukaddimât-ı dostâne serdiyle elçiye îrâd olunsa, şâyed ki vesîle-i husûl-i murâd olur. Olmadığı sûretde dahi me'mûrlar tarafından dostâne der-mîyân (56) olunmuş olacağına binâen adem-i kabûl sûretinde terettüb edecek rezâlet Devlet-i Aliyye'ye âid olmamış olur."

Buna dahi mukābele olunup denildi ki, "bu madde tekrâr elçi ile müzâkere olunacak değil, belki tercümânı vâsıtasıyla mümkin olabildiği kadar bi'l-muhâbere sûret-i sened kararlaştırılıp ba'de't-tebyîz elçi ile mübâdele olunmak içün akd-i meclis olunacaktır. Zîrâ bu pazartesi sened mübâdele olunmaz ise, me'mûriyetim tamâmdır deyü muvahhiş ve bârid haberler gönderüp tahdîş-i ezhân ediyor. Binâen- aleyh vaktin bu misillü mübâhesâta müsâ'adesi kalmamıştır. Süleyman Feyzi Efendi yine i'âde-i bahs edüp, kayd-ı mezkûr senede surhla derc olunup elçiye tercümânıyla gönderilsin, kabûl eder ise ni'me'l-matlûb, etmediği hâlde bu da'vâdan dahi keff-i yed olunarak i'tâ-yı sened olunsun" deyüp sâiri dahi anı tensîb ile meclise hitâm verildi.

Ba'dehû Rusya tercümanı getürdülüp husûs-ı mezkûr kendüye ifâde ve re'y olunduğu üzere kayd-ı mezkûr surhla sûret-i senede işâret olunarak elçi tarafına gönderildiyse de, evvelki gibi yine kabûlü mümkin olamayacağı haber-i bârid ile avdet ettidiğinden, vâki' olan bahsin tafsîli ve elçinin a'râz-ı külliyyesi sadreyn-i muhteremeyne cum'a günü Bâbı'âli'ye vürûdlarında ifâde olundukta, kudret olmadığı hâlde senedin ol vechile i'tâsına rızâ-dâde olmalarıyla kayd-ı mezkûr lağv olunarak senedin i'tâsı karâr buldu. Ve kethüdâ beyin odasında vâki' olan mezkûr mübâhesâtın cüz'î ve küllî bir fâidesi görülmeyüp bîhûde yere isrâf-ı kelâm olunmuş oldu. Fakat Allah içün Süleyman Feyzi Efendi merhûmun mütâla'ası pek yolunda imiş; Rusya devleti hengâm-ı musâlahada hilâf-ı ahd ü şürût olarak Kırım gibi bir hıtta-i azîmeyi gasb etmiş olduğu ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bu hareket-i hayret-efzâya bi'z-zarûre sükût ile mukābele olunduktan başka, bir de tasdîk-i gasb ü sirkati hâvî sened verilmesine de muvâfakat eylediği hâlde, ol senedin ba'zı ibâresinin ıslâhına bile cesâret olunamamış olması, doğrusu azîm teessüf edecek şeydir. Ve mâdem ki sened verilecek, matlûbları tamâmiyle hâsıl olmamak üzere karâr verilmiştir. Artık efendi-i müşârünileyhin ifâde-i âkılâne ve hamiyyet-kârânesi vechile Rusya elçisinin fakat zararsız birkaç lafzı içün mukâlemeyi kırmayacağı ve kıramayacağı derkâr idi.

Kırım Senedinin Mübâdele Olunduğu ve Eflak ve Boğdan'a Dair Sened Verildiği

Rusya elçisiyle mezkûr senedin mübâdelesine kapudan paşa ve Müftîzâde Ahmed Efendi (57) ve reis efendi bâ-ruhsatnâme-i hümâyûn me'mûr olmalarıyla, işbu şehr-i saferin on beşinci günü Aynalıkavak Sâhilsarayı'nda ictimâ' ve mülâkāt olunup, kapudan paşanın kudûmuna intizâr olundukta, yevm-i mezkûrda kapudan paşa nâ-mizâc ve meşgûl-ı tedbîr ü ilâc olup meclise gelemeyeceği haber verilmekle, senedi Ahmed Efendi ile reis temhîr edüp, kapudan paşaya dahi temhîr etmek üzere Beylikci Râşid Efendi ile irsâl ettiler. Râşid Efendi müşârünileyhin konağına gidip, filvâki' haremde müdâvât ile meşgūl bulmuş ve senedi mühürledüp Aynalıkavak'a avdet ettikte, Rusya elçisiyle senedler mübâdele ve şimdilik def'-i mücâdele kılınmıştır. Sûret-i sened zîrde "4" rakamıyla îrâd olunur (s. 369). Kapudan paşa senedi temhîr eder iken Râşid Efendi'ye hitâben demiş ki, "bu sulh sulh değildir, a'dâ bizim hâllerimizi böyle gördükçe buna kāni' olmayup envâ'-i teklîfâta âgāz ve memâlik-i mahrûsaya dest-i tama'ı dırâz edecekleri ve hiç olmaz ise Tuna hudûd olsun deyecekleri bî-iştibâhdır. Bize göre heman başımızın çâresini görmek ve ahz-ı intikāma medâr olacak esbâbın tekâmülüne bakmak lâzımdır, sonra nedâmet fâide vermez."

Ve yine bu esnâda Eflak ve Boğdan maddesi içün dahi makām-ı sadâretten Rusya elçisine bir kıt'a sened i'tâsıyla def '-i gāile olunmuştur. Çünki mukaddemâ Rusya ve Nemçe elçilerinin bi'l-iştirâk vermiş oldukları takrîrlerinin mutazammın olduğu mevâdd-ı selâseden ikincisi ki, ticâret maddesiyle Kırım meselesidir, ber-minvâl-i sâbık hitâm bulup; dîgeri ki, Eflak ve Boğdan maddesidir, bu ana kadar teahhur ettiğine ve bunun tavsiyesine dahi Rusyalu tarafından ısrâr olunduğuna ba'zan mükâleme ve ba'zan muhâbere ile bu madde dahi tanzîm olunmuş olmağla, bu kerre ber-vech-i sâbık senedi i'tâ ile def'-i gāile olunmuştur. Sûret-i sened zîrde "5" rakamıyla muharrer olmağın (s. 371), keyfiyet ana mürâca'atla ma'lûm olur.

İşte bu sûretle mevâdd-ı selâse kâmilen Katerina'nın dilhâhı üzerine karâr-gîr olmuştur. Bundan sonra Kırım senedinin Rusya devleti tarafından tasdiknâmesi gelerek cemâziyelûlânın on üçünde tasdîknâmeler dahi yine Aynalıkavak'ta mübâdele olunmuş olmağla, keyfiyet-i mübâdelesi zîrde beyân olunur.

Mâh-ı merkūmda Rusya elçisi tasdîknâmenin gelmiş olduğunu inhâ ve Bâbı'âlî'de mübâdele olunması ve Aynalıkavak Musâlahası akabinde mübâdele olunan tasdîknâmeye kıyâsen bu def'a dahi rüsûm-ı âdiye icrâ kılınmasını istid'â zımnında tercümânını reis efendiye gönderdikte, reis efendi, "bu maddenin tasdîknâmesi murahhaslar beyninde mübâdele olunmak lâzım gelür" diyerek tercümanı i'âde edüp çok geçmeksizin tercümân yine avdet ederek merâsimin (58) icrâsıyla mübâdele olunmak mûcib-i tezâyüd-i safvet-i muhabbet olup, merâsimin terki takdîrinde iğbirâr ü bürûdet sûreti gösterilmiş olacağından başka, elçinin selefi hakkında icrâ buyurulan merâsime bu def'a kendü hakkında müsâ'ade buyrulmamak kendüsünün inhitât-ı i'tibârına sebeb olacağını elçi tarafından beyân ve iblâğ etmekle, maddenin hüsn ü kubhu muvâzene olunmak lâzım gelüp, çünki rüsûm-ı mezkûrenin alenen icrâsı takdîrinde, egerçi sefer bertaraf oldu deyü asâkir-i mansûreye rehâvet ü fütûr ve ser'askerlerin himmetine kesel u kusûr ârız olmak mahzûru derkârdır. Lâkin bu mahzûr sırren mübâdelesi takdîrinde dahi lâzım gelür. Zîrâ ba'de'l-mübâdele beher-hâl serhadlardaki asâkir hâlleri üzere ibkā olunsa Rusyalu dahi hudûddaki askerini ibkā edüp pey-der-pey sebeb-i cem'iyyet n'idüğün suâl ve istiksâdan hâlî olmayacağı cihetle serhadlerdeki asâkir-i mansûreye bir sûret ve râbıta verilmek lâzım gelür. Binâenaleyh hem teşettüt-i askeriyye ser-rişte verilmemek ve hem de taraf-ı hasımdan vârid olacak suâle cevâb hazırlamak üzere Rumeli Vâlîsi İsmâil ser'askeri olan Abdi Paşa kalem-rev-i hükûmetinde vâki' olan Sofya'da ikāmet ve Sofya'daki askere başbuğ olan İsmâil Paşa mansıbı olan Anadolu eyâletine mürûr u azîmet ve Özi Valisi Bekir Paşa Silistre'de, Arslan Mehmed Paşa Bucak'da meks ile etrâfa ihâle-i çeşm-i basîret etmeleri ve bu sûretle serhâddâta nizâm ve takviyet verilmesi ve hasım tarafından suâl vârid olacak olursa, herkes kalem-rev-i hükûmeti dâhilinde mukīm olup, tagyîr-i makarr u câygâhtan dahi Devlet-i Aliyye'nin bir garaz-ı âharı yoktur denilmesi tedâbîri rikâb-ı şâhâneye arz olundukta, bu elçinin selefi dahi Aynalıkavak Musâlahası'ndan sonra devletimin cüz'î ve küllî bir garazı kalmayup ilâ yevmi'l-kıyâm safvet u muhabbette ber-devâm olacağı muhakkaktır demiş iken, bir müddetden sonra zehre-terâk-i ashâb-ı idrâk olan işbu madde-i hatar-nâk zuhûr etmekle a'dânın bast eyledikleri mukaddemâtın mümevveheleri hakīkatına haml ile, mesmû' olmayarak ihtiyâta ri'âyeten asâkir-i mansûre serhadlarda ibkā ve adem-i tefrîklerine i'tinâ

olunmak ve tasdîknâmeler murahhaslar beyninde mübâdele kılınmak üzere irâde-i mülûkâne sâdır olmuş ise de, Aynalıkavak Musâlahası'na kıyâsen bu def'a dahi rüsûm-ı âdiye icrâsında Rusya elçisinin ısrâr etmesi ve Devlet-i Aliyye'nin Moskovlu hakkında gālibâ nihânî bir fikr ü mülâhazası var diyerek bir vaz'-ı bârid göstermesi mülâhazadan ba'îd olmamağla, ber-mûceb-i irâde-i seniyye asâkir-i müctemi'a serhâdlerde ve ser'asker ve başbuğlar kezâlik me'mûr oldukları yerlerde müstekarr u mütemekkin olmak şartıyla yine rüsûm-ı âdiyenin icrâsıyla tasdîknâmelerin (59) mübâdele olunması tekrâr istîzân olundukta, vech-i enseb üzere amel ü harekete ibtidâr olunmak bâbında izn-i hümâyûn şeref-yâfte-i sudûr olup, keyfiyyet şeyhülislâm efendiye ifâde olundukta, terk-i rüsûm ile elçi tarafından ısrâr olunmak mahzûru melhûz olduğu misillü, ma'a-icrâi'r-rüsûm mübâdelede dahi çünki elçiye mihmândâr ta'yîn ve hânesine bir orta neferâtıyla bir çorbacı irsâli levâzım-ı rüsûmdan olup, bu ise şüyû'-ı sulhü îcâb ederek serhadlerin müctemi' olan tavâif-i askeriyyenin tefrîk u teşettütlerine sebeb olacağından, mihmândâr ve orta ta'yîn olunmaksızın mübâdele olunarak, bu bâbda bir hadd-i evsat bulunmasını tensîb ü istihsân etmeğin, ber-vech-i muharrer orta ve mihmândâr ta'yîn olunmayarak Bâbı'âlî'ye getürülüp kendüye kürk ve mensûbâtına hıl'atler ilbâsıyla iktifâ olunmak sûreti Rusya elçisine teklîf olundukta, ednâ rüsûmun terkine râzî olmayacağını ve râzî olduğu sûretde devleti tarafından mahzar-ı serzeniş-i itâb olacağını iş'âr ile sûret-i infi'âlde murahhaslar beyninde mübâdeleyi ihtiyâr etmekten nâşî mâh-ı merkūmda kapudan paşa ve Müftîzâde Ahmed Efendi ve reis efendi Aynalıkavak Sâhilsarayı'nda Rusya elçisiyle bi'l-mülâkāt tasdîknâmeler olunmuştur.

Öteden berü mübâdele-i senedât akībinde yekdîgere hediyeler vermek mesbûk bi'l-misl olmaktan nâşî, bu kerre Rusya elçisi devleti tarafından makām-ı sadârete ve kapudan paşaya ve kethühâ beye Müftîzâde Efendi'ye ve reis efendiye ve beylikci efendiye ve Dîvân-ı Hümâyûn tercümânına olmak üzere ba'zı mücevherât ile kürk ve çay ve râvend misillü birer mikdâr hediye tertîb ve arz ettikte, çünki mübâdele-i tasdîknâmede rüsûmâtın terk olunmasından dolayı ba'zı mertebe münfa'il olmağla, hediyesi kabûl olunmasa, buna dahi bir ma'nâ verüp tevahhuş etmesi vârid-i hâtır olduğundan, def'-i vahşet zımnında hedâyâsı kabûl olunup mukābilinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi gerek kendüsüne ve gerek sır kâtibine ve baş tercümânına münâsib vechile tertîb ve i'tâ kılınmıştır.

Lâkin vükelâ-yı Devlet-i Aliyye hedâyâsını dahi kabûl etmemiş olaydılar haklı bulunurlar idi. Zîrâ Rusya Devleti habersizce bir buçuk milyon nüfûsu câmi‘ olan bir iklimi gasb ve istîlâ etmesiyle vesîle-i tezâyüd-i muvâlât olan merâsime ri‘âyet ister, ammâ Devlet-i Aliyye vakt ü hâlin îcâb ü ilcâsıyla bu kadar hukūk-ı sarîha ve sahîhasından ferâgat etmeğe mecbûr olmağın, bi’t-tab‘ münfa‘il ü dilgîr olduğuna nazaran bu kadarcık olsun eser-i infi‘âl göstermekte vükelâ-yı Devlet-i Aliyye’nin hakkı var idi. (60) Ne çare ki Devlet-i Aliyye’nin dûçâr olduğu hâl-i za‘f iktizâsınca hukūk-ı ‘ahdiyyesini istihsâl edemedikten başka, kālen ve hâlen bir eser-i infi‘âl bile göstermedi.

Katerina ise andan sonra memâlik-i mahrûsayı benimseyip mütehakkimâne mu‘âmelâta ve taraf be-taraf ilkā-yı fesâdâta ve her işe müdâhaleye ictisâr eder oldu.

Fezleke

Bu hengâmelerde düvel-i Avrupa hâb-ı gafletden uyanup Rusya’nın niyyet-i muzmerre ve harekât-ı muzırrası neyi intâc edebileceğini anlamış ve bunu en ibtidâ Fransalu hisseylemiş ise de, düvel-i Avrupa miyânında Katerina’nın hırs u tama‘ına hâil olacak bir ittifâk hâsıl olmadığından, Katerina Kırım’da yerleşerek İstanbul’u göz habsine almış ve anları dahi daimî vechile bu tarafın ahvâline ihâle-i nazâr-ı im‘ân ü intibâh etmeğe mecburiyyet hâlinde bulundurmuş oldu. Şöyle ki, Fransa Kralı On altıncı Lui 1191 târîhinde câlis-i serîr-i kraliyet olduğu vakitten berü Rusya Devleti’nin böyle meydâna çıkar çıkmaz milel-i sâirenin memâlikine ta‘arruza başlamasından ürküp li-maslahatin Katerina ile vidâd ü ittihâd üzere iken Rusya’nın bu vechile terakkiyâtından endişe-nâk olmağla, Katerina’nın hâl ve hareketine ihâle-i nazar-ı dikkat etmekte olduğu hâlde, bu kerre Kırım meselesi üzerine Katerina ile Nemçelü’nün bi’l-ittifâk vâki‘ tedârükât-ı harbiyyeleri kendüsüne mûcib-i telâş olarak ber-minvâl-ı sâbık bu esnâda Katerina ile beynlerinde ittihâd ü meveddet derkâr olmağın, anın hâtırına ri‘âyet etmekte olmasıyla berâber böyle tevsî‘-i iktidâr eylemesinden karîbü’l-‘ahdde Saltanat-ı Seniyye ve bütün Avrupa hakkında hudûsü melhûz olan hatar u tehlükenin def‘i çâresine bakmayı ehemm ü akdem-ı umûrdan addederek İngilterelü ile musâlahayı ta‘cîl etmiş ve musâlahanın in‘ikādı akabinde Mes’ele-i Şarkıyye

üzerine İngilterelü'nün nazar-ı dikkatini celb ile Katerina'ya Kırım'dan keff-i yed ettirmek içün muslihâne sûretle ifâde-i ekîde teblîğ etmek üzere İngiltere ve Prusya ve Sardunya devletlerini ittifâka da'vet ve Nemçelü'yü bu husûsta Katerina'dan ayırmağa gayret etmiş ise de, İngilterelü bu esnâda ittihâz eylemiş olduğu meslek-i politika îcâbınca Katerina'yı gücendirmek istemediğinden ve Fransa'nın yüzünden Amerika'daki bunca memâliki zâyi' edüp henüz acısını unutmamış olmasıyla miyânelerinde alev-gîr olmuş olan âteş-i buğz u rekâbet pek kolaylıkla muntafî olabilecek mevâddan olmadığından, Fransalu'ya takarrüb ile akd-i ittifâk edemeyerek, (61) *Ey Sezâyî ister imiş yıkılanı yıkılan* tarîkasınca bu bâbda bî-taraf durdu. Prusya kralı dahi İngiltere tarafına müstenid olmadıkça kendüsünü meydâna atmağa cesâret edemediğinden veyâhûd cild-i sânîde tafsîl olunduğu üzere Devlet-i Aliyye'ye vâki' olan ifâdâtına münâsib cevâb alamadığından veyâhûd Fransa kralıyla Nemçe imparatorunun beynlerinde derkâr olan meveddet ü muvâlâttan emîn olmadığından veyâhûd bir dîger mütâla'a-i hafiyyesinden nâşî Devlet-i Aliyye'nin istiklâlini muhâfaza zımnında Fransalu ile bir mukâbeleye girişmedi. Nemçe İmparatoru ise Prusyalu'dan bir vechile emîn olmadığı hâlde anı Katerina'dan ayırmağa zafer-yâb olduktan sonra tekrâr Katerina'yı gücendirüp de Prusya ittifâkına mecbûr etmek endîşesini bahâne ve hakîkat-i hâlde muvâzene bi'l-misl kā'idesince o dahi Sırbistan ve Bosna taraflarında ba'zı mahaller zabt etmek sevdâsına düşerek Katerina ile ittifâka karâr verüp İmparator'un bu niyyeti Venediklü hakkında vahîmü'l-âkıbe olduğundan Venedik Cumhuru Devlet-i Aliyye ile bir ittifâk mu'âhedesi yapmağa mecbûr olmuş ise de, iki devlet-i imparatoriyyeye karşu yalnız Venediklü'nün ittifâkı mîzân-ı maslahatı imâle edecek bir kuvvet değil idi.

Sardunyalu dahi ikinci derecede bulunan devletlerden ma'dûd olduğu hâlde, ibtidâ-yı emrde Avrupa politikasının ne merkezde karâr kılacağına ve düvel-i sâirenin ve husûsıyla İngilterelü'nün ne tarafa meyl edeceğine intizâr üzere bulundu.

Binâen alâ-zâlik Fransa kralı müşârünileyh Lui yalnız İspanya ile kalup sözü nâfiz olmadığından ve Kırım'ın terki Devlet-i Aliyye'ce müşkil olmağın, tedârüksüzlükle berâber i'lân-ı harb sûretini gözüne kestirmesi vârid-i hâtır

olduğundan, bu sûrette dahi iki devlet-i kaviyyenin pençe-i istîlâsına giriftâr olmak tehlikesinden olsun halâs bulması içün Fransa kralı musâlahanın imtidâdı çâresini arayup, bir taraftan Devlet-i Aliyye'yi muhârebeden men'e ve bir tarafdan dahi derece-i sâniyede Katerina'yı Kuban boyunda olan Nogay vilâyetini zabt ile kanâ'ata icbâr içün tekrâr İngilterelü'yü dil yardımı etmek üzere ittihâda da'vet eylemiş ise de, yine İngilterelü muvâfakat edemediğinden Katerina, Kırım ve Taman ve Kuban memleketlerini kâmilen gasb eyledikte, hiç olmaz ise bâri Rusya'nın Karadeniz'deki kuvve-i bahriyesini tehdîd içün Nemçe imparatorunu ittifâka da'vet eylemiş ise de, bu dahi husûlpezîr olmayup, Katerina kâmilen merâmına nâil olduktan sonra Karadeniz'de tahakküm ederek Devlet-i Aliyye hakkında olan agrâz-ı kâminesinin vesâilini ilerületmekte bulunmuştur. Elhâsıl Fransa ve İngiltere devletlerinin yekdîger hakkında olan adâvet ve rekâbetleri (62) Rusyalu'nun kesb-i vüs'at ü cesâret eylemesine ve nihâyet kendülerine karşu böyle bir büyük rakîb peydâ olmasına bâdî olmuştur.

Husûsât-ı meşrûhayı îzâh ve isbât içün Fransa ve Sardunya devletlerinin Kırım meselesine dâir olan evrâk-ı resmiyyelerinin suver-i tercümeleri zîrde "6" ve "7" işâretleriyle tahrîr olunur (s. 373 vd).

Masdariyye Resminin İngiltere Tüccârından Affolunduğu

Fransa ve Nemçe ve Rusya tüccârı resm-i masdariyyeden mu'âf oldukları misillü İngiltere tüccârı dahi bu imtiyâzdan hisse-mend olmak için Dersa'âdet'te mukīm İngiltere elçisi devleti tarafından me'mûren Bâbı'âlî'ye bir kıt'a takrîr takdîm edüp, vakt ü hâle nazaran celb-i hâtırları îcâb-ı maslahattan olduğuna binâen, sahîh İngiltere tüccârının kendi memleketlerinden Der'aliyye'ye getirdikleri memnû'attan mâ'adâ Der'aliyye'den alup getirdikleri emti'a vü eşyânın ahidnâme-i hümâyûn mûcebince iktizâ eden rüsûmunu edâ ettikten sonra, sâire sirâyet etmemek şartıyla resm-i masdariyyeden mu'âf olmaları zımnında cumadelâhıre evâhırında İstanbul kadısına ve Galata mollasına ve gümrük emînine hitâben emr-i âlî ısdâr olundu.

Cezâyir-i Garb Ocağının Nemçelü ile Akd-i Musâlahaya Râzî Oldukları

Cezâyir-i Garb ocakları taraflarından Nemçe sefâinine ta'rîz olunmamak ve ta'arruz vukū'a geldiği takdîrde red ve tazmîn olunmak ve olunmaz ise vâki' olan hasârın kıymeti vukū'u gününden altı aya kadar Devlet-i Aliyye hazînesinden verilmek ve verilmediği sûrette memâlik-i Devlet-i Aliyye'de Nemçelü'ye mukābele bi'l-misl icrâsı câiz olmak şurûtu bundan akdem nizâma rabt olunup tarafeynden senedler mübâdele olunmuştu. Ve bu husûsa dâir ocaklara hitâben evâmir-i aliyye ve mûceblerince kapudan paşa tarafından dahi tahrîrât tasdîr ve irsâl kılınmıştı. Ocaklar tarafından bu esnâda vârid olan cevâbnâmelerde ocakluların netîce-i fikirleri a'dânın kesr sûreti ve mikdâr-ı ma'îşetleri gazâ malı olduğundan düvel-i Nasârâ kendilerine düşman olup, hattâ bu esnâda taraf taraf üzerlerine gelmişler ise de, hamden lillâhi te'âlâ nesîm-i zafer taraf-ı İslamiyâna vezân olduğu, fakat bu sûretle telef olan nüfûstan başka mühimmât ve cebehânelerine naks u tedennî geldiği Pâdişâh-ı İslâm *halledallâhü mülkehu ilâ yevmi'l-kıyâm*[24] hazretlerine her hâlde mutî vü münkād oldukları da'vâsını te'yîd zımnında Nemçe ile akd-i musâlahaya râzî olup, ancak bilâ-bedel musâlaha edemeyeceklerini ba'zı delâil ile isbât ederek bedel ve avâid ile sulh için Nemçelü bir işgüzâr (63) âdemini konsolosu ile beraber ocağa gönderip de mu'âhede husûsunu âdetleri üzere söyleşmelerini şart kılmış oldukları arz ve ifâde olunmuş olduğuna ve çünki kapudan paşa tarafından giden tahrîrâtta Nemçelü ile akd-i musâlaha ettikleri sûrette taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kendilerine edevât-ı harbiyye ve mühimmât-ı sâire irsâliyle i'âne vü imdâd olunacağı va'd olunmuş idiğinden, bu vechile mu'âhedeye rızâları dahi Devleti-i Aliyye'nin va'dine iğtirâren olacağını iş'âr zımnında beher sene taraflarına irsâl olunmasını istid'â ettikleri mühimmâtın defterini Dersa'âdet'e gönderdiklerine binâen keyfiyyet rikāb-ı şâhâneye arz olundukta, mes'ûllerine müsâ'ade buyuruldu. Fakat istedikleri mühimmât hisâb olunup, otuz yedi bin bu kadar guruşa bâliğ olmağla, bermuktezâ-yı vakt ü hâl birâzî hatt ü tenzîl kılındı.

[24] Allah onun mülkünü kıyamete dek bâki kılsın.

Nemçelü'nün Tekâlîf-i Vâkı'ası

Rusyalu ile olan ittifâkın semeresi olmak üzere, Nemçelü bundan akdem ba'zı tekâlîfini yürüttürmüş idi. Bu kerre Rusyalu aksâ-yı emeli Kırım maddesini kazanmış olmağın, Nemçelü dahi bu muvâzene üzere ba'zı şeyler kazanmak dâ'iyesiyle ibtidâ ticâretce ba'zı müsâ'adât istid'âsına ve sâniyen Bosna tarafında ba'zı arâzî iddi'âsına mübâderet etmiş olmağla, tafsîlâtı ber-vech-i âtî beyân olunur.

Bu esnâda Nemçe elçisi Bâbı'âlî'ye bir kıt'a takrîr verip mazmûnunda; Rusyalu misillü serbestiyet üzere bihâr ü enhârda ve Prut nehrinde tüccâr sefînelerinin geşt ü güzâr etmesi ve emr-i ticâretçe ba'zı mertebe müsâ'adât gösterilmesi ifâde olunmuş olmağla, vakt ü hâl îcâbınca onların dahi bu istid'âlarına müsâ'ade olunmak lâzım gelüp, ancak enhâr lafzının bi-hasebi'l-vaz' cemî'-i efrâdına şümûlü var iken, Prut nehrinin tahsîs bi'z-zikr olunmasında bir ma'nâ olmadığından, kayd-ı mezkûr tayy olunarak ve sâir mevadd-ı ticâret dahi mehmâ-emken ta'dîl ü tesviye kılınarak istid'âları vechile ticârete dâir sekiz maddeyi hâvî bir kıt'a sened tahrîr ve imzâ olunarak verilmiştir ki, sûreti zîrde "8" rakamıyla kaydolunur (s. 425). Mezkûr senedin Nemçe elçisine verilmesi karargîr oldukta kable'l- i'tâ Devlet-i Aliyye tüccârının dahi Nemçe diyârında bu vechile nâil-i müsâ'adât olmaları Nemçe elçisine teklîf olundukta, bilâ-tereddüt devleti tarafından bu husûs kabûl kılınacağını müş'ir bir kıt'a sened vermiş olmağla sûreti zîrde "9" rakamıyla îrâd olunur (s. 428).

Bundan sonra Nemçelü'nün iddi'â eylediği arâzî mübâhasâtına girişilmiştir. Şöyle ki: Nemçe elçisi tercümânıyla Bâbı'âlî'ye bir kıt'a harita irsâl ederek devleteyn beyninde mûcib-i (64) nefret ü bürûdet ve bâ'is-i ihtilâl-i memleket olan ba'zı vesâil ü gavâilin izâle ve ber-tarâf kılınması devleteynin mültezemi olup, ez-cümle bu vesâilden olan iki maddenin tanzîm ü tesviyesi matlûbları idiğini ihbâr eyledi.

Madde-i ûlâ: Bosna hudûdunda vâki Nemçe memleketinde Hırvatlık ve sâir arâzî-i Nemçe nehr-i Una ve nehr-i Sava ile tahdîd ve tarafeynden zikr olunan nehirler tecâvüz ve tahattî olunmamak takyîd olunmuş iken, Bosnalu tarafından mugāyir-i ahidnâme ve hudûdnâme tecâvüz ve tahattî ve Hırvatlık Eyâletinden vâfir arâzî zabt olunup el-yevm tasarruflarında olmağla, işbu zabt

olunan arâzîyi Devlet-i Aliyye Bosnalu yedinden nez‘ ile Nemçelü’ye istirdâd ve def‘ etmesidir.

Madde-i sâniye: Nehr-i Tuna’nın sâhil-i yesârında Ada Kal‘ası mukābilinde vâki olan İrşova kasabasının tarafeyn memâlikine irtibât ü ihtilâtı hasebiyle Nemçelünün karantina ve gümrük nizâmlarına halel verip def‘an li’l-ihtilâl kasaba-i merkūmeden ve ana muttasıl arzen bir kurşun menzili ve tûlen meşy-i mu‘tedil ile üç çâryek mikdârı olan arâzîden Devlet-i Aliyye’nin keff-i yed eylemesidir. Ve çünki mukaddemâ bir sene zarfında Rezene Nehri’nin icrâsı meşrût iken icrâ olunmayıp kalmış olduğundan, arâzî-i mezkûrenin zabtına Devlet-i Aliyye’nin istihkākı sâkıt ve mefkūd olmuştur deyü, bu iddi‘âları ahde mebnî olduğunu isbâta ibtidâr ettikten sonra; şîve-i itmâ ile maslahatça sûret-i teshîl göstermek zımnında bir nev‘-i san‘at ihtirâ etmiştir.

Şöyle ki: İstirdâdı iltimâs olunan arâzî müddet-i vâfireden berü ehl-i İslâm tasarruflarında olmak mülâbesesiyle sekenesinin ba‘zısı binâlar ve bağlar ve sâir emlâk peydâ etmiş olup arâzî istirdâd olunduğu halde, bunların mutasarrıf oldukları emlâktan mahrûm olmaları lâzım gelir. Nemçe imparatorunun ise maksûdu maddenin ber-vech-i sühûlet husûlü olduğuna binâen, sekene-i merkūmenin hırmânını tecvîz etmeyerek, farazâ arâzî-i mezkûrede sâkin olanların mülklerinden dûr ve vilâyetlerinden mehcûr olmak istemeyip de kemâkân vatanlarında ikāmete hâhişger olurlar ise, cevâmi ve ibâdetlerine ve kisb ü menfa‘atlerine kat‘â ta‘arruz ve mümâna‘at olunmayıp mu‘âf ve müsellem olalar. Ve eğer ikāmet murâd etmeyip de sâir bilâd-ı İslâmiyye’ye hicret ârzûsunda olurlar ise, kendülerini zarardan sıyanet içün emlâk ve arâzîlerine terâzî-i cânibeyn ile takdîr olunan kıymet ve bahâsı der-‘akab teslîm oluna deyü teshîl-i maslahat sûretinde tercümân-ı mûmâileyh bu tekâlîf-i anîfeyi devleti tarafından teblîğ ettikten sonra, “iltimâs olunan arâzî işbu haritadan ma‘lûm olur” deyüp ve haritayı bırakıp avdet eyledi. Birkaç gün sonra yine (65) Bâbı‘âlî’ye gelüp maddeteyn-i mezkûreteynin tanzîm ü tesviyesi zımnında devleti tarafından elçisine ruhsatnâme geldiğini ihbâr ve tercümesi olarak bir kıt‘a kâğıd takdîm ile bunun üzerine taraf-ı Devlet-i Aliyye’den dahi murahhaslar ta‘yîni lâzım geldiğini iş‘âr etti.

Birkaç gün mürûrunda Rusya elçisi dahi gelip Nemçe meselesinden bahs açarak, "bu maddeler bizim Kırım ve ticâret maddelerimizin ibtidâlarında olduğu gibi, sûret-i tereddüd gösterilerek uzatılmasa münâsib olur. Ve egerçi bunu resmen ve me'mûren söylemem, lâkin giderek me'mûr olacağım derkârdır" deyü Nemçelü ile müttefik olduklarını ve bu husûsta taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Nemçelü'nün merâmına müsâ'ade olunmadığı hâlde bi'l-ittifâk asker idhâliyle arâzî-i mezkûreyi zabt edeceklerini telmîh ve belki tasrîh eyledi.

Ba'zı Tahkīkāt

Müdîrân-ı devlet ve müdebbirân-ı umûr-ı saltanat olanlar idâre-i umûr-ı memlekette cism-i vâhid gibi müttehid ü yek-cihet olup, bi-hasebi'l-beşeriyye beynlerinde zâten ba'zı mertebe tebâguz u tenâfüs olsa bile, bunu maslahata sirâyet ettirmeyerek, mesâlih-i devleti menâfi-i zâtiyye ve ağrâz-ı şahsiyyelerine takdîm ve tercîh etmek ve yalnız kendi asırlarının salâh u âsâyişini endîşe etmeyip, belki tabîb-i hâzık gibi hâlen ve istikbâlen cism-i devlete ârız olabilecek ilel ü halelin ilâc ve çâresini tefekkür ve derpîş eylemek, devlet bendeliğinin şerâit-i lâzımesinden olarak bu iki kazıyyeye ri'âyet etmiş olan eslâf sıdk-ı ittisâf-ı âlemde güzel nâm almışlardır. Ammâ ağrâz ile velî-ni'metleri olan devletin maslahatını muhtell edenler veyâhûd, "vaktimiz hoş geçsün" dâ'iye-i mezmûmesine düşüp ve yalnız kendi asırlarının salâh-ı hâlini düşünüp de netâyic-i mükeddiresi sonra gelenlere âid olacak ba'zı mukaddemât-ı muzırra terk edip gidenler ahlâfın enzârında dâmen-i haşre dek müttehem ve lekedâr kalmışlardır.

İşte bu kabîlden olmak üzere, Nemçe ile Belgrad altında elli üç târihinde vâki olan musâlahada dâimâ bâ'is-i guft-gû olagelmiş olan hudûd keyfiyyeti kemâ-yenbagî müzâkere ve tahkīk olunmayıp, gûyâ bir bahs-i heyyin ve emr-i leyyin gibi vakt-i âhara ta'lîk edilmiş ve birkaç def'a bu mevâddın müzâkeresi sebkat ederek bir hayli mu'âraza ve münâkaşalardan sonra ba'zı mevhûm ve tarafeyne ihtimâllü ibârât-ı rekîke ile sened alınıp verilmiş olduktan başka, Bosna cânibine ta'yîn olunan muhaddidler şâyed bir gāile-i harbiyye çıkarılır havfıyla hemân olduğuna göre kat'-ı hudûd bahsinde ta'cîl ederek bir gün Bosna'da ikāmet edemeyip (66) firâr sûretiyle avdet etmiş oldukları Bosna

ahâlîsinin ba'zı müsinn ü ihtiyârlarının ma'lûmlarıdır deyü Vâsıf Efendi rivâyet eder. Ve der ki, "İşte min-gayri teemmül kat' olunan hudûdun nihâyeti ve senede derc olunan kuyûd-ı meşkûkenin mazarratı şimdi gelüp göründü. Bosna hudûdu bâlâda zikr olunan nehirler ile mahdûd olduğu hudûdnâmelerde musarrah olduğuna nazaran, Nemçelü'nün iddi'â eylediği arâzî Bosnalu'nun tecâvüzüyle zabt olunmuş ise, da'vâları bî-ma'nâ değildir. Lâkin bu kadar müddetten berü derûnunda tavattun ile alâka ve emlâk tedârük eden ehl-i İslâm'ı yerlerinden ihrâc ile iz'âc gâyetü'l-gâye müşkil ve meşakkate muhtâc olup husûsiyle hakîkat-i maddeden gâfil ve Devlet-i Aliyye'nin gavâmız-ı ahvâlinden bî-haber ve zâhil olan ba'zı eclâf-ı nâsın sihâm-ı ta'n u dahline nişâne olmak derkârdır. Hak te'âlâ me'mûrlara mu'în olsun ve i'tirâz-ı nâ-becâ ile jâj-hâ olan eşhâs-ı kāsıru'l-ukūle insâf versin.

Vâsıf Efendi'nin bu vechile eslâfdan şikâyet etmesinde hakkı yoktur diyemeyiz. Lâkin anın asrından bizler şikâyet etmeye daha ziyâde haklıyız. Zîrâ şikâyeti hudûdun mübhem bırakılması maddesi olup, bulunduğu asırda ise hudûd-ı ma'lûme muhâfaza olunamamıştır. Ve bundan sonra zikr edeceğimiz meclisde dahi filvâki' evâilin bu mes'eleyi mübhem bırakmış oldukları-na ta'rîz vardır. Lâkin şimdiye kadar zikr ettiğimiz ve bundan sonra zikr edeceğimiz mecâlis-i meşveretin müzâkerâtına dikkat olunsa, ol asırda dahi a'zâ-yı meclisin tanzîm-i musâlahada aradıkları en kestirme tarîk maslahatı ibhâm ile vakt-i âhare ta'lîk dâ'iyesi olduğu meydâna çıkar. Ve filvâki' bir asırda kusûr addolunan keyfiyyet bir dîger asırda eser-i muvaffakıyyet olduğu bu âlem-i tegayyürde hezâr bâr vukū' bulmuş mevâddandır. Lâkin ol asırlar esnâsında erbâb-ı meşveretin arayıp da ucunu bulmakta zahmet çektikleri ve böyle bildikleri hâlde eser-i muvaffakıyyet ittihâz ettikleri ibhâm-ı maslahat maddesini kusûr deyü seleflerine isnâd ile ta'rîz etmeleri emr-i acîbdir. Fakat kusûru kimse üzerine almayıp böyle herkes birbirine ve halef selefe azv isnâdıyla gelmiştir. Ve egerçi bu asırlarda dahi ba'zı fenâlıklar evâilden mîrâs kalmış ise de, bu asırların bize terk ettiği mevâdd-ı muzırra sad çendân ziyâdedir. Biz yine sadede gelelim.

Nemçelü'nün diğer matlûbu olan İrşova kal'ası ol tarafların metîn ve müstahkem bir kapusu olmağla, bunun terk ve ferâğı lakırdısı dahi vükelâ-yı asrı dâğ-ber-dil etmiş. Tahammülsüz ve tâkat-güdâz bir teklîf-i anîftir.

Ancak bu dahi selefden halefe mîrâs kalmış bir münâza'adır. Şöyle ki, Rusya seferinde asr-ı Mustafa Hânîde Nemçelü Rusyalu'yu harben (67) ve silmen ilzâm etmek ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kendine ma'lûmü'l-mikdâr meblağdan başka Boğdan'ın bir kıt'ası verilmek üzere Devlet-i Aliyye ile Nemçelü beyninde bir mu'âhede-i ittifâk yapılmış ve Nemçelü, Leh derûnuna asker idhâl ederek harb u kıtâle müteheyyi ve hâzır gibi görünmüş ve hâlbuki ol vakit Leh mukāsemesi karâr-gîr olarak bundan Nemçelü dahi hissedâr olup bir tarafa çekilmiş iken yine masârif-ı kesîreye dûçâr oldum diyerek taraf-ı Devlet-i Aliyye'den îfâ-yı va'd olunmak husûsunda ısrâr ettiği esnâda bu İrşova maddesini dahi dermiyân etmişti. Ve egerçi ol vakit sadrıa'zam ve reisülküttâb bulunan İzzet Mehmed Paşa ve İsmâil Paşa ve sâir erkân-ı devlet taraflarından şartın adem-i îfâsı illet ittihâz olunarak Nemçelü'nün iddi'âsını def'e çalışılmış ise de, müfîd olmayup iddi'âsında ısrâr etmekle ve henüz Rusyalu ile akd-i musâlaha olunmuş iken, dîger taraftan âteş-i harbin iş'âlinden havfile nâçâr ehven-i şerreyn ihtiyâr kabîlinden olmak üzere incâz-ı va'd olunup İrşova maddesi dahi gümrük ve karantina nizâmlarına halel veren mevâni'in def'i ve ta'arruzları iddi'â olunan İrşova ahâlîsinin te'dîbleri şartıyla meskûtün-anh kalmıştır. Bu def'a Nemçelüler yine münâza'a-ı mezkûreyi tâzelediler. Her ne hâl ise Bosna'dan matlûbları olan arâzînin ber-mûceb-i ahidnâme-i hümâyûn nizâmı va'd olunarak İrşova maddesinden keff-i yed ettirilmek maddesi egerçi vükelâ-yı devletin hâtırlarına lâyıh olmuştu, lâkin hasmının râzî olup olmayacağı ma'lûm olmayıp, farazâ râzî olsa arâzî-i Bosna içün sened verilmek lâzım gelir. Bu tarafta sened verilip de ba'dehû Bosna vâlîsine keyfiyyet ifâde olunduğu hâlde mahall-i mezkûrede mukīm olan serhadlünün îkā'-ı fitne vü fesâd edecekleri hâtırâsı derkâr olmağla, bu cihetin indifâ'ı içün dahi arâzî husûsunun müzâkere ve tanzîmi Bosna vâlîsine bâ-ruhsatnâme-i hümâyûn havâle ve ol cânibden dahi hudûd cenerali yâhûd bir âharı murahhas kılınarak, murahhaslar beyninde mukāvele ve mükâleme ile maslahatın tesviyesi münâsib gibi tasvîr olunmuş ise de, bu sûrete kat'î vechile karâr verilmek arîz u amîk mütâla'a vü müzâkereye mütevakkıf mevâddan olmağın, bunun içün mahsûs meclis-i meşveret akdi bi't-tasmîm meclise hâzır olacak zevât bunu lâyıkıyla mütâla'a edüp de hulâsa-i efkârlarını mecliste söylemek içün bu husûsa dâir lâyiha kılıklı bir şey kaleme alınup a'zâya irâe olunduktan sonra müzâkere ve müşâvereye mübâşeret olunmuştur ki, sûret-i müzâkerât ve keyfiyyet karârı ber vech-i âtî beyân olunur:

Receb-i Şerîfin on dokuzuncu günü sâhilhâne-i şeyhülislâmîye sadrıa'zam ve Selânik (68) Mutasarrıfı Vezîr Silahdâr Mustafa Paşa ve sudûr-ı kirâm ve defterdâr efendi ve reis efendi ve çavuşbaşı ağa ve Tevkiî Çelebi Mehmed Efendi ve Defter Emîni Hasan Efendi ve Rûznâmçe-i evvel Süleyman Beyefendi ve Muhâsebe-i evvel Süleyman Feyzi Efendi ve Lâleli Mustafa Efendi Ve Abdülkerîm Efendi ve Süleyman Penah Efendi hâzır oldukları halde, akd olunan meclis-i meşverette sadrıa'zam feth-i kelâm edüp, "Nemçelü tarafından zuhûr eden matlûbât ve ana müteferri' olup da vakt ü hâl iktizâsına tevfîkan îrâd olunan mülâhazât mukaddemâ kaleme alınıp cümleye gösterilmiş ve herkes hânesinde okuyup da mütâla'asını beyân etmesi tenbîh edilmiş idi. İşte bu maddelerin redd ü kabûlünde der-kâr olan mehâzîr-i adîde ve âcilen tekevvünü melhûz belki meczûm olan harb-i mechûlü'n-netîce zikr olunan sûretten her birinin ma'lûmu olup, ancak ber-vech-i muharrer kaleme alınmış olan maddeler levâyıh ve havâtır-ı zihniyye kabîlinden olup, bir maddesine hükm-i kat'î müterettib olmamağla, sizin dahi hâtırınıza hutûr eden sânihât ne ise beyân ediniz. Ve bu maddeler cümleye râci' mesâlihden olmağla, bir ferd mülâhazasını ketm ü pinhân etmesün" buyurduğunda, Defter Emîni Hasan Efendi, ba'zı vesâil ile kavl-i a'dâyı ta'lîl edüp de vakit kazanmanın çâresine bakılmasını re'y etti. Süleyman Feyzi Efendi dahi anı ta'kîb edüp, "mütâla'a olunan hudûdnâmelerde hudûd-ı Bosna'nın cümlesi nehreyn ile mahdûd olmak lâzım geldiğinden gayrı, hudûd nizâ'ı olduğuna binâen mahallinde rü'yet olunması münâsibdir" demekle sadrıa'zam mukābele edüp, "ahidnâme nassına nazar olunsa nehr-i Sava ile nehr-i Una hudûd olmağı iktizâ eder. Musâlahadan sonra muhaddid ta'yîn olunmuş olan Said Paşa'nın mübâdele eylediği hudûdnâme ibârelerinden hudûd-ı tarafeyn kemâ-yenbagī temyîz olunabilir. Kaldı ki nizâ'-ı mezkûr elli altı târîhine dek sürünüp Ragıb Paşa merhûm reis iken Nemçe kapu kethüdâsı ile bu maddeyi müzâkere edüp gerçi sened mübâdele olunmuş, lâkin def'-i dağdağa dâ'iyesiyle madde muğlak ve mübhem bırakılmış olduğundan, sened-i mezkûr dahi ihticâca sâlih değildir. Ve bu tarafta kat'-ı madde içün dahi sûret-i imkân yoktur" dedikten sonra reis efendiye tevcîh birle, "re'y olarak kaleme alınan *Şukka* huzzâra kırâat olunsun" deyicek, şukka-i mezkûrenin kırâatine şürû' olundu.

Meâl-i şukka: Husûs-ı mezkûr içün bu tarafta murahhas ta'yîn olunmaksızın bir kerre Nemçe elçisiyle mülâkāt olunarak bu husûsların bu tarafta kat'ı

mümkin değildir. İrşova maddesi bâlâda zikr olunduğu vechile def'-i mevâni ile kemâ fi's-sâbık meskûtün-anh kalsın. Bosna maddesi dahi çünki ahden taleb olunuyor. Devlet-i Aliyye tarafından (69) Bosna ve Nemçe tarafından dahi hudûd cenerali yâhûd dîgeri terhîs olunup, re's-i hudûdda yoluyla müzâkere ve kat' birle tarafına i'lâm olunsun deyü kendisine bi'l-ifâde ne mu'âmele eyler ise tekrâr istişâre ve iktizâsına göre hareket olunmak ifâdetinden ibâret olmağla cümle huzzâr, "bundan a'lâ rey olmaz" dediler.

Sadrıa'zam i'âde-i kelâm edüp, "elçisinin bu sûrete râzî olacağı mechûl olmağla, şâyed adem-i rızâ ile mevâddın kabûl olunmadığını devletine ifâde ve devleti dahi esbâb-ı seferi hâzır u âmâde" demesi akībinde, Süleyman Feyzi Efendi, "ne mâni' bir kerre elçiye tefhîm olunsun görelim, ne cevâb eder" dediği esnâda reis efendi, "Ragıb Paşa riyâsetinde verilen senedin sûreti hâzır olduğun" beyân ile kırâatini istîzân eyledikten sonra, evvelinden âhırına kadar kırâat ettikte, akdemce sadrıa'zamın söylediği gibi musanna' bir sened-i ihticâca salâhiyyeti olmadığını huzzâr-ı meclis ikrâr ettiler. Badehû Süleyman Feyzi Efendi İrşova meddesini dermiyân edüp, "icrâsı meşrût olan nehir icrâ olunmuş ise, hudûdnâmelere nazaran Nemçelü'nün da'vâsı lağv olmak lâzım gelir. Binâen alâ-zâlik nehr-i mezkûr icrâ olundu mu olunmadı mı mahallinden isti'lâma ta'lîk olunmak ensebdir" dedikte, sadrıa'zam mukābele edüp dedi ki; "sulh akībinde nehrin icrâsıyla îfâ-yı şart olunduğu mütevâtir ü ayân iken ve Nemçelü bu da'vâyı ahden etmiş olsa nehr-i mezbûrun icrâ olunduğu kendilerini ilzâma bir kavî bürhân iken, isti'lâma ta'lîk husûsu şübheden neş'et eylediğini Nemçelü bahse medâr ve belki da'vâlarına başlıca bir delîl i'tibâr edeceklerinden gayri bu kazıyye, Devlet-i Aliyye'nin gafletine haml edecekleri âşikârdır". Feyzi Efendi kelâmı i'âde edüp, "merâmım hak kimin yedinde olduğu ma'lûm olmak içün maddeyi tahkî-k ve tefsîrdir" deyicek, reis efendi mukābele edüp, "Nemçelü bu maddeyi ahden da'vâ etmez ki bu tekellüfler lâzım gele. Heman açıktan dostluğa binâen isterim der" demekle Feyzi Efendi evvelki sözünden udûl ile, "hasma ye's ile ümîd beyninde bir mübhem söz îrâd olunmak ma'kūldur" demesine mukābeleten sadrıa'zam, "kelâm-ı vâhî ile hasım mülzem olmaz. Olsa işbu iki maddenin a'zamı, ki Bosna maddesidir, mahalline havâle ile nizâm bulduktan sonra, İrşova maddesi ki bu maddeye nisbetle cüz'îdir, ol dahi sûret-i hasene ile bir kalıba ifrağ olunsun denilmek" dediğinde, şeyhülislâm efendi ve sâir huzzâr bu sûreti istisvâb eylediler.

Bu aralıkta Laleli Mustafa Efendi izhâr mâ-fi'z-zamîr edüp, "Nemçelü'ye çünki İrşova maddesini dostâne taleb ediyorsunuz. Dostluğa mebnî olan maslahat başkadır denilmekle te'hîr-i maslahat (70) kābil olur demekte, sadrıa'zam bundan Nemçelü'ye va'd-i zımnî çıkar" deyü mukābele eyledi. Sâbıkā Rumeli Kādiaskeri Atâ Efendi sadrıa'zama hitâben, "bu husûslarda Nemçelü'ye cevâb-ı red verilse cengi ihtiyâr eder mi ve ederse nakz-ı ahd olmaz mı ve Moskovlu'nun i'ânesi tahakkukunda o dahi ahdini nakz etmiş olmaz mı ve düvel-i sâire bunların bu hareketlerine râzî olurlar mı?" deyü isticvâb ettükte, şeyhülislâm efendi mukābele edüp, "nakz-ı ahd ve rızâ-yı düvel ne demektir? Düvel-i Efrenc'in a'zamı Fransa devleti değil midir? İngilterelü ile Kırım maddesine tavassut murâd olunduklarında râzî oldular mı? Cümlesi bir millet değil mi? Hepsi Devlet-i Aliyye'nin bedhâhlarıdır" dedi. Lâkin Atâullah Efendi mülzem ve mücâb olmayup kelâmını i'âde ile yine sadrıa'zamı muhâtab ederek, "esnâ-yı kelâmda her levâzımımız müheyyâdır buyurmuş idiniz. Nemçelü ile ceng mi edeceğiz?" deyicek, sadrıa'zam cevâba mübâderet edüp dedi ki, "biz Nemçelü ile ceng ederiz demedik. Her şeyimiz hâzırdır dediğimiz zahîre ve mühimmattır ki, lillâhi'l-hamd her mahalde bu levâzımât mükemmeldir. Ancak levâzımı i'mâl ve mühimmâtı isti'mâl edecek askerdir. Askerin hâli ma'lûm ve her ne kadar zâbıta ve nizâmlarına sa'y olunduysa dahi ber-vefk-ı matlûb nizâmları müyesser olmuyor. Hoş imdi ümîdimiz münkatı' değil. Şimdiki hâlde oldukça nizâm bulmadadır. Bi-mennihî te'âlâ giderek bir râbıta tahtına idhâl olunmaları me'mûldür. Zamanımızda lillâhi'l-hamd cem'-i zehâir ve tertîb-i mühimmâtta kusûr olunmadı. Defterdâr efendi dahi bu sözü tasdîk etti. Ve şübhesi olanlara defterini göstermeye me'mûr oldu". Ba'dehû sadrıa'zam yine sevk-ı kelâm edüp, levâzımat-ı mezkûrenin cem' ü tehyiesinde Devlet-i Aliyye'ye sıklet vermediğini îhâm zımnında dedi ki, "Kırım'ın def'a-i ûlâsında yalnız İsmâil'de pek çok masârifât ile mîrîye rahne gösterildi. Husûsıyla İsmâil Ser'askeri Abdullah Paşa'ya harclık nâmıyla birçok mebâliğ verilüp ma'a-hâzâ bu rütbe cem'iyyet ve mühimmât ü levâzımâtta bu derece kesret ü külliyet yoğ idi. Ve el-ân müte'addid ser'askerler var iken harclık nâmıyla mübâlağa verilmeyüp hakîmâne idâre olundu. Ve Ser'asker Abdullah Paşa vaktinde verilen nukūd ale'l-amyâ verilüp el-yevm mikdâr ve kemiyeti hakīkati üzere ma'lûm olmaktan başka, gâh münâkaşa ve mu'âraza ve gâh muhâsede ve mübâgaza ile imrâr-ı evkāt edildi. Ve ale'l-

husûs düşmanın etvâr u evzâ'ı düşünülmeyüp ve müteyakkızâne hareket olunmayup düşmanın tezyîd-i tama'ına dürlü ser-rişteler verildi. Ve hâlâ mecâlis-i meşverette ruhsatnâme verilüp ve herkes hâtırına geleni söylesün denilüp, kayd-ı muâheze ber-taraf olduğu eymân-ı galîza ile te'kîd (71) olunur iken bir takım kimseler meclislerde sükûtu ihtiyâr ve hânelerine varduklarında her biri mütekellim-vahde olarak eczâ-yı meclisleri olan erâzil-i eşhâsa keşf-i esrâr eyleyerek ve îcâb-ı hâl ve hükümden hâric ba'zı tedâbîr-i sakīme ve tasarrufât-ı akīme söyleyerek her birisi Eflâtun-ı dehr ve allâme-i asr olurlar. Halbuki i'tirâz ettikleri mevâddın birine çâre ve ilâc teklîf olunsa ve nizâm-ı umûr-ı devlete dâir bir re'y sorulsa, kimi hükm-i takdîr ve kimi muktezâ-yı devr-i çarh-ı pîr diyerek izhâr-ı acz ü hayret ederler. Ve beyân-ı mütâla'a etseler re'y ü fikirleri sahîf ve mecrûh olduğu meydâna çıkar. Velhâsıl cism-i devletin a'zâ-yı reîsesi hükmünde olan erkân-ı devletin ârıza-i nefsâniyyet ve muhâsedeleri tabî'at-ı mülkü ifsâd ile buhrân haline getirdi. Heman edviye-i nâfi'a makāmında olan ârâ-yı sahîha ile ilâcına bakılmak vâcibât-ı umûrdandır".

Halîl Hamîd Paşa'nın bu nutku pek hakîmâne bir sözdür. Çünki bir maddenin yalnız mezâhîr-i melhûzasını beyân etmek i'tirâz-ı sahîh olmayup, belki cerh ile berâber ilâcını dahi göstermek lâzım gelür. Meselâ fenn-i tıb muktezâsınca bir marîzden kan alınmak lâzım geldiği halde kan almak bedene za'af getirir deyü i'tirâz etmek kānûn-ı münâzara ve âdâbdan hâric olup, kan alınmayup da şu sûretle mu'âlece olunsa hem hastalık mündefi olur ve hem de za'af ârız olmaz denilmek lâzım gelir. Mesâlih-i düveliyyede ve husûsıyla böyle evkāt-ı nâzikede ise tanzîm-i maslahatta mahzûrsuz bir yol bulunamayup, ancak ehven ve ahsen-i sûret aranır. Ve bir maddenin mahzûrunu tanımak kolay olup, bunu pek çok kimseler bulur ve beyân edebilir. Ama ednâ mahzûrun def'i bahsine gelince pek çok müşkilât görülür. Lâkin her devirde böyle lafzen pek çok şahıslar bulunur ki, bir şeyi bilmez ve umûr-ı beytiyyelerinin nîk ü bedini temyîz ü teşhîs etmek ellerinden gelmez iken, söze gelince Eflâtun geçinir ve fenâ-yı siyâset-i medeniyyede hakîm-i zû-fünûn görünür. Bu makūlelerin sözleri egerçi nezd-i ukalâda mesmû değildir, lâkin belâ bundadır ki, ba'zı asırlarda yine vakt ü hâlet nizâmsızlığı eseri olmak üzere bu misillülerin sözlerine vücûd verilmek ve i'tirâzlarına cevâb-ı hâzır edilmek lâzım gelir. Ve bunların sözlerine ne kadar vücûd verilirse mesâlih-i devlete ol kadar sekte gösterilmiş olur. Biz yine mâ nahnü fîhimize gelelim.

Sadrıa'zamın bu nutkundan sonra Süleyman Penâh Efendi sevk-ı kelâm edüp, "Bosna arâzîsine bedel âhar mahal verilse olmaz mı?" deyicek, şeyhülislâm efendi mukābele edüp, (72) "her kangı mahal bedel verilse Nemçelü yine bir aralık Bosna arâzîsini dahi taleb eder, bedel maddesini kāle göstermek aslâ münâsib değildir" dedi.

Bundan sonra sadrıa'zam huzzâra ihâle-i nazar edüp, "hulâsa-i tedâbîr ne oldu?" deyü suâl ettikte, cümlesi maslahatın mahalline havâlesini tensîb ettiler.

Ba'dehû reis efendiye hitâb edüp, "meclis-i mükâlemede Nemçe elçisine ne cevâb vereceksin?" dedikte, reis efendi "arâzî maddesi bu meclisde karâr bulduğu üzere elçiye îrâd olunup, İrşova maddesi dahi ye's ve ümîd beyninde Bosna maddesinin hitâm-ı nizâmına ta'lîk olunacağını" beyân eyledi.

Ba'dehû yeniçeri ocağından bin nefer topçu tertîb olunarak el-yevm ta'lîm-i fenne iştigāl ettikleri ve fî-mâ-ba'd ne mikdâr taleb olunur ise i'tâ eyleyecekleri ve Karadeniz Boğazı'ndan hâric binâ olunacak kal'alar ve Karataş altında yapılacak tersâne ve darağacı maddeleri der-miyân ve şiddet-i lüzûmları ve mikdâr-ı masrafları ve bakāyâ malından tesviye olunacakları beyân olunup, lüzûm ve iktizâsını ehl-i meşveret teslîm ve tahsîn akabinde, sadrıa'zam bir mukaddime-i belîğa temhîd edüp ketm-i meclis husûsunu te'kîd ettikte, huzzârın cümlesi ifşâ-yı esrâr etmemek üzere ahd ve yemîn etmeleriyle meclise hitâm verildi.

Garîbe

Ber-minvâl-i muharrer hâtime-i mecliste ketm-i esrâr üzere ta'ahhüd olunmuş iken yevm-i meşveretin ferdâsı Nemçe ve Rusya tercümânları kapuya gelüp kendülerine reis efendi tarafından bir def'a Nemçe elçisiyle mülâkāt lâzım olduğu ifâde olundukta, "mülâkāta hâhiş hikmete mebnî olduğu ma'lûm olduğuna binâen, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den murahhaslar ta'yîn olunmadıkça mülâkātın imkânı olmadığını beyân içün elçiler bizi gönderdiler" demeleriyle emr-i mülâkāt henüz şimdi zikr ve îrâd olunuyor. Elçilerin ıttılâ'ları ne takrîb ile olduğu reis efendi tarafından istiş'âr olundukta, âsârdan istidlâl eyledikleri tasrîh ve karâr-ı meclise vâkıf oldukların telmîh eylediler.

Müverrih Vâsıf Efendi vukū-ı hâli ber-minvâl-i muharrer tahrîr ettikten sonra, bunun esbâb-ı hakīkıyyesini beyân zımnında bir makāle-i mufassala yazmış olduğundan, hulâsa vechile bu mahalle kayd olunur.

Ma'lûm ola ki, meclis-i meşverette müctemi olan ba'zı zevâtın kiminin hîş ü tebârı ve kiminin zu'munca sıddîk ve yâr-ı gārı olup, hitâm-ı meclisde birer takrîb ile mahsûl-ı meşvereti tashîh içün her biri bir gûne rîş-hand ve müdâhene mukaddemâtını (73) bast ve takdîm ile bu mecliste mecbûl olduğunuz şîme-i sadâkat ve hâssa-i lâzıme-i insâniyyet olan cevher-i istikāmet ü dirâyet muktezâsı üzere Devlet-i Aliye'ye hayırlu olan mesâlihi sevk ve ta'lîm ve kendüyü bilmez ba'zı cedel-kârân şûrâyı kānûn-ı münâzaraya nâzır-ı ebhâs-ı amîka ve mişkât-ı akl-ı küllden müstefâd olan tedâbîr-i dakīka ile ser-fürû-bürde-i ilzâm ve teslîm eylediğiniz zâhir olup, serâir-i devlete ıttılâ her ne kadar vazîfemizden hâric ise dahi, cenâbınızın her halde râzdân u hayr-hâhî ve mülhem olduğunuz ba'zı ârâ-yı hasenenin istimâ'ıyla müftehir ü mübâhî olacağımız da'vâsının mir'ât-ı nukūş-ı mugayyebât olan kalb-i enverleri âdil-i güvâhîdir deyü sayd-ı kebûter-i merâm içün nasb-ı dâm-ı ihtiyâl ederler. Ve o makūle memkûr-ı müdâhane olan zevât-ı kāsıratü'l-ukūl dahi bî-ihtiyâr nakl-i meclise şürû ve tertîb-i usûl ve fürû ile hetk-i serâ-perde-i esrâr-ı devlet ederek cân gibi nihân olan irâde ve râz-ı saltanat giderek bir tarîk ile sâmi'a-zed-i a'dâ olur. Bundan başka erbâb-ı şûrânın ba'zıları hidmetlerinde olan sarrâfların zebûn-ı dest-i imtinânları olup, mu'âmelelerine medâr olmak zannıyla mâ-hasal-ı meclis mesfûrlara takrîr ve anlar dahi ümmü'l-habâis ve nihânî ba'zı bevâis ile maddeyi teşhîr edegeldikleri erbâb-ı tecribenin ma'lûmu ve ecnebîlerin el-yevm bu mülâbese ile vâkıf oldukları serâir-i devlete olur olmaz ricâl vâkıf olmadığı ezhân-ı müstakīme ashâbının meczûmudur. Ve meclis akabinde vâkı' olan tenbîh-i ekîd aks-i kazıyyeyi mûcib olduğundan, me'mûrlara hayret târî ve himmetlerine fütûr-ı küllî müstevlî olup, hattâ bundan sonra vukū bulan meclis-i meşveretin âhırında sadrıa'zam bu madde içün gâh ta'rîz ve gâh tasrîh sûretinde izhâr-ı teessür ü ıztırâb eyledi. Vâsıf'ın kelâmı burada hitâm buldu.

Fenn-i siyâset-i medeniyyenin esâsı ukalânın tecribe ve ma'lûmât-ı müktesebesi olmağla, müşâvereden maksad, akıl ve tecribe ve ma'lûmât-ı târihiyye ashâbının ârâ vü efkârından istifâde etmek demek olduğundan, sahîhen re'y

ü mütâla'a beyân edebilecek zevât ile istişâre olunmak lâzım gelmekle, bu sadedden çıkılup da kimi rütbesine ve kimi hâtırı kalmasın veyâhûd meclisin aleyhine söz söylemesin mütâla'asına binâen meclise doldurulduğu halde çünki tertîb-i meclis-i meşveret edenler, meşveretten maksûd-ı aslî olan esâsa ri'âyet edemediklerinden meclise gelenler dahi meşveretin şurût ve teferruâ'tından olan ketm-i esrâr kazıyyesine ri'âyet edemeyecekleri emr-i tabî'îdir.

Tezyîl

Meclis-i meşverette zikri sebkat eden bin nefer sür'atci keyfiyyetinin tafsîli budur ki, (74) Hotin ve Belgrad ve Vidin ve bunlar emsâli yirmi kadar kılâ neferâtından mahlûl olmak üzere Yeniçeri Ocağı'ndan hakîmâne ahz olunan on beş bin ikiyüz yetmiş altı akçenin cümlesi hazîne-mânde olunup, mukâbelesinde on beşbin akçe yevmiyye ile bin nefer topçu sür'atcisi yine Yeniçeri Ocağı'ndan tertîb ve Sür'atci Ocağı'na ilâve olunmuştu.

Vukū'-ı Mükâleme bâ-Elçi-i Nemçe

Nemçe tercümânının bâlâda mezkûr vaz'-ı bâridine bakılmayup, mülâkātın îcâb ü iktizâsı tekrâr muhâbere olunarak recebin yirmi altıncı günü Müftîzâde Ahmed Efendi ve reis efendi ve Süleyman Feyzi Efendi ve Süleyman Penah Efendi, Aynalıkavak Sâhilsarâyı'nda Nemçe elçisiyle mülâkāt edüp meclis-i meşveretin karârı üzere Devlet-i Aliyye tarafından Bosna vâlîsinin ve Nemçelü cânibinden hudûd ceneralinin veyâhûd bir dîgerinin terhîs olunması husûsunu îrâd ettiklerinde, Nemçe elçisi bir vechile mülzem olmayup, "murahhasların bu tarafta ta'yîniyle maddenin nizâmına mübâşeret olunmak ve tekmîl-i maslahat akabinde kezâlik bu tarafta sened verilüp de senedin mazmûnunun icrâsı Bosna vâlîsine havâle kılınmak" vâdîlerinde gāyetü'l-gāye ısrâr birle izhâr-ı huşûnet eyledi. Ve Devlet-i Aliyye me'mûrları tarafından mükâleme mazbatasında tafsîl olunduğu vech üzere, "her ne kadar ecvibe-i mülzime ve edille-i müskite îrâd olunduysa da müfîd olmayıp, bilâhıre Devlet-i Aliyye ahden ve şarten vâki olan metâlibinizin tesviyesine ve Bosna vâlîsinin terhîsine rızâ-dâde olup bu sûretin tarafınızdan kabûl olunmasını me'mûl ederdi. Çünki sûret-i mezkûrenin kabûlü dâire-i me'mûriyyetinizden hâric olduğu nihâyet mükâlemede tarafınızdan iş'âr olundu. Bir kerre evliyâ-yı Devlet-i Aliyye'ye arz olunsun, ne gûne irâde

buyururlar ise yine tarafınıza ifâde olunur" cevâbı me'mûrlar tarafından i'tâ birle meclise hitâm verildi.

Şeyhülislâmın Konağında Meclis-i Meşveret Akd Olunduğu

Şehr-i şa'bân-ı mu'azzamın ikinci günü sadrıa'zam ve evvelki meclisde bulunan ulemâ ve ricâl ve mukaddemâ Bosna cânibine vukū'-ı me'mûriyyeti hasebiyle ba'zı ahvâle vukūfu olan Kapucubaşı Çayırzâde İbrâhim Ağa hâne-i şeyhülislâmîde hâzır oldukları halde akd olunan meclis-i meşverette Nemçe elçisiyle vâki olan mükâlemenin hulâsası ve da'vâsında olan ısrâr ve ru'ûneti der-miyân edilip Çayırzâde dahi istintâk birle, "Nemçelü'nün taleb ettiği Hırvatlık arâzîsi kıt'ası ve İrşova maddesi içün Devlet-i Aliyye'ye ne gûne hareket enfa'dır?" deyü huzzâra suâl olundukta, mazbatada mukayyed olduğu üzere (75) bir buçuk sâ'at kadar bahs ü müzâkere cereyân ettikten sonra, "Nemçelü'ye bu maddeler içün kat'î cevâb verilmek lâzım gelse, def'aten arâzî-i mezkûreyi zabt edecekleri ve merâmları üzere murahhas ta'yîn olunmak lâzım gelir ise, Devlet-i Aliyye mültemesâtımızda mümâşât etti zu'muna düşecekleri vârid-i hâtır olmaktan nâşî, elli dört senesi hudûdnâmesi iktizâsı üzere arâzî-i mezkûre Devlet-i Aliyye'nin mülkü olduğundan tegafül birle murahhas ta'yîn olunmayarak, Devlet-i Aliyye ahidnâme ve hudûdnâmelerin mûcib ve muktezâlarına râzî olmağla Bosnalılar'ın mugāyir-i ahidnâme ve hudûdnâme tahattî ve tecâvüzleri vâki ise, nizâmına bakılmak üzere mahall-i nizâ olan mevâzi'i mu'âyene vü tahkīk içün Devlet-i Aliyye tarafından âdem ta'yîn olunarak elli altmış güne dek haberi geldikten sonra muhâbere ve murahhas ta'yîniyle mükâleme ve müzâhere olunur meâlinde bir takrîr yazılup da elçiye gönderilmek ve eğer elçi ısrâr edecek olursa, "işte böylece olur diğer sûreti yoktur denilmek ve fî nefsi'l-emr mahalline me'mûr ta'yîn ve irsâl edilmek münâsibtir" deyü bi'l-ittifâk karâr verildi. Ve böylece hareket olunduğu sûrette Nemçelü arâzî-i mezkûreyi zabt ile muhârebeye tasaddî etmek ihtimâli dahi beyne'l-huzzâr zebân-güzâr oldukta, "Nemçelü harbi ihtiyâr ile nakz-ı ahd eder ise o zaman Mevlâ kerîmdir" denildi. Ve ser'asker ve serhad muhâfızları egerçi akdemce îkāz olunmuş ise de tekrâr mutebassır ve mütenebbih bulunmaları içün kendülerine ihtâr ve tenbîh olunmak münâsib görüldü. Ve bu vechile hareket olunacağı beyânıyla meclis hitâm-pezîr oldu.

Karabeyzâde'nin Bosna Cânibine Gönderildiği

Meclis-i mezkûr karârı Nemçe elçisine bildirildikte, hezâr gûne tereddüd izhârından sonra güç hâl ile sûret-i mezkûreye râzî olduğuna binâen tahkīk-i madde içün Karabeyzâde el-Hâc Ahmed Ağa tahrîrât-ı mufassala ile Bosna cânibine gönderildi. Bosna'ya vusûlünde hâmil olduğu hudûdnâme ve senedât sûretlerini Bosna vâlîsine verip, ol dahi der-'akab umûr-ı serhadde vâkıf kapudanları ve memleket vücûhunu ihzâr ve istintâk birle, cümlesinin takrîrleri Sarây-ı Bosna kadısı tarafından bir kıt'a i'lâma derc ile Dersa'âdet'e gönderdi. Zikr olunan i'lâmda Nemçelü'nün iddi'â ettiği arâzî dâiren-mâdâr yüz sâ'at mikdârı olup, bu arâzî dâhilinde yirmi bir kal'a-i cesîme ve dört kule mevcûd olup, el-yevm tasarruf-ı ehl-i İslâm'da bulunduğu ve Nemçelü'nün iddi'âsı ahidnâme-i hümâyûn şurûtuna ve hudûdnâme husûsuna muhâlif olduğu muharrer ve Karabeyzâde'nin (76) vârid olan tahrîrâtında Nemçelüye terk-i arâzî husûsunun o tarafta bir ferde ifşâsı mümkin olmadığı ve ifşâsında fitne hudûs ve mehâzîr-i adîde tekevvünü bedîhi idiği musarrahtır. Arâzî-i mezkûrenin tanzîmi husûsu ber-vech-i suhûlet görülüp işâ'ası lâzım olmadığı mükâlemelerde Nemçe elçisiyle müzâkere olunmuş idi. Hâlbuki Nemçe hudûdunda vâki olan Nemçe re'âyâsı bile bu hâle âşinâ olup civâriyyet takrîbiyle madde Bosnalu'nun mesmû'u olmuş ve arâzî verilmek husûsunda sebât ü metânet olunmak sûreti beynlerinde kat'iyyen karâr bulmuş olmağla, def'an li'l-ihtilâl madde-i mezkûre bir müddet meskûtün-anh kalmak lâzıme-i vakt ü hâl idiği Nemçelü'ye iş'âr ve te'hîr-i maslahat zımnında böyle bir zemîn ihtiyâr olundu.

Fransa'nın Tavassutu

Bâlâda mezkûr olan arâzî münâza'asından dolayı Fransa Devleti, Devlet-i Aliyye ile Nemçe Devleti beyninde tavassut etmek isteyip, buna dair Fransa elçisi Bâbı'âlî'ye bir kıt'a takrîr takdîm ederek reis efendi ile mülâkāt istid'â ettiğine ve Belgrad altında Nemçelü ile mün'akid olan musâlahada Fransalu mutavassıt bulunmuş olduğundan, bu def'a tavassutunun kabûl olunması lâzım göründüğüne binâen mülâkāt husûsuna karâr verilerek, zilka'denin beşinci günü Müftîzâde Ahmed Efendi ve reis efendi Aynalıkavak Sâhilsarâyı'nda Fransa elçisi ile mülâkāt ettiklerinde arâzî-i mezkûrenin Nemçelü'ye terk ve

ferâğı husûsunda sefîr-i mûmâileyh Devlet-i Aliyye'yi teşvîk edip, buna dâir bir hayli mübâhesât güzerân ettikten sonra, bilâhıre Bosna cânibine giden mübâşirin bu cânibe avdetiyle hakîkat-i madde meydâna çıktıkta, îcâbına bakmak husûsu elçiye îrâd olunarak bahse hitâm verildi.

Bundan sonra Fransa elçisi Karadeniz ticâretinin Rusyalu'ya inhisârından bahsile Fransızların dahi bu imtiyâzdan hissedâr olmalarını istid'â zımnında bu inhisârın Devlet-i Aliyye'ye muzırr olduğunu ve Fransa tüccâr sefâini dahi Karadeniz'de geşt ü güzâr ettiği hâlde, hem Devlet-i Aliyye hakkında nâfi' ve hem de emr-i tavassuta lâzım gelen mükâfât bununla hâsıl olacağını ve bedhâh olan devletler hakkında tecvîz olunmuş olan bir imtiyâzın dost olan düvel hakkında tecvîz olunması evlâ olup, şurûtun dahi buna müsâ'adesi derkâr idiğini îrâd eyledikte, bu keyfiyyet evliyâ-yı umûr-ı devlete arz ile ne vechile irâde buyurulur ise kendüye ifâde olunacağı cevâbıyla meclise hitâm (77) verildi. Ba'dehû keyfiyyet beyne'l-vükelâ der-miyân olundukta, ber-vech-i muharrer Rusya ve Nemçe sefâininin Bahr-ı Siyâh'da geşt ü güzârları Devlet-i Aliyye'ye muzırr olmağla sâirlerinin dahi teşrîkinde Fransalunun ifâde ettiği vechile sûrî ba'zı fevâidi melhûz ise de, böyle birer sebeb ile düvel-i Nasârâ'ya ruhsat ve müsâ'ade verildiği halde Bahr-ı Siyâh ticâretini Müste'men tâifesine hasr etmek misillü bir hâlet olacağından başka, Müste'men tâifesinin ekserîsi masdariyye ve gümrük ve cihât-ı sâireden mu'âf olduklarından, mellâhân zümresi fâide-i zâide mülâhazasıyla ol tarafa mâil ve Devlet-i Aliyye re'âyâsı dahi bi'z-zarûre onların bayrak ve batantaları ile geşt ü güzâra muhtâc olarak, birkaç sene mürûr etmeden İslâm sefâini bi'l-külliyye metrûk ve muzmahill olacağı ve ne'ûzübillâhi mülâhaza olunan mehâzîr o zamân zuhûr edeceği derkâr olup, ancak bu husûsta Fransalu'ya cevâb-ı red verilmek dahi münâsib olmayacağı cihetle beyne'l-ikrâr ve'l-inkâr bir cevâb verilmek münâsib görüldü. Şöyle ki; Devlet-i Aliyye Fransalu'nun sadâkat ü istikāmetini tecribe etmiş olduğundan, istihsâl-i imtiyâz ve menafi'ini nâ-becâ görmeyüp, ancak Karadeniz ticâretine teşrîkte melhûz olan ba'zı mevâni'den kat'-ı nazarla Fransalu'ya müsâ'ade verdiği hâlde, sâir dost olan düvel dahi bu imtiyâzdan hissedâr olmağa hâhişger olarak Devlet-i Aliyye'yi tasdî' ve ta'cîz edecekleri derkârdır. Anlara dahi müsâ'ade verilmekte Devlet-i Aliyye'ye bir fâide-i melhûza olmadığından cevâb-ı red verilmek lâzım gelüp, bu sûrette ise Devlet-i Aliyye'ye dilgîr ve muğberr olurlar. Anların bu sûretle Devlet-i

Aliyye hakkında mugāyeret ü mübâyenetlerini da'vet edecek sûreti dahi Fransa Devleti tecvîz etmez, ammâ eğer miyânede tasavvur olunan ittifâk kazıyyesi karâr ve nizâm bulursa sâir talebkârlara cevâb verilmesi kolay olur. Ve eger anlar dahi ittifâka dâhil olurlar ise o zaman yine müzâkere olunur denilmek tensîb olunup, ol vechile Fransa elçisine cevâb verildi. Ve bu sûret Fransa pâdişâhının bu husûsa dâir gelmiş olan nâmesine yazılan cevâbnâme-i hümâyûnda dahi bast u beyân olundu.

İspanya Kumandanının ve Fransa Elçisinin Sadrıa'zamla Mülâkātı

Bu esnâda hedâyâ sefîneleriyle Der'aliyye'ye gelmiş olan İspanya kumandanı sadrıa'zamla görüşmek isteyip, ancak resmen Bâbı'âlî'ye gelmesi mugāyir-i kā'ide olduğundan min-gayrı resmin mülâkāta müsâ'ade olunarak bir münâsebet düşmesine tarassud ve intizâr olunuyordu. Bu günlerde sadrıa'zamın Fransa elçisiyle görüşmesi lâzım geldiğine binâen seherî tebdîlen (78) Kağıdhâne'ye azîmet edüp ve İspanya kumandanı Fransa elçisinden birkaç sâ'at mukaddem temâşâ tarîkıyla mahall-i mezkûra getirilip, tesâdüf kabîlinden olmak üzere mülâkāt olunduktan sonra, humbaracılar ile sür'atçilerin usûl-i ta'lîmiyyeleri icrâ olundukta, her def'ada atılan humbaralar nişangâha isâbet ve sür'atciler dahi dakīkada onardan ziyâde top atmağla izhâr-ı mahâret eylediler. İspanya kumandanı sefînelerinde olan topçu ve humbaracıların mâhirlerini berâber getirmiş olmağla, kendiliğinden olarak humbaracılarının ve topçularının izhâr-ı ma'lûmât etmelerini iltimâs ederek humbara atmağa mübâşeret ettiklerinde, nişangâha isâbet ettiremediklerinden ve topçuları dahi dakīkada dört top atabilip, bu aralıkta ba'zılarının elleri dahi yaralandığından bi't- tab' kendülerine ârız olan hicâbı ref' zımnında taraf-ı sadrıa'zamîden kendülerine resmî âferînler ile atıyyeler verildikten sonra, avdet ettikleri *Vâsıf Târîhi*'nde muharrerdir. Bundan sonra Fransa elçisi gelüp Karadeniz'de Fransa tüccâr sefînelerinin geşt ü güzâr etmeleri ruhsatını iltimâs zımnında, kralın gelen nâmesini ihrâc ve takdîm etmekle, "mukaddemâ bu husûsu îrâd eylediğinizde bi'l-istimâ' cevâbı verilmişti" deyü taraf-ı sadâret-penâhîden cevâb verildikte, Fransa elçisi, "mukaddemâ verilen cevâbta müsâ'adeye bir vakit ta'yîn olunmaması tekrâr nâmenin vürûduna sebeb oldu. Sadrıa'zam buna mukābele edüp, "her şey kadere merhûndur.

Vakt-i mukadderi geldükte olur" dedikte, elçi, "mukadder heman Devlet-i Aliyye'nin ve sizin müsâ'adenizdir" diyerek lâkırdıyı uzatmak istediğinden sadrıa'zam, "her şey Hak te'âlânın takdîriyle olur. Takdîri inkâr câiz değildir. Ve bu husûs çünki taraf-ı pâdişâhîye Fransa kralı tarafından arz olunmuş olduğundan, manzûr-ı hümâyûn olmaksızın buna dâir bahs etmek resm-i edebe muhâliftir" deyü sözü kestirdi.

Elçinin dahi bu mülâkāttan asıl maksûdu Nemçelü'nün arâzî keyfiyyeti müzâkeresi olduğundan, heman madde-i mezkûreyi der-miyân edüp, "giden mübâşirden ne haber geldi?" deyü suâl ettikte, sadrıa'zam bu vechile cevâba mübâderet etti ki, "hudûdnâmeler cemî'-i düvelde ahidnâmeler gibi mu'teberdir. Belgrad Musâlahası'nda Nemçelü bizim me'mûrları aldatıp ahidnâmeye kendi merâmlarını derc etmişler. Ba'dehû maddenin zîr ü bâlâsı mülâhaza olunup, yazdırdıkları ibâreye göre Devlet-i Aliyye'nin Bosna fethinde mâlik olduğu kılâ' vü bıkā'ın Nemçelü'ye terki lâzım geleceği hatâ-yı fâhişi idrâk olundukta, derhâl ol vakit Tercümân-ı Dîvân-ı Hümâyûn bulunan Yanaki katl olunduğundan gayri Bosna (79) muhaddidi bulunan Said Paşa'yı dahi ahâlî kaçırup ve Nemçelü dahi bu hîlenin hazm olunmayacağını, ya'nî Devlet-i Aliyye gālibâne akd-i musâlaha etmişken, filasl yedinde olan arâzî ve kal'aları vermeyeceğini teyakkun edüp, hâlâ bulunduğu hey'et üzere kat'-ı hudûda râzî olmuş ve ol vakit tarafeynden bu vechile temessükler mübâdele olunmuştur. İşte hâl böylecedir. Yoksa Nemçelü'nün dört devlet ile münâza'ası var idi. Anın için sükût etti kelâmının ma'nâsı nedir? Nemçe elçisi, devletinin şerâit-i ma'kūdesinden çıkmayarak benimle munsıfâne bahs etsin. Beni ilzâm edebilir ise sened vereyim. Sizin takrîrinizden Nemçe heman bu yerleri şöylece taleb eder demek anlaşılıyor. Nemçe Devleti bu sadedi re'âyâsına varınca neşr etmiş. Bosna halkı henüz mübâşirimiz varmadan ahâlî-i Nemçelü'nün işâ'alarıyla ahvâle vâkıf olup bayağıca ayaklanmışlar. Bosna vâlîsinden gelen kâğıdlarda ben mübâşiri taharrî ve teftîş-i hudûda göndersem bilâ-şübhe bir fitne zuhûr edecek. Buna binâen halkı iskât için bir müddet te'hîrini münâsib gördüm demiş. Ve fi'l-hakīka keyfiyyet yazdığı gibidir. Bana kalsa bunu bir zamân terk edelim der idim. Nemçe Devleti'nin iddi'âsı, iki devlet beyninde vukū bulan münâfereti def' etmek dâ'iyesi iken, maddeyi işâ'a etmeleri serhadlüyü ayaklandırmağla, bu halde işe nizâm vermek âteş-i fitneyi iş'âlden ibârettir. Şimdilik mübâşirden sadra şifâ verecek cevâb yok. Ve eğer gelecek

cevâb Bosna vâlîsinin tahrîri gibi ise, şu maddenin bir zamân metrûk kalması ve sonra bir çâresine bakılması tarafeynin hâl ve âsâyişine evfaktır. Ammâ Nemçelü eger ıslâh kaydında olmayup da yine ısrâr edecek olur ise, nakz-ı ahdi irtikâb etmiş olur. Bosnalu ashâb-ı ru'ûnetten bir tâifedir. Hîn-i fetihden berü ellerinde olan vatanlarını suhûletle terk etmeyip elbette müdâfa'a ederler, o zaman iş dâire-i tedbîrden çıkar. Geçen sene altı yedi bin kadar Nemçe askeri hudûdu tecâvüz ile ba'zı kılâ'-ı Bosna'ya tasallut ettiklerinde, serhadlü karşılayıp Nemçe asâkiri münhezimen avdet eyledi. Ve imparator bunu ketm edüp hârice çıkarmadı deyü bast-ı kelâm ettikte, Fransa elçisi hücûm-ı mezkûrdan haberdâr olmadığını bi'l-ifâde ihtiyâr-ı sükût etti."

Ba'dehû sohbet esnâsında, "Nemçelü ile Felemenklü'nün münâza'aları nede karâr eyledi?" deyü sadrıâzam mütecâhilâne suâl ettikte Fransa elçisi cevâba ibtidâr edüp, "Nemçe imparatoru cümle da'vâlarından geçti. Fakat bir nehir var, anda Nemçe gemileri ticâret eylemek üzere râzî oldu. Lâkin Felemenklü ana dahi mümâşât göstermiyor" demesine mukābeleten sadrıâzam ta'rîz yolunda dedi ki, "Felemenk cumhûru İngilterelü'ye fedâ ve Fransa (80) devletiyle ittifâk etmiş iken lâzım idi ki, Fransalu Felemenklü'ye tarafdâr olup Nemçelü'nün ta'arruzunu def' eyleye. Fransa elçisi buna mukābele edemeyüp ihtiyâr-ı sükût etmekle meclise hitâm verildi. *Vâsıf Târîhi*'nde bu minvâl üzere muharrerdir.

Tekmile

Nemçe ile Felemenklü'nün bu münâza'alarına sebep bu idi ki, Nemçe Devleti'nin Peyzbası[25] Eyâletinden cereyân eden Esko nâm nehr-i kebîrde tüccâr gemilerinin âmed-şüdü tecvîz olunmamak husûsu Nemçe ile Felemenk devletleri beyninde mun'akid olan mu'âhede şurûtundan Nemçe imparatoru Josef bu şartın fesh ü ilgāsını iddi'â edüp, bunu yürütmek içün tedârükât-ı seferiyyeye teşebbüs etmekten nâşî, Felemenklü Prusya Kralı Frederik'e mürâca'at ve bu husûsta andan isti'âne ettiği mütehakkık olıcak Rusya İmparatoriçesi Katerina müttefiki olan Nemçe imparatorunu tesâhub ve iltizâma mecbûre olduğunu resmen i'lân eyledi. Felemenklüler ise bu sûrette Rusya devletiyle

[25] Hollanda.

fesh-i sulh etmek lâzım gelse, kendülerince menâfi'-i kesîreyi mutazammın olan Bahr-i Baltık ticâretinden mahrûm olacaklarını mülâhaza birle müdâfa'adan ferâgat ve madde-i münâza'un-fîhâyı hüsn-i sûretle tanzîme arz-ı hâhiş ve rağbet ettiklerine binâen Nemçe imparatoruna tazmîn-i masârıf nâmıyla Felemenklü tarafından bir mikdâr akçe verilerek ve ba'zı mes'ûlâtına müsâ'ade edilerek iskât olunmuştur.

İspanya ve Fransa Elçilerinin Mülâkātı

Zilka'denin on sekizinci günü Galebe Dîvânı olup te'yîd-i ahd-i cedîd zımnında akdemce İspanya cânibinden gelmiş olan elçi, huzûr-ı hümâyûna mesûl ile nâmesini ve bir kıt'a musanna hayme ve beyâz atlas üzerine işleme bir oda takımı ve bir kıt'a elmaslı sorguç ve sâir hedâyâsını takdîm eyledükte, huzûr-ı hümâyûnda kendisine semmûr kürk, ma'iyyetinde olan beyzâdelere hıl'âtler iksâ olundu. Bundan başka Cezâyirlüler ile beynlerinde vukū' bulan muhârebelerde Cezâyir'de mütemekkin olmayup sâir bilâd-ı pâdişâhî ahâlîsinden ellerine giriftâr olan altmış nefer üserâ-yı müslimîni taraflarından iksâ ve ihdâ sûretinde Bâbı'âlî'ye takdîm eyledüklerinde üserâ-yı merkūme merhameten huzûr-ı hümâyûna ihzâr olunup, taraf-ı hümâyûndan bin beş yüz guruş ve dârüssa'âde ağası tarafından bin guruş ihsân ile mesrûr kılındıklarından sonra, tekrâr Bâbı'âlî'ye i'âde olunduklarında, taraf-ı Âsafî'den dahi bin guruş i'tâ olundu.

Beş altı seneden berü Dersa'âdet'te mukīm olan Le Comte de Saint Paris nâm Fransa (81) elçisi ile yerine Comte de Şuvazi Gauffier tayîn olunarak bu kerre Dersa'âdet'e gelmiş olmağla, zilhiccenin on sekizinci günü huzûr-ı hümâyûna mesûl ile nâmesini takdîm edüp selefinin avdetine ruhsat verilmiştir.

Havâdis-i Garîbe

Bundan mukaddem Devlet-i Aliyye ile İspanya devleti beyninde akd-i musâlaha olundukta, Cezâyir-i Garb Ocakları'nın dahi sulhde iştirâkleri husûsu irâdelerine tefvîz olunarak, kendülerine hitâben ısdâr olunan evâmir-i aliyye İspanya elçisine teslîm olunmuş idi. Mezkûr emirnâmeleri İspanyalular ocaklara irsâl ile harb ve sulh şıklarından birinin ihtiyâr olunmasını teklîf

ettiklerinde, ocaklar ahâlîsi cevâb yerine kılıç gösterdiklerinden, cebren sulhe irzâ içün İspanyalular külliyetlü donanma ve asâkir ile def'aten Cezâyir'e hücûm eyleyüp ve guzât-ı İslâm dahi mukābele edüp bir hayli muhârebe vukū'undan sonra avdet etmiş oldukları haberi Dersa'âdet'e vâsıl olmuş idi. Bundan sonra İspanyalular birkaç def'a daha hücûmlarında yine evvelki gibi mağlûb ve münhezim olageldiklerinden, Malta ve Portekiz ve Anapolu harbîlerini ve deryâ cenginde mâhir daha nice hemcinslerini teşvîk ile kendülerine hempâ edüp ve beynlerinde bir râbıta-i kaviyye olmak üzere papadan dahi bir papaz alup küçük ve büyük cem'an yüz otuz altı pâre ceng gemileriyle Cezâyir'e hücûm etmek üzere olduklarını Cezâyirliler haber aldıklarında, beynlerinde müşâvere ve mukābele-i a'dâ husûsunda bi'l-ittifâk sâbit-kadem olmak üzere mukāvele vü mu'âhede birle, çünki geçen senelerde vukū' bulmuş olan muhârebelerde vâfir büyût-ı müslimîn münhedim olmuş ve birçok zâyi'ât vücûda gelmiş olduğundan, bu def'a ihtiyâta ri'âyetle Cezâyir'i tahliye ve emvâl ü ıyâllerini bağçelere nakl ve ta'biye ve emr-i muhâfazalarına sipâhîler ile azeb ağasını ta'yîn edüp ve kendüleri dahi muhâfazalarına nâmzed oldukları kule ve burclarda durup vürûd-ı a'dâya muntazır oldular.

Şa'bân-ı mu'azzamın yirmi beşinci cum'a günü düşman donanması zuhûr edüp Hınıs nâm mahalden Bâbülvâd'a gelince Cezâyir'in etrâfını dâiren-mâdâr ihâta ettiler. Cezâyir'liler dahi şecâ'at ile mevsûf ve beynlerinde isâbet-i re'y ü tedbîr ile ma'rûf olan Selâmî el-Hâc Muhammed nâm kimesneyi bi'l-ittifâk kapudan nasb edüp, mukaddemâ altışar ve yedişer oturaklı olmak üzere inşâ eyledikleri elli kıt'a sandala (82) top ve mühimmât ve tahammüllerine göre içlerine mücâhidîn-i İslâmiyye vaz' ile a'dâ-yı beldeye yaklaştırmamak içün burcların bir mil kadar açığında durdular. Ve kapudanın râkib olduğu filikaya birkaç dürlü alâmet vaz' ile levâzım-ı harbden olan akdâm ü ahcâm ve hücûm u ârâm keyfiyyetleri alâmet-i mezkûreden ma'lûm olmak üzere karâr verilüp, birbirine ifâde vü işâ'a eylediler. Bu esnâda a'dâ iki gün kadar ârâm ettikten sonra, üçüncü gün ale's-sabâh hareket edüp sedd-i râh olan sandalları lâşî mesâbesine koyarak doğru burcların altına duhûl ile şehri tahrîb etmek kasdında oldukları dilâverân-ı İslâmın meşhûdları olıcak, ihtiyârları elden gidüp ve heman *ve lâ tahsebennellezîne kutilû fî sebîlillâhi emvâtâ*

bel ahyâün inde Rabbihim yürzakūn[26] nass-ı celîlinden müstefâd olan simât-ı ni'meti birbirine tebşîr ile beynlerinde ma'kūd ve ma'hûd olan alâmetlere dahi bakmayup düşman donanmasına sokularak sandallarda mevcûd olan toplara bir fitilden âteş verdiklerinde, tarafeynden atılan topların duhânı rûy-i deryâyı kaplamağla, sâhilde bulunan muvahhidîn rûy-i deryâda âteş içinde semender gibi senâverlik eden mücâhidînin hâlinden bî-haber ve nâ-ümîd oldukları halde, iki sâ'at kadar bu vechile tarafeynden iş'âl-i nâire-i harb u kıtâl olunduktan sonra, taraf-ı İslâmiyâna müsâ'id bir rüzgâr çıkup sandallar sağ ve sâlim mukābele-i a'dâda saf-beste-i sebât oldukları ve iki üç sandal Malta'nın dört kıt'a büyük çektirisini muhâsara edüp, dîgerleri dahi sâir sefâin-i a'dâya gülle yağdırmakta bulundukları meydâna çıkmağla, zümre-i muvahhidîn eşk-i şâdî döktüler. Bu esnâda düşman donanmasından atılan gülle ve humbaralar sandalları tutmayıp ve sâhile dahi erişmeyüp, hem sandallar ve hem de Cezâyir gezend-i a'dâdan sâlim kalarak, taraf-ı İslâmiyâna pek cüz'î hisâr erişebilmiştir. Ammâ sandalların dâneleri tamâmen düşman donanmasına isâbet ederek taraf-ı a'dâda küllî hasar vukū'undan başka işbu çıkan rüzgâr dahi düşmana muhâlif gelmekle, a'dâ donanması âteş ve âb ü bâd arasında bî-mecâl ve berbâd olarak perîşân ve her biri birer tarafa gürîzân oldular. Rüzgâr sükûnet bulduktan sonra yine biraz düşman gemileri hücûm etmişler ise de, ke'l-evvel münkesir ü mağlûb olduklarından ve bu vechile yedi sekiz def'a gelüp münhezimen avdet eylediklerinden, nihâyet nâ-ümîd olup hâiben ve hâsiren memleketlerine avdet etmiş oldukları haberi bu esnâda alınmağla kesb-i meserret olundu.

Hâlâ Fas hâkimi Mevla Muhammed bin İsmâil el-Hüseynî hazretlerinin bu esnâda elçisiyle rikâb-ı hümâyûna bir kıt'a nâmesi gelüp hulâsa-i müeddâsında; Maltalu yedine giriftâr olmuş (83) olan üserâ-yı müslimînin tahlîs olunmaları aksâ-yı emeli olarak tarafından Malta'ya mahsûs âdem irsâl edüp mevcûd olan altıyüz oniki nefer üserâ-yı müslimîni ikiyüz yetmişbin üçyüz ellisekiz riyâle kat' etmekle derhâl meblâğ-ı mezkûru îsâl etmiş ise de, Maltalular bu mukāveleyi fesh ile gönderilen meblağı red ve i'âde etmiş

[26] "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlaer diridirler; Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir halde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadirlar", Kur'ân, Âl-i İmrân, III, 169

olduklarından ve bu esîrler an-asl memâlik-i mahrûsa ahâlîsinden olduklarına binâen, Devlet-i Aliyye'den bu husûsa sarf-ı himmet olunmak lâzım gelüp, halbuki Devlet-i Aliyye'nin mülûk-ı Nasârâ indinde azm-i vak' u şânı olmaktan nâşî, bu husûsta ednâ bir himmet buyursa maksûd hâsıl olacağı derkâr olduğundan, meblağ-ı mezkûr Dersa'âdet'e gönderilüp taraf-ı Devlet-i Aliyye'den işbu ıtlâk-ı üserâ maddesine sarf olunması ve eğer üserânın tahlîsi mümkin olmayacak olur ise, meblağ-ı mezkûrun Haremeyn ahâlîsine tevzî' kılınması arz ve niyâz olunmuş olmakla, hâkim-i müşârünileyh tarafına yazılan cevâbnâmede tahlîs-i üserâ husûsuna her bâr taraf-ı Devlet-i Aliyye'den sa'y-i bî-şumâr olunageldiği misillü, bu kerre dahi bezl-i iktidâr olunacağı ve ammâ eğer ilzâm-ı hasm mümkin olmaz ise, çünki Haremeyn-i Şerîfeyn ahâlîsi sâye-i saltanat-ı seniyyede ihtiyâcdan vâreste ve müstağnî olmalarına nazaran, bu akçenin oraya gönderilmesi bir nev' seref ve telef demek olacağı beyân ve ifâde olunduktan sonra, meblağ-ı mezkûrun Darbhâne-i Âmire'ye vaz' ile hıfz olunması beyne'l-vükelâ tensîb olunmuştur. Sefîr-i mûmâileyh hakkında dahi merâsim-i mihmân-nevâzî icrâsı irâde-i seniyye iktizâsından olmağla, üçer dörder gün fâsıla ile ibtidâ kethüdâ bey, ba'dehû yeniçeri ağası ve defterdâr efendi ve reis efendi ve çavuşbaşı ve gümrükçü ağa taraflarından mükemmel ziyâfetler tertîp olunduktan başka, sâhilhânelerde olan bağçe ve mesîreler temâşâ ettirildikten sonra, avdeti vaktinde münâsib hediyeler dahi verilerek mutayyeben memlekete i'âde kılınmıştır.

Gelelim vekāyi'-i dâhiliyyeye.

Ba'zı Islâhât ve Nizâmât-ı Askeriyye

Bir müddetten berü esnâf ve sâir eşhâs askerî esvâbına taklîd ederek yekdîgerinden fark ve temyîz olunmayacak mertebeye geldiğinden *enzili'n-nâse menâzilehum*[27] mısdâkı üzere fî-mâ-ba'd her sınıf kendüye mahsûs olan libâs ile mütemeyyiz ve ma'lûm olmak içün hılâl-i rebî'ülevvelde etrâf ü eknâfa evâmir-i aliyye ısdâr ve irsâl kılındı.

Bir vakitten berü askere tahsîs kılınmış olan ma'âş esâmeleri beyne'n-nâs alınup satılagelmiş ve bu hâlet-i muzırra refte refte serhadlere dahi sirâyet

[27] İnsanlara seviyelerine göre muamele ediniz.

eylemiş olduğuna (84) binâen, fî-mâ-ba'd esâmelerin bey' ü şirâsı ve bir mahalden âhara nakl olunması memnû' olup, bu kâr-ı nâ-hemvâra fî-mâ-ba'd cür'et eden olur ise şefâ'at ü recâ mesmû' olmayarak mücâzât olunması bâbında evâmir-i ekîde ısdâr olunup ocakların müte'allık oldukları aklâma kayd olundu.

Rükn-i rekîn-i bünyân-ı devlet olan tavâif-i askeriyyenin umûr-ı mevâcibleri bir müddetten berü ihmâl-i vükelâ ile muhtell ü müşevveş olarak şuna buna me'kel olmuş ve ale'l-husûs leyl ü nehâr hudûd ve sügûrun muhâfazasına kıyâm eden serhaddât neferâtının vaktiyle erzâk-ı mu'ayyeneleri ellerine girmeyerek mûcib-i fütûrları olmakta bulunmuş olup, bu sûrette bir mahalle neferât ta'yîni lâzım geldükte sâhib-i esâme olarak tertîb olunabilen neferât ednâ sülmenin seddine kifâyet etmeyerek, nâçâr müceddeden esâme i'tâsıyla neferât tahrîrine mecbûriyyet hâsıl olup bu keyfiyyet devr ve teselsül ederek çok geçmeksizin yine müceddeden esâme i'tâsına lüzûm göründüğünden ve mahlûlât-ı vâkı'adan dahi cüz'î şey meydâna çıkarılup ekserîsi ketm olunageldiğinden, mutlaka nizâmı çâresine bakılmak lâzım gelmekle, burası ocak bâzergânı olan yahudiye taraf-ı sadr-ı âlîden ifâde buyuruldukta, çünki bâzergân-ı merkūm beher sene bu nizāmsızlıktan küllî istifâde edegeldiğinden bu nizâmın imkânı olmadığını îrâd ile geçiştirmek dâ'iyesine düştüğünden, bâzergânlıktan tard ve ihrâc ile Rodos'a nefy ve ba'dehû katl olunup hisâbı rü'yet olundukta, üç bin kese akçe kadar itlâfâtı meydâna çıkmıştır. Bundan sonra umûr-ı mevâcibin nizâmına mübâşeret olunup, evvel emirde iki bin beş yüz kese akçe kadar cânib-i mîrîye fâide görünmüş ve yeniçeri ile topçu ocaklarının nizâm-ı mevâciblerine dâir tanzîm olunan defter fî-mâ-ba'd iktizâsıyla amel olunmak üzere aklâm-ı hümâyûna kayd olunmuştur. Muahharan bunlara kıyâsen cebeci ocağının hisâb ve nizâmına dahi mübâşeret olunarak, cânib-i beytülmâle üç bin sekiz yüz bu kadar kese akçe nef' hâsıl olmuştur.

Yeniçeri Ağası Mahmud Ağa'nın seferlerde vukū bulan yararlığına mebnî mazhar-ı nazar-ı devlet olarak akrânı beyninden bi'l-intihâb yeniçeri ağası nasb olundukta, ağaların hîn-i nasbında sadrıa'zamlar birkaç yüz kese akçe almak mu'tâd iken, taraf-ı sadâret-penâhîden bir akçe alınmamış ve kendisinin dahi serhadd ağalarından ve sâir mahallerden rüşvet almaması ve hidmetinde sıdk u istikāmet üzere bulunması kendüye tenbîh olunmuş idi. Ağa-yı mûmâileyh

ise mahlûlât husûsunda yalnız serhadlere hasr-ı himmet edüp, Âstâne'den ber-vech-i matlûb mahlûl göstermedi. Ve bir serhad ağalığı mukaddemâ üç kese câize ile tanzîm (85) olunagelmiş iken, on kese ahz ile serhadd ağalarını fakr u fâkaya mübtelâ ederek, anları dahi serhadlere vüsûllerinde verdiklerini çıkarmak içün mezâlime mecbûr eyledi. Hidemât-ı sâbıkasına ri'âyeten evvel emirde kendisine nasîhat olunarak terbiyesine çalışılmış ise de, bu sû-i hareketinden ferâgat etmediğine mebnî, ṣa'bânın on beşinci günü azl ile yerine Kul Kethüdâsı Yahya Ağa ve anın yerine zağarcıbaşı ve anın yerine saksoncubaşı ve anın yerine turnâcı nasb olunup, turnacılık dahi İzmit ağasına ihâle olundu.

Lağımcıların Nizâmı

Lağımcı Ocağı'na hîn-i tertîbinde sâirden ziyâde i'tinâ olunarak mahsûldâr tîmârlar tevcîh olunmuş ve içlerinden biri fevt olduğu hâlde mahlûl olan tîmârı ecnebîye verilmeyüp, fenn-i lağım tahsîline hâhişger olan mübtedîlere verilmek usûlden ittihâz kılınmış iken, bir müddetten berü bu kā'ideye ri'ayet olunmamağla üstâd lağımcılar bulunmaz olduğundan, sâir ocakların nizâmlarına ibtidâr olunduğu misillü anların dahi te'kîd-i nizâmâtına mübâderet ve tahsîl-i ma'lûmât etmelerine pek ziyâde himmet olunarak bu esnâda tecribeleri matlûb olmaktan nâşî, Sa'dâbâd Kasr-ı Hümâyûnu pîşgâhında olan cebelin zirvesinde vâki' bir mahall-i sengistânda lağım hâzır ettirilüp ve derûnuna sekiz kantar barut vaz' ile bâlâsına ahşâbtan bir kal'a şekli binâ olunup ṣa'bân-ı şerîfin yirmi yedinci günü Abdülhamîd Han hazretleri Sa'dâbâd'a teşrîflerinde ibtidâ top ve humbaralar endaht olunduktan sonra, mezkûr lağıma âteş verilerek lağımcılar dahi san'atlarını icrâ etmekle, der-'akab topçubaşıya ve sür'atçiler nâzırına ve ağasına ve çavuşuna ve humbaracıbaşıya ve lağımcıbaşıya huzûr-ı hümâyûnda hıl'atler ve lağım atanlara atıyyeler ihsân buyurulmuştur.

İşte o zaman vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin askerlikçe yapabildikleri ıslâhât bundan ibâret olup, bu ise ol vakte göre kâfî değil idi. Zîrâ Avrupa'da fünûn-ı harbiyye pek ziyâde ilerlemiş olduğundan, düvel-i Avrupa'da olduğu gibi asâkir-i mu'alleme tedârük etmek ve fünûn-ı harbiyyeyi ilerletmek ferâiz-i hâliyeden idi.

Ta'lîm-i Askere Dâir Fransa'dan Mektûb Geldiği

Fransa kralının akribâsından Dük Monmoyansi le Kobrong (?) nâm ceneral bu hılâlde devleti cânibinden me'zûnen sır kâtibi ile Devlet-i Aliyye'ye bir kıt'a takrîr gönderüp, meâlinde Devlet-i Aliyye husamâsının memâlik-i mahrûsaya tecâvüz ve te'addîleri mücerred asâkir-i İslâmiyyenin (86) tahsîl-i fünûn-ı harbiyyeye adem-i mübâlât ü iştigâllerinden neş'et etmekle, a'dâlarına mukābeleten asker-i cedîd îcâd etmedikçe ve fenn-i harbde cârî olup a'mâl-i hendese kârı ile vücûda getirilmiş olan ba'zı sanâyi'in tahsîline himmet eylemedikçe Devlet-i Aliyye a'dâsına cevâb vermekten âciz olacağı ve Fransa devletinin ez-kadîm Devlet-i Aliyye'ye der-kâr olan safvet ü ihlâsına binâen cenerâl-i merkūma nihânî izn ü ruhsat verilmiş olmağla, Fransa'dan bir mikdâr mu'allem asker getirüp düvel-i Nasârâ'nın medâr-ı galebe ve kuvveti olan âteşbâzlık san'atını ve kılâ' ve saf cenglerinde iktizâ eden vesâil-i metânet ü istikrârı ve bi'l- cümle sanâyi'-i harb ü darbı öğretmeye ve nev-îcâd toplar ve musanna havan ve humbaraların tarîk-ı isâga vü isti'mâlini göstermeye ta'ahhüd vü tekeffül edüp, bu keyfiyyet egerçi Nemçelü ile asâleten ve Moskovlu ile vesâtaten karar-gîr olan ittihâdlarına mugāyir ise de, mücerred Devlet-i Aliyye'ye kadîmî ve samîmî olan safvet ü muhabbetlerine binâen ihtiyâr olunacağı ve Devlet-i Aliyye'ye gāyet menfa'atlü olan işbu maslahata rağbet buyurulduğu halde, bi'l-ma'iyye getüreceği Fransızların îcâb eden masrafları ve cây-ı ârâm u mevkıfları bundan sonra müzâkere olunmak lâzım geleceği tafsîl ü tasrîh olunmuş olmağla, Avrupa asâkirinin evvel emirde keyfiyyet ve hakīkatleri bilinmek ve ba'dehû bunun üzerine tefrî'-i mesâil edilmek münâsib olacağı cihetle, Müverrih Vâsıf Efendi bu makāmda bir makāle-i mufassala bast u temhîd etmiş olduğundan hulâsa vechile zîrde tahrîr olunur.

Ma'lûm ola ki, mülûk-ı Nasârâ zâhirde kan dökmekten dâmen-keş-i ihtirâz ve bâtında bir menfa'at-i azîmenin ber-vech-i sühûlet husûlüne çâre-sâz olmuşlardır. Şöyle ki, kalem-rev-i hükûmetlerinde birer mahall-i mahsûs binâ ve derûn ve bîrûnunu levâzımât-ı zarûriyye ile teşhîn ü imlâ ve zükûr ü inâsdan müstevfâ hidmetçiler ta'yîn ü i'dâ ve rûz u şeb dürûd-ı revâzesin feth ü küşâd edüp, erbâbı taraflarından vaz' u ilkā olunan veled-i zinâları terbiye ederek, büyüdüklerinde anlara vaz'-ı cedîd üzere fenn-i harbi ta'lîm ve asker-

lerinin bir mikdârını bunlardan tanzîm ederler. Memleketlerinde olan re'âyâ dahi abd-i müşterâları hükmünde olarak lede'l- iktizâ anlardan âdemler devşirüp ta'lîm ve terbiye eylerler. Böyle erâzil-i eşhâs makūlesinden olan tavâif istenildiği usûl üzere tahte'l-kahr istihdâm olunabileceği müsellemdir. Ammâ şeref-i İslâm ile müşerref olup da *el-mü'minûne ihvetün*[28] şerefini ihrâz edenlerin inân-ı ihtiyârları egerçi emr ü nehyi şer'-i şerîfe muvâfık olan mülûk-ı İslâmiyye'ye müsellem ise de, unf u şiddet ve zûr-ı bâzû-yı satvet ile zabt u rabtları muhâl ve mümteni' ve cihâd u gazâda ancak teşvîk ü iğrâ (87) ve mevâ'îd ü atâyâ ile istihdâm olunabileceklerinde erbâb-ı ukūl müttefik ü müctemi olduğuna nazaran, millet-i İslâmiyye bir def'a mağlûb olmağla, me'lûf olmadıkları fünûn-ı harbiyyeyi yine a'dâları cinsinden ta'lîme ser-fürû ve tekâpû etmeyecekleri emr-i bedîhîdir. Ve geçen seferde Devlet-i Aliyye askerinin mağlûbiyetleri berr ü bahrde kerr ü fer düvel-i İslâmiyyenin şânlarından olduğuna mebnî ve a'dânın kuvve-i istidrâciyyelerinden nâşî olup, istidrâcın hükmü ise kalîl ve her zaman ameli cârî olmak müstehîldir. Ve asâkir-i İslâmiyyenin gālib oldukları hengâmlarda dahi a'dânın edevât-ı harbiyyeleri âhar gûne olmayup, el-yevm isti'mâl eyledikleri edevât-ı ma'rûfe olmağla *lev sellemnâ*[29] tertîbleri kavâ'id-i harbe mutābıktır. İçlerine süyûf-ı İslâmiyye duhûlünde mecmû'-ı tertîb ü tedbîrleri şaşup münhezim olageldiklerini inkâr nice mümkindir? **Nükte**: İrâde-i Hak ta'allukundadır. Zîrâ nusret ve adem-i nusret mevkūf-ı meşiyyet-i Cenâb-ı Ehadiyyettir. Milel-i Nasârâ'nın ise i'tikādları buna muhâliftir. Şu sebebden ki, bunlar hükmeden bir fırkanın mesleğine zehâb ile Cenâb-ı Bârî'nin umûr-ı cüz'iyyede hâşâ müdâhili olmamak zu'munda olduklarına ve ahvâl-i harb dahi umûr-ı cüz'iyyeden bulunduğuna mebnî, tedârük-i esbâb-ı muhârebede kangı taraf kavî bulunur ise hasma gālib olur derler. Halbuki Eğri senesi yer gök götürmez askerle Sultan Mehmed Hân hazretleri a'dâya mukābil oldukta, bi-irâdetillahi te'âlâ müretteb ve mu'tenâ-bahâ olan asâkiri perîşân olmuş ve a'dâ askeri ordu-yı İslâm'ın ekser mahallerini zabt eylemiş iken, nizâmsız ve silâhsız karakullukçu makūlesi harbe mübâşeretle Nemçe ordusunu perîşân ettikleri ve karîbü'l-ahdde vâki' olan Hisarcık cenginde dahi Devlet-i Aliyye askeri fevc fevc bilâ-tertîb hücûm ile nusret-i azîmeye muvaffak oldukları ma'lûm

[28] Müminler kardeştir.

[29] Şayet kabul edecek olursak.

iken, galebeyi esbâb-ı cengin kemâline ve mağlûbiyyeti edevât-ı seferiyyenin noksânı ihtimâline azv etmek nice câiz olabilir? Gāyetün mâ-fi'l-bâb bahsimizde de esbâba teşebbüs illeti kalır. O dahi lillâhi'l-hamd âmâde ve gittikçe kemâle resîde olmaktadır. El-hâletü hâzihî kâr-fermâyân-ı saltanat olanlar sâir mevsimlerde bulunanlar misillü yek-dîgere *üsnî aleyhi ve yüsennî aleyye*[30] mu'âmelesi etmeyip, ber-taraf-sâz-ı mevâdd-ı tebâguz u tebâyün olarak temşiyet ve tediye-i mehâmm-ı Devlet-i Aliyye'de müttefik olup ve ale'l-husûs sadrıa'zam taraf-ı hümâyûndan me'mûr olduğu vech üzere leyl ü nehâr tekmîl-i levâzım-ı harb ü peygâr ve teksîr-i ecnâd-ı zafer-şi'âr ve taklîl-i masârıf-ı Devlet-i ebed-karârda dakīka fevt etmeyüp, bi-inâyetillâhi te'âlâ bir müddet umûr-ı devlete bu vechile takayyüd ü ihtimâm olunduğu takdîrde, esbâb bi-kemâlihâ vücûda geleceği bi-irtiyâbdır. *Rece'nâ ilâ mâ nahnü fîhi*[31]. Fransalu'nun sûret-i zâhirede (88) dostâne sevk ettiği keyfiyyet-i acîbeye mümâşât 'âcilen ve âcilen müstelzim-i mehâzîr ü âfât olduğundan gayrı, bu maddede garazları sırf dostluk olmayup, beher-hâl bir maksad-ı hafîleri olduğu derkâr idiğine ve düvel-i Nasârâ'ya hiçbir vakitte i'timâd câiz olmadığına mebnî, ceneral-i mûmâileyhin takrîrine tercümân-ı Dîvân-ı Hümâyûn lisânından olmak üzere ye's ile ümîd beyninde bir cevâb tahrîr ile sır kâtibi i'âde kılındı. Fransalu'nun bu vechile sûret-i hayr-hâhîde vâki olan garaz-ı hafîsine ıttılâ zımnında mu'allim-i asker olan şahsın ve ma'iyetinde bulunacakların mahall-i ikāmetleri neresi tasmîm olunmuş olduğu Fransa elçisinden suâl olundukta, Girid adasını tahmîn ettiklerinden ve böyle bir vüs'atli mahalle muhtâc oldukların beyân etmekle, beynlerinde gāfil zu'm eyledükleri Devlet-i Aliyye'yi iğfâl ederek yirmi yedi senede bu kadar mâl ve cân itlâf olunup da feth ü teshîr olunabilmiş olan Girid adasını bu vesîle ile zabt edüp de zamîme-i memleketleri kılmak niyyetinde oldukları nümâyân oldu. Ve bu maddeden hayr-hâhân-ı Devlet-i Aliyye gereği gibi pend-pezîr ve hisse-mend olup, umûr-ı mülkiyye ve nizâmât-ı askeriyyeye ez-dil ü cân kemer-beste-i takayyüd ü ihtimâm ve tahsîl-i esbâb-ı cihâda berçîde-i dâmen-i ikdâm oldular. Vâsıf'ın hulâsa-i ifâdâtı burada hitâm bulup, işbu makāle-i mufassalası mukaddemât-ı zaîfe ve kazâyâ-yı sahîfe ile meşhûn bir makāledir.

[30] Ben onu övüyorum o da beni övüyor, halbuki kalplerimiz kin dolu.

[31] Konumuza geri döndük.

Evvelâ, Avrupalıların asâkir-i muntazamayı pîçhânelerde yetiştirmiş oldukları ve mechûlü'n-neseb haşerâttan ve merkez-i esârette olan teba'alarından terkîb eyledükleri dâ'iyesi Vâsıf Efendi gibi sefâretle Avrupa'ya gitmiş ve Devlet-i Aliyye'de umûr-ı hâriciyye nezâreti etmiş ve her şeye vukūf ve ma'lûmât da'vâsında bulunmuş olan zâta gāyet ayb îrâs edecek ve umûr-ı hâriciyyede cehl-i tâmmını isbât eyleyecek bir maddedir. Zîrâ pîçhâne dediği yerler ba'zı gurabâ ve bî-kes sıbyânı alup muhâfaza ve terbiye etmeğe mahsûs mahaller olup, mahall-i merkūmenin asker içün olduğunun kat'iyyen aslı yoktur. Tutalım ki merkūmun tahkīk-i gayr-ı sahîh ve zann-ı bî-esâsı üzere bunlarda büyütülen etfâl cünûd-ı mürettebeye mahsûs olsun. Meselâ Fransa gibi otuz beş milyon nüfûsu câmi' olan bir memlekette öyle fakr u zarûret-i ebeveyn cihetiyle veyâhûd efendi-i müşârünileyhin beyân eylediği sûret-i kerîheden hâsıl olarak sadedinde olduğumuz sabîhânelere terk ve idhâl olunan etfâlin aded-i senevîsi farz-ı muhâl olarak nihâyetü'n-nihâye sekiz on bine bâliğ olabilüp, hâlbuki Fransa devletinin hengâm-ı sulhte asâkir-i mevcûdesinin mikdârı beşyüz bini mütecâviz olduğundan (89) ve bir nefer yedi sene hidmet eylediğinden, yılda on bin çocukla böyle bir hey'et-i cesîme-i askeriyyenin idâresi kābil olabilir mi? Gelelüm düvel-i Avrupa teba'asının hâl-i esârette olmaları bahsine, merhûm bu mütâla'ası ile kendisinin yalnız Rusya devletinin usûl-i idâresine ba'zı mertebe vâkıf ve sâirlerinden külliyyen gāfil olduğunu meydâna koymuştur. Vâkı'â devlet-i müşârünileyhânın kavânîn-i dâhiliyyesi iktizâsınca ekser-i arâzîsi ve üzerinde sâkin olan köylüler asîlzâdegân-ı milletin mülk ve esîri olup, arâzî ile berâber anlar dahi bey' ü şirâ ve haklarında köle mu'âmelesi icrâ olunur. Lâkin ibtidâ asâkir-i nizâmiyyeyi îcâd eden Avrupa devletlerinin usûl-i idâresi bu yolda olmayup, bizde bir vakit mevcûd olduğu misillü oralarda dahi eski zamânlarda fürce-yâb olmuş olan derebeyliği usûlü bundan birkaç yüz sene mukaddemlerde ref' ü def' olınduktan sonra, ahâlî cümleten dâhil-i dâire-i hürriyyet olmuştur. Ve hidmet-i askeriyye devlet ve millet ve vatan muhâfızlığı ve binâenaleyh bir hidmet-i fâhire ve muhtereme olmağın, hey'et-i mecmû'ası her yerde güzîde-i ahâlîden terekküb edüp öyle veled-i zinâ ve üserâ takımına kat'â ihtiyac yoktur.

Sâniyen, asâkir-i İslâmiyye şiddet ile kullanılmaz, belki teşvîkāt ve hedâyâ ile kullanılabilür deyü millet-i İslâmiyye'ye serkeşlik ve itâ'atsızlık isnâd

etmiş oluyor. Ve filvâki yeniçeriler sonraları Vâsıf Efendi'nin pesend ve tahsîn sûretinde îrâd eylediği hâle girmişler idi. Lâkin böyle nizâmâtı muhtell olmuş ve çend def'a hurûc ale's-sultân kazıyye-i fazîhasıyla lekelenmiş bir tâifenin ahlâk-ı zemîmesini ale'l-umûm millet-i İslâmiyye'ye azv etmek hamiyyet-i dîniyyeye elvermez. *Eşiddâü ale'l-küffâr ruhamâü beynehüm*[32] âyet-i kerîmesi îcâbınca millet-i İslâmiyye'nin fıtrat-ı tâhirelerinde merkûz olan batş ü şiddet a'dâya masrûf ve münhasır olup, beynlerinde ol şiddeten aslâ eser göstermezler. Değil ki ulü'l-emre itâ'atsızlık sûretin göstereler. Kelime-i şehâdet telkīninden sonra millet-i İslâmiyye'de telkīn olunacak mes'ele ulü'l-emre itâ'at kazıyyesidir. Zîrâ millet-i İslâmiyye bir hey'et-i askeriyye olup, i'lâ-yı kelimetu'llah içün bezl-i cân etmeğe me'mûrlardır. Zafer ve galebenin esâsı ittifâk üzere hareketten ibâret olup, şu kadar bin âdemin bi'l-ittifâk hareketi dahi beherhâl zâbıtlarına itâ'at ü inkıyâd etmeye mütevakkıf ve münhasırdır. Binâenaleyh fenn-i ta'lîm-i askerînin birinci meselesi zâbıtâna itâ'at ü inkıyâd bahsidir. Şöyle ki: Tekaddüm ve teahhur ve tevakkufun ve bilcümle harekât-ı harbiyyenin esbâb-ı hakīkıyyesi zâbıtânın bileceği şey olup, efrâd-ı asâkirin vazîfesi ancak me'mûr oldukları vechile sebât ve harekettir. Ve nat' ve şatranç ve gāde nice mansûbeler (90) olur ki, zâhirin hilâfına hareket olunarak fedâkârlık sûreti göstermek lâzım gelür. Bu misillü dekāyık-ı harbiyyeyi dahi ancak ser'asker olan zât bilüp, sâirin ıttılâ'ı mümkin olamaz. Bu dakīkaları düşünüp de icrâ etmek mutlakā asâkirin ulü'l-emre tamâmiyle inkıyâdına tevakkuf eder. İşte asâkir-i muntazama emîrlerinin emrine inkıyâd-ı tâmm ile yek-dîgerden ayrılmayarak ve birbiriyle ittihâd u i'tizâd ederek hareket eden asâkir demek olup, *el-mü'minûne ihvetün*[33] hadîsinin ma'nâsı ve millet-i İslâmiyye'nin hasâil-i hamîde-i asliyyesi dahi budur. Yohsa serkeşlik ve itâ'atsizlik sûretiyle teferruk-ı kelime ve teşettüt-i kulûba bâdî ve fitneye müeddî olmak şi'âr-ı İslâm'a bir vechile yakışmaz. Fakat teceddüd-i edvâr ile âlât ü edevât-ı harbiyye tebeddül ettiği misillü, asâkirin esbâb ve vesâil-i iltizâm ü irtibâtı dahi tebeddül edegelmiştir. Ashâb-ı Kirâm ibtidâları Cezîretü'l-Arab'da âdet-i kadîmeleri olduğu vechile kerr ü ferr usûlü üzere muhârebe edegelmişler iken, Şam taraflarına azm-i cihâd ettiklerinde, a'dâlarına

[32] "İnkârcılara karşı sert, birbirlerine merhametlidirler", Kur'ân, Fetih, 48/29.

[33] Mü'minler kardeştir (Kur'ân, Hucurât, 10/49). Bu ibare hadis değil âyet parçasıdır (A.Ö).

mukābeleten saff-ı harb üzere harekete me'mûr olup, evvel emirde böyle me'lûf olmadıkları vechile muhârebe pek çoğuna güç gelmişti. Fakat görerek olmuştur deyü eski âdetlerinde ısrâr etmeyüp saf cengini iltizâm ü i'tiyâd ile az vakit zarfında zihinler almaz derecelerde memâlik fethine muvaffak ve muzaffer oldular. Ve ol vakit asâkir-i İslâmiyye'nin medâr-ı zabt u rabt ve iltizâmı kelime-i îmâniyye olup, işte asıl asâkir-i muntazama anlar idi. Lâkin Asr-ı Saâdet uzadıkça bu ittifâk u ittihâd azalmağa başladığından, asâkir-i İslâmiyye'yi ittihâd ve intizâm üzere tutmak içün her asırda bir türlü vesâile teşebbüs olunagelmiştir. Nitekim Devlet-i Aliyye'nin evâilinde Yeniçeri Ocağı tertîb ve tanzîm ve müte'addid ortalara taksîm olunarak ve beynlerinde rabıta-i uhuvvet bırakılarak kavânîn-i adîdeye rabtile ittihâd ü intizâmın vesâil-i lâzımesi tedârük olunmuş ve mukaddimede beyân ettiğimiz vechile, ol vakit düvel-i Avrupa'da asâkir-i muntazama olmadığından böyle muntazam askerle Devlet-i Aliyye bilcümle Avrupa'ya ve belki dünyâya satvet-i seniyye ve galebe-i kâmilesini teslîm ettirmiş idi. Mürûr-ı zamân ile bu kavânîn bilkülliyye muhtell olarak yeniçerilerin intizâm ü ittihâdı kalmayup ve ahyânen ittihad etseler bile bunu a'dâ karşusunda harc etmeyüp, velîni'metleri olan devlet aleyhine sarf eder oldular. Ve Avrupalular ise öteden berü asâkir-i İslâmiyye'nin ittihâd ü intizâmına bakup, kendülerini tehlike hâlinde bularak muntazam asker îcâdına mecbûr olmuşlar idi. Anlar günden güne fenn-i harbi ilerlettiklerine nazaran Devlet-i Aliyye dahi mukābele bi'l-misl kā'idesince daha ol vakit bu nizâm-ı cedîde teşebbüs etmek lâzım iken, asâkir-i İslâmiyye (91) eski intizâmlarını dahi gāib ettiklerinden ve en evvelki dersleri olan itâ'at ü inkıyâd meselesini unuttuklarından ve ol vakitte ser-i kârda bulunanların ekserîsi Vâsıf Efendi aklında bulunduklarından bunca hezîmetler vukū'a gelmiştir.

Prut senesinde Deli Petro'nun mağlûbiyyeti dahi bu sebebden nâşî idi ki, ol vakit Rusyalu henüz nizâm-ı cedîdi kemâle eriştirememiş ve asâkir-i İslâmiyye dahi bütün bütün eski nizâmlarını gāib etmemiş olmak hasebiyle galebe bizim tarafımızda rû-nümâ olmuş idi. Andan sonra a'dâmız fünûn-ı harbiyyeyi ilerlettüklerinden ve bizim zâbıta-i askeriyyemiz ise refte refte tenezzüle başladıktan başka, çok geçmeksizin Damad İbrâhim Paşa devrinin haylûletiyle millet-i İslâmiyye'nin salâbet-i asliyyesi tenâkus ve tedennîye yüz tutup, sıfat-ı asliyyeleri olan askerlik efkâr ve dâ'iyesini zâyi ettiklerin-

den asâkir-i İslâmiyye'de hezîmet sûretleri rû-nümâ olmağa başladı. Hattâ seksen iki senesi muhârebesinde İsakçı karşusunda Kartal sahrâsında Rusya cenerali Romançof'un ma'iyyetinde on yedi bin asker olduğu halde bir taraftan serdâr-ı ekrem ve diğer taraftan Tatar hânı anı dahi ayniyle Petro gibi hasr u tazyîk ettiklerinden, Romançof kendüsünü tehlüke hâlinde göricek, heman süngülü tüfenkler ile asâkir-i İslâm üzerine hücûm etmekle yüz elli bin askerden mürekkeb olan Devlet-i Aliyye ordusu münhezim ü perîşân olup, bunca levâzımât ü mühimmâttan başka yüz kırk aded topu dahi Rusyalu'ya bıraktılar. Hâlbuki yüz elli bin asker birer tüfeng atsalar ve bıraktıkları topları birer kerre boşaltsalar on yedi bin Rusya askerinin ordu-yı İslâm üzerine hareket edecek halleri kalmazdı. Lâkin askerin nizâm ve zâbıtası olmadığından kesretleri müfîd olmadı. Petro'nun asâkiri ise otuz beş bin olup, Baltacı Mehmed Paşa'nın ma'iyyetinde olan asâkir-i İslâmiyye dahi yüz yirmi bin kadar idi. Buna kıyâsen eğer Petro dahi böyle hücûm sûretine cesâret etmiş olaydı, mağlûbâne sulh ve emân talebine muhtâc olmayarak muhârebeyi kazanacak imiş, deyü Avrupa müverrihlerinden ba'zılar Petro'ya i'tirâz etmişlerdir. Ancak Petro'nun muhârebesiyle Romançof'un muhârebesi beyninde altmış sene müddet olup, Petro'nun asrında Devlet-i Aliyye'nin yeniçeri denilen askerinin henüz bütün bütün nizâmâtı muhtell olmamış olduğundan, ol vakti bu vakte kıyâs câiz değildir deyü Fransa müverrihlerinden Enzo nâm müverrih i'tirâz-ı mezkûra cevâb vermiştir. Velhâsıl zafer ve galebenin en büyük sebebi asâkirin intizâm ve zâbıtası olup, fe lillâhi'l-hamd zamânımızda muntazam silk-i Nizâm-ı Cedîd olan asâkir-i muntazamanın her biri arsa-i heycâda birer arslan iken zâbıtları (92) huzûrunda kuzu gibi münkād ve mülâyim olarak gûne serkeşlikleri görülmemiştir.

Sâlisen, Vâsıf'ın asâkir-i İslâmiyye, a'dâsı cinsinden ta'allüm-i fünûna tenezzül ve ser-fürû etmez demesi dahi vâki'in hilâfı ve şe'âir-i İslâmiyyeye münâfîdir. Zirâ *el-hikmetü dâlletü'l-mü'minîn ahezehâ eynemâ vecede*[34] hadîs-i şerîfi muktezâsınca işine yarayacak ve i'lâ-yı kelimetullâha medâr olacak bi'l-cümle esbâbı cem' ü iddihâr etmek mü'min ve muvahhid olanların farîza-i zimmetleridir. Hendek Vak'ası bu bâbda bize büyük bir delildir ki, Medîne-i münevverenin etrâfına hendek çevrilmek husûsunu Selmân-ı Fârisî

[34] Hikmet mü'minin yitiğidir, onu nerede bulsa alır.

radıyallâhu te'âlâ anh hazretleri hâkipây-i Hazret-i Risâlet-penâhîye arz u ihtâr ettikte, bu keyfiyet Arabistan'da meşhûd olmamış ve Mecûs olan ehl-i Fürs'ten rivâyet olunmuş iken, buna taraf-ı Nebevî'den müsâ'ade buyurulmak ümmete bir büyük derstir. Buna tenezzül etmeyenler ancak muhassasât-ı askeriyyeyi me'kel ittihaz etmiş olan bir takım ashâb-ı kibr ü nahvet idi ki, bihamdillâhi te'âlâ Sultan Mahmud-ı Sânî hazretlerinin tîğ-ı kahramânîleriyle levs-i vücûdlarından riyâz-ı devlet tathîr olundu. Bu makūle kendüyi bilmez ve dîn ü devletin hayır ve menfa'atini düşünmez kimselerin sıfat-ı zemîmesine hüsniyyât rengi verüp de dâmen-i İslâmiyânı bulaştırmak mahzâ ifk ü iftirâ olduğu, vaktimizde her biri bir arslan iken meydân cenginde dîvâr-ı müşeyyedü'l-erkân gibi saf-beste ve *ke-ennehüm bünyânün mersûsun*[35] medîhasına şâyeste olan dilâverân ile dahi müsbettir.

Râbi'an, millet-i İslâmiyyenin gālib geldikleri vakitlerde dahi a'dânın âlât ü edevâtları şimdiki gibi idi, demesi dahi ahvâl-i âleme adem-i vukūfundan nâşîdir. Zîrâ emr-i muhârebenin oldukça itmâm- ı usûl ü edevâtı pek yakın vakitlerdedir. Hattâ pek çok noksânı ol asırda henüz hayâtta olan Prusya kralı meşhûr Frederik ıslâh etmiştir. Ve hâlâ bir taraftan dahi eksikleri itmâm olunmaktadır. Zîrâ fenn-i harb şimdiki hâlde fünûn-ı kesîreye muhtâc bir büyük fendir. Ve her kangı fen olursa olsun günden güne mesâili tezâyüd etmekte olduğu beyne'l-ulemâ müsellem olan mevâddandır. Vâkı'â kâh gālib kâh mağlûb cem'iyyet-i beşeriyyenin şânındandır. Lâkin bir düziye mağlubiyyet mütemâdî ve müte'âkıb olunca esbâbın noksânından nâşî olduğu sâbit olur.

Hâmisen, içlerine süyûf-ı İslâmiyye girdiği hâlde a'danın tedâbîri şaşup münhezim olurlar, demesi sahîh ve vâkı'a mutâbıktır. Zîrâ millet-i İslâmiyye'nin cevher-i celâdet ve sür'at-i hareketleri hasebiyle top ve tüfeng âteşini geçiştirüp de a'dâ ile pençe pençeye geldüklerinde beher-hâl gālib olacakları müsellemât ve hezâr bâr tecribe olunmuş mevâddandır. Lâkin a'dâ âteşbazlık san'atını icrâ ile içine sokmaz ki, hattâ (93) ibrâz-ı celâdet ve eger bir san'atla bu dereceye gelinsün denilirse, bu dahi intizâma tevakkuf eder. Ve eger nasıl olursa olsun heman âteşe girilsün deyü asâkire teklîf olunursa *ve lâ*

[35] "..... kenetlenmniş bir yapı gibi", Kur'ân, Saf, 61/4.

tülkū bi-eydîküm ile't-tehlüketi[36] müeddâsına işrâb ile inkıyâdsızlık mesleğine sülûk edegeldikleri mücerrebâttandır. Bi'l-farz böyle sağını ve solunu tanımayarak def'aten hücûm edecek olsalar, bîhûde yere bunca yiğitlerin âteşlere yanmasını istilzâm eyler. Bu makūle hareketler inâd ve mükâbere ile olmaz. Nâdiren olsa dahi a'dânın bir takımı bozulmağla maslahat bitmeyüp, pek çok def'alar mukābele olunmak lâzım gelür. Bu sûrette nihâyet netîce-i harbiyye a'dâ tarafında kalur. Buraları dahi tecribe olunmuş kazâyâdandır.

Sâdisen, yazdığı mes'ele-i hikemiyye dahi yerinde değildir. Zîrâ esbâbın kâmilen vücûdu indinde müsebbebâtın husûl bulması beyne'l-ukalâ müttefekun-aleyh bir madde olup, ancak hükemâ Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd ef'âlinde mûcib ve muztârdır. Ve halk ve tekvîn-i İlâhî bu âlem-i kevn ü fesâdda vâki olup gitmekte olan isti'dâdâta tâbi'dir deyü zu'm ederler. Ammâ şer'an Cenâb-ı Hak fâ'il-i muhtâr olduğundan, ekser-i ulemâ-yı şerî'at indinde esbâbın ictima'ında Cenâb-ı Hakk'ın bir şeyi halk etmesi kendi irâde-i İlâhiyyesine menûttur. Fakat âdet-i İlâhiyyesi esbâbın akībinde müsebbebâtı halk etmek üzere cârî olmuştur. İmâm Fahr-ı Râzî'nin dahi bu bâbda bir meslek-i mahsûsu vardır. Şöyle ki: Cenâb-ı Hak filvâki fâ'il-i muhtârdır. Fakat bir şeyi halk etmemek murâd buyurduğu hâlde evvel emirde esbâbını halk etmez, ammâ esbâbına müsâ'ade buyurduğu akībinde müsebbeb olan şeyi halk etmesi dahi lâzım gelür demiştir. Meselâ terâküm-i esbâb ve isti'dâdât-ı unsûriyye hasebiyle buhar yukarı su'ûd edüp de yağmur bulutu oldukta hükemâca beherhâl Cenâb-ı Hakk'ın yağmur yağdırmasını îcâb eder. Ammâ ekser-i ehl-i şer' indinde bu hâlde yağmurun yağması irâde-i İlâhiyye iledir. Fakat bu derecede yağmur yağdırmak âdât-ı câriye-i İlâhiyyeden olmuştur. İmâm Fahreddin Râzî indinde hâl bu dereceye geldikte yağmurun yağması îcâb eder, ammâ Cenâb-ı Bârî bunu yağdırmamak murâd buyurduğu halde buhârın su'ûduna veyâhud sehâb-ı mumattar olmasına müsâ'ade etmez der. Ve hükemânın külliyyât ile cüzi'yyât beynini fark etmesi ilm-i İlâhîye nisbetledir. Şöyle ki, Cenâbı Vâcibü'l- vücûd te'âlâ hazretleri külliyyâtı bilüp cüz'iyyâta ilm-i ilâhiyyesi ta'alluk etmez. Zirâ cüz'iyyâtı idrâk ve teşhîs etmek a'zâ-yı cismâniyyeye mütevakkıftır. Cenâb-ı Bârî ise cisim ve cismâniyyetten münezzehdir derler. Ammâ ehl-i şerî'at indinde Allah te'âlâ

[36] "kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın", Kur'ân, Bakara, 2/195.

hazretleri cüz'î ve küllî her şeyi (94) görür ve bilir. Burası ehl-i şerî'at ile ehl-i hikmet beyninde bir cihet-i dîgerdir. Velhâsıl Cenâb-ı Hak müsebbibü'l-esbâb olup esbâbın akabinde ef'âli halk edegelmiştir. Ve kulda irâde-i cüz'iyye olduğundan, esbâba nisbet etmeye me'mûrdur. Esbâbda kusûr edüp de kadere bahâne bulmak câiz değildir. Meselâ, feyiz ve bereketi ihsân eden Vâcibü'l-Vücûd te'âlâ hazretleri olup, ancak tarlaya tohumu eküp de Cenâb-ı Hakk'ın ihsânına müterrakkıb olmalıdır. Yoksa terk-i zirâ'at edüp de oturmak tarîk-ı betâlet ve müstelzim-i mahrûmiyyettir. İşte muhârebe maddesi dahi böyle olup, zafer ve galebe bir inâyet-i İlâhiyye olduğunda şübhe yoktur ve pek cüz'î ve hafî sebeblerle pek büyük nusret-i iİlâhiyye vuk'ūa geldiği çoktur. Fakat kâffe-i esbâbına teşebbüs etmek lâzımeden olup, esbâbda kusûr olunduğu sûrette tebrie-i zimmet kābil değildir. Lâkin kusûru kimse üzerine almayup ol asrın vükelâsı birbiri üzerine atardı. Vâsıf dahi cümlesini tesâhub ile takdîre bühtân etmiştir.

Sâbi'an, Eğri senesinde nusret-i azîmenin sebebi bu idi ki, mukaddimede beyân ettiğimiz vechile, Nemçe askerleri ordu-yı hümâyûn yağmâsına yayıldıklarında, tabî'atıyla râbıta ve intizâmları bozulmağla, aşçı ve çadırcı makūlelerinin hücûmlarıyla avdete mecbûr olduklarını müte'âkıb, münhezim olan asâkir-i İslâmiyye dahi avdet ile üzerlerine hücûm ettiklerinde, Nemçe'nin bozgun askeri ordusu üzerine düşüp asâkir-i İslâmiyye dahi akablerince ordularına hücûm edince Nemçe ordusu perîşân olmuş idi. Hattâ Nemçelüler bunu kasden yapılmış bir sanî'a idi deyü zu'm ettiklerinde, ol vâkı'adan sonra pek çok def'a asakir-i İslâmiyye münhezim oldukta, şâyed evvelki gibi bir hîle olmasun deyü ta'kībinden ihtirâz ettikleri kütüb-i tevârîhte mezkûrdur. Hâlbuki bu keyfiyyet kasden yapılmış bir sanî'a olmayup, fakat Hoca Sa'deddin Efendi'nin teşvîkiyle Sultan Mehmed-i Sâlis hazretlerinin fart-i sebâtları semeresi olmak üzere tabî'atıyla vücûda gelmiş bir hâlet olduğu hâlde, nizâmda ne derece kuvvet olduğuna bir delîl-i kavîdir ki, yüz bu kadar bin asâkir-i İslâmiyye'ye gālib olan Nemçe asâkiri yağmâya yayılarak fesh-i nizâm ettiklerinde, aşçı vesâire makūlelerine mağlûb olmuşlardır.

Sâminen, Vâsıf Efendi bahsimiz esbâbda kalur, o dahi âmâde ve tamâm olmaktadır deyü esbâba teşebbüsün lüzûmunu i'tirâf edüp esbâbın istikmâlini edâ ediyor. Filvâki ol esnâda bir hayli zehâir ve mühimmât cem' ü iddihâr

olunmuş idi. Lâkin esbâb-ı seferiyye yalnız bunlarla ikmâl olunmuş sayılmaz. Zîra sefer her asra göre pek çok sebeblere mütevakkıf olup, bu asırlarda mühendislerin pergârı dahi esbâb-ı seferiyyedendir. (95) Ve vakt ü hâlce ne ki esbâb-ı seferiyyeden ma'dûd ise cem' ü tedârük olunması lâzımedendir. Vaktiyle Mısır atlusu her tarafın süvârîsine fâik olup, ancak Mısırlular bu vechile fürûsiyyetlerine mağrûr olarak ol vakitçe lâzım gelen âlât ü edevât ve sanâyi'-i harbiyyeye çendan takayyüd etmezlerdi. Üzerlerine Yavuz Sultan Selim Hân hazretleri vardukta, ibrâz etmiş oldukları şecâ'at ve bahadırlıkları bir vechile inkâr olunamaz. Lâkin âteşbâzlık san'atı ve fenn-i harb ma'lûmatı ol vakit Osmanlı askerinde pek ziyâde ilerülemiş olduğundan, Mısırlular pek fenâ hâlde münhezim olup, Haleb ve Şam havâlîsini terk ile Mısır'a avdet ettiklerinde barutun muhassenâtını i'tiraf etmişlerdi. Lâkin pâdişâh-ı müşârünileyh hazretleri yakalarını bırakmayarak Mısır üzerine azîmet birle Mısırlular'un büyük ordularına karşı biraz karartı gösterüp, diğer taraftan külliyetlü asker ile Sinan Paşa'yı nefs-i Mısır üzerine sevk etmekle pek kolaylıkla Mısır[ı] zabt etti. Ve Mısırlulara *el-harbü hud'atün*[37] hadîs-i şerîfinin ma'nâsını öğretti. Ve egerçi pâdişâh-ı müşârünileyh hazretleri bir saika-i âteşbâr olup önüne durulmak kābil değil idi. Lâkin Mısırlular ol vakitce lâzım olan silâh ve mühimmâtı tedârük ve sanâyi'-i harbiyyeye takayyüd ve ihtimâm etmiş bulunaydılar, hiç olmaz ise Mısır hudûdu dâhilinde bir müddet dayanabilirdiler.

Tâsi'an, devletlere emniyyet câiz olmamak maddesi inkâr olunamaz. Zîrâ bundan mukaddem bast ü beyân ettiğimiz vechile devletce olan dostluk menâfi'-i mütekābile zımnında olduğundan, her devlet kendü menfa'atini arar ve bir tarafta ziyâde fâide gördüğü hâlde dîger tarafı fedâ eyler. Binaen'aleyh devletce vefâkârlık aranmaz ve bir vakitde bir devletin dîger bir devlete tamâmiyle emniyyeti câiz olmaz. Fakat menâfi'-i mütekābile ve müşterekeyi gözetmek lâzım gelür. Kırım münâza'alarında bir müddetten berü Fransalunun hayırhâhlık sûretinde olan nasîhatlarına aldanmak lâyık değil idi ki, nihâyet Rusyalunun sühûletle Kırım'ı zabt ve istilâ etmesine sebeb oldu. Lâkin Fransalunun bu husûsta olan ihtârâtı muzırr oldu deyü cemî'-i ihtârâtını reddetmek lâzım gelmez. Belki ihtâr ettiği maddeyi muvâzene birle, muzırr ise reddetmek veyâhûd cihet-i mazarratını def' eylemek lâzım

[37] Savaş hîledir.

gelirdi. Fransalunun bu def'aki ihtârı Devlet-i Aliyye'ce pek menfa'atli ve lüzûmlu bir madde olup, ammâ Girid'in tehlikesi hayâl ve hâtıra gelmez bir vehimdir. Zîrâ ta'lîm olunacak asker ve vâlî ve sâir me'mûrîn bizim olup da çend aded Fransız mu'allimlerinin Girid'de bulunmalarıyla Girid'in zabtına yol bulmaları ne vechile olabilir? Her ne hâl ise, çünki hâtıra böyle bir ma'nâsız hâtıra gelmiştir. Ta'lîm içün başka bir mahal tahsîsi (96) veyâhûd diğer sûretle mazarrat-ı melhûzenin def'i çâresine bakılması lâzım gelürdü. Yoksa Devlet-i Aliyye'ye rûh verecek Nizâm-ı Cedîd maddesini bütün bütün cerh ü reddetmeleri Kırım maddesinde Fransızların sözüne aldanmaları kadar bir büyük hatâdır. Velhâsıl Fransalunun gāyet muzırr olan ihtârâtı bi'l-memnûniyye kabûl olunup da Devlet-i Aliyye hakkında nef'i zâhir olan böyle bir ihtârının kat'iyyen reddolunması cây-ı ta'accübdür. Sonradan Nizâm-ı Cedîd'in muhassenâtı bilinerek îcâd olunmuş ve bi-hamdillâhi te'âlâ pek çok fevâidi müşâhede kılınmış ise de, daha ol vakit îcâd olunup da bunca fenâlıkların önü kestirilememiş olduğuna doğrusu teessüf olunur. Vâsıf Efendi seksen iki seferinde bizzât muhârebede bulunmuş iken, muntazam askerin muhassenâtını derk ve teyakkun etmemesi ta'accüb olunacak bir hâlettir ve eger anlamıştır, fakat vakt ü hâl îcâbınca doğrusunu söyleyemez denilirse, vukū'-ı hâli beyân ile sükût edüp de muhâkemeye girişmemelidir. Hâsıl-ı kelâm, Vâsıf merhûmun bu husûsta her ne sebebe mebnî ise kaleme almış olduğu mülâhazât-ı meşrûhasının gerek cihet-i şer'iyyece ve gerek cihet-i akliyye ve mülkiyye ve hâriciyyece butlânı Devlet-i Aliyye'nin hamden sümme hamden yeniçeri tâifesinden tahlîs-i girîbân edüp de asâkir-i muntazama tertîbîne muvaffak olduğu târihten berü gördüğü muhassenât ve bâ'is-i necât-ı devlet ü millet olan nizâmât-ı askeriyye ve mülkiyyeye milletimizin meşhûd olan meyl-i muhabbet ü inkıyâd ve mutâva'ât-ı âkılâne ve vatanperverânesi ile dahi sâbit olduğu cihetle, mülâhazât-ı mezkûrenin cerh ü ibtâli zımnında bundan ziyâde tafsîlâta hâcet görülmez.

Bazı Tedâbîr-i İhtiyâtiyye Zımnında Müşâvere

Vakt ü hâl iktizâsınca hudûd ve sügūru muhâfaza ve lede'l-îcâb hasma mukābele içün iki seneden berü berrî ve bahrî tedârükât-ı külliyye teşebbüs olunarak, bir taraftan dahi zîrde beyân olunacağı vechile Çerkesistân'ın ıslâh-ı ahvâli içün bir hayli akçeler sarf etmek lâzım gelüp, bu kadar mühimmât ü

levâzımât hâricde vücûdu olmayan tasarrufât-ı akliyye ile zuhûrat vâridâtından ve aralıkta darbhânenin mebâliğ-i müddeharasından sarfile husûle getirilmiştir.

Fakat darbhânenin sermâyesinden bin üç yüz kese sarf olunmuş olmağla, bundan sonra hâcet ve zarûret messettikçe yine bu sermâyeden sarf olunmak lâzım gelirse, umûr-ı darbhâne mu'attal olacağına el-ân Devlet-i Aliyye'nin vâridât-ı mu'ayyenesi masârif-i mukannenesine vefâ olmadığına binâen, vaktiyle bunun bir çâresi aranmak ve Sofya Ser'askeri Vezîr İsmâil Paşa'nın rehâveti hasebiyle beyne'l-asâkir nüfûzu kalmayup, hâlbuki (97) tabî'at-ı maslahata nazaran Nemçelü nakz-ı ahd eylediği takdîrde müttefiki olan Rusyalu derhâl memâlik-i mahrûsaya hücûm etmeyerek bir karaltı göstermekle iktifâ etmesi muhtemel olduğundan, *takdîmü'l-ehemm ale'l-mühim*[38] ka'idesince Sofya tarafına takviyet verilmek lâzım geldiğinden, şimdiden oraya idâre-i askeriyyeye muktedir bir vezîrin ser'asker nasb olunması lâzım geldiğine mebnî, mehâbet ü şecâ'at ile meşhûr olan Abdi Paşa, mansıbı olan Rumeli Eyâletiyle Sofya ser'askeri ve İsmâil Paşa'nın yâhûd bir dîgerinin İsmâil ser'askeri nasb olunması ve ser'askerler ma'iyyetlerine mukaddemâ ta'yîn olunmuş olan terakkīlü ve sâir sunûf-ı asâkir, "vaktimiz tamâm oldu" deyü me'zûn ve gayr-ı me'zûn alâ-ihtilâfi'r-rivâyeteyn ba'zılarının avdet ettikleri ve avdet edecekleri mesmû ve unf ü cebr ile tevkīfleri müşkil ve belki memnû olmağın, tekrâr sipâh ve silahdârdan birer mikdâr cedîd terakkīlü yazılması münâsib midir? Ve Bosna ahâlîsi zâhirde eşkıyâdan şikâyet ve zımnen vâlîlerinin zabt u rabta muktedir olmadığını hikâyet iderek Dersa'âdet'e arzıhâl göndermiş olmalarıyla, şimdilik müvella ve mübâşir[39] ta'yîniyle ıslâh-ı zâtü'l-beyne egerçi ihtimâm olundu, lâkin iltiyam kabûl edüp etmeyeceği mechûl olmağla, iltiyâm ve imtizâc mümkin olmadığı takdîrce lâ-ilâc vâlînin tebdîli lâzım gelür. Bu sûrette, mevcûd olan vüzerâdan Bosna'ya kangısı münâsibdir, buraları dahi lâyıkıyla mütâla'a olunmak lâzım geldiği ecilden, işbu şevvâl-i şerîfin yirmi beşinci günü Bâbı'âlî'de kethüdâ bey dâiresinde meclis-i meşveret akd olunup, defterdâr efendi ve çavuşbaşı ağa ve Süleyman Feyzi Efendi ve Hasan Efendi ve Hacı Selim Ağa hâzır oldukları halde, ibtidâ

[38] En önemliyi önemlinin önüne almak.

[39] Metinde "mübâşeret" şeklinde dizilmiş (A.Ö).

zarûret-i mâliyye maddesi dermiyân olundukta, evvelâ Hasan Efendi defterdâr efendiye hitâben, "tahsîlâtınız ne vechiledir?" demesine cevâben defterdâr efendi dedi ki, "Diyârbekir taraflarında olan bakāyânın ba'zısı tahsîl ve ba'zısı havâle olunmaktadır. Ancak cüz'iyyât makūlesinden olmağla mîrînin yarasına merhem olamaz." Hasan Efendi suâlini tekrâr ile, Haleb gümrüğünün nef'i kesîr olduğuna mebnî muhassıllığa merbût olan mukāta'aları tâliblerine verilse mu'accelelerinden vâfir şey hâsıl olur" demesine mukābeleten Hacı Selim Ağa[40] dedi ki, "Haleb muhassıllığının nemâsı kalîl olduğuna, muhasıllarının ikide birde iflâsa çıktıkları delîldir. Fakat memâlik-i mahrûsada ehl-i zimmet re'âyâdan i'tibârât-ı selâse ile el-yevm alınan dört ve iki ve bir altun yüz onar pâre hisâbıyla olup, İstanbul hisâbıyla üçer guruş alınırsa ve buna müsâ'ade ve mesâğ-ı şer'î var ise mecmû'undan mâl-ı vâfir hâsıl olur. (98) Çavuşbaşı ağa buna mukābele edüp, "ehl-i zimmetten tahsîl olunan cizye bildiğimiz gibi olmayup, cevâiz ve huddâmiyye ve vücûh-ı sâire ile olan masârife medâr olmak içün hâlâ Edirne'de a'lâdan yirmi guruş alınur. Kaldı ki, vakt ü hâle göre celb-i kulûb-ı re'âyâ lâzım geldiğinden, bu sûretle iz'âc olunmaları münâsib değildir. Ancak Atıf Efendi defterdârlığında olduğu gibi, beher sene cizye boğçaları birer ikişer mâh mukaddemce küşâd olunur ise, altı yedi senede başkaca bir senelik cizye tahsîl olunabilir" dedikte, defterdâr efendi mukābele edüp, "bu dediğiniz fâide hâsıl olabildiği hâlde dahi ba'dezamân vücûda gelecek menâfi'den olup, devletin matlûbu ise nakd-i vakittir" dedi. Süleyman Feyzi Efendi kelâma âgāz edüp," mâliye maddesi arîz u amîk mütâla'aya muhtâcdır. Herkes bunu hânesinde tefekkür ederek re'yini beyân etsün" demekle, huzzâr-ı meclis bu sûreti istihsâl eylediler.

Ba'dehû Sofya ser'askerliği kāle gelüp, defterdâr efendi Bosna vâlîsinin ser'askerliğini tercîh eyledikte Süleyman Feyzi Efendi mukābele edüp dedi ki, "vaktin adem-i müsâ'adesi hasebiyle hudûdda bulunan vüzerâyı yerlerinden oynatmak çendan münâsib değildir. Kaldı ki müşârünileyh Bosna vâlisi mukaddemâ İsmâil ser'askeri iken mişvâr ü hareketi ve zabt u rabt-ı asâkire adem-i kudreti ma'lûm olmuştu. Hattâ zamânında kul kethüdâsı kazâya uğramış ve askerî tâifesi meslek-i isyâna sülûk ile dağılmış ve bu se-

[40] Selim Ağa Ahmed Nazif Efendi'nin pederi olmak hasebiyle mazhar-ı nazar-ı i'tibâr-ı şehriyârî olan zevâttandır.

beblerden dolayı azlile yerine Abdi Paşa'nın nasbı tasmîm olunmuş iken, o esnâda ser'akerliğe dâir maslahat kalmadığından meskûtün-anh kalmış idi. Ve Bosna'nın askerîsi eyâlet yerlisi olduğundan vâlîleri muhâfız gibi alup, tebdîllerinden ta'cîl ü te'hîr seyyân olmağla tenbîh ve terbiye ile ıslâh-ı tarafeyne sa'y olunmak hüsn-i tedbîrdir.

Ba'dehû İsmâil cânibi ser'askerliği dermiyân olunup, Aydoslu Mahmud Paşa'nın veyâhûd Sofya ser'askerliğinin İsmâil cânibine ser'asker ve vüzerâdan veyâhûd mîrimîrândan biri muhâfız-ı Bender nasb olunmak ve Bosna vâlîsinin azli lâzım geldiği halde kurb-ı mesâfe münâsebetiyle Raif İsmâil Paşa Bosna'ya ve Bosna Vâlîsi Abdullah Paşa Belgrad'a gönderilmek üzere karâr verildi. Çünki Raif İsmâil Paşa'nın dahi serhâd ahâlîsiyle imtizâc edemediği mesmû olup, bu sûrette Belgrad'da tevkîfi ihtilâlin tezâyüdüne ve gittikçe nüfûzunun tenâkusuna sebeb olacağından, âhar mahalle nakli kendü hakkında dahi hayırlı tasavvur olundu. Bundan sonra terakkīlülerin inkızâ-yı müddetleri hasebiyle bir mikdâr cedîd terakkkīlü tahrîri maddesi kāle getirilüp, Hacı Selim Ağa kelâma âgāz ile, "sipâh ağalığı hengâmında tahrîrine (99) me'mûr olduğum neferâtın tekâmülünde azîm meşakkat çektim. Mukaddemâ yazılan terakkīlülere şimdi müceddeden terakkī verilmek üzere kemâ-kân tevkīfleri irâde olunur ise daha güzel olur. Ve neferât-ı merkūme me'mûr oldukları mahallerde tahrîr olundukları kadar değillerdir. Ser'askerlerin dahi zâbıtlara müsâ'adesi li-garazin olagelmiştir. Abdi Paşa Rumeli ser'askeri olduğu takdîrde iki üç ayda bir alâ-tarîkı'l-münâvebe kazâlardan asker celb ve istihdâm eylemenin semt-i sühûletini bulabilir ve İsmâil ser'askeri nasb olunacak Aydoslu Mehmed Paşa dahi bu vechile harekete me'mûr olsa münâsib olur demekle, bu husûs Abdi Paşa ile istimzâca muhtâcdır deyü bi'l-mükâtebe muhâbere ve müzâkere olunmak üzere tevkīf olunmuşiken, Hacı Selim Ağa evvelki sözünden nükûl ile muvazzaf asker gayr-ı muvazzafdan evlâ olup, her hâlde ser'askerlere münkād ve kuvvet-i kalb olacakları cihetle yine terakkīlü yazılmak münâsib olur. Ancak su'ûbet ve meşakkatten hazeren nısf mertebesi tahrîr olunsa sühûletten kârdır" dedikte, "nısf tertîbde çendân fâide yoktur" cevâbı verildi. Bu esnâda Açıkbaş Hâkimi Soluman'ın vukū-ı vefâtına mebnî Livan oğlu Keyhusrev ol tarafa irsâl olunup, bu meclisde ona dâir bahisler dahi vâki' olmuştur. Tafsîli zîrde beyân olunacaktır.

Umûr-ı Mâliyyeye Dâir Ricâl-i Devlet'in Hulâsa-i Tekārîri

Def'-i muzâyaka-i mâliyye maddesi meclis-i sâlifü'z-zikrde teemmül ve mülâhazaya bırakılmıştı. Huzzâr-ı meclis hânelerinde sarf-ı efkâr ile netîce-i mülâhazâtını birer kıt'a takrîr ile beyân etmiş olmalarıyla, birer birer zîrde nakl ü îrâd olunur. Buna dâir Süleyman Feyzi Efendi'nin verdiği takrîrin hulâsası; düvel-i Nasârâ'dan istidâne zarûret-i devleti işâ'a edüp ve istikrâz olunan devlet tarafından kabûl olunamayacak ba'zı teklîfât vukū'una sebeb olması muhtemel olup, ancak mehl ile verilmek şartıyla ba'zı mühimmât talebinde be's olmadığı ve istikrâz maddesi istihsân olunduğu halde cihet-i vahdet-i diyânet münâsebetiyle Fas hâkiminden istikrâz olunması ve sâbıklarda mîrîlü eyâletler vüzerânın kudretlilerine mu'accelât-ı mu'ayyene ile verilegelmekle, eyâlâtın menâfi' ü fevâidi evvelki gibi ise, vüzerâda sâhib-i kudret kimseler var ise, bu sûretin tanzîmi vücûhla menâfi'i mûcib olacağı ifâdâtından ibârettir.

İ'tirâz: Cemî'-i devletler hîn-i muhârebede yekdîgerinden istikrâz edegelmişlerdir. Hattâ Rusyalu'nun Felemenk cumhûrundan kırk elli bin kese istidâne ettiği mütevâtirdir. (100) Devlet-i Aliyye, dost olan devletlerin birinden istikrâza karar verdiği hâlde Devlet-i Aliyye'den rehin ve güzeşte talebi muhtemeldir. Mülâhaza olunacak olursa, ancak burası mülâhaza olunmalıdır. Ve mîrîlü eyâlâtın vüzerâya ber-vech-i mâlikâne verilüp mu'accelâtı alınmak maddesi hâricde vücûdu olmayan ma'ânî-i ma'kūleden istinbât-ı ahkâm etmek gibidir. Ya'nî muhâli temennîdir. Zîrâ asrımızda mevcûd olan vüzerâda yesâr ü servet mefkūd olup, el-ân ağniyâlardan ma'dûd olan Cezzâr Ahmed Paşa'ya Sayda Eyâleti ber-vech-i mâlikâne verilmek mümkindir. Ancak bu tasarrufdan fakat yüz veyâhûd iki yüz kese hâsıl ve o dahi la-tâil kabîlinden olup Devlet-i Aliyye'nin ednâ bir sülmesine hâil olmayacağı zâhirdir. Kaldı ki, Fas hâkiminin mukaddemâ vürûd eden elçilerine barut ve güherçile ve karz olmak üzere dört bin kese akçe sipâriş olunup, bu esnâda haberi gelmekle efendi-i mûmâileyh bu keyfiyyetten bî-haber olarak kevkeb-i re'yini ilmâ' veyâhûd;

[Mısr]a

Berf- râ dîd ve güft-ı bârid berf[41]

[41] Karı gördü ve kar yağdı dedi.

mefhûmu üzere Fas'tan gelen tahrîrâtın mefhûmunu istima' etmiş ola. *Vâsıf Târihi*'nde bu minvâl üzere muharrerdir:

Müverrih-i fakīr der ki, bu makūle külliyyetlü istikrâzlar birkaç vezîr ve ricâl ile husûle gelemeyüp umûmî bir madde olmak lâzım gelür. Şöyle ki, her devirde hîn-i hâcette harc etmek üzere pek çok kimselerin sandûka-i kitmânında birer parça şey bulunup ehvence güzeşte ile bunlar toplanmış olsa, kolaylıkla hem devlet def'-i muzâyaka etmiş ve hem de halk intifa' edip, bu sûretle servet ve gınâ-yı memleket kazıyyesine dahi bir mukaddeme olmuş olur idi. Zîrâ bir mülkün i'mâr ve serveti akçenin kesretiyle husûle gelemeyüp, belki mevcûd olan akçenin ta'addüd ü tekessürü devriyle vücûda gelir. Çünki ma'mûriyyet denilen şey ahâlînin emeği semeresi olarak ahâlînin boş durmayıp dâimâ çalışmasıyla husûl bulur bir keyfiyyettir. Buna dahi akçenin devri sebeb-i âdî olageldiğinden, devlete ehemm olan madde akçenin ziyâde devr ettirilmesiyle ahâlîyi tenbellikten teb'îd etmek nüktesi olup, bu sûret ilerüledikçe mülkün servet ve gınâsı artar ve devletin dahi vâridâtı terakkī bulur. Ve hîn-i hâcette böyle fevkal'âde bir masraf vukū'unda devlet istediği kadar akçeyi kendü ahâlîsinden pek kolaylıkla cem' ve tedârük edebilir. Ancak işbu akçenin devri meselesi pek dakīk ve amîk mütâla'âta ve halka emniyet-bahş olacak kavânîn ü nizâmâta tevakkuf eder. Ve doğrudan doğruya halktan akçe cem' etmek mümkin olamayup, çünki akçe dâimâ ketm olunageldiğinden nereden alınmak lâzım geleceği bilinmez ve bilinse de cebren alınmaz. Belki usûl-ı hakîmâne ile memlekette mevcûd olan akçeyi meydâna **(101)** çıkartıp da devr ettirmek lâzım gelir. İşte asıl ricâl-i devlet ve erkân-ı saltanat denilmeğe şâyân buralarını bulabilecek zevâttır ki, bunları bulmak bir devlete göre defîneye mâlik olmaktan yeğdir. Zirâ defînenin hâsılâtı tükenir ammâ böyle müdakkık ve maslahat-şinâs zâtların bulacağı vâridât tükenmez. Her ne hâl ise, bu tarîk-ı savâb u sahîha gidilemeyüp de hâricden istikrâza lüzûm göründüğü halde, filvâki Vâsıf'ın dediği gibi asıl düşünülecek madde rehin ve güzeşte husûslarıdır. Ve belki fakīre kalırsa meselenin asıl sarf-ı efkâr olunacak ciheti, alınacak akçenin sûret-i sarfıdır. Zîrâ Devlet-i Aliyye'nin Avrupa'ca olan şân ü i'tibârlarına nazaran rehine hâcet olmayarak istikrâz mümkin olup güzeşte husûsu dahi korkulacak bir maddedir. Fakat akçenin sarfı husûsu gāyet müdakkıkāne düşünülecek bir şeydir. Zîrâ bir devletin istikrâzı bir şahsın istikrâzına kıyâs olunabilir. Şahıs hakkında olan

istikrâzın hüsn ü kubhu ise cihet-i sarfıyla mütemeyyiz olur. Meselâ kârgüzâr müdebbir olup da sermâyesi olmayan bir tâcir istikrâz eylediği akçeyi hüsn-i sûretle i'mâl eylediği hâlde hem güzeştesini edâ eder ve hem de kendi geçinir. Ve belki bu sûretle dahi borcunu tediye edüp de sâhib-i sermâye olabilir. Ammâ sefâhatle sermâyesini tüketmiş olan bir mirâsyedi istikrâz etmiş olsa, bu akçeyi dahi bîhûde harc edeceği cihetle yalnız medyûn olmaktan başka bir şey hâsıl edemez. İşte bir devletin istikrâzı dahi buna mıkyâs olup, alacağı akçeyi sahîhen istifâde edeceği yere sarf eylediği halde, bu istikrâz kendi hakkında fâide-bahş olur. Ammâ eğer nâ-be-mahal harc edecek olursa, hiç güzeştesiz bile istikrâz etmiş olsa, hakkında muzırr olacağı bî-iştibâhtır. Biz yine sadede gelelim.

Defter Emîni Hasan Efendi'nin Meâl-i Takrîri: Zevâid[i] taklîl ile Devlet-i Aliyye'nin îrâd ve masrafını ta'dîl mümkin değildir. Zîrâ serhâdler mevâcibinden bâz be-hazîne kılınan mebâliğ ve matbah ve arpa emânetlerinden tenzîl ile hâsıl olan menâfi' nihâyet dereceye gelmiş olup, fîmâba'd tasarrufa tahammülü yoktur. Kaldı ki teksîr-i îrâd irâdesiyle fâizi küllî olan cizyeler ve Haleb gümrüğü eshâm i'tibâr olunur ise bir mikdâr şey husûle gelmesi egerçi mümkin olup, ancak bundan hâsıl olacak meblâğ Devlet-i Aliyye'nin def'-i servetine kâfî olmayarak zarûrî istidâneye ihtiyâc messetmekle mümkin olduğu hâlde, Felemenk ve Fransa ve İspanya devletlerinden ceste ceste edâ olunmak üzere beş on bin kese akçe istikrâz kılınmak husûsuna nizâm verilirse münâsib olmak gerektir ifâdâtından ibârettir.

(102) Bu takrîrin red ve kabûlü bahsinde Müverrih Vâsıf Efendi der ki, eshâm olunacak cizyelerden ancak bir iki cizyenin eshâma tahammülü olup, onlardan dahi şifâ'-i sadr hâsıl olmayacağı ve Halep muhassıllığı gümrükten ibâret ve sâir mülhakātı bî-menfa'at olduğuna binâen Halep gümrüğü muhassıllıktan ifrâz olunduğu sûrette muhassıllığa vehn-i küllî ârız olup, malı hebâ ve zararı fâidesinden ziyâde olacağı zâhirdir. Ancak madde-i istikrâzın sühûleti bulunduğu halde tanzîminde beis olmadığı müsellemdir. Vâsıf'ın bu sözü teslîme şâyândır. Ancak şimdi beyân ettiğimiz mütâla'âta binâen istikrâz olunacak akçenin mahalline sarfı lâzım olup, ol vakit alacakları akçeyi sahîhen devletin istifâde edeceği sûretle harc edebilecekler miydi? Burası bizce mechûl olduğundan, lâ ve naam diyemeyiz. Elhâc Selim Ağa'nın müfâdd-ı takrîri bu

vechiledir ki, cümlemiz Devlet-i Aliyye'nin perverde-i nân u ni'meti ve kalîl ü kesîr neye mâlik olduk ise bu devletin semere-i birr ü inâyeti olup, vakt-i vüs'atte edâ olunmak şartıyla ricâl-i devlet ve erkân-ı saltanattan tahammüllerine göre birer mikdâr meblâğ istikrâz olunur ise, vâfır şey hâsıl olacağı memâlik-i mahrûsada hâsıl olan penbe ve duhân dönemlerine nizâm verildiği gibi, taraf taraf tashîh ve taht-ı râbıtaya idhâl birle ber-vech-i mâlikâne füruht olunur ise yedi sekiz bin kese hâsıl olması me'mûl olup, ancak sûret-i tefhîmi muhtâc-ı tahsîl olmağla, irâde buyurulduğu hâlde tafsîl olunacağı ve Aydın muhassıllarına muhassas olan hazariyye ve mübâşiriyye-i hazariyye ve hass ve zahîre-bahâ ve sâir vâridât-ı mu'ayyene cem' olunsa külliyetlü şey hâsıl olup, bir mikdârı mâl ve kusûru fâiz farz olunarak manâsıb-ı vüzerâdan ifrâz ve muhassıllık i'tibâriyle erkân-ı saltanattan ma'lûmü'l-esâmî kimselere mu'accelât-ı mukadderesiyle ber-vech-i mâlikâne tevcîh olunur ise, bundan dahi birkaç bin kese husûle geleceği tedâbîrinden ibârettir.

Bu takrîrin sûret-i muhâkemesinde dahi Vâsıf Efendi der ki, Devlet-i Aliyye ricâlinden *lev faraznâ*[42] istikrâz murâd olundu, ricâl beyninde mütemevvil ancak üç beş kimse bulunup, kırkar ellişer kese alınsa devletin ne derdine dermân olabilir? Ancak dönüm-i penbe erbâb-ı vukūftan tahkīk ve cihet-i nizâmı tedkīk olunup, imkânı bulunduğu sûrette fevâid-i kesîreyi müstelzimdir. Lâkin nizâm bulacağı mahall-i teemmüldür. Ve Aydın Eyâleti ifrâz ve vâlîlere mahsûs olan vâridât-ı mu'ayyenesi eshâm vechile ber-vech-i mâlikâne füruht olunur ise birkaç bin kese akçe hâsıl olacağına ve refte refte mahlûlâtından dahi küllî fâide melhûz olduğuna nazaran sûret-i tanzîmi akla mülâyimdir. **(103)** İşbu keyfiyyet bi-tefâsîlihâ rikâb-ı husrevâneye arz olundukta, Aydın maddesi muvâfık-ı re'y-i hümâyûn olmağla, etrâfıyla mülâhaza olunarak nizâmı verilmek bâbında hatt-ı hümâyûn sâdır oldu.

Ahvâl-i Berrüşşam

Sayda Vâlîsi Cezzar Ahmed Paşa bin yüz doksan üç târîhinde Akkâ'da ikāmete niyyet edüp, etrâfına müceddeden hendek çevirmiş ve bütün ahâlî-i kurâyı cümle bu hizmette angarya ettirmiş olduğundan, doksan dört

[42] Farzedelim ki.

senesinde kendisinden şikâyet olunmağa başlamış ise de, Akkâ Kal'ası'na gereği gibi istihkâm verip temellemiş olduğundan şikâyât-ı vâkı'a bir şeyi müfîd olmamıştır.

Bu esnâda Cebeli Lübnan hâkimi olan Emîr Yûsuf kendi birâderlerini istirkâb ile gadr sevdâsına düşüp, hattâ ba'zılarını katl etmiş ise de, birâderi Emîr Ahmed meşâyıh-ı Canbulatiyyeye ilticâ vü dehâlet ve anlar dahi himâyeye mübâderet etmekle, Deyrü'l-Kamer'i basmak üzere asâkir-i külliyye cem' ettikleri haberi Emîr Yûsuf'a vâsıl olıcak, Cezzar'dan isti'âne etmek üzere Deyrü'l-Kamer'den hurûc ile Akkâ'ya vâsıl oldukta, Cezzar kendüye ikrâm ü iltifât etmiştir. Berü tarafta Emîr Ahmed ile meşâyıh-ı Canbulatiyyeye Deyrü'l-Kamer'e gelüp ekâbir beldelerini cem' ile emâret-i Cebel'in Emîr Ahmed'e tevcîh olunması istid'âsıyla Cezzar'a bir kıt'a mahzar takdîm etmişler ise de, Cezzar Emîr Yûsuf'u iltizâm edüp ma'iyyetine mikdâr-ı kifâye asker terfîkıyle Cebel'e irsâl etmeğin, tarafeynden muhârebeye kıyâm olunup, asâkir-i Cezzâr gālib ve muzaffer olmağla Emîr Ahmed ile meşâyıh-ı Canbulatiyye mağlûben Bekā' cânibine ric'ât ile Şam vâlîsi bulunan Azmzâde Mehmed Paşa'dan taleb-i mu'âvenet eylediler. Mehmed Paşa ile Cezzar beyninde dahi filasl bürûdet olduğundan, bu istid'âlarını kabûl ile kendilerine bir mikdâr asker gönderdi. Keyfiyyet Emîr Yûsuf'un ma'lûmu oldukta, ma'iyyetinde bulunan asâkir-i Cezzâr'ı Bekā' tarafına sevk etmekle tekābül-i farîkayn vukū'unda iki taraftan dahi küllî nüfûs telef olduktan sonra, asâkir-i Cezzar gālip gelmekle Emîr Ahmed Vâdî-i Tîm'e azîmet ve asâkir-i Şâmiyye Şâm'a ric'at etmeğe mecbûr oldular. Emîr Yûsuf dahi asâkir-i Cezzar ile mansûr u muzaffer olarak Deyrü'l-Kamer'e gelip bilâ-mezâhim hükûmeti Cebel'i zabt eylemiştir. Bu muhârebedeki asâkir-i Cezzar'a başbuğ olan mîr-i mîrandan Selim Paşa'dır ki, Mısır'dan kendisiyle berâber firâr ederek ol vakitten berü kendi yanında bulunmağla indinde makbûl ve mu'teber olup, kethüdâlık hidmetinde kullanur ve ekseriyâ asâkire başbuğ edüp oralarda olan muhârebelere anı gönderir idi. Bu sûretle ol havâlîde pek çok hânedânları bitirip emvâl ü emlâklerini zabt etmiş ve 197 senesine değin hâl bu minvâl üzerine gitmiştir.

(104) Ve egerçi kendisinin bu derecelerde kesb-i kuvvet etmesinden erkân-ı devlet endîşe-nâk iseler de, oradan kaldırmağa dahi cesâret edemez-

lerdi. Ve vükelâdan ba'zıları kendi aleyhinde bulunmuşlar ise de, tarafgîrleri dahi eksik değil idi. Binâenaleyh Hazîne-i Evrâk'ta dest-res olabildiğimiz ba'zı telhîsâta nazaran bu hılâlde Cezzar Paşa'ya Bosna Eyâleti tevcîh ile Sayda Eyâleti'nin âdemlerinden birine ihâlesi ve evvel-bahârdan mukaddemce hareketle Bosna cânibine azîmet etmesi zımnında kendisine irsâl buyurulmuş olan tahrîrât-ı sâmiyeye cevâben 197 senesi muharreminin on yedisi târîhiyle müverrahan ve îrâd olan kāimesinde bast-ı a'zâr ile Bosna vâlîliğinden isti'fâ etmiştir. Şöyle ki; Dürzi Dağı'nın bu esnâda vukū bulan ihtilâlinden bahsile te'mîn-i bilâd ve terfîh-i ibâd içün buranın nizâmına dâir kullarına hitaben emirnâme vürûduna muntazır iken, ber-minvâl-i muharrer Bosna Eyâletinin tevcîhine dair tahrîrât-ı sâmiye vürûd eyledi. Halbuki maktûl Tahir[43] Ömer'in levâhık u etbâ'ı ne kadar bin nüfûsa bâliğ olduğu ma'lûm olup, sekiz sene zarfında bunlardan itlâf olunabilenler pek cüz'î olarak bakıyyesi birer köşede müterakkıb-ı fursat olduklarından Hakk alîm ü dânâdır ki, bu havâlîye gelelidenberü üzerimden silâh çözmeyip gece gündüz hâb u râhatı terk ile bir tarafa mümkin mertebe nizâm verip gāilesinden berî oldum tasavvurunda iken bir taraftan böyle şûriş ü ihtilâl zuhûra geliyor. Kulları bu havâlînin tanzîm-i emrinde bu kadar ta'b ü meşakkat çeker iken, hazînedâr ve sâiri nasıl uhdesinden gelebilirler ve mukaddemleri buralara mutasarrıf olan vüzerâ ve mîrimîrânların idâreleri bu vechile olduğu dahi efendilerimizin ma'lûmlarıdır. Velhâsıl bu sûrette sekiz sene çekilen ta'b ü meşakkat dûçâr olduğumuz masârif-i kesîre hiçe sayılmak lâzım gelip, egerçi bu âna kadar kesb ü iddihâr eylediğim şân ü i'tibâr ve servet ü iktidâr eser-i teveccühât-ı Hazret-i Zıllullahî olarak uğur-ı hümâyûnlarında dünyâ mâlı değil cânımı dahi fedâ edeceğim bî-iştibâhtır. Ancak bu havâlînin şekāvet-pîşeleri fursat bulup da meydana çıkacak olurlarsa, Tahir[44] Ömer'in vaktinden daha fenâ olup, efendilerinize bir büyük baş ağrısı olacağı zâhirdir. Bu hâle nazaran buraların tesviye vü tanzîmi Bosna umûrundan ehemm ü akdem idiği emr-i müberhendir. Kaldı ki külliyetlü kapu halkıyla Bosna'ya gitmek emr-i asîr olduktan başka, esnâ-yı râhda olan kurâ ve kasabât dahi harâb olmak lâzım gelüp, azlıkla gidildiği

[43] "Zâhir" olmalı (A.Ö).

[44] "Zâhir" olmalı (A.Ö).

sûrette dahi nazar-ı evliyâ-yı na'îmde mahcûb olmak mukarrerdir deyü arz u inhâ etmiş olduğundan, Bosna'dan sarf-ı nazarla Sayda havâlîsinin tanzîm-i kâffe-i umûru kendisine havâle buyurulmuştur. Gelelim Cebel-i Lübnan vukū'âtına. Cezzar Paşa 197 ve 198 senelerinde meşâyıh-ı Benî Mitvâl (105) ve Emîr Yûsuf ile pek çok muhârebeler edüp de nihâyet cümlesini tenkîl ü tezlîl etmiş olup, bu vekāyi'in keyfiyyeti ve hakīkati ol tarafta yazılmış olan ba'zı târîhlerde mastûr ise de, bu tarafça olan ma'lûmât Cezzar'ın tahrîrâtından müstenbit olarak maslahat başka renge konulmuş ve *Vâsıf Târihi*'nde dahi bu vechile tahrîr olunmuş olmağın, ibtidâ Vâsıf'ın rivâyetini tahrîr ettikten sonra vukū'-ı hâlin beyânına mübâderet edelim.

Vâsıf'ın hulâsaten tahrîrâtı bu vechiledir ki, Dürzî Hâkimi Emîr Yasef-i Şihâbî tarîk-ı isyâna sülûk ile uhdesinde olan mukāta'ât-ı mîriyyeden îcâb eden mebâliği havâle olunan sâlyânecilere edâ etmeyip tehî-dest i'âde eylediğinden başka ol havâlîde mütemekkin olan evbâş-ı kızılbaştan iki bin mikdârı ve sâir Dürzî ve Kesrevân nasârâsından bir hayli eşkıyâyı başına cem' ile müsta'idd-i harb ü peygâr olup, bir mikdârını Vâdî-i Humâm üzerinden Sayda'ya ve bir mikdârını Ba'lebek ve Bika'ü'l-azîz ve Ceba' üzerlerine ve Haydar-ı Farsî Şukayf mukāta'asına ve Ukayli Beşâre mukāta'asına ve sâir rüesâ-yı Dürziyânı birer mukāta'aya tertîb ve nâmzed ederek her birine hıl'atler ilbâs etmiş idi. Merkûm Ukayl başındaki usât ile bağteten Beşâre mukāta'ası üzerine hücûm edip, Sayda Vâlîsi Cezzâr Ahmed Paşa'nın silâhları ve mukāta'a-i mezkûrenin mütesellimi olan Süleyman Ağa'yı ma'iyyetinde bulunan piyâdegân ve etbâ'iyle şehîd ettiklerinde, mahall-i merkūm re'âyâsını dahi taraf taraf nâmzed oldukları mukāta'âtın zabtına mübâşeret eyledikleri, Cezzar'ın ma'lûmu olıcak, dâiresinde mevcûd olan asâkir ile kethüdâsı Selim Paşa'yı kandırıp eşkıyâ üzerine i'zâm etmekle, Selim Paşa ibtidâ Beşâre mukāta'asında müctemi' olan eşkıyâ üzerine varup lede't-tekābül birkaç sâ'at kadar iş'âl-i naîre-i harb ü peygâr olunarak gürûh-ı eşkıyânın bir nicesi kantara-i seyfden güzâr ve bakıyyetü's-süyûf firâr eylemiş ve mukaddemâ Sur üzerine gelmiş olan Hamza Ahmed dahi tutulup derhal cezâsı tertîb olunduktan sonra, Selim Paşa Şakif mukāta'asını zabt etmiş olan Haydar-ı Fârsî nâm şakīnin üzerine hareket edip, birkaç sâ'at muhârebe vukū'undan sonra anı dahi münhezim ü perîşân etmiş olduğu ve bundan sonra Cezzar

Dürzî Dağı'na nizâm vermek kaydında bulunduğu ifâdâtıyla berâber, mezkûr muhârebelerde kat' olunan rüus-ı eşkıyâ bâ-defter bu esnâda taraf-ı müşârünileyhden Dersa'âdet'e irsâl olunmuş olmağla, ibreten li's-sairîn sarây meydânına ilkā olundu. Ve Cezzar'ın bu hizmeti nezd-i evliyâ-yı umûrda meşkûr olarak ol havâlînin kâffe-i nizâmâtı hasren kendüsünden matlûb idiği beyânıyla tarafına ısdâr-ı menşûr kılındı.

(106) İşte *Vâsıf Târihi*'nde 198 senesi vekāyi'i hılâlinde bu vechile mastûr olup, ama ol tarafta yazılmış olan ba'zı târîhlerde böyle tahkîk-i madde olunmuştur ki; Cezzar Safed gibi bilâd-ı Beşâre'yi dahi zabt etmek fikrine düşüp, ol havâlîde bulunan meşâyıh-ı Benî Mitvâl bu kasdını ihsâs etmeleriyle kılâ' u bikā'a tahassun birle müteheyyi-i kıtâl olmuşlar idi.

Meşâyıh-ı Benî Mitvâl üç hânedândan ibâret olup, biri Alî Sagīr'in hânedânıdır ki Şeyh Nâsîf ile karındaşlarından ibârettir. İkincisi hânedân-ı Münker ki Şeyh Muhammed ile kabîlesidir. Üçüncüsü Şeyh Haydar-ı Fârsî ve müte'allikātıdır. İşte Cezzar'ın asâkiri bunların üzerine hücûm ettikte, beynlerinde ol kadar muhârebât-ı şedîde vukū' bulmuştur ki, istimâ'ı nevcevânları pîr-i nâtuvân eder. Zîrâ Cezzar'ın askeri kesret üzere olduktan başka şu'le-i cevvâle gibi âteş-feşân idiler. Şeyh Nâsîf ise gāyet fâris ü bahâdır ve karındaşı Şeyh Ahmed dahi ma'rekegâhda yüz atluya mu'âdil olduklarından başka, kâffe-i fürsân-ı Benî Mitvâl'i cem' etmiş olduklarından ber-vech-i meşrûh gāyet hûnrîzâne mukāteleler vukū'undan sonra Şeyh Nâsîf ile Şeyh Ahmed kurşun ile urulup katl olunmağın, asâkir-i Benî Mitvâl münhezim olup her biri birer köşeye firâr ve ihtifâ etmeğe mecbûr olmalarıyla, asâkir-i Cezzar bilâd-ı Beşâre'yi ve ol havâlîde olan kılâ' ü bikā'ı zabt etmişler ve Şeyh Haydar-ı Fâris'in mütahassın olduğu Şakif Kal'ası'nı dahi muhâsara edüp bir müddet sonra anı dahi teshîr eylemişlerdir.

İşte bu sûrette Ali Sagîr ve Münker Hânedânları mahv olup rûy-i arzda isimleri dahi unutulmuştur. Ve bu vechile Cezzar Sur şehrine ve ol havâlîde olan bi'l-cümle bilâd ü emsâra mâlik ve mutasarrıf olmuştur.

Ve bundan sonra Emir Yûsuf'la muhârebesi vukū' bulmuştur. Şöyle ki, 198 senesinde Emîr Yûsuf'un dayısı olup Vâdî-i Tîm hâkimi olan Emîr

İsmâil, Cezzar'a arîza yazup, Dürzî Dağı'nın hükûmeti kendisine verilirse Cezzar'in dâiresine üç yüz bin guruş vermek üzere müte'ahhid olduğunu iş'âr ettikte, derhâl Cezzar dahi şartnâmeyi kendisine gönderdiğine binâen, Emîr İsmâil Akkâ'ya gelip Cezzar ile mülâkāt ettikte, kendisine ikrâm ü iltifât edip ma'iyyetine dahi bir hayli asker terfîk ile Deyrü'l-Kamer'e irsâl eylemiş ve Emîr Yûsuf'un birâderi sâlifü'z-zikr Emîr Ahmed dahi Emîr İsmâil ile birleşerek hükûmette kendüye müşterek olmuş idi. Emîr Yûsuf vâkıf-ı hâl oldukta cem'-i asâkir ile mukābeleye kıyâm etmiş ise de Dürzîler iki fırka olmak hasebiyle Cezzar gālib geldiğinden, Emîr Yûsuf kibâr-ı memleketiyle bir tarafa çekilmeğe mecbûr olmağın, Emîr İsmâil Deyrü'l-Kır'a gelerek zabt-ı hükûmet edüp Cezzar'a va'd ü ta'ahhüd etmiş olduğu meblağı tahsîl dâ'iyesiyle ahâlî ve fukarâyı tecrîm etmeğe başlamıştır.

(107) İşte Cezzar bu vukū'âtı başka renge koyarak Dersa'âdet'e tahrîr ile Cebel-i Lübnan'ın kâffe-i umûrunu kendüye havâle ettirmiş ve Berrüşşâm'da ikmâl-i dâ'iye-i nüfûz ve istiklâl içün kendisinin ihdâs edegeldiği vukū'âtı Bosna vâlîliğinden istîfâya medâr ittihâz eylemiştir. Halbuki Cezzâr'ın merâmı Berrüşşam'da kesb-i istiklâl ile Cebel-i Lübnan'dan bir hayli akçeler cem' etmekten ibâret olarak, Emîr İsmâil'in ibkāsını dahi istemeyip tagyîr-i hâl murâdı olduğundan, ol vakit dâiresinde nâfizü'l-kilem bulunan Mihail Aleskürc tarafından Emîr Yûsuf'a hufyeten bu vechile bir mektûb yazılmıştı ki, "eger dayının vereceği meblağı vermeye ta'ahhüd eder isen hükûmetin sana tevcîh olunacağına ben kefîlim, hemen durmayıp Akkâ'ya gelerek Cezzâr ile mülâkāt edesin" deyü tahrîr olunmuş olduğundan, Emîr Yûsuf dahi mendil-i re'y ü emân boynunda olduğu halde Akkâ'ya gelip Cezzâr ile mülâkāt ettikte, üç ay zarfında Cezzar'ın hazînesine iki yüz bin guruş teslîm olunmak üzere bir sened verdikten sonra, ma'iyyetine Cezzar tarafından terfîk olunan asâkirle alâ-cenâhi'l-isti'câl Dürzi Dağı'na gidip ve kimse haberdâr olmaksızın sabâhleyin Deyrü'l-Kamer'i asâkirle kuşatarak dayısını tutup habs etmiş ve Cezzar'a ta'ahhüd ettiği meblâğ içün o dahi ahâlîden külliyyetlü akçe cem' ile irsâl eylemiştir. İşte vâki hâl bu vechile olup Vâsıf Efendi maddeyi tahkīk etmeksizin tarihçe bir şey istifâde olunmayacak sûrette keşîde-i silk-i inşâ eylemiştir.

Belgrad Muhâfızı İzzet Mehmed Paşa'nın Vefâtı

Belgrad muhâfızı sadr-ı esbak İzzet Mehmed Paşa evâil-i rebî'ülevvelde vefât edip, bu esnâda Belgrad muhâfazasına bir vezîr-i rûşen-zamîrin me'mûriyyeti lâzımeden olduğuna binâen, Belgrad muhâfızlığı hâlâ Mora muhassılı olan Vezîr Raif İsmâil Paşa'ya tevcîh ile bir an akdem mahall-i me'mûriyyetine vusûlü emr ü iş'âr olunup, bu takrîble münhal olan Mora muhassıllığı Kandiye Muhâfızı Vezîr Melek Mehmed Paşa'ya ve Kandiye muhâfazası Eğriboz Muhâfızı Vezîr Genç Mehmed Paşa'ya tevcîh olundu.

Tercüme

Müteveffây-ı müşarünileyh Rum Mehmed Paşa'nın ahfâdından Hüseyin Bey nâm kimesnenin oğlu olup, bin yüz otuz altı târihinde Bolu Sancağı muzâfâtından Çarşamba kazâsına mülhak Beylik nâm karyede tevellüd ederek sinn-i temyîze vusûlünde,

Şiir

Tenekkuli'l-mer'i fi'l-âfâki yeksibuhû
Mahâsinen lem yekün minhâ bi-beldetihî
Emâ terâ beydeke'ş-şatranci eksebehû
Hüsnü't-tenakkuli fîhâ fevka rütbetihî[45]

mazmûnuna tevfîk-ı hareketle Dersa'âdet'e geldikte ba'zı nâfizü'l-kilem kimselere (108) kesb-i ta'alluk edüp ol takrîble teberdârân zümresine mülhak oldu. Ba'dehû tahsîl-i ma'ârife sa'y ü verziş edüp muktezâ-yı isti'dâd-ı mâderzâdı hasebiyle az vakit zarfında tahsîl-i bizâ'a-i ilm ü ma'rifet ederek dârüssa'âde ağası halîfesine mülhak ve çok geçmeden kapu hasekisi ve bir müddet sonra bi-hasebi't-tarîk baş halîfe olup ağalar vaktinde "Bey Halîfe" denmekle kesb-i şöhret etmişti. Baltacılar Ocağı'nın ilgâsı hasebiyle ağaların inkılâb devrinden bi-hasebi't-ta'alluk kendi hakkında muâhezeden havf olunur iken bay ve gedâ ile olan hüsn-i ülfeti ve bîçârelere hasbî i'âneti kendisinin bu muâheze-i melhûzeden halâsına ve belki kesb-i ikbâl etmesine sebep olarak

[45] Şiirde icmalen beldeler gezmenin kişiye kazandıracağı faydalardan bahsedilmektedir.

dârüssa'âde ağası yazıcılığıyla kesb-i temeyyüz ü şân ettikten sonra isâbet-i ayn ile ikbâli karîn-i zevâl oldu. Şöyle ki: Teberdârân zümresinin ref'inde hudâvendigâr-ı sâbık hazretlerine mümâşât etmeyerek men' ve mukâbeleye ictisâr etmesi muharrik-i gazab-ı pâdişâhî olup, hattâ hâkān-ı müşarünileyh hazretleri arkasından hançer attığı mervîdir. Bu sûrette ma'zûl olup müddet-i kitâbeti kalîl olduğundan kesret-i deyne mübtelâ olduğu halde kayınpederinin hânesinde tufeylî sûretinde ikāmete mecbûr ve ekârib-i 'akâribmünşânın zehr-i imtinânıyla telhkâm u bîhuzûr olmuş iken, sâkin oldukları hâne muhterik olıcak, mâl ıtlâk olunur her neye mâlik ise muhterik ve telef olduktan başka, sahîb-i hâne bu kazâyı müşârünileyhin şeâmet-i kademine haml ile mukaddemâ telmîh sûretinde ettikleri ta'rîzâtı bu def'a tasrîh etmeğe başladılar. Bu esnâda merhûm Sultan Mustafa hazretleri muhterik olan mahalleri geşt ü güzâr ederken müşârünileyhin hey'et-i mütenekkire ile vîrânede ekser topladığını görüp hâl-i perîşânına kesb-i ıttılâ ettikte, şefekat buyurup hâtırını tatyîb ettikten sonra tekrâr yazıcı nasb etmişler idi. Bundan sonra yevmen fe-yevmen ikbâli müterakkī olarak seksen iki târîhinde Darbhâne-i Amire emîni ve Sultan Abdülhamîd Han hazretlerinin cülûsunda şehremini ve ba'dehû uhdesine rütbe-i vezâret tevcîh buyurularak İstanbul kaymakāmı ve Muhsinzâde Mehmed Paşa vefât ettikte sadrıâzam olmuş idi. Yukarıda zikr ettiğimiz vechile ol asırda şeyhülislâm bulunan İbrâhim Beyefendi ile beynlerinde vâki' olan mu'âraza ve münâkazadan dolayı sadâretten azl olundukta, Aydın muhassılı ve sonra mısr-ı Kāhire vâlîsi ve bâ'dehû Rakka ve Sivas ve Erzurum eyâletlerine ale't-tevâli vâlî olduktan sonra Silâhdâr Mehmed Paşa'nın vefâtında mükerreren sadrıa'zam olup, ancak müşârünileyh betâet ü rehâvet üzere mecbûl olarak, zimâm-ı umûrunu kaynı İsmâil Ağa'ya teslîm etmesiyle lisâna geldiğinden başka, zamân-ı sadâretinde bi-hikmetillâhi te'âlâ kesret üzere harîkların vukū'u bir takım erâcîfin (109) şuyû'una sebeb olarak, hattâ ba'zı harîklerde hakkında halk şetm ü düşnâma ibtidâr eder oldular. Binâen alâ-zâlik sadâretten azl ile Filibe'de ikāmete me'mûr olmuş idi. Muahharan Belgrad muhâfızı ta'yîn buyurulup bir müddet mürûrundan sonra terk-i gāile-i dâr-ı fenâ etti.

Mütemekkin ve vakūr ve sâhib-i akl ü şu'ûr ve hüsn-i hulk ve tahâret-ı zeyl ile meşhûr ve devlete sâdık ve hayır-hâh ve mazbûtü'l-lisân ve ketm-i esrârda yegâne-i zamân, ehl-i hüner ve fukarâ-perver olup, bulunduğu eyâletler

ahâlîsi bi'l-cümle kendisinden hoşnûd ve müteşekkir idi. Kimse hakkında ızmar-ı kîn etmediğinden gayrı kemlik gördüğü kimselere hüsn-i mükâfât ederdi. Hattâ karîb ü karîni bulunmuş ve kendisini lisâna getirmiş olan şahsa ma'lûm-ı enâm olduğu üzere irhây-ı inân etmesi eyyâm-ı nekbetinde kendüden müşâhede eylediği cevr ü ezânın mücâzâtı olduğu mahremleri rivâyet eder. Ve cüst-cûy-ı ma'âyib ü mesâib dâ'iyesinde olanlar betâetinden gayrı hakkında isnâd eyleyecek bir şey bulamayacakları ittifâk-kerde-i erbâb-ı nasfettir, deyü *Vâsıf Târîhi*'nde muharrerdir.

Vefât-ı Reisülküttâb Mustafa Efendi

Birkaç günden beri illet-i mesâne ve ırku'n-nisâ ile esîr-firâş olan Reîsülküttâb Hacı Mustafa Efendi'nin yevmen fe-yevmen marazı müştedd olarak;

Mısra:

Ve dâü'l-mevti leyse lehü'd-devâu[46]

meâlinden gafletle ba'zı hazzâk-ı etıbbâ cûyende-i çâre vü devâ olmuşlar ise de müfid olmayup, şehr-i cumâdelûlânın on beşinci günü menşûr-ı hayâtı dest-i ecel-i nâke resîd ile pîçîde-i kîse-i inkızâ olarak *irciî*[47] emrine gerdendâde-i tav' ve rızâ olmağla, münhal olan riyâset hidmet-i celîlesi Şıkk-ı Evvel Defterdârı Feyzi Efendi'ye ve defterdârlık dahi mukaddemâ üç def'a çavuşbaşılık etmiş olu hâlâ defter emîni bulunan meşhûr Ahmed Nazif Efendi'ye ve defter emâneti sâbıkā Tersâne-i Âmire Emîni Hasan Efendi'ye tevcîh buyurulmuştur.

Tercüme

Müteveffâ-yı müşârünileyh mukābele-i süvâri ikinci halîfesi Süleyman Efendi'nin oğlu olup bin yüz otuz târîhinde tevellüd etmiştir.

[46] Ölüm derdine derman yoktur.

[47] Dön (Kur'ân, Fecr, 89/28).

Nazım

Akbil ale'n-nefsi ve istekmil fezâilihâ
Fe ente bi'n-nefsi lâ bi'l-cismi insânun[48]

müeddâsınca tehzîb ve istikmâl-i nefse gayret ve *el-veledu'l-hurru yaktefî bi-âsâri âbâihi'l-gurru*[49] mantûkunca tahsîl-i ma'ârife himmet ederek altmış altı tarihinde bilâ-istihkāk arabacılar kitâbetiyle def'aten (110) hâcegânlık rütbesine ve ba'dehû başmukāta'a mansıbına nâil ve dayısı merhûm Abdi Efendi nişancı oldukta, tuğrakeş ve defterdâr oldukta kîsedâr ve yetmiş altı ve yetmiş sekizde bir sene fazla ile mükerreren sipah kâtibi olarak vasat tarîka vâsıl olmuş idi. Seksen ikide ordu-yı hümâyûnda sâlisen sipâh kâtibi ve Han Tepesi ve Bender avdetinde küçük tezkireci olduğundan gayrı, riyâset vekâletiyle merâtib-i âliyeye tahsîl-i isti'dâd eylemişti. Ordu-yı hümâyûn Dersa'âdet'e geldikte, ordu ricâlinin ekserisi azl olunmuş iken hasâil-i hamîde ve ef'âl-i ber-güzîdesi kendisinin mansıbında bekāsına bâdî olarak doksan üç târîhinde kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve doksan dört senesinde kethüdâlıktan ma'zûl olmuş iken, defter emânetiyle hâtırı tatyîb olunup, doksan yedide tevkī'î ve der'akab reîsülküttâb olmuş. Ve bu sene vefât ederek civâr-ı Hazret-i Hâlid'de defn olunmuştur. Afîf ve âkıl ve edîb ve ba'zı meşâyıh-ı Halvetiyye'den münîb ve sâlik-i meslek-i *kün fi'd-dünyâ keenneke garîbün*[50] olarak nev-hevesân-ı zamân misillü elbise-i fâhireye meyl etmez ve kelâm-ı hakkı söylemekten çekinmez bir zât-ı huceste-sıfât olup, ashâb-ı mesâlihe rûy-dil ü mülâyemet göstermek meşrebi olduğundan herkes kendüden hoşnûd ve râzî idi.

Darendeli Mehmed Paşa'nın Vefâtı

Sadr-ı esbak Dârendeli Mehmed Paşa filasl Dârende'de Cebecizâdeler demekle ma'rûf olan hânedândan olup, Dârendeli Sarı Abdurrahman Paşa'nın akribâlarından olmak münâsebetiyle kapucubaşı ve Kesriyyeli Ahmed Paşa'ya kethüdâ olarak nice hidemât-ı Devlet-i Aliyye'de bi'l-istih-

[48] Nefsini ihmal etme, ona ihtiyaçlarını ver; zira sen bedeninle değil nefsinle insansın.

[49] Hür çocuk babasının izinden yürür.

[50] Dünyada garip gibi ol!

dâm kesb-i şöhret eylemiş ve seksen bir senesinde mîrâhûr-ı evvel ve ikide Boğaz muhâfızı olmuş idi. Ol vakit silâhdâr-ı şehriyârî bulunan Kara Vezîr'in sevkiyle doksan senesi zilka'desinde kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve on altı gün sonra sadrıa'zam olup, doksan iki şa'bânında azl ve muahharen İnebahtı muhâfızlığı ile vezâreti ibkā olunduktan sonra, doksan üç şevvâlinde mütekā'iden Darende'de ikāmete me'mûr kılınmış ve işbu on sekiz rebî'ülevvelinde yine vezâreti bi'l-ibkā Erzurum vâlîsi nasb olunmuş idi. Mansıbına vâsıl olmazdan mukaddem vefât eylemiştir.

Sinni derece-i seb'îne varmış ve feleğin germ ü serdini görmüş memdûhü'l-meâsir ve tehdîdini îkā'a kādir bir vezîr-i vakūr olup, ancak silâhdâr-ı müşârünileyh Mehmed Efendi'nin mizâcına tevfîk-ı hareket edemediğinden selefi gibi azli îcâb etmiştir. Dârende'de câmi' ve hammâm ve hân ve medrese ve köprü ve çeşme binâ ve ihyâsına ve ba'zı tarîkın tesviyesine himmet eylemiştir.

Süleyman Paşa'nın Zelzeleden Helâki

Ber-vech-i meşrûh Dârendeli Mehmed Paşa'nın vefâtı haberi evâhır-ı cumâdelûlâda Dersa'âdet'e (111) vâsıl oldukta, müddet-i medîde Erzurum'da ikāmeti hasebiyle ol havâlî ahvâline kesb-i vukūf etmiş olan ve hâlâ çavuşbaşı bulunan Süleyman Ağa'ya rütbe-i vezâretle Erzurum Eyâleti bi't-tevcîh, çavuşbaşılık dahi Tersâne-i Âmire Emîni Selim Sırrı Efendi'ye ve tersâne emâneti Arpa Emîni Abdullah Beyefendi'ye ihâle buyurulmuş idi. Süleymân Paşa zâten mümsik ve dâiresi mazbût olup, ancak kendisinde cem'-i mâl hırsı olduğundan, mansıbına azîmet hengâmında fukarâyı rencîde etmemesi kendüye tenbîh olunmuş iken, gûyâ varup da memâliki gāret ve yağmâ et denilmiş gibi, yola çıkıldığında uğradığı kazâları haklayarak ve cevânib-i erba'asına mübâşirler irsâliyle fukarâyı soyarak Ramazân-ı şerîf içinde Erzincan kasabasına vardıkta, yirmi beş kese zahîre-bahâya kat' ile ahâlîsini tazyîka mübâşeret edüp, müftîsi bir mütedeyyin ve mütesellim kimse olduğuna binâen, "fukarâ bu mikdâr meblâğı veremez ve bu derece zulm ü cevr câiz değildir" deyü recâ sûretinde nasîhata ictisâr ettikte, Paşa gazaba gelüp mübârek günde müftîyi habs ü tazyîk etmekten nâşî ahâlî bütün bütün me'yûs oldukları hâlde min-tarafillâh kasaba-i mezkûrede bir şiddetli zelzele

vukū'uyla paşanın mukīm olduğu hâne münhedim olarak kendisi ve etbâ'ı ve havâşîsi yıkılan sakf ü divârlar altında helâk olup, egerçi birkaç âdemi halâs bulmuş ise de, anların dahi a'zâsı şikest olarak hayâtlarından ümîd kalmamış ve müşârünileyhin şeâmet-i kudûmü âsârından olmak üzere, işbu zelzelede ahâlîden dahi pek çok kimseler telef olmuş olduğu bu esnâda Dersa'âdet'e inhâ vü i'lâm olundu. **Mısra:** *Ez-tîr-i âh-ı mazlûm zâlim emân nedâred*[51]. Müşârünileyhin bu kadar hırs u tama'la cem' ü iddihâr eylediği emvâlin birazı mâl-ı Kārûn gibi yer altında ve birazı Kürd hırsızları elinde kalarak ne kendisi hayrını gördü ve ne de hânedâna yaradı. *El-mer'u yücemmi'u ve'z-zemânu yüferriku*[52].

Garîbe

Müteveffâ-yı müşârünileyh birkaç sene mukaddem Bağdad'a me'mûr olup, hîn-i visâlinde ma'ârif-i cüz'iyyede mâhir bir şahsa mukārin olarak keyfiyyet-i müstakbelini istihrâc amelinde olmağla rütbe-i vezârete nâil olup, ba'dehû rütbe-i şehâdet olacağını mutazammın merkūm dahi bir zâyiçe yapup kendisine vermiş olduğundan, zâyiçeyi hırz-ı cânı gibi saklayıp ba'zan mahrem-i esrâr geçinen kimselere gösterdiği menkūldür. Bu takdîrde merkūmun bi-hasebi't-takrîb tertîb etmiş olduğu zâyiçenin ahkâmı zâhir olmuş demek oluyor. Ammâ şehâdet mertebesi zâhir-i hâlinden bahs olunmayarak mü'min muvahhid hakkında hüsn-i zan mu'âmelesi olunduğu hâlde abd ile ma'bûd arasına girilmez meselince; *ve le urcifenne li-ibâdî fî hayri leyâlin fe men kabaztuhû fîhâ (112) kâfiren kânet minyetuhü'lletî kaddertü aleyhi ve men kabaztuhû fîhâ mü'minen kânet şehâdeten*[53] hadîs-i kudsîsi üzere olabilip, zelzele-i mezkûre Ramazân-ı şerîfte olup hadîs-i şerîfte *hayru leyâlin* kaydı cây-ı ta'accüb ve ibrettir.

Müşârünileyh Süleyman Paşa'nın vefâtı hasebiyle münhal olan Erzurum Eyâleti Trabzon Vâlisi el-Hâc Ali Paşa'ya ve Trabzon Eyâleti oğlu Mikdad

[51] Zalimin, mazlumun ahından çıkan oktan kaçışı yoktur/Mazlumun ahı zalimi berbâd eder.

[52] Kişi toplar, zaman harcar.

[53] Kullarımın ruhunu en hayırlı gecede kabz ederim. O gece kâfir olduğu hakde ruhunu kabz erttiğimin kaderi bu şekildedir. Mümin olduğu halde ruhunu kabz ettiğim ise şehid kabul edilir.

Paşa'ya ve İçel Sancağı ilhâkıyla Karaman Eyâleti Vezîr Çerkes Hasan Paşa'ya ve Adana Eyâleti Gönye Sancağı Mutasarrıfı ve hâlâ Faş muhâfızı olan Vezîr Halil Paşa'ya ve Musul Eyâleti Vezîr Timur Paşa'ya tevcîh buyurulup ve sâbıkā Musul vâlisi Yazıcızâde Vezîr Mustafa Paşa Sivas'a doğru geldikte hâline çesbân bir mansıb ile mesrûr kılınmak va'd olunup, Kayseriyye Sancağı Abdülcelilzâde Mehmed Paşa'ya ve Çorum Sancağı ber-vech-i ilhâk Kars Beylerbeyisi Mustafa Paşa'ya işbu Ramazân-ı şerîfin yirmi ikinci günü tevcîh buyuruldu.

Sadr-ı Rum Nâfi Efendi'ninVefâtı

Rumeli kadı'askeri bulunan reîsü'l-ulemâ Atâullah Efendi müddet-i örfiyyesini ikmâl etmekle, Rumeli kadıaskerliği bâ-pâye-i Rumeli sâbıkā Anadolu kadı'askeri olan Seyyid Nâfi Efendi'ye rebî'ülâhırın yirmi dördüncü günü tevcîh olunmuş idi. Birkaç ay sonra ya'nî işbu Ramazân-ı şerîfin yirmi altıncı günü Nâfi Efendi merak ve żîk-ı sadr illetlerinden vefât etmekle Rumeli sadâretine egerçi kā'ide-i tekrâr üzere selefi müşârünileyh Ahmed Atâullah Efendi müteheyyi ise de, mansıb-ı mezkûrdan infisâli birkaç ay mukaddem olduğuna ve kuzât-ı asâkirin bu hılâlde kılletine ve çünki;

Mısra:

Bî-based nebûd birâder ger peyamberzâde est[54]

mefhûmu üzere mukaddemâ pâye maddesinden dolayı Atâullah Efendi ile birâderi Mehmed Sadık Efendi'nin beynlerinde münâfese-i azîme tekevvün etmiş olduğundan, keyfiyyet gittikçe kesb-i izdiyâd ederek bayağı bir mecliste adem-i ictimâ'larını mûcib olacağı mülâhazasına binâen Rumeli kadı'askerliği hâlâ Anadolu kadıaskeri ve nakībüleşrâf olan Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi'ye ve Anadolu kadıaskerliği dahi müşârünileyh Mehmed Sadık Efendi'ye tevcîh buyuruldu.

Müeveffây-ı müşârünileyh Nâfi Efendi Sultân Mustafa Hân-ı Sâni devrinde müfti'l-enâm olan şehîd es-Seyyid Feyzullah Efendi'nin mahdûmu

[54] Peygamberzâde de olsa kardeş kardeşi kıskanır.

Çelebi Mehmed Efendi'nin oğlu olup, bin yüz otuz yedi târihinde müderris ve yetmişaltı târihinde Üsküdar mollası (113) ve seksen üçte Edirne kadısı ve seksen sekizde Medîne-i münevvere mollası olup doksan dörtte İstanbul pâyesi alup, doksan altıda Anadolu kadı'askeri olmuş ve yine târîh-i mezkûrda Rumeli pâyesi almış idi. İşbu doksan sekiz senesinde bilfi'l Rumeli kadıaskeri olup, ikmâl-i müddet etmeden ber-minvâl-i muharrer vefât etmiştir.

Vukū'ât-ı Mütenevvi'a

Dimaşk-ı Şam Eyâletine tâbi Havran nâhiyesinde Eski Şam demekle ma'rûf Busra nâm kal'ada mevcûd eser-i kadem-i Hazreti Nebevî olan hacer-i i'câz-eseri Şam vâlisi esbak Azmzâde müteveffâ Vezîr Mehmed Paşa mahall-i mezkûrdan kal' ile müteveffâ Esad Paşa'nın hânesine nakl ve vaz' etmiş olduğunu ve hacer-i mes'ûd-ı mezkûrun Câmi-i Emeviyye'de vâki merkad-i Hazret-i Yahya aleyhisselâmda müceddeden bir mahal binâsıyla oraya vaz' u ikāmesi veyâhud Dersa'âdet'e celb olunması münâsib idiğini hâlâ Şam vâlisi Derviş Mehmed Paşa bu def'a arz ve inhâ etmekle, Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye'de bu misillü teberrükât-ı seniyyenin vücûdu mahz-ı hayr u bereket ve vesîle-i yümn ü sa'âdet olduğu vârid-i hâtır-ı ilhâm-mazâhir-i şehriyârî olduğuna binâen, zikr olunan hacer-i şerîfin bu tarafa gönderilmesi bâbında Şam vâlîsine hitaben ısdâr-ı fermân kılınmış olmağla, birkaç ay mürûrunda ya'nî sene-i hâliye recebinin beşinde Dersa'âdet'e gelerek âlây-ı vâlâ ve ihtirâmât-ı lâ-tahassī ile Abülhamîd Hân hazretlerinin Bağçekapusu civârında müceddeden ihyâ buyurmuş oldukları türbe-i mu'attaraları içine vaz' olundu. Hacer-i mezkûr kāfile-sâlâr-ı enbiyâ aleyhi efdalü't-tehâyâ efendimizin kable'l-bi'se Şam-ı şerîfe ticâret tarîkıyla teşrîflerinde mahall-i merkūmda inüp de en ibtidâ kadem-i sa'âdetlerinin bastığı taştır deyü ahâlî-i Şam beyninde mervî ve meşhûr olup, ancak kadem-i şerîf-i Nebevî'nin zikr olunan hacere te'sîri keyfiyyetine tahsîl-i ıttılâ içün tetebbu'-ı kütüb-i megāzî vü siyer ve istintâk-ı ehl-i hadîs ü eser kılındıkta, Halebî'nin *İnsânü'l-uyûn* nâm siyer-i makbûlünde İmam Sübkî'nin meşhûr *Kasîde-i Tâiye*'sinden;

Şi'ir:

Ve essera fi'l-ahcâri meşyüke sümme lem
Yüessir fi ramlin Bathâ-yı Mekkete[55]

[55] Taşta iz bırakan senin yürümenin Mekke vadisindeki kuma bir tesiri olmadı.

beyiti ve İmâm Süyûtî'nin *Hasâis-i Sugrâ* nâm kitab-ı müstetâbında, *ve lâ vatîin alâ-haceri'l-evkad essere fîhi*[56] ibâresi bulunup, egerçi kabûl-i eser eden hacer ale'l-ıtlâk zikr olunmuş ve husûsıyla vukū'-ı esere delâlet eder bir ibâre-i sarîha ve bir rivâyet-i sahîhaya zafer mümkin olmamış ise de, *lev i'tekadtüm 'alâ hacerin le-nefe'aküm*[57] mefhûmü üzere nakş-ı kadem-i Fahr-ı Kâinât aleyhi ekmelü't-tahiyyât i'tikādıyla celb ü i'zâzı müstetbi'-i yümn ü bereket olduğu bî-iştibâhtır.

Özi Kal'ası'nın kilidi ve ol havâlînin sedd-i sedîdi mesâbesinde olan Prezin Adası'nın emr-i muhâfazası mühimm olmaktan nâşî, sâbıkā Akşehir mutasarrıfı mîrimîrândan İsmâil Paşa kapusu (114) halkından başka yetmiş nefer tâmmü's-silâh piyâde ile inşâallah evvel-bahârda varup muhâfaza etmek şartıyla saferin beşinci günü uhdesine Kocaeli Sancağı tevcîh olunmuştur.

Rebî'ülevvelin beşinci günü Şehzâde Sultân Süleyman ile Sultân Mustafa'nın bed'-i besmele cem'iyyetleri tertîb ve icrâ buyurulmuştur.

Hazîne vekîli olup bundan akdem si'âyet-i rukabâ ile der-i devletten dûr ve Medîne-i münevvere *alâ sâkinihâ efdalü't-tahiyye* güzârende-i eyyâm ü şuhûr olan Beşir Ağa akdemce hazînedâr-ı şehriyârî ta'yîn buyurularak Dersa'âdet'e da'vet olunmuşidi. Bu esnâda gelüp yine hidmet-i mahsûsa- i şâhâne şerefini ihrâz etmiştir.

Cumâdelûlânın beşinci günü Hekimbaşı Hâfız Hayrullah Efendi uhdesine Mekke pâyesi inâyet buyuruldu.

Delvine Sancağı mutasarrıfı olan mîrimîrândan Mustafa Paşa'nın hânesine leylen ba'zı eşkıyâ duhûl edüp kendisini katl ile zî-kıymet eşyâsını nehb ü gāret eyledikleri Dersa'âdet'e i'lâm olunmuş olduğundan, bu makūle şekāvete cür'et edenler buldurulup da te'dîb olunarak sâire ibret gösterilmesi zımnında Avlonya Sancağı Mutasarrıfı Kurd Ahmed Paşa'ya ve Rumeli kaymakamına ısdâr-ı fermân olunmuş ve münhal olan Delvine Sancağı Aydonatlı Abdurrahman Paşa'ya tevcîh kılınmıştır.

[56] Hangi taşa bassa onda iz bırakırdı.

[57] Samimi kalple taştan [bile] medet umsanız size o taşın faydası dokunur.

Erzurum vâlisi olan Timur Paşa'nın mîrimîrânlığı hengâmında âfâk-gîr olan şöhretine binâen, uhdesine rütbe-i vezâretle Erzurum Eyâleti tevcîh buyurulmuş idi. Bu vechile kendisine teveccüh eden ikbâle mağrûr olarak ümerâ-yı Ekrâd ile "mu'âmele bi'l-mücâmele" kā'idesini terk ettikten başka, tavr-ı vezârete münâfi ba'zı ahvâli mesmû olmaktan nâşî Erzurum'dan azl ile İçel Sancağı mutasarrıflığına me'mûr ve ikbâl-i sâbıkından mehcûr kılınmak hasebiyle münhal olan Erzurum Eyâleti sadr-ı esbak Dârendeli Mehmed Paşa'ya tevcîh olunmuştur.

Ve İnebahtı Sancağı Mutasarrıfı Vezîr Silâhdar Emin Paşa ve Azmzâde kethüdâlığından neş'et ederek bir takrîb ile nâil-i vezâret olan İbrâhim Paşa'nın bu âna dek bulundukları eyâlât ü elviyede harekât-ı pesendîdeye muvaffak olamadıkları cihetle vezâretleri ref olunarak, Emin Paşa Filibe'de ve İbrâhim Paşa Niğde'de ikāmete me'mûr kılındılar. Bu cihetle münhal olan İnebahtı Sancağı Resmo Mutasarrıfı İnebolulu İbrâhim Paşa'ya inâyet buyuruldu.

Beyşehri Sancağı mutasarrıfı mîrimîrândan Memiş Paşazâde Bekir Paşa tesvîlât-ı şeytâniyyeye ve ba'zı eşkıyânın mekr ü âline ittibâ ile müftî-i belde olan Mahmud Efendi'yi bi-gayrı hakkın katl ü i'dâm etmekle, mübâşir-i mahsûs gönderilerek ibtidâ paşa-yı mûmâileyh Konya'da kal'a-bend (115) kılınıp, çok geçmeksizin katl olundu. Bu husûsta eli ve medhali olan eşkıyâ firâr etmiş bulunduklarından anların dahi ele getirilmesi emr ü tenbîh buyuruldu.

Mustafa Paşa hazîne kâtibi iken bir takrîble nâil-i rütbe-i hâcegânî olan Yusuf Efendi hâline çesbân-ı manâsıb ile kayrılagelmiş iken süfliyyet-i cibilliyyesi hasebiyle azl ü nasbında rızk-ı maksûm-ı ezelîye adem-i kanâ'atle dâimâ żîk-ı ıyşten şikâyet yolunda ba'zı ashâb-ı câh u servet olanlara arz-ı keşkûl-i deryûze-gerî ederek tahsîl ettiği sîm ü zeri memkûr olduğu ahz u ıtlâk-ı nisvân beliyyesine sarf u istihlâk eyledikten başka, mansûb iken bir kılıklu hidmetkâr kullanmak ve ma'zûl iken hânesinde horasânîyi giyip münferiden ve mâşiyen Bâbı'âlî'ye gelmek âdeti olup, tarîkının kadr ü şânını muhâfaza etmediği içün te'dîbine çoktan lüzûm görülmüş iken , bu âna kadar iğmâz olunurdu. Bu esnâda zarûretinden bahsile birkaç def'a rikâb-ı hümâyuna arzıhâl takdîm ettiğine kanâ'at etmeyerek, huzûr-ı sadra'zamîye

varıp fakr u fâkadan şikâyet ve cerr-i menâfi'den başka devlete küllî ve cüz'î bir hidmeti sebkat etmemiş iken emekdârlık iddi'âsıla hâric ez-hadd tasdî'a mübâderet etmekten nâşî, bu makūle semt-i hırs u tama'a sâlik ve rezâlet ile celb-i menâfi'e mütehâlik olanlardan tarîkı tathîr u tenkīh lâzım gelerek, ismi hâcegân defterinden hakk ile Bursa'da ikāmete me'mûr kılınarak ta'ayyüşüne medâr olmak üzere Bursa mîzân-ı harîrinden yevmî altmış akçe vazîfe ihsân olundu.

Târîh denilen şey vukū'ât-ı külliyye ve mühimmeyi alâ-vukū'ihâ ifâde ve muhâkemeden ibâret olmağla, mâye-i asliyyesine bu makūle havâdis-i cüz'iyyenin dahi tahlît u mezci hakīkatte bî-lüzûm ve bî-ma'nâdır. Zîrâ bir vakit Yusuf Efendi nâmında hâcegândan hasîs ve denî bir âdem var imiş. Evliyâ-yı umûru tasdî'den hâlî olmadığından Bursa'ya nefy olunmuş deyü târîhte okumaktan zerre kadar bir fâide ve ibret terettüb etmez ve belki bu misillü cüz'iyyât umûr-ı külliyyât-ı vekāyi'in arasına girerek silsile-i vukū'âtı bozar ve kāri-i müdakkıkin esnâ-yı mütâla'ada zihnini tağlît eder. Lâkin ne çâre ki, eslâfımız olan müverrihîn cüz'î ve küllî her şeyi târîhlerine derc etmiş olduklarından, şimdi anların meslûk-i kıdem-i i'tibârları olan tarîkten bütün bütün çıkılsa zâhir-perestân ihvânın ta'n u tenzîklerinden kurtulunamayacağı mülâbesesiyle târîhimizde ba'zan böyle lüzûmsuz maddelerin dahi bulunması şu zarûret ve mecbûriyyete mebnîdir. Fakat erbâb-ı dikkate göre, bu Yusuf Efendi fıkrasından dahi bir nev' fâide olarak istinbât olunur ki, ol zamânın kibârı uşaksız gezen hâcegânı, ya'nî nâil olduğu rütbenin hükmünü vermeyen rütbedârânı ve bilâ-zarûret mu'cizliği ihtiyâr eyleyen bendegânı te'dîb ü terbiye birle rüteb-i Devlet-i Aliyye'yi i'zâz ve halkı vâdî-i kanâ'at ü edebe iğrâ ederler imiş. Rahimehümullâh.

(116) Mukaddemâ Hamîd Sancağı'nda mânend-i sü'bân-ı zehr-efşân bağy ü tuğyân olmuş olan Beylanlı Musa'nın oğulları Kör Hasan ve Deli Hasan, **[Mısr]a:** *Âkıbet gurgzâde gurg şeved*[58] müfâdınca pederlerinin eserine ıktıfâ ile emânetullâh olan fukarâyı rencîde eylediklerinden başka, katl-i nüfûs ve hetk-i perde-i nâmûs edegeldikleri cihetle, icrâ-yı mücâzâtları zımnında Karaman Vâlîsi Vezîr Mikdad Paşa ile Kütahya ve Hamîd mütesellimleri-

[58] Kurt olarak doğanın âkıbeti kurt olmaktır.

ne başka başka evâmir-i aliyye ısdar buyurulmağla, Mikdad Paşa bi'n-nefs Konya'dan hareket ve Kör Hasan ile Deli İsmâil Alaiye Sancağı'nda vâki Manavgat Kazâsı'nda mütehassın olmalarıyla, doğru üzerlerine varıp hasr u tazyîka mübâderet ettikte, birkaç def'a eşkıyâ takımı mütehassın oldukları mahalden hurûc ile muhârebeye tasaddî edüp, bilâhıre rüesâ-yı eşkıyâdan birkaç neferi hayyen ahz ü katl ile ruus-ı maktû'ları Dersa'âdet'e gönderildi. Diğer eşkıyânın dah ahz ile icrâ-yı mücâzâtları husûsu Mikdad Paşa'ya tekrâr emr ü iş'âr olundu.

Bundan akdem zikr ettiğimiz vechile Şam vâlisi iken vefât eden Azmzâde Mehmed Paşa'nın zâhirde mevcûd olan malı tahmîn olunduğu dereceden pek dûn göründüğünden, mâl-ı mektûmunun meydâna çıkarılması zımnında etbâ vü huddâmı ve ale'l-husûs ve bir müddetten berü cerdecibaşı olup, min-hay-si'l-mahabbe oğullarının e'azz ü akdemi ve esrârının mahremi olan Mîrimîrân Abdullah Paşa ile dâmâdı Nasuh Bey, ki Vezîr Sadeddin Paşa merhûmun oğludur, Dersa'âdet'e ihzâr ve gûnâgûn va'd ü va'îdler ile istintâk olundukla-rında, mâl-ı mevcûddan ziyâdesine vâkıf olmadıklarını müttehidü'l-mazmûn tekārîr ile ifâde eylediler. Bunun üzerine egerçi pek çok tazyîk olunmuşlar ise de, evvelki takrîrlerinde sâbit olarak, bundan böyle ilâ yevmi'l-kıyâm mukayyed ve mahbeste müebbed olsalar bir şey'i müfîd olmayacağı tebeyyün etmekle, me'mûrlara hayret ve fütûr ârız olup, nihâyet cânib-i mîrîye küllî hidmet etmeleri şartıyla sebîlleri tahliye olunacağı kendülere iş'âr olundukta, Devlet-i Aliyye tarafından bir nev' iltifâta mazhar olmadıkça matlûb olan hidmetin uhdesinden gelemeyeceklerini ve eger uhdelerine rütbe-i vezâretle birer eyâlet ihsân ü inayet buyurulur ise, tekāsît ile cânib-i mîrîye üç bin kese akçe edâ vü teslîm edeceklerini beyân etmeleriyle, filhakīka bu mes'ûllerine müsâ'ade olunmakta menâfi-i adîde tasavvur olunup; evvelâ yedlerinde mâl-ı mektûm var ise dahi ancak üç bin keseye bâliğ olabileceği zâhir olarak anı teslîm etmiş olacakları; sâniyen, bunlara vezâret verilmesi rekābet hasebiyle Şam vâlîsinin daha ziyâde hüsn-i hareket ile me'mûriyyetini îfâda dikkat etmesine sebeb olacağı; sâlisen, Azmzâde neslinden şimdiye kadar otuzdan mütecâviz vüzerâ ve mîrimîrân zuhûr (117) edip, cümlesi Devlet-i Aliyye'ye mutî vü münkād olarak birinden şâibe-i isyân hiss olunmamamış olduğu hâlde Şam havâlîsinde şân ü şöhretleri vüzerâdan ziyâde olup;

[Mısr]a:

Niçe bâzîçesi var dünyanın

medlûlü üzere lede'l-iktizâ istihdâm içün elde bulunmaları muhassenâtı etrâfıyla rikâb-ı hümâyûna arz olundukta, istid'âlarına müsâ'ade buyurularak ikisine dahi rütbe-i vezâret verilip, ancak Şam havâlîsinin ihtilâlinden vikāyesi irâdesiyle en ziyâde mültemesleri olan Haleb eyaletinden sarf-ı nazarla oldukça Şam'a bu'du olan Rakka Eyâleti Abdullah Paşa'ya ve Diyarbekir Eyâleti Nasuh Paşa'ya tevcîh buyruldu.

Nevbet-i zindegânîmiz Cenâb-ı Perverdigâr ilâ âhıri'l-edvâr adâlet-bahş-ı teba'a-i sadâkat-kâr ve şükrâniyyet-şi'âr ve mâye-i tezâyüd-i şevket ü şân-ı devlet-i ebed-karâr buyursun, velî-ni'met-i hikmet-kirdâr ve pâdişâh-ı nısfet-âsâr Abdülmecid Hân efendimiz hazretlerinin asr-ı ma'delet-hasr-ı mülûkânelerine müsâdif olmasıyla, bu makūle seyyiât ü münkerâtı mesel gibi târîhlerde okumak ve dünyâda şöyle ters ve nâmûs-ı devlet ü millete dokunur ve mülk-i kalem-rev-i harâbâbâda yetirür ve şer' ü akl ve hikmetin külliyyen öte tarafında bulunur işlerde olur imiş deyü ta'accüb etmek sa'âdetine mazhariyyetimizden dolayı Cenâb-ı Hakk'a her ne denlü teşekkür etsek, hak bu ki azdır. Bu ne olmaz şeydir ki, müsâdere usûl-i kerîhe vü muhribesinin icrâsı içün müte'allıkāt-ı müteveffâyı müddet-i medîde habs ü tazyîk edüp, me'mûl olunduğu derece mâl çıkardılmaktan me'yûs olunduktan sonra herîflerin küllî hidmet şart-ı garîb ve fâhişi ile sebîlleri tahliye oluna ve anlar taraflarından dahi hidmet-i matlûbenin îfâsı ve vezâret ü eyâlet tevcîhine ta'lîk olundukta üç bin kese vermek üzere uhdelerine rütbe-i mezbûre ile birer mansıb dahi verile. Fe-sübhânallâhi'l-Meliki'l-Allâm, bu âdemlerin cânlarını pençe-i sicn ü şikenceden tahlîs içün böyle bir sûrete teşebbüs etmeleri o kadar müsteb'id değildir. Lâkin kâr-güzârân-ı zamânın merkūmların bu parayı ma'a-ziyâde me'mûr olacakları eyâletin halkından çıkaracakları ve binâberîn pâdişâhın mülk ü tebe'ası harâb ve halka zulm ü ta'addîye bir ruhsat-ı resmiyye ve aleniyye verilmiş olacağı ve bundan vedîatullâh olan ve devletin kuvvet ve şevketi mücerred anların refâh u ma'mûriyyetine merbût bulunan ahâlînin pâ-zede-i gadr ü hasâr olmasına terettüb edecek mazarrât-ı azîmeden fazla ahâlî-i merkūmenin cânına kâr edüp de bir fesâda cür'etleri

takdîrinde, def'i içün devletin şu alacağı akçenin ez'âf-ı muzâ'afı masraf etmeğe ve bir takım bî-cürm ü günâh aceze-i ra'iyyetin kanını dökmeğe ve bilâhıre buna sebeb olanları dahi öldürmeğe mecbûriyyet hâlinde bulunacağını mülâhaza edemeyip, istid'âlarının icrâsında nice muhassenât bularak huzûr-ı hümâyûna arz etmiş (118) olmaları doğrusu afvı kābil olmayacak ve mes'ûliyyet-i dâreyni mûcib olacak kabâhatlerdendir. Ve enzâr-ı erbâb-ı insâf ü insâniyyette vâsıl-ı gāyetü'l-gāyāt-ı istikbâh olacak böyle bir hareket-i garîbeyi egerçi vazîfe-i müverrih-i vekāyi doğruca yazmak olmasa ve Devlet-i Aliyye'nin çektiği seyyieler bu misillü mekkâre ve hatîât-ı eslâfın netâyic-i tabî'iyyesi olduğunu ahlâfın bilip de öyle şeylerden istinkâf birle tarîk-ı şer' ü akldan ayrılmaması içün her maddeyi alâ-vukū'ihâ anlaması ve ibret alması fâidesi görülmese kaleme almaktan hicâb olunur. Ve fâ'illerini ta'n u ta'rîzden vikāye zımnında ihtiyâr-ı sükût kılınır idi. Hele müsâdere-i emvâl madde-i kerîhesinin bu devlette bıraktığı âsâr-ı muzırra hadd ü hisâba gelmez. Ve bunun fenâlıklarını zevi'l-ukūlden bir ferd inkâr etmez. Ve binâenaleyh ol bâbda tafsîlât-ı cedîdeye dahi hâcet görünmez. Fakat madde-i müstekreh-i merkūmenin cereyânı evânında tarafdarı bulunan dîn ü dünyâdan gāfil ukalâ-yı ruzgâr, devletin şunun bunun hayâtında veyâhud ba'de vefâtihî zabt ve müsâdere eylediği emvâl-i devlet sâyesinde iddihâr olunmuş ve mülk ve tebe'adan çıkmış olduğundan bi't-tab' devlete aiddir ve ol paralarla devletin bir takım masârif-i mühimmesi rü'yet olunur derler imiş. Bu efkâr-ı bâtılada olanlara şu vechile cevâb verilir ki; evvelâ, usûl-i müsâdere yalnız hademe-i devlet haklarında cârî olmayıp, tüccârdan ve sâir tavâiften her kimde azacık kudret-i mâliye hissolunursa bu deve derhâl anın kapusuna çöker idi. Sâniyen, hademe-i devletin cümlesi mâlını devletten veyâhud mülkten sirkat ve gasb etmiş olmadığından, mevcûd olan mâllarından evlâd ü vereselerini mahrûm etmek Hak te'âlâ hazretlerinin rızâsına ve Peygamberimizin şerî'at-ı mutahharasına ve insâf ü insâniyyete bir vechile elverir şey değil idi. Sâlisen, vüzerâ ve me'mûrîn devlet ve memleketten topladılar deyü mâllarını zabt etmeyip, devletçe lâzım olan, anlara o meydânı vermemektir. Râbi'an, emvâl-i mazbûtanın yüzde biri hazîne-i devlete girmeyip kabzına me'mûrların eyâdî-i irtikâbında telef olarak, bu cihetle dahi devletin temettu'u olmadığından başka, ara yerde sâhib mâlik evlâd ü müte'allikātı dahi harâb ve dûçâr-ı fakr u ıztırâb olarak devlete bir takım inkisârcı peydâ olunur idi. Biz yine sadede gelelim.

Karesi Sancağı mutasarrıfı olup bir müddetten berü Âstâne-nişîn olan Vezîr Seyyid Mustafa Paşa'ya Sivas Eyâleti tevcîh olunarak bir an akdem mansıbı semtine azîmeti tenbîh olundu. Halep Vâlîsi Vezîr Silâhdar Mustafa Paşa dahi Âstâne-nişîn olmak üzere uhdesine Karesi ve Sultanönü sancakları bi't-tevcîh Dersa'âdet'e da'vet kılınıp, Haleb Eyâleti dahi Ohri Sancağı mutasarrıfı olan Boğdan Başbuğu Ohrili Ahmed Paşa'ya ve Ohri (119) Sancağı mîrimîrândan İskenderiyeli Mahmud Paşazâde Ahmed Paşa'ya tevcîh buyurulmuştur.

Sultân Mustafa Hân-ı Sâlis hazretlerinin kerîme-i muhteremeleri Beyhan Sultân ile Hatice Sultân'ın vakt-i tezevvücleri idrâk ederek birer vezîr-i rûşenzamîre akd ü tezvîc olunmaları lâzım gelmekle, Beyhan Sultân'ın Silâhdar Mustafa Paşa'ya akd ü tezvîci ve Hatice Sultân'ın dahi es-Seyyid Ahmed Paşa'ya şimdilik nâmzed buyurulması bi't-tasmîm, akdemce Mustafa Paşa Dersa'âdet'e da'vet olunmuş ve Ahmed Paşa'ya dahi nâmzedlik beşâretiyle âdem gönderilmiş idi. Mustafa Paşa Halep'ten fekk-i tınâb-ı ikāmetle bu esnâda Dersa'âdet'e muvâsalat ettikte, *el-hayru lâ yu'har*[59] mefhûmu üzere işbu cumâdelâhırenin sekizinci çarşamba günü resm-i mu'tâd üzere akd olunup şehr-i mezkûrun on beşinci çarşamba günü cihâz takımı sultân-ı müşârünileyhâ hazretlerinin sarâyına nakl olundu. Ve ferdâsı sultân-ı müşârünileyhâ âlây-ı vâlâ ile sarây-ı sultânîlerine teşrîf ettikte, erbâb-ı alay avdet eyledi. Ancak sadrıa'zam ve şeyhülislâm ve kapudan paşa sarây-ı sultanîde kalup ve ba'de'l-mağrib dârüss'âde ağası dahi gelüp damad paşa ba'de'l-işâ haremsarây-ı sultânîye duhûl ederek anlar dahi avd ü kufûl eylediler. Seherî damad paşa Bâbı'âlî'ye geldikte taraf-ı sadâret-penâhîden kendüye a'lâ ferve-i semmûr iksâ kılındıktan sonra sarâyına avdet etti. Ve ba'de'l-cum'a Abdülhamîd Hân hazretleri ber-mu'tâd sarây-ı sultânîye gelip dâire-i harem-i sultânîde ahşâma kadar şeref-bahş-ı ikāmet olduktan sonra sarây-ı hümâyûnlarına avdet buyurdular. Bu esnâda damad paşanın kapu kethüdâsı Mustafa Ağa hidmette bulunmağla, uhdesine kapucubaşılık rütbesi ihsân buyurulmuştur.

[59] Hayır ertelenmez.

Bu sene-i mübârekede her seneden ziyade donanmanın ikmâl-i edevât ü levâzımâtına takayyüd ü ihtimâm buyurulup, Kapudan-ı Deryâ Gāzi Hasan Paşa şehr-i cumâdelâhırenin yirmi ikinci günü Tersane'den hareket ile ber-mu'tâd Yalı Köşkü pîşgâhında alay gösterdikte, mukaddemâ Maltalu yedine giriftâr olmuş olan şehtiyenin istihlâsıyla a'dâdan ahz-ı intikām husûsu taraf-ı Tâcdârî'den kendüye ekîden fermân buyurulmuştur. Ve Bosna bahrine çıkarılan donanmalar gibi birer kat daha Tersane'de mevcûd bulunmak üzere şimdiden Âstâne-i Saâdet'te kalan sefîneler ta'mîr ü termîm ve levâzımâtı tekmîl ü tetmîm olunarak sene-i âtiye bahârına kadar iki kat donanma tehyi'e vü tanzîm olunması husûsuna irâde-i seniyye müte'allık buyurulmağla icrâ-yı îcâbına teşebbüs olunmuştur. Bu hılâlde Malta sefâyin-i harbiyyesinden bir kıt'a büyük gemiye iki kıt'a küçük Cezâir gemisi bi't-tesâdüf bir iki sâ'at kadar muhârebe ettiklerinden sonra Cezâirlü gālib ve muzaffer olarak sefîne-i merkūmeyi ahz edip derûnundaki beyzâdeler ile bin kadar neferâtını esîr etmiş oldukları haberi bu esnâda Dersa'âdet'e vâsıl olmağla, bu keyfiyyet bundan akdem Maltalular'ın ahz etmiş oldukları şehtiyeye bedel-i intikām ittihâz olundu. (120) Mukaddemâ vukū bulan Varna cenginde yararlığı hasebiyle kesb-i şöhret eylemiş olan Ohrili Ahmed Paşa, şöhret-i sâbıkasına binâen bu hılâlde baht ü ikbâli küşâde olarak rütbe-i vezârete su'ûd ettikten başka, Halebü'ş-şehbâ Eyâleti ve Boğdan başbuğluğu ile kesb-i tahayyüz ü imtiyâz etmiş ise de, meslek-i insâf ü istikāmete sâlik olmayıp ziyâdesiyle mezâlim ü ta'addîyâta mübâderet ettikten başka, te'sîr-i sû-i tedbîri hasebiyle ma'iyyetine müctemi olan asâkir mütefeferik u perîşân olduğundan, hakkında gazab-ı pâdişâhî müteheyyic olmağla der-'akab uhdesine Yanya Sancağı ilhâkıyla Hotin muhâfazası tevcîh olunup, muhâfaza-i mezkûre sırren dahi Dukakin Sancağı Mutasarrıfı Kekü Ali Paşazâde İsmâil Paşa'ya tevcîh ile Ahmed Paşa'nın i'dâm ü izâlesi İsmâil cânibi ser'askeri olan Vezîr Abdi Paşa'ya ihâle olunmağın, Abdi Paşa ordusu mahzarını irsâl ile Hotin ağasına ve kâtibine ifâde-i hâl ederek vezîr-i müşârünileyh katl olunmağla, ser-i maktû'u Ramazân-ı şerîfin ikinci günü Dersa'âdet'e irsâl olundu.

Cild-i evvelde beyân olunduğu üzere İstanbul'da ibtidâ san'at-ı tıbâ'atı vücûda getiren İbrâhim Müteferrika'nın vefâtında yerine halîfesi Kadı İbrâhim Efendi kāim olup, o dahi vefât eyledikte san'at-ı mezkûre metrûk ü mensî olmuş idi. Ve *Târih-i Vâsıf*'ta muharrer olduğu üzere, egerçi amele-

sinden ba'zı mağşûş zâtlar mevcûd ise de anların da buna lâyıkıyla vukūfları nâ-ma'lûm idi. İşbu doksan sekiz senesinde Tab'hâne takrâr tecdîd ü ihyâ olunup nezâreti Beylikçi Râşid Efendi ile Vak'anüvîs Vâsıf Efendi'ye ihâle olunmuştur. Bu makāmda Vâsıf Efendi der ki: "Bu esnâda san'at-ı mezkûrenin âlât ü edevâtını ba'zı Fransızlar merhûm İbrâhim Efendi'nin terekesinden iştirâ etmek dâ'iyesine düştükleri istimâ olundukta, hezâr tekellüfle vücûda getirilmiş olan böyle bir san'at-ı cemîlenin ecânib eline geçmesi nâ-revâ olduktan başka fî-zemâninâ hâzâ[60] istiktâb-ı kütüb kusûr-ı himmetle müte'assir ve erbâbına zafer bulmak müte'azzir ve *lev faraznâ*[61] nüsâh-ı kütüb bulunmuş, cevr ü eziyyetlerine tahammül hâric ez-tavk-ı beşer ve yazdıklarını tashîh as'ab min-nakli'l-hacer olmağla, kütüb-i mütedâvileye kıllet târî olarak, mukaddemâ semen-i kalîl ile iştirâ olunan kitâblar el-ân iz'âf ile füruht olunageldiğinden, bu san'atın tekrâr ihyâsı Devlet-i Aliyye'ye bir hidmet-i celîle olacağını cezmen Beylikçi Râşid Efendi ile bi'l-müzâkere cânib-i mîrîye sıklet vermeyerek masârifi tarafımızdan verilmek ve ba'zı şurût ile evkāf-ı hümâyûna rabt olunarak san'at-ı mezkûre yine meydâna getirilmek üzere beynimizde karâr verip Bâbı'âlî'ye bir kıt'a takrîr takdîmiyle tahsîl-i ruhsat ettikten sonra, âlât ü edevât-ı mezkûreyi bi't-terâzî tereke-i mezkûreden iştirâ ile i'mâl ü icrâsına mübâşeret ettik. İntehâ.

(121) İkisinin de sa'yleri meşkûr olsun ki, böyle bir emr-i hayrın ihyâsına himmet eylemişlerdir. Lâkin işbu Tab'hâne şirketi sonra ikisinin arasında bürûdeti mûcib olmuştur.

Dürcü'l-vekāyi nâm târîhçeden istinbât olunduğuna göre, Râşid Efendi'nin Vâsıf Efendi hakkında derkâr olan hüsn-i nazar ü i'timâdına binâen Tab'hâne hâsılâtına şerîk olmak üzere idâresini anın nezâretine havâle eylemiş ise de, Vâsıf Efendi tab' olunacak kitâbların tashîhine bâ-fermân-ı âlî me'mûr olan Gelenbevî İsmâil Efendi'yi bî-hûde münâkaşât ve mücâdelât ile bî-huzûr ve Râşid Efendi'nin hukūk-ı şirketine ri'âyet-i lâzımeyi îfâda tecvîz-i kusûr ettikten başka, zimmetine bir hayli akçe dahi geçirmiş olduğundan Râşid Efendi'nin mûmâileyh hakkında derkâr olan muhabbeti mübeddel-i

[60] Zamanımızda.

[61] Farzedelim ki.

adâvet olarak, muahharan Tab'hâne Nezâreti'ni mûmâileyh uhdesinden nez' ettirmiş ve bu cihetle miyânelerine ziyâde bürûdet girmiş olduğu mervîdir. Biz yine sadede gelelim.

Bir müddetten berü Dersa'âdet'te harîkın adem-i zuhûru halkın mâye-i emn ü huzûru iken, Ramazân-ı şerîfin on dokuzuncu Perşembe günü Kiremit Mahallesi'nde kâin bir hâneden âteş zuhûr ile etrâfa sirâyet ederek, yirmi yedi sâ'at kadar harîk mümted olup birçok mahaller muhterik olmuştur.

Vâsıf'ın rivâyetine göre, İstanbul kadısı olan Mustafa Beyefendi'nin ba'zı i'lâmları müşevveş olduğundan infâz ve icrâları ta'vîk u te'hîr olunup ve bu sebebden dolayı ba'zı ashâb-ı de'âvînin mesâlihi tarafına havâle olunmaz olup, bu husûslar kendi hakkında hakîmâne bir nev'-i hüsn-i mu'âmele iken dîvân yerinde bunları medâr-ı bahs ederek çavuşbaşı ağaya ve tezkireci efendilere ızhâr-ı gazab u şiddet ve vazîfe-i zimmeti olan narh u es'ârda rehâvet ve lisânını tutmayıp vazîfesinden hâric ba'zı tefevvühâta cesâret edegeldiğinden li-ecli't-te'dîb müddet-i örfiyyesinin hitâmına otuz dört gün var iken Ramazân-ı şerîfin yirmi sekizinci günü azl ile yerine sâbıkā Medîne-i münevvere kadısı Mekkî Mehmed Efendi nasb olundu. Şevvâlin beşinci günü vukū bulan tevcîhâtta Beylikçi Râşid Efendi mektûbî-i sadr-ı âlî ve esbak mektûbî Abdullah Efendi beylikçi ve Laleli Mustafa Efendi tevkī'î ve Âtıfzâde Ahmed Bey defter emîni ve Seyyid Abdülkerim Efendi büyük ruznâmeci ve Sultân Kethüdâsı Osman Ağa matbah emîni ve Mâbeynci Mustafa Bey sipâh kâtibi ve sâbıkā mektûbî-i sadr-ı âlî Nahîfî Mehmed Efendi cizye muhâsebecisi ve esbak yazıcı Ahmed Efendi mâliye tezkirecisi olup, kalyoncular defterdârlığı dahi muvakkaten Vak'anüvîs Vâsıf Efendi'ye ihâle buyurulmuştur. Doksan beş seneden berü müntehâ-yı serhadd-i İslam'da vâki Soğucak Kal'ası muhâfızı (122) olan mîrimîrândan Ferah Ali Paşa zîrde mufassalan beyân olunacağı vechile ol havâlînin i'mârına ve kabâilin zabt u rabt ve hüsn-i idâresine ikdâm ü ihtimâm üzere olmağla, mazhar-ı mükâfât olması lâyıh-ı kalb-i pâdişâhî olmaktan nâşî, bu kerre uhdesine rütbe-i vezâret tevcîhiyle mutasarrıf olduğu Ankara Sancağı ber-vech-i te'bîd inâyet buyurulmuştur.

Sarây-ı âsafînin Alay Köşkü mukābilinde vâki' olan kapusunun pîşgâhı teng olduğu ve tarafeynde olan dükkânların yekdîgere kurbiyyeti avâm-ı nâs hâneleri tavrından farkı olmadığı cihetle, infisâh ü ittisâ'ı ve mürûr u 'ubûr

eden nâsın çektikleri zahmetin indifâ'ı lâzıme-i şân-ı devlet iken, masâriften ictinâb ile bu âna dek tevsî'ine ikdâm olunmamıştı. Ve ale'l-husûs sadrıa'zamların Enderûn ağalarına meydân-ı azmâyiş ü ta'lîm olan Kum Meydanı'nın dahi kemâ yaktazî vüs'ati olmayıp cirîd-endâzân ve nîze-bâzâna göre cündîlik meşk ü ta'lîmi müşkil olduğundan, gerek Enderun ağalarının ve gerek sâirlerinin harp u darb ve gazâ vü cihâd kavâ'idini tahsîl etmeleri niyyet-i hayriyyesine binâen fezâ-yı merkūmun dahi tevsî'i husûsuna meyl ü rağbet-i sadâret-penâhî nümâyân olmağın, hemen lüzûmu olan mahaller sâhibleri irzâ olunarak iştirâ, akībinde mi'mâr ve amele ihzâr olunarak, az vakit içinde tevsî'-i tarîk u meydân kılınıp, Bâbiâlî köşesinde bir de sebîl binâsıyla mâ-yı lezîz icrâ olundu deyü *Vâsıf Tarihi*'nde muharrerdir.

Zilka'de'nin yirmi altıncı Pazarertesi günü sâ'at sekizde iken sulb-i pâk-i şehriyârîden bir duhter-i pâkize-nihâd dünyâya gelip, Alemşâh Sultân tesmiye olunarak ber-mu'tâd üç gün top şenliği ile icrâ-yı resm-i şâdmânî kılındı. On yedi ay mu'ammere olunduktan sonra vefât etmiştir.

VEKĀYİ-İ SENE-İ 1199

Sâl târîhi olmak üzere hâlen İstanbul Kadısı Mekkî Efendi *senetü bereketullah*[62] terkîbini ve Müverrih Vâsıf Efendi *asallâhu en ye'tiye bi'l-feth*[63] âyetini bulmuştur.

Septe Boğazı'nın hâric ve dâhilinde ba'zı muhâlifîn külliyyetlü donanma tedârük ederek ba'zı cezâir ve sevâhil-i İslâmiyyeye ve bâ-husûs Cezâir-i Garb Ocağı tarafına hücûm kasdında oldukları işidilmiş idiğine ve hayli vakitten berü donanma-yı hümâyûnun seyr ü hareketi hemen adalar arasına münhasır bulunduğuna binâen, geçen sene-i mübârekede Mora ve Girid verâlarına açılarak a'dâya irâe-i şevket-i İslâmiyye olunmuştu. Hulûl-i mevsim münâsebetiyle bu esnâda donanma-i hümâyûn avdet etmiş bulunduğundan, işbu sene-i cedîde muharreminin gurresinde Kaptan-ı Deryâ Gazi Hasan Paşa (123) Yalı Köşkü pîşgâhında alay göstererek donanma-yı hümâyûnu Tersâne-i Âmire'ye idhâl eyledi. İspanya elçisinin vukū' bulan istid'âsına mebnî muharremin on birinci günü reîs efendinin hânesine gelerek mükâlemeye mübâşeret birle, Devlet-i Aliyye Malta korsanlarıyla mütâreke murâd eylediği halde, İspanyalunun tavassutuyla nizâmı kābil olup, ancak mukābelede kendülerinin dahi Cezâirlüler ile araları bulunmasını arz u ifâde ettikten sonra, İspanyalu ile vukū bulan musâlaha iktizâsınca husamâsına i'ânet menâfî-i şart-ı safvet iken Devlet-i 'Aliyye Cezâirlüye 'alenen imdâd eyledi. Ve mukaddemâ İspanya'dan vürûd eden barut ticâret mâlı iken taraf-ı Devlet-i 'Aliyye'den rağbet ve iştirâ olunmadı. Ve Cezâirlü ile vukū' bulan muhârebe ahz eyledikleri üserâ-yı İslâmiyye İspanya tarafından elbise ile takdîm olunmuş iken "Tersâne-i

[62] Allah'ın bereketli kıldığı yıl.

[63] Umulur ki Allah bir fetih getirecek (Kur'ân, Mâide, 5/52'den).

Âmire'de olan İspanya esîrleri bulundukları hey'et ile verildi" deyü ta'dâd-ı mevâdd edüp bu meâlde bir kıt'a takrîr dahi i'tâ etmekle, reîs efendi mukābele edip dedi ki, "Maltalu korsan makūlesinden ve deryâ sârıklarından olmalarıyla, Devlet-i Aliyye'nin anlarla mühâdene sûretine meyl ü rağbet etmesi şânına şâyân değildir. Ve Devlet-i Aliyye ber-mûceb-i şurût Cezâirlü'yü silm ve harb beyninde muhtâr tutup bi-hasebi'ş-şurût ancak bir fermân ısdârı lâzım gelür. Anı dahi îfâ ettiğinden gayrı, teshîl-i madde zımnında sa'y ü himmetini bî-dirîğ etmiştir. Cezâirlü'ye i'âne deyü iddi'â olunan levâzımı anlar akçeleriyle iştirâ etmişlerdi. Bu mu'âmele ise beyne'd-düvel câiz ve cârî olagelmiş mevâddandır. Fakat Cezâirlü ile İspanyalu'nun beyninde tekevvün eden münâfese vü muhârebenin temâdîsi miyânede mün'akid olan bünyân-ı sulh u musâfâtın hedmine sebep olmak mulâhazadan ba'îd değildir. Ve levâzım-ı seferiyyeden olan barutun lüzûmu vakt-i cihâdda olup, ancak isti'mâle salâhiyyeti dahi şarttır. Hâlbuki bu def'a vürûd eden barut tecribe olundukta, yanmadığı ve işe yaramadığı ma'lûm olmuştur. Yoksa İspanya'dan gelen barut, İngiliz barutu gibi olduğu takdîrce derhâl iştirâ birle bahâsı edâ olunur. Ve iksâ-yı üserâ maddesi kānûn-i Devlet-i Aliyye'den hâric olup, her devlet ise kavâ'id-i mer'iyyesini muhâfaza edegelmiştir. Cevâblarını mutazammın reîs efendi tarafından dahi İspanya elçisine bir kıt'a takrîr verilmiştir.

Sâbıkā Delvine mutasarrıfı mîrimîrândan Selim Paşa Arnavud eşkıyâsını başına cem' ve mâl-mîriyi ekl ü bel' ettikten başka, ol taraflarda olan fukarâya cevr ü ta'addîye tasaddî ettiğinden nâşî, katl ü i'dâm ile icrâ-yı mücâzâtı hâlâ Delvine mutasarrıfı mîrimîrândan Velî Paşazâde Ali Paşa'ya akdemce ihâle buyurulmuş olduğundan, mûmâileyh Ali Paşa, Selîm Paşa ile hevâsına tâbi' olan eşkıyâdan Bekir Kuka Oğulları demekle ma'rûf Hasan ve İbrâhim nâm şakîleri katl ile ruûs-ı maktû'ların bu esnâda Dersa'âdet'e îsâl etmiştir. (124) İki üç seneden berü Boğdan Voyvodası olan Aleksandr Bey ba'zı nâcins eşhâsa mukārenetle meslek-i nâ-müstakīme sapup Boğdan re'âyâsına zulm ü ta'addî ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kendüye havâle olunagelen umûr-ı lâzımeden taksîr ü tehâvüne tasaddî etmekle sû-i karînden ictinâb ile ıslâh-ı meslek etmesi her çend kendüye emr ve iş'âr olunmuş ise de, müteyakkız u mütenebbih olmadığından azl ile yerine Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı olan

Aleksandr Bey nasb olunup, Eflak kapu kethüdâsı olan Sarıbeyzâde dahi dîvân tercümânı ta'yîn kılındı.

Rişvân aşâiri mâl-ı mîrîlerini edâ etmez olduklarından başka, fukarâya zulm ü ta'addî ve tüccârın yollarını kat' etmeye tasaddî edüp, günden güne fesâd u şekāvetlerin müzdâd ederek, hattâ mukaddemce bir azîm İzmir kârvânını yağma vü târâc ve Boğdan kadısını katl ile tekmîl-i tarîk-ı istidrâc etmişler idi. Bunlar bu hâl üzere terk olundukları takdîrce Anadolu'yu harâb edecekleri zâhir olmağla, te'dîb ü gûşmâlleri ve el-yevm içlerinde mevcûd olup da bu misillü şekāvet ü hasârete cesâret eden ma'lûmü'l-esâmî eşhâsın ahz ü istîsâlleri ve fî-mâ-ba'd bir mahall-i ma'lûmda iskânlarıyla bir râbıta-i kaviyye tahtına idhâlleri kat'an ve cezmen matlûb-ı pâdişâhî olduğuna binâen, Anadolu'da vâki' vüzerâ ve mîrimîrânın ekseri bu husûsa me'mûr kılınmışlardı. Aşâir-i mezkûre hâlâ Rakka Vâlisi Vezîr Keki Abdi Paşa ve Rişvânzâde mîrimîrândan Ömer Paşa ma'rifetleriyle Urban Ovası demekle meşhûr olan mahalde ihâta vü tazyîk olunduklarında, dehâlet ü istîmâna mecbûr olmalarıyla, fî-mâ-ba'd bir mahalde iskân kabûl ederek fukarâ ve ebnâ-yı sebîle ta'arruz etmemek ve zimmetlerinde olan doksan sekiz senesi vergilerini mâlikâne mutasarrıfı olan Rişvânzâde Ömer Paşa'ya tediye eylemek ve İzmir kârvânının emvâl-i magsûbesine bedel olmak üzere cânib-i mîrîye bin beş yüz kese akçe vermek şurûtuyla istîmânları kabûl olunup, bu şurûtun birinden nükûl etmemeleri içün ağır nezirlere rabt olundular. Ve ta'ahhüd olunan emvâlden yamaklar hisseleri tefrîk olunduğuna binâen, tahsîli içün akçeye bedel verecekleri hayvânât ve eşyânın, revâcı olan mahallerde fürûhtu içün vülât-ı etrâfa evâmir-i şerîfe irsâl olundu. Ve aşâir-i mezkûrenin iskân olunacakları mahallin ta'yîni ve vezîr-i müşârünileyh ile ma'iyyetinde bulunan mîrimîrânlara "ikrâmiye" nâmıyla verecekleri iki yüz kese akçenin beynlerinde taksîmi husûslarına dâir dîger emr-i 'âlî ısdâr kılındı.

Vaktiyle Karadeniz Devlet-i Aliyye'nin bir havzı mesâbesinde iken, Rusyalu Kırım'ı istîlâ ile Karadeniz'in en güzel limanlarına mâlik olarak günden güne donanmasını teksîr etmekte olup, bu hılâlde ise devleteyn beynindeki bürûdet nihâyet müntic-i sefer olacağı gelüp (125) göründüğünden, Karadeniz Boğazı'nın istihkâmı emr-i ehemm olmağla, dâhil ve

hâricinde vâki‘ kılâ‘-ı cedîde vü kadîmenin ta‘mîr ü termîmi ve muhâfazalarının tertîb ü tanzîmi husûsuna bu esnâda mübâşeret ü ihtimâm olunmuştur. Şöyle ki: Mukaddemâ mustahfız nâmıyla ta‘yîn olunmuş olan şâhinci ve çakırcı neferâtın emr-i muhâfazada lâyıkıyla işe yaramayacakları lede't-tecribe ma‘lûm olduğundan, cümlesi ihrâc ve hıdemât-ı sâbıkalarına i‘âde vü ircâ‘ ile anların yerine kâr-güzâr neferâtının ta‘yînî irade olunmağla, Kapudan-ı Deryâ Gazi Hasan Paşa tarafından tanzîm olunan defter mûcebince hâric-i Boğaz'da Anadolu cânibinde vâki‘ Fener ve Revancık ve Rumeli Boğazı'nda vâki‘ cedîd Fener ve Garîbce ve Anadolu cânibinde Boğaz dâhilinde vâki Poyraz Limanı kal‘alarına vezâif-i mu‘ayyene ile birer nefer dizdâr ve kethüdâ ve lüzûmu kadar mustahfız ve topçu ve cebehâneci neferâtı ta‘yîn olunup, Rumeli ve Anadolu Kavakları, Bostancılar Ocağı'ndan ustalık olarak neferâtı dahi bostancı olmak hasebiyle yalnız noksânlarının ikmâliyle nizâm verildi.

Ve her gece nevbet beklemeleri fermân olunup, hâricden bir sefîne zuhûrunda en ibtidâ Rumeli Feneri Kal‘ası'ndan meşhûd olacağı cihetle der-‘akab kal‘a-i mezkûre bekçileri hâric-i Boğaz'da olan Revancık Kal‘ası'nın dizdâr ve mustahfızânını âgâh etmek üzere barut kaldırması ve havayî fişenk atması ve bu işâretler vukū‘unda sâir kılâ‘ mustahfızları dahi yek-dîgere işâretler ile i‘lâm-ı keyfiyyet eylemeleri ve Rumeli ve Anadolu Kavağı kal‘alarında olanlar fitil der-dest hâzır ve müterekkıb olup o makūle bir sefîne geçmek murâd eylediği halde, ancak bu iki kal‘adan toplar atılarak mürûruna mümâna‘at kılınması ve dinlemeyip de ısrâr edecek olur ise gülle ile gark ve şikest olunması ve eger geçmek murâd etmeyüp de Karataş altında tavakkuf eyler ise, gaflet olunmayıp hemen fitil der-dest bulunulması ve mustahfızlar, "biz mustahfızız, top umûruna karışmayız" demeyip lede'l-iktizâ topçulara i‘âne ve ittihâd-ı derûn ile topçuları i‘mâle gayret etmeleri ve bu cihetle mustahfızlar topçularla hidmette müşterek olacaklarından, iki fırkanın dahi yevmiyyelerinde tesâvî bulunması nizâma rabt olunarak, îfâ vü icrâsı kapudan paşalara ihâle birle her on beş günde kendüleri ve mevsim-i sayfda vekîlleri bulunan Tersâne-i Âmire emînleri kal‘a-‘ı mezkûreye varup yoklama usûlünü icrâ etmek bâbında kapudan paşaya hitâben bâlâsı hatt-ı hümâyûn ile müzeyyen bir kıt‘a fermân-ı celîlü'l-unvân ısdâr olundu.

Rusyalunun ilhâh ü ibrâmına mebnî akdemce Sinop'a Rusya konsolosu nasb olunup, ahâlîsi ise şimdiye dek memleketlerinde konsolos görmediklerinden konsolosluk levâzımından olan bayrak ve sâir keyfiyyetlerden tevahhuş etmeleriyle beynlerinde ba'zı gûne şikāk u (126) nizâ tekevvün etmekten nâşî, Rusya elçisinin istid'âsıyla muktezây-ı uhûd üzere hareket olunmak bâbında sâdır olan fermân-ı âlî ile ocaktan bir mübâşir ta'yîn olunarak ve çünki Sinop, Kastamonu Sancağı mülhakātından olup, livâ-yı mezkûr dahi ber-vech-i mâlikâne kapudan paşa uhdesinde bulunduğundan, anın tarafından dahi bir mukdim mübâşir terfîk kılınarak Sinop'a irsâl olunmuştu. Konsolos ise tekevvün eden kīl ü kālden havfa tâbi olarak Sinop iskelesinde mevcûd olan bir kıt'a Rusya sefînesine râkiben Kırım cânibine güzâr edüp ba'dehû berren Dersa'âdet'e gelerek hânesinde terk eylediği emvâl ü eşyâsıyla râkib olduğu sefînenin ve ihrâc eylemiş olduğu hamûlesinin muhâfazasını istid'â etmekle, Rusya elçisinin takrîr ü inhâsı üzerine eşyâ-yı mezkûrenin muhâfazası ve mukaddemâ sâdır olan emr-i âlînin infâzını isti'câl zımnında diğer bir kıt'a fermân-ı âlî-şân ısdâr olunup, henüz irsâl olunmak üzere iken Rusya elçisi Sinop maddesi içün reîs efendi ile mülâkāt istid'â etmekten nâşî, işbu rebî'ülevvelin selhi günü reîs efendinin konağında mülâkāt eylediklerinde, "Rusya elçisi işbu Sinop maddesini i'zâm ederek bu keyfiyyetin vukū'u şurûta mugāyirdir. Ve şikāk u nizâ'a bâ'is olan kadı ve müftî ve cizyedârın cezâları tertîb olunmalıdır" demekle, reîs efendi mukābele edüp dedi ki, "Devlet-i Aliyye düvel-i Nasârâ ile akd eylediği şurût u uhûdun halelden muhâfazasına ihtimâm edegelmiştir. Ve bu vak'anın hîn-i hudûsunda kazıyyede medhali olanlar lâyıkları üzere te'dîb ve hilâf-ı şurût hareket edenler tahvîf olunmak bâbında bâ-emr-i âlî mübâşir gönderildi. Ammâ kadı ve müftî bulunan zâtlar avâm-ı nâs misillü olmadıklarından ıslâh ü ta'zîrleri şânlarına göre olmak ve her devletin bir kā'ide ve kānûnu olup, muhâfazasına ikdâm etmek vâcibât-ı umûrdandır." Reis efendinin bu cevâbı üzerine Rusya elçisi tertîb-i cezâ sadedinden nükûl edüp bir nev' te'dîb îkā'ında ısrâr ve, "bu ticâret maddesi devletin aksây-ı emeli olmağla, bunlar bu def'a te'dîb olunmadıkları takdîrce konsoloslarının ikāmet eyledikleri sâir bilâda dahi sirâyet ederek şurût-ı mu'âhedenin ihlâline sebeb olacağını" tasrîh ve iş'âr ettikte, reis efendi mukābele edüp, "konsolosun firârı kendü ihtiyârıyla olup, egerçi memleket içinde ba'zı mertebe kīl ü kāl tekevvün etmiş ise de ahâlî bu bâbda

ma'zûrdur. Çünki bu vakte dek konsolos bayrağı görmediklerinden bundan muvahhiş olmaları emr-i ba'îd değildir. Kaldı ki istid'â olunan kadı ve müftî ve cizyedârın te'dîbleri maddesinde şer-'i şerîf ve kānûn-ı münîfin mesâğı derecesi icrâ olunur" deyip, bunun üzerine (127) bir hayli mu'âraza vü münâkaşalar vukū'undan sonra konsolosun zâyi olan eşyâsı tahsîl ve te'dîbi lâzım gelenler te'dîb ve konsoloslarına bir müte'ayyin kimse terfîkıyla kemâ-kân Sinop'a irsâl ve iskân olunmak ve sâir müste'men konsoloslarına vâki olan müsâ'adât bunun hakkında dahi icrâ vü îfâ kılınmak üzere karâr verilip îcâbı icrâ ve Sinop kadısı azl ile Bursa'ya nefy ve müftîsi fetvâdan hacr ile Kastamonu'ya iclâ olundu.

Ricâl-i Devlet-i Aliyye'nin ecille vü ağniyâsından Çavuşbaşı Selim Sırrı Efendi mazbûtu'l-lisân olmayıp, ba'zı havâss-ı vükelâ-yı saltanat-ı seniyye hakkında öteden berü zeban-dirâzlık edegeldiğinden bu vaz'ı kendisinin dârüs's-sürûr İstanbul'dan mehcûriyyetini müstelzim olmağla, civâr-ı saltanattan teb'îdi musammem olduğu halde, Raif İsmâil Paşa Belgrad'a kable'd-duhûl def-'i vücûdları lâzımeden olan ba'zı fitne-kârân-ı serhaddi üslûb-i mergūb üzere tahvîf edüp, ancak emniyyeti meslûb olan ba'zı mehâzîl-i eşhâs kendisinden ahz-ı intikām içün bir dar vakit gözetmekte olmalarıyla, zuhûru melhûz olan fitnenin def'i içün Belgrad'dan azl ile Silistre veyâhud İsmâil cânibi ser'askerliğine nakli dahi tasmîm olunmuştu. Binâenaleyh Selim Sırrı Efendi'nin dahi Belgrad cânibinde mukāta'ât ve serhadlü ile muârefe vü ihtilâtı olmak münâsebetiyle uhdesine rütbe-i vezâretle Belgrad muhâfızlığı tevcîh buyurulmak müstasveb olduğu birkaç def'a taraf-ı sadrıa'zamîden rikâb-ı hümâyûna arzla tahsîl-i izn ü ruhsat kılınmış olup, ancak Dersa'âdet'te iken vezâret verilse İstanbul'da ilişiği ve dolaşığı ziyâde olmak hasebiyle tez elden fezleke-i hisâbı bulunmak müte'assir ve beş altı aya kadar hareket edemeyeceği ve belki böyle arası uzarsa İstanbul'dan çıkarılmak su'ûbetlü olacağı zâhir olmaktan nâşî, rebî'ülevvelin ikinci günü çavuşbaşılıktan azl olunup nefy sûretiyle Edirne cânibine gönderilmişti. Karıştıran menziline vâsıl olduğu gün arkasından rütbe-i vezâretle Belgrad muhâfızlığı emri yetişip kendisinin Belgrad'a vusûl buluncaya dek selefi Raif İsmâil Paşa dahi kemâ-kân Belgrad muhâfazasında bulunması ve ba'dehû sûret-i me'mûriyyeti kendüye ifâde olunacağı zemininde ona hıtâben dahi bir kıt'a emr-i âlî ısdâr ve irsâl olundu. Münhal olan çavuşbaşılık Silahdâr Ağası Şehsuvâr-

zâde Hamdullah Beyefendi'ye ve silahdâr ağalığı sâbıkā mîrâhûr-ı evvel olan Hüseyin Ağa'ya tevcîh buyuruldu.

Silahdâr Abdullah Paşa'nın Vefâtı

Bosna Vâlîsi Silahdâr Abdullah Paşa kürsî-i eyâleti olan Travnik'te işbu rebî'ülevvelin yirmi dokuzuncu gecesi füc'eten vefât etmiş olduğu haberi Dersa'âdet'e vâsıl (128) oldukta, Bosna Eyâleti egerçi müşârünileyh İsmâil Raif Paşa'ya tevcîh olundu, ancak iki gün sonra ba'zı mülâhazâta mebnî eyâlet-i mezkûre anın uhdesinden sarfla Bender muhâfızı olan Haseki Mehmed Paşa'ya tevcîh olunup, Raif İsmâil Paşa'ya dahi Eğriboz muhâfızlığı ve Bucak muhâfızı olup ber-vechi arpalık Tırhala Sancağı'na mutasarrıf olan Arslan Paşa'ya ber-vech-i ilhâk Bender muhâfızlığı tevcîh kılındı.

Müteveffây-ı müşârünileyh Abdullah Paşa Hekimbaşızâde sadr-ı esbak Ali Paşa'nın Enderûn ağalarından hazîne baş yamağı ve ba'dehû Bosna defterdarlığıyla çırâğ etmiş olduğu Boşnak İsmâil Ağa'nın oğlu olup, bin yüz otuz beş târîhinde mütevellid ve sinn-i temyîzde Dersa'âdet'e vârid oldukta Sarây-ı hümâyûna çırâğ olup, nısf-ı ikbâl addolunan vicâhet ü cesâmet-i vücûdu hasebiyle zümre-i çukadârân-ı şehriyârîye ba'de'l-luhûk, çok geçmeksizin başçukadâr olarak Sultân Mustafa merhûmun mazhar-ı nazar-ı i'tibârı olmuş ve bu münâsebetle def'aten hazîne kethüdâlığıyla ve bir müddet mürûrunda Enderûn ricâlinin müntehây-ı merâtibi olan silahdârlık ile dilşâd buyurulmuş idi. Cülûs-ı Abdülhamîd Hânî'de silahdâr bulunmak münâsebetiyle manzûr ve mültefet-i pâdişâhî olup, ol esnâda Dersa'âdet'te kāimmakām bulunan Süleyman Paşa'nın hiddet-i tabî'iyyeti ve şiddet-i hareketi mizâc-ı asra muvâfık gelmediğinden 'azl olunup, sâhib-i tercümeye vezâret verilerek kāimmakām nasb olunmuş ise de, umûr-ı vezârette mübtedîliği ve emr-i hükûmetde tecribesizliği hasebiyle hilâf-ı rızâ-yı 'âlî vukū bulan ba'zı etvâr ü harekâtına binâen 'azl ile Karahisârısâhib'e nefy olunmuş idi. Çok geçmeden vezâreti ibkā olunup Maraş vâlîsi ve ba'dehû cesîm eyâletlere vâlî ve bir aralık İsmâil cânibi ser'askeri olmuş ve ba'dehû memleketi olan Bosna'ya vâlî olup, birkaç sene orada icrâ-yı hükûmet ettikten sonra bu esnâda ber-minvâl-i muharrer vefât etmiştir. Cesûr ve dilîr ve sâbit-kadem ve bahtı küşâd bir vezîr idi.

Doksan yedi senesinde zîver-i mehd-i şühûd olan şehzâde Sultân Murad işbu doksan dokuz senesi rebîu'lâhirinin onuncu günü dâr-ı 'ukbâya rıhlet eylemiştir.

Ba'zı Tevcîhât

Yeniçeri Ağası Yahyâ Ağa'nın zabt u rabta adem-i ihtimâmından nâşî, bu esnâda hırsızlar kesret ve fürce bulup vâfir dükkânlar ve hâneler soyulmağa başladığından ve bundan akdem mecâlis-i müte'addidede istisvâb olunup nizâmı menvî olan esâmeler maddesi henüz kāle gelmiş değil iken, buna dâir tahaddüs eden ba'zı erâcîf dahi ağa-yı müşârünileyhin (129) hamâkatine ve ehliyetsizliğine mahmûl olduğundan, işbu cumâdelûlâ'nın dördüncü günü ağalıktan azl ile yerine Kul Kethüdâsı Ahmed Ağa nasb olundu.

Akdemce tasmîm olunduğu vech üzere İsmâil cânibi ser'askeri ve Rumeli vâlisi olan Abdi Paşa Sofya ser'askerliğine ve Sofya ser'askeri ve Anadolu vâlisi olan İsmâil Paşa İsmâil cânibi ser'askerliğine nakl olunup, Silistre ser'askeri Vezir Bekir Paşa Vidin muhâfızı nasb olundu. Ve Vidin muhâfızı olan es-Seyyid Ahmed Paşa uhdesine dahi Silistre ser'askerliğiyle Özi Eyâleti tevcîh kılındı.

Sadrıa'zam Halil Hamîd Paşa ile Şeyhülislâm Atâullâh Efendi'nin Azli ve İsmâil Râif Paşa'nın ref'-i vezâreti

Cemâdelûlânın on sekizinci günü kul tâifesinin bir kıst mevâcibleri ber-mu'tâd Kubbealtı'nda tevzî olunup, henüz Bâbı'âlî'de devr olmadan mâh-ı merkūmun yirminci perşembe günü ale's-sabâh Mîrâhûr-ı evvel Abdi Bey vâsıtasıyla Halil Hamîd Paşa'dan mühr-i sadâret ahz ü istirdâd olunarak Balıkhâne'ye îsâl ve birkaç sâ'at mürûrundan nefy tarîkıyla Gelibolu cânibine irsâl kılındı. Ve mühr-i sadâret Haleb vâlisi ve Özi muhâfızı olan Şâhin Ali Paşa'ya silahdâr-ı şehriyârî vâsıtasıyla irsâl olunup, Dersa'âdet'e vüsûlüne dek Kapudan-ı Deryâ Gâzî Hasan Paşa kāimmakām nasb olundu.

Ve yevm-i mezbûrda şeyhülislâm bulunan Dürrîzâde es-Seyyid Mehmed Atâullâh Efendi dahi azl ile sâhilhânesinde ikāmete me'mûr olup, İvaz Mehmed Paşazâde şeyhüislâm-ı esbak İbrâhim Beyefendi Sır Kâtibi Bekir Efendi vesâtatıyla mâbeyn-i hümâyûna celb ve da'vet olunarak şeyhüislâm nasb ve ta'yîn buyuruldu.

Ve yine ol gün Eğriboz Muhâfızı Raif İsmâil Paşa'nın vezâreti ref' olunarak Lefkoşa'ya nefy ü iclâ olunup, yanında mevcûd olan emvâl ü eşyâsının kabzı içün Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Genç Osman Ağa ve menfâsına îsâl içün gediklülerden Feyzi Ağa ta'yîn ve yevm-i mezkûrda ihrâc ve irsâl olunduklarından başka, Dersa'âdet'te olan hânesiyle Kuzguncuk'daki yalısı temhîr olunup, münhal olan Eğriboz Sancağı Livâdyalı Vezîr Hasan Paşa'ya tevcîh kılındı. Fakat birkaç gün sonra evlâd ü ıyâline merhamet olunup konak ve yalıda olan emvâl ü eşyâsı sadaka vü ihsân olundu. Halil Hamîd Paşa'nın azline dâir sâdır olan hatt-ı hümâyûnun sûreti zîrde "Y" işâretiyle îrâd olunur (s. 429). Devr-i mevâcib akībinde sadrıa'zamlara hatt-ı hümâyûn ile teşrîfât-ı seniyye gelmek mu'tâd-ı (130) kadîm olup, bu def'a ber-minvâl-i sâbık kable'd-devr Halil Hamîd Paşa azl ile kapudan paşa kāimmakām olmağla, ber-mu'tâd teşrîfât-ı hümâyûnun vürûdunu ba'zı nâs ümîd ve ba'zılar teb'îd ederler iken, bir gün sonra, ya'nî cum'aertesi günü Bâbı'âlî'de devr vukū bulup akībinde kāimmakām paşaya hitāben hatt-ı hümâyûn ile teşrîfât-ı seniyye vârid olmağın, bu hatt-ı hümâyûn sûreti dahi zîrde "11" rakamıyla ilâve kılınır (s. 429). Evvelki hatt-ı hümâyûnun siyâk u sibâkından ve Müverrih Vâsıf'ın ifâdesinden müstefâd olduğuna göre, Halil Hamîd Paşa'nın azli hırs u tama'a düşmesinden ve serhadlerden sühûletle hâsıl olan nef'-i mîrîye kanâ'at etmeyip de muhâtarası derkâr olan Âstânelü esâmelerine ta'arruz ve müdâhele etmesi sebebiyle nâsın halecân-ı kulûbuna bâ'is olacak sûrette ocaklu beyninde guft-gû hâdis olmasından nâşî olup, şeyhüislâmın azli dahi ona mümâşât ve müdârâ ederek hıfz-ı mesned dâ'iyesiyle ihtârât ve vesâyâ-yı lâzımeyi edâ eylemediğine ve makām-ı meşîhate müteferri kelâm-ı hakkı söylemediğine mebnîdir. İsmâil Raif Paşa hakkında dahi sebeb-i hafî ile tab'-ı şâhâne mütagayyir olup, ancak Halil Hamîd Paşa tarafından nihânî himâye olunarak şimdiye dek şöylece geçiştirilmekte idüğüne, akdemce uhdesine Bosna Eyâleti tevcîh olnmuş iken, iki gün sonra tahvîl-i me'mûriyyeti dahi delîldir. Binâenaleyh Halil Hamîd Paşa'nın azli günü anın dahi ber-vech-i sâbık vezâreti ref' olunmuştur.

Lâkin ber-minvâl-i muharrer mevâcib tevzî' olunup da henüz devir vukū bulmadan ve rivâyet olduğuna göre henüz sabâh olmadan ale'l-'acele mühr-i sadâretin istirdâd olunması mîzân-ı fikre urulsa, fevkal'âde ve ehemmiyet verilecek sûrette bir hâdisenin netîcesi olmak lâzım gelir. Ve bu hâtırayı ba'zı rivâyât-ı mevsûka dahi tasdîk eyler.

Şöyle ki: Bu kerre terakkīlülerin zamm-ı ma'âşı, ki dört yüz bu kadar kese akçedir, ilgā ve tenzîli karârgîr olarak, işbu mevâcib tevzî'inde icrâ olunmağla, ezhâna halecân verecek fitne vü fesâd havâdisi yeniçeriler beyninde tekevvün edeceğinden, Yeniçeri Ağası Defterdâr Ahmed Nazif Efendi mahremâne ifâde-i hâl etikte, "efendi-i mûmâileyh dahi hemen geceleyin vukū-ı hâli serî'an sarây-ı hümâyûna iblâğ etmekle, sadrıa'zamın gafleti veyâhud tegāfülü eseri olmak üzere böyle bir fenâlığın kuvve-i karîbeye getirilmesi gazab-ı pâdişâhîyi tahrîk ettiğinden, ber-minvâl-i muharrer henüz sabâh olmadan mühr-i sadâret istirdâd olunmuştur. Ve mezkûr dört yüz bu kadar kesenin hemen ashâbına tevzî olunması husûsuna irâde-i seniyye ta'alluk etmekten nâşî, derhâl bu akçenin sarrâflardan ahz ü tedârüküyle tevzî'inde Ahmed Nazîf Efendi "hayli sıkıntı çektim" dediği rivâyet olunur. Hatt-ı hümâyûnda olan halecân ta'bîri dahi bu rivâyeti te'yîd eder.

(131) Ve bir de cild-i evvelde iş'âr olunduğu üzere, Devlet-i Aliyye'nin tanzîm-i askere ihtiyâcı müsellem olduğu cihetle, Halil Hamîd Paşa evvel-emirde Tophânece Sultân Mustafâ-yı Sâlis asrında başlanmış olan ba'zı ıslâhâtın itmâmına teşebbüs edüp, a'dâsı ise bunu Sultân Mustafa usûlüne meyl ile ya'nî oğlu Sultân Selim'in tarafdarlığı ile ithâma vesîle ittihâz eyledikleri esnâda, bir gün meclis-i meşverette muzâyaka-i mâliye bahsi dermiyân olundukta, ba'zıları tarafından şu İstanbul'un masârif-i zarûriyye-i fevkal'âdesinden halâs zımnında, "Şevket-meâb efendimiz bir müddet Bursa'da yâhud Edirne'de ihtiyâr-ı ikāmet buyursalar" deyü izhâr olunan te'mînâta cevâben Hamîd Paşa'nın, "evet, lâkin efendimiz pek ihtiyâr" demesine gûyâ ki Şehzâde Sultân Selim'in iclâsını temennî ma'nâsı verilerek derhal Sultân Abdülhamîd'e îsâl ile gazab-ı şâhâne tehyîc olunmuştur.

*Dürcü'l-vekāyi'*de derc ve îrâd olunduğuna nazaran, Halil Hamîd Paşa bilcümle ocakları tashîh ve nâ-müstehıkların esâmîsini terkīn birle vezâif-i askeriyyeyi ehl ü erbâbına tevcîh etmek gibi bir emr-i hatîr ve hatarnâki mübâderet edüp, bu bâbda bir kıt'a hatt-ı hümâyûn ısdâr ettirmişti. Ancak yeniçeri ulûfelerini me'kel etmiş olan ocaklular bu sûretten dilgîr olarak taraf taraf neşr-i erâcîf edüp Halil Hamîd Paşa'nın a'dâsı dahi bunu fursat ittihâz ederek, "müşârünileyhin dimâğında fesâd var merâmı değil, illâ Şehzâde Sultân Selim'i iclâs dâ'iyesidir" deyü sem-'i hümâyûna ilkā ettirmeleriyle müşârünileyhin azline müsâra'at ve ba'dehû katline mübâderet olunmuştur.

Kethüdâ Said Efendi Târihi'nde tahrîr olunduğuna göre, Halil Hamîd Paşa abes- hârân-ı vezâifin nâmların defterden terkîn ile vezâif-i askeriyeyi yeniçeri neferâtına tevcîh içün kışlalardan resîd defterlerini celb ile ikdâm ve ulûfe mutasarrıflarından nâ-müstahıklara vâkıf olmağa ihtimâm eylemesi ocak ihtiyârlarının renciş-i hâtırlarına bâ'is ve ocağımızın ırzını şikest ve kuvve-i zahrını pest etmektir, diyerek ekl-i beytü'l-mâle me'nûs ocak kokonosları beynlerinde yer yer guft-gû hâdis olmağla, şeyhüislâmlıktan ma'zûl İvaz Paşazâde İbrâhim Bey bu maddeyi i'zâm ve belki kendisine vesîle-i tahsîl-i merâm ederek hemşîre-i Hamîd-i zaman büyük Esma Sultân'a bir tezkire ile ifâde eylediği esnâda, pâdişah-ı kalem-rev-i safvet Abdülhamîd Hân-ı Bayezid-fıtrat hemşîrelerini ziyâret kasdıyla tahrîk-i rikâb-ı satvet buyurduklarında, ale'l-'amyâ çâk-ı girîbân-ı vâveylâ ederek nakl-i mâcerâ edicek, hüdâvendigâr-ı sâf-dil hakîkate haml ile münfa'il olup, hilâf-gîrân-ı vezîr-i Âsaf-dirâyet bu ser-rişte-i kīl ü kāli pîçîde-i enâmil-i fursat edüp, müşârünileyhin adüvv-i ekberi Cezayirli (132) Hasan Paşa, Nazîf Efendi ile i'tizâd ve tab'-ı mülûke muharrik gazab-ı zarûrî olan kabâhat-ı ma'hûdeyi isnâd etmeleriyle mühr-i hümâyûn ahz ve Bozcaada'ya nefy olundu.

Zeyl-i Sefînetü'r-rüesâ'da Süleyman Fâik Efendi dahi Halil Hamîd Paşa'nın tercüme-i hâlini beyân siyâkında, "müşârünileyhe azv olunan töhmetten berîü'z-zimme idiği sonra ma'lûm olmuştur" deyü tahrîr eylemiştir.

Doksan sekiz senesi recebinde Cidde Vâlisi Yeğen Ali Paşa'nın vefât eylemiş olduğu Şam vâlisi tarafından inhâ vü iş'âr olunmağın, akdemce Cidde Sancağı'yla Habeş Eyâleti bâ-rütbe-i vezâret sâbıkā kethüdâ-yı sadr-ı âlî olup Halil Hamîd Paşa'nın istirkābına mebnî serhaddâta nezâret unvânıyla Erzurum'da mukīm olan el-Hâc Mustafa Efendi'ye tevcîh ve Şam'da dâiresini tanzîm edüp huccâc ile mansıbına azîmet eylemesi emr ü tenbîh olunmuştu. Müşârünileyh ise bir iki seneden berü Erzurum cânibinde ikāmet ve mükteseb ü müddehârı ne ise sarf ile ifrâğ-ı enbân-ı servet eylemiş olduğu halde, masârif-i kesîreyi müstelzim olan Cidde mansıbının, uhdesine tevcîh olunduğu ma'lûmu oldukta an-asl haml-i sakīl-i vezâreti tahammülden havf ü ihtirâz edegelmişken, ansızın zuhûrunu mukadderât-ı İlâhiyyeye haml ile sûret-i teslîm ü rızâ gösterip, ancak esbâb-ı lâzımeyi tanzîm edip de şân-ı vezâreti muhâfaza ederek Cidde'ye muvâsalat külliyyetlü nukūda tevakkuf

ettiğine ve kendisi ise kudretsiz bulunup böyle perîşân ve bî-ser ü sâmân ol cânibe azîmet etmesi rezâlet ve nakīsayı mûcib bir hâlet demek olacağına binâen, Cidde mansıbı vüzerânın muktedirlerinden birine tevcîh olunup da kendi uhdesine bir sancak inâyet buyurulmasını hezâr sûz ü güdâz ile recâ vü niyâz etmiş ise de, Halil Hamîd Paşa ile beynlerinde kadîmî der-kâr olan rekābet ü adâvet hasebiyle a'zâr-ı mebsûtası kabûl kılınmayarak beherhâl Cidde'ye lüzûm-ı azîmeti müekked tahrîrât-ı sâmiye ile kendüye emr ü iş'âr olunup, hâlbuki ol cânibe hareket etmeye kuvve-i mâliyesi vefâ etmediğinden, bîçâre Mustafa Paşa emreyn beyninde müterеddid ü muhayyer iken, Halil Hamîd Paşa'nın infisâli anın hakkında mahz-ı inâyet olarak mansıb-ı mezkûr üzerinden ref' ile uhdesine Edirne Eyâleti tevcîh olundu. Ve Cidde mansıbı dahi Halil Hamîd Paşa'ya bi't-tevcîh Bozcaada'ya varıp kapusunu tanzîm ile oradan bahren mansıbına gitmesi fermân buyurulmağla, *el-cezâ min cinsi'l-amel*[64] sırrı zâhir oldu. Lâkin çok geçmeksizin Cidde mansıbı dahi uhdesinden sarf ü tahvîl ile İstanköy cezîresinde ikāmeti ve bundan sonra sâdır olacak emr-i âlî muktezâsı üzere hareketi tarafına emr-i âlî ile bildirildi. Ve münhal olan Cidde mansıbı cemâdelâhırenin on beşinci günü Kandiye Muhâfızı Vezir Eğribozlu Mehmed Paşa'ya ve Kandiye muhâfazası Karaman Vâlisi Vezir Çerkes Hasan Paşa'ya tevcîh buyuruldu.

(133) Sadr-ı sâbıkın Müsâdere ve Katl Olunduğu

Sadr-ı sâbık Halil Hamîd Paşa'nın hîn-i infisâlinde hazînesinde mevcûd ve müddehar olan ve ba'zı mahallerde ber-vech-i emânet vaz' olunan altı yüz keseye karîb nukūd ve sâir emvâl ü eşyâsı cânib-i mîrîden zabt olunup îrâdına henüz müdâhale olunmamış idi. Birkaç gün sonra hırs ve tama'a dâir ba'zı ahvâl ü âsârı resîde-i sem'-i hümâyûn olarak hakkında zuhûra gelmiş olan tagayyür ve iğbirârın tezâyüdüne sebeb olmağla, yalnız sadâreti hengâmında ber-vech-i sühûlet mâlik olduğu mukāta'aları uhdesinden ifrâz ile tâliblerine füruht olundukta, hâsıl olan mebâliğ-i vefîre Hazîne-i Âmire'ye idhâl olunduktan başka, mukāta'ât-ı mîriyyeden külliyetlüce fâiz ile meşhûr Karaburun mukāta'asının nısfını Kassabbaşızâde mahlûlünden bilâ-mu'accele ve nısf-ı âharını Behcetzâde kasr-ı yedinden alup mukāta'ayı şirketten halâs

[64] Ceza (karşılık) amelin cinsindendir.

ettikten sonra vakfına tashîh etmişti. Bu makūle mukāta'ât-ı mîriyyenin bilâ-mu'accele ahz ü tasarrufu ise nizâmın hilâfı olduğuna ve çünki vakfa tashîh olunan mukāta'âtın min-ba'd fürûhtu mümkin olmadığından tedâvül-i eyâdî-i nâs ile mîrîye melhûz olan menfa'atin inkıtâ'ına sebeb olacağına ve hâlbuki tanzîm etmiş olduğu vakfın musakkafâtı ta'yîn olunan vezâife kâfî ve vâfî idiğine binâen, cânib-i mîrîyi sıyânet ve nizâm-ı müessesini vikāye kasdıyla mukāta'a-i mezkûre vakf-ı mezbûrdan ifrâz ve hey'et-i ûlâsına ircâ' ile mezâda çıkarılarak bey' olundu.

Akdemce müşârünileyhin azli ile iktifâ olunmuş iken, muahharan bu misillü zuhûr eden ba'zı hâlâtını a'dâsı ser-rişte ederek ve bu dahi te'dîb olunmadığı hâlde artık mücâzât kalktı deyü herkesden havf u haşyet zâil olur diyerek, hakkında gayz ve gazab-ı pâdişâhîyi tehyîc etmeleriyle derhâl haseki ta'yîn olunup ve arkasından dahi kapudan paşanın dâiresi mensûbâtından cesâret-i müfrıta ile meşhûr olan Kara Kethüdâzâde Kara Ali Ağa me'mûr kılınıp müşârünileyhi Bozcaada'da katl eylediler.

Halil Hamîd Paşa'nın terekesi ne mikdâr olduğu sahîhan ma'lûm değil ise de hîn-i katlinde kendisinde bir defter bulunup mantûkunca otuz bu kadar bin kese akçeye bâliğ olduğu rivâyeti *Dürcü'l-vekāyi*'de mündericdir.

Müteveffâ-yı müşârünileyh Halil Hamîd Paşa, Hamîd Sancağı'nda Burdur kasabasında tevellüd edip, pederi Çelik Mehmed Paşa kethüdâsı Îrânî Mustafa Efendi hengâm-ı sabâvetinde Âstâne'ye getirmekle Dîvân-ı Hümâyûn kalemine devâm ve tahsîl-i ma'ârife kıyâm etmiş ise de, zarûret-i hâli hasebiyle Eflak Kapu Kethüdâsı İstavraki oğlu'nun kitâbet hidmetini ihtiyâr ve anın fevtinden sonra yine kaleme mülâzemet eyledikte, Râif İsmâil Paşa'nın himmetine mazhar olarak Âmedî Odası'na nakl ile (134) kesb-i i'tibâr edüp, liyâkat ü isti'dâdı yevmen fe-yevmen müzdâd ve âmedcilik ile ber-murâd olmuş ve sıdk u istikāmet ile mevsûf ve hayli vakit Bâbı'âlî'de istihdâm olunmağın serâir-i devlete ve kavânîn-i saltanata vukūf ile ma'rûf olup, bu hâlde Sır Kâtibi İsmâil Ağa'nın hüsn-i tavsiyesiyle sadr-ı esbak Silâhdar Seyyid Mehmed Paşa'nın mazhar-ı nazar-ı i'tibârı olmağla, âmedcilikten büyük tezkireci ve çok geçmeden reîsülküttâb ve yedi sekiz ay sonra kethüdâ-yı sadr-ı âlî olmuş idi. Sadr-ı müşârünileyh vefât edüp de İzzet Mehmed Paşa sadârete geldikte, sâhib-i tercümenin tahayyüz ve ta'ayyününü

çekemediğinden ve husûsiyle kurenâsı makām-ı kethüdâyîde öyle müteşahhıs bir zâtın bulunmasını istemediklerinden, velhâsıl Seyyid Mehmed Paşa'nın vefâtı kendisinin mûcib-i inhitâtı olduğundan, kethüdâlıktan azl ile bir müddet ma'zûlen hânesinde ikāmet ettikten sonra tersâne emîni nasb olunmuştu. İzzet Paşa'nın azli günü mükerreren kethüdâ-yı sadr-ı âlî olup ol hılalde sadrıa'zam bulunan Yeğen Mehmed Paşa'nın evzâ' ü etvârı mugāyir-i rızâ-yı şehriyârî olduğuna binâen azl ile mühr-i sadâret sâhib-i tercümeye i'tâ olundukta, defterdâr bulunan Hacı Mustafa Efendi mukbil ve beyne'n-nâs meşhûr u makbûl bir zât olduğundan, beynlerinde kadîmî muvâfakat ü ittihâd bulunduğundan, anı sadâret kethüdâlığıyla dâireye takrîb ve, "birlikte umûr-ı Devlet-i Aliyye'yi rü'yet edelim" deyü envâ-yı nevâziş-i mekr-âmiz ile tatyîb etmiş olup, ancak Mustafa Efendi kendisine mu'âdil ü akrânından olmak hasebiyle çok geçmeksizin istirkāb etmeğe başlayıp, bâlâda zikr olunduğu üzere Erzurum cânibine me'mûr ve bir müddet sonra uhdesine rütbe-i vezâret ile Cidde mansıbını tevcîh ettirdi.

Rivâyet olunur ki, sâlifü'z-zikr sadr-ı esbak Silâhdâr Seyyid Mehmed Paşa muhtazar iken Abdülhamîd Han hazretleri ıyâdetine vardıkta, "ben vefât eder isem Kethüdâ Halil Hamîd Efendi'yi yâhûd Defterdâr Hacı Mustafa Efendi'yi sadrıa'zam ediniz. İkisi dahi ehil ve şâyân-ı sadârettir. Ve egerçi Hacı Mustafa Efendi müsinn ü ihtiyârdır, lâkin Halil Efendi mütemekkin ve dirâyetkârdır" deyü pâdişâh-ı enâm hazretlerine vasıyet eylemiş olduğunu sâhib-i tercüme istimâ' eylemiş olduğuna ve hazîne kethüdâsı olan sâlifü'z-zikr İsmâil Ağa'nın dahi ehliyetini tahkîk eylediğine binâen, ikisini dahi istirkāb ederek Mustafa Efendi'yi ber-minvâl-i muharrer Erzurum cânibi me'mûriyyetiyle ve İsmâil Ağa'yı dahi vezâretle kurb-ı saltanattan mehcûriyyetleri esbâbını tefekkür edüp, sadrıa'zam olduğu gibi Mustafa Efendi'yi kethüdâlıkla işgâl eyledi.

Beyit

Küllü'l-'adâvetu kad türcâ izâletuhâ
İllâ 'adâvetü men 'âdâke bi'l-hased[65]

[65] Her düşmanlığın bir şekilde izalesi mümkündür. Fakat hased ile düşmanlık edeninki asla.

mazmûnunca nihânî sadârete çalışıp bâ'is-i ihtilâl-i umûr oluyorlar deyü inhâ ve civâr-ı saltanattan (135) teb'îdlerini istid'â edüp, mebde-i sadâreti olmak hasebiyle istid'âsına müsâ'ade olunarak ber-minvâl-i muharrer ikisi dahi Dersa'âdet'ten ihrâc olundular. Bundan başka Enderûn ve Bîrûn'da olan sâir zevât-ı müteşahhıssanın kimini tahvîf ve kimini teb'îd ile kesb-i teferrüd ü istiklâl eyledi. Bu vechile teferrüd dâ'iyesine düşmesi ser-levha-i hayâl-i hümâyûnda bir nokta-i iğbirâr bırakmıştı. Ve bidâyet-i halinde bi-hasebi'l-beşeriyye biriyle beyninde mücâdele ve münâfese vâki olmuş ise *mezâ mâ-mezâ*[66] kavliyle amel ederek ahz-i intikām dâ'iyesinde olmamak ve umûr-ı devleti lâyıkı üzere rü'yet ü temşiyet birle câdde-i sıdk u istikāmetten ser-i mû ayrılmamak üzere huzûr-ı hümâyûnda müekked yemîn edüp, egerçi ibtidâlarında bu tarîka-i enîka üzere izhâr-ı sebât eylemiş ise de, ba'zı müverrihînin ifâdesine nazaran sonraları tarîk-ı nâ-hemvâr-ı irtikâb ü irtişâya sapmış ve harekât-ı nâ-becâya başlamış idi.

Müverrih Vâsıf'ın tahrîrine göre, vikāye-i mesned-i garaz ile ve azamet-i vak'-ı sadâret hasebiyle bu ahdinde duramayarak müsâdere-i ağniyâ-yı ricâl ve cem'-i tuhaf ü emvâl dâ'iyesi veyâhûd istirkāb beliyyesi ile ızrâr-ı nâsa başlamış ve husûsıyla Yeğen Paşa'yı teksîr-i îrâd ile ta'yîb ü ithâm etmiş iken, kendisi bu bâbda ona tefevvuk eylemiş ve imtidâd-ı sadâreti takrîbiyle pek çok îrâda nâil olup, zu'munca kayd-ı zarûretten halâs bulmuş ve hoca-i bendergâh-ı servet ü gınâ olmuş idi. Bu vechile tama ü hırsı ve mebâliğ-i kesîreye mütahammil olan mukāta'ât-ı mîrîyi cüz'î mu'accele ile etbâ' ü levâhıkına vermesi ise, zevâl-i ikbâline sebeb-i âdî oldu. Bundan başka Kırım'ın tasdîk senedi verilmesi gibi enzâr-ı enâmda vükelâ-yı asrı müttehem gösterecek bir vak'a-i kerîhe zamân-ı sadâretinde vukū bulduğundan, enzâr-ı umûmiyyede eski revnak ü i'tibârı kalmamış idi. Bunun üzerine Âstâneli esâmelerine dahi ta'arruz u müdâhelesi hasebiyle yeniçeriler beyninde fitne havâdisi zuhûr ettiğinde, ber-minvâl-i muharrer azl ve nihâyet katl olundu.

Müşârünileyh erbâb-ı zihn-i çâlâk ve ashâb-ı akl ü idrâkten olduğu hâlde, ahvâl-i âtiyesini tehlikeye koyacak bu misillü harekâtın kendüden

[66] Geçen geçti (=olan oldu).

sudûru müsteb'id ise de, *inne'l-insâne le-yetgā*[67] müeddâsınca âkıl ve eyle her kim olursa olsun mey-i ikbâl ile mest olup da aşırıp taşırmayan pek nâdir olur. Kaldı ki ol vakit ikbâlin inhitâtı, katli müntic olmağla, muhâfaza-i nefs içün ba'zı nâ-becâ harekâta tasaddîlerinde pek de ma'zûr olamazlar diyemez. Filvâki sâyesinde sadr-nişîn-i masbata-i emn ü emân olduğumuz Sultân Abdülmecid Han efendimiz hazretlerinin zamanındaki gibi çâr-tâk-ı ikbâlden kûşe-i in'izâl ü idbâra sâkıt olanlar mansıbda olanlardan daha ziyâde emîn ü müsterîhü'l-bâl olup da yalnız câh ü ikbâllerini muhâfaza kaydıyla (136) böyle etvâr-ı nâ-hemvâra tasaddî etmiş olaydılar dâreynde ma'zur olamazlar idi. Bu cümle ile beraber müşârünileyhin muhassenât-ı zâtiyye ve hasenât-ı fi'liyyesi dahi inkâr olunamaz. Zâtında hande-rû ve latîfe-gû, mütemekkin ü mehîb ve sahî vü erîb, tehdîdini îkā'a kādir ve fünûn-ı aklâmda mâhir, ma'ârif-perver-i ferhunde-eser olup, şâir-i meşhûr Vehbi Efendi'nin *Tuhfe*'si anın nâmınadır. Ve ihtiyâta ri'âyet eder bir zât olmağla, serhaddâtı zehâir ü mühimmât ile meşhûn etmiş olup, hattâ bundan iki üç sene sonraki iki yüz iki senesinde vâki' olan seferde bir hayli vakit orduları onun cem' ve iddihâr etmiş olduğu zehâir ile idâre ettikleri ve o seferde serdâr-ı ekrem bulunan Yusuf Paşa, "sefere ben gitmiyorum. Halil Hamîd Paşa gidiyor" dediği mervîdir. Ve memâlik-i mahrûsada emti'a-i Hindiyyenin revâcı hasebiyle sene be-sene memâlik-i Hind'e hazîneler taşınıp Hindûların ise bu diyâr emti'asına adem-i ihtiyaclarından nâşî mu'âvaza ve mübâdele vukū bulmayarak Devlet-i Aliyye'ye minciheti'n-nukūd za'af-ı küllî târî olmağla, bu fesâdın indifâ'ı içün emti'a-i Hindiyyeden ragabât-ı nâsın inkıtâ'ı ve memâlik-i mahrûsada nesc ü i'mâl olunan akmişenin revâcı husûsuna çâre bulmak niyyet-i hayriyyesiyle mahsûsan Bengal'e ve Surat Bender Abbası taraflarından üstâd-ı mâhir nessâclar celbi içün âdemler ta'yîn etmişti. Ve filhakīka eğer sûret-i mezkûre vücûd bulsa idi derâhim-i meskûke ecnebî memleketlere gitmeyerek bu diyâr halkı arasında tedâvül ve te'âmül olunup, Devlet-i Aliyye'ye menâfi-i kesîre hâsıl olurdu. Davud Paşa İskelesi'nde tarîk-ı Sa'diyye'den Kadem-i Şerîf şeyhine bir tekye ve Bâbı'âlî ittisâlinde bir sebîl binâ ve Topkapı hâricindeki kaldırımları tecdîd eylemiştir. Tecâvezallâhü an-seyyiâtihî.

[67] Muhakkak ki insan taşkınlık gösterir ve azar (Kur'ân, Alak Suresi, âyet: 6).

Şeyhülislâm-ı Sâbık'ın Nefiy ve Vefâtı

Şeyhülislâm-ı sâbık Dürrîzâde Atâullah Efendi sadr-ı maktûle gaflet veyâhud ittihâd hasebiyle mümâşât ü müdâhene etmekle müttehem olduğundan, anın hakkında zuhûra gelen şerâre-i gayz ve gazab-ı pâdişâhî bunun hakkında dahi müşta'il olduğundan, ulemâya eşedd-i cezâ olan nefy ü tagrîb mu'âmelesi hakkında zuhûra gelerek, kethüdâsı Osman Efendi ile berâber varup iskāt-ı farîza-i hacc etmek içün bahren cânib-i Hicaz'a gitmek üzere cumâdelâhırenin yirmi ikinci günü Gelibolu'ya irsâl olundu.

Sebeb-i gayr-ı hafî ile tedrîcî vücûduna müstevlî olan sû-i kınye vü istiskā illetleri bu def'a zuhûr eden hareket-i kasriyye ile mütezâyid ü müterakkī olmağla, belde-i merkūmede vefât eylediği haberi recebin altıncı günü Der-sa'âdet'e vâsıl oldu.

Müteveffâ-yı müşârünileyh Devlet-i Aliyye'de üç def'a şeyhülislâm olan Dürrîzâde Mustafa Efendi merhûmun mahdûmu olup, bin yüz kırk iki senesinde mütevellid ve kırk sekiz (137) senesinde müderris ve yetmiş iki senesinde Selânik mollası ve yetmiş sekizde Mekke pâyesini hâiz ve seksen târihinde bilfi'l İstanbul kadısı ve seksen dokuzda sadr-ı Anadolu ve doksan ikide sadr-ı Rumeli olmuştu. Doksan yedide mükerreren sadr-ı Rumeli olup sene-i mezkûre hılâlinde şeyhülislâm olarak iki seneye karîb makām-ı meşîhatte bulunduktan sonra, ber-minvâl-i sâbık Gelibolu'da vefât eylemiştir. Halîm ve mütevâzı' ve celb-i kulûb-ı nâsa mâil ve hâtırı gıll u gıştan hâlî ve mütehayyizler hakkında mürüvveti vâfir ve himmeti âlî idi.

İsmâil Raif Paşa'nın Tercüme-i Ahvâli

Ber-minvâl-i muharrer İsmâil Raif Paşa Lefkoşa'ya nefy olunmuştu. Menfâsına gider iken Kara Kethüdâzâde Kapucubaşı Ali Ağa bâ-fermân-ı âlî esnâ-yı râhda yetişip katl etmiştir. Müteveffâ-yı müşârünileyh devr-i Sultân Mahmud Hânî'de yeniçeri ağalığından vezâretle çerâğ olan Kürd İbrâhim Paşa'nın mahdûmu olup, bin yüz otuz sekiz târihinde pederi Bağdad ağası iken nefs-i Bağdad'da tevellüd etmiş ve sinn-i temyîze vüsûlunda tahsîl-i ma'ârif ederek pederiyle beraber pek çok yerleri dolaşmış idi. Daha gençliğinde müdakkik ve idâreli bir zât olduğundan, pederi vezâretinde kendisine

kethüdâ etmiş ve o dahi idâre-i umûr u mesâlihde yed-i tûlâ göstermiş idi. Ba'dehû Dersa'âdet'e gelerek dâire-i hâcegâna lühûk ile ba'zı menâsıba nâil olmuştu. Lâkin îrâdı ve müddehar mâlı olmadığından muzâyaka vü usrete dûçâr olup, bir müddet bu vechile imrâr-ı evkāt ederken tâli'inde olan nühûset ü idbâr sa'âdet ü ikbâle münkalib olup, ba'zı mukarrebînin sevkiyle Sultan Mustafa hazretlerine kesb-i takarrub ederek darbhâne emîni olduğu halde, kevkeb-i ikbâli pek ziyâde dırahşân olup merci-i havâss u avâm olmuşidi. Seferler evâilinde vekâlet-i riyâset ile müdîr ve müdebbir-i umûr-ı cumhûr ve seferler hitâmına dek müsteşâr ü mü'temen-i cüz'iyyât ü külliyyât-ı umûr olup, cülûs-ı hümâyûn avdetinde asâleten reîs olarak yine mukbil ü makbûl oldu. Derviş Paşa sadâretinde riyâsetten azl ve nefy olunup, bir müddet sonra vezâretle Mısır vâlisi olmuş ve sonra Kandiye ve Belgrad misillü menâsıbı devr ederek nihâyet Eğriboz muhâfızı iken ber-minvâl-i sâbık azl ve nefy olunup menfâsına giderken katl olunmuştur.

İsmâil Râif Paşa Hakān-ı merhûm Sultân Mustafa'nın mazhar-ı nazar-ı mahsûsu olduğuna mebnî devr-i Hamîd Hânî'de kevkeb-i ikbâli sâkıt olmak lâzım gelmiştir. Ammâ katli Halil Hamîd Paşa'ya isnâd olunan cünhada teşrîk olunmasından nâşîdir. (138) Süleyman Fâik Efendi *Zeyl-i Sefîne-tü'r-rüesâ*'da Râif Paşa merhûmun tercüme-i hâli siyâkında der ki, "Halil Hamîd Paşa'nın evâhır-ı sadâretinde Rumeli Eyâleti tevcîhi musammem iken, müsâ'ade-i seniyye-i şâhâne buyurulup, ba'zı kibâr isâetiyle Halil Paşa merhûmun cünhasına teşrîk olunmuş ve mütercim-i müşârünileyh dahi Belgrad'dan azl ile mansıb emri gönderilir denilerek Rumeli taraflarına çıkarılmış olmağla, esnâ-yı râhda Petriç kazâsına dühûlünde i'dâm eylediler. Mütevef-fâ-yı müşârünileyh münşî-i Vassaf-kalem ve debîr-i utârid-rakam ve hüsn-i ahlâk u etvârı müsellem ve bulunduğu menâsıbda sıdk u istikāmeti âşikâr ve isnâd olunan cünhadan berî'ü'z-zimme idiği erbâb-ı vukūf indinde be-dîdâr ve bâ-husûs neşr-i livâ-yı hükûmet eylediği memâlikte iffet ve re'âyâyı sıyânet ü himâyeti meşhûr ve Mora'ya seyâhatim esnâsında, ol cânibde hüsn-i sülûk ü harekâtı bi'd-defâ'at sâmi'a-güzâr-ı abd-i pür-kusûr olmuştur. İntehâ."

Ba'zı Vukū'ât

Şeyhülislâm efendinin mahdûmu Mustafa Beyefendi'ye sadâret-i Anadolu pâyesi ile Güzelhisâr ve Tire arpalıkları ihsân buyuruldu.

Beher sene mevsim-i hac hulûlünden birkaç mâh mukaddem Dersa'âdet'te surre emîni nasb olunmak kā'ide-i kadîme-i Devlet-i Aliyye'den iken, sadr-ı sâbık Halil Hamîd Paşa'nın vâlidesi hacc-ı şerîfe gitmek niyyetinde olmağla, esbâb-ı râhatını tasavvur birle hazînedârı olan Bekir Ağa'nın surre emîni nasb olunmasını tefekkür edüp, o esnâda ba'zı avârız zuhûru azîmet-i mezkûreyi fesh etmiş ve mevsim-i hac dahi takarrub ederek vaktiyle surre emîni nasb olunamaması müşârünileyhi muztarib eylemiş idi. Binâenaleyh azlinden beş on gün mukaddem surre emîni nasb etmek üzere Filibe nâzırına âdem gönderip Dersa'âdet'e gelmesini isti'câl etmekle, nâzır-ı mûmâileyh müşârünileyhin sadâretinden infisâli akabinde Dersa'âdet'e geldikte, hidmet-i mezkûrenin uhdesinden gelemeyeceğini etrâfa işâ'a edüp keyfiyet vâsıl-ı sem'-i hümâyûn olıcak, bu makūle mâldâr olmayan kimsenin rü'yet-i umûr-ı huccâcda acz ve tahayyürü derkâr olmağla, başkasının surre emânetine nâmzed ve ta'yîn olunması husûsuna irâde-i seniyye ta'alluk etmekten nâşî, bir ferde tahsîs olunmayarak dört beş kimsenin surre emâneti idâresine istitâ'a vü liyâkati kāimmakām paşa tarafından rikâb-ı hümâyûna arz olundukta, arz olunan kimselerden nazarı kat' ile Şehremîni İsmetî İsmâil Efendi muktedir ve mâldâr olmak hasebiyle surre emîni nasb olunmak üzere hatt-ı hümâyûn sâdır olduğundan, efendi-i mûmâileyh kapuya getirdilip keyfiyyeti hissettikte, hidmet-i mezkûreden (139) istinkâf ve hıl'ati teklîf olundukça i'tizâr ve adem-i kabûlde ısrâr etti ise de, sırf mal havfından nâşî ettiği cez' ü fez'ine bakılmayarak nihâyet ilhâh ü ibram ile icrâ-yı me'mûriyyet kılınmıştı. Lâkin kendisinde bir hazırlık alâmetleri olmadıktan başka, isti'fâ kasdıyla erkân-ı saltanatı ta'cîze başladıkta her ne kadar kendüye nush u pend olunduysa da ısgā etmeyip, hattâ bu ısrârı hakkında bâ'is-i nedâmet olacağı tasrîh olunmuşken yine müntasıh olmayarak hidmet-i mezkûrenin kabûlünü sehl-i mümteni kabîlinden olan ba'zı mes'ûlâta ta'lîk ile taraf-ı mîrîden yetmiş bin guruş iddi'â edip, onunla berâber üç senelik mukāta'aları fâizi nakden Darbhâne-i Âmire'den verildiği takdîrde surre emânetini kabûl edeceğini ve illâ her ne gûne ukūbet hayyiz-ı imkânda ise bilâ-tereddüd tahammül edeceğini

beyân eylemiş ve hâlbuki mîrîde olan matlûbâtı tefakkud olundukta, iddi'âsı sahîh olmayıp fakat muhâsebesi rü'yet olunur ise taraf-ı mîrîde cüz'î matlûbu çıkacağı defterdâr efendi tarafından ifâde olunmuş ve keşmekeş ile mevsim-i hac dahi geçeceği derkâr bulunmuş olmağla, keyfiyet rikâb-ı husrevâneye arz olundukta, ulü'l-emre adem-i itâ'atten nâşî sâdır olan irâde-i seniyye mûcibince hâceliği ref'ile Soğucak Kal'ası'na nefy ve def'olundu.

Bu esnâda Pankduzzâde Lutfullâh Ağa Dersa'âdet'e gelmiş bulunup kāimmakām paşa tarafından ihzâr ve bu âna dek hakkında envâ-ı kīl ü kāl hudûsüyle mağzûb-ı devlet olduğu ve eğer surre emânetini kabûl eder ise zillât ve seyyiât-ı sâbıkası ma'fuvv ü mensî kılınacağı ve fî-mâ-ba'd kendisinin dahi ehass-ı mensûbâtından ma'dûd olacağı kendisine ifâde vü iş'âr olundukta, bi'l-memnûniyye kabûl ile uğur-ı pâdişâhîde bezl-i makdûr edeceğini beyân etmekten nâşî, keyfiyyet rikâb-ı kâmyâba arz olundukta, mûmâileyhin vâki olan vaz'-ı edîbâne ve tavr-ı sâdıkānesi mûcib-i inbisât-ı tab-ı hümâyûn olarak bâ-irâde-i seniyye uhdesine surre emâneti tevcîh buyuruldu.

Sadrı'zam'ın Dersa'âdet'e Vürûdu

Akdemce uhdesine sadâret-i uzmâ tevcîhiyle Dersa'âdet'e da'vet olunmuş olan Şahin Ali Paşa işbu cumâdelâhırenin selhi günü Dersa'âdet'e muvâsalatla, müneccimbaşı tarafından ihtiyâr olunan vakt-i mes'ûdda huzûr-ı hümâyûna dühûl ve ba'dehû âlây-ı vâlâ ile sarây-ı Âsafîye vusûl ile ber-mu'tâd sâdır olan hatt-ı hümâyûn zîrde "12" rakamla kayd olunur (s. 430).

Kethüdâ kâtibi olan Numan Bey sadr-ı sâbıka istinâd ile andan başka kimseye ser-fürû etmeyüp kendü kendüye bir merd-i müte'azzım ve hodgâm olduğundan yevm-i mezkûrda ol dahi azl ile yerine sâbıkā silâhdar kâtibi ve Sür'atciyân Ocağı nâzırı olan Çelebi Mustafa (140) Reşîd Efendi nasb ü ta'yîn kılındı. Lâkin Mustafa Efendi'nin dahi harekâtı beğenilmeyip bir hafta sonra o dahi azl ile yerine müddet-i medîde çavuşbaşılara kîsedârlık ederek hüsn-i sülûkü ma'lûm olan Ömer Sahib Efendi kethüdâ kâtibi olmuştur.

Darbhâne emîni ve sultân kethüdâsı olan Mehmed Bey'in dahi sadr-ı sâbıka olan karâbet-i sıhriyye ve mensûbiyyet-i kâmilesi mûcib-i idbârı olmağla, istikāmet üzere hidmet etmek şartıyla kendüye yalnız sultân-ı aliyyetü'ş-şân kethüdâlığı ibkā olunarak uhdesinde olunan Darbhâne Emâneti

ile Evkāf-ı Hümâyûn Kāimmakāmlığı üzerinden ref‘ olunarak, Anadolu Muhâsebecisi Arnavud Mehmed Efendi’ye Anadolu muhâsebeciliği Penah Süleyman Efendi’ye tevcîh buyuruldu.

Receb’in dördüncü günü Bâbı‘âlî’de vukū bulan tevcîhâtta Kethüdâ-yı sadr-ı ‘âlî Mehmed Hayri Efendi ve Çavuşbaşı Hamdullah Bey ve Mektûbçu Mehmed Râşid Efendi azl olunup, Defterdâr Ahmed Nazîf Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve Süleyman Feyzi Efendi defterdâr ve Koca Bekir Paşazâde Süleyman Bey çavuşbaşı ve Mektûbî Ser-halîfesi İbrâhim Efendi mektûbçu nasb olundu.

Sadr-ı sâbık taşralarda dirâyet ile kesb-i şöhret etmiş olan a‘yânlardan ba‘zılarını Dersa‘âdet’e celb ve terbiye ile âdem yetiştirmek dâ‘iyesine düşerek, Varnalızâde Selim Ağa’yı ve İznikli Ali Bey’i Dersa‘âdet’e getürdüp Selim Ağa’yı topçubaşı ve Ali Bey’i başbâki kulu nasb etmişti. Dersa‘âdet mansıbları ise Âstâne-i Saâdet’te meks ü ikāmetle emekdâr bulunan bendegâna münhasır ve mahsûs olageldiğinden, bu kerre mûmâileyhimâ azl ile Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Genç Halil Ağa başbâki kulu ve sâbıkā Topçular Kethüdâsı Ali Ağa topçubaşı nasb olundu. Çend mâh mürûrunda mûmâileyh Ali Ağa dahi azl ile yerine Ocak kethüdâsı diğer Ali Ağa topçubaşı olup, çend-rûz mürûrunda o dahi azl olunarak Selim Ağa’dan akdem Topçubaşı olan Mehmed Ağa nasb olunmuştur.

Ve yine Receb’in dördüncü günü Bosna Eyâleti Sofya cânibi ser‘askeri İsmâil Paşa’ya ve mezkûr ser‘askerlik dahi Anadolu Vâlîsi Süleyman Paşazâde Vezîr es-Seyyid Ahmed Paşa’ya ve Özi Eyâletiyle Silistre cânibi ser‘askerliği sâbık Bosna vâlîsi Haseki Mehmed Paşa’ya tevcîh buyuruldu.

Konya’da seccâde-nişîn-i tarîkat-i Mevleviyye olan Çelebi Efendi’nin vefâtı hasebiyle evlâd-ı Hazret-i Mevlânâ’dan küçük ve büyük cemm-i gafîr Dersa‘âdet’e gelerek, iki fırka olup tarefeynin iknâ‘ı kābil olmadığına mebnî, bir müddetten berü leyte ve le‘alle ile imrâr-ı evkāt olunmakta idi. Sadr-ı cedîd Dersa‘âdet’e vusûl buldukta, çünki Konya’nın her hâline vukūf-ı tâmmı olduğuna binâen (141) tarafeynin istid‘âsına müsâ‘ade etmeyerek yine evlâd-ı zükûrdan kurb-ı neseb ve tahâret-i hasebi beyyin olan İsmâil Çelebizâde es-Seyyid Mehmed Efendi’ye meşîhat-i mezkûre münâsib idüğüne arz ve

telhîs etmekle, mûcebince hatt-ı hümâyûn sâdır olarak îcâbı icrâ buyuruldu. Bu hılâlde taşra vüzerâsından dahi ba'zılarının me'mûriyyetleri tebdîl ü tahvîl olunmuştur.

Ahvâl-i Serhaddât

İsmâil cânibi ser'askeri ma'iyyetine me'mûr olan Anadolu cânibi zu'amâ ve erbâb-ı tîmârının İsmâil'de tûl-i ikāmetleri hasebiyle halleri perîşân ve bâ-husûs ser'askerleri Abdi Paşa'nın Sofya'ya nakli bekā ve sebâtlarına tezel-zül-resân olarak teferruk u teşetütte ibtidâr ettiklerinde, ol tarafın askerden halvi câiz olmadığına binâen tehdîd ve tahvîf olunarak ve yerlerine serî'an cedîd asker tertîb olunup, anlar geldiklerinde memleketlerine gitmelerine ruhsat verileceği va'ad kılınarak, her ne hâl ise şimdilik tevkīf olunmalarıyla, eyâlet-i mezkûreye bedel olmak üzere Rumeli cânibinde bulunan a'yân-ı memleket ve zâbıtân-ı vilâyet taraflarından tahammüllerine göre piyâde ve süvârî asker tertîb olunarak İsmâil cânibine gönderilmek ve Karaman Eyâleti'nin bi'l-cümle zu'amâ ve erbâb-ı tîmârı dahi kezâlik İsmâil cânibi ser'askeri ma'iyyetine ta'yîn edilmek fermân olundu.

Ve Trabzon Eyâleti mukaddemâ Soğucak'a me'mûr olup el-ân hareket etmedikleri ma'lûm olmağla, isti'câllerini hâvî emr-i âlî gönderildi.

Ve Sivas Eyâleti dahi bir müddetten berü Bender'de emr-i muhâfazaya kıyâm edüp, Anadolu Eyâleti gibi anların dahi hâli perîşân olmağla Akkirman Kal'ası'nı ve hendeklerini tathîr edüp, ba'dehû ramazan gurresinde vilâyetlerine avdetleri içün emr-i âlî gönderileceği va'd olundu.

Ahvâl-i Donanma

Rusyalıların müceddeden binâ ettikleri Giresun Kal'ası pîşgâhında ve Kırım limanlarında sagīr ve kebîr otuz kırk pâre sefîneleri ve Azak cânib-lerinde dahi beherhâl donanmaları olduğundan gayri, Leh derûnunda ve Kiyev havâlîsinde taburları olduğu istimâ olunup ve Alikorna taraflarında egerçi birkaç gemileri bulunmak âdet gibi olmuş ise de, bu esnâda Bahr-i Baltık'tan on altı kıt'a büyük ceng sefîneleri Septe Boğazı'ndan içerü duhûl edeceği ve şimdiye dek Alıkorna'ya vusûlleri muhtemel bulunduğu havâdîsi alınıp, Rusyalu'nun gerek Akdeniz'de ve gerek Karadeniz'de bu tedârükâtı

diğer bir devlet aleyhine olmayarak beherhâl Devlet-i Aliyye aleyhine olduğu ve bâb-ı muhârebe açılacak olur ise korsan ve tüccâr sefînelerinden bir hayli sefâin-i harbiyye anlara munzamm olacağı derkâr olduğuna (142) ve Devlet-i Aliyye donanması düşman donanmasına nisbetle ekall-i kalîl bulunduğuna mebnî, donanmanın teksîrine himmet olunmak lâzım geldiği beyne'l-vükelâ tezekkür olunup nice kīl u kālden sonra el-yevm Devlet-i Aliyye'nin mevcûdu olan kırk kıt'a kalyon ba'zı tasarrufât ile yüze iblâğ ve gāyet çok görülen masârifi dahi bir kalıba ifrâğ olunup, mühimmât ü edevâtı şimdiden ihzâr ü tetmîm ve askerîsi ahvâl-i deryâya âşinâ olan yeniçerilerden tanzîm olunmak tasmîm olundu.

Tatar Hanlığı'na Dâir Olan Müzâkerât

Receb'in yirmi altıncı günü meclis-i hâss akd olunup ibtidâ mes'ele-i Mısriyye'ye dâir idâre-i efkâr olunduktan sonra Tatar bahsine nakl-i kelâm olunmuştur. Mısır maslahatının tafsîlâtı ba'dehû îrâd olunur. Ammâ Tatar bahsi bu vechiledir ki: Bucak arâzîsi ve Tombasar havâlîsi kable's-sefer tavâif-i Tatar'a makarr olup selâtîn-i Cengiziyye'den biri Kırım hanları tarafından Bucak ser'askeri nâmıyla üzerlerine me'mûr ve ta'yîn kılınarak, kendi usûl ve âdetleri üzere umûrlarını rü'yet ve üzerlerine icrâ-yı lâzıme-i hükûmet ederdi. Kırım ülkesi memâlik-i mahrûsadan munfasıl olalıdan berü bu tarafda bulunan Tatar tâifesi başsız kalıp, el-yevm Bucak'ta sâkin ve bir taraftan fevc fevc vârid ve müctemi olan tavâif-i Tatar'ın üzerlerinde bir hâkim-i müstakıl olmadığından hargele-i güsiste-mehâr gibi geşt ü güzâr etmekte olmaları cihetle, âdâb-ı itâ'ati ferâmuş ederek lede'l-iktizâ ve istihdâmları müşkil ü düşvâr olacağı ve Kırım'ın istîlâsı hasebiyle kesb-i ta'ayyün[68] ü tahayyüz etmiş olan hânân ve selâtîn dahi mübtelâ-yı ye's ü hırmân olarak, bu hâl ile hîn-i îcâbında Tatar'ı a'mâl-i istihdâm edemeyecekleri derkâr olmaktan nâşî, kavm-i merkūmun ahvâli akdemce Tombasar voyvodalarından isti'lâm olundukta, el-yevm mevcûd olanlara rûy-i dil gösterilirse vaktiyle anlardan bir asker-i keşîf tertîb olunabilir deyü i'lâm olunduğuna mebnî, istimâle vü isticlâb-ı hâtırlarına mübâderet olunmuştu. Mukaddemâ Selim Giray Hân dahi birkaç def'adır devlete tahrîrât gönderip, selâtīn-i Cengiziyye'nin ba'zıları hilâf-ı

[68] Metinde "ta'yîn" şeklinde dizilmiş (A.Ö).

rızây-ı âlî harekete cesâret ve zimâm-ı hükûmetleri bir şahs-ı mütesallıt u kāsırın elinde olmadığından, yekdîgere izhâr-ı nahvet ve etrafa îsâl-i hasâr u mazarrat etmeleriyle, bunları zabt etmek ve lede'l-iktizâ bir hidmette bulunmak şartıyla kendisinin ser-gerde nasb olunmasını istid'â ve selâtîn-i Cengiziyye'nin mütehayyiz ü ihtiyârlarından ba'zıları dahi bu imtiyâzın kendilerine tahsîs buyurulmasını niyâz ve recâ etmişlerdi. Ancak ol vakit beyt-i ankebûttan evhen olan serbestiyyet-i Tatar şurûtu henüz pâyidâr olduğundan vikāyeten li'l-ahd iğmâz olunup, yalnız selâtīn-i Cengiziyye'nin def'-i tecâvüz ü ta'addîleri zımnında cümlesinin esenn ü akdemi olan müşârünileyh Selim Giray Han'a mektûb-ı sâmî irsâl kılınmıştı. (143) Bu kerre meclis-i sâlifü'z-zikrde husūsāt-ı meşrûha bast u îrâd olunduktan sonra, el-hâletü hâzihî Moskovlunun Kırım'ı istîlâsı hasebiyle serbestiyyet maddesi lağv olunmuş olduğuna mebnî, hânedân-ı Cengiziyyenin ihyâsı ve sâir mahallerde tecemmu' eden kabâil-i Tatar'ın vaktiyle i'mâl ü istihdâmları irâdesiyle Selim Giray Han veyâhûd selâtînden bir diğeri Tatar'a ser'asker nasb olunup Bucak'da ikāmet ettirilmek ve medâr-ı ma'îşet olmak üzere tarafına Tombasar hâssı ta'yîn olunmak husûsu egerçi zebân-güzâr-ı erbâb-ı meşveret olmuş ise de, Tatar'a ser'asker ta'yîninde Rusyalıların ne makūle mevâni' îrâd edecekleri mechûl olup, mümâna'at kaydında oldukları takdîrce ahden cevâb-ı ma'kūl verilmek mümkin ise de, mukābele bi'l-misl ameli muktezāy-ı tabî'atları olmağla Şahin Giray'ı yâhûd Bahadır Giray'ı veyâhûd selâtîn-i Cengiziyyeden bir dîgerini akdâr ile Kırım'dan Anadolu tarafına müteferrık olan kabâile han nasb etmeleri veyâhûd adem-i iltizâm sûretinde bir cânibe taslît eylemeleri vârid-i hâtır olduktan başka, Tatar tâifesi fettân ve bir şeyin sonunu saymaz bir kavm-i nâdân olduklarından, üzerlerine sergerde nasbıyla nâil-i şeref ü i'tibâr oldukları halde çâpûl ve sirkat misillü harekât-ı nâ-becâya ibtidâr ile münâza'aya bâ'is olarak şurût-ı musâlahanın infisâhıyla tahte'r-remâd pinhân olan âteş-i muhârebenin iştî'âline sebeb olabilmeleri dahi melhûzdur. Kaldı ki Bucak arâzîsi Boğdan ile hem-hudûd olmağın, böyle istiklâl verilip de yüz buldukları hâlde Boğdan re'âyâsına cevr ü ta'addî ve ba'zı emlâk ü arâzî zabtına tasaddî etmeleri melhûz olup, bu sûret ise Rusyalu ile Memleketeyn ahvâline dâir mün'akid olan ahd iktizâsınca bâ'is-i kīl u kāl ve belki müntic-i ceng ü cidâl olması mülâzadan ba'îd değildir. Ve Rusyalunun serbestiyyet-i Tatar husûsunda vukū bulmuş olan ısrârı men'-i fesâd-ı Tatar'a binâ olunmuş iken,

bekā-i ahd esnâsında tâife-i mezkûreye bu vechile istiklâl verilmek hasmın Tatar bahsinde sebkat eden da'vâsını hâtırına getirmek demek olur deyü beyne'l-huzzâr hayli bahisler cereyân ederek, nihâyet madde-i mezkûrenin icrâsı müsta'cel bir keyfiyyet olmadığı ve Cenâb-ı Hak Devlet-i Aliyye'ye kudret ve tevfîk ihsân buyurup da a'dâ ile muhârebeye isti'dâd-ı tâm geldikte, o zamân nizâmı sehl olduğu cihetle şimdilik hâli üzere bırakılması emrinde ittifâk-ı ârâ bulunmağla, mahsûl-i meşveret rikâb-ı hümâyûna arz olundukta, Tatar'a sergerde nasbı şimdilik te'hîr ile lüzûmu vaktinde icrâ olunmak münâsib olup, ancak a'dânın bu sırra vukūfu muzırr olmaktan nâşî bu tasavvurâtın ketm ü ihfâ olunması sâdır olan hatt-ı hümâyûnda mündericdir.

Şeyhülislâm İbrâhim Beyefendi'nin Azliyle Ba'zı Tevcîhât Vukū'u

Sâniyen şeyhülislâm olan İbrâhim Beyefendi'nin bu kerre dahi ba'zı etvârı mizâc-ı (144) mülûkâneye mugāyir geldiğinden, bu def'aki müddet-i meşîhati üç aya resîde olmaksızın şa'bân-ı mu'azzamın on dördüncü günü azl ile İstavroz'daki sâhilhânesinde ikāmete me'mûr kılınıp, Arabzâde Reîsü'l-ulemâ Ahmed Atâullâh Efendi şeyhülislâm nasb olundu.

Şeyhülislâm-ı cedîdin birâderi ve hâlen Anadolu kādıaskeri olan Mehmed Sadık Efendi'ye ve ilm ü fazl ile müştehir olan Müftîzâde Ahmed Efendi'ye Rumeli sadâreti pâyesi tevcîh kılındı. Ve bir hafta sonra Yenişehr-i Fenar kadısı olan mahdûm-ı meşîhat-penâhî Mehmed Ârif Efendi'ye Mekke-i mükerreme pâyesi ihsân buyurulmuştur.

Defterdâr Süleyman Feyzi Efendi'nin re'y-i hoduna i'tinâsı ve her husûsta enâniyyet da'vâsı olmağla, vükelâ-yı devlet ile hüsn-i imtizâca muvaffak olamadığından, şa'bânın on beşinci günü azl ile mâlikâne halîfesi olan Süleyman Râşid Efendi defterdâr nasb olundu.

Mudanyalızâde'nin Itlâkı

Bundan akdem sebeb-i ma'lûm ile vükelâ-yı devlet hakkında itâle-i lisân etmekten nâşî, evlâd ü ıyâliyle Mudanya'ya nefy ü tagrîb olunan Hüdâyî Tekkesi Şeyhi Mudanyalızâde Ruşen Efendi'nin şeyhülislâm efendiye kadem-i ta'alluku ve müderrisînden olan oğlu Mehmed Said Efendi'nin mukaddemâ müşârünileyhe mektûbçuluğu olmak hasebiyle afv ü ıtlâkı öteden berü

emeli olmağla, bu kerre makām-ı meşîhate gelüp şeyh-i mûmâileyhin ibkā-i meşîhatiyle itlâkını bâ-telhîs niyâz ettikte, çünki şeyh-i mûmâileyhin hîn-i nefyinde Hüdâyî Tekyesi zâhir ve bâtını ma'mûr ve hâl ü vecd ile meşhûr olan Dülgerzâde Efendi'ye ihâle olunmuş olup, şimdi tekyeden tahrîk ve iz'âcı inkisâr-ı derûnuna bâ'is olacağından, telhîs-i mezkûra taraf-ı şâhâneden müsâ'ade buyurulmayıp te'hîri irâde olunmuş ise de, "ibtidâ takdîm ettiğimiz telhîsdir. Reddolunması sukūt-ı i'tibâra bâ'is olur" deyü niyâzda ısrâr etmekle, bilâhıre şeyh-i merkūmu ıtlâk ve tekyeyi dahi uhdesine tevcîh ettirip Âstâne'ye geldiği gibi büyük kavuklulardan birini Dülgerzâde'ye irsâl ile Beşiktaş'ta olan zâviyelerine rücû' etmesini tenbîh ettikte, ol vechile Dülgerzâde Beşiktaş'a nakletti. Ve Mudanyalı dahi Hüdâyî Tekyesi'ne gelip mu'âmele-i sâbıkasıyla meşgūl oldu. Dülgerzâde Efendi, Hüdâyî Tekyesi'nden hareket edeceği esnâda, "bizi bir dahi bu tekyeye şeyh ederler. Lâkin kabûl etmeziz" dediğini işitenlerden Vâsıf Efendi rivâyet etmiştir.

Erzurum Cânibi Ser'askeri Hacı Ali Paşa'nın Vefâtı

Erzurum vâlîsi ve ol havâlî ser'askeri el-Hâc Ali Paşa birkaç aydan berü münharifü'l (145) -mizâc olup bu esnâda vefâtı haberi Dersa'âdet'e vâsıl oldukta etbâ' vü levâhıkı kesîr bir vezîr olup, yine hânedânının sönmemesi ve bu cem'iyyetin dağılmaması içün oğlu Kapucubaşı Battal Hüseyin Bey uhdesine şa'banın yirmi dördüncü günü rütbe-i vezâretle Erzurum Eyâleti ve ol tarafın ser'askerliği tevcîh olundu.

Tercüme

Müteveffây-ı müşârünileyh dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Fassalı (=Fıddalı?) Ahmed Ağa'nın oğlu olup, bin yüz otuz üç tarihinde İstanbul'da tevellüd etmiştir. Gençliğinde Canik tarafına azîmet birle riyâset ve siyâsete müte'allık olan umûrda kesb-i meleke edüp ve birâderi Süleyman Paşa'dan sonra Canik muhassılı olup, mehâbet ve siyâsetinden ol havâlîde bulunan eşkıyâ ve serkeş makūleleri kûşe-i ihtifâya çekilmiş ve o hılâlde Gürcistan'a ta'yîn olunup me'mûriyyet-i mezkûrede izhâr-ı sebât ü temkîn eylemiş idi. Ve seferler esnâsında dahi askeriyle Hotin tarafına me'mûr olup ve Rızvanca cenginde beraber bulunup a'dâ ile rû-be-rû keşâkeşte iken, a'dâ tarafı gālib geldiği esnâda atdan düşüp esîr olmağa az kalmış olduğu halde, merhûm

Abaza Mehmed Paşa yetişip tahlîs etmekle semt-i selâmete çıkabilmiş ve Halil Paşa ma'rekesinde dahi ordu-yı hümâyûnda mevcûd bulunup, kudreti kadar ızhâr-ı metânet eylemiş ise de, bi-takdîrillâhi te'âlâ ordu-yı hümâyûn münhezim olduğu esnâda İsmâil'e gelip ve a'dâ oraya gelmezden akdem Tolçı semtine geçüp bilâ-istîzân vilâyeti tarafına azîmet etmişti. Sonra bahtı küşâde olarak rütbe-i vezârete nâil olup, Canik tarafında olan mu'ârızlarının ba'zılarını muzmahil ve ba'zılarını bir takrîble kendüye meclûb u mütemâyil ettikten sonra, ba'zı şurût ile Trabzon'u dahi ber-vech-i mâlikâne uhdesine kayd ettirip hıtta-i mezkûreyi gereği gibi eşkıyâdan tathîr u tasfiye ederek nizâm-ı memlekette yed-i tûlâ göstermişti. Ve sonra Kırım ser'askeri ta'yîn olunup ve Karadeniz donanması ma'iyyetine verilip Kırım iklîmine vürûdunda, hak budur ki, ibrâz-ı celâdet ile azîm hidmetlere muvaffak olarak a'dâya birkaç def'a galebe eyleyüp, o hılâlde sulh vukū bulmayaydı Kırım'ı istihlâs ve istirdâd ederdi deyü ba'zılar iddi'â eder. Darendeli Mehmed Paşa'nın sadâretinde sâniyen Kırım ser'askeri nasb olunup, Kapudan-ı Deryâ Gazi Hasan Paşa ile birlikte ol cânibe gitdiler ise de, mahallinde zikr ettiğimiz vechile bilâ-muhârebe avdet ettiler. Yüz doksan senesinde bir risâle te'lîf edip der-i devlete takdîm etmiştir. Risâle-i mezkûrede seksen iki senesi seferinde vâkī' olan hatîâtı ve Kırım vukū'âtını ve Bağdad Vâlîsi Ömer Paşa'nın katli hatâ olup bundan neş'et eden fenâlıkları ve sâir bu makūle mevâddı (146) medâr-ı bahs ederek Devlet-i Aliyye'ye lâzım gelen nizâmât-ı askeriyye ve mülkiyyeyi kabaca ta'bîrât ve sebk ü rabtı yok ibârât ile efkâr-ı âmiyâne üzere beyân etmiştir. Lâkin bu sırada vükelâ-yı devletin me'âyib ü mesâlibi mezkûr olmağla, erkân-ı devlete gîrân gelerek, ol esnâda Cebbarzâde Mustafa Bey ile beynlerinde vukū bulan gavgāya İstanbulca isyân rengi verilip, üzerine doksan üç senesinde mîr-i mûmâileyh taslît olundukta mukābeleye ibtidâr etmeyip Kırım cânibine firâr etmesiyle egerçi bunca senelerden berü cem' ü iddihâr ettiği emvâl ü eşyâsı yağma olundu. Lâkin hakkında tasavvur olunan bağy ü isyân dâ'iyesinden berîü'z-zimme olduğu dahi bilindi. Ve İzzet Mehmed Paşa'nın sadâretinde ve zâtı ibkā ve zabt olunan emvâl ü mukāta'âtı redd ve i'tā olunup yine hey'et-i ûlâsına i'âde kılındı. Fakat Cebbarzâde'nin ahz-ı intikām dâ'iyesiyle leyl ü nehâr idâre-i pergâr-ı efkâr etmekte olup, ol esnâda mîr-i mûmâileyh köleleri yedinde maktûl olmağla, kölelerin ifsâd olunması müşârünileyhin tedârük ve i'mâl ettiği vesâit-i letāifü'l-hiyel ile

hâsıl olmuş bir keyfiyyet idiğine zâhib olmuşlardır. Ol vakitden bu âna kadar Erzurum cânibi ser'askerliğiyle bi'l-istiklâl ol havâlîde kâr-fermâ olup, bu esnâda ber-minvâl-i muharrer vefât eyledi. Zabt u rabt-ı asâkire muktedir ve umûrunda mutabassır, müsâ'ade-i baht ile her müşkilât kendüye sehl ü yesîr ve şiddet-i batş u siyâsetle şehîr bir vezîr-i huceste-tedbîr olup, bir mahalden bir mahalle azîmetinde asâkirden biri ehl-i ra'iyyetin hılâline vaz'-ı yed etmek muhâl ve mehâbetinden gürûh-ı zaleme hâif ve bî-mecâl olduğu hâlde, beş on gün zarfında otuz kırk bin asker cem' edebilir. Ve zâtıyla iftihâr olunur ve hele Devlet-i Aliyye'nin rükn-i rekîni ve şark cânibinin bir sedd-i metîni idi. Fakat terk-i salât ve sefk-i dimâ ile şöhret bulmuşidi. *Tecâvezellâhü te'âlâ an-seyyiâtihî*[69].

Şehzâde Sultân Mahmud'un Velâdeti

İşbu Ramazân-ı mübârekin on üçüncü çarşamba günü sulb-i pâk-i şehriyârîden lâyık-ı tâc u taht bir şehzâde-i cevân-baht zîver-i mehd-i vücûd olup, Sultan Mahmud tesmiye olundu. Mu'tâd üzere top şenliği ve sâir levâzım-ı şâdî icrâ buyurulduktan sonra, üç gece ale't-tevâlî deryâ donanması tertîb kılındı. Şehzâde-i müşârünileyh hazretleri bin iki yüz yirmi üç senesinde câlis-i taht-ı Osmânî olan Sultan Mahmud Hân-ı Sânî'dir ki, gürûh-ı eşkıyâ vü ser-keşânı kahr u tedmîr ile devleti tecdîd ve kavâ'id-i bekā-i saltanatı temhîd etmiştir.

Soğucak ve Anapa kal'alarının i'mârı içün nefy ve te'dîbi lâzım gelenlerin ol tarafa irsâl (147) olunmasını Ferah Ali Paşa tahrîr etmiş olduğundan, akdemce İsmâil İsmetî Efendi Soğucak'a nefy olunmuştu. Bu kerre Ali Paşa "egerçi husûs-ı mezkûru istid'â etmiş idim, ancak ba'zılarının mâl u ıyâl ve ırz u vakārıyla gönderilmesi matlûb idi. İsmâil Efendi'nin ise mâlı ahz ve müsâdere olunarak yalnız bir cânı bu tarafa gönderilmiş olmağla, bana bu tarafta o dahi bir sıklet oluyor, afvile ol tarafa celbi niyâz olunur" deyü tahrîrâtı vârid olduğu esnâda, Şehzâde Sultan Mahmud'un velâdeti vukū bulmak hasebiyle İsmâil Efendi'nin şuf'asına bâ'is-i cesâret olduğuna binâen mûmâileyhin vâki olan zellesinin afvını niyâz etmeleriyle afv u ıtlâk ile Dersa'âdet'e gelmesine ruhsat buyuruldu.

[69] Allah onun günahlarını affetsin.

Bosna Vâlîsi'nin Vefâtı

Akdemce Bosna vâlîsi olan Vezîr İsmâil Paşa mahall-i me'mûriyyetine vâsıl olmadan mat'ûnen vefât ettiği haberi ramazanın on sekizinci gecesi Dersa'âdet'e vârid olmağla, Bosna Eyâleti İnebahtı muhâfızı olan Moravî Ahmed Paşa'ya ve İnebahtı Karaman Vâlîsi Vezîr Defterdâr el-Hâc Mustafa Paşa'ya ve Karaman Eyâleti Musul Vâlîsi Vezîr Timur Paşa'ya ve Musul Eyâleti Bağdad vâlîsinin arz u niyâzı üzere akdemce mîrimîrân olan Abdülbâkī Paşa'ya tevcîh olundu. Müteveffâ-yı müşârünileyh ehl-i hırfetden bir şahsın oğlu olup, bin yüz elli iki târîhinde Dersa'âdet'te tevellüd etmiştir. Sinn-i temyîze su'ûdunda Galata Sarayı'na çırâğ olarak tahsîl-i ma'ârif etmiş ve husûsiyle hüsn-i hattın envâ'ını öğrenmiş idi. Birkaç nev' yazısını Sultan Mustafa merhûma arz ettiklerinde derhâl Sarây-ı Cedîd'de vâki' hazîne hidemâtına ilhâk olunup, çok geçmeden bahtiyâr ve sa'âdet-i tâli'i kendüye kafadâr olarak, sadr-ı esbak Silahdâr Mehmed Paşa'ya kesb-i ta'alluk u intisâb birle bir zaman tütüncülük ve haftancılık hidmetlerinde bi'l-istihdâm ba'zı umûr-ı mu'azzamada mahremâne istişâre ederek re'y ü tedbîrini isti'lâm eylerdi.

Müşârünileyhe bu derece takarrubunu birâderleri çekemeyüp dâireden vücûdunu istiskāl ve def'i bâbında tertîb-i envâ-yı mekr ü âl eyledikleri esnâda sır kâtibi yamaklığı mahlûl olmağla, derhâl sâhib-i tercümeye ihâle olunup bir müddetten sonra müşârünileyhin i'âne vü imdâdıyla sır-kitâbetini ihrâz etmişti. Rüşd ü reviyyet-i fıtriyye ve cevdet-i re'y ü karîhası hasebiyle günden güne kesb-i i'tibâr ü imtiyâz ederek hazîne kethüdâsı olup, mâhiyyet ü isti'dâdı Halil Hamîd Paşa'nın ma'lûmu olmağla, istirkāb ederek rütbe-i vezâretle Enderûn-ı Hümâyûn'dan ihrâc ve uhdesinde İnebahtı mansıbını tevcîh ve henüz İnebahtı'ya vüsûl bulmadan me'mûriyetini (148) Sofya ser'askerliğine ve bir müddet sonra İsmâil ser'askerliğine tahvîl ettirmişti. Muahharan Bosna vâlîsi olup, ber-minvâl-i muharrer henüz kürsî-i memlekete vüsûl bulmadan vefât eyledi. Hezârfen ve etvârı müstahsen bir vezîr-i rûşen-zamîr olup, eger ömrü müsâ'ade edip de taşralarda dahi geşt ü güzâr ile ahvâl-i âlemi tecribe etmiş olaydı Devlet-i Aliyye'nin pek çok işine yarayacağı derkâr idi.

Yusuf Ağa'nın Vezâreti ve Tevcîhât-ı Uhrâ

Kapudan Paşa Kethüdâsı Yusuf Ağa'nın rüşd ü reviyyeti nezd-i pâdişâhîde ma'lûm olduktan başka, sadrıa'zama dahi münâsebet-i tâmmesi olmak hasebiyle, şevvâlin on yedinci günü uhdesine müceddeden rütbe-i vezâretle Mora muhassıllığı tevcîh ile kadri tevkīr ü tenvîh kılındı.

Mâh-ı şevvâlin üçüncü günü vâki olan tevcîhâtda sâbıkā kethüdâ-yı sadr-ı âlî es-Seyyid Mehmed Hayri Efendi çavuşbaşı ve Çelebi Mehmed Efendi nişancı ve Süleyman Feyzi Efendi defter emîni ve sâbık Çavuşbaşı Süleyman Beyefendi büyük rûznâmeci ve defterdâr-ı esbak Hasan Efendi başmuhasebeci ve Hacı Selim Ağa tersâne emîni ve mahdûm-ı sadr-ı âlî Atâullâh Beyefendi sipâh kâtibi olup, ferdâsı ba'zı mansıbların mübâdelesine irâde-i seniyye ta'alluk etmekle, nişâncılık Süleyman Beyefendi'ye ve rûznâmçe-i evvel Çelebi Mehmed Efendi'ye tevcîh olundu. Sâbıkā kul kethüdâsı olup bir müddetden berü Özi ağası olan Sivaslı Mehmed Ağa Dersa'âdet'e celb ile yeniçeri ağası nasb olunup, selefi Ahmed Ağa uhdesine dahi rütbe-i vezâretle Hotin muhâfızlığı ihsân buyuruldu.

Akdemce İnebahtı muhâfızı ta'yîn buyurulmuş olan Defterdâr Hacı Mustafa Paşa'ya Haleb Eyâleti ve Özi Muhâfızı Çerkes Hasan Paşa'ya Adana Eyâleti ve Nasuh Paşa'ya İçel Sancağı ve mîr-i hâcc-ı sâbık Derviş Mehmed Paşa'ya Niğde Sancağı ve mîrimîrândan Şahinzâde Mustafa Paşa'ya Trabzon Eyâleti ve sâbıkā Tırhala Mutasarrıfı Arslan Paşa'ya İnebahtı ve sâbıkā Hotin muhâfızı mîrimîrândan Kekü Ali Paşazâde İsmâil Paşa'ya Tırhala Sancağı zilka'denin on birinci günü tevcîh buyurulmuştur. Ve sâbıkā silahdâr-ı şehriyârî olup da ber-vech-i tekā'üd hânesinde ikāmet üzere bulunan Halil Ağa uhdesine mâh-ı merkūmun yirmi dördüncü günü rütbe-i vezâret tevcîh ve inâyet kılınmıştır.

Kıbrıs ile İzmir'in Mukāta'a ve Eshâm Olduğu

Seferler mütemâdî olmak hasebiyle Devlet-i Aliyye'nin masârifi îrâdına gālib geldikten başka, li-ecli'l-ihtiyât nasb u ta'yîn olunagelen ser'askerlerin masârifâtı ve a'dânın Akdeniz'de (149) ve Karadeniz'de olan kuvve-i bahriyyesine mukābeleten külliyyetlü donanma tertîbi mülâhazâtı ba'zı tasarrufât-ı akliyyeden fazla vâridât bulmayı îcâb etmekle, akdemce akd olunan mecâlis-i

meşverette Aydın Muhassıllığı ber-vech-i eshâm tâliblerine fürûht olunup, hâsıl olan mebâliğ bir mahalde hıfz ile lede'l-iktizâ donanma umûruna sarf olunmak husûsu egerçi karâr-gîr olmuşidi, ancak Aydın Sancağının etrâf ü eknâfında mütegallibeden birçok kimseler olup, bir vâlî-i kāsırdan hâlî olduğu takdîrce velev bu'd-ı zaman bu makūlelerin tuğyânları muhtemel bulunduğuna mebnî, re'y-i mezkûrdan udûl olunarak sadrıa'zamlara hâs kayd olunan İzmir ve Kıbrıs hâsılâtı gayr-ı İzmir'i eshâm i'tibâriyle fürûht olunarak Aydın Muhassıllığı kezâlik gayr-i İzmir'i Kıbrıs'a ve Yenişehir cezîresi câizesi İzmir'e bedel olmak üzere sadrıa'zamlara müceddeden hâs ta'yîn kılındı. Ve Kıbrıs yüz yirmi yedi buçuk ve İzmir elli üç buçuk sehm i'tibâr olunup, nizâm bulan şurûtu derciyle kāimeleri bi't-tahrîr tâliblerine fürûht olundukta, hâsıl olan dört bin yedi yüz altı kese lede'l-iktizâ umûr-ı donanmaya harc olunmak üzere emâneten Darbhâne'de hıfz olundu.

Vefât-ı Şeyhülislâm Atâullâh Efendi

Şeyhülislâm Arabzâde Ahmed Atâullâh Beyefendi mâh-ı şevvâl-i mükerremin on altıncı pazartesi gecesi vefât etmekle, namâzı mu'tâd üzere Fâtih Câmi'-i Şerîfi'nde ba'de'l-edâ Sadefciler içinde ihzâr etmiş olduğu hazîreye defn olundu. Ve sâbıkā Rumeli kadıaskeri ve nakībü'l-eşrâf olan Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi'ye mâh-ı merkūmun on yedinci salı günü meşîhat-ı İslâmiyye tevcîh olunup, nekābet-i eşrâf câh-ı vâlâsı hâlen İstanbul kadısı olan Derviş es-Seyyid Mehmed Efendi'ye tevcîh kılındı.

Mütevvefây-ı müşârünileyh asr-ı Sultan Ahmed Hânî'de yirmi bir sene kadar imâmet ve ta'lîm-i şehzâdegân hidmet-i celîlesi ile kesb-i şeref ü izzet etmiş ve elli dokuz recebinde sadr-ı Rum iken vefât eylemiş olan Abdurrahman Efendi'nin oğlu olup, bin yüz otuz iki senesi şevvâlinde mütevellid ve elli târîhinde müderris olarak on yedi sene mikdârı Ahiçelebi ve Üsküdar ve Güzelhisar ve Gelibolu ve Tırnovi niyâbetlerinde bulunmuş ve yetmiş târîhinde Haleb mollası olmuş ve ba'de'l-'azl Edirne pâyesi almış idi. Seksen üç recebinde Şam ve sekizde Mekke kazâsı ile bekâm ve doksan üçte bâ-arzıhâl pâye erbâbına tekaddüm ile İstanbul kadısı ve doksan beşte sadr-ı Anadolu olup ve infisâllerinin beşinci günü Rumeli pâyesi alup birkaç gün sonra bi'l-fi'l sadr-ı Rum olmuştu. İşbu doksan dokuz senesi (150) şa'bânında

şeyhülislâm olup bir müddetden berü vücûduna müstevlî olan hastalıktan bîtâb olduğu hâlde, lâzıme-i mâhiyyet-i insâniyyeden olan hubb-i câh iktizâsıyla rüsûm-ı mu'tâdeyi terk etmeyerek altmış üç gün kadar makām-ı meşîhatde bulunduktan sonra sinni altmış yedi seneye bâliğ oldukta vefât eyledi. Munsıf ve müteverri, halîm ve mütevâzı, kibr ü gurûrdan sâlim lisân-ı asra âlim bir zât memdûhü's-sıfât idi.

Kethüdâ-yı Sadr-ı âlî Ahmed Nazîf Efendi'nin Azli

Kethüdâ-yı Sadr-ı âlî Ahmed Nazîf Efendi'nin hakkında teveccüh-i mahsûs-ı şâhâne ber-kemâl ise de, Devlet-i Aliyye'de emekdâr bulunmuş birçok zevâtın önüne geçerek müntehây-ı menâsıb-ı ricâl-i devlet olan kethüdâlık mesnedine su'ûdunu halk çokça gördükleri hâlde, bu esnâda Okçularbaşı'nda zuhûr eden harîkın itfâsında tekâsül ile tulumbacılara bahş ve in'âm etmedi deyü alenen yüzüne karşu sebb ü şetm ettiklerini bi'n-nefs pâdişâh-ı âlem hazretleri istimâ ettiğine mebnî zilka'de'nin altıncı günü kethüdâlıktan ve pederi el-Hâc Selim Ağa dahi tersâne emânetinden azl ile sadr-ı esbak Devâtdâr Mehmed Paşazâde hâlâ Mîrâhûr-ı Evvel Abdi Bey ashâb-ı ta'ayyün ü tahayyüzden bulunduğuna ve şimdiye dek bir husûsta beyne'n-nâs mevzû-ı bahs olmadığı ma'lûm-ı şehriyârî idüğüne binâen kethüdâyı sadr-ı âlî ve Mehmed Hayri Efendi tersâne emîni ve Lâleli Mustafa Efendi Çavuşbaşı nasb olundu. Ve Büyük Tezkireci Enverî Efendi'nin ba'zı harekâtından sadrıa'zam mahzūz olmadığına mebnî, azl ile sâbıkā cizye muhâsebecisi Mehmed Nahîfî Efendi büyük tezkireci oldu.

Şeyhülislâm-ı Esbak İbrâhim Beyefendi'nin Nefy Olunduğu

Şeyhülislâm-ı esbak İbrâhim Beyefendi'nin etbâ' ü levâhıkı kesîr olup meşîhatten infisâli hasebiyle me'lûf oldukları fevâid ü avâidden mahrûm olduklarından dolayı, mahal be-mahal mesâvî ve me'âyib-i devleti mevzû-ı bahs etmeğe mübâşeret ettiklerine ve kendisi dahi müta'azzım bir zât olduğu halde ikbâl-perest olan bir takım ihtiyâtkârların ihtilâtından ihtirâz etmeyerek lisânından ba'zı dokunaklı sözler sâdır olageldiğine mebnî, dârü's-safâ-yı İstanbul'dan teb'îdi lâzım gelmekle, zilka'denin dokuzuncu günü arpalıkları olan Engürü'ye nefy ü iclâ olundu. Müddet-i meşîhat-i sâniyeleri seksen üç gün olup, ba'de'l-'azl tamâmca seksen üç gün ikāmetden sonra nefy ü iclâsı vukū'u ittifâkıyât-ı garîbedendir.

Bu esnâda mahdûmları Mustafa Bey'in dahi bir zamân kûşegîr-i inzivâ olması lâzım gelmekle, İncir Köyü'nde îcâr ile sâkin olmakta olduğu sâhil-hânede ikāmetle halkla ihtilâtdan uzlet ü ihtirâz eylemesi irâde buyuruldu.

(151) Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Karahisârî Ahmed Ağa dahi müşârünileyh İbrâhim Beyefendi'nin mensûbâtından addolunarak yevm-i mezkûrda maskat-ı re'si olan Karahisar'a nefy ü tağrîb olundu. Silâhşorân-ı Hâssa'dan Sârbân Ali Ağa hâl-i hâzırına kāni' ve râzî olmayıp ve kendüye ta'ayyün ve vücûd verip de gûyâ kadri bilinmiyor ve hakkına ri'âyet olunmuyor yollu, hâlinden arz ve şikâyet siyâkında ricâl ve kibâr-ı devletin fasl ve mezemmetini şurada burada vird-i zebân edegeldiğinden, ol dahi der'akab Sakız cezîresine nefy ü iclâ olundu.

Cezzâr'ın Emîrü'l-Hâc Olduğu

Ümerâ-yı Mısriyye'nin sû-i sanî'leri eseri olarak mürettebât-ı Haremeyn'in tesviye vü îfâsında vâki olan taksîrlerinden nâşî huccâc-ı Mısır bu sene Ravza-i Mutahhara ziyâretinden mahrûm u mahzûn ve dûçâr-ı mesâib-i gûnâgûn ve bu ise saltanat-ı seniyyeye dâğ-ı derûn olduktan başka, doksan yedi senesinde Azmzâde Mehmed Paşa'nın vefâtı hasebiyle esbak Şam vâlîsi Osman Paşazâde Derviş Paşa Şam vâlîsi ve emîrü'l-hâcc olarak, doksan sekiz senesinde mahmil-i Şâm'ı o götürüp getirmiş ise de, rehâveti ve kudretsizliği hasebiyle Şam huccâcı dahi dûçâr-ı mesâib ve sene-i âtiye içün emniyyet münselib olmaktan nâşî, Devlet-i Aliyye Rusya ve Nemçe münâza'âtıyla uğraşup dururken bu dahi bir gāile-i uzmâ olmuştur. Şöyle ki, huccâcın selâmet haberini îsâle me'mûr olan müjdecibaşı işbu bin yüz doksan dokuz senesi rebî'ülevveli evâilinde Dersa'âdet'e vâsıl olarak ber-mu'tâd-ı kadîm evvel emirde dârüssa'âde ağasıyla mülâkāt edüp kendisinden huccâcın çegûnegî-i ahvâli suâl olundukta, Şâm vâlîsi ve emîrü'l-hâc olan Derviş Mehmed Paşa'nın zâten belâhat ü rehâveti ve idâre-i umûrda kudretsizliği âsârından olarak, tarîk-ı hacda vâki' olup huccâcın kileri mesâbesinde olan kılâ'dan Hediyeeşmesi ve Cehimen ve Tabutkurusu kal'alarını urbân eşkıyâsı urup bekçilerini katl etmişler ve meşâyıh-ı urbân, "surrelerimiz noksân verildiği hâlde gâfil olmasınlar" deyü Medîne-i münevvere ahâlîsine haber göndermişler ve her menzilde emîrü'l-hâc haymesine kapanup hâl-i kavâfilden gāfil

ve hâb-ı râhata mâil olmağın, emvâl-i huccâcın ekseri nehb ü sirkat olunmuş olduğundan, hılâl-i tarîkte cümlesinin emniyyetleri meslûb olup gelecek senede hacca azîmet mümkin olmayacağı beyânıyla etrâfa mektûblar neşr eylemişler. Ve Şâm-ı şerîfe vusûllerinde a'zam-ı levâzımdan olan çadırlar muhterik ve Cerde'nin bî-vakt hareketinden zehâir telef ve zâyi' olarak ordu-yı huccâca kaht u zarûret târî olup, sene-i âtiyede huccâcı kaldırmak nakden iki bin kese akçe tedârüküne muhtâc ve paşanın hısseti hasebiyle metâyâ-yı huccâc (152) olan develere akvâtı kıllet üzere verilmiş olduğundan develer za'îf ve zebûn düşmekle fî-mâ-ba'd amelden kalup, gelecek sene ekalli on bin deve tedarükü emr-i zarûrîdir. Ve ân-be-ân mutarassıd-ı fursat olan Muhammed Hirfan dahi vâlînin acz ü hayretini müşâhede birle haddini tecâvüz ederek Hama ve havâlîsini yağmâ vü târâc ve mütesellim ve âdemlerini katl ü iz'âc etmekten nâşî, ol havâlîden dahi emniyyet meslûb olarak fukarâ vü zu'afâ bi'z-zarûre terk-i vatan etmeye müteheyyi olmuşlar ve Harb Şeyhi Şeyh Mahmud Devlet-i Aliyye'ye sadâkat ve şerîf tarafına husûmet üzere olarak, egerçi huccâcın mutazarrır olmaması husûsuna sa'y eylemiş ise de, emîrü'l-hâccın kıllet-i askeri ve dâiresinin perîşânlığı urbânın bâ'is-i cesâreti olmağla, istedikleri gibi huccâca îsâl-i zarar edüp ve bu hâlet hırs u tama'larına küllî medâr olup, ma'azallah sene-i âtiyede bundan ziyâde fesâda cesâret edecekleri derkârdır deyü merkūm müjdecibaşı takrîr edüp, dârüssa'âde ağası dahi takrîrini huzûr-ı humayûna arz etmekle, Şam vâlîsinin azli lâzım gelerek, yerine vüzerâ-yı izâmın müştehir ü muktedirlerinden Cezzâr Ahmed Paşa veyâhud Azmzâdeler'den biri cümle ittifâkıyla intihâb olunup, Şam vâlîsi ve emîrü'l-hâc nasb olunmak bâbında hatt-ı humâyûn sâdır olmağla, müjdecibaşı Bâbı'âlî'ye ihzâr ve istintâk olundukta yine evvelki takrîrini îrâd eyledi.

Ve ahvâl-i huccâca vâkıf ve Şam havâlîsinin hâlini ârif olan ba'zı zevâttan bu husûsta re'y ü mütâla'a soruldukta, çadırların yanması ve develerin zebûn düşmesi ve esbâb-ı sâire takrîbiyle paşanın azli lâzım gelüp Cezzâr Ahmed Paşa'nın servet ü miknetinden başka, şecâ'ati beyne'l-aşâir ma'lûm u meşhûr olmağla sâire rüchânı ve emîrü'l-haclığa liyâkati derkârdır deyüp, şeyhü'l-haremin hazînedârı Neccab Ahmed dahi bu keyfiyyetleri tasdîk birle, "mezâhib-i erba'a müftîleri gelecek sene Derviş Paşa emârette ibkā olunur ise hatar u zarar mülâhazalarıyla mahmil-bend-i azîmet olan huccâca emniyyet câiz olmaz deyü fetvâlar verdiklerini tefevvüh eyledi. Ve müjdecibaşı dahi

bu sözümü tasdîk etti. Binâenaleyh rebî'ülevvelin on altıncı günü şeyhülislâm konağında meclis-i meşveret akd olunup husûsât-ı mezkûre dermiyân olunarak huzzârdan taleb-i re'y olundukta, Süleyman Feyzi Efendi kelâma mübâşeret edüp, "Cezzâr'ın hâlinden ve sâir vüzerânın kudretsizliğinden bahsile receb-i şerîfe dek maslahat te'hîr olunup, ba'dehû Canikli Hacı Ali Paşa nasb olunmak münâsibdir" dedi. Kapudan paşa dahi bunu istihsân etti. Sadrıa'zam Halil Hamîd Paşa mukābele edüp, "emîr-i hâccın cümle mühimmâtı müheyyâ olduğu sûrette recebe ve belki (153) ramazâna dek te'hîr-i maslahatta be's yoktur. Ancak mühimmâtın fıkdânı ve i'âne-i külliyyenin lüzûmu hasebiyle, evvelâ ta'cîl ve te'hîr-i maslahat ne makūle fâide ve zararı îcâb edeceğini mülâhaza edüp de ba'dehû beyân-ı mütâla'a etmelidir" dedikte, reis efendi kelâma ibtidâr edüp, "Ali Paşa'nın evleviyyeti teslîm olunduğu hâlde bile mîrîden akçe isteyeceği derkârdır" deyicek, defterdâr efendi, "akçenin tedârükü müşkil ve mîrînin hâli herkesin ma'lûmudur" demekle, şeyhülislâm efendi kelâma şürû edüp dedi ki, "Ali Paşa'dan istimzâca bıragılsa vakit mürûr edip sonra tedârük-i mühimmât mümkin olamayacağı cihetle, Cezzâr gibi bir muktedir vezîre Şam'ın tevcîhinde vücûh-ı menâfi vardır ve bâhusûs i'âne istemeyeceği cihetle mîrîce sühûlet derkârdır. Feyzi Efendi Cezzâr'a ba'zı isnâdile mu'ârazaya ibtidâr edip, yine Ali Paşa'yı tervîc etmekle, Sadrıa'zam mukābele edüp, "Ali Paşa'nın ma'iyetinde el-ân altı yedi bin asker olup Erzurum ve Karahisar ve Trabzon ve havâlîsi taht-ı tasarruf ve idâresinde olarak orada ibkā vü istikrârından mahzûz iken, ihtiyâr-ı külfet ile Şam'a azîmeti me'mûl olmadığından fazla o kadar askerle Şam'a vusûlü vakte muhtâcdır" dedikte, Süleyman Feyzi Efendi i'âde-i kelâm edüp, "Ali Paşa tarafından adem-i kabûl sûreti nümâyân olursa, ısrâr u ilhâh ile mu'âmele olunsun" demesine cevâben sadrıa'zam dedi ki, "cebr u ısrâr ile emâret-i haccı kabûl etse dahi birkaç def'a mükâtebe vukū'uyla mevsim-i hac güzerân edeceğinden başka, ceffe'l-kalem cevâb vermesi dahi muhtemel olup böyle itâ'atsızlık sûretinde bir vaz'-ı nâ-bercâ zuhûrunda hıfzan li'n-nizâm çâresi görülmek lâzım gelerek madde bir iken iki olmak lâzım gelir. Bu sûrette ısrâr abese iştigāl kabîlindendir."

Kapudan paşa dahi kelâma ibtidâr ile, Cezzâr'ın emîrü'l-hâcc olmasını men' ü cerh ile Ali Paşa'nın rüchânı bahsinde hayli mukaddemât serd eyledi. Defter emîni dahi anı tasdîk edüp, "Cezzâr'dan şerîf-i Mekke'nin vahşeti

ve Mısır emîrü'l-hâccının vesvese vü haşyeti cihetleriyle Ali Paşa olmadığı sûrette bârî sadr-ı sâbık Yeğen Mehmed Paşa nasb olunsun" dedikte, Ali Paşa'da tasavvur olunan terâhî-i zamân mezâhîr-i uhrâ tekrâr dermiyân olup, Yeğen Paşa'nın dahi adem-i kudretinden bahsile Cezzâr'ın fevka mâ-yetesavver esbâb-ı sâmân ü serveti ve şerîf-i Mekke'nin tevahhuşu teslîm olunsa bile Cezzâr'ın fart-ı kuvvet ü mikneti sebebiyle küllî ve cüz'î bir mahzûru müstelzim olamayacağı derkârdır. Ve Azmzâdeler'den dahi mukaddemâ müsteş'ar ü mütevahhiş olup, kuvvetleri mefkūd iken yine tarafından bir hâlet-i müstenkire zuhûr etmemiş idi" denildikte, Müftîzâde Ahmed Efendi sözü kestirip, "bu makūle ihtimâlât-ı akliyyeye nihâyet yoktur. Hemen mütevekkilen alellah Cezzâr'a Şam ve emâret-i huccâc tevcîh olunsun" dedi. Ve huzzârın ekserîsinde (154) dahi buna muvâfakat göründü. Ancak şeyhülislâm, Ali Paşa ile istimzâc olunmak husûsunu dermiyân edüp, "kabûl eylediği sûrette matlûb hâsıl olur ve i'tizârât-ı müveccehe ile isti'fâ ettiği sûrette, fakat bu senelik Cezzâr'ın emîrü'l-hâc nasb olunması münâsib görünüyor" demekle, derhâl hulâsa-i ârâ-yı ehl-i meşveret rikâb-ı humâyûna arz u telhîs olundukta, "umûr-ı hâc te'hîr kabûl eder mevâddan olmayıp, teshîlen li'l-maslaha bir ân mukaddem emîrü'l-hâc nasb olunmak lâzım gelir ve tercîh ü intihâb husûsu arzdan sâlim olarak vüzerâ-yı izâmın münâsib ve muktedirlerinden biri emîrü'l-hâclığa intihâb ile arz olunsun. Ve Ali Paşa'ya emîrü'l-hâclığın inhisârı ittifâkī midir, yohsa ba'zıların re'yi midir? Ve bu'd-ı mesâfe takrîbiyle zamân mürûru ve özür îrâdı melhûz değil midir? Azmzâdeler'den birine verilse Esad Paşa'nın azlinde vâki olan keyfiyyet hâtıra gelmez mi?" deyü sâdır olan hatt-ı humâyûn şeyhülislâm efendiye irâe olundukta, "fevt-i vakt mülâhazasıyla re'y-i evvelinden udûl ile, Cezzâr ve sâirlerin ahvâli hâricden tashîh olunarak hemen birkaç gün zarfından sûret verilmek filvâki lâzım idiği mazmûnunda irsâl eylediği şukka rikâb-ı Husrevâneye arz olundukta, çünki Cezzâr'ın emâretine meclis-i meşverette karâr verilemediği ve Ali Paşa'nın emâreti dahi ba'zı ilel zımnında câiz olmadığı cihetle, Azmzâdeler'in müte'allıklarından ve işe yarar kethüdâlarından Şam havâlîsinde kimesne var mıdır? deyü tekrâr hatt-ı humâyûn sâdır olmağla, keyfiyyet tekrâr dermiyân olundukta, havâlî-i Şam'da umûr-ı huccâcı idâre edebilecek sâhib-i re'y ü tedbîr kimesne olmayup ve Cezzar'ın Şam'a kurbiyyeti ve bâhusûs fart-ı kuvvet ü mikneti hasebiyle emâret-i hâc inhisâr-ı aklî ile kendüye münhasır olup, bu husûsta muhâlefet

edenlerin kelâmları dahi garazdan sâlim olmayarak birer sebebe mebnî olmadığı emr-i meczûm ve kendisinden bu âna dek isâetine dâir bir vaz'-ı nâ-hemvâr zuhûr etmediği herkese ma'lûm olmağla, bu delîller ile Süleyman Feyzi Efendi dahi mülzem ve Cezzar'ın emîrü'l-hâclığına velev bir senelik olsun kāil olup, Hasan Efendi'den gayrı mu'ârız kalmadı.

Ve bir de Ali Paşa'nın kapu kethüdâsı ile husûs-ı mezkûr müzâkere olundukta, "emîrü'l-hâclık kuvve-i mâliyyeye ve ale'l-husûs vakt ü hâle nazaran masârif-i külliyyeye mütevakkıf olup, Ali Paşa mukaddemâ hasâretdîde olmak takrîbiyle emîrü'l-hâclık idâresine muktedir olamayıp yâ isti'âne veyâhud isti'fâ etmeğe mecbûr olacağı cihetle, ta'cîli ehemm olan maslahatın te'hîrine bâdî olmuş olur" dedi. Bundan sonra kapudan paşanın emîrü'l-hâclığa ehliyyeti ve kendisinin şevk u rağbeti mezkûr olup, ancak vakt ü hâle nazaran bu esnâda kapudanlıktan azli uyamayacağından başka Cezzar ile beynlerinde derkâr olan münâfeseden dolayı Cezzâr'ın tevahhuş etmesi îrâd olundu. Ve mukaddemâ dahi (155) kapudan paşaya emîrü'l-hâclık münâsib görülmüş iken, bu mahzûr mûcib-i terk ü te'hîr olmuş idi. Bu mukaddemât-ı müselleme ile cümlenin re'yi Cezzar'ın emîrü'l-hâclığına meyl etti. Ve surre emîninden bu keyfiyyet mukaddemâ istihbâr olunmuş olup, egerçi henüz cevâbı vârid olmamış ise de, gelecek cevâbı müjdecibaşının ve sâir erbâb-ı vukūfun takrîrine muvâfık olacağı bî-iştibâh olduğundan ve Cezzar'ın kapu kethüdâsı bu esnâda Bâbı'âlî'ye bir kıt'a memhûr takrîr verip, mazmûnunda, kendisine bu def'a Cezzar tarafından vârid olan tahrîrâtta intifâ dâ'iyesi bertaraf olarak, mahzâ dîn ve Devlet-i Aliyye'ye bir hidmet kasdıyla emîrü'l-hâclık talebinde olduğu ve zehâir ve levâzımât-ı sâire tedârüküne medâr olmak içün kethüdâsına Sayda Eyâleti tevcîh olunduğu hâlde, mu'ayyen olan emvâl-i kilâr-ı hâcdan mâ'adâ umûr-ı hacc içün Devlet-i Aliyye'den bir gûne i'âne istid'âsında olmayacağı ve huccâcı bi-meşiyyetillâhi te'âlâ âminen ve sâlimen götürüp getireceği ve urbânın surrelerini vaktiyle verip huccâca zarûret çektirmeyeceği ve Trablusşam irâde-i Devlet-i Aliyye'ye ta'lîk olunup, münâsibine tevcîh olunması husûsâtı münderic olduğun arz u inhâ ettiğinden, keyfiyyât-ı meşrûha yine rikâb-ı humâyûna arz olundukta, minvâl-i muharrer üzere amel olunmak üzere hatt-ı humâyûn sâdır olmağla, maslahatın ehemmiyetine binâen âdet-i kadîme üzere cumâdelûlânın gurresi olan cum'aertesi günü ihtiyâr olunan vakt-i mes'ûdda Şam Eyâleti ve emâret-i hâc Cezzar

Ahmed Paşa'ya ve Sayda Eyâleti kethüdâsı mîrimîrândan Selim Paşa'ya ve Trablusşam ile Cerde başbuğluğu Vezîr Mikdad Paşa'ya tevcîh olundu.

Çünki Cezzar'ın emîrü'l-hâclığında melhûz olan mehâzîrin başlıcası, ol havâlîde eyâletleri birer âdemîsine arz u tahrîr edüp, "îcâb-ı vakt ü hâl budur" diyerek hâh u nâhâh garazını yürütmesi ve bu sûretle ol havâlîyi nefsine ve dâiresi halkına tahsîs etmesi vâhimesi olmağın, Cerde başbuğluğunun kaviyyü'l-iktidar bir vezîr-i nâmdâra ihâlesiyle bu mahzûrun def'i tasavvur olunarak, ber-minvâl-i muharrer Mikdad Paşa'ya ihâle olunup bir an akdem savb-ı me'mûriyyetine azîmeti kendüye emr ü iş'âr kılındı. Ancak pederinin emîrü'l-hâclığı kāle gelmiş olduğuna ve zâten meşhûr ve sâhib-i vücûd zevâttan bulunduğuna mebnî, kendisinin Trablusşam vâlîsi olmasından Cezzar mütevahhiş olarak, miyânelerinde adem-i imtizâc hâleti tekevvün etmek mülâhazadan ba'îd olmamağla, Trablusşam Eyâleti ve Cerde idâresi me'mûnü'l-gāile bir vezîre tevcîh olunmak münâsib olduğunu, müte'âkıben vürûd eden i'tizârnâmelerinde tasrîh u beyân etmiş ise de, özrü kabûl olunmayarak beherhâl savb-ı me'mûriyyetine azîmeti isti'câl olunmuş olduğundan, nâçâr Mikdad Paşa dahi ister istemez sâkin olduğu mahalden harekete mecbûr olmuştur. Bu hâlde Halil Hamîd Paşa'nın azli vukū'uyla Kapudan-ı Deryâ Hasan Paşa kaymakam nasb olunmuş (156) olup, Mikdad Paşa mahallinden hareket ettiği beyânıyla bile a'zâr-ı sâbıkayı tekrâr ederek kendisinin Cerde başbuğluğu münâsib-i vakt ü hâl olmadığını ifâde ma'razında makām-ı kaymakāmîye feryâdnâme takdîm eyledi. Ancak üzerinden Trablus'un sarf ve tahvîli ile dîgerine tevcîhinde şimdiki hâlde usret derkâr olduğundan, fakat bu senelik semt-i mudârâya zehâb ile hidmet-i lâzımeye ibtidâr etmesi zımnında cânib-i kaimmakāmîden kendisine tesliyetnâme tahrîr ve tisyâr olunmuş iken, bağteten bir kıt'a hatt-ı humâyûn sâdır olup, mazmûnunda, Trablusşam Eyâleti Cezzâr Paşa müte'allikātından birine verilmeyerek Mikdad Paşa'ya ihâlesi egerçi hüsn-i tedbîr olup, ancak adem-i imtizâcları dahi melhûz olmağla tarîk-ı hacda bir hâdise zuhûr etmemek içün âhar birinin cerdeci nasb olunması ve Azmzâdeler'de mahzûr-ı mezkûr derkâr ve Cezzar'ın müte'allikātına verilmekte dahi mazarrat bedîdâr olmağla, hîn-i tercîhde bunların istisnâ olmaları ders ü tastîr buyurulmuş bulunduğuna ve Anadolu'da umûr-ı Cerdeyi kemâ hüve hakkuhû idâreye muktedir vüzerâ olmayıp her kime teklîf olunacak olsa, taraf-ı mîrîden küllî akçe talebinde

olacağı erkân-ı devletin ma'lûmu olduğuna ve Azmzâdeler'in birkaç seneden berü delîlbaşıları olup urbân ve sâir ahâlî ile hüsn-i imtizâc ü ihtilâtı mesmû ve şecâ'at ü celâdeti meşhûr olan Uzun İbrâhim Ağa uhdesine mîrimîrânlık tevcîh buyurulduğu hâlde menzil ile sebükbârca gidüp bilâ-i'âne umûr-ı Cerde'nin idâresini ta'ahhüd ve iktizâm ve an-asl Cezzar dahi kendisine müteveccih olup, bu sûretten mahzûz olacağını ifâde vü ifhâm eylediğine mebnî Trablusşam Eyâleti ve Cerde başbuğluğu İbrâhim Ağa'ya bâ-rütbe-i mîrimîrânî tevcîh ile cânib-i me'mûriyyetine irsâl olunup, ancak Dersa'âdet'ten henüz birkaç merhale ayrıldıkta sadr-ı cedîd Ali Paşa Dersa'âdet'e vârid olup İbrâhim Paşa'yı kudret ve âhâd-ı nâstan ma'dûd bir şahs-ı bî-şöhret olduğundan başka, müddet-i medîde Azmzâdeler'e hidmeti olmak hasebiyle Trablus'a vardıkta, Azmzâdeler takımı başına tecemmu ederek ol havâlîyi ifsâddan hâlî olmayacaklarını serd ü îrâd ile Cerdecilik Cezzar'ın re'yine havâle olunmak sûretini istihsân ettiğine binâen, İbrâhim Paşa bulunduğu mahalde tevakkuf etmesi içün kendisine emr-i âlî gönderilip, bu mazmûnda Cezzar'a dahi kāime-i sadâret-penâhî irsâl kılınmış olduğundan, buna cevâben Cezzar'ın vârid olan tahrîrâtında kendisinin hazînedârı olup hâlâ Hama mütesellimi bulunan Süleyman Ağa'nın umûr-ı Cerdeyi idâreye liyâkati derkâr olduğu arz u inhâ olunmağla, Trablus Eyâletiyle cerdecilik Süleyman Ağa uhdesine bâ-rütbe-i mîrimîrânî tevcîh kılındı. Ve Mikdad Paşa ber-minvâl-i sâbık hâzırlanmış ve mahallinden hareket etmiş olmasıyla masârif-i külliyeye dûçâr ve bu cihetle muzâyakaya giriftâr olduğundan bahsile, hâline çespân bir mansıb (157) ihsân buyurulması[70] niyâzını hâvî bu esnâda makām-ı sadârete niyâznâmesi gelmeğin, işbu doksan dokuz senesi şa'bânının altıncı günü ana dahi Sivas Eyâleti ve selefi Abdülcelilzâde Süleyman Paşa'ya Kayseriyye Sancağı tevcîh olunmuştur. Lâkin yukarıda beyân oluduğu üzere, Mikdad Paşa'nın pederi merhûm Ali Paşa ile Bozoklu Cebbarzâde Süleyman Bey'in birâderi Mustafa Bey beynindeki mâcerâlardan dolayı tahaddüs eden adâvet Mikdad Paşa ile Süleyman Bey'e mevrûs olmağın, yekdîgere sû-i hareket isnâdıyla birbiri aleyhine icrâ-yı nefsâniyyete ibtidâr ederek, ol tarafın âsâyişine halel verdiklerinden; beş altı ay sonra Mikdad Paşa'nın me'mûriyyeti Haleb Eyâletine tahvîl ile Sivas Eyâleti Azmzâde Vezîr Abdullah Paşa'ya tevcîh olunmuştur.

[70] Metinde "buyurulmasını" şeklinde dizilmiş (A.Ö.).

Ba'zı Havâdis-i Arabistan

Ber-minvâl-i meşrûh aktâr-ı Hicâziyye'nin ıslâhât-ı dâhiliyesiyle uğraşılır iken, Portekizlilerin sevâhil-i Hicâziyyeye sû-i niyyetleri olduğu havâdîsi dahi işbu doksan dokuz senesi hılâlinde şâyi olmağla, bu dahi Devlet-i Aliyye'yi ba'zı tedâbîr-i ihtiyâtiyyeye mecbûr eylemiştir. Çünki mukaddemleri Avrupa'dan Hind'e gidilecek tarîk Mısır yolu olup, bundan birkaç yüz sene akdem Avrupalılar Ümid Burnu Yolu'nu keşfetmekle Afrika'yı dolaşarak bahren Zengibar ve sevâhil-i Habeş ve Yemen önlerinden mürûr ile Hind'e gidüp gelerek ekālîm-i Hindiyyeden vâfir mahallere Portekiz ve İngiliz ve Fransızlar tasallut ve istîlâ etmişler idi.

Bu esnâda Portekizliler tevsî-i dâire-i ma'îşet fikriyle sevâhil-i Hicâziyyeye ta'arruz etmek üzere üzere donanma tertîb ve techîz etmekte oldukları şâyi olup, egerçi bu haber sıdk u kizbe muhtemel ise de ihtiyâta ri'âyetle sevâhilin istihkâmı ve me'mûrlarının vaktiyle âgâh ve müteyakkız bulunmaları lâzımeden olduğuna binâen, Basra Körfezi'nde vâki olup Devlet-i Aliyye'nin zabt u hükmünde olan sevâhil ve iskeleleri hıfz u hırâset bâbında Bağdad vâlîsine ve Süveyş İskelesi'nin te'mîni içün Mısır vâlisine ve şeyhü'l-beledine evâmir-i Aliyye ısdâr ve irsâl olundu. Ve Şam Vâlîsi Cezzar Ahmed Paşa inşâallah kāfile-i huccâc ile Mekke-i mükerremeye vârid oldukta, Cidde vâlîsi ve şerîf hazretleri ve sâir erbâb-ı vukūf ile birlikte Cidde'nin esbâb-ı muhâfazasını müzâkere ve müşâvere edüp, iktizâ eden tedâbîr-i lâzımeyi icrâ ve Şam'dan azîmetinde âdetten ziyâde top ve cebehâne ve levâzımât-ı sâire istishâbıyla tez elden istihkâmı lâzım geldiği hâlde, müstashıbı olan mühimmâttan lüzûmu mikdârını ifrâz ile Cidde'ye îsâl ve ba'dehû ne lâzım ise tahkīk ettikten sonra arz ve tahrîr etmesi kendüye emr ü iş'âr olundu. Ve bu senelik Cidde'nin istihkâmı bu kadarca olabilip, kal'asının ta'mîri pek mühim görüldüğü hâlde, bundan sonra ta'mîr olunmak üzere şimdiden toprak kal'a yapılması ve ber-minvâl-i muharrer (158) emîrü'l-hâc ordusundan lüzûmu mikdârı mühimmât alınması bâbında Cidde Vâlîsi Mustafa Paşa'ya ve emr-i muhâfazada onunla yek-sâk-ı ittifâk olmak içün şerîf hazretlerine tahrîrât gönderildi. Bir müddetten berü Basra'nın ihtilâli hasebiyle nizâm ve muhâfazası ehemm olmağın, mikdâr-ı kifâye sefâinin ol tarafta vücûdu elzem görülmüş idiğine mebnî, mukaddemâ Basra'da mukīm İngiliz konsolosu

ma'rifetiyle İngiltere'den altı aded sefâinin i'mâl ve irsâli sipâriş olunmuş ve hattâ elli bin guruş bahâları verilmiş idi. Bir kıt'ası akdemce İngilizlüler tarafından teslîm olunmuş olup, bu def'a dahi ikişer direkli şapar ta'bîr olunur iki kıt'a sefîne vürûd etmiş ve nefs-i Bağdâd'da dahi bir kıt'a baştarda ve bir kıt'a kebîr şapar ve dîger birkaç kıt'a sefîne inşâ olunmuş olmağla, el-yevm mevcûd olan sefîneler emr-i muhâfazaya kâfî olduğu bu kerre Bağdad vâlisi tarafından vârid olan tahrîrâtta münderic olmağla, Portekiz havâdisi üzerine Bağdad vâlîsinden bu vechile inhâ vukū'u ittifâkāt-ı haseneden sayıldı.

Ba'zı Havâdis-i Hindiyye

Cild-i sânîde beyân ettiğimiz vechile doksan bir ve doksan dört senelerinde Melibar hükûmeti Devlet-i Aliyye'den isti'âne etmiş idi. İşbu doksan dokuz senesi hılâlinde dahi Melibar hâkimesi yine Devlet-i Aliyye'den isti'âne etmiş olup, Devlet-i Aliyye ise ber-minvâl-i meşrûh dâhilî ve hâricî bir takım gāileler ile meşgūl bulunduğundan ve vakt ü hâlin i'âneye tahammülü olmadığından, keyfiyyetin Bağdad vâlîsinden isti'lâmıyla iktifâ olunmuştur. Keyfiyyetin *Vâsıf Târihi*'nde mastûr olduğu vechile ber-vech-i âtî tafsîl ü îzâhına ibtidâr olunur. Şöyle ki: Memâlik-i Hindiyye'den Bahr-ı Hind'de vâki Seylan Adası ya'nî Serendib mukābilinde kâin Melibar ikliminde hâkime olan Bibi Sultân tarafından bu def'a dahi Dersa'âdet'e vârid olan tahrîrâtta, kadîmü'l-eyyâmda Malabar bilâdında Şukrut Fermas nâmında bir melik-i hûşmend olup, bi'set-i Nebeviyye'den akdem mu'cize-i inşikāk-ı kamerî vâki'asında görmekle eyyâm-ı bi'set-i Hazret-i Risâlet-penâhîde Mekke-i mükerremeye gelerek şeref-i İslâm ile müşerref olduktan sonra memleketine avdet edüp esnâ-yı râhda vâki bilâd-ı Arab'dan Żıfar nâm memlekette âzim-i dâr-ı âhiret olmuştur.

El-ân Melibar hâkimesi olan Bibi Sultân işte anın ahlâf ve veresesinden olup, ol havâlîde bulunan ehl-i İslâm'a hükûmet ederek bu âna gelince memleket ve hükûmet ve diyânetleri tegayyür ve tebeddülden sâlim iken, bin yüz doksan yedi senesinde üzerlerine âteş-perestler hücûm edüp bir sene kadar miyânelerinde muhârebe vukū'unda zümre-i muvahhidîn mansûr u muzaffer ve a'dâları makhûr u müdemmer olduktan bir sene sonra zikr olunan mecuslar İngilizler'den isti'âne ve anların i'âneleriyle fırka-i müslimîn üzerine

muhâceme ettiklerinde (159) tarafeynden birçok nüfûs zâyi vü telef olduktan sonra, zümre-i muvahhidîne isâbet-i ayn vâki olup bir büyük kal'alarını a'dâ zabt ile derûnunda olan ehl-i İslâm'a emân vermiş iken, muahharan nakz-ı ahdi irtikâb ederek nâsın emvâl ü eşyâsını yağmâ edüp, bu sûretle hırs u tama'ları ziyâdeleşerek sâir kal'alara dahi tasallut ve ekserini zabt eylediklerinden gayrı hâkime-i müşârünileyhâyı birkaç gün kal'a-bend ve kâffe-i emvâlini yağmâ vü târâc edüp, buna dahi kanâ'at etmeyerek vâfir şey talebiyle iz'âc eylediklerinde el-ân İngilizler'in dest-i tasallut u tahakkümlerinden bîçâre kaldığı ve ezmân-ı sâlifede mülûk-i Melibar a'dâdan rencîde olduklarında, Devlet-i Aliyye'den istimdâd ü isti'âne edegelmiş ve hattâ Sultân Murad hazretlerinin vaktinde olan imdâd sebebiyle a'dâya gālib olmuş olmalarıyla bu kerre müşârünileyhâ dahi pâdişâh-ı İslâm hazretlerinden isti'ane vü istimdâda mecbûr olduğu arz ve ifâdesiyle, keyfiyyet cânib-i saltanat-ı seniyyeden İngiliz kralına tahrîr olunarak İngilizlüler'in Melibar ikliminden ahz eyledikleri husûn u kılâ' ve emlâkin ve huccâc-ı Hind'i nakl için i'dâd olunup bu def'a anların zabt ettikleri sefînelerin istirdâd olunması derc ve tastîr olunmuştur.

Müşârünileyhâ Bibi Sultân, Ali Raca'nın hemşîresi olup karındaşının vefâtında makāmına câlis olmuştur. Gerek karındaşının ve gerek kendisinin vakitlerinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den istimdâd etmişler ise de, berrî ve bahrî i'âne olunamayıp ve keyfiyyetin bu kerre İngiliz elçisine ifâdesinde dahi bir fâide görülemeyip alâ-hâlihâ terki ehven görülmüştür. Fakat hâkime-i müşârünileyhâ ehl-i İslâm'dan olmak hasebiyle imdâd ü i'ânenin sûret-i imkânını aramak dahi îcâb ettiğinden, imkânı var mıdır deyü Bağdad vâlîsinden isti'lâm ile iktifâ kılındı, deyü *Vâsıf Târihi*'nde muharrerdir. Maslahat bu kerre filvâki çâresiz dereceye gelmiştir. Lâkin Hind hükûmetlerinin böyle izmihlâlleri iftirâk-ı kelimeden nâşî olup, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bunların ittifâk üzere bulundurulmalarına vaktiyle himmet olunmuş olaydı, hem Hindistân'da bulunan hükûmet-i İslâmiyye münkarız olmaz ve hem de Devlet-i Aliyye'nin aktâr-ı Hindiyye'de nüfûzu olur ve pek büyük fâideler görülür idi. Mukaddem ve muahhar bu bâbda olunan taksîrâttan dolayı doğrusu ziyâdesiyle teessüf olunur.

Ba'zı Vefeyât

Nişâncı Süleyman Beyefendi Iyd-i Adhâ'da illet-i mesâneden fevt olmağla, nişâncılık Defter Emîni Süleyman Feyzi Efendi'ye ve defter emâneti Hasan Efendi'ye ve baş muhâsebe Rifat Ahned Bey'e ve Anadolu muhâsebesi sâbıkā büyük tezkireci Enveri Sadullah Efendi'ye tevcîh olundu.

Vâsıf Efendi'nin tahrîri üzere merhûm Süleyman Bey'in bin yüz otuz târîhinde Vezîr (160) Koca Bekir Paşa'nın sulbünden tevellüd edip, elli üç târîhinde küçük evkāf muhâsebecisi olmuş ve temâdî-i zamân takrîbiyle pek çok mansıblar devr ile ihtiyârlık vaktinde çavuşbaşı olup an-asl selesü'l-bevl illetine mübtelâ olmağla Dîvân-ı Hümâyûn'da bi-hasebi'l-iktizâ vukū bulan tûl meks ü tevakkuftan nâşî zarûrî vâki olan ihtibâs-ı bevlden dolayı eczâ-yı reşâşiyye tahaccür ederek illet-i mesâneye tahavvül edüp, tevcîhâtta eger ruznâmçe-i evvel ve ba'dehû nişâncı olmuş ise de, mübtelâ olduğu illeti izdiyâd bularak bayram günü vedâ-yı mansıb-ı fenâ eyledi. Halîm ve selîm, sâdık ve müstakīm, dîndâr ve sâhib-i vakār bir zât olup kimseyi incitmez mekârih-i umûra aslâ tasaddî etmez idi.

Doksan altı senesi şevvâlinde dünyâya gelmiş olan Şehzâde Mehmed Nusret bu sene zilhiccenin on dokuzuncu günü vefât edüp, Bağçekapusu'nda vâki türbe-i cedîdede defn olundu. Soğucak muhâfızlığı ve Anapa'nın bânîsi olan Ferah Ali Paşa'nın vefâtı haberi evâil-i zilhiccede Dersa'âdet'e vârid olmağla, Soğucak muhâfızı ve Ankara Sancağı ber-vech-i te'bîd Acaralı Ali Paşa uhdesine tevcîh olundu.

Ferah Ali Paşa Çerkes ve Abaza tavâifinden pek çoğunu İslâm ile müşerref etmiş, oralarca büyük işler görüp vefâtından sonra Anapa'da türbesi ziyâretgâh-ı enâm olmuştur. İcrâât-ı hasenesinin icmâli ve Çerkesistân'ın garâib-i ahvâli ber-vech-i âtî beyân olunur.

Vekāyi-i Çerkesistan

Kûh-ı Kaf'ın bir büyük ve mühim kıt'ası olan Çerkesistan'ın fâtih-i ma'nevîsi ve Anapa kal'asının bânîsi Ferah Ali Paşa'dır ki, bin yüz dosan beş senesi evâhırında Soğucak muhâfızı nasb olunarak kalyon-ı hümâyun ile oraya gönderilmişti. İşbu doksan dokuz senesi evâhırına kadar ol havâlîde

dîn-i İslâm'ı neşr ile kabâil-i Çerâkise ve Abaza'ya devlet ve millet ne olduğunu öğretmiş ve metbû-ı şer'îleri olan halife-i İslâm'ı kendilerine tanıtmıştır. Ol vakitten berü cibâl-i Çerâkise halkının Rusya'ya karşı gösterdikleri harekât-ı fedâkârâne ve ettikleri gazavât-ı salâbet-şi'ârâneleri Ali Paşa'nın ol arâzîde ektiği tohum-ı terbiyenin semere-i hayriyyesi olup, dört sene zarfında kullandığı tedâbîr-i hakîmâne ve ibrâz eylediği hidemât-ı hamiyyetkârânesinin tefâsîline bu tarafca lâyıkıyla ma'lûmât olmadığından, buraları bizce mevâdd-ı mechûleden ve bu kabâilin Devlet-i Aliyye'ye ne vakit ne sûretle meclûb ve merbût oldukları fenn-i târîhce mesâil-i mübhemeden ma'dûd olduğu hâlde, Ferah Ali Paşa'nın kâtibi Mehmed Haşim Efendi, Ali Paşa'nın ol tarafa me'mûriyyet ve azîmetinin bidâyetinden vefâtına değin hizmet ve ma'iyyetinde bulunup ba'dehû Mustafa Paşa'nın vâlîliğinde dahi yine hidmet-i kitâbette istihdâm olunup (161) Rusya seferine kadar ol tarafta ikāmetle, ol havâlînin vekāyi-i acîbesine ve Ferah Ali Paşa'nın tedâbîr ve harekât-ı vâkı'asına dâir kesb ettiği ma'lûmâtını tahrîr ile yapmış olduğu mecmû'ayı şeyhülislâm-ı sâbık Ârif Hikmet Beyefendi hazretlerinin kitâbhânesinde bulduğumda fenn-i târîhce bir büyük mes'elenin hal ve keşfine muzafferiyyetle defîneye mâlik oldum der idim. Lâkin mecmû'a-i mezkûrenin mündericâtı târîhe kayd olunacak vechile müretteb ve müzehheb olmayıp, hemen mevâdd-ı şettâ olarak kayd-ı cerîde-i tesvîd olunup kalmış olduğundan mensif-i hayâl ile haylice kâviş-i zemîn ü zemân esâlîb-i terâkîb olunup ve hâricden celb olunan ma'lumât ile mezc olunarak puta-i müfekkirede âb u tâb-ı tensîk u tertîb verilip de inbîk-ı hâmeden bir kālıb-ı müstahseneye ifrağ olunmağa muhtâc olduğuna nazaran, bir ma'den-i bîhemtânın keşf ü i'mâline muvaffak oldum deyü da'vâ edebilirim. İşte bu mecmû'a hulâsa vü tenkīh olunarak defâtir-i aklâmda ve hazîne-i evrâkta mahfûz olan suver ü evrâktan ve bazı coğrafya risâlelerinden ve ol tarafı görmüş ba'zı kesânın ifâdât-ı şifâhîlerinden ikmâl-i noksân kılınarak Çerkesistan'ın vekāyi'i ve Ferah Ali Paşa'nın ahvâli bu makāmda beyân olunacaktır.

Çerkesistan iki üç yüz yıldan berü egerçi Devlet-i Aliyye yedinde idi, lâkin Kırım'ın mülhakātından add olunmağla ne Devleti Aliyye Çerkesler'in hâlini bilir ve ne de onlar doğrudan doğruya Devlet-i Aliyye'yi tanır idi. Ve cild-i evvelde beyân olunduğu üzere, hânân ve selâtîn-i Cengiziyye çocuklarını kabâil içinde terbiye ettirmek mu'tâdları olmağın, Çerkesistan Kırım

hanlarının çiftliği mesâbesinde tutulup, kabâil beyleri dahi anların atalıkları ya'nî süt babaları olmak hasebiyle Tatarlar ile âmîziş ü ülfet edüp anlardan başkasıyla ihtilâtları olmadığından ve üzerlerine taraf-ı Devlet-i Aliyye'den zâbıt ve vâlî nasb olunmadığından dîn ü devleti tanımaz ve belki rûy-i arzda Tatarlar'dan başka âdem olduğunu bilmezler idi. İstanbul'a ve Mısır'a ve sâir mahallere celb olunan Çerkes ve Abaza köle ve câriyeleri ise memleketlerinden küçük iken çıktıkları cihetle vardıkları yerlerin halkına karışarak vatanlarını hâtıra bile getirmezlerdi.

Rusyalu Kabartay havâlîsini zabt edüp refte refte bir tarafa ta'arruza başlamalarıyla, kabâil-i Çerâkise vehâmet-i encâmı mülâhaza birle istiklâl ve hürriyetlerini muhâfaza içün doksan bir senesi hılâlinde aralık aralık Rusyalu ile muhârebeye mübâşeret edüp ve günden güne beynlerinde adâvet ziyâdeleşüp, ol vakitten bu ana kadar peyderpey muhârebeden hâlî olmamışlardır. Ve ol esnâda Devlet-i Aliyye ile Rusya devleti beyninde bürûdet vukū'una mebnî cild-i sânîde beyân olduğu üzere Canikli Hacı Ali Paşa Kırım cânibi ser'askeri nasb olunup doksan (162) iki târîhinde Kaptan-ı Deryâ Gāzi Hasan Paşa ile berâber ol havâlîye giderek Soğucak limanına vaz'-ı lenger ettikten sonra, Soğucak Kal'ası pîşgâhına ordu kurup sefâine su almak bahânesiyle birkac gün ârâm u ikāmetle safâya dalmak fikrinde iken, cibâl-i çerâkisenin Çopsun ta'bîr olunan tarafından şenlik toplarının sadâsını işiten Narçu Mehmed Giray ve Hojon ve Çaprak ve Hapak nam beyler vâfir sipâh ve tuka ve neferâtıyla süvâr olarak ordu kenârına gelmişler. İşte kabâil-i Çerâkisenin en ibtidâ Devlet-i Aliyye askerini ve ordu şeklini gördükleri bu def'a vukū' bulmuştur.

Kabâil-i Çerâkise böyle görmedikleri eşkâl ve kıyâfetleri birden bire görüp hayme vü hargâhın eşkâline ve orduda bulunan sipâhın ahvâline nazaran türlü hayâlâta dalarak hayrân olmuşlardır. Şöyle ki, mecmû-ı kabîle halkının libâsına vâfî kumaş-ı kirpası ve birbirine dikip ve hâne şekline koyup içine girmişler ve bir torba derûnuna vâfir penbe vaz' ile üzerine iki gömleklik bezi bağlayup başlarına bâr etmişler ve iki âdeme vâfî libâsı israf ile bol ve uzun kaftan kestirip bir âdeme giydirmişler. Ve kürklerinin bahâsından ziyâde zağra ve yakasına akçe harceylemişler ve on âdeme taksîm olunabilecek tütün çubuğunu bir âdem zabt edüp ve başına bir esîr bahâsı eder kehribâ ve

sîm ve zer ile zînet vermişler. Ve birkaç at takımı olabilecek kadar sahtiyânı isrâf edüp çizme deyü ayaklarına giymişler deyü zihinlerinde tahayyül edüp ve sâir bunun gibi medeniyetin ve şehrîliğin levâzım ve teferru'âtından olarak kabâil halkının görmediği ve işitmediği ve hâtırlarına getirmediği tekellüfât ü tecemmülâtı görüp mütehayyirâne ve müte'accibâne temâşâ ile meşgûl oldukları esnâda, ordu halkından ba'zıları anları görüp her ne kadar hüsn-i sûret ve endâmları müsellem ise de, üzerlerinde muhteşem libâs olmadığından fakīr zannıyla yoğurt ve yumurta getürmek içün akçe verdiklerinden, akçeyi ellerine alıp vâfir temâşâdan sonra redd ile zemîne bırakır ve lisânları üzere (ne yaşar) ya'nî ne işe yarar? Bunlar bir parça ma'denden ibârettir deyü i'tibâr etmezler imiş. Ve çünki kendüleri sebükbar ve sebükseyr olup, ordu halkı ise tecemmülâta müstagrak olduğundan kaçıp koğmakta bî-mecâl ve kendilerine nisbetle firâr ve necâtları muhâl olduğunu teyakkun etmeleriyle hemen ol gece sâ'at ikide derûn-ı orduda olan âdemlerden vâfirinin başlarına tulum geçürüp sessizce esîr ve çadırlardan vâfirini ordu halkının üzerinden ahz ve sirkat edip gitmişler ve *menem dîger nist*[71] zu'munda olan nice bahâdırları cibâl-i mezkûrede cengâver yiğitler ve yola sığmayan nice âdemler ile çadır ve çergelerin bir haylisi nâbûd olduğunu gördüklerinde, keyfiyyet zâbıtânın malûmu olıcak, kemâl-i ta'accüb (163) ü istigrâb ile mahall-i mezkûrdan hareket ile karârı firâra tebdîl eyledikleri rivâyet-i sahîha ile menkūldür. Bu hengâmede Kapudan-ı derya Gāzi Hasan Paşa'nın etbâ'ından ba'zıları dahi esîr düşüp orada kalmıştır.

Çerkesistan memâliki Devlet-i Aliyye'nin bir büyük parçası olduğu hâlde, bu kadar senelerden berü ahâlîsinin hâlini bilmemesi ve arayıp sormaması bir emr-i acîb görünür ise de, çünki Devlet-i Aliyye vaktiyle birden bire az vakit zarfında tevessü etmiş olduğundan memâlik-i fasîhatü'l-mesâlikin her köşesini teftîş ü tefahhusa ibtidâları vakit olmayıp kuvve-i mevcûdesi derece-i kifâyede olmak hasebiyle ihtiyâcı dahi olmadığından, sonraları vakit vakit pek çok gavâil-i mülkiyyeye uğradığından, bunun gibi memâlikinin pek çok köşelerini teftîş edememiş idi. Vaktâ ki, seksen iki seferinde vukū'a gelen hâlât-ı müdhişe bu misillü dekāyık-ı mülkiyyeye sarf-ı efkâr etmenin lüzûm-ı hakīkī ve ihtiyâc-ı sahîhini Devlet-i Aliyye'ye hissettirdi ise buralara sarf-ı

[71] Sadece ben, başkası değil.

efkâr olunmağa başladı. Kaldı ki, ber-minvâl-i sabık Çerkesistan havâlîsi Kırım Hanlığı levâhıkından ma'dûd olduğundan Devlet-i Aliyye doğrudan doğruya buraların ahvalini cüst-cû eylemezdi.

Kaynarca Musâlahası'nda Kırım hükûmeti ibtidâ serbest olmak üzere zîr-i tasarruf-ı Devlet-i Aliye'den gitmekle Karadeniz'de bender-i küllî ile Sinop'tan başka donanma-i hümâyûna vaz'-ı lenger edecek bir liman kalmadı. Ve refte refte Rusyalu Kırım ve Taman ve Kuban taraflarına asker sevk etmekten hâlî olmamakla ve bir tarafından dahi Dağıstan ve Gürcistan taraflarına dest-dırâzlığa başlamakla, Anadolu tarafından dahi havf olunmağa başladı. Çerkesistan halkı ise celb ve terbiye olundukları hâlde işe yarayacaklarını Canikli Ali Paşa ile kapudan paşa ber-minvâl-i sâbık doksan iki senesinde bi'l-müşâhede müştereken der-i devlete arz ve inhâ etmiş olduklarından, hem Kırım limanlarına bedel ittihaz olunmak ve hem de Anadolu tarafında Rusyalu'ya bir sedd-i sedîd olmak üzere bu havâlînin i'mârı dâ'iyesi erkân-ı saltanat-ı seniyyenin câygîr-i zamîrleri olduğu cihetle, doksan beş senesinde keyfiyyet beyne'l-vükelâ tezekkür ve der-miyân olundukta, filvâki Çerâkise kabâilinde gayr ez-pîr ü sabî seksen bin başı taslı ve âhen-pûş ve harb ü darba yarar bahâdırân mevcûd olup, ancak ber- minvâl-i muharrer bunlar tâgī ve vahşî âdemler oldukları hâlde Devlet-i Aliyye'yi tanımaz ve hüsniyyat-ı dîn-i İslâm'ı bilmez bir halk olmağın, el-hâletü hâzihî vüzerâ ve mîrimîrân ve ümerâ ve zu'amâ ve ekâbirden yeni dünya mesâbesinde olan işbu cibâl-i hatarnâke gidip de puşt u pâ uracak ve bu akvâm-ı acîbeyi tedâbîr-i garîbe ile Devlet-i Aliyye'ye bend ü teshîr edebilecek kimler vardır (164) deyü idâre-i pergâr-ı efkâr olunduğu sırada vezîr-i bî-hemtâ Koca Abdi Paşa'nın sinn-i sıgārından berü dâiresinde dîvân kâtibi istihdâm olunup İsmâil ve Tolçı ve Babadağı ve Pazarcık ve Kozluca nâm mahalleri Rusyalu ahz ü istîlâ ve Şumnu'da Sancağ-ı Şerîf üzerine hücûm ve İstanbul tarafına gidilecek geçid ve memerri kat' ve tazyîk eylediği hengâmda serdâr-ı ekrem muztarib ve guzât-ı muvahhidîn me'yûs u mükedder oldukları evânda Şumnu etrâfına hendek hafriyle şaranpo ve kapu ihdâs ve tanzîmine bâ'is olan Ferah Ali Paşa ki, mukaddem ve muahhar anın tedbîriyle Abdi Paşa kesb-i nâm u şân eylemiş, nice defa adûsuna zafer bulmuştur. Ve derviş-nihâd ve sâhib-i hâl ü temkîn bir âdemdir ve hâlâ Kocaeli mutasarrıfı olmağla İzmit'tedir. İşte oranın tamâm ehlidir deyü, bu memâlikin hâl ve keşfi ana havâle olunmak

sûreti ittifâk-ı ârâ ile karâr-gîr olmağla, ba'zı husûs müzâkeresi içün birkaç nefer âdemleriyle Der'aliyye'ye bâ-emrnâme-i sâmî celb ve da'vet olunup, geldikte husûs-ı mezkûrun husûlü hâssaten kendisinden matlûb-ı Tâcdârî idiği ifâde olundukta, Ali Paşa dahi buna lâzım olan vesâilin ikmâl ü îfâsını der-miyân eyledi. Şöyle ki, Soğucak Kal'ası ta'bîr olunan yer Kız Kal'ası'ndan büyücek iki kapulı bir palankadır ve derûnunda mevcûd ağa ve nefer ve imâm ve müezzin cem'an 24 âdemden ibârettir. Anların dahi kendülere ta'yîn olunan vazîfe ile senede bir def'a verilen ta'yînâtına kanâ'at edip de orada tevkīfleri kemâl-i fakrlarından bî-mecâl olmaları hasebiyle bir cânibe nakl ü hareketleri muhâl olduğundandır. Bu sûrette muhâfız ve yanında olan sunûf-ı askeriyyenin ikāmetleri içün evvelâ bir sarây ve müceddeden kışla inşâsına muhtâc olup, farazâ bin neferin ikāmeti içün inşâ olunacak kışlaya vâfî kereste ve ekser ve kiremit ve tuğla Der'aliyye'den ve Sinop'tan mübâya'a birle Soğucak'a nakl olunmağa ve bin neferin bir senelik me'kûlâtı içün Der'aliyye'den tuz ve dakīk ve hidmet-i matlûbeyi tediye vü îfâ içün zirâ'at ü hırâset ta'lîmi lâbüdd olup tohumluk bir mikdâr buğday verilmeğe ve orada un öğütmek içün değirmen olmadığından cebehâneden yüz çift el değirmeni i'tâ etmeğe muhtâcdır. Sâniyen, Soğucak Kal'ası'nda işe yarar top ve cebehâne olmadığından cebehâne arabası ve koşumu ve sâir mühimmâtı ve her takımı ile altı kıt'a balyoz ile havan ve humbara ve bir nefer üstâd sür'atçi kalfası ve iki bin kazma ve kürek ve küfe ve ip ve mühimmât ve sâire cebehâneden ve mahall-i uhrâdan verilmeğe ve ma'lûmü'l-mikdâr neccâr ve divârcı ve amele ile iki ocak temürcü gönderilmeğe muhtacdır. Sâlisen, el-yevm dâire-i âcizânemde yedi yüz kadar ferah ve ıztırâbımda berâber ve refîk olacak âdemim (165) mevcûd olup, ancak kavm-i mezkûra gālib olmak içün peyderpey asker irsâli lâzım gelür. Bu sûrette Tokat ve Sivas ve Amasya ve Gerze ve Sinop etrâfından bin nefer esâmîlü âdem tertîb ile bir senelik ulûfeleri geldikleri anda peşîn verilmek ve tez elden Der'aliyye'den bir usta ile bir yeniçeri ağası vekîli ta'yîn olunmak lâzım gelip, ol dahi bu fakīrin hidmetimde olan mataracımıza turnacıbaşılık ile yüz yirmi akçe hasbe'l-maslaha in'âm buyurulmak ve hâssa silâhşorlarından ihtiyâr Gürcü Süleyman Ağa binâ emîni olup, hâlâ mevcûd olan askerim ile verâdan gelecek askere ta'yînât vermesi içün âdeten nüzül emâneti ilâve-i me'mûriyyeti kılınarak, bunun içün dahi başka akçe verilmek lâzım gelir. Râbi'an, inâyet-i Bârî ile savb-ı maksûda ba'de'l-vusûl *el-insân*

abîdü'l-ihsân[72] mefhûmu üzere tarafımıza gelenlere nevâziş olunmak lâzım gelip, akçeye i'tibârları olmamağla celb-i kulûbları içün mizâclarına muvâfık hediye verilmek lâzım geleceğinden, lüzûmu mikdârı Tatar yayı ve altun ve sîm kakma Abaza tüfengi ve kirpas ve kaba bogası ve Ladik basması ve meşin ve sahtiyân ve sîm ve kılâbdân ve terzi yüksüğü ve iğne ve tarak ve çubuk kurşunu ve çakmak taşı cânib-i mîrîden mübâya'a ve tarafımıza i'tâ olunmak lâzım gelür. Hâmisen, bi'l-cümle varım sâye-i hümâ-vâye-i hümâyûnda kazanılmış olup, cümlesi bu yolda fedâdır. Ancak Der'aliyye'den fekk-i lenger eylediğim andan itmâm-ı umûra kadar kimeneden bir para alınmayup, verilmeğe muhtâcdır. Bu sûrette mevcûdumdan mâ'adâ Hazîne-i Âmire'den beş yüz kese akçe dahi inâyet kılınmak ve celb-i askere vesîle-i sühûlet olmak içün Ankara Sancağı ber-vech-i arpalık ve Tombasar Voyvodalığı hâs ihsân buyurulmak ve Devlet-i Aliyye'ye ref'-i ruk'a eylediğimde, bâlâ-yı tahrîrâta keşîde olunan işbu "5" işâretin derûnunda nokta olduğu hâlde, müsâ'ade olunmayup, bir tarîk ile hâmili her kim olur ise olsun def' olunmak ve nokta olmadığı hâlde müsâ'ade kılınmak niyâz olunur. Sâdisen, ber-vech-i bâlâ matlûb olunan zehâir ü mühimmât ve top ve cebehâne ve hedâyânın tahmîli içün mevcûd Tersâne-i Âmire'den bir kıt'a kebîr kalyon Beykoz pîşgâhında âmâde olarak, askerim ile geldiğim anda ayağı tozu ile irkâ olunmak ve lâzım gelenlere ilbâs içün hıla'-i mütenevvi'a mübâya'a ve tehyie kılınmak îcâb-ı maslahattır dedi.

Ali Paşa bu mukaddemâtı bast ile takrîrine netîce verdikte, bu ifâdâtına nazaran kendüsünden iş me'mûl olmağın, işbu mes'ûlâtına müsâ'ade erzân buyurularak doksan beş senesi hılâlinde Rumeli Beylerbeyiliği pâyesiyle Soğucak muhâfızı nasb ü ta'yîn buyurulup, heman Tersâne-i Âmire mevcûdundan bir kıt'a kalyon techîz birle Beykoz açığına hâzır u âmâde edildi. (166) Ve çünki Abaza ve Çerâkise rüesâsı Rusyaluların Kabartayları istîlâlarından ve muahharan Kırım ve Kuban taraflarına ta'arruz eylemelerinden mütenebbih olarak, nevbet kendilerine geleceğini cezm eylediklerinden ve merkez-i idâreleri olan Kırım hükûmetinden münfasıl olduklarından metbû'-ı şer'î ve aslîleri olan Devlet-i Aliyye'nin doğrudan doğruya sâye-i hıfz u hırâsetine ilticâ sûretiyle Der'aliyye'ye tereddüd etmeye başlamış ol-

[72] İnsan ihsanın kölesidir.

malarıyla, bu hılâlde Dersa'âdet'e gelmiş olan Zanoğlu Mehmed Giray Bey ve Hasan Bey ve rüesâ-yı kabâilden ba'zılarına i'zâz ü ihtirâm olunarak mutayyeben memleketlerine i'âde ve Ferah Ali Paşa Soğucak'a vâsıl oluncaya dek ol havâlînin muhâfazası Mehmed Giray Bey'e sipâriş buyuruldu.

Rusyalular ise bu hengâmda Kırım'ı zabt edüp de, ba'dehû Çerkesistan havâlîsine dest-dırâzlık etmek niyyetinde bulunduklarından, Devlet-i Aliyye'nin bu tedâbîrine karşı icrâ-yı fesâdâta ve Mehmed Giray Bey'den şikâyâta mübâşeret etmiş oldukları cild-i sânîde beyân olunmuştu.

Ferah Ali Paşa'nın Soğucak'a Azîmet ve Muvâsalatı

Müşârünileyh İzmit'e varıp âdemlerini cem' ve avdet birle geldiği anda re'yi üzere sefîneye irkâb olundu. Müsâ'id rüzgâr ile İstanbul Boğazı'ndan hurûc ve sâlimen Sinop limanına vülûc ile vaz'-ı lenger edip zikr olunan kereste ve levâzımât-ı sâireyi aldıktan sonra doksan altı senesi cumâdelûlâsının evâilinde savb-ı me'mûriyyetine bâdbân-güşây-ı azîmet olup, Soğucak limanına vusûlünde top endaht ettikte, mukābeleten kal'ada top endaht olunmayıp resm-i serhad icrâ olunmadığının sebebini anlamak içün kendi terbiyet-kerdelerinden birini birkaç refîk ile kal'aya göndedi. Derûn-ı kal'aya gittiklerinde görmüşler ki, kal'a mustahfızlarının Der'aliyye'den müretteb ve mu'tâd olan zahîreleri bu sene gönderilmediğinden, fıkdân-ı zehâir ve illet-i cû'dan mecmû'u hânelerinde teslîm-i cân edip, bâkī kalan bir neferin avratı müteveffâların hânelerinde olan un çuvallarını cem' ederek bir tekne içinde su ile dakīkten bâkī olan gubârı ahz ve mezc ile ba'zan çorba gibi kendülere beş gün mikdârı sıdırmak edecek nafaka hâsıl edip ber-hayât kalmışlar iken, bir gün evvel o dahi nihâyet bulup ve er ve avrat ümîdlerini kat' edip müterakkıb-ı irtihâl olmuşlar. Anları bu hâlde görüp ve takrîrlerinden hâllerini anlayıp sefîneye avdet birle, vâkıf oldukları hâli paşaya beyân ettiklerinde, çünki kimesneye keşf-i râz etmemek üzere mukaddemce dahi ta'lîm ve terbiye olunmuşlar idi. Gemi halkına evvel emirde bir vahşet gelmemek içün bu esrârın ketmi husûsu kendülere (167) tekrâr tenbîh ve tavsiye olunduktan sonra yine kal'aya i'âde olunup çıktıklarında kal'ada bir serhadd-i cesîm gibi şenlik var zan ve tahyîl ettirilmek üzere hâzır u âmâde olan toplardan birkaç dânesine âteş edip sefîneden tarafa velvele verdiler. Ve tekrâr gemiye

avdet ve paşa ile halvet ettiklerinde, kapu halkı her ne kadar mehek-zede-i imtihân iseler de, her biri merâtibde müsâvî olmadığından ol gün taşraya hurûca bir ferde ruhsat verilmeyip, mevcûd ma'iyyeti olan neferât birdenbire karaya çıkarılmayarak kal'ayı ma'mûr tarzında görmeleri içün ahşâma yakın müntehabı olan beş on nefer çıkup ve kal'ada açlıktan derece-i helâke resîde olan zevc ile zevceye bir mikdâr yiyecek yetiştirüp, ol gece âheste âheste çorba ve nân-ı azîz tenâvül ettirerek tîmâr eylediler. Ve beş altı sâ'atten sonra diğer müntehabı rüfekā terfîkıyla hurûc ve anlar dahi kal'ada ikāmet ettiler. Bu aralıkta kabâilden dahi vâfir âdemler gelüp lisânları üzere *hoşa besûtaga be-sû* ya'nî hoş geldiniz deyü mihmân-nevâzlık merâsimini icrâya mübâderetleri esnâsında "tamâm, vakt-i fursattır" deyü mecmû'unun hurûcları içün izin verildi.

Bu hâlde paşa dahi çıkmış olup kal'a sâkinlerinden esîr-firâş-ı cû olan bîçârelere irsâl olunan âdemler it'âm-ı ta'âm ederek akılları başlarına geldiğini kendüye ihbâr etmeleriyle zevc-i merkūmu huzûruna ihzâr birle halvet edip kabâil-i mezkûrenin mizâclarını ve teshîrlerinin sûret-i sühûletini lede's-suâl takrîrinde "kal'a içinden feth olunur" meâlince ibtidâ, lisânlarına âşinâ olmak içün sâdık bir tercümân tedârük eylemek; sâniyen Şabsıh ta'bîr olunan kabîle ümerâsından birinin kerîmesini zât-ı düstûrânelerine akd ü tezvîc zımnında mebâliğ-i vâfire sarf etmek lâzım gelüp şöyle ki, bi'l-mukāvele duhtere râbıta verdikten sonra kethüdâ beyi vekîl nasb ve tuğ ve sancak ve tabl ü alem ihrâcıyla mehâbet göstermek ve Şabsıh kabîlesi derûnuna varıncaya dek beş vakit ezân-ı Muhammedî i'lân olunup, cümlesi namâz akībinde Kur'ân-ı azîmü'ş-şân tilâvetiyle kabâile ismâ' ettirilmek ve kabâile huşûnet ü ru'ûnet göstermeyüp, kangı rütbede ise tercümândan tashîh ve yay ve meşîn ve tüfeng gibi bir şey vermek ve bu iyâb ü zihâbda âdemlerinizden birini cem'iyyetten hâlî bulup ahz ve esîr ederler ise esîr olan âdem karşu durmayup teslîm olmak ve bu âdeminizi esîr eden kimse tarafından esîr haber vermek içün âdem geldikte tehevvür etmeyip, "âferîn, sen benim dostum ve bundan böyle ziyâde yakīnimsin" deyü rı'âyet ü iltifât ve sârıktan gelene hediye verip, "esîri zâyi etmeyesiz" deyü recâ etmek ve ba'dehû sârıkı irzâ ve esîrin bedelini verip ahz ettikten sonra sârıka dahi ziyâde muhabbet göstermek lâzımdır. Ve bu çile-i mihnet çok zamân (168) sürmeyip tevâbi'ât dahi esrârlarına vâkıf oldukta cümleye galebe olunur. Ancak şimdiki hâlde işbu şerâit üzere amel olunmak re'y-i savâbdır" deyü ifâde vü tebyîn birle kelâmına hitâm verdi.

Ali Paşa pesend ve âferîn edip, miyânelerinde vâki olan şu re'yi kimseye ifşâ etmemesini tavsiye birle, "eger bundan bir ser-rişte verilir ise vehâmet çekileceği ve ketm olunup da maslahat yoluna girdiği hâlde hakkında ziyâdesiyle ihsân ve ikrâm olunacağı" ifâdesiyle halvet tamâm oldu.

Kırım ve Taman Muhâcirlerinin Soğucak'ta İskân Olundukları

An-asl Taman sâkinlerinden Mehmed Ağa serdengeçti ağası iken Rusyalu Kırım'ı ve Taman'ı istîlâ ettikte, necâtı içün lisân-âşinâ olduğundan âdet üzere ümerâ-yı kabâilden Abad Bey'in arzına düşerek ve ona konak ve besleme olarak def'-i zarûreti içün Dersa'âdet'ten celb edebildiği hırdavâtın füruhtu zımnında derûn-ı cibâlde devân ü pûyân olduğu Ali Paşa'ya haber verilmekle, ihzârı içün "şağrı" irsâl olunup, geldikte kendisinden kabâilin keyfiyyet-i teshîri lede's-suâl, takrîri sâlifü'z-zikr ihtiyârın kelâmına mutâbık gelmekle, va'd ü vaîd ile tercümânlık hidmetine istihdâm olunacağı beyânıyla hıl'at ilbâs olundu. Ve hemen evlâd ü ıyâlini ve derûn-ı cibâlde râst geldiği Kırım ve Taman muhâcirlerini alup Soğucak'a getürmesi fermân ve geldiklerinde araba kirâları ve et ve ekmek ta'yînâtları verileceği beyân kılındı.

Mehmed Ağa dahi derhâl kendi evlâd ü ıyâlini ve yirmiden mütecâviz muhâcirîni kānûn üzere Abaza'dan istihlâs edip, evlâd ü ıyâlleriyle berâber cümlesini Soğucak Kal'ası'na getirdikte, birer top kirpas, araba kirâları verildikten sonra cânib-i nüzülden cümlesine et ve ekmek ta'yînâtı verilmek emr olundu. Ve çünki bîçâreler istîlâ görmüş ve uryân kalmış olduklarından her birine donluk bez verildi. Bunu görerek ol havâlîde bulunan muhâcirîn peyderpey Soğucak'a gelmeye başlayıp ve Ali Paşa cümlesine "bu vechile iltifât ü inâyetler ve filasl vilâyetinde hatîb ve imâm ve müezzin ve tabya ağası olanlara dahi inşâallah çok geçmez yine eski hidmetlerinizde istihdâm olunursunuz" deyü tesliyetler eyleyüp, cümlesi şâd ve bir vakitten berü giriftâr oldukları mihen ü meşakkatten ve dağlar başında çektikleri sefâletten âzâd olarak "dîn ve merhamet sâhibi geldi ve dîn kuvvet buldu" deyü istibşâr ve Ali Paşa'nın muvaffakıyyeti du'âsını tekrâr eder oldular. Bu vechile etrâftan müctemi olan muhâcirîn iskân olunarak müddet-i kalîle zarfında kal'anın hâric ve dâhilinde ihdâs olunan mahaller dolup beytûtet-i nisvâna mahal bulunmaz oldu.

(169) Tertîb-i Dîvân-ı Soğucak

Kal'anın derûn ve bîrûnunda bulunan halkın cümlesine ahşâmdan tenbîh olunup, "yarınki gün hâric-i kal'ada Hazînedâr Çeşmesi pîşgâhında dîvâna hâzır olalar" deyü emr olundu. Bi-hasebi'l-emr çukadârlar ve derûn ve bîrûn mehterleri ve enderûn ağaları ve deli ve tüfenkçi ve kavvâsân ve Tatarân ve bîrûn ağaları ma'a-kethüdâ bey âgāz ve buları ya'nî etbâ'ın etbâ'ı mahall-i merkūma gelip başka başka saf bağlayıp âmâde oldukları Ferah Ali Paşa şeyhâne ve vezîrâne nutka âgāz edip, "Ey benim kafâdâr ve vefâdârlarım! Benimle yaşıt olanlarınız hakīkaten karındaşım ve mâ'adânız evlâdımsınız. Resûlü'sekaleyn ve Ceddü'l-Haseneyn aleyhissalâtü ve's-selâm efendimiz hazretleri min-kıbeli'r-Rahmân meb'ûs olup âlem-i cehâlette hicâb-ı zulmette kalmış olan nice kimseleri da'vet ve irşâd ile berzah-ı dûzahdan halâs etmiştir. Ol vakit mâl ve cânlarını fedâ ederek hidmet eden Ashâb-ı Kirâm'ın ism-i şerîfleri yâd olundukça, 'Allahü te'âlâ hoşnûd ve râzî olsun' deyü du'â edip, rûz-ı cezâda şefâ'atlerin recâ ve temennî etmekte olduğumuz takrîr ü beyâna muhtâc değildir. Cenâb-ı Hakk'a çok şükürler olsun ki, bu cibâle dahi bizler taraf-ı Devlet-i Aliyye'den gönderilip, dîn ü îmân teklîfi bizim hissemize ve sizin kafâdârlığınıza isâbet eyledi. Şu âleme gelmekten maksûd sermâye-i âhiret tedârük edip gitmektir. Fakat gideceğimiz vakit nâ-ma'lûm olduğundan dâimâ tedârüklü bulunmak lâzımdır. Ve çünki kiminiz ile kardaş ve kiminiz ile baba ve oğul oldum, her birinizin me'kûlât ü melbûsâtınıza ve harclığınıza dikkat ve ihtimâm etmek borcumdur. Ammâ sizin dahi sadâkat üzere hizmet etmeniz vâcibe-i zimmetinizdir. Cenâb-ı Hak burada karîbü'l-ahdde cümlenizi ber-murâd etmeğe kādirdir. Fevt olanlarınız dahi âhirette me'cûr olacağı zâhirdir. Ve eğer re'y ü tedbîrime ya'nî emrime muhâlefet edecek var ise ve kangı zümreden ise hemen şimdi saffından ayrılsın" deyü her saffa birer birer hitâb ettikte, "efendim baş u cânımızı fedâ eylemek murâdımız olmasa sizi Der'aliyye'de terk ve fedâ edip bunca denizleri geçerek böyle korkulu dağlarda hizmetkârlığı ihtiyâr etmez idik. Aç ve muhtâc ve uryân kalmaklık ile efendimizin bir kılını terk eylemek hâtırası hâtırımıza gelse, dînden çıkmış gibi istiğfâr ü isti'âze eyleriz. Ve bizler hizmetkârlıkta makbûl olanlar zümresine idhâl olunduk deyü iftihâr ederken henüz bizden şübheniz olup imtihân ediyorsunuz" diyerek feryâd eylediler. Müte'âkıben paşanın huzûruna bir kıt'a En'âm ve bir kılıç getirilip, ibtidâ kethüdâ bey ki esnâf-ı

askeriyyeyi yek-vücûd etmek içün bir sâ'at mukaddem kethüdâ nasb olunarak hıl'at ilbâs olunmuş olan Delibaşı Hacı Hasan Ağa ellerin seyf ve En'âm üzerine koyup, "efendim, yolunda (170) baş ve cân fedâ eylemek üzere şimdi yemîn eyledim ve ikrâr verdim. Cenâb-ı Hallâk-ı âlem ve bu kadar âdem şâhiddir. Eger bu sözümden bir tarîk ile rücû edersem, cümlesi bana da'vâcı olup bu kılıçla boynumu ursunlar" deyü yemîn eyledi. Ba'dehû her safın sergerdeleri gelüp birer birer bu vechile ahd ü peymân eylediler.

Bundan sonra Ali Paşa nesâyih ü tenbîhâta mübâşeret birle ibtidâ enderûn ağalarına ve sâniyen sâirlerine hitâb edip: "Gece gündüz silâhlarınızı yanlarınızdan ayırmayınız ve birbirinize karındaş mu'amelesi ediniz ve yalan söylemeyiniz ve zinâ ve livâta eylemeyiniz. Ve bir vakit namazı kazâya bırakmayınız. Ve kimseden bir para istemeyip îcâbında benden başkasına keşf-i râz[73] etmeyiniz. Ve benden işittiğiniz sözü odadan dışarı çıkarmayınız. Ve kabâilin cümlesine ihtirâm edip, içlerinden birisi edebsizlik edip de birinizi döğer ya söğer yâhûd ahz-ı esîr eder ise, el kaldırmayıp hemen teslim olarak bulunduğunuz mahalden eşyâ va'diyle haber gönderesiz. İşte bu ahd ü mîsâkın hilâfında hareket eden olursa bir vechile afv olunmayıp, birbirinizin miyânında cezâsı tertîb olunsa gerektir" dedikte, cümlesi bu nesâyih ü ta'lîmâtı kabûl ettiklerini tasrîh ve beyân etmeleriyle paşa dahi cümlesine du'âlar ederek Fâtiha ile dîvâna hitâm verildi. Ba'dehû ber-vech-i âtî kabâilin teshîrine mübâşeret olundu.

Şabsıh Kabilesinin Celb ve Teshîr Olunduğu

Cibâlî tabî'at olan kabâili dîne da'vete medâr-ı sühûlet olmak üzere berminvâl-i sâbık her sınıfdan kız alarak takarrub etmek lâzım olmaktan nâşî, Ferah Ali Paşa tercümânı vâsıtasıyla ibtidâ kabâil miyânında hamiyyet ü sadâkati zâhir olan Kobli tohumundan Şabsıh kabîlesi beylerinden Hacı Hasan Bey'in iffet ü ismet ile ma'rûf olan kerîmesini kendüye akd ü tezvîc husûsunu bi'l-mukābele kararlaştırdıktan sonra, ta'yîn olunan yevm-i mes'ûdda tabl u alemini kethüda beye teslîm ve âdet-i kabâil üzere mecmû'-ı etbâ'ını ve atlarını libâs-ı ceyyid ve zîn-i cedîd ile tezyîn ve kabâil içün hazînede mevcûd

[73] Metinde "keşf-i zâr" şeklinde

ve müretteb olan tüfenk ve yay ve meşîn ve sahtiyan ve kılabdan ve kumaş ve bez envâ'ından birkaç araba eşya tahmîl edip, mâ fi'z-zamîrinden âgâh olan Enderûn ağalarından birini yol hazînedârı nasb ü ta'yîn ve sâlifü'z-zikr dîvânda inâbet ve birlik ile dirlik etmeğe ta'ahhüd ve bey'at etmiş olan kapu halkına eyyâm-ı vedâ'da tekrâr dîvân edip, "maksûd kız almak değildir. Belki kabâili teshîr zımnında gönül almaktır. İmdi kal'adan bir mil ba'îd hılâl-i tarîkta tesâdüf olunan kabâilden biri eşyânızdan ve üzerinizde mevcûdunuzdan her neyi beğenir ise bilâ-taleb veresiz. Ve kethüdâ beyin hazîne mevcûdundan vereceği atâyâ ve hedâyâya bakmayıp ve her (171) birinizin heybelerinizde olan yüksük ve tarak ve iğne ve kurşun ve baruttan müsâfir olduğunuz karyelerde avrat ve kız vs. sıbyâna birer iğne olsun bilâ-taleb verip izhâr-ı muhabbet edesiz. Ve mukaddemâ tenbîh olunduğu üzere beytûtet olunan karyelerde avrat ve kız ve oğlana vâlide ve hemşîre ve karındaş nazarı ile bakıp hilâfından hazer eyleyesiz. Ve mukaddemâ bizimle vâki olan ahd ü mîsâkı hâtırdan ferâmûş etmeyip, ibrâz-ı ihlâs ile dünyevî ve uhrevî mesâ'î-i meşkûre ibrâzıyla da'vât-i hayriyyeme mazhar olmak husûsuna gayret edesiz" deyü tekrâr pend ü nasîhat ile vedâ edip müretteb alay ile asker yola çıkarıldı.

Kethüdâ bey paşanın debdebe vü dârât vekâletiyle konup göçtüğü karyelerin bay ve gedâsına atıyyeler i'tâ vü ihsân ve etbâ'dan her birisi dahi hâlince bezl-i hedâyâ-yı firâvân ederek yola revân olduklarının haber-i meserret-eseri kabâil âdeti üzere "kış kırık" ta'bîr olunur ses ile birbirine poliçe-i peyâm edilerek mesmû'u olunlar der-'akab süvâr olup yemîn ü yesârdan binden mütecâviz zırh-pûş mîr ü sipâh ve özden ve tokağı cem' olarak asâkir-i firâvân ile mahall-i matlûba vâsıl oldular.

Te'âmül-i[74] kadîm ve âyîn-i müstedîm-i kabâil üzere kayınpederleri Hasan Bey evvelce bir iki bin âdeme vâfî pasta ile boza ve meze âmâde ve sebze tenâvülüne i'tibârları olmadığından, vâfir koyun ve kuzu ve inek tedârük ve tehyie etmiş olduğuna mebnî, üç gün üç gece ziyâfet olunup meş'aleler fürûzân ve âdetâ ıyd misillü her gün toplar atılarak âsâr-ı sürûr u şâdmânî i'lân ve i'lâ-yı dîn-i Muhammedî içün yemîn ü yesâr-ı orduda kırâ'at-ı ezân ve cemâ'at ile edâ-yı salât akabinde tilâvet-i Kur'ân-ı azîmü'ş-şân ve

[74] Metinde "teâmülü" şeklinde dizilmiş (A.Ö).

ahşâma karîb tabl ve surnâ ile tertîb-i dîvân olunduğu kabâilin sıgār u kibârı müşâhede eylediklerinde, an-asl tâhir ve müsta'idd olduklarından derûnları rûhâniyyet-i Muhammediyye ile dolup doyarak hemen tahvîl-i tabîat ve dîn-i İslâm'a meyl ü muhabbet eylemişler, ancak âdetleri üzere bu cem'iyyete dâhil olan Çerkes kızlarını ortaya alıp tevhîd-i dervîşân sûretinde lisânları üzere şâ'irleri gazeliyyat inşâ ve nakarâtından iki yüzden mütecâviz bâkire kızlar "varada varada" deyü izhâr-ı savt ü sadâ ederek oynarlarmış. Serdengeçti ağası sâlifü'z-zikr Tercüman Mehmed Ağa dahi bu mel'abede tamatalık yani papazlık edip, hakustaş ve veşbele ya'nî bende-i Kıtmir ve yıldırım olanlara böyle gerektir" deyü mihr ü muhabbet bahş ederek, aralıkta dahi "inşâallah yakın vakitte bu gafletten âgâh olup geçmişe peşîmân olursunuz kıtmîrler" deyü düşnâm edermiş.

(172) Vaktâ ki eyyâm-ı ziyâfet-i sûr tamâm olup avdet lâzım geldikte, kethüdâ bey mevcûd hazîne olan sâlifü'z-zikr eşyânın cümlesini meydâna koyup, "devletlü inâyetlü Soğucak Kal'ası muhâfızı ve Çerkes ve Abaza ve Abazıh ve Notuhac kabîlelerinin vâli ve zâbıtı ve şevketlü kudretlü pâdişâh hazretlerinin vezîri velînî'metimiz Şeyh Ferah Ali Paşa hazretlerinin Şabsıh kabîlesi akrıbâlarına şimdilik irsâl ve inâyet buyurdukları savkasıdır ya'nî armağanıdır. Taksîmi kayınpederlerine mufavvazdır. Ahz ve kabûl ile matlûbu üzere taksîm eylesin" deyü tercümân vâsıtasıyla ifâde etmeğin, kayınpeder bey dahi kemâl-i memnûniyyet ile ahz ve kabûl ederek kabâili saf saf edip kardaş payı etmiş, fakat bir nefer hâric kalıp ona verilecek bir şey kalmadığından başındaki mutallâ kalpağını herîfe verip onun köhne kalpağını kendi başına giymiştir. Çünki ümerâ ve sipâh cümleden büyük oldukları hâlde böyle taksîmlerde sâirini nefisleri üzerine bu vechile takdîm ü tercîh edegeldiklerinden, kabâil halkı dahi emirlerine mutî vü münkād olagelmişlerdir.

İşbu orduda mevcûd olan etbâ dahi menâzil ü merâhilde kabâilden yanlarına gelenlere tüfeng ve kılıç ve raht ve libâs ü bisâttan ve sâireden her ne beğendiler ise hemen ellerine teslîm edip, şöyle ki; semmûr ve sincap ile müzeyyen olan ağalar, efendilerinin tahsîl-i rızâsı uğrunda uryân kalarak güleşciler tekyesinde soyunmuş pehlivâna döndükleri hâlde, "inşâallah bu hâlimiz paşa efendimizin manzûr-ı âlîleri oldukta, sitâyiş ve du'âsına mazhar oluruz" deyü ferah-ı kalb ile cümlesi sâf ve memnûn idiler. Bu hâl üzere

merâsim-i sûr tamâm olup, kayınpeder beyin hânesinde harem kapusu etrâfına sokaklar çekilerek mahremleri ma'rifetiyle arûs ihrâc ve koçu şeklinde mestûr olan arabaya gülbang-ı tekbîr ile vaz' ve araba yerinden bir hatve hareket eylediği anda sür'at toplarına işâret olunup kırk kadar top endaht olunduktan sonra avdet birle, esnâf-ı askeriyye takım takım alay bağlayıp tabl ve surnâ-yı sûr ve kudûm-ı tarab ü sürûr çalınarak, Soğucak Kal'ası'na muvâsalatlarında kal'anın burc u bârûlarından vâfir toplar atılarak arûsu saraya îsâl eylediklerinde, Ali Paşa el kaldırıp cümle etbâ'ına du'â ve her birine hıl'atlar iksâ eylemiş. Ve işte bu sûretle Şabsıh kabîlesi celb ve teshîr edilmiştir.

Teshîr-i Kabâil-i Sâire

Ber-minvâl-i meşrûh Şabsıh kabîlesi celb ve teshîr olunduğu misillü kabâil-i sâireye dahi tahsîl-i karâbetle takarrub lâzıme-i hâlden olmağın, Ali Paşa cümle dâiresi halkını ihzâr edip, masârifi kendi hazînesinden verilerek ve âdet-i belde üzere kızı görüp (173) ve tercümân vâsıtasıyla görüşüp her hâlini beğenerek her birisini birer kabîleden kız almaya tergîb ü teşvîk ettikte, "böyle göz görerek ve beğenerek kız almaktan a'lâ alış veriş olmaz. Bu pazarlık esîr pazarında bile olamaz, zîrâ esîrciler hiç olmazsa hîlebâzlık etme ihtimâlleri vardır. Ve burada kızlar yedi yaşına girince hadd-i hüsn ü i'tidâli tecâvüz etmemek içün kayışla miyânelerin bende çekiyorlar ve hüsn-i endâmlarına halel ve gılzet gelmemek içün vakt-i kemâline dek doyunca nân tenâvül ettirmiyorlar. Ve ten-dürüstî-i vücûdları içün döşek ve yorgan ile yaturtmayup kendi libâslarıyla bir hasır üzrinde uyuyorlar. Ve zülüflerinin tezyîn ü terbiyeleri egerçi tâgī ise de, İstanbul nâzenînleri bunların tabî'î müşkîn ve müca"ad olan kâküllerine belki taklîd etmiş olalar. Perveriş-i vücûdlarına bu kadar sa'y ü himmet olunan ve yaradılışta nâzik ve hûrî gibi hüsn ü âna mâlik olan kızları bizler şu dünyâda bulmak ve ele getirip mû miyânını koçmak emr-i muhâldir. Husûsiyle böyle reviş ü reftârını ve hüsn ü etvârını görerek ve beğenerek almak bizlere nerede müyesser olabilir? Hele masrafsızca ve meşakkatsizce hemen paşa efendimizin sâyesinde kâmgâr olmak bizlere ne devlettir! Ve bu himmeti reddetmek ayn-i hatâdır" deyü cümlesi yek-dîgeri teşvîk ederek kemâl-i iştiyâk u iştihâ ile Ali Paşa'nın emrine râm olacaklarını müteşekkirâne arz u beyân etmeleriyle birer birer kabâil içine gönderilerek minvâl-i meşrûh üzere her biri bir kabîleye damat olup, bu vesîle ile kabâil-i sâire dahi celb ve teshîr olunmuştur.

Soğucak'ın Kesb-i Ma'mûriyyet Ettiği

Anadolu'dan tertîb olunmuş olan yamaklardan beş bayrak mükemmel ve müsellah ve güzîde vü müntehab ve tuvânâ Türk dilâverleri sefâin ile Soğucak limanına vaz'-ı lenger eylediklerinde, sandallar ile sâhile çıkarılmağa mübâşeret olunup her sandal çıktıkça tabyalardan toplar atılarak ve ağa ve bayrakdârlarına hıl'atler ilbâs olunarak enzâr-ı kabâilde şân ve azamet-i Devlet-i Aliyye i'lâ vü i'lân olundu.

Ve çünki akdemce Dersa'âdet'ten ve Sinop'tan ahz ve istishâb olunan mühimmât ve kereste ile Soğucak'a muvâsalat olunduğu günden berü bir câmi'-i şerîf ile medrese şeklinde bir sarây binâsına mübâşeret olunmuş idi. Paşa ve etbâ'ı dülger ve amele ile yek-dest olup gönül birliğiyle çalışarak bu esnâda hitâma resîde olmuştur.

Rumeli ve Anadolu taraflarına gidip gelen vüzerâ ve vülât beytûtet eyledikleri kasabât u kurâyı ve hükûmet eyledikleri yerleri hedm ü harâb edegelmiş ve bu def'a Soğucak'a (174) vürûd eden yamaklar vilâyetlerinden mürûr ve ubûr eden vülât ve vüzerâyı bu hâlde görmüş olup, bu kerre Ali Paşa'nın böyle amele ve dülgerler içine girip de işlerine mu'âvenet ve cümlesine nevâziş ü iltifât ettiğini müşâhede ettiklerinde, sâir vâlîlerin etvârına mugāyir bir güzel tavr-ı garîb olduğundan, hemen anlar dahi tebdîl-i hâl ü tabî'at ve paşadan tahsîl-i ruhsat birle hammâm ve dekâkîn inşâsına mübâşeret etmeleriyle müddet-i kalîle zarfında kal'anın derûn ve bîrûnu şen ve âbâdân olarak âdet-i kadîmden ma'mûr bir şehre mu'âdil olmuştur.

Asâkir Beyninde Fitne ve İhtilâl Vukū'u

Hengâm-ı şitâ gelüp, zâten mevki' dahi menba'-ı bürûdet olmak hasebiyle Soğucak ta'bîrinin ma'nâsı nümâyân olduğuna ve menhiyyâta dahi ruhsat olmayıp askerî beyninde eğlence ve kazanç yalnız ticâretten ibâret bulunduğuna binâen ba'zı serpîşeler muhtârlarını, ya'nî başeskilerini iğfâl etmeye başlamışlar. Şöyle ki: "Dünyâdan hâric âhiret misâli böyle bir mahall-i tengnâ ki, senede bir kerre eğer kazârâ muhâlefet-i havâ ile bir sefîne buralara düşer ise dâr u diyârımızdan belki haber alabileceğiz. Şu dünyâda ömrümüz oldukça bir lokma nân kısmetimiz sâye-veş kande gider isek bizim ile berâber gidip inâyet-i Hakk ile buluruz. Bu paşaya müddet-i vâfireden berü hidmetkâr olup

da yoluna cân ve baş fedâ eden bir takım pîr u cevân ağalar semmûr ve sincap ve atlas ve dîbâ ile mülebbes iken, anın lâf ü güzâfına i'tikād ü îmân edip aldanarak, âhıret hevesiyle uryân ve ciğerlerin püryân etmeleri kemâl-i hamâkatlerindendir. Cân tende ve kuvvet bedende iken verilen ulûfe ve ruzmerre ta'yînât anların olsun. Hemen bi'l-ittifâk silâhlarımızı alıp ve limanda merbût iki kıt'a tonbaz sefînelerini zabt ile süvâr olup deryâya çıktığımızda elbette rüzgâr bizi semt-i selâmete îsâl eder. Ve eğer reis ve mellâhlar paşadan korkup da dâhil-i sefîne olmazlar ise, cümlemiz gemicilik fennine birer parça âşinâyız havâmızı bulup gideriz" deyü birbirlerin iğfâl eylediklerini, gedüklüler tutup paşaya ihbâr eylediklerinde, derhâl gemilerin dümen ve yekelerinin alınmasını emr edip, tedbîr-i hafîsini dahi kethüdâ beye ve yeniçeri zâbıtına sipâriş birle kendisi *sulhcü baba* sûretinde araya girip, asâkirin başeskilerine ve zâbıtlarına şeyhâne nasîhat vermeye başladığı esnâda, "askerin bir mikdârı sefînenin birine doldu. Bâkīsi dahi bir taraftan sandallar ile gitmektedir" deyü haber verilmekle, hemen Topçubaşı Hezârfen Hüseyin Ağa'yı nâzır-ı tabyaya ihzâr edip, "şu sefîneye dâhil olan şakīlerin tertîb-i cezâları şer'an lâzımdır. Ancak şâyed ki, tevbe ve rücû' ederler, ibtidâ sefînenin sütûnunu ve sâniyen dümenini şikest et" deyü emr ettikte Hüseyin Ağa dahi imtisâlen li'l-emr top (175) atmağa mübâşeret edip eşkıyâ-yı merkūmenin birkaç neferi sütûn şikestelerinden mecrûh olarak necât bulamayacakların derk ve teyakkun etmeleriyle hemen cerâim-i güzeştelerinden isti'fâ ve istîmân etmeğe mecbûr olmuşlar ise de, karaya çıkıp da birleştiklerinde, "mâdâm ki paşa hayâttadır, bize necât yoktur. Hemen yek-cihet olup da paşayı ve etbâ'ını i'dâm eylemek tarîk-ı savâb ve felâhtır" deyü Paşa kapusına yürüyüş ettiklerinde, artık bunların nasîhat kabûl etmeyecekleri paşanın yakīnen ma'lûmu olmakla, kapu halkının mevcûdlarına, "bu eşkıyânın birkaç neferini i'dâm ediniz. Ammâ inkıyâd ederler ise rahne vermeyesiz" deyü tenbîh etmeğin, Enderûn ağaları ve sâiri gülbang-ı tekbîr ile sarây kapusundan çıkıp önlerine gelenleri katl ü i'dâm eyledikleri ol etrâk-i bî-idrâkin manzûrları olıcak, re'y ü emân dilemeleriyle, tenbîh buyurulduğu üzere emân verilip filhâl dükkânlar küşâd olundu.

Ba'dehû, "bu fesâda bâ'is kimlerdir?" deyü kethüdâ bey tecessüs ederek dokuz nefer şer-pîşe vü şekāvet-endîşeler tutulup ve bir deste tamâm olmak içün bî-günâh bir bîçâre dahi anlara ilâve olunup, cümlesi bir ipe dizilerek

onu birden bir top ile i'dâm olunmasını emr eyledi. Bu aralık, "muahharan tutulan âdem bî-cürm ü günâhtır ve şâyân-ı merhamettir" deyü paşaya ifâde ve hüsn-i hâline şehâdet eylediklerinde, paşa dahi kethüdâsına recâ yollu üç def'a haber göndermiş ise, kethüdâ bey, "ben paşa efendimizin başına yemîn eyledim. Necâtın imkânı yoktur. Elbette katl ederim ve bu bâbda paşa efendimize de muvâfakat eylemem" deyü dokuz nefer eşkıyâ ile berâber o bîçâreyi dahi minvâl-i meşrûh üzere katl eylemiştir. Çünki Ferah Ali Paşa gāyet halîm ve selîm bir zât olup etbâ'ı kendüye gāyet sâdık ve mutî oldukları hâlde, bir kerre kılıç kından çıktıktan sonra maslahat bitinceye dek paşa recâ etse dahi kabûl etmezler. Ve husûsiyle kethüdâsı bahâdır ve silahşorlukta mâhir, şedîdü'ş-şekîme bir âdem olup efendisinin rızâsından ednâ mertebe tecâvüz edenin küstahlığını min-ba'd afv etmeyip ve aslâ hâtır ve gönüle bakmayıp hemen kahr u tedmîr edegeldiğinden, herkes kendisinden lerzân ü hirâsân olarak zarûrî emrine inkıyâd ederler imiş. Hâşim Efendi'nin tahrîrâtından bu vechile istinbât olunup, her ne hâl ise kethüdâ bey filvâki silahşor ve bahâdır ve işe yarar bir zât olup, ancak gāyet serkeş ve titiz bir âdem imiş ki, muahharan Şahin Giray'ın âdemini dahi katl ederek Rusyalıların yedine bir büyük ser-rişte-i şikâyet vermiştir.

Kabâilin İslâm İle Müşerref Oldukları

Ber-vech-i sâbık Soğucak'ta câmi ve hammâm ve dekâkîn binâ olunarak bayağı bir şehr-i cesîm mesâbesinde olup, kabâil halkı dahi karâbet kesb ettikleri cihetle şehre gelip gitmeğe (176) başladıklarından, böyle görmedikleri ve işitmedikleri şeyleri görüp ve işidip içlerine dürlü havâdis yayılmış ve husûsiyle minârede ezân okunduğunu hiç görmediklerinden istiğrâb edip, buna dürlü ma'nâlar vermeğe başlamışlar. Ve egerçi öteden beri ümerâ-yı Çerâkise yukarıda beyân olunduğu vechile Kırım kibârının çocuklarını terbiye münasebetiyle câbecâ Kırım'a gidip gelirlermiş. Lâkin henüz şe'âir-i dîn-i İslâm'ı lâyıkıyla öğrenmediklerinden ve âhâd-ı ahâlî bütün bütün gāfil bulunduklarından, ber-vech-i sâbık her biri bir dürlü bâtıl i'tikādlarda bulunurlar ve dürlü efsânelere inanır imişler. Bu kerre Soğucak'a gidip gelerek görmedikleri bir takım âsâr ve alâyim-i temeddün ve i'mârı birden bire gördüklerinde, her birine kendi efkâr-ı efsâne-kârîlerince birer ma'nâ vermeğe başlamışlar. Fakat paşaya ve gediklülere vermiş oldukları kızlar şeref-i İslâm

ile müşerref olup, bu vesîle ile anlar dahi az vakit zarfında bu şerefe nâil olmuşlardır. Şöyle ki, gediklülerden birinin kayınana ve kayınatası ve kayın bey ve baldız Tuti ve süt vâlide ve kâkül ve komşu vâlide ve Kazak mâriyesi ya'nî câriyesi kızlarını görmek ve şehri temâşâ etmek ve âdet üzere diş kirâsı olan hediyelerin kapmak ve ellerine hınnâ yakmak üzere kasabada hammâm ta'bîr olunur bir garîbe nakl ediyorlar. "Ne makūle damdır, gidip görelim. Ve derûnu mücevvef bir seng-i amûdî içinden günde beş kerre bi-kudretillâhi te'âlâ bir âdem zuhûr edip ve ellerini kulağına koyup, bir acîb sadâ ile döne döne feryâd eder ve sonta taş anı yutar ve hemen gāib olur imiş. Varıp seyr ü temâşâ edelim" deyü Soğucak'a geldiklerinde fi'l-hakīka görürler ki,

Mısra

Erdi âlemde külâhıyla minâre şerefe

müeddâsınca kal'anın orta yerinde başı külâhlı bir yüksek seng-i amûdî olup, ammâ sahîhan nakl olunduğu gibi, "içinden âdem çıkar mı?" deyü gözlerini dikip bakarlar iken, müezzin çıkıp da ezân vermeğe başladıkta, kulaklarına ezân-ı Muhammedî sadâsı vâsıl olıcak, bu işâret-i pür-beşâretin te'sîrinden müteessir ve vücûdları lerzân olmağla, hemen kerîmelerine müteveccih olup bunun hikmetinden suâl eylediklerinde, kerîmeleri bu vechile cevâba ibtidâr etmiş ki, "buna ezân-ı Muhammedî derler. Münâdî ehl-i îmândır. Egerçi ben dahi bir eyüce bilemiyorum. Ancak bunu ağama, ya'nî zevcine suâl ettiğimde, bu haber yerleri ve gönülleri ve âdemleri ve sâir şeyleri yoktan var eden Allah'ın tarafından me'mûr habîbi Muhammed aleyhisselâmın vâsıtasıyla gönderdiği emri hâtırlarından çıkarmayıp îcâbı üzere amel ü hareket ve habîbi Muhammed aleyhisselâmın rızâsına muvâfakat eylemek husûslarını hâtıra getirmek içündür" deyü cevâb verdi. Ve bu ses işitildiği anda herkes su ile âbdest ta'bîr olunur bir nev' tahâret ettikten sonra, gün battığı tarafı sağ koluna ve doğduğu tarafı sol koluna alıp ve gönlünü ol Hâlık-ı (177) yektâya tevcîh edip ve yüzünü Arabistan'da mukaddemâ bu cihâna gelip gitmiş olan İbrâhim Peygamber'in binâ eylediği Beytullahi'l-Harâm'a çevirip Cenâb-ı Hak varlığını isbât içün Peygamber'ine gönderdiği Kur'ân-ı azîmü'ş-şânın bir mikdârını kırâat ederler. Ve egerçi bu söz ne olduğunu bilmez isen de kalb-i mü'min anın sırr-ı rûhâniyyetine şehâdet eyler ve bu şehâdeti musaddık hoca

efendiler hazarâtının ta'lîm eyledikleri resm üzere baş eğip secde etmek ve inanmak farz-ı ayndır" deyü kerîmeleri lisânları üzere takrîr ettikten sonra, "işte ağamın öğrettiği vechile size sûret-i icrâsını göstereyim. Siz de bakıp yahşi ise tapınız. Yaman ise eski hâlinizde kalınız1 deyü âbdest alıp ve seccâdesini kıbleye doğrultup ve başına pâk dülbend örtüp tez vakitte tahsîl etmiş olduğu, *Rabbi yessir ve lâ tü'assir Rabbi temmim bi'l-hayr*[75] du'âsını okuyarak, ta'lîm olunduğu üzere namâz kılmış ve ba'dehû bildiği kadar şurût-ı İslâm'ın beyânına mübâderet etmiştir. Şöyle ki, her neye el uzatılırsa "*Bismillâh*" denmek ve ba'de'l-cimâ' hammâma gidip gusl etmek ve bizi yaratanı hiç hâtırdan ferâmuş etmeyip, ni'met-i behişt ve azâb-ı cahîmi der-hâtır eylemek şurût-ı İslâm'dan olup, sâir otuz iki şurûtu ve şu'ûbât-ı kesîresi var imiş. Benim ağam bana şimdilik birazını öğretti. Ammâ paşa efendimiz hazretleri tevâbi'âtı hâtûnlarının cümlesini birer birer getirdip, 'tanık' ya'nî bir iki hâtûn muvâcehesinde kerîme-i dünyâ ve âhiret olmak üzere evlâdlığa kabûl buyurdu. Sûret-i zâhirede sizler sebeb olup bu bîçâreyi peydâ ve vakt-i kemâlde Allah'ın emri ve Resûlünün kavli üzere ağamın hidmetine verdiniz. Ammâ hâlâ biriniz Allah'dan âgâh değilsiniz . Benim bilip âgâh olduğum gibi siz dahi cehâletten rücû edip de âgâh olur ve îmân edersiniz ne güzel! Ve eğer evvelki cehâlet ve dalâlet üzere giderseniz anam ve babam var demeyip Allah konuğu ya'nî müsâfiri olmak üzere gelip gitmenizde dahi mâni yoktur. Fakat 'kızımdır' demeyesiz. Ben bâtıldan rücû ettim. Ve ben bey kızı olup, ağam paşa babamın bir ednâ hidmetkârı olduğu hâlde özünü paşa babama âzâd kabûl etmez sûrette kavl eylediği gibi, bu bîçâre zevcesi hanım hazretlerinin câriyeliğini ve hidmetkârlığını hüsn-i rızâ ve ihtiyârımla kabûl eyledim. Kalkın sizin ile hanımefendimizin hidmetine varalım. Belki paşa babam hareme teşrîf buyururlar ise sebeb-i takviyet-i İslâm ü îmân ve sermâye-i dünyâ ve âhiretimiz olur. Sözler istimâ edip de âmil oluruz" deyü vâlideynini ve akribâsını alıp hanım huzûruna vardıklarında, çünki münâsebet-i kabâil üzere eskiden hanımı bilenler bu kerre görürler ki, reviş ü reftârı ve her bir kelâm ü etvârı değişip ve makām-ı Fâtımatü'z-zehrâ'da ibâdet ve tesbîh ü ezkâr ile evkāt-güzâr (178) olup, kemâl-i nezâfet ü tahâretle zühd ü salâha takviyet vermekten hâlî olmuyor. Hanımın bu hâline hayrân olup durdukları

[75] Rabbim kolaylaştır. Zorlaştırma. Rabbim hayrla tamamla.

esnâda Şeyh Ali Paşa dâhil-i harâm oldukta, "mâni' değildir, oturun. Ancak şu ve şu kadınlar zevcem ve kerîmelerimdir. Anlardan mâ'adâsını görmek bana harâmdır" deyü setr ve hicâbların emr etmiş olup, hâlbuki kabâil halkı birbirine adığa ya'nî hemşehrî ta'bîriyle karındaş ve hemşîre deyü yek-dîgerin mahremi addolunarak, kanunlarınca yek-dîgerden yedi batın ba'îd olmadıkça nikâh câiz olmadığından birbirlerinden kaçmazlardı. Ve miyân-ı kabâilde 'harâm' ta'bîri ise merdûd u matrûd demek olup, biri harâm kılındığı sûrette usûllerince rû-be-rû söyleşmek dahi mugāyir-i kanun-ı edeb olmağla, bir elçi nasb edip de muhâbere etmek kanun-ı kabâil olduğundan, müsâfir hâtûnlar derhâl odanın sofasına çıkarak hanımı ihzâr ile elçi nasb edip, "paşa hazretleri cümlemizin babası ve mecmû'-ı kabâilin konağı iken kendisine henüz konuk ya'nî müsâfir olduk. Bizleri niçün harâm etti? Aslını ayân ve hikmetini beyân eylemek matlûbumuzdur" deyü paşaya irsâl ve hanım dahi gelip ifâde-i hâl ettikte, "bu mahalde harâm ve helâl ta'bîrinin ma'nâsı o demek olmayıp ve bunda elçi dahi lâzım gelmeyip, belki Hak celle ve alâ hazretlerinin rızâsı üzere amel ü hareket ve nehyinde hazer ü mücânebet birle huzûrumuzda cân kulağıyla istimâ-yı nasîhat etmek üzere içeri gelsinler" deyü kadınları ihzâr edip, iki cihânın sâhibi birdir ve mekândan münezzeh olduğu hâlde hâzır ve nâzırdır. Müslimân olanlar evlâd ü ıyâlinden mâ'adâ nisvâna takarrub edip görmekte hatar ve günâh vardır. Ve müslimân olanlar bir ân emr-i Bârî'den tecâvüz eder ise günahkâr olup cehennem azâbına giriftâr olur. Ve yedi yaşında sünnet olup, sünnetsiz avret yanına varır ise, büyük günâh olmağla, bilenler haber vermese ve işitenler amel etmese ve avretler bu husûsta zevclerine haber ve zor ile gayret vermese hemen Allahu te'âlâ hazretleri yarın âhirette melek ta'bîr olunur kullarına emr edip 'yaman' ya'nî fenâ olan Moskovlar'ı yaktığı ocağa ilkā birle yaksa gerektir. Ammâ bunu aslından bilmeyenlerin suçlarını Allah afvetmiştir ve ben dahi 'kodı ettim' ya'nî min-ba'd sen aslından şöyle idin ve böyle idin dememek üzere karâr vermişimdir" deyü avretlere dîn-i İslâm'ı ta'rîf ve teklîf ettikte darb-ı nutk-ı alâ te'sîr edip, efendim evlâdımıza ta'lîm olunan usûl her ne ise yahşîdir. Bizlere dahi ta'lîm buyurmanızı recâ eyleriz. Şimdiye dek bilmeyerek ettiğimizi bir dahi etmemek üzere kabûl ettik. Ammâ bu kadar mâh u sâl geçti, şimdi âgâh olduk. Lâkin hall-i müşkil için hoca lâzımdır ki, kabîle kabîle gezip Allahu te'âlâ hazretlerinin ihsân

buyurmuş olduğu Kur'ân du'âlarını bize öğretsin. (179) Fakat şu murdâr Tatar hocaları makbûlümüz değildir. Zîrâ cânları istediği vakitte müslimân olup, başları sıkıldıkta ıyâl ü evlâdının selâmeti için müslimân olan başına şapka giyse ve boynuna haç assa dînine zarar vermez deyü fetvâ veriyorlar. Biz egerçi kitâb bilmeyiz. Ammâ efendimizin takrîr-i âlîleri üzere müslimân olup da küfr ü dalâletten kurtulduktan sonra bir dahi mukallid-i küfr olmaktan ise ölümü ihtiyâr edip de sözünde durdu deyü sonra gelenlerin memdûhu olmak daha evlâ olduğunu aklımız ile idrâk ediyoruz. Bu sebebden bizi yaman ta'bîr edeni bende çekip esîr ederiz. Be-her-hâl Türk hocaya muhtâcız ve kocalarımıza dahi haber ve zor edip, sünnet olmadıkça yanlarına varmayız. Şol şartla ki, sünnetçi dahi Türk ola" deyü niyâz ettikleri akībinde âdet üzere "savkasız" ya'nî tehîdest olarak i'âdeleri ayıb olduğundan kızları için kırmızı kalpaklık çuka ve kılabdan ve erkeklerine meşin ve sahtiyan i'tâ olunup meclis hitâm buldu.

Ve istid'âları vechile her tarafa hocalar ve imâmlar gönderilip ve kabâile telkīn-i dîn olunmağa mübâşeret olunup, hattâ bu seneyi Çerâkise târîh i'tibâr etmeleriyle andan sonra bir müddet Dersa'âdet'e gelen köle ve câriyelere sinninden suâl olundukta, "imâm senesinde " yâhud "andan şu kadar sene sonra doğmuşumdur" deyü sinlerini ta'yîn edegeldikleri meşhûrdur.

Ve karıların cebr ve ilhâhıyla Çerkesler sünnet-i seniyye-i hıtânı icrâ etmeye başlayıp, hıtân olanlarına Kırım ve Taman muhâcirlerinden ve Tomruk ve Açu kal'aları ahâlîsinden dahi kız verilmeğe başlayınca ale'l-umûm emr-i mesnûn-ı hıtâna heveskâr olarak Der'aliyye'den bir sünnetçi celbile Çerkes esvâbı giydirilip, birkaç gün kadar kabâilin âdâb ve usûlü ta'lîm olunduktan sonra tez elden kendiye Şabsıh kabîlesinden bir kız verilip kabîle miyânında iskân olunmuş ve yanına "şagrı" ya'nî delîl ve rehber ta'yîn olunarak kanun-ı Ali Paşa üzere, on âdemdan bir öküz alarak deste deste hıtân etmeğe mübâşeret eylemiştir.

Velhâsıl Ferah Ali Paşa hâb u râhatı ve ihtişâm ü saltanatı terk ve fedâ ederek ve etbâ'ı dahi anın yoluna giderek az vakit zarfında da'vet olunanlar İslâm ile müşerref olup, dîn-i İslâm'ın ol havâlîde intişârına bâ'is olmalarıyla dîn ü devlete pek büyük hidmet etmişlerdir.

Tebdîl-i Esâmî-i Kabâil

Kabâil-i Çerâkise, çocuklarını yek-dîgerden fark u temyîz olunacak sûrette birer isimle tesmiye edegeldiklerinden acîb ve garîb isimleri vardır. Şöyle ki: İbtidâ çocuk doğdukta "Tamata" ya'nî papaz mesâbesinde biri gelüp nazar edicek, çünki "Ha" Çerkesçe köpek demek olup anı isti'mal ile "Hapak" ya'nî Bahtlu Köpek, ya "Haprak" (180) ya'nî Yüğrük Köpek, ya "Hapiç" ya'nî Kıvrık Köpek, ya "Havju" ya'nî Keskin Köpek deyü tesmiye eyler ve ba'zılarna dahi Arslan ve Kaplan ve sâir hayvân isimlerini vaz' edip birinin nîk ü bedini fark etmezlerdi.

Bu kerre İslâm ile müşerref olduklarında, birer isim tesmiyesi lâzım gelerek, Ali Paşa yanına gelenlere münâsibi vechile Mehmed Ali ve Hasan Hüseyin deyü isimler vaz' edip, lâkin böyle işitmedikleri isimlere birden bire ta'accüb ederek belleyemediklerinden Ali Paşa her birinin ismini birer parça kâğıda yazıp ellerine teslîm eyler. Ve def'a-i sâniyede gelip isimleri suâl olundukta ceplerindeki varak-pâreyi çıkarıp, "işte ismim budur" derler idi. Bir zamân isimleri böyle kâğıdla ceplerinde mazbût olup, ancak hulûs-ı taviyyet-i fıtriyyeleri hasebiyle İslâmları kuvvet bularak çok geçmeksizin Hapiç ve Haprak olanlar sahîhan İbrâhim ve İshak olmuşlardır.

Men'-i Haçapa

Kabâilin sâhil tarafında bulunanları mauna şeklinde yirmi beş arşın kaddinde haçapa ta'bîr olunur kayıklar inşâ edip, Sohum ve Batum taraflarında râst geldikleri küçük kayıkları ahz ile içinde olan emvâli nehb ü gâret ve âdemlerini esîr ve sefîneyi ihrâk etmek âdetlerinden olup, bu keyfiyyet Ali Paşa'nın ma'lûmu oldukta, "pâdişâh halkı olup ikrâr verenler fî-mâ-ba'd haçapaya binip de ibâdullâhın cânını ve mâlını talamasun, pâdişâh tarafından bi'l-vekâle bunu harâm ve yasağ eylerim" deyü kendilerine mübâşir gönderip, giden mübâşire ve istishâb ettiği şağrıya ya'nî delîle ve haçapa sâhiblerine başka başka hediyeler verdiklerinde, ibtidâ Tokray oğullarından kendi babalığı olan "Hajun" ve "Boganat" emre imtisâl edip haçapalarını Ali Paşa'nın huzûrunda gark u şikest etmeleriyle, anlara bakarak sâirleri dahi haçapalarını gark u ihrâk etmeğe mübâşeret etmişlerdir. Ve egerçi ekserîsi hayrı ve şerri temyîze muktedir değil ise de, "Tokray oğulları Allah'a bakıp, ya'nî rızâ-yı Bârî içün

haçapaları terk etmişler" deyü korsanlıktan fâriğ olmuşlardır. Ve bu esnâda Kapudan-ı Deryâ Gazi Hasan Paşa'nın etbâ'ından mukaddemâ doksan iki târîhinde bu tarafta esîr olup kalmış olan âdemlerin mahall ü mevlâları haber alınıp bahâları verilerek âdet-i kabâil üzere istihlâs olunmuştur.

Gelincik Limanına Vaz'-ı Esâs Olunduğu

Soğucak'ın Anadolu tarafında bir mil ba'îd Gelincik Limanı, ki berber âyînesi şeklinde bir liman olup, Çerkesistan sevâhilinde olan limanların en a'lâsıdır. Çünki Rusyalular (181) taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ahz ve istihsâl-i ruhsat birle Karadeniz'in her tarafını cüst-cûdan hâlî olmayıp, şâyed ki bir aralık bir sûretle bu limanı gemilerine makarr u mersâ ederek zabt edecek olurlarsa Devlet-i Aliyye'ye bir büyük rahne olur, deyü emr-i muhâfazası esbâbının istihsâline teşebbüs olunmak lâzım geldiğinden, Ferah Ali Paşa delibaşısını envâ-yı mevâ'îd ile oraya ağa nasb edüp, ikāmeti içün odalar ve tabyalar ve bir câmi-i şerîf inşâ ve içine top ve cebehâne vaz' ederek, ağayı ve içinde olan neferâtı Çopsun beylerinden Kırım Hânı meşhûr Şahin Giray'ın süt karındaşı olan on dört on beş yaşında Narçu Mehmed Giray Bey'e "konak" ya'nî ırz ve nâmûsuna emânet edip, keyfiyyeti ale't-tafsîl Dersa'âdet'e tahrîr ve irsâl eylemiştir.

Nogay Tatarları'nın İskân Olunduğu

Seksen iki seferinde Rusyalu İsmâil ve Babadağı'na istîlâ ettikte, Nogay Tatarları Rusyalu'ya teba'iyyet ve i'ânet ve gûyâ, "dîn karındaşlarımızın mâlı a'dâya kalmasın" diyerek Babadağı ordusunu yağmâ vü gāret ile millet-i İslâmiyye'ye ihânet edüp, ba'de hitâmi'l-maslaha Rusya'ya dahi itâ'at etmeyerek ve kırk bin nüfûs oldukları hâlde evlâd ü ıyâlleriyle Heyhât Sahrası'ndan mürûr ve Tigan ve Azak tartaflarını devr ile Ten nehrini ubûr ederek Kabartay'a geldiklerinde, Ferah Ali Paşa'ya bir elçi göndermişler. Elçileri Hacılar Kal'ası ma'berinden Kuban nehrini ubûr ile Soğucak'a gelip Ali Paşa ile lede'l-mülâkāt Çerkesistan'ın bir tarafında Nogay Tatarları'nın iskân olunmalarını recâ ile, müsâ'ade buyurulmadığı hâlde Mâverâünnehr'e[76] azîmet edeceklerini

[76] Mâverâünnehr memâlik-i Turan'ın bir kıt'a-i cesîmesidir ki, nehr-i Ceyhun'un öte tarafında vâki olduğundan bu vechile tesmiye olunmuştur. Ve bir müddet Özbekler tavattun

beyân ettikte, Ali Paşa fikr ü mütâla'a edüp, böyle ordu-yı İslâm'ı yağmâ vü gāret ve sonra Rusyalu gibi zî-miknet bir devlete muhâlefet eden böyle hâin ve zabt u rabtı gayr-ı mümkin olan bir tâifeyi ne yapmalı ve ne hidmette istihdâm etmeli? Fakat sûrette müslimân olup savm ü salâttan dahi hâlî değillerdir. Ve kabâil halkı yevmiyye ile hidmet eylemez ve a'şâr-ı şer'iyye vermez ve yağ ve bal cem' ve füruhtuna sa'y etmezler. Binâenaleyh bunlar iskân olunsa, tamâm bu makūle işlere yararlar. Ve şimdiki hâlde Rusyalu'ya adâvetleri ve kabâil-i Çerâkise'ye bittab' muhâlefetleri olmak hasebiyle iki zıddın arasında iskân olundukları hâlde îcâbında iki tarafın aleyhine dahi kullanılmaları mümkin (182) olmağla, düşman zuhûrunda ibtidâ bunları öne sürüp istediğim gibi i'mâl ederim, mütâla'âtını der-pîş edüp, istid'âları mûcibince on bini Hacılar Kal'ası'nda ve on bini Laba nâm nehrin önünde ve on bini Hatukay'da ve bâkī on bini dahi Anapa Kal'ası'nın liman başında ve kal'aya iki sâ'at bu'dunda neft yağı çıkan derenin öte tarafında iskân olunmaları husûsuna şurût-ı âtiye ile müsâ'ade olundu. Şöyle ki: Sâkin oldukları mahallerde hâne ihdâsıyla fî-mâ-ba'd bir tarafa hareketten ve geşt ü güzârdan fâriğ olarak zirâ'at etmeleri ve kendülerinden bir gûne resm mutâlebe olunmayıp fakat a'şâr-ı şer'iyye vermeleri ve kabâil-i Çerâkise mugāyir-i rızâ hareket edecek olur ise vâlîden tarafa olup emri üzere hareket ve eğer Rusya ile ceng iktizâ eder ise evvel-be-evvel izn-i vâlî ile çapul edüp, âdetleri üzere memâlik-i Rusya'yı gāret eylemeleri şurûtu tevsîk olunarak bu dört mahalle vâlî tarafından birer mütesellim nasb olunup, mütesellime ve âdemlerine yalnız ruzmerre me'kûlât vermeleri nizâma rabt olunmuştur.

Anapa'nın Bina ve İ'mârına Mübâşeret Olunduğu

Asıl Çerkesistan'a merkez-i idâre olabilecek ve Rusya'ya sedd olmak üzere istihkâm verilecek yer Anapa'nın mevki'i olup, ancak ba'zı coğrafya risâlelerinden istinbât olunduğuna göre, ol vakit Anapa harâbezâr ve mesken-i mûr u mâr olup, yıkılmış kale dîvârlarının taşlarından başka alâim-i i'mâr yok imiş. İşbu doksan altı senesi hılâlinde Ferah Ali Paşa buralarının takviyet ü

ettiğinden Özbekistan dahi denilmiştir. Ve kezâ Tataristan ve Türkistan dahi denir. Kadîmî pâyitahtı Semerkand olup, şimdi Buhara pâyitaht ittihâz olunmuştur. Hudûd-ı cenûbîsi nehr-i Ceyhun ve Belh ve hadd-i şimâlîsi Deşt-i Kıpçak'tır.

istihkâmını niyyet edüp, ancak nühüfte-i zamîrini kimseye ifşâ etmeyerek kalem-rev-i hükûmetini seyr ü temâşâ etmek bahânesiyle devr-i eyâlete çıkup ve ibtidâ sâhil taraflarını görmek üzere Soğucak'tan hurûc ile cânib-i şimâle doğru azîmet edüp, dört sâ'at mesâfe gidildikte Sedd-i Ye'cüc mesâbesinde bir dağ tarîkı kat' etmiş olmağla toplar güç hâlle geçirilebilmiştir.

Bu dağın tahtında Tokray oğulları "Boganat" ve "Hejun" nâm kimseler sâkin olup hîn-i iktizâda eğer bir tarîk ile infi'âl edüp de tarîkı kat' edecek olsalar bin neferle geçilmek kābil olmayacağı cihetle, bunun bir çâresine bakılmak îcâb-ı maslahattan olmağın, Ali Paşa mukaddemâ Rumeli kaymakamlığı hengâmında Selim nâmında bir Arnavud çocuğunu merhameten alarak hazînedârının terbiyesine vermiş olup, hâlâ dâirede olan makāmında mahrem-i her umûru olmağla anı hufyeten ihzâr ederek, "bu karyeden pek hazzettim ve bunların konağı oldum. Buraya gelip gittiğimde bir mahremim bulunmasını isterim. Bunların kangısının kerîmesini beğenir isen sana alıvereyim, râzî olursa sana çok ikrâm ettikten başka (183) Devlet-i Aliyye'den dahi derbend ağalığı nâmıyla nân-pare getirtirim" deyü irzâ etmiş ve Boganat'in dahi bir güzel kızı olup Selim'in tab'ına muvâfık gelmiş olmağın, hemen ol gece kızı ana akd ü tezvîc eylemişler.

Bu sûretle derbend-i mezkûr ele alındıktan sonra oradan hareket ve Çerâkise karye ve nehirlerini temâşâ ederek Anapa yurduna inip Bahur nehrinin Karadeniz'e munsab olduğu mahalle gelmişler ki, sığır dili resminde bir körfez olup Taman ile hem-hudûd olmak hasebiyle Rusya sınırına karîb olduğundan, şâyet Rusyalu burasını bir takrîble zabt ederse Soğucak ve Gelincik ve Sohum kal'alarının Rusya'ya sedd olmak maksadı müşkilâta dûçar olacağını Ferah Ali Paşa zihnince mütâla'a ve muvâzene ederek re's-i limana vardıkta, üzerinde Ceneviz vaktinden kalma âsâr-ı kal'a ve ebniye olduğu müşahede olunmağla, hemen orduyu oraya ihzâr ile nasb-ı hıyâm olunup, fakat hayli vakitten berü oralardan nev'-i benî Âdem geçmediğine mebnî, mâr u mûr temekkün etmiş olduğundan beytûtet ü ârâm olunamayacağı ve cevf-i leylde eşkıyâ-yı kabâilden ba'zıları gelip de esb ve âdemîye ta'arruz etmek ihtimâli mülâhazadan ba'îd olmadığı ecilden, fî-mâ-ba'd hitâm-ı maslahata değin tâ-be-sabah fişenk ve humbara endaht olunmasını

emr etmiş ve Soğucak cebehânesinden bin kazma ve bin kürek ve levâzım-ı sâire ihrâc ile alâ-cenâhi'l isti'câl Anapa yurduna îsâl olunmasını hâvî buyuruldular ve mübâşirler irsâl eylemiştir. Ve ol havâlîde iskân olunmuş olan Nogay Tatarları'nın her sınıfından ikişer yüz delikanlı yevmiyye onar para ücret verilmek üzere orduya gönderilmeleri için ulemâ ve mîrzâlarına hitâben buyuruldular gönderilerek celb olunup geldiklerinde, öküz dili gibi olan mezkûr limana nâzır olan mahal, ki Anapa'nın mevki'idir, üç tarafı bahr ile muhât olup cânib-i berrîsinde iki bin iki yüz yirmi iki zirâ olmak üzere Mühendis Hüseyin Ağa ma'rifetiyle resm-i kal'a üzere tabyalar resm olunarak, hendekin hafrine mübâderet ve az vakit zarfında atludan emîn olacak kadar himmet birle 197 senesi hılâlinde Anapa'ya vaz'-ı esâs olunmuştur. Ve çünki Anapa kurbünde Bahur Çayı'nın öte tarafında dahi Nogaylar için bir kal'a binâsına kethüdâsını me'mûr etmiş olup, anı dahi isti'câlden hâlî olmaz. Ve buna dâir kabâilin Türkçe diye Çağatayca ile mürekkeb kendi ta'bîrleri üzere buyuruldular ve dîvân tezkireleri yazılır imiş. Bunlardan bir buyuruldu, ki mezkûr Nogay kal'ası hendeğinin sekiz gün zarfında itmâmına dâirdir, sûreti zîrde "13" rakamıyla kayd olunur (s. 431).

İşbu Nogay Kal'ası hendeği on bin Nogay Tatarları ale'l-umûm işletilerek sâlifü'z-zikr buyuruldu mûcebince ta'yîn olunan vakitten bir gün akdem hitâm bulmuştur. (184) Hâlâ mahall-i merkūma Nogay Hendeği derler. Bu istihkâmâtın hitâm bulduğu haberiyle kethüdâ bey tarafından Ali Paşa'ya âdem gönderilmekle, derhal paşa dört yüz mikdârı süvâri ile hareket edüp, önünce sür'at topları çektirilerek ve bir dakīkada on dört on beş top endaht ettirilerek ızhâr-ı azamet ü mehâbet ile kal'a pîşgâhına geldiklerinde, kethüda bey ve sâiri istikbâl edüp alay ile kal'aya dâhil oldular. Ancak kal'anın her kapusunda ikişer âdem salb olunmuş olmağın, paşa kal'aya girerken görüp sebebini kethüda beyden sual ettikte, "akdem şer'an i'dâmları lâzım gelip der-zencîr idiler. Teşrîf ve kudûmünüz şükrânesi olmak üzere kurbân mübâya'asına kudretim olmadığından efendimin başına kurbân eyledim" deyü cevâb vermiştir.

Anapa'nın Keyfiyet-i Ma'mûriyyeti

Cild-i sânîde şerh u tafsîl olunduğu üzere Kırım'da vukū' bulan ihtilâlden nâşî Şahin Giray'ın karındaşı Bahadır Giray Han Taman cânibinden Kırım'a imrâr ile hanlığa intihâb olundukta, Şahin Giray Rusyalu'ya mürâca'at etmekle, Rusya tarafından kendisine terfîk olunan kuvve-i askeriyye ile gelip doksan altı senesinde tekrâr Kırım'ı zapt etmişti. Muahharan Taman'a dahi bir mikdâr Rusya asâkiri imrâr ü irsâl eyledikte, "Şahin Giray on iki bin Moskovlu ile geliyor" deyü Taman ahâlîsi Ferah Ali Paşa'dan istimdâd etmeleriyle, Ali Paşa dahi kapusu halkıyla kethüdâsını göndermiş olup, Taman'a dahil olduklarında ahâli ile mukāvele ve ahd ü mîsâk olunduğu esnâda Şahin Giray zuhûr ederek mukābele olunup, sanâyi'-i garîbe ile Şahin Giray ma'iyyetinde olan taburlar târ u mâr edildikten sonra, Taman ahâlîsi ele gelen mâlları ve evlâd ü ıyâlleriyle Anapa'da iskân olunmak üzere Kuban nehrinin berü tarafına imrâr olunmuşlardır. Ukalâ-yı kabâil, "Anapa ihyâ vü i'mâr olunursa gemiler sâkin olacaktır" deyü mütehayyir idiler. Bu yüzden Taman ahâlîsi iskân olunup, hattâ bir günde beş yüzden mütecâviz hâne gelip Anapa'da ittihâz-ı mesken ettiklerinde cümlesine mûcib-i ta'accüb olunmuştur.

Lâkin kethüdâ bey Taman'da geri kalıp askerinin arkasını almak üzere iken, Şahin Giray'ın elçisi gelip, "Taman'ı Osmanlı Rusya'nın himâyesine terk etmiştir" deyü Rusya imparatoriçesinin medhine mübaşeret eylemiş ve ol vakit Ali Paşa Devlet-i Aliyye'nin hâl-i hâzıra göre ittihâz buyurmuş olduğu politikasına vâkıf olmayıp, Kırım'a dâir Rusya elçisiyle olunan mükâlemâtın netîcesini Bâbı'âlî'den isti'lâm ve istifhâm eylemiş ise de buna dâir beyne'l-vükela henüz bir karâr ve netice verilememesiyle, kendisine bir cevâb-ı şâfî yazılamadığından ve kethüdâsı (185) ise bu makūle mülâhazâttan bütün bütün bîhaber ve gāyet titiz bir âdem olduğundan hemen, "urun şu mürtedi" deyü merkūm elçiyi pâre pâre ettirmiştir. Rusyalular ise Kırım'ın zabtına bahâne olabilecek böyle bir cüz'î vesîle aramakta olduklarından, bu maddeyi serrişte-i şikâyet ederek, cild-i sâbıkta beyân olunduğu üzere hemen her taraftan askerlerini Kırım ve Taman'a ve Kuban boyuna sevkile buralarını zamîme-i memâliki ettiğini i'lân zımnında doksan yedi senesi evâsıtında bir kıt'a beyânnâme neşr etmişti.

Bu vak'adan mukaddem Rusyaluların hudûddaki askerlerini teksîr etmeleri kabâil halkına bâdî-i endîşe olmağla, Zana ile Hatukay kabîleleri miyânında olan Entehir ta'bîr ettikleri sahrâya cem' olup, Ali Paşa'yı dahi oraya da'vet ile Rusyalu yâhud Şahin Giray berü taraflara tahtî edecek olursa merdâne müdâfa'a etmek üzere ahd ü yemîn ettiklerinden sonra Ali Paşa Soğucak'a avdet eylemişti. Bu hılâlde Şahin Giray Taman'dan hareketle Kızıltaş civârında "Korkoy" ta'bîr olunan Kuban ma'beri üzerine gelerek nasb-ı hıyâm-ı ikāmet ve Abaza ve Çerâkise'den mukaddemâ ikrâmını görmüş olan birkaç kişilere haber gönderip, "ben Rusyalu'dan keff-i yed eyledim, sizlere konak olacağım" deyü mahall-i merkūma da'vet eylediği esnâda, ba'zı kimselerde Rusya rublesi müşâhede olunduğundan rüesâ-yı kabâile şübhe ârız olup, "Şahin Giray içimizden ba'zılarını akçe ile itmâ vü iğfâl ve beynimize ilkāy-ı tefrika vü ihtilâl ederek bilâd-ı Tatar gibi bizim dahi dâr u diyârımızı pây-mâl etmek niyyetinde olduğu bî-iştibâhtır" deyü da'vet olunanları salı-vermediklerinden başka, ba'zı Tatar sultânlarıyla dahi ittihâd ü ittifâk ederek Şahin Giray üzerine hücûma müheyyâ olduklarında, "şâyed ki Şahin Giray'ı urup da eşyâsını gāret ederlerse, bende Rusyalu'nun şu kadar mâlı vardı. Demek ki bir da'vâ açıp da Devlet-i Aliyye'ye bir gāile çıkar" deyü Ali Paşa muztarib olarak bu da'vâdan vaz geçmeleri için tarafından ba'zı nâfizü'l-kelâm kimseleri irsâl ile kabâile nasîhat ettirdiği esnâda, Şahin Giray dahi Taman'a avdet etmiş olmasıyla gāile bertaraf edilmişse de, Şahin Giray tek durmayıp ve akçe kuvvetiyle kabâil içine ilkāy-ı fitne vü fesâddan hâlî olmayıp, kabâili ihlâl ise pek kolaylıkla olabileceğinden, şâyed içlerine bir gûne fitne vü tefrika bırakır ise ittihâd ve ittifâkları için sarf olunmuş olan bu nice emekler zâyi' olur veyâhud onlar hudûdu tecâvüz birle hilâf-ı mu'âhede harekete cesâret edecek olurlar ise, Devlet-i Aliyye'ye bir gāile çıkar deyü Ali Paşa dûçâr-ı fikr ü ıztırâb olarak bu husûsâtın bast ü temhîd ile bu diyârın zabt u rabt ve idâresi Rumeli ve Anadolu vâlîleri gibi kapusu (186) halkı mükemmel bir vezîre mütevakkıf iken benim gibi mîrimîrân parçası nasıl idâre edebilir? Ve ber-minvâl-i muharrer Şahin Giray'ın üzerine hücûm için cem'iyyet ettiklerinde mümâna'at kaydında olduğu sûrette göz göre yurdumuzu a'dâya verelim mi? İki yüz çürük âdemınla mı bizi muhâfaza edeceksin? deyicek olurlarsa ne cevâb veririm. Hangi kuvvetle bu makūle hareketlerini men' edip de taht-ı zâbıtaya koymağa kādir olurum? Ammâ elde kuvvet olsa zabt u rabtları

kābil olmağla, bâri bu taraf içün müretteb olan asâkirin bir an akdem îsâline himmet buyurulsun. Her hâlde asker ve akçeye şiddet-i ihtiyâcımız vardır deyü Bâbı'âlî'ye ve kapu kethuâsına doksan yedi senesi evâilinde tahrîrât göndermiş ise de, bu hâlde muzâyaka-i mîrî ber-kemâl olduğundan başka, ber-minvâl-i sâbık kethüdâsı Şahin Giray'ın âdemi katletmesinden dolayı bu hılâlde Rusyalular neşretmiş oldukları beyânnâmelerinde bess-i şekvâ edüp Kırım'ın istîlâsını buna binâ ettiklerinden beyânnâmenin bir sûretiyle kethüdâsının Dersa'âdet'e ihzârı veyâhud katl ile ser-i maktû'unun irsâli içün emr-i âlî ve mübâşir-i mahsûs gönderilip Anapa'ya vâsıl oldukta, mübâşirin yanında bu vechile fermân olduğu kethüdâ beyin ma'lûmu olıcak, mübâşiri dahi katletmeğe ibtidâr etmekle, hezâr niyâz ü recâ ile Ali Paşa mübâşiri elinden istihlâs ettikten sonra, "ben gitmedikçe kethüdâmı da Dersa'âdet'e göndermem" deyü i'tizâr zımnında bir arîza ile mübâşiri i'âde etmiştir. Biz yine sadede gelelim.

Ber-minvâl-i muharrer Taman ahâlîsi Anapa'ya hicret ettiklerinde, derhâl Behur nehrinden vâfir kamış sazı kat' ile zemnikler yapılıp bu hâl üzere mevsim-i şitâ geçirildi. Evvelbahârda tahtânî ve fevkānî yirmi dört kebîr odalı dört mahzenli iki kapulu bir han ve kurbünde gümrük inşâ olunup, çarşu yeri tarh ile yamaklara dükkân ve hâne yerleri olmak üzere hâllerine göre arâzî verildi. Ve bir büyük yeniçeri kışlası ve ağa kapusu ve iki câmi ve iki hammâm binâ kılındı. Ve liman başında iç kal'a şeklinde tabyalar yapılıp ve bir kütübhâne ve câmi ve sarây ve sâire ebniye-i mîriyye inşâ olunup, ba'dezamân şehir içinde isyân zuhûr edecek olursa ıslâh ve te'dîb-i usât için işbu tabyalara şehir hânelerine nâzır olarak mikdâr-ı vâfi toplar vaz' olundu.

İşte bu sûretle Anapa az vakit zarfında ma'mûr olup, hattâ bin yüz doksan sekiz senesi hılâlinde çarşuda mevcûd olan dükkân ve tüccâr odalarının ta'dâdı emr olundukta, üç câmi ve üç hammâm ve ebniye-i mîrîden başka beş yüz elli bâb dükkân ve kahvehâne mevcûd bulunmuştur. Ve cedîd açılan gümrüğün ibtidâki senesinde on bir bin bu kadar guruş hâsıl olup, (187) ikinci senesinde gayr-ez masârifât ü itlâfât yirmi beş bin guruş resim alındığının defteri verilmiştir.

Ve Ali Paşa'nın istid'âsına mebnî Trabzon Eyâletinin alay beyleri ma'a-tevcîhât Anapa'ya me'mûr olup yüz elli kadar zu'amâ ve erbâb-ı tîmâr ve ikişer

üçer nefer harb u darba yarar mülâzım ve hidmetkârlarıyla Anapa'ya geldiklerinde, çünki libâs-ı ceyyid ü cedîd ile gelmiş olup, dîvân günleri mevcûd bulunduklarından paşanın etbâ'ı zannolunarak enzâr-ı kabâilde vezîrâne unvân ve saltanat gösterilirdi. Ve yeni belde olmak hasebiyle iskânlarına vâfi han ve konak olmadığından, kendi iskânları içün hâne ve zemnik ve dükkân inşâ ettiklerine ve onların sebebiyle haylice alış veriş olduğuna mebnî beldenin i'mârina küllî sebeb olmuşlar ve müddet-i vâfire ikāmet edeceklerini teyakkun ettiklerinde, nısfi mikdârı teehhül ü teserrî edüp bayağı yerli hükmüne girmişlerdir.

Ve top altı aşrı ya'nî tabyalardan menzil topları atılıp, güllelerin düştüğü yere dek mümted olan arâzînin hâsılât-ı öşriyyeleri yerli neferâtına tahsîs kılınmıştır. Ve, "çünki Anapa Kal'ası ihyâ olunup da içine top ve asâkir-i vâfiye vaz' olundukta, paşa bizden vergi ister" deyü ukalâ-yı kabâil tezekkür birle, "şâyed ki kal'anın binâ ve i'mârına mâni olurlar deyü içlerinden ba'zı söz sâhiblerini celb için doksan yedi senesi hılâlinde beş on kadar yine gümrük malından maktû'an yüz elliden üç yüz kadar esedî guruş verilmek üzere akdemce mukāvele olunuduğu vechile taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ismi açık berâtlar getirtilmiş olduğundan, yedlerine verilmiş olup ber-minvâl-i sâbık gümrük hâsılâtı dahi günden güne terakkī bulmakta olduğu hâlde, kendilerine vazîfeleri verilerek celb ve te'mîn kazıyyesine kuvvet ve istihkâm verildikten sonra, fî-mâ-ba'd düstûrü'l-amel tutulmak üzere kanun nasb olunmuştur. Şöyle ki: Müslimân olan kabâilin mecmû'u a'şâr-ı şer'iyyelerini cânib-i beytü'l-mâle tamâmen verip kendilerinden hâricen ve dâhilen sâir gûne resim ve vergi matlûbe olunmaya. Ve şimdiye kadar hâric-i kal'ada karîb ve ba'îd mahallerde zirâ'at olunan arâzî bilâ-sened sâhibleri yedlerinde ibkā olunup, hâlî olan arâzîde tâife-i Nogay'ın zirâ'atlarına kabâil tarafından fî-mâ-ba'd ta'arruz olunmayıp, umûrları başbuğları ma'rifetiyle tanzîm oluna. Ve Nogay'dan alınan esîrler âzâd olunup min-ba'd esîr olunmayalar. Ve bundan böyle Rusyalular her ne kadar ziyâde bahâ verseler dahi anlara kız vermeyeler. Ve Rusya'ya pâdişâh dost olduğu vakitte kabâil halkı dahi dost olup, ceng açıldıkta ehl-i İslâm'a yardım edeler deyü nizâma rabt olunmuştur.

İşte bu sûretle hem kabâil-i Çerâkise taht-ı zabt u rabta idhâl olunmuş ve hem de Anapa (188) nizâmına girmiş olup, paşa dahi anda sâkin olduğundan

günden güne ma'mûriyyet ve cesâmet kesbederek her taraftan nakl ü hicret ile Anapa'da ikāmet etmeğe halk heveskâr olup, bu sûretle Soğucak Kal'ası boşalmasın deyü Soğucak'dan Anapa'ya nakl ve hicret etmek men' ve yasak olunmuştur.

Ve Taman ulemâsından İhtiyâr Osman Efendi Anapa ve Soğucak kal'alarına ve enhâsına nâib nasb olunup, Dersa'âdet'den mürâselesi getirtilmiştir. Fakat kendisi an-asl Taman Tatarları'ndan olup Türk olmadığından pek de kendüye i'timâd olunmayıp, mevâdd-ı mühimmeye dâir Dersa'âdet'e bir şey yazılmak lâzım geldikte, kendisine gösterilmeyerek mührü getirtilip temhîr olunur ve esrâr-ı hükûmete ketebeden başka kimse vâkıf olmaz idi.

Beyit:

Hıfz-ı esrâra kişi gizli kapalı lâzım
İ'tibârı ola tâ keseli mektûb gibi

Ve Şabsıh ve sâir kabâil ihtiyârları cem' olup, egerçi şimdiye dek kabâil içinde mahallât îcâd ve teşkîl olunmamış ise de, bundan sonra bir yere cem'le mahalle teşkîl ve mescid ve dershâne inşâ etmek ve öşür vermek üzere Ferah Ali Paşa'ya gelerek imâm istid'a etmeleriyle istid'âlarına müsâ'ade olunup, hattâ der-i Devlet-i Aliyye'den berât getirtilerek cum'a namazı kılmalarına dahi izin verilmiştir.

Ve egerçi Anapa'da ibtidâları biraz su sıkıntısı görülmüşse de, zîrde tafsîl olunacağı vechile kuyular hafr olunduktan başka, muahharan doksan dokuz senesinde Anapa'ya bir çâryek olan Behur nehrinin tarîkı sedd ü bend olarak Anapa'nın Şegake Kapusu önünden icrâ ettirilip ahâlî şâdmân ve mâlik âb-ı hayavân olmuşlardır. Ve Taman muhâcirleri ta'lîm olunarak bağ ve bahçeler yetiştirilmiş ve bostanlar ektirilmiş olup, hattâ gāyet büyük ve çok karpuzlar hâsıl olmağın, arabası on paraya kadar satılmıştır. Ve ba'zıları dahi kaynatıp pekmez yapılırmış.

Ve Anapa ile Soğucak beyninde güzel kerestelik ağaç hâsıl olmağla, ümerâ-yı Çerâkise'den meşhûr Zanoğlu Mehmed Giray Bey teşvîk olunarak sefîne inşâsına mübâşeret ettirilip, hattâ Anapa iskelesinde gümrük önünde yirmi dokuz arşın mikdârı üç direkli bir kıt'a sefîne inşâ ettirilmiştir.

Ve Anapa'nın ticâreti yevmen fe-yevmen kesb-i terakkī ederek Dersa'âdet'ten ve sâir mahallerden vâfir tüccâr gelip gitmeğe başlamış ve hattâ doksan dokuz senesi evâilinde revgan-ı sâde ve bal mumu ve öküz derisi gibi hamûleler dokuz kıt'a büyük ve küçük gemiler birden tahmîl ile Dersa'âdet'e gönderilmiş olduğunu Haşim Efendi tahrîr etmiştir.

(189) Ber-minvâl-i meşrûh Anapa i'mâr olunduktan başka, bu aralıkta refte refte kabâil dahi taht-ı zâbıtaya idhâl olunmuş ve Kızıltaş Boğazı'nda Cemti Sahrâsı'nda bir karye-i cedîde dahi binâ ettirilip Ada Karyesi denilmiştir. Şöyle ki: Ali Paşa etbâ'ından Kadıoğlu Mehmed Ağa nâm zâta bir bayrak asker verip mahall-i merkūmede zirâ'at etmek üzere me'mûr etmekle o dahi: "Paşa efendimiz beni emsâlim beyninden intihâb ve bu hidmete tahsîs ile mümtâz eyledi" deyü cümle mâ-melekini sarf ederek mahall-i merkūm harabezâr ve hatarnâk bir cezîre iken, az vakit zarfında hayli âdemler celbile bir karye teşkil etmiştir.

Muhâkeme-i Acîbe

Kabâil-i Çerâkise'nin kendilerine mahsûs usûl ve kanunları olup, bir da'vâ zuhûrunda "kob" derler ki, ihtiyârlar cem' olup kanun üzere fasl-ı müdde'â ederler. Bu def'a Haşim Efendi'nin Anapa'ya birçok sâ'at mesâfede kâin karyede mütemekkin olan ümerâ-yı Çerâkise'den sâlifü'z-zikr Zanoğlu Mehmed Giray Bey ile bir muhâkemesi vukū bulup ayniyle tahrîr etmiş olduğundan, kabâilin usûl ve âdâtını bilmeye medâr olur mütâla'asına binâen sûret-i muhâkeme zîrde beyân olunur.

Çünki konukluğa ya'nî müsâfirliğe gitmek ümerâ-yı Çerâkise'nin âdetlerinden olup, şöyle geşt ü güzâr etmek murâd ettikte, "etrâfda olan kardaşlarımı hayli vakittir görmedim, inşâallah doğan ayın ya'nî yeni ayın ortasında konukluğa gideceğim" deyü kış kırık usûlüyle cümlesine irsâl-i poliçe-i peyâm eyler. Ve her işiden yârân ve ahbâbı vedâ etmek üzere gelüp kendüye birer hediye getirirler. Resm-i vedâ tamâm oldukta, gerek kendisinin ve gerek etbâ'ının esvâblarını ve at takımlarını tecdîd edüp ve gelen hedâyayı dahi istishâb eyleyip yola revân olur. İbtidâ müsâfir olduğu hâneden seherî gitmeğe hâzırlanırken, hâne sâhibi âdetlerince beyân-ı teşekkür ve memnûniyyet zımnında taşra çıkıp ve bir âdemi elçi nasb edip, "bu müsâfir karındaşımızın

teşrîflerinden pek memnûn ve mahzûz oldum ve hayli vakitten berü iştiyâkında idim ve pederleri pederim ve vâlideleri vâlidem makāmında olduğundan asıl karındaş muhabbeti eder idim. Ve benden cümle varımı taleb eylese dirîğ etmeyip verir idim. Ve indimde hâtır-ı şerîfleri şu derecelerde mer'îdir ki, Kûh-ı Elburz ve Dağıstan gibi bilâd-ı ba'îdede bir işi olsa varıp ve işini görüp geldiğimde, "ben senin için bu kadar bilâd-ı ba'îdeye varup zahmet çektim demez idim. Allah'a bakup, ya'nî Allah'ı sövüp, şu benim köhne kalpağımı alsın ve başındaki mutallâ kalpağını bana versin" deyü elçi ile müsâfire haber gönderir. Müsâfir olan bey dahi derhal yeni kalpağını verip (190) eskisini alır. Ba'dehu hâne sâhibi müsâfirin yanına girip resm-i mihman-nevâzîyi edâ vü îfâ ettikten sonra, müsâfirle berâber ata süvâr olup, bir sâ'at kadar berâber gittikten sonra yolun sağ tarafına durup, "yahşi yola varasız" deyü vedâ ve avdet eyler.

Bu resm üzere her müsâfir olduğu hânede birer şey vererek kendisinde ve etbâ'ında ve atlarının üzerinde verecek bir şey kalmadıkta geri avdet eyler ve mukaddemâ müsâfir olup da eşyâ verdiği hânelere uğrayarak "kâr be-nevbetest" meâlince bu kerre o dahi beyân-ı teşekkür ve arz-ı muhabbet zımnında bir elçi nasb edüp, mukaddime-i sâbıkayı tarîk-ı âharla bast u temhîd ettikten sonra meselâ, "dört karış bir esîre konak oldum" deyü hâne sâhibine haber gönderir. Çünki kız ve oğlan ve güzel ve çirkin ta'bîri olmayıp mu'âmeleleri karış hisâbıyla olduğundan, hâne sâhibinde hâzır nasıl esîr var ise hemen karış hisâbıyla memnûnen verir. Ve eger mevcûd yok ise, aşırı muztarib olduğu hâlde doğacak yeni ayın ortasında vermek üzere recâ vü niyâz ederek mutayyeben müsâfirini i'âde eyler. İşte bu sûretle eşyâ vermiş olduğu hânelere tekrâr müsâfir olup, her birinden esb yâhud esîr alarak kendi hânesine karîb oldukta, mukaddemâ kendisine hediye getirmiş olan ehibbâsı gelip istikbâl eyler. Ve her biri getirdiği esb ve esîrlerden birine baş urub yağmâ ederler. Sonra gelenler mahrûm kalıp, birâder niçin evvel teşrîf etmedin? deyü ben dahi i'tizâr ederek hânesine getirip, bunlar dahi geriden gelecek esb ve esîrlere mülâzım olurlar. Merkūm bey hânesine gelip birkaç gün akribâ ve yârânıyla resm-i hoş-âmedî icrâsından sonra geride mev'ûd olup mehl ile kalmış olan esb ve esîrlerin tahsîli içün bir tahsîldâr nasb ve irsâl eder. Ve çünki kānun-ı kabâil üzere va'd-i dîn-i sahîh addolunduğundan, tahsîldar gittikte va'detmiş olanlar eğer tedârük edememişlerse çalıp çırpıp ve her ne vechile ise bir yerden

tedârük edüp va'dini îfaya mecbûr olur. Bu vechile tahsîldâr bakāyâ olan esb ve üserâyı tahsîl birle gelip efendisine teslîm ettikte, hânesinde mülâzım olanlar anları dahi yağma edüp bîçâre beye yol zahmetinden başka bir şey kalmaz.

Haşim Efendi der ki: Zanoğlu Mehmed Giray Bey'le hüsn-i ülfetimiz olup, zevcesi han kerîmesi olan sultan ile dahi âhiret karındaşı olmak üzere ahdolunmuştu. Mîr-i merkūm konukluğa gidecektir deyü resmen tarafımıza ihbâr olundukta, nâçâr beş guruşluk bir top Haleb çiçeklisi mübâya'a edüp, bey karındaşım sağlık ile avdet ettikte beş buçuk karış bir câriyeye konak olmak üzere kendisine bu hediyeyi gönderdim deyü âdem gönderdim. (191) Varup ifâde eyledikte, inşâallah geldiğimde veririm demişti. Ba'de-zamân geldiğinden iki gün mürûrunda va'di üzere deyn-i sahîhi olan câriyeyi göndersin deyü tahsîldâr gönderdiğimde, "belî va'd etmiştim, lâkin mâlik olduğum esîrleri ibtidâ gelen ehibbâ yağmâ eyledi. Bakalım bir çâresini buluruz" cevâbıyla tahsîldârı tehîdest olarak i'âde etmekle, "elbette tahsîli matlûbumdur" deyü ilhâh ile tekrâr mübâşir ta'yîn eyledim. Bîçare Mehmed Bey gûyâ karzan almış gibi muztarib olup, mübâşiri tehîdest olarak i'âde edemediğinden, fikr ü telâş ederek, böyle bir çâre der-hâtır eylemiş ki, "Bahadır Giray Han'ın karındaşı Akgöz Sultan bundan akdem Kazaklarından birini avreti ve kızı ile bana bahş ü ihsân eylemiş olup, hâlâ hizmetimde idiler. Meğer bir târîhde bu kazak Zanoğlu'nun karyesinde ikāmet etmiş imiş. Bu sûrette hâkimi ve efendisi ben iken Akgöz Sultan vâsıtasıyla "tikilit paşami" ya'nî paşanın kâtibi benim üç adet esîrlerimi zabt etmiş oluyor. Tamâm, fursattır bunları matlûbu olan bir esîre takass u mahsûb eylerim" deyü, evvelki da'vâyı çürütecek bir da'vâ açmak üzere mübâşiri alıp Anapa'ya geldi. Ve paşaya arzıhâl takdîmi ile, şer'an terâfu' isteyip, paşa dahi beni çağırıp keyfiyyeti ifâde eyledikte, resm ü kanun-ı kabâile vukūf tahsîl etmiş olduğumdan ben da'vâmı şer'le görmeyip kanun-ı kabâil üzere ihtiyâr komşular muvâcehesinde da'vâmızın fasl olunması matlûbumdur dedim. Paşa dahi müsâ'ade etmekle, ber-vech-i meşrûh muhâkemeye duruştuk. Şöyle ki: Bir vâsi meydâna çıkıp tarafdârlarım ile bir tarafta durdum. Mehmed Bey dahi kendi tarafdârları ile iki tarafın sesi işitilmeyecek ve sözü anlaşılmayacak kadar ba'îd bir tarafta durdular. Mücerrebim olan birini elçi nasb edip ve yanına iki mu'temed şâhid koşup, Mehmed Bey va'd ü ikrâr etmiş olduğu esîrimi versin, isterim deyü onların tarafına gönderdim. Ol taraftan dahi bir gûne cevâbla i'âde ettirildi.

Berü taraftan yine irsal olunup, bu vechile iki sâ'at kadar elçi âmed ü reft ettirilerek mükâleme olunup, nihâyet iki taraf ihtiyârları bu maddeye emsâl îrâd ederek, bu üç aded esîrlerde Mehmed Bey'in kat'an alâkası yoktur ve matlûbu mahsûb etmek câiz değildir. Bu cihetle mev'ûd olan esîr Mehmed Bey'in deyn-i sahîhidir, fakat kâtib efendi dahi Mehmed Bey'in karyesinde kıyâm u ârâm ettiği esnâda Mehmed Bey anı muhâfaza eylemiş olduğuna binâen, anın dahi Mehmed Bey'e bir top Haleb çiçeklisi vermesi lâzım gelir deyü hükmetmeleryle, mev'ûd olan câriyemi alıp ben dahi Mehmed Bey'e bir top Halep çiçeklisi verdim. Bîçâre beyin, bir söz ile medyûn olup da telâş ve ıztırâba düşmesi rüsûm-ı garîbe-i kabâildendir.

(192) Hacılar Kal'ası'na Top ve Mühimmât Gönderildiği

Hacılar Kal'ası ma'berinin karşusunda Kabarta içine iki de birde birer bahâne ile Rusya taburları gelip, top tüfeng atarak Hacılar Kal'ası'nın mütesellimi ve ol havâlîde bulunan Nogay Tatarlarının başbuğu olan Ali Ağa'ya göz dağı ve ba'zı mertebe fesâdı müeddî olmağla, tahsîl-i emniyyet içün birkaç kıt'a top ile mikdâr-ı kâfî mühimmât gönderilmek ve Anapa'da yapıldığı gibi orada dahi hendek hafriyle tabyalar inşâ ettirilmek lâzım gelmiş ise de, o esnâda âdet-i kabâilin hilâfı bir maddeden dolayı ahâlî-i Anapa ile kabâil miyânında adâvet olduğundan, kal'a mahsûr olup kā'ide üzere fasl-ı da'vâ olunmadıkça kal'a ahâlîsinden bir ferdin taşra hurûcu mümkin olmayıp, hitâm-ı da'vâya kadar maslahatın te'hîri dahi câiz görülmediğinden, ber-minvâl-i meşrûh Hacılar Karyesi'nde dahi istihkâmât yapılması ve Nogaylar'la akd olunan şurûta ri'âyet etmeyerek, içlerinden hâne ihdâs etmeyenlere bir ay mühlet verilip, yine muhâlefet eden olur ise haklarından gelinmek üzere isim ve şöhretleri Anapa'ya tahrîr edilmesi zımnında merkūm Ali Ağa'ya bir kıt'a buyuruldu yazılıp ve Abaza kabîlesi özdenlerinden Âbâd Kırım Giray'ın nâ-bâliğ sagīr oğlu getirtilip, kendisine bir kat a'lâ ve cedîd libâs giydirildikten sonra gönderilecek top ve mühimmât ve topçu ve cebeci neferâtı mîr-i merkūma teslîm ve asıl ve neslin ve anan ve atan konağıdır deyü emânet edilerek kal'a kapusundan ihrâc birle, henüz top menzili ayrılmadan Abaza eşkıyâsı hücûm etmeleriyle, mîr-i merkūm ağırlığı meydânda terk ile ileriye özengileyüp ol harâmzâdelere mukābil oldukta, "bu kadar mâl u cânı paşa babam bana konak etti. Ben ki Âbâd evlâdındanım, işte mâl

meydânda hâlinize elverirse alınız" deyicek, eşkıyâ bir tarafa çekilerek mîr-i merkūm ağırlığı alıp yola revân olmuş ve karye be-karye mihmân olup yem ve yiyeceklerini bâligan-mâ-belağ ahâlî-i kabâilden alarak eşyâyı âminen ve sâlimen mahalline îsâl ve teslîm ettikten sonra ilm ü haberini alıp Anapa'ya avdet etmiştir. Lâkin kendisine ilbâs olunan esvâb-ı cedîdeden ve esbinin iki takımından bir eser kalmayıp, başında post kalpak ve döşünde koyun postundan bir köhne kürk olduğu hâlde gelmiştir. Çünki büyüklerden biri böyle bir emr-i mühimme ta'yîn olundukta, kendisinin ve hidmekârlarının elbisesini ve at takımlarını tecdîd etmek âdet olduğu misillü, müsâfir olduğu hâne sâhibinin eğer müsâfirine muhabbeti var ise eşyâsının köhnesini verip de ceyyid ve cedîdini almak dahi âdet-i kabâil olduğundan bîçâre ma'sûm ber-minvâl-i meşrûh uryân kalmıştır.

Fesâd-ı Bahadır Giray ve Şahin Giray

Şahin Giray'ın birâderi Bahadır Giray Han ki Kırım'ın istîlâsına sebeb olmasıyla kabâil miyânında (193) Batıl Giray deyü telkīb olunmuş idi. Kabâilden ba'zılarna dahîl düşerek ve tarafdârlar peydâ ederek nihânî fesâddan hâlî olmazdı. Ve oğlu Rusya'da binbaşı olmağın, pederi tarafında âdemi gelip gider idi. Ve çünki miyân-ı kabâilde karındaş ittihâz olduğundan maddeyi gizlemek gāyet ayıb olmağla suâl edenlere, "fakīr olduğumdan oğlum sultan Rusyalu'dan tapdığı mâldan harclık göndermiş deyü cevâb verirdi. Hâlbuki bana şu kadar akçe verilirse bî-ceng ü cidâl kabâili Rusya Devleti'ne bend ü teshîr ederdim. Hemen söz anlar bir âdem gönderilsin deyü mukāvele birle ale'l-hisâb olarak vâfir akçe dahi ahz eylemiş ve Rusya tarafından gönderilen âdem hâlâ yurd içinde imiş deyü haber alınmağla, derhâl Şabsıh kabîlesine âdem gönderilip ve giden âdem dahi ta'lîm olunduğu vechile yollarda rast geldiğine, "Rusya'nın âdemini ahz ve esîr ettirmek içün kabîleye gidiyorum" deyü ifâde vü işâ'a ederek Rusya'nın âdemini kaçırmıştır. Bahadır Giray bu yüzden zafer bulamayınca, "ben hânım ve Nogay Tatarları benim halkımdır. Ali Paşa ne karışır" diyerek kendi tarafdârlarını celb ve iğfâl edip, yedi sekiz bin piyâde ve süvârî ile Nogay Kal'ası üzerine hücûm edeceği, ol havâlîde bulunan Nogaylar'ın başbuğu olan kethüdâ beyin ma'lûmu olmağın, âgâh bulunarak "top atılmadıkça bir ferd yerinden hareket etmesin" deyü cümleye tenbîh etmiş idi. Bahadır Gira dahi ma'iyyetinde bulunan Tatar usâtıyla gelip

kal'a içinde asker ve top olduğunu bilirler ise dahi bir hareket göremediklerinden kal'aya takarrub edip lâübâliyâne esîr bağlayacak kayış ve kemendlerini hazırlayıp orta kapıdan yürüyüş etmek üzere kapuya yirmi hatve mahalle gelinceye değin barut zâyi olmasın deyü içerüden hareket olunmayıp, tamâm ol mikdâr karîb geldiklerinde kethüdâ beyin tenbîhi üzere sür'at toplarına âteş verilip birkaç yüz danesi galtîde-i hâk olmağla, bakıyyesi yüz çevirip firâra mecbûr olmuşlardır. Bu ana kadar kılıç kından çıktığı vâki olmayıp, enzâr-ı kabâilde hükûmet tarafı za'af ve mağlûbiyet hâlinde görünüyordu. Ammâ bu hengâmeden gözleri ürküp şân-ı hükûmet-i Devlet-i Aliyye'yi tanımağa başlamışlardır. Ve çünki kabâil âdeti üzere sehven yâhud hatâen bile bir âdem birini katl etse diyet-i gîrânını vermeğe kādir olamadığından beynlerinde kıtâl olmayıp yek-dîgeri esîr etmekle iktifâ ederler idi. Bu kerre başı kesilmiş ve fenâ hâlde yaralanmış bunca lâşeleri meydânda yatur gördüklerinde, içlerine havf düşüp ağlayan çocuklarını, "Türk geliyor "kab hasap" ya'nî katl eder" deyü ihâfe eder oldular. Lâkin Bahadır Giray dahi Abaza içinde bulundukça fesâddan hâlî olmayacağından Rumeli cânibine imrâr ile ikāmet ettirmesine lüzûm görünmeğin, keyfiyyet Ali Paşa tarafından Dersa'âdet'e inhâ vü iş'âr olunmağla, gerek kendisinin (194) ve gerek karındaşı Akgöz Sultan'ın bu tarafa celb ve istimâletlerine ibtidâr olunup, hattâ Rumeli cânibinde kendilerine çiftlikler va'diyle harcırâh ve müstakıllen sefîne ve mübâşir gönderilmiş ise de, ikisi dahi i'tizâr-ı vâhiye serdiyle gelmekten imtinâ etmeleriyle, bîçâre Ali Paşa bu kadar gavâil ü müşkilât ile berâber bir de bunların fesâdâtını def ederek kabâilin nizâmât-ı müesseselerini halelden vikāye dâ'iyesiyle dûçâr-ı efkâr-ı dil-figâr olmaktan hâlî olamamışlardır. Bir taraftan dahi Şahin Giray mehcûr olduğu Kırım hükûmetine bedel berü taraftaki kabâilin riyâsetine destres olmak dâ'iyesiyle fesâddan hâlî olmazdı. Kuban nehrinin öte tarafı ise bu hâlde tarz-ı âhar olmağla, kabâilin dahi emniyetleri münselib olarak kendi recâlarıyla Ali Paşa kethüdâsını Anapa'da terk ile kendisi doksan sekiz senesi evâhırında Habli nâm mahalle varıp cümle kabâil ukalâ ve rüesâsı ve ihtiyârları orada bi'l-ictimâ cümlesi emr-i müdâfa'da yek-vücûd olmak üzere ahd ü yemîn ettikten başka, ol havâlîde bulunan on beş bin mikdârı Nogay Tatarlarıyla dahi ittihâd ü ittifâkları maslahatı tanzîm ü tesviye olunduktan sonra, dört bin kadar kabâil rüesâsı ve ihtiyârları Murad Giray Sultan ile Anapa tarafına gelerek ol havâlîde bulunan Nogay ile Natuhac kabîlelerinin te'lîfle-

rine dahi mübâşeret olunmuş idi. İşte bu hılâlde Şahin Giray ümerâ-yı Çerâkiseden kendisinin meclûbu olan Tamgan oğlu'nu Taman'a celb edip, "beni içinize alınız, ben artık Rusyalu'dan keff-i yed ettim" demesiyle Tamgan oğlu dahi alıp da kendi yurduna getirmek üzere iken akvâm-ı Abaza ve Çerâkise feryâd ederek Anapa'ya gelip ve Ali Paşa'nın kethüdâsıyla görüşüp, "Şahin Giray dek ile Kırım'ı Rusya'ya verdi. İçimizden bir kabîlenin konak etmesine rızâmız yoktur. Konak eden kabîleleri dahi urup yağma eyleriz. Eğer Rusya'dan keff-i yed etmiş ise sen bu tarafta paşanın vekîlisin, varıp ve anı Taman'dan alıp doğru kal'aya getüresin. Biz dahi bi'l-ittifâk Devlet-i Aliyye'ye mahzar göndeririz" dediklerinde, kethüdâ-yı merkūm dahi dört yüz kadar yamaklar ve iki top ile Cemti Boğazı'na varıp Şahin Giray'ı berü tarafa celb ve imrâr etmek üzere birkaç gün orada meks ü ikāmet etmiş ise de, iki kal'a cenerali gelip ve Taman'dan Şahin Giray'ı alıp Rusya içerisine gitmiş olduğu istimâ olunmağla, kethüdâ bey yine Anapa'ya avdet eylemiş ve Şahin Giray giderken, "eğer sağ kalırsam iki üç ay zarfında külliyetlü asâkir-i Rus ile gelip Çerkes ve Abaza'yı bir hâl ederim" demiş olduğunu Tamgan oğlu'nun ba'zı âdemleri kethüdâ-yı merkūma söylemiştir. Binâenaleyh Şahin Giray hakkında olan emniyetsizlik bir kat daha ziyâde olmuştur. Fakat Şahin Giray dahi Tamgan oğlu'nun vâsıtasıyla Anapa tarafına ilkāy-ı fesâddan hâlî olmamağla, anın hakkında olan (195) kin ve adâvet Tamgan oğlu hakkına nakl etmek lâzım gelmiştir. Ve Tamgan oğlu Şahin Giray'ın tarafgîrliği dâ'iyesiyle Anapa ahâlîsine îsâl-i mazarrattan hâlî olmamağla ber-vech-i âtî tertîb-i mücâzâtına Ali Paşa tarafından sarf-ı himmet olunmuştur.

Merkūm Tamgan oğlu Narçu Mehmed Giray Bey ber-minvâl-i meşrûh Şahin Giray'ın iğfâliyle ikide birde Çerkes serserilerinden hevâsına tâbi olanları istishâbla Anapa kal'ası pîşgâhında kal'alı hayvânâtını ahz u gasb edip, âşinâsı olanlarının bir mikdâr şeylerini alarak gerüye reddederdi. Akçe kuvvetiyle egerçi çâresi âsân idi, ammâ mîrîden vaktiyle akçe verilmediğinden maslahat kesb-i teahhur etmiş idi. Lâkin bu hâl sâire dahi sirâyet ederek, dîgerleri dahi böyle meslek-i tuğyâna sülûk etmeğe başlarsa hâl müşkil olacağı mütâla'ası dahi tahdîş-i ezhân eylerdi. Her ne hâl ise, Anapa'nın hendek ve tabyaları tekmîline kadar tahammül olunup, tabyalar tanzîm ve köprüler tarh ile kapulara kilid vaz' olunarak istihkâm emri tetmîm olundukta, şakī-i merkūmun def' ü te'dîbi çâresine bakılacak vakit hulûl ettiği hâlde, yine bir

gün âdet-i müstemirresi olduğu üzere gelip ve top altından hayvanları alıp gitmek kaydında iken, kal'a ahâlîsi hurûc ile tîr ü tüfeng atarak kaçırdıkları akabinde Ferah Ali Paşa derhâl şecâ'at ile meşhûr olan Tamanlu Velican Ağa nâm kimseyi hufyeten ihzâr ile âdet-i kabâil üzere yemîn ettirip i'timâd hâsıl ettikten sonra, çünki paşanın mâl ıtlâk olunur bir nesnesi olmadığından derdest olan terkeşini ana vermek ve sonra hakkında pek çok himmet ve inâyetler etmek gibi va'deler ile Velican Ağa'yı kandırıp bir gece Anapa civârındaki karyelerin birinde Narçu Mehmed Giray'ı yataklandırıp ve gece gelip haber vermek üzere karâr vermişler. Paşa kazıyyeden kimseyi âgâh etmeyip, ancak Velican Ağa her ne vakit gelirse kal'a kapusunu açmak üzere yeniçeri zâbitini vâkıf edip gitmeni tenbîh ü te'kîd etmiştir. Ber-minvâl-i meşrûh Velican Ağa Mehmed Giray'ı yataklandırıp ve gece gelip haber vermekle tahmînen gece sâ'at altıda paşanın kavvasbaşısı Kürd Ömer ve başçavuş konakları gezip, "fülan gelsin" deyü âdem intihâb ettiklerinden, cümle kapu halkı "paşanın yine bir garîb işi vardır, acabâ nedir?" deyü merâk edip paşa kapusuna geldiklerinde, intihâb olanları paşa hemen kethüdâ beyin konağına îsâl etmekte olup, kethüdâ bey ise cümlesinin menfûru olduğundan intihâb olunmayanlar gitmeye heveskâr olmamışlar, ancak ne olacağını dahi bilmeyip merâkta kalmışlar. Tertîb olunan fedâyîler tamâm olduğu paşaya ihbâr olundukta, kethüdâ beyi ihzâr ve emrini kulağına tevdî ile du'â ettikten sonra arada bîgâne olmasın deyü sâir (196) etbâ'ıyla kal'a kapusuna varıp kapuyı küşâd ile gidecek olanlara, "zinhâr kethüdâ beyin re'yine muhâlefet etmeyesiz" deyü tenbîh ve ihrâc edip, "verâdan bir ferdin gitmesine ruhsat yoktur" deyü kal'a kapusunu kapattıktan sonra büyük tabyaya çıkıp etrâfa nazar-endâz iken, cânib-i şimâlden Çerkes Karyesi içinden âteş şu'lesi görünmekle der-'akab dokuz tabyanın her birinden toplar endaht ettirmeğin, yamaklar ve ahâlî uyanıp ve silâhlanıp tabyalara geldiklerinde kal'a kapularını açdırıp, "şu âteş görünen karyede kethüdâ bey Tamgan oğlu'yla ceng ediyor. Beni seven imdâd etsin" deyü herkese nutuk ettikte kemâl-i muhabbet ile birbirini ta'kîb ederek, kal'adan hurûc edip ale'l-fevr yetişerek şakī-yı merkūmun etbâ'ı firâr etmişler ise de, kendisi ve altı nefer beyzâde tutulup tulû-ı fecr ile berâber kal'aya getirilmişlerdir.

Ali Paşa'nın ol vakit bir aded semmûr kürkü bâkī imiş, derhâl kethüdâsına iksâ ve Velican Ağa'ya dahi va'di üzere terkeşini ve beden kürkünü i'tâ edip kendisi hırka-pûş olmuştur.

Eşkıyâ-yı merkūme paşanın huzûruna getirdilip katl ü i'dâmları emr olunmağla libâs ve zırhları kana bulaşmasın deyü uryân edilmeğe başlanmış iken, yine Narçu Mehmed Bey'e aslâ havf ü telâş ârız olmamış ve hattâ bir dânesi uryân edilirken zâr u lerzân oldukta Narçu Mehmed Bey gazaba gelip, "ayıbdır, niçün böyle telâş ediyorsun. Şekāvetin nihâyeti budur. Bunu ibtidâ derpîş etmek lâzımdır" deyü düşnâm eylemiştir. Bu vechile bir neferi muvâcehelerinde katl olunup, sâiri dahi ber-minvâl-i muharrer katl olunmak üzere uryân edilirken, paşanın ta'lîmât-ı hafiyyesi üzere Tercüman Mehmed Ağa ağlayarak, "efendim Mehmed Giray'ın hüsnüne ve bahâdırlığına merhamet buyur ve esîr edip Dersa'âdet'e irsâl ve değer bahâsını ahz ile sâire ibret olur deyü recâ vü şefâ'at ettiğine mebnî afv olunarak gûyâ İstanbul'a irsâl olunmak üzere limanda mevcûd olan sefîneye gönderildikte, mecmû-ı ümerâ ve sipâh özdenleri gelip fîmâba'd gerek merkūmlardan ve gerek sâirlerden bu makūle harâmzâdelik vâki olmamak ve eden olursa cümlesi da'vâcı olup hakkından gelinmek şartıyla merkūmların afv u ıtlâklarını recâ vü şefâ'at etmeleriyle gemiden çıkarılıp paşanın huzûruna ihzâr olunduklarında, âdet üzere yemîn ettirilerek sebîlleri tahliye olunmuştur. Lâkin yemîn husûsunda Narçu Mehmed Giray'ın hayli münâkaşası vâki olmuştur. Şöyle ki: "Fîmâba'd kal'alının ve kal'anın hâricinde vâki Nogay Kal'ası ahâlîsinin ve Ada Karyesi halkının emvâl ve evlâd ü ıyâllerine yamanlık ve bir gûne zarar u ziyân etmeyeceğine ve paşa (197) tarafından her ne vakit istenilir isen gelip dostuna dost ve düşmanına düşman olacağına ve Şahin Giray'a gitmeyeceğine ve yurda dâir söz söylemeyeceğine şu Kitâb üzere el koyup yemîn eyle" deyü kendüye teklîf olundukta, ibtidâ istiğnâ etmiş ve ikide birde "senin kanını bağışladım deyü imtinânızı çekmekten ve yalancı defterine geçmekten ise ölmek bence hayırlıdır. Şahin Giray süt karındaşımdır. Hedâyâsını almak içün elbette kendisine giderim. Buna yemîn edemem demiş olmağın, sâiri tavassut ederek maslahatın ortası bulunmuştur. Şöyle ki: Şahin Giray müstesnâ tutulmak, fakat her ne vakit giderse paşaya haber vermek şartıyla mevâdd-ı sâire üzere yemîn etmiş ve filvâki andan sonra yemîninde sebât eylemiş olduğunu Haşim Efendi rivâyet eder.

Enderûn Çukadârıyla Gümrük Kâtibinin Esîr Olduğu

Bir Enderûn çukadârıyla Gümrük kâtibi Sakızlı Ahmed Efendi'yi Zanoğlu Mehmed Giray Bey'in kabîlesinden ba'zıları ahz u esîr etmiş olduğunu elçi gelip haber verdikte, Ali Paşa kā'ide üzere hediyesini verip i'âde ettikten sonra, kethüdâ beyi ihzâr birle kulağına bir şey söylemeğin, derhâl kethüdâ taşra çıkıp konağına vardıkta, hemen yamaklardan bir haylisinin yanına cem' ile toplarına nizâm vermeğe mübâşeret etti ve, "ölüm eri olup esîr ve mâl-ı ganîmet isteyenler yanıma gelsin" deyü nidâ ettirdi. Ve "gāret olunacak ne mahaldir?" deyü suâl edenlere, "Zanoğlu Mehmed Giray'ın karyesini basıp, hânesini harâb ve mâl ve ıyâl ü eşyâsını yoldaşlarıma bahş etsem gerektir. Zîrâ iki nefer gediklüyü tutturup esîr etmiş" deyü i'lân-ı keyfiyyet etmekle, Mehmed Giray'ın tarafdarları ıcâleten paşaya gelip, "amân efendim Mehmed Giray kurb ve civâr kal'adadır. Varalım ifâde edelim. Anda ise esîrleri alalım. Kethüdâ beye recâ buyurunuz dursun" deyü niyâz ettiklerinde, paşa her ne kadar kethüdâsına recâ yollu haber göndermiş ise de müfîd olmayıp tedârükât-ı kaviyyeye ihtimâmdan hâlî olmadığına ve fîlhakīka bu hâl-i infi'âl ile kal'adan taşra çıktığı hâlde, her ne mahalle teveccüh ederse berbâd ve harâb edeceği ef'âl-i sâbıka-i mütecâsirânesinden ma'lûm u mücerreb olduğuna mebnî, kal'a ihtiyârları ve ocaklusu Zanoğlu tarafına hafî ve celî haberler gönderip, "esîrler her ne mahalde ise bulup serî'an kal'a tarafına gönder, işte deli geliyor amân isti'câl lâzımdır. Ahvâli sonra tarafınıza ifâde eyleriz" demeleriyle, bîçârenin zâten medhali olmayıp, ancak kabîlesi eşkıyâsından ba'zılarının işi olduğu hâlde, çünki kethüdâ gelirse karyesinin harâb olacağını cezm ettiğinden, "yarınki gün (198) efendimiz esîrleri benden alsın" deyü bir gün mehl ile re'y ü emân dilemiş olduğundan, kendisine ol vechile mehl verilip, yurd âdeti üzere esîrleri muhâfaza ederek ferdâsı kal'aya getirip teslîm eylemiştir. Ferah Ali Paşa her işini işte böyle letâifü'l-hiyel-i hakîmâne ile tanzîm ve tesviye ederdi, deyü Hâşim Efendi rivâyet eyler.

Nogay Tatarlarının Nizâmları

Anapa kurbunda iskân olunmuş olan Nogaylar mahsûlleri olan revgan-ı sâde ve sayd ettikleri balıkları füruht etmek ve ba'zan yevmiye ile amelelik eylemek üzere Anapa'ya gelip gittiklerinde, mukaddemâ Babadağı ordusunu

yağmâ edip de almış oldukları raht u sîm rikâb ve sâireyi bazara getirip cüz'î bahâ ile füruht ederlerdi. Bir gün elmas köstekli bir aded altun sâ'ati on iki guruşa satmalarıyla, ağalardan biri alıp Ali Paşa'ya gösterdikte, "böyle a'dâya mu'în ve mü'minîne mühîn olup, sonra Rusyalu gibi zorlu ve desîsekâr bir devlete dahi itâ'at etmeyerek Heyhât sahrâsından şedd-i rahl ile bu kada[r] enhârı bilâ-cisr ubûr eden perî-sîret halkın zabt u tasarrufu ve itâ'at etmeyenlerinin te'dîb ü terbiyesi fasl olabilir" deyü Ali Paşa fikre dalmış ve zihnince bu sûreti bulmuş ki, Tatar tâifesi filvâki ele avuca sığmaz bir tâife değildir, lâkin sultânlarına ve mîrzâlarına inkıyâdları ziyâde olup şöyle ki: Sultân ve mîrzâlarından biri boza keyfiyle Tatarlardan birine silâh çekse, üç kerre urmadıkça, eğer Tatar el kaldıracak olursa katli vâcib olmak ve eğer üçden ziyâde urup da yine herîf bâkī kalırsa, ol vakit o dahi sultâna ve mîrzâya el kaldırabilmek kanûn-ı kadîm-i Cengiziyândan imiş. Bu sûrette kendi içlerinde zâbıt nasb olunduğu hâlde zabt u rabtları kābil olabileceğini mütâla'a birle mîrzâlarından otuz dânesi ağa ve otuz kethüdâ ve alemdârlar nasb olup, Kuban muhâfazası nâmıyla ağalara kırkar ve kethüdâlara otuzar ve alemdârlarına yirmişer ve neferâtına yedişer akçe i'tâ buyurulmak üzere Dersa'âdet'ten berâtları getirdilip her cum'a günü bin nefer ile dîvân-ı Anapa'da mevcûd bulunmaları nizâma rabt olunarak, mezkûr mîrzâlara berâtları i'tâ ve hıl'atleri ilbâs olunup da ba'dehû yerlü yerlerine gönderildiler. Çünki otuz nefer mîrzâ mîrzâlıktan çıkıp ağa olmalarıyla, mücâzât ve mükâfât bahsinde sâir sunûf-ı askeriyye gibi şurût ve kanûn tahtına girmiş oldular. Ve me'mûr oldukları vechile her cum'a üç ve ba'zan dört bin süvârî ile dîvân-ı Anapa'da mevcûd bulunurlar idi. Bu sûretle Nogaylar dahi taht-ı tasarrufa idhâl olunup, egerçi kem (199) mikdâr iseler de, ba'dehû Rusya seferinde bayraklarıyla kal'aya gelip şerbet-i şehâdeti nûş edinceye değin fedâkârâne muhârebe etmeleri bu tedbîr ve tasarrufun semeresidir.

Çingânelerin Nizâmı

Her kavim miyânına bir takrîble dâhil olup cizyedârlar tarafından tecessüs olunmayarak nesli mensî ve kem-nâm olan çingâne tâifesini miyân-ı kabâil ve Tatar'dan tefrîk ile zâhire ihrâc olunmasının çâresini Ali Paşa tasavvur edip, kapucular kethüdâsı böyle mesâlih-i mühimmenin icrâsına muktedir olduğundan anı ihzâr ile keyfiyyeti nihânî ifâde ve cizyedâr nasb

etmeğin, o dahi ta'lîmât-ı hafiyyesi üzere İstanbul'dan gelmiş olan Temürcü Çingâne'yi celb ile, "pâdişâhımızın çingâne kullarına vüzerâ ve mîrimîrân ve mîr-i livâ ve zâbıtân-ı askeriyyeden bir ferd ta'arruz ve müdâhale etmeyip, kâffe-i umûrları cizyedâr ve çeribaşıları ma'rifetleriyle görülmek üzere müte'addid hatt-ı hümâyunlar ısdâr buyurulmuş olduğuna nazaran, çingânelerden serbest bir millet yoğ iken, böyle ayaklar altında sürünmeleri lâyık değildir. Sana paşa efendimizin huzûrunda bir al çuka biniş ilbâs ile çeribaşı ettirsem ve et ve ekmek ta'yînâtı verdirsem şimdi ne mikdâr çingâne bulabilirsin?" dedikte; "bu ihsâna mazhar olursam bin çingânenin defterini verir ve vücûdunu gösteririm" demekle; "derhâl bir arzıhâl yazdırıp dîvâna takdîm et, bizler dahi şefâ'at ile yürüdürüz" demeğin, Temürcü Çingâne ol vechile bir arzıhâl yazdırıp dîvâna takdîm ettikte, sûret-i resmiyyede paşanın yanında bulunan ağalar dahi tavsiye birle paşanın tasmîm-kerdesi olduğu üzere müsâ'ade olunarak çeribaşı nasb olunup, kapucular kethüdâsının dahi cizyedârlığı icrâ olunarak doksan yedi senesi muharreminden cibâyet olunmak ve yüz paradan ziyâde harâc alınmamak ve çingâne fukarâlarına harclık lâzım geldikte, ağaları tarafından verilmek vesâyâsı çeribaşılarına tenbîh olundu. Ve meydânda çingâne mefkūd iken hadden ziyâde çingâneler zuhûr eyledi deyü Hâşim Efendi rivâyet eder.

Çingâne tâifesi aslâ medeniyyet tahtına girmez bir millet demek olup, Avrupa ve Asya'da bunca milel-i mütemeddine içinde bulundukları hâlde yine temeddüne meyl etmezler. Bunların aslı, lisânlarının müşâbehetine ve hâllerinin müşâkeletine nazaran Hind'de mütemekkin bir tâifeden müteşa'ib ve müteşettit oldukları mukaddimede beyân olunmuştur.

Ali Paşa'nın bunları meydâna çıkartması çünki mukaddime-i kitâbta beyân olunduğu üzere bir mahalde tavattun ve temeddün eden millet sınıf sınıf ayrılarak, her biri bir gûne işte kullanılmak lâzım gelip, Anapa'da bulunan ehl-i İslâm ise tavâif-i askeriyyeden ibâret (200) olduğundan cüz'î ve hakīr işleri gördürmek ve bu sûretle esbâb-ı i'mâr ve medeniyyeti teshîl etmek efkârına mebnî olmak gerektir. Zîrde beyân olunacağı vechile Ermenilere ayrıca bir mahalle teşkîl ettirmesi dahi kezâlik şehirce lâzım olan umûrun teshîl-i mütâla'sına mebnîdir.

Ermeni Mahallesi Yapıldığı

Tarîk-ı hakîmâne ile çingânelerin nizâmı sûret bulup, nevbet Nasârâ'ya geldikte, ba'zı gediklüler paşanın ta'lîmât-ı hafiyyesi üzere terzi ve kürkçü ve sarrâf başıları ihzâr edip, "hiç sizde dîn gayreti yok mudur? Çingânelerden ar etmez misiniz? Paşa efendimize bu kadar hizmet ettiniz. Burası bir iki vilâyettir. Siz dahi cem' olup da hâric-i kal'ada bir müstakil mahalle binâ ve bir kilise inşâsına ruhsat istid'â etseniz, biz de tavsiyede kusur etmez idik. Efendimiz dahi müsâ'ade buyurur idi" demeleri ile derhal Ermeniler dahi biriküp arzıhâl takdîmi ile ruhsat istihsâl ettikten sonra, ber-vech-i meşrûh bir Ermeni mahallesi ve kilise binâ etmeleri ile günden güne Anapa'nın şenliği terakkī bulmuştur. Mâdâm ki bir kal'a varoşunda Hıristiyan re'âyâ olmaya, o makūle serhaddin hidmet-i rü'yetinde zahmet çekilir" deyü bu husûsun sûret bulmasından Ali Paşa memnûn ve müteşekkir olduğunu Hâşim Efendi rivâyet etmiştir.

Anapa'da Kuyular Hafr Olunduğu

Anapa'da han ve hammâm ve dekâkîn binâ olunup şen ve âbâdân olmağla, ziyâde su harc olunmağa başlayıp, hâlbuki mâ-i lezîz hâric-i kal'ada cârî olan Bahur nehrinden isticlâb olunmağa muhtâc idi. Bu sûrette ba'zan kabâil halkı ile bi-hasebi'l-maslaha adâvet vâki oldukta sakkāları ahz u esîr edip, ba'de's-sulh bedel-i matlûb ne ise mübâdele olunageldiğinden bu tekellüften vâreste olmak içün, "herkes hâneleri önünde kuyu hafr etsin" deyü emr olunup, ibtidâ paşanın etbâ'ı şürû birle mâ-i lezîz zuhûrunda kurbanlar zebh ederek ve, "fenâ bulmaz bir hayra mâlik oldum" diyerek izhâr-ı meserret ve mübâhât ettiklerini görenler dahi birbirini müte'âkıb kuyu hafrine mübâşeret etmeleleriyle, bir ay zarfında otuzdan ziyâde ikişer üçer kulaç umkunda mâ-i lezîz kuyuları peydâ olmuştur. Garâbet bunda ki, ba'zılarının eser-i ihlâsı olmak üzere an-asl kuyu olan mahalle tesâdüf ederek bir ve birbuçuk kulaç aşağıda mermer kuyu bileziği üzerine isabet etmekle, ez-kadîm bir şehr-i azîm olup çok zaman harâb kalmağla, gâh u giyâh çürüyüp hâk olarak esâsı böyle yer altında kalmış olduğu tebeyyün ettiğinden ve tüccârdan biri dahi kemerin altında deniz kenârında bir iki adet Seylan (201) taşı bulmuş olduğundan, der-'akab antikacılar peydâ olup çapa ve tekne tedârük ederek yerleri hafr ile

tecessüse başladılar. Ve her gün birçok şeyler çıkarıp ve üzerinde kuş sûreti hakk olunmuş mühür taşları gibi âsâr-ı atîka bulunup tâife-i Nasârâ her dânesini beşer guruşa ve ba'zan daha ziyâdeye ahz ve mübâya'a ederdi deyü Haşim Efendi rivâyet eder.

Ferah Ali Paşa'nın Ba'zı Âsâr-ı Muvaffakıyyeti

Bâlâda beyân olunduğu üzere Çerkesistan'da tuz bulunmadığından, ibtidâları Anapa'da tuz sıkıntısı çekilmişti. Ve kabâil halkı sebzeye i'tibâr etmediğinden büber ve pirinç ve bakla ve mercimek ve fasulye envâ'ını İstanbul'dan celb etmeğe muhtâc olduktan başka, değirmen dahi olmadığından dakīk dahi hâricden celb olunurdu. Muahharan Anapa'nın ticâreti tevessü' ettikte, her şey kesret üzere bulunurdu ise de, ibtidâları haylice zahmet çekilip, hattâ bir def'a Dersa'âdet'ten gelmiş olan un katılaşarak zarfından çıkarılamayacak dereceye geldiğinden ufaklanıp ve tuz dahi bulunmadığından deniz suyu ile yoğrulup tabh olundukta kerpiç şeklinde bir ekmek hâsıl olup sofraya getürüldükte, "acaba paşa efendimiz için başka nân-ı hâs bulunmaz mı"? deyü ağalar birbiriyle söyleşirler iken, bir ağa birkaç âdemleriyle berâber kapudan içeriye girip, hemen sofra başına gelip dedi ki: "Kayseriye mansıbında idim. Oradan azl ile, uhdenize Niğde tevcîh olunmuştur' meâlinde bir kıt'a kapu kethüdası mektûbuyla çukadâr gelmeğin, andan hareket edip mansıbımıza bir merhale kaldıkta, arkadan diğer çukadâr gelip, "mansıbınız Rumeli'de Köstendil'e tahvîl olundu deyü tarîkımızı tahvîl etmekle, oradan dahi atf-ı inân ile Gelibolu pîşgâhına yakın geldiğimizde kezâlik, 'mansıbınız Kars cânibine tahvîl olundu' deyü i'âde olunduk. Elhâsıl kâmilen bir sene at üzerinde mansıb arayıp bulamadıktan başka, Türklere mashara olduk. Ve ba'zan çoban kulübesine razı oldum ise de, anı dahi bulamayıp işbu gördüğünüz kafadârlar ile şiddet-i şitâda kûh u beyâbânda aç ve muhtâc geşt ü güzâr ederek, 've ey Rezzâk-ı âlem! Bundan sonra her ne türlü ekle sâlih ni'met ihsân buyurur isen, şudur demeyip yer ve teşekkür ederim' deyü ta'ahhüd etmiştir. Cenâb-ı Bârî'ye çok şükür olsun, bugün bu ni'meti ihsân eyledi. Buyurun ta'âm edelim kafâdârlar" deyü nân-ı azîzi yüzüne ve gözüne sürerek ekle mübâşeret etmiştir. Bu keyfiyyet Anapa'da ba'zı mertebe zahmet çeken mücâhidîne bir büyük ders olmuştur.

Muahharan Anapa'da yel değirmenleri ihdâs olunup zarûretten halâs olunmuş ve çarşu (202) fırınlarında ve mahallât hânelerinde "kalaç" ta'bîr olunur Ayasofya çöreği resminde gāyet hâs ve çâşnili ve beyâz nân tabh olunup, bir kıyyesi iki paraya füruht kılınmıştır. Değirmen ihdâs olunduğunu kabâilden işitenler fevc fevc gelip un öğütülmesine hayrân olurlardı.

Bu sûretle ekmek ve un kesret üzere bulunup, ancak pirinç ve fasulye envâ'ının bir seneliği Dersa'âdet'ten celb olunagelirdi.

Doksan sekiz senesi içün Dersa'âdet'ten tahmîl ile Anapa'ya gönderilmiş olan sefînenin Sinop'a vâsıl olduğu haberi Anapa'ya vârid olmuş ise de, havâların muhâlefetiyle henüz gelip çıkmadığından, ve eğer ki Ali Paşa ve etbâ'ı pasta yemeğe dahi me'lûf olmuşlar ise de, akşamları sofrasında yüz yüz elli kadar müsâfir bulunup, kilerde ise envâ'-ı zahîreden eser kalmadığından Ali Paşa haylice sıkılmıştı. Onun bu hâlini Enderûn ağaları müşâhede ettiklerinde, cümlesi ittifâk edip, "efendim min-ba'd me'kûlat husûsunda bizim için gam-nâk olmayın. Kabâil dahi pasta ekline me'lûf ve mu'tâd olmuşlardır. Müsâfir zuhûrunda cümlemiz ma'iyet edip pasta yeriz. Efendimiz içün dahi başkaca nân-ı kalaç hâzır ederiz" dediklerinde, Ali Paşa mesrûr olup ve etbâ'ına duâlar edip, "kalaç tedârüküne hâcet yoktur. Ben kendimi aslâ kayd etmem. Siz kafâdârlarım her ne ekl ederseniz, bana dahi kâfîdir" demekle etbâ'ı dahi, "Elhamdülillah veliyyini'met efendimizin ed'iye-i hayriyyesine mazhar olduk" deyü teşekkür ederek hemen mâ-hazar olan daruyı terbiye ile pasta tabh ve tenâvülüne mübâşeret olunmuştur. Lâkin bu kadar etbâ' ile yek-vücûd olarak serden geçmiş ve tamâm fedâîlik hâlinde bulunmuş iken, zehâir-i lâzımenin vaktiyle Dersa'âdet'ten îsâli husûsunda ba'zı mertebe taksîr olunduğundan ve bir taraftan dahi rüzgâr-ı kec-reftâr muhâlefet ettiğinden müteessir ve kalbi münkesir olduğu hâlde vekîlharcını ihzâr edip, "çarşu bâzergânlarından bir mikdâr akçe istikrâz ile bu akşam ağalara vâfî helvâ pişir, ammâ zinhâr hazînede ve etbâ'da akçe olmadığını kimseye duyurma" deyü tenbîh ü te'kîd etmekten nâşî, vekîlharc dahi hezâr meşakkatle biraz akçe istikrâz edip helva tabh ve âmâde eylediğini paşaya ihbâr eyledikte, "ervâh-ı güzeştegânı şâd edelim. Sarây derûnunda olan câmi-i şerîfe hâzır olun" deyü cemâ'ati da'vet zımnında çavuşlar nidâ etmekle, herkes gelip helvâ tenâvülünden sonra câmi-i mezkûrede namâzlar kılınıp ve ba'dehû Ali Paşa posta geçip

şeyhâne zikre bed ile yetmiş bin kelime-i tevhîd çekildikten sonra Fâtiha denilip münâcât ve teveccühât ile hatm olundu. Ve şehir içinde gülbang-ı tekbîri (203) işidenler, "yine şeyh baba efendimiz hazretleri yarınki gün bir kerâmet göstereceklerdir" deyü seherî ba'zıları iskele başına inip ve bazıları deryâya nâzır 'Derviş Tepesi' ta'bîr olunan tabyanın firâzîna çıkıp, "elbette bugün zuhûrât olmamak muhâldir" deyü intizâr üzere bulundular. Hâşim Efendi diyor ki, bu hâlde paşa beni dahi yanına ihzâr edip, "Sinop tarafından sefînemiz geliyor. Hattâ mukaddemâ bize vezâret tuğu getirdikte, verilen sancak göründü deyü dûrbîni elime verdi. Ancak bakıp bir şey göremedim ise de, paşanın eser-i kerâmeti olmak üzere elbette geleceği meczûmum idi. Filvâki o gün sâ'at dokuz sularında paşanın işâret buyurmuş olduğu kerteden sefîne zuhûr etmekle, binden mütecâviz mücâhidîn ve murâbıtîn iskele başına tecemmu edip, sefîne geldiğinde filvâki matlûb ve muntazır olan sefine idiği ma'lûm olup, reîs ve mellâhîne keyfiyyet-i vürûdları suâl olundukta, "o gece sâ'at ikide Fâtiha-i tevhîdin hâtimesidir. Müsâ'id rüzgâr zuhûruyla Sinop'tan hareket olunarak âminen ve sâlimen gelmiş oldukları cevâbı alınmakla, bu keyfiyyet dahi Ali Paşa'nın cümle-i kerâmâtından ma'dûd olmuştur. Ve sâir kerâmât-ı hafiyye ve celiyyesi kaleme alınmak lâzım gelse kimse inanmayacağından beyân olunmayıp, ammâ bu madde cümle tevâbi'inin ve ahâlînin ma'lûmları olmağın isbâtı âsân olduğundan sebt-i cerîde kılındı. Ve böyle âhiret mesâbesinde ve düşman muvâcehesinde ve acemi kabâil ortasında olan hatarlı bir yerde oturup da zevk u safâdan el çekmesi ve etbâ'ı dahi dâr u diyârını terk edip ve atlas ve dîbâlar ile mülebbes iken, efendi uğruna uryân kaldıkları hâlde cân ve başlarını dahi ortaya koyup da mevkı-i sıdk u ubûdiyyette sebât etmeleri şeyh Ferah Ali Paşa'nın kerâmât-ı bâhiresinden olduğunda şübhem yoktur, diye Hâşim Efendi tahrîr ve tasrîh etmiştir.

Kerâmetgâh-ı ibâda nümâyân ve gâh zîr-i kabâda pinhân olup, *evliyâî tahtı kabâî lâ-ya'rifühüm gayrî*[77] hadîs-i kudsîsi mefâdınca hakîkat-i hâl ilm-i İlâhîye mufavvaz olduğu halde, Ali Paşa'nın bu hizmetleri pek büyük muvaffakıyyet ve belki ayn-ı kerâmettir. Zîrâ kendisi dervîşliği ve devlet ve vatanı hakkında olan gayretkeşliği hasebiyle netâyic-i sahîhaya tevessül içün bu kadar mihen ü meşâkkı ihtiyâr etmiş olsun. Ammâ etbâ'-ı sınıfının

[77] Dostlarım kabam altındadır. Onları benden başka kimse tanımaz.

hengâm-ı gınâda bile imtinân etmek âdetleri iken, böyle fakr u fenâ içinde bilcümle kapısı halkı kendisine mu'tekid olarak, acabâ efendimizi ne sûretle hoşnûd edip de, âferîn ü sitâyişine ve du'â vü senâsına mazhar oluruz deyü sa'y etmeleri fevkalâde sadâkat ve fedâkârlık göstermeleri işitilmemiş bir keyfiyyettir. Ve derece-i sadâkatlerini beyân makāmında Hâşim Efendi bir hikâye nakl edip der ki: Paşa bir gün birlikte ta'âm etmek üzere bana emr etmekle, "ba'de't-ta'âm enderûn çavuşu huzûrunda kıyâm et" deyü (204) cehren söylediğine ta'accüb ederek, her ne hâl ise kemâl-i hicâb ile zarûri kıyâm eyledim. Çavuş hemen kahve fincanlarını alıp dışarı gitti. Paşa dahi letâif-i gûnâgûn ile beşâşet zuhûrunda iken sükût edip, murâkabe yollu fikre daldı. Ben dahi belki bir düşüneceği vardır, meşgūl etmeyeyim deyü dışarı çıkmıştım. Dâimâ müsellah olarak hizmette bulunan Enderûn ağaları ta'âm ettikten sonra paşanın yanına girip yalnız oturduğunu gördükleri anda geriye avdetle bu akşam efendimizin muhâfazasına kimler ta'yîn olunmuştu? deyü baş çavuşa suâl ettiler. O dahi beni göstermekle, derhâl yakamdan tutup meydâna ihzâr ile berâber yine çağrışarak Fakīri katl ü i'dâm etmek dâ'yesinde iken sâir yârân yetişip, "bu âdem kazıyyeye vâkıf değildir. Bu kerre afv olunsun ve keyfiyyet kendüye söylensin de sonra kusûr ederse mücâzât olunur" diyerek güç halle Fakīri ellerinden halâs ettiler. Ve fî-mâ-ba'd silâhını yanına alıp ve paşa efendimiz ruhsat verirse ana bakmayıp bizlerden birimiz bulunmadığı sûrette huzûrundan dûr olmamak üzere ahd ü peymân ettirdiler. Meğer ki bir tarafımız Taman Tatarları ve bir tarafımız yeni müsliman olmuş kabâil olup, Rusya dahi yakın olmağla şâyed ki biri gelip de efendimize zarar verir havfıyla hâb u râhatlarını terk edip paşanın muhâfazasına kıyâm etmişler ve beynlerinde bu vechile ahd ü mîsâk etmişler imiş. Garâbet bunda ki, paşa hakīkat-i hâle vâkıf ve Fakīre muhabbeti dahi ber-kemâl iken yakamdan tuttukları hâlde bir şey diyemeyip karşıdan temâşâ ederdi.

İşte Ali Paşa bu vechile pek çok çileler çekmişse de büyük hizmetlere dahi muvaffak olmuştur ki, ber-minvâl-i meşrûh Soğucak'ı i'mâr ettikten sonra Anapa'yı müceddeden binâ ve te'sîs ettikten başka, kabâili dahi celb ile düşman karşısında hîn-i iktizâda işe yarayacak bir kuvve-i kâfiye dahi tedarük eylemiştir.

Hâşim Efendi Ali Paşa'nın bu bâbda olan tasavvurâtını bu vechile nakleder: Der imiş ki, inşâallah vaktiyle Rusya seferi açılıp da tarafıma ihbâr olunduğu anda bir dakîka tevakkuf etmeyip, çünki gerek ben ve gerek etbâ'ım pasta yemeğe mu'tâd ve me'lûf olduk "gumul" ki, bal ile yoğrulmuş darı unundan ibâret olarak bir kıyyesi bir âdeme bir ay kâfîdir. Bununla idâre olunup başka zehâir nakline muhtâc olmayız; bu sûrette top ve cebehânesiz cered atlı olmak ve her nefer lâekal dört bârgîre mutasarrıf bulunmak üzere, kal'a ve yurd muhâfazasından başka etbâ ve etbâ'ımın evlâd ü akribâ ve müte'allikāt-ı sâiresinden başı bağlı ve mu'allem on bin nefer ve akribâmız olan Şabsıh ve sâir kabîlelerden yirmi bin ve kavm-i Tatar'dan on bin güzîde süvâri intihâb ile Anapa'ya dört sâ'at olan Taman cezîresi (205) sınırı olan nehr-i Kuban'a vardığımızda, çünki kabâilin eyerleri kuru kaltaktır, altına bir iki kat keçe koyup üzerine bir keçi tulumu vaz' ederler, bu makūle seferlerde ol tulumu üfürüp üzerine binip nehirleri mürûr ederler. İşte böyle tulum ile nehr-i Kuban'ı mürûr ve Temrük ve Acu kal'alarının ve Ekepazarı ve Kömkal'a ve Kızlar Kal'ası'nın varoş ve karyelerini tahrîb ile aslâ esîre i'tibâr olunmamak ve mâl-ı ganâime bakmamak ve tabur önüne durmamak üzere nehr-i Tigan'a gidip, Kamış Kal'aları ta'bîr olunan mahalleri ihrâk ettikten sonra Tigan'ın yukarı tarafından mürûr ile Kiyev ve Braşov nâm kal'a ve şehirleri ve etrâf ve enhâlarını harâb u yebâb ederken iklîm-i Kırım yüz elli sâ'at verâmızda kalır. Ve Rusyalu istîmân ile cünûd-ı zafer-nümûdumuzun ric'atlerini niyâz etmeğe mecbûr olur. Ancak zabt etmiş olduğu memâliki reddile Devlet-i Aliyye'ye eylediği rahneye mükâfât etmedikçe bir adım geri atmamak tasavvurâtı zamîrimde cevelân eder. Hemen Cenâb-ı Hak me'mûr olduğum hizmetin hitâmını müyesser eyleye, deyü du'â edermiş. Ve kabâil-i Çerâkise şimdiye kadar ceng ve kıtâl hengâmesi görmediklerinden, bu bâbda Türk askerini kavl-i hodları üzere kendilerinden ziyâde beğenirler. Binâenaleyh Türk askeriyle mahlût olarak terbiyeye muhtâcdır. Fakat vâli muktedir olup, şöyle ki: Müddet-i yesîre zarfında Trabzon'dan istediği kadar asker celb edebileceğini kabâil bilerek nazarlarında sûret-i galebede görünmelidir ki, dilhâh-ı âlî üzere hizmet husûle gele ve bu siyâk üzere üç seneye kalmaz bilâd-ı sâire misillü râbıta tahtına girip a'şâr-ı şer'iyye ve rüsûmât-ı sâiresiyle bir vezîr mükemmel dâiresi halkıyla kendisini idâre ettikten başka, Devlet-i Aliyye'ye haylice îrâd hasıl olur. Ve Dağıstan tarafına yol açılıp, etrâfında

olan kabâil dahi kabza-i teshîre alınarak memâlik-i mahrûsaya ilhâk ile tevsî olunarak Devlet-i Aliyye külliyetlü yağma ve çapul askerine mâlik olmuş olur. Bu sûrette Rusyalu fesh-i sulh ettikte, bir tarafdan ordu-yı hümâyun ve bir tarafdan bunlar saldırılarak bi-mennihî te'âlâ galebe olunur. Ve ol vakte kadar kabâil halkı terbiye olunarak tabur cengine dahi kesb-i isti'dâd ü iktidâr ederler, dermiş. Lâkin zîrde tafsîl olunacağı vechile vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin mu'âmelâtı bu tedâbîrin icrâsına mâni olmuştur. Şöyle ki: Ferah Ali Paşa dîn ve devlet uğuruna bütün varını vermiş ve emvâl ü eşyâsından başka kâffe-i esvâb ve ridâsı dahi bu yolda fedâ olarak kalenderân kıyafetine girmiş iken,

Beyit

Şeb-i târîk ü bîm-i mevc ü girdâbî-i çunîn hâil
Kocâ dânend hâl-i mâ sebükbârân-ı sâhilhâ[78]

vefkınca kûşe-i âsâyiş ü istirâhatte müttekî-i visâde-i nâz u ni'met olup da Anapa gibi bir cezîre-i (206) pür-hatarda çile-güzîn olan mücâhidînin halinden bîhaber olan ba'zı ricâl-i devlet, "Ali Paşa iki kal'anın muhâfızı ve koca Çerkesistan hıttasının serdârı olmak hasebiyle, derdest etmiş olduğu bu kadar güzel köle ve cârîyelerden başka genc-i bî-girâna mâlik olmuştur" hayâl-i hâmına zâhib olarak esîr takdimesi ümidinde bulundukları hâlde, bir hediyesine nâil olamadıklarından Ali Paşa'ya gücenip hakkında fesâd etmeye başlamışlar ve bu havâli Trabzon vâlisi bulunan Canikli Hacı Ali Paşa'nın zîr-i nezâretinde olup, müşarünileyh ise bu taraflar kâffeten kendi oğulları ve âdemleri ellerinde olup da onun ma'rifetiyle i'mâr olunmasını istediğinden, Ferah Ali Paşa'nın çendân muvaffakıyyetini çekemezdi. Ve egerçi Halil Hamîd Paşa gibi bazı erkân-ı Devlet-i Aliyye'nin Ferah Ali Paşa hakkında hüsn-i zanları ber-kemâl olup, cild-i sâbıkta beyân olunduğu vechile doksan sekiz senesinde kendisine rütbe-i vezâret dahi tevcîh olunmuş ise de, hilâfında olanlar ona sahâbet edenleri dahi bir vechile müttehem etmeğe başlayıp, Der'aliyye'ye tahrîr etmekte olduğu ba'zı ma'rûzâtına müsâ'ade ettirmez olmuşlardı. Hattâ,

[78] Karanlık gece, vahşi dalgalar ve işte girdap; Sahilde oturanlar bizim halimizi ne bilecek?

"Kuban nehrinde mersin ve sâir nev' balık çıkıp ve pek çok havyar hâsıl olup, nehr-i merkūmun eğer ki nısfı bizim ve nısfı Rusyalunun ise de, Rusyalular kabâilden havf ettiklerine mebnî gelip sayd-ı mâhî edemezler idi. Ve Taman muhâcirleri Anapa'dan gidip sayd ederler ise de, usûlünü bilmediklerinden mâhir sayyâda muhtâc olunmağın, bir sefîne tuz ile balıkhâne ocağı hasekilerinden umûr-dîde bir âdeme emâneten tefvîz ile Anapa'ya irsâl buyurulduğu sûrette, ibtidâki sene yirmi bin guruş hâsıl olur" deyü Dersa'âdet'e arz ve telhîs ettikte, aleyhinde bulunanlar, "Ferah Ali Paşa ol tarafa gittiği târîhten berü balık sayd ettirerek rüsûmâtını ahz ve iddihâr ile gerek Anapa gümrüğünden ve a'şârından ve gerek bu makūle rüsûmâttan mâl-ı Kārûn'a mâlik olduğunu setr içün şimdi bast-ı mukaddeme ederek mültezim talebinde oluyor" yollu Ali Paşa hakkında sûizannı da'vet edecek sözler ile Devlet-i Aliyye'ye mahz-ı hayr olan tedbîr ve ihtârına müsâ'ade ettirmemişlerdir.

Ve Kuban sevâhilinde Laba nâm mahalde birbirine karîb sîm ve zer ma'denleri olup Rusyalular Azak'ı istîlâ ettikten sonra Abaza'ya mizâclarına muvâfık hediyeler vererek, beşer onar Rusyalu gelip ve mahall-i merkūmdan cevher ahz edip giderler iken, nevbet be-nevbet ziyâde neferât ile gelip gitmeğe başladıklarında, âkıbet-endîşân-ı kabâil Rusyalunun hîle vü desîsekârlıklarını derpîş ederek eşyâ ve âdemlerini ahz u esîr etmeğe başladıklarından, Rusyalular oradan keff-i yed etmeğe mecbûr olmuşlardı, deyü Ali Paşa'ya haber verildikte (207) mezkûr ma'denlerden birer mikdâr cevher getirtip lede'l-mu'âyene, yine çünki ma'denler kurb-ı cibâlde ve Kuban sâhilinde bulunmak hasebiyle odun ve kereste çok olduğundan, kayıklar inşâ olunarak Kuban ile Anapa'ya nakli âsân olacağına mebnî Devlet-i Aliyye'ye bir hizmet olur mütâla'asıyla Darbhâne'de çaşni tutulmak üzere bir mikdâr cevher irsâl etmişti. Dersa'âdet'e vürûdunda hilâf-ı me'mûl ve aks-i ma'kūl mütâla'alar hâtıra gelip, şöyle ki: Ali Paşa'nın tahrîrâtında, "şimdiye kadar hazîne-i vâfire sarf olunduysa da bi-hamdillâhi te'âlâ yüz elli bin harb u darba yarar kabâili şevketlü efendimize bende ve musahhar eyledim" deyü müftehirâne yazdığı kazıyye vâkı'a mutâbık ise, şimdi ma'denin i'mâline ruhsat verilip ve üstâd gönderilip de hazâine mâlik olduğu hâlde, ednâ bir infi'âl ile bağy ü isyân edecek olursa nasıl mukāvemet olunur ve ne vechile çâresi bulunur denilmekle, maslahat meskûtün-anh kalarak Ali Paşa'ya cevâb dahi yazılmamıştır. Haşim Efendi diyor ki, buna müsâ'ade olunmayacağı akdemce

Ali Paşa'nın hâtırına lâyih olup, egerçi müsâ'ade olunmaz ise de bâri ma'lûm-ı evliyâ-yı ni'meti olsun diyerek arz etmişti.

Ali Paşa bu gûne mu'âmelelerden dilgîr olup, "çünki ma'rûzâtıma müsâ'ade olunmuyor, Devlet-i Aliyye'nin emniyyet ettiği bir zât muhâfız ta'yîn veyâhud bir sâdık bendeleri binâ ve nüzül emîni nasb ve irsâl buyurulsun. Ve eger buna dahi müsâ'ade olunmazsa kal'ayı tahliye birle ahâlîsini Anadolu'ya imrâr edeceğimi ve kendim dahi kabâil içine gideceğimi muhakkak bilesin" deyü kapu kethüdâsına tahrîr ettikte, Şatır Hüseyin Ağa kapucıbaşılık rütbesiyle binâ ve nüzül emîni nasb olunup Anapa'ya irsâl olunmuştu. Lâkin eline yirmi beş kese akçe verilip ve bu akçeden yevmî yirmi guruş dahi kendisine ma'âş tahsis olunmuş olup, bu sûrette bir senelik ma'âşı meblağ-ı mezbûrdan tenzîl olundukta, me'mûriyyetinin idâresi içün bâkī beş bin üç yüz guruş sermâye kalmış olup, "bununla bir sene zarfında Anapa'nın hangi maslahatı tesviye olunabilir?" deyü ta'accüb ve istigrâb olunarak, tekrâr arz ve istid'â ile beş bin guruş dahi i'tâ ettirilmişti. Ma'ahâzâ bilâd-ı Çerâkise'de egerçi her ne kadar koyun ve keçi çok ise de, kabâil halkı ber-minvâl-i meşrûh sebzeye i'tibâr etmediklerinden et yerler ve müsâfirlerine dahi et yedirirler. Binâenaleyh mahsûlleri olan ağnâmı ve ashâb-ı zirâ'at olanları dahi işe yarar öküzlerini füruht etmediklerinden, Hüseyin Ağa nüzül idâresinde zahmet çekip dâimâ lâgar amel-mânde öküzleri tedârük etmeğe muhtâc olmuştur. Ve bir öküz lâekal yirmi beş guruşa alınıp zebh ve vezn olundukta, yüz kıyye gelse ve derisi beş guruşa bey' olunsa anın her kıyyesi sekiz paraya (208) gelüp, bu vechile sâdıkāne bir senelik defter tanzîm ile Der'aliyye'ye takdîm olundukta, Rumeli ve Anadolu mevâkı'ine kıyâsen mîrî fiatıyla kıyyesi dörder paraya hisâb olunup, âdet üzere ondalığı dahi tenzîl olunduktan sonra, dörder paradan dahi tenezzül ederek bu vechile sûreti Anapa'ya irsâl olunmağın, sene-i âtiyede Hüseyin Ağa dahi mîrîye ihânet ise de zarûrî bir müzevver defter tanzîm ve bir güzel câriye hediyesiyle berâber defterdar efendiye takdîm ederek maslahatını tesviye etmiş olduğunu Haşim Efendi rivâyet etmiştir. Merkez-i hükûmette olan sû-i idâre böyle nice emînleri mühîn edegelmiş olduğundan, bu keyfiyet *evvelü kārûretin küsiret fi'l-İslâm*[79] değildir, lâkin erkân-ı devlet içinde olan agrâz-ı şahsiyyenin böyle yeni açılmış bir memleket

[79] İslâm'da kırılan ilk şişe (ilk olay/fîtne) bu değil.

hakkında îkā ettiği su-i te'sîre teessüf olunur, zîrâ yalnız Ferah Ali Paşa'nın sarf ettiği nakdîne-i himmetin ol tarafta bıraktığı te'sîrât hâlâ bâkī olup, bunca senelerden berü Rusyalu ol havâlîyi dâiren mâ-dâr ihâta ile zabt u rabt dâ'iyesine düşmüş iken, bir yol bulamadığı hâlde yine Çerkesistan'ın kapuları ma'nevî Devlet-i Aliyye'nin yüzüne açıktır. Vaktiyle ve ittifâk-ı ârâ ile buralara gereği gibi himmet olunmuş olaydı maslahat başka sûret kesb etmiş olurdu. Velhâsıl Ferah Ali Paşa hakkında ba'zı ashâb-ı agrâzın îkā ettiği sûizan ile bi'l-îcâb taraf-ı Devlet-i Aliyye'den gösterilen emniyyetsizlikten dolayı pek sür'atle ilerlemekte olan bir maslahat kesb-i teahhur ve betâet etmek lâzım gelmiş ve çünki bu sûrette Anapa'da bulunanların dahi itmînân ve emniyyetleri bi't-tab' meslûb olmaktan nâşî nice mesâlih-i cesîme geri kalmıştır.

Haşim Efendi rivâyet eder ki: Bahr-ı Azak'da esb-i bahrî olup, bir gün bir deniz aygırı karaya çıkarak sâhildeki kısraklardan birini aşmış olduğunu çoban görerek gelip Şahin Giray'a haber verdikte, o kısrağı getirdip bir mahalde hıfz u hırâset ettirmiş ve zamânı geldikte yele ve kuyruk ve sâir mûları manda mûyı tarzında bir tay zuhûr ile bir müddet süt ve şekerle beslendikten sonra muhâfaza ve terbiye olunmak üzere bir âdemi ile Taman'a göndermiş imiş. Bu esnâda Şahin Giray'ın kendi sû-i harekâtı cezâsına dûçâr olduğu merkūm âdeminin mesmû'u olmağın, tayı alıp Kuban'ı mürûr ile Anapa'ya getirdi. Zâtında görülmüş mahlûk olmayıp üzerine yine âdem bindirilerek ve dizgin ettirilerek tecribe vü imtihân olundu. İbtidâ çıktığı gibi mahall-i maksûda varıncaya dek bir karârda segirdip, her ne kadar kaçak at olsa erişmek kābil olmadığı ve miyân-ı âdem tahammül etmeyecek sûrette koşup üstünde durabilmek hayli cündîliğe muhtâc idiği ayne'l-yakīn (209) görüldü. Istabl-ı Âmire içün Dersa'âdet'e irsâli tasavvur olunduysa da, şâyed ki bir dânesi dahi mutâlebe olunarak sıkıştırılır ve Şahin Giray'ın böyle nâdirü'l-vücûd atı olduğu sûrette elbette ol tarafta külliyetlü emvâl ü eşyâsı dahi olmak gerektir, deyü îrâd olunacak suâllere her ne kadar doğrucası tahrîr olunarak cevâb verilir ise de, vükelâ ve ricâlin sû-i zanlarından kurtulmak müşkil olur, deyü terk olunup i'tibâr olunmadı. Haşim Efendi'nin bu hikâyesini hüsn-i misâl olmak üzere bu makāmda îrâd eyledim. Zîrâ emniyyetsizlik hasebiyle Istabl-ı Âmire bu attan mahrûm kaldığı misillü sâir mesâlih-i cesîmede dahi emniyyetsizlikten tekevvün edecek zarar u ziyân devlete âid olacağından, nizâmât ve mu'âmelâtça emniyyet, rûh-ı cism-i hükûmet olduğu ma'lûm ve sâbit olur.

Bu esnâda Mansur mes'elesi zuhûr edip, bu maddede dahi Ali Paşa merâmın ismâ' ve ifhâm edemediğinden haylice dilgîr olmuştur. Nitekim tafsîlât âtiyede ma'lûm olur.

Mansur Nâm Zâtın Keyfiyyet-i Hurûc ve Zuhûru

Peyderpey Kırım tarafından havâdis-i istirâk ile Dersa'âdet'e tahrîr etmek üzere Ferah Ali Paşa'ya Halil Hamîd Paşa sadâretinde mektûb-ı sâmî gönderilmiş olduğundan, tecessüs-i ahbâr içün iki âdem intihâb edip, birini bahârât almak bahânesiyle Kırım içine ve dîgerini Kuban tarafında Ekepazarı tarafına göndermiş olmağla, gidip geldiklerinde vâki olan takrîrleri ayniyle zîrde tahrîr olunur.

Kırım'a giden câsûsun takrîri: "Kırım'a vardım. İmparatoriçe gelecektir deyü tedârük görüyorlar. Lâkin aslı yoktur. Garazları bu bahâne ile teksîr-i asker olup, kimse âgâh olmasın deyü böyle havâdis etmişlerdir. Zîrâ Rumeli'de bîkâr ta'bîr olunan zümreden vâfir Arnavud celb ile sâhillerin muhâfazasını onlara teslîm eylemişlerve mukaddemâ Hotin kal'ası muhâfazası içün Kahraman Paşa'nın tahrîr etmiş olduğu mîrîlü altı bin güzîde askerin ma'âşları verilememiş olduğundan, Rusya tarafına ubûr ile beher mâh ulûfeleri verilmek üzere hâlâ orada istihdâm olunuyorlar. Ve Kersun sâhilinde tersâne kurup vâfir sefîneler inşâ ediyorlar. Ve Avlota[80] ve Yalota ve Aybov ve Kefe ve Yeni Kal'a ve Kamış Burnu nâm limanların onar mil açıklarında mükemmel ceng gemileri orsa alabanda edip, sekiz gün ve sekiz gecedir yelken üstünde duruyorlar. Ve Kırım müslimanlarının büyüklerine ve Şirin mîrzâlarına nişân verip ulûfe ta'yîn etmişler. Ve Kersun'da müceddeden bina (210) ve inşa etmiş olduğu kal'aya peyderpey mühimmât naklediyorlar. Elhâsıl tedârükât–ı harbiyyelerinde ihtimâmları olup, birazını ayne'l-yakîn gördüm, ma'adâsını sahîhen işitip tahsîl-i vukūf eyledim" deyü takrîr etmiştir.

Ekepazarı tarafına giden câsûsun takrîri: "Gûnâgûn bahâneler serd ederek Ekepazarı nâm mahalle vardım. Kavm-i Tatar'ın vâfiri ra'iyyeti kabûl etmiş gördüm. Rusyalu nehr-i Tigan'da bir liman yapıp ve Bahr-ı Azak'dan ince donanmasını getirip, orada ta'mîr ve tecdîd edermiş. Ve Rusyalunun

[80] Avlota dediği Sivastopol'dur.

Kızlar Kal'ası ve Gümkal'a nâm mahaller pîşgâhından Tiflis cânibine açtığı Ananor tarîkı kesret-i emtâr ile seyl gelip bozulmuş ve Azak Kal'ası önünde üç dört mil açığında bir âdem yerde durur gibi rûy-i deryâda ayak üzerinde durup bülend âvâz ile ezân-ı Muhammedî okuduğunu Rusyalular işittiklerinde üzerine vâfir top atıp, isâbet etmeyicek kayık donadup üzerine varacak olduklarında, bi-hikmetillâhi te'âlâ deryâda zuhûr eden şiddet-i telâtum ile kayık zîr ü zeber olup, içinde olan Rusyalular helâk olmuş ve Dağıstan'da vâki Çeçen memleketinde nâm-ı kadîmi Oşurman ve şimdi İmam Mansur denilen bir çoban zuhûr edip halkı dîne da'vet edermiş. Rusyalular bundan vehme düşüp ve hayli telâş edip üzerine külliyetlü asker göndereceklermiş. Ve yine ol havâlîde bir ma'sûm zuhûr edip, kendüye mahsûs bir lisân-ı garîb ile îsâl-i savt etmekle, suâl olundukta, Kur'ân-ı Kerîm'dir ve fülan âyettir ma'nâsı budur der ve takrîri tefsîrlere mutâbık gelirmiş deyü rivâyet olunup, ancak bu dahi Mansur'un hak imam olduğuna şehâdet ediyor deyü her nasıl ise Tatarlar bu ses maddesini dahi şu'belendirmiş olduklarını işittim" deyü takrîr eylemiştir.

Ali Paşa Kırım havâdisi tecessüsünde iken, işbu Mansur mes'elesi dahi zuhûr ile merâk verdiğinden, müstakıllen bunun tecessüsü dahi lâzım gelmekle, Kadıoğlu Mehmed Ağa'nın yanına bir kılavuz terfîk ve yolda Kabartay mîrzâlarına vermek üzere bir hayli hedâyâ tertîb ederek Çeçen cânibine irsâl etmişti. Mehmed Ağa gidip geldikte bu vechile takrîr etmiştir ki, Çeçen'de Mansur'un hânesine vardım, bir garîb kendüye ma'iyyet eylemiş. Andan ve ıyâliyle sabî çocuğundan başka yanında kimse görmedim. Filasl meczûbu'ş-şekl bir ma'sûm iken sıgar-ı sinninde kaz çobanı ve ba'dehû kuzu ve sonra koyun çobanı olup, şimdi eger ki ben câhilim, ancak ümmet-i Muhammed'e nasîhat etmeğe me'mûr oldum deyü yalnız nasîhat ediyor. Ve ityân-ı delîlden âciz olmağla, bu maddede şübheniz var ise ulemadan tashîh ediniz diyor. Ammâ garâbet bunda ki, hilekâr Tatarlar Dağıstan fakīhlerini dahi (211) iğfal edip, kâfire müdârâ harâmdır ve müsliman olan, kâfiri urup mâlını yağma ve evlâd ü ıyâlini esîr etmelidir. Mukaddimesini serd ile Arabiyyü'ibâre istedikleri gibi mürâseleler yazıp etrâfa neşr ederler ve öküz boynuzundan bir mühür peyda edip üzerine, *innehû min İmâmi'l- Mansur*

ve innehû Bismillâhirrahmânirrahîm[81] deyü hakk ile türlü şâyi'a ve safsatalar buyuruldu şeklinde kâğıdlar yazarak bâlâsına bu mührü basıp etrafa neşr ile Mansur'a bayağı bir sâhib-i hurûc hey'eti vermişler. Ve Mansur nâmına hutbeler inşâ edip beynlerinde kırâat ediyorlar". Mehmed Ağa'nın bu takrîrinden Mansur'un hakîkat-i hâli ma'lûm olup, ancak Tatarların bu desîsekârlıkları tedhîş-i ezhân ettigi hâlde, maslahat günden güne büyüyüp türlü havâdis-i garîbe münteşir olmağa başlamış ve o esnâda Mansur'un Rusya ile muhârebesi havâdisi alınmıştır. Şöyle ki: Hacılar Kal'ası Mütesellimi Kaftanî Ali Ağa tarafından Anapa'ya biraz Rusya esîrleri gelip, hattâ bunları Ali Paşa gediklilerine taksîm ettikte, bir neferini dahi bana vermişti deyü kâtibi Haşim Efendi rivâyet eder. Bunların ifâdâtına göre Rusyalu Mansur'dan vehm edip yedi bin nefer soltat ta'yîn etmekle üzerine vardıklarında, Mansur yerden bir kabza toprak alıp üzerlerine saçmakla bir duman zâhir olarak Rusyalular birbirine girmişler. Bu aralıkta bir mikdârı kendilerini Sunç nehrine atarak oradan firâr ile, "Türk bizi öldürmez esîr eder"deyü Hacılar Kal'ası'na gelmişler. Mütesellim Ali Ağa dahi birazını Anapa'ya göndermiş olmakla bu havâdis alınmıştır.

Ber-vech-i muharrer Mehmed Ağa gidip bizzât tahkîk-i madde etmiş olduğundan, bâ-tahrîrât Dersa'âdet'e gönderilmek üzere iken Dağıstan huccâcı ile Mansur'un akrıbâsından Polut Han nâm bir âdem Anapa'ya gelmiş oldugunu Ferah Ali Paşa'ya haber verdiklerinde, derhal celb ile taltîf ü nevâziş ettikten sonra, "çünki Der'aliyye'ye gideceksin benim âdemimle berâber git. Mansur hürmetine sana orada ikrâm ve ihtirâm ederler" deyü Mehmed Ağa ile birlikte İstanbul'a göndermiş ve hakkında mu'âmele-i nevâzişkârâne buyurulmasını iş'âr eylemiş. Dersa'âdet'e geldikte kimse iltifât etmeyip, hattâ avdette Anapa'ya uğrayıp Ali Paşa ile lede'l-mülâkāt İstanbul'da sana ikrâm ettiler mi? deyü Ali Paşa suâl ettikte, "yüzüme bile bakmadılar, yaman ya'nî fenâ kişiler imiş" deyü düşnâm ettiğini Haşim Efendi rivâyet edip, li-maslahatin Polut Han'a ikrâm olunmasını Ali Paşa niyâz etmişken istid'âsına müsâ'ade olunmadı. Hâl böyle iken bir taraftan dahi uhdesine umûr-ı cesîme tahmîl ile tesviyesini ibrâm ederlerdi deyü ol vaktin vükelâsına ta'rîz etmiştir. Ve filvâki' ol havâlîde Tatarların îkā ettikleri nâire-i kīl ü kālin şerâresi

[81] Muhakkak ki o İmam Mansur'dandır ve muhakkak ki Bismillahirrahmanirrahîm.

kabâil-i Çerâkise içine dahi sirâyetinden (212) havfile Mansur tarafının celbi Ali Paşa'ca muktezâ-yı hâl olduğuna nazaran bu inhâsına müsâ'ade olunmak muvafık-ı maslahat idi. Lâkin Ali Paşa'nın metâlibine ehemmiyet verilmediğinden ve belki ba'zıları tarafından hilafı mültezim idiğinden Polut Han hakkında dahi ri'âyet olunmamıştır. Bu hâle nazaran eger Polut Han Ferah Ali Paşa tarafından tavsiye ile gelmeyip de şikâyet yolunda gelmiş olaydı haylice mükrim olmak lâzım gelirdi.

Agrâz-ı şahsiyye ilerledikçe maslahat ne derecelerde pesmânde-i dehlîz-i terk ü nisyân olageldiği böyle mevâdd-ı cüz'iyyeden dahi müstebân olur. *Mâ bâz be-kıssa-i hod âyîm*[82].

Berü tarafta Tatarlar ise azıtıp Mehmed Ağa ile Polut Han henüz İstanbul'a irsâl olundukları akabinde maslahat alev-gîr olmuştur. Şöyle ki: Tatarların ulemâsı nâmında bir takım sebükmağzlar Mansur lisânından ihtirâ ettikleri Arabiyyü'l-ibâre kâğıdları sâlifü'l-beyân mühr-i masnû'larıyla temhîr edip, berren ve bahren ba'zısı Anadolu'ya ba'zısı Hicâz'a giderek bu kağıtları neşr ile cihâna velvele vermeye başlamışlar. Ba'zıları dahi kabâil-i Çerâkise içine girip, "imâm şöyle dedi, imâm böyle buyurdu" deyü hîlelerine revâc verecek sözler neşredip, kabâil halkı dahi saf-dil olduklarından ve Tatarların ihtârâtı anların dahi mizâclarına muvâfık geldiğinden ikide birde Kuban'ı mürûr ile Rusya memleketini nehb ü gāret etmek gibi hilâf-ı mu'âhede harekete ibtidâr etmeleriyle, Rusya'nın hudûdda bulunan me'mûrîn ve zâbıtânı tarafından Ferah Ali Paşa'ya şikâyetnâmeler vârid olmakla ve bu kadar emekler verip ve bunca zahmetler çekip de Çerkesistan'a vermiş olduğu şîrâze-i nizâm bozulmaya başladığını göricek, dilgîr ve müteellim olup Sadrıazam Halil Hamîd Paşa'ya bir kıt'a arîza yazmıştır. Şöyle ki: "Mansur'u bir takrîble yanıma celp etmedikçe bu dağdağa bertaraf edilemeyecek. Lâkin evvel emirde kabâilin öte tarafa tecâvüz ü ta'addîlerini men etmek üzere şimdilik biraz hedâyâ ve atâyâ verilmek lâzım gelmekle, şu kadar kumaş ve meşin ve bu kadar yay ve tüfeng irsâl buyurulmasını niyâz eylerim" deyü tahrîr etmiş olduğu arîzasına, Tatarların Mansur lisânından olmak üzere neşr ettikleri kâğıdlar ile Rusya me'mûrlarından gelmiş olan şikâyetnâmeleri dahi leff edip

[82] Biz yine konumuza dönelim.

göndermişti. Taraf-ı hilâfta bulunan ricâl-i Devlet-i Aliyye, Halil Hamîd Paşa kendi hud'asına revâc vermek içün tarafdârı olan Ferah Ali Paşa ile muhâbere ederek böyle bir dağdağa çıkardılar ve "şimdi bu eşyâyı göndermek hazîne itlâfından ibarettir" gibi sözlerle maslahatı bulandırmışlar. Fakat eşyâ ahz ve irsâl olunmadığı sûrette şâyed maslahat bir fena sûret kesb edip de kendileri buna sebebiyetle müttehem olurlar deyü havf ettiklerinden (213) bu sözleri esnasında Ali Paşa'ya eşyâ-yı matlûbe verilmediği sûrette dahi, "çünki iki yüz bin askeri hâzır u âmâdedir, infi'âl edip de tuğyân edecek olursa bu dahi Devlet-i Aliyye'ye bir dağdağa-i uzmâ olur, zarûrî müsâ'ade olunmak lazımdır" gibi kelimâtı dahi tezyîl-i beyânnâme-i tezvîrât eylediklerinden, bu mütâla'a üzerine eşyâ-yı matlûbe Ali Paşa tarafından gelen defter mûcebince mübaya'a ve irsâl olunmuştur. Her ne hâl ise eşyâ-yı mezkûre Anapa'ya vârid oldukta, Ali Paşa tarafından kabâil ümerâ ve ihtiyârlarına "Allah'a bakasız tohtayasız ya'nî Allah'ı severseniz râhat durunuz. Padişah, Rusya ile yaraşmıştır ya'nî barışıktır. Ol tarafa varmayasız" deyü buyuruldu tahrîr olunup, mübâşire ve kılavuzuna ve sâmi'îne atıyyeler ve hediyyeler verilerek fesâdın önü kestirilip, kabâilin Rusya'ya olan tahattî ve ta'addîleri def' olunmuştur.

Lâkin beyne'l-vükelâ derkâr olan ittihâdsızlıktan dolayı her taraf eline geçen maddeyi taraf-ı âharın hilâfında i'mâl etmeye âlet-i fesâd edegeldiklerinden, Mansur mes'elesini dahi bu vechile birbirinin aleyhinde vesîle-i fesâd etmeleriyle, İstanbul'da guft-gû çoğaldığından, ber-minvâl-i meşrûh Tatarların ba'zı fesâdkârânı dahi her tarafa desîsekârâne türlü havâdis neşr ile cihâna velvele verdiklerinden, tahkîk-ı maddeye lüzûm görülmekle, Kaptan-ı Deryâ Gazi Hasan Paşa tarafından bir çavuşla söz anlar bir çukadar intihâb ve bir kırlangıç sefînesine irkâb ile irsâl olunup, beş günde Anapa'ya gitmek ve beş günde Çeçen'e varıp gelmek ve beş günde Dersa'âdet'e avdet etmek üzere emir ve irade buyurularak hilâfı zuhûr ederse geminin cundasına salb olunacakları beyânıyla tenbîh ü te'kîd olunmuş. Lâkin rüzgâr-ı kec-reftârın müsâ'adesi içün dîvân-ı kazâ vü kaderden fermân alınmamış oldugundan, İstanbul Boğazı'ndan çıktıkları gibi muhâlif rüzgârlara tesâdüf ederek ve şuraya buraya düşerek beş mâh zarfında Anapa'ya vâsıl olabilmişler ve kaptan paşadan havf ile her ne mahalde lenger-endaz olmuşlar ise memleketin hâkim ve zâbıtından ihticâca sâlih i'lâm ve senedât almışlar. Anapa'ya geldiklerinde bu kâğıdları manzûrum oldu deyü Haşim Efendi rivâyet eder. Her

ne hâl ise, Anapa'ya vusûllerinde Çeçen'e gidip de Mansur ahvâlini tahkīk etmenin tarîkını sorup aradıklarında, Anapa'dan Hacılar Kal'ası'na gidip de Kabartay'a ubûr ettikten sonra Çeçen'e gitmek lâzım gelerek Hacılar Kal'ası Anapa'ya yüz sâ'at mesâfe olup, oradan dahi Mansur'un olduğu mahalle varınca yüz sâ'at sürdüğünden ve âdet-i kabâil üzere oraya varınca pek çok hedâyâ vermeğe mevkūf olduğundan ikmâl-i me'mûriyyet edemeyeceklerini cezm ettiklerine ve Ferah Ali Paşa tarafından hiç olmazsa (214) kendülerine beşer onar esîr bahş olunur ümîdiyle Anapa'ya gelmişler iken Ali Paşa'yı ne üstte var ne başta var cümleden ziyâde palaslara gark olmuş ve etbâ'ı dahi efendilerinin uğurunda her şeylerini fedâ ederek uryân kalmış gördüklerinde, bîçare çavuş ile çukadar bu ümîdlerinden dahi me'yûs olduklarına binâen hemen Anapa'nın sıgār u kibârından suâl ile Mansur'un ahvâline dâir tahkīk edebildikleri kadar mevâddı kaleme alarak Dersa'âdet'e avdet etmişler. Gelip Sadrıa'zam Halil Hamîd Paşa'nın huzûruna çıktıklarında, tahrîrâtlarını takdîm ve görüp işittikleri gibi şifâhen dahi takrîr ettikleri esnâda Ferah Ali Paşa'nın hâlinden suâl buyuruldukta, "Ferah Ali Paşa'nın sırtındaki entârisi ne renk olduğu belli olmayıp, fakat üç beş mahallinde çuka ve bogası yaması olduğunu gördük" demeleriyle, Halil Hamîd Paşa rahm u şefkatinden bükâ edip Ali Paşa'ya hediye olmak üzere kendi melbûsatından bir kat esvâb ile bir adet kontoş nâfesi kürk irsâl etmekle, Ali Paşa'ya vusûlünde memnûn olup Halil Hamîd Paşa'ya du'â etmişti. Ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir me'mûr geldiğinde bunları geyip evkāt-ı sâirede sâdece Çerkes kalpağı ve Abaza çarığı giyerdi deyü Haşim Efendi rivâyet eder.

Bu keyfiyyet akdemce Çıldır Vâlîsi Süleyman Paşa'dan dahi isti'lâm buyrulmuş olduğundan, doksan dokuz senesi hılâlinde müşarüni-leyh tarafından vârid olan cevâbnâmede Şeyh Mansur sâhib-i cem'iyyet olmayıp, Lezgilerin takrîrlerine göre izhâr-ı kerâmet ile Dağıstan ahâlîsine muharremât ü mekrûhâta tevbe ettirip kendi hâlinde oturuyormuş. Bunda kat'an bir gāile olmayıp, sıhhati bu vechiledir deyü olmuştur. Ve filvâki' ol tarafça bir gāilesi olmayıp, ancak berü tarafta kabâil-i Çerâkise bunu bahâne ederek mâl-ı ganâim almak içün hareket etmekte olmalarıyla Rusyalular ile bir gāile çıkarabilmeleri mülâhazası derkâr olduğu yine bu târihte Ferah Ali Paşa tarafından inhâ vü iş'âr kılınmıştır.

Ve bu hılâlde Ferah Ali Paşa'nın kaftancısı ve Hacılar Kal'ası Muhâfızı Ali Ağa dahi Dersa'âdet'e gelerek verdiği takrîrinde, Mansur iki def'a Rusya ile muhârebe edip gālib olmuştur. Kendisinin ehl-i İslâm'a suikasdı olmayıp, hattâ bu muhârebelerde aldığı on kıt'a topları Rusyalular istirdâd etmek istediklerinde, "size vermem, bana da lâzım değil; Soğucak'dan Âl-i Osman pâdişâhı tarafından vekîl olan paşaya gönderdim" deyü cevâb vermiş. Fakat Kuban'ın berü keçesinde olan kabâil âmâde olup, "Mansur'un hareketine müterakkıblardır; Kabartay içine gelir ise cümlesi karşı geçip mugāyir-i musâlaha Rusyalular ile âgāz-ı ceng edecekleri derkârdır. Bu emr-i müşkilin iktizâsı efendilerimizin irâdesine menûttur. (215) Kabâilin nizâmı ise Bahadır Giray'ın ol havâlîden def'ine mütevakıfdır" deyü arz ve ifâde eylemiştir. Bahadır Giray'ın Rumeli cânibine nakli içün akdemce Anapa'ya fermân-ı âlî götürmüş ve bu esnâda avdet eylemiş olan Tatar dahi bu vechile takrîr vermiştir ki, Bahadır Giray'ı Devlet-i Aliyye Rumeli cânibine nakl etmek içün götürdüğüm emri kendüye gönderdim. Oğlum Rusya diyârındadır, ben gidemem deyü cevâb eyledi ve beni yanına kabul etmedi. Karındaşı Akgöz'e emri gönderdim. Baş üzere giderim, lâkin büyük karındaşım gitmedikçe hareket münâsib olmaz dedi. Bahadır Giray, bu paşadan ne öğreneceksiniz? deyü kabâil halkı ifsâd ile Ferah Ali Paşa'dan tebrîd etmek sûretinden hâlî olmuyor. Filvâki oradan kaldırılmadıkça oranın nizâmına halel vermeden hâlî olmaz. Muhâfız-ı müşârünileyhin çektiği meşakkate tahammül olunmaz. Kulunuz ol tarafta iken binâ emîni gelip Anapa'yı keşfettiler. İç kal'asını taştan yapmak ve dış kal'ası hendeklerini amîk etmek ve etrâfını şaranpo çevirmek üzere karar verdiler. Ve hendeklerine mübâşeret ettiler. Ve bir hammâm ve bir hünkâr camii binâ edeceklerdir. İmam Mansur'u görmüş yoktur. Çeçen Soğucak'a yirmi konak mesâfedir. Osmanlı'dan ve Çerkes'den kimse görmemiştir. Yılda bir kerre gelen birkaç hacılar İmam Mansur diyorlar on bin gavur kırmış ve şu kadar kefere müslimân olmuş ve bir tablı var imiş, üç günlük yola sadâsı gidermiş ve sâir bu gûne kelâmlar söyleniyor. Aslı yoktur. Hattâ kulunuz ol tarafın hacılarından suâl ettim. Bir çoban idi. Bir müddet gāib oldu. Sonra İmam Mansur deyü zuhûr etti. Baktık bizim çoban şarâb ve duhân içmeyin gibi nasîhatlar ediyor. Tatarın takrîri dahi burada hitâm buldu.

Elhâsıl, her taraftan mütehâlifü'l ahkâm havâdis alınıp, Mansur'un velvele-i şöhreti ise bundan sonra daha ziyâde etrâf ü âfâka münteşir olarak,

lâyıkıyla hâli henüz Dersa'âdet'çe kanâ'at verecek sûrette bilinemediğinden, erbâb-ı vukūfdan biri varıp ve re'yü'l-ayn görüp de ifâde etmesi irâde olunarak, keyfiyyet Sohum Muhâfızı Keleş Bey'e ihâle olunmuş ve o dahi Hasan Efendi nâm bir zâtı hedâyâ ile ol tarafa göndermiş olmağla, Hasan Efendi gidip Mansur'la mülâkāt ederek ahvâline tahsîl-i vukūf ettikten sonra İstanbul'a geldikte, vaki' olan takrîri *Vâsıf Tarihi*'nde münderic olmağla ayniyle bu mahalle kayd olundu. Merkūm Hasan Efendi der ki: Mansur'un aslı Çeçen kazâsı kurâsından Eldan nâm karyeden olup, sabâveti hâlinde ra'y-i ganem ve ba'dehû zirâ'at ile meşgūl olup, emr-i ticârette dahi eli olduğu hâlde bu esnâda Resûl-i Ekrem sallallâhü aleyhi ve sellem hazretlerini âlem-i ma'nâda bi'l-müşâhede, ya Mansur! Erbâb-ı gavâyet ü dalâleti tarîk-ı müstakīme da'vet et deyü kendüye (216) taraf-ı Risâlet-penâhîden hitâb-ı müstetâb buyruldukta, ilim ve ehliyetim ve bu emr-i celîlin uhdesinden gelmeğe kudretim yoktur" deyü i'tizâr etmiş ise de, taraf-ı Nebevî'den, "sen hemen da'vet ile meşgūl ol, sende ilim ve kudret hâsıl olur" deyü buyurulmağla, hemen bu hâl üzere bîdâr ve müstagrak-ı efkâr olarak bir müddet bu keyfiyyeti izhâra ictisâr edemeyip, sonra bir defa dahi Hazreti Resûl-i Ekrem'i gördükte, yine teblîğ-i evâmir ü nevâhîye me'mûr olup, uyandıkta derhâl âbdest alıp namâza şürû ve ümmî-i dihkānî iken icrâ-yı usûl ü fürû ettikten sonra halkı da'vet ile, "ulemâyı âgâh edin. Kitâbullah iktizâsı üzere emr bi'l-ma'rûf ve nehy ani'l-münkere iştigāl eylesinler" dedikte, halka hayret gelip ve keyfiyyet şâyi olup, Hadîs-i Şerif'te mezkûr olan Mansur budur deyü i'tikād olunarak bu vechile etrâfa kâğıdlar neşr etmişler. Ba'dehû Mansur Kumuk beyleriyle ittifâk edip Moskovlu'nun Kızlar Kal'ası üzerine azîmet ile bir palankasını feth ü teshîr ve zükûr u inâsını esîr etmiş ise de, Kızlar Kal'ası metîn ve Mansur'un askeri kalîl olduğundan kal'anın fethi müte'assir olmağla, aldığı ganâime kanâ'at ederek avdet ile ba'dehû Kumuk tâifesi tekrâr kendisini kal'anın fethine teşvîk ile yine kal'anın fethine azîmet etmişler ise de, Moskovlu Kumuk beylerini akçe ile itmâ ederek içlerine tefrika bırakmakla, bâkī asker kal'anın fethinden me'yûs olduklarından hemen a'dânın bağ ve tarlalarını tahrîb ü ihrâk ederek geri gelmişler. Ol vakitten berü Mansur'un muhârebe zımnında bir azîmet-i cedîdesi olmayıp, şimdilik emru bi'l-ma'rûf nehyü ani'l-münker ile meşgūl olarak Kumuk ve ol havâlîde bulunan akvâm-ı muhtelifeden pek çoğunu şeref-i İslâm ile müşerref eylemiş. Ve Büyük Kabartay Rusya elinde

ise de, ahâlîsi ehl-i İslâm olmak hasebiyle pâdişâh-i İslâm haretlerine mâil ü münkād olup, bu esnâda Kuban nehrinin berü keçesinde olan akvâmdan ba'zıları aralık aralık Rusya tarafına geçerek gārete ve igtinâma ibtidâr ettiklerinde, Kabartay ulemâsı pâdişâh ile el-yevm Moskovlu musâlaha üzere olduğundan, böyle bilâ izn ü ruhsat muhârebe sahîh değildir. Ve igtinâm olunan mallar helâl olmazmış derlermiş. Fakat Iyd-i Adhâ'dan sonra Mansur Kabartay'a geçip, onları dahi cenge teşvîk edecekmiş deyü yanında olan ulemâsından işittim, amma kendisi, ben hadîste vârid olan Mansur'um" deyü da'vâ etmeyip yalnız nush u pend ile meşgūl oluyor. Ve, cenge gidelim diyenlere sabr edin, benim elimde bir şey yoktur. Benden sonra gelecek bir zât vardır. İşi o görecektir der imiş.

Fezleke-i Ahvâl-i Mansur

Hurûcu muntazar olan İmam Muhammed Mehdî'nin a'van u ensârından olmak üzere Haris (217) ve Mansur namında iki zâtın zuhûr edeceğine dâir hadîs-i şerîf rivâyet olunur. Nitekim *Mişkât*'ta der ki: *An Ali radıyallâhü anhû innehû kāle, kāle Resûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem; yuhricu recülün min verâi'n-nehr, yükālu lehü'l-Hâris b. Harase alâ mukaddemetehu recülin yükālü lehü'l-Mansur yûtan ev yümekkin le-âli Muhammed kemâ mekenet Kureyş li-Resûlillâh sallallâhüaleyhi ve sellem vecebe alâ külli mü'minin nasruhû ev ecâbetehû*[83]. Re'âhu Ebû Davud nasruhû ev ecâbetehû zamîrî Harise yâhûd Mansure veyâhûd makām-ı karînesiyle Mehdî'ye râci'dir. Mazmûn-ı hadîs, Mâverâünnehr Ceyhun'dan ya'nî Mâverâünnehr denilen Buhara ve Semerkanda vilâyetleri tarafından Haris nâmında ehl-i hirâset ü zirâ'atten bir zât hurûc eder ki, mukaddemetü'l-ceyşi üzerinde biri olup ana dahi Mansur denilir. Ehl-i Beyt-i Muhammedî'yi ve husûsâ Mehdî'yi takrîr ve tesbît ve emr-i hilâfeti te'yîd eyler. Nitekim Kureyş kabîlesi ya'nî İslâm ile müşerref olanları Resul-i Ekrem *sallallâhü aleyhi ve sellem* hazretlerine temekkün ve istikrâr verdikleri gibi anın da'vetine icâbetle mu'âvenetine kıyâm etmek ona müdrik ve mülâkī olan her mü'min üzerine vâcibtir, demek olup, ba'zılar Mansur'dan murâd,

[83] Hazreti Ali'den naklen: Nehrin öte tarafından Haris b. Haras adında bir âdem çıkacaktır. Bu âdemın Mansur isminde bir kumandanı olacaktır. Nasıl ki, Kureyş Resulullah'a yardım etmişse bu Mansur da Muhammed'in soyundan gelenlere yardım edecektir (onları iskân edecektir). İşte bu Mansur'a her müminin yardım etmesi vaciptir.

usûl-i akāidde imâm olan Ebû Mansur Maturîdî'dir. Ve ba'zılar Hazreti Hızır'dır dediler. Hadîs-i mezkûru Ebû Davud *Bâbü'l-Mehdî*'de Hazreti Ali'den rivâyet edip isnâdında inkıtâ bulunmasıyla hadîs-i za'îf olarak ehâdîs-i sahîhadan değildir. Fakat bu kerre sâlifü'z-zikr Oşurman nâm çoban halka pend ü nasîhat yüzünde zuhûr ettikte, her nasıl ise Tatarlar kendi kârlarına revâc vermek içün bu maddeye şâh u berg vererek ve mev'ûd ve muntazar olan Mansur budur diyerek âleme velvele vermeleriyle Kafkas kabâilinden başka Anadolu ahâlîsinden dahi nice kimseler Mansur'un zîr-i livâsında bulunmak üzere ol cânibe azîmet edip, hattâ Ayntab ulemâsından Seyyid Halil Efendi iki yüz kadar talebesiyle Dağıstan'a gittiği mervîdir. Kabâil-i Çerâkise ise peyderpey Kuban'ı mürûr ederek Rusya memleketine akın etmeleriyle Rusyalıların şikâyetlerini da'vet edip, eger çi Ferah Ali Paşa bunun biraz önünü kestirmiş ve bâlâda iş'âr olunduğu üzere Kabartay ulemâsının, "Moskovlu el-yevm Sultânü'l-Müslimîn ile sulh üzere bulunduğundan, böyle hod be-hod muhârebe câiz değildir deyü fetvâ vermeleri, Mansur'un cem'iyyetine ba'zı mertebe tefrika düşürmüş ise de, kabâil halkı bir kerre harekete gelmiş olduklarından, yine Rusya hudûduna tahatti ve ta'addîden Rusyalular dahi teşekkîden hâlî olmamalarıyla, zîrde iş'âr olunacağı vechile birkaç sene daha bu keşmekeşler mümtedd olarak Mansur hakkında türlü masallar ihtirâ olunup, yed-i mübârekiyle tabh ettiği ta'âm-ı kalîl nice bin asâkire kifâyet edermiş gibi nice kerâmetler elsine-i nâsta deverân edegeldiğinden ba'zılar, şâyed ki ziyâde kesb-i kuvvet ederek vukū'ât-ı cesîmeye sebeb ola deyü it'âb-ı efkâr ve ba'zılar dahi (218) anınla Rusyaludan ahz-ı sâr olunmasına intizâr etmekte iken 201 senesinde Rusya seferi tahakkuk eylediği esnâda, kendisinden halkın me'mûl mertebe kerâmetler görülemediği cihetle eski i'tibârından sâkıt olduğu havâdisi Çıldır Vâlisi Süleyman Paşa tarafından tahrîr olunmuştur. Bazı müverrihîn kabâil ulemâsının ber-vech-i meşrûh terk-i cihâd ile fetvâ vermelerini Rusya'nın desîsesi olmak üzere tahrîr edip, Şeyh Mansur başında olan guzât ile memâlik-i Rusya'ya hücûm ederek dâr u diyârlarını âşiyâne-i bûm edeceği meczûm oldukta, Moskovlu mu'tâdı olan tarîk-ı hîleye sâlik olup, bizler pâdişâh-ı İslâm ile musâlaha vechile memâlik-i İslâmiyye hakkında terk-i mükâfaha ettiğimizde, sizlere göre bizimle harb ü kıtâl eimme-i dîninizden birinin kavline tatbîk olunmak emr-i muhâl iken, kangı şerî'ata i'timâd ve kangı kavl-i za'îf ile ictihâd edersiz? diyerek elçiler

irsâliyle i'mâl-i sanâyi-i hadî'a ve suâline cevâb husûsunu havâle-i âlimân-ı kütüb-i şerî'a ederek, sûretâ istiftâ ve kitâb-ı desâis-intisâbın fasl-ı füsûnu fitnesinden iftâ etmekle sâdedilan-ı ulemâ-yı kabâil mes'ele-i terk-i cihâd ile kāil oldukları kabâil halkına ve asâkir-i müctemi'aya fütûr vermekle bermuktezâ-yı kader Moskovlunun hîlesi kârger olarak şeyh-i takvâ-şi'âr tenhânişîn-i peygûle-i inzivâ olmağı ihtiyâr eyledi, deyü beyân eyledi. Müverrih-i merkūmun böyle silâh u bisâttan ve sâir esbâb-ı lâzıme-i harb u darbdan mu'arrâ derindi makūlesi bir takım yağmacı asker ile Rusya devletini imhâ etmek ârzû ve hulyâsına zehâbı bu âlemin âlem-i esbâb olduğundan gaflete mebnîdir. Hâlbuki Mansur mes'elesi Rusya seferini da'vet etmekten başka bir şeyi müfîd olmadığı vekāyi'-i âtiyeden ma'lûm olur. Lâkin her ne hâl ise, ol vakit sâlifü'z-zikr hadîs-i zaîf ile nice ezhân-ı za'îfe ashâbı taglît olunarak her yerde Mansur havâdisi söylenir olup, müte'âkıben Muhammed Rıza nâmında dîger biri dahi zuhûr ile bu efkârı te'yîd ederek bütün bütün âleme velvele vermişti.

Bunun tafsîlini Ahmed Câvid Bey *Târih*'inde bu minvâl üzere tahrîr eder ki; tantana-i kâzibesi âleme münteşir olan Şeyh Mansur meredesini başına cem' edip bin iki yüz tarihinde Kırım'ı almak niyyetiyle Çeçen'den Soğucak'a gelmişti. Fakat meredesi başından dağılarak kendisi orada ikāmet eylediği esnâda, Şirvan tarafında Muhammed Rıza nâmında biri zuhûr etmekle, işte muntazır olduğum zât-ı şerîf zuhûr eylemiş olduğu haberi tarafımıza vâsıl oldu deyü Soğucak'tan hareketle ol cânibe azîmet etmişti. Bunun üzerine havâdis çoğalıp kimi sâhib-i hurûc imiş ve kimi dimağı fesâdda ve niyyeti başka imiş deyü Âstane-i aliyye ve sâir memâlik-i İslâmiyye Mansur ile Muhammed Rıza'nın debdebe-i kâzibesiyle dolup, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Soğucak nâibi Mansur'un ilim ve fazîletini (219) ve miknet ü kudretini istihrâc içün gönderilmiş idi. Vardıkta şöhreti kadar fazl u kemâli olmayıp, ancak tarîk-ı Nakşıbendîye sülûkü olmağla safâ-yı kalbe mâlik bir zât denilse şâyeste olarak halkın havâdis ettiği hulyâları îkā'a mukdim ve muktedir bir âdem olmadığı ma'lûm olmağla, Devlet-i Aliyye o dağdağadan tahliye-i dimağ ederek kendi hâline bırakılup metrûk kılınmış idi. Ammâ Mansur'un muktedâsı olan merkūm Muhammed Rıza tefsîr ve hadîsde ve ilm-i kelâm ve edebiyatta mâhir olduktan başka, fünûn-ı garîbeye mâlik olarak celb-i kulûba dâir vefklar ile uğradığı yerlerin halkını celb ile kendisine meftûn edegeldi-

ğinden pek çok meredesi olup, leyl ü nehâr hizmetinde kāim olurlardı. Hattâ beş on sene mukaddem İran'da şâhlık sevdâsıyla zuhûr eden Zend Kerim Han'a mektûb gönderip Isfahan'a gideceğini bildirdikte, Kerim Han kadı'askerini istikbâle gönderip, geldiklerinde kendisi dahi nerdüban başından karşılamıştı. Ba'dehû Muhammed Rıza bir sene kadar Isfahan'da neşr-i ilim edip revâfızın ekserini tarîk-ı Hakk'a ihdâ ile sebb ü la'n-i ashâb dâ'iyesini terk ettirerek beyza-i İslâm'a revnak vermişti. Bu sûretle cümle halk kendisine mu'tekid olduğundan, Kerim Han'ın oğulları bunu çekemez olup, pederimiz pîr-i fânîdir, vefât ederse ahâlî-i Isfahan bunu şâh etmek dâ'iyesine düşer ve nâsın çoğu tarafında olmağla, devletimiz elden gider deyü bir gûne tedârük kaydına düştükleri Şeyh Muhammed Rıza'ya aks ettikte, Isfahan'dan çıkup Bahr-ı Hazar kenârında konar göçer Türkmen kabâiline gelerek, onları dahi tarafına celbile bed mezhep olanlarını tarîk-ı Hakk'a ric'at ettirmekle hayli şân kesbetmişti. Kendisinden başka üç birâderleri daha olup, anlar dahi birer semtte bu vechile hareket eyledikleri sikadan menkūldür. Bunlar Hazret-i Abdülkadir evlâdından olup Muhammed Rıza'ya irsen intikāl eden bir sahîfe cedd-i a'lalarının hatt-ı latîfi olmak üzere kendisinde mahfûz olarak bu tarihlerde ehl-i İslâm'a küllî i'âne edeceği derûnunda muharrer olmağla, bu kerre bir kıt'a tahrîrâtına leffen Dersa'âdet'e göndermiş ise de, sahîfe-i merkūme kimsenin bilmediği bir takım hurûfât u rumûzât ile yazılmış olduğundan Âstane'de kimse okuyamayıp, tahrîrâtının cevâbnâmesine leffen tekrâr kendisine i'âde ve irsâl olundu. Merkūm tahrîrâtının hulâsası budur ki; Devlet-i Aliyye müeyyed ve azîmü'ş-şân bir devlet olup haşre dek bâkīdir. Eslâfta meşâyıhdan zuhûr eden nâ-şâyeste hareketler ma'lum-ı devlettir. Lâkin bu dâ'îleri li-merzâtillâh gazâ vü cihâddan gayri murâdımız olmadığı indalllâh zâhirdir. Eğer halifetullah hazretleri tarafından izn-i hümâyun buyurulursa, biz dahi âmâde olduğumuz hasebiyle bu taraftan a'dâya hücûm edelim. Müeyyed min-indillah olduğumuz ecilden (220) inşâallah nusret tarafımıza âid olur. Eğer Rumeli'ye geçip Tuna'dan ubûr ile cihâda me'mûr olur isek başımıza cem' olacak meredemiz ve yüz bine karîb ehl-i İslâm askerinin uzun uzadıya meşy ü hareketleri kuvâların za'f u himmetlerine fütûr getireceği ve yâd ellerde Devlet-i Aliyye'ye zahîre tedârükü bâr olacağı derkârdır. Lâkin bu taraftan Dağıstan hudûdunda Terek nehrini ubûr ile sâhil-i nehirde olan kal'a ve palankalarını ba'de'l-ahz Kızlar Kal'ası ve andan

çöl geçilip Ejderhan fethi müyesser olarak Rusya'ya hayli rahne vereceğini arz u beyân etmekle, taraf-ı hümâyundan dahi ber-minvâl-i sabık Abdülkadir hazretlerinin hattı yine kendisine i'âde olunarak cihâd ve gazâ Cenâb-ı Hakk'ın emri olmağla senin re'yine havâle olunmuştur. Nasîr'in Rabb-i izzet olsun deyü hükm-i hümâyun gösterilmiş ve kangı taraf âsân ise taraf-ı hümâyunumuzdan izin vardır denilmiş idi. Bundan sonra Anapa ser'askeri olan Battal Paşa'ya tahrîrâtı gelüp, bu hılâlde yüz bin âdem ile iki üç ay zarfında Anapa'ya geleceğini tahrîr ile va'd etmiş iken bir eser ve haber zuhûr etmeyip va'di hilaf çıktı deyü Câvid Ahmed Bey 204 senesi vekāyi'i sırasında tahrîr etmiştir.

Ba'zı kütüb-i Fârisiyyeden ve ale'l-husûs Rûşeniyye tarîkının Nurbahşiyye kolu kibâr-ı meşâyıhının ahvâlini beyân zımnında muahharen İran'da kaleme alınmış olan bir risâleden istinbât olunduğuna göre, Hind tarafından gelip Şiraz havâlîsinde başına yirmi ve otuz bin kadar avene toplamış olan Mîr Masum Ali Şâh-ı Sofî nâm şeyhin nakîblerinden biri dahi işbu Seyyid Muhammed Rıza idi ki, Şeyh Ma'ruf-ı Kerhî'ye intisâb da'vâsında olup, filasl Dağıstan ahâlîsinden ve bir rivâyette Isfahan'da Abbas Dost denilen çingâne tâifesinden imiş. Mîr Ma'sum'un Safeviyye gibi tarîkat da'vâsıyla tahsîl-i mülk-i devlet sevdâsında olduğu ma'lûm olmağla, Kirman'a ve andan Horasan'a nefy olunarak Herat cânibine firârında birkaç bin Afgan askerinin mukāvemetiyle yine Kirman'a avdete mecbûriyyetinden sonra cem'iyyetinin dağıtılması zımnında Şiraz ve Isfahan ve Kirmanşah'ta bulunan birkaç bin meredesinin burnu kesilerek, ba'zı nukabâ-yı mu'teberesi Kerbela ve Musul câniblerine firâr ettikleri hengâmlarda, işbu Muhammed Rıza dahi Dağıstan ve Gürcistan taraflarına yol bularak Kerim Han'ın ve ahlâfının ta'kîbatından kurtulmuş ve sonra tarîkının müsâ'adesi cihetiyle kendini başka libâsta gösterip, ber-vech-i meşrûh bizim taraflarda cem'iyyet peydâ etmeye çalışmış ise de, bu taraftan bir şey öğrenemeyeceğini cezm ile yine o tarafa mürâca'âtında nihâyet Kerim Han'ın ahlâfı elinde katl olunmuştur.

(221) Bu rivâyât-ı sahîhaya nazaran Muhammed Rıza dahi şeyhliği şâhlığa bozmak sevdâsında evvel ve âhır İran ve sâir memâlik-i şarkıyye taraflarından Dersa'âdet'e gelip türlü ağızlar satmış ve kendilerine bir çıkar yol aramış olan derbederlerin yolunda batınîden bir müteşeyyih olduğu sâbit olur.

Ancak Hind ve İran havâdisi bu tarafta garâibden olmak üzere kabûl olunageldiğinden eslaf vekāyi'nüvîsân târîhlerinde nice erâcifi münderic bulunup, işte bu kabîlden olarak Muhammed Rıza'nın desâisine dahi nice zâhirbînler aldanmış ve Câvid Ahmed Bey dahi, bu makūlelerin ol vakit neşretmiş oldukları havâdisi tahkīk u taharrî etmeksizin hemen târihine derc eylemiştir. Yohsa İran'ın binâları eski Arab ebniyesi tarzında bir kat olarak nerdübânları olmadığı misillü muktezây-ı mezhebleri üzere hidmet-i şeri'yyede bulunan ulemâsı hükûmet ashâbıyla ihtilâtdan müctenib olmaları hasebiyle Kerim Han'ın kadiaskeri yâhûd ulemâdan kadiasker makāmında biri olmaktan başka kendisi gāyet câhil olup, hattâ bir def'a kaç yaşındasın? deyü kendisinden suâl olundukta, monla ne-hestem ki hisâb-ı sâl-ra dânem. Ya'nî Molla değilim ki sene hisâbını bileyim" demiş olduğu mervîdir. Binâenaleyh hiçbir vakitte böyle takdîr ve temyîz-i ulemâ ve fuzalâ sevdâsında bulunmamıştır.

Bu sûrette Câvid Ahmed Bey bu husûsa dâir misâl gibi her işittiğini yazmış demek olarak fenn-i târihçe i'tibârdan sâkıt olmasıyla rivâyâtını cerh etmeğe hâcet dahi yok ise de, her asrın âsârı ol asrın derece-i ma'lûmât ü terbiyesine mîzân olduğundan müverrih-i merkūmun akvâli dahi bu makāmda îrâd ve redd ile tatvîl-i kelâma mübâderet olunmuştur.

Elhâsıl, Mansur ile Muhammed Rıza havâdisi bu vechile cihâna velvele verip, ancak ikisi dahi halkın me'mûl ettiği melhûzât-ı cesîmeyi icrâdan âciz olarak netîcesinde Rusyalu ol havâliye hayli hasâret vermiştir. Biz yine sadede gelelim

Anapa'da Ziyâfet-i Vilâdet Tertîb Olunduğu

Ferah Ali Paşa'nın yüz doksan dokuz senesinde bir kızı dünyâya geldiği kayınpederi olan Şabsıh kabîlesi beyi Hasan Bey'e tebşîr olundukta, Hasan Bey'le kabîlesi tarafından Ali Paşa'ya elçi gelip, fülan gün hafîdimizin tehniyet-i kudûmü içün vâfir süvâri ile ziyâret-i aliyyelerine gitmemiz mesmûmdur. Ancak vardığımız günden üç güne kadar derûn ve bîrûn-ı kal'ada mevcûd olan ahâlî ve ocaklu ve yamaklardan bir ferd tabh-ı ta'âm etmeyip ve sâir me'kûlât ü meşrûbât tedârükünde olmayıp bütün kabâilin veliyy-i ni'meti ve müceddid-i (222) dîni ve efendisi olan damadımız ve efendimize muhabbet ve kulluk du'âsında olanlar bizim tabh edeceğimiz et'ıme vü eşri-

bemizden tenâvül eylemek ve hattâ efendimizin matbah-ı sa'âdetlerinde dahi ta'âm pişirilmemek üzere cümleye i'lân olunması niyâzlarımızdır deyü ifâde etmekle, keyfiyyet münâdîler vâsıtasıyla herkese i'lân ile vürûdlarına intizâr olunduğu hâlde, yevm-i mev'ûd u mu'ayyende Şabsıh kabîlesi alay bağlayıp ve küllî revgan ve asel ve kuzu ve koyun ve tencere ve eşribe ve levâzım-ı sâire istihsâb eyleyip, kemâl-i sürûr ü ibtihâc izhâr ederek Anapa'nın hâricinde nasb olunan haymegâha vârid olduklarında derhâl âdetleri üzere gençleri hidmet ederek tabh-ı ta'âma müsâra'at etmişler ve ibtidâ sarây takımına ve ba'dehû sâirîne ta'âm vermişler. Bu minvâl üzere üç gün üç gece ziyâfet ettikten sonra, dördüncü gün bakıyye olan zahîreyi dahi orada bulunanlara bahş-i kalenderî vechile taksîm eylemişler. Ve müteheyyi-i azîmet oldukları esnâda Ali Paşa tarafından dahi envâ-yı akmişe ve sîm ve kılâbdan ve meşîn ve sahtiyânı hazîneden ihrâc ile kabîle halkına taksîm olunmak üzere kayın pederine teslîm olundukta, derhâl o dahi kâffesini resm-i kabâil üzere tevzî' edip kendisine bir şey kalmamış ve tehî-dest olarak avdet eylemiştir. Ve eğer tekrâr kendisi için bir şey verilecek olursa, anı dahi âdetleri îcâbınca elinden alacaklarından, kendisine mahsûs olmak üzere bir şey verilmemiştir. Bu vechile izhâr-ı sürûr u şadmânî olunduğundan çend ruz mürûrunda Ali Paşa'nın işbu kerîmesi vefât etmekle, bunca efkâr ü âlâm-ı gûnâgûn üzerine Ali Paşa'ya bu dahi başkaca bir dâğ-ı derûn olmuştur.

Ferah Ali Paşa Kendi Türbesini Binâ Ettiği

Ferah Ali Paşa ehl-i hâl ve sâhib-i fazl ü kemâl bir zât olup, etbâ ü levâhıkı kendisinin kerâmetine kāil ve mu'tekidler idi. Hele yeni dünya mesâbesinde olan bir diyâra gidip de acemi kabâili dîne ve pâdişâha ubûdiyyetine celb ve da'vet ve Anapa gibi arâzî-i hâliyede kal'a ve karye binâ vü inşâ ile vaz'-ı esâs-ı i'mâr u medeniyyet etmesi hayli muvaffakıyyet ve bu yolda hâb u râhatını ve bilcümle varını terk ü fedâ etmesi pek büyük hizmettir. Lâkin köle ve cârîye hediyesi irsâlinde zarûrî taksîr edegeldiğinden kâtibi Haşim Efendi'nin tahrîrât-ı şettâsından istinbât olunduğuna göre, ba'zı ricâl-i devlet kendisinin aleyhinde bulunarak Ferah Ali Paşa'nın kalemrev-i hükûmetinde olan yüz elli bin harb u darb ashâbı dilâverler efendilerine birer guruş verseler senevî bu kadar hazîneye mâlik olmak lâzım gelirken, hâlâ ta'yînâtı cânib-i nüzülden alıyor ve kabâile vereceğim diye (223) doksan beş târihinden işbu doksan

dokuz senesine gelince hazîne-i hümâyûndan beş bin keselik nukūd ve eşyâ alıp telef etti. Ve bundan sonra dahi bu makūle istid'âlarına zarûrî müsâ'ade olunmak lâzım gelir. Zîrâ ednâ bir infi'âl ile isyân edip de hayme vü hargâh ve zehâir u giyâh ihtiyâcından berü olan asâkir-i bîşumar ile Demirkapı taraflarına atf-ı inân edecek olursa Devlet-i Aliyye'ye bir dağdağa-i uzmâ olur, deyü bir takım kelimât-ı fesâdkârâne ile evliyâ-yı ni'am hazarâtının mesâmi-i aliyyelerini teşnîf ü tahvîf edegeldikleri kendisinin mesmû u ma'lûmu olmağın, tabî'î fütûr getirmiş ve bu misillü gönül üzüntüleri arasında armağan-ı Hudâ olan kerîmesinin vefâtı dahi heves ve hâhişini gidermiş olduğundan, tahvîl-i hâl edip âhirete dâir nasîhatlar söylemeye ve tedârükât-ı uhreviyyeye müte'allık hareketler eylemeye başlayıp, hatta *el-hamdü lillahi Rabbi'l-âlemîn* nazm-ı celîlinde vâki Rab lafzı iki yüz iki adedine mutâbık olmağın, bundan ahvâl-i istikbâliyyeye dâir ahkâm-ı cifriyye istihrâc ü ifâdesine ibtidâr etmiş imiş.

Ve çünki kendisi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ziyâdesiyle ehemmiyet verilerek sarf-ı nakdîne-i himmet olunmağa mütevakkıf bir maslahat-ı cesîmenin tesviyesine me'mûr olup, o esnâda ise beyne'l-vükelâ derkâr olan garaz u nifâk hasebiyle ismâ'-ı merâm edecek bir cihet-i vahdet [ü] ittifak olmadığı hâlde, ber-minvâl-i meşrûh ba'zıları hakkında fesâddan hâlî olmadıklarına mebnî hâlinden me'yûs olmakla,

Beyit

Ya kasr-ı vücûdum bi-şiken, ya kufl-i murâdım bi-güşâ[84]

diyerek dergâh-ı Hakk'a ref'-i dest-i du'â ederek, işbu doksan dokuz senesi mâh-ı şevvâli evâilinde mevcûd olan neccâr ve divârcıları ale'l-hisâb ihzâr edip ve kendisi dahi ameleye ma'iyyet eyleyip, sarâyın bulunduğu tabya içinde mukaddemâ müceddeden binâ olunup da Cum'a Namâzı ve zikir ve tevhîd mukābelesi edâ vü icrâ olunagelen câmi-i şerîfin kapusı dibinde vâki arsada bir türbe tarh ile, burası medfenimizdir ve göç tedârükündeyiz artık, vakt-i vedâdır dedikten sonra, işbu

[84] Ya vücut sarayımı kır; ya da murad kilidimi aç.

Kıt'a

İki âlemde tasarruf ehlidir rûh-ı velî,
Deme kim bir mürdedir bundan nice dermân ola
Rûh-ı şemşîr-i Hudâ'dır ten gılaf olmuş ana,
Dahi a'lâ kâr eder bir tîg kim uryân ola

nazmını levha edip türbeme ta'lîk et deyü kâtibi Haşim Efendi'ye emretmekle, Haşim Efendi (224) der ki: Emri üzere kıt'a-i mezkûreyi bir tahtaya tahrîr ile türbesine ta'lîk etmiştim. Ancak paşanın ol gün bu nutuktan müteessir olarak kendimi tutamayıp ağladığımı kemer-beste-i dîvân olanlar dahi gördüklerinde, zâr u giryân olmağa başladılar. Anapa ahâlîsi bu hâli görüp, sübhânallah kayd-ı hayâtta iken bu ne hâlettir? deyü mütehayyir ve paşanın vefât edeceği şâyi'asıyla cümlesi müteellim ve müteessir olarak yas ve mâtem etmeğe mübâşir oldular.

Ferah Ali Paşa'nın Vakfiye Tanzîm Ettiği

Haşim Efendi der ki: Ali Paşa türbesini binâ ettikten sonra, ihyâ buyurmuş olduğu iki aded câmi-i şerîflerin imâm ve müezzin ve hademe-i sâirelerini ve hâkim efendiyi celb edip vakfını tanzîm eyledi. Ferdâsı hüccetlerini kendüye getirdiklerinde, ben gerçi vakf ettim idi, ammâ bugün nâdim olup rücû eyledim dedikte, siz dünkü gün huzûr-ı şer'-i enverde bu vechile vakf edip hüccetleri tanzîm olunsun dediniz deyü cemâ'at da'vâcı olup, hâkim efendi dahi hükm eyledi. Ve tekrâr keyfiyyet şerh ile vakfiyyeye kaydolundu. İkrâr ve inkârın sebebini suâl ettiğimde, te'kîd-i maslahat merâmım olup, bu dahi vakıf kā'idesindendir deyü cevâb verdi.

Haşim Efendi bu kadarcık tahrîr etmiş olmağla, ilm-i fıkha iştigāli olmayan ba'zı zevât bu bahsi mütâla'a ederken merâkta kalmamaları içün şu ikrâr ve inkârın sırr u hikmeti ne olduğunun şerh ü tafsîli münâsib görülmüştür. Şöyle ki: Vakıf lügatte habs ma'nâsına olup, ıstılâh-ı şer'de İmâm-ı A'zam hazretlerinin kavline göre, bir şeyi sâhibinin mülkü olmak üzere habs edip de menfa'atini gayra sarf etmektir. Ammâ İmâmeyn kavline göre, bir şeyi Cenâb-ı Hakk'ın mülkü olmak üzere habs edip de menfa'atini gayra sarf etmektir. Bu sûrette İmâm-ı A'zam kavlince, mâl-ı mevkūf âriyet hükmünde

olmağla, âriyet olan şeyin istirdâdı câiz olduğu misillü, vâkıf dahi hayâtında vakfından rücû edebilir. Vakfiyyesi tescîl olunmadan vefât eder ise mîrâsa dâhil olur. İmâmeyn kavline göre, mâl-ı mevkūf mülkullah olmak üzere mahbûs olmağla bey' ü hibesi câiz olmaz ve vâkıf eyyâm-ı hayâtında andan rücû' edemez. Vefâtında dahi vereseye kalmaz. Ancak bu bâbda İmâmeyn dahi ihtilaf edip, İmâm Ebû Yûsuf indinde yalnız, vakf ettim demekle vakıf hükmü sâbit olur. Ammâ İmâm Muhammed indinde dâimî pâyidâr olacak bir cihet-i hayr içün mu'ayyen olmak ve mütevellîye yâhûd mütevellî makāmında olan birine teslîm olunmak gibi ba'zı şurût ile meşrût olduğundan, kable't-teslîm vefât ederse (225) hükm-i vakıf sâbit olmaz. Elhâsıl İmâm-ı A'zam vakıf husûsunu tazyîk ve İmâm Ebû Yûsuf tevsî etmekle, fukahâ evsat-ı umûr olan İmâm Muhammed kavlini tercîh edip anınla fetvâ verdiler. Ammâ şâyed ki, kadı İmâm-ı A'zam mezhebine binâ ederek vakfı ibtâl eder deyü ve vâkıf havf ettikte vakfını tescîl etmek lâzım gelir. Şöyle ki, vakfı mütevellîye teslîm edip sonra rücû eyler. Mütevellî dahi da'vâ edip hâkimin hükmünü taleb eyler. Bu sûrette hâkim dahi muhtâr olan kavl-i Muhammed'le hükm ettikte bilâ-hilâf hükmü nâfiz olup bir dahi nakz u fesh olunamaz. Zîrâ bir mes'ele-i hilâfiyyede hâkimin hükmü hilâfı ref' edip emr-i müttefekun-aleyh hükmüne getirir.

Ferah Ali Paşa'nın Keyfiyyet-i Vefâtı

Ferah Ali Paşa ber-minvâl-i muharrer türbesini binâ ile vakfını tanzîm ettiği gün kâtibi Haşim Efendi'ye demiş ki: "vefât edeceğimizi Devlet-i Aliyye'ye iş'âr birle vaktiyle Anapa muhâfazasına bir ehliyetli zâtın intihâb ve irsâl olunmasını ihtâr lâzım geldiğinden kitâbhâne içinde bir kâğıd tesvîd eyledim. Hemen şimdi tebyîz et ki, yarın İstanbul'a âdem çıkarıp beyân-ı keyfiyyet edelim. Ve hem de bi'l-mürâsele veliyyi- ni'amım efendimiz ile vedâ etmiş olalım. Haşim Efendi dahi emri üzere hemen tahrîrât-ı mezkûreyi tebyîz ve âmâde etmişti. Ol esnâda sadrıa'zam çukadârlarından Samurkaş Süleyman Ağa hidmet-i me'mûriyyetle Anapa'da bulunup âdet üzere kendisine hizmeti verilmek lâzım geldiği hâlde Ali Paşa'da ana verilecek bir şey bulunmadığından kapu kethüdası tarafından te'diye olunmak üzere yedine hizmeti tahvîlini i'tâ ettikten sonra, "Süleyman Ağa! İşte merkadımızı inşa ettik. Da'vet-i Hakk'a muntazırız. İstanbul'da bizi suâl edenlere selâm ve du'âmızı teblîğ eyle. Ve görüp işittiğin gibi söyle" deyip tahrîrât-ı mezkûre ile Dersa'âdet'e gönderilecek âdem ile berâber avdet ve azîmetine ruhsat vermişti.

Ve türbe binâsı hitâm buldukta, ol gece ehli hanım ile berâber türbesi içinde beytûtet edip ibâdet ve teveccühât ile meşgūl ve müstagrak olduğu esnâda, bîçâre Hanım bir aralık bîdâr olup, kâh kendisine havf u dehşet gelir, kâh paşasını yanında görüp mütesellî olur imiş. Kırk gün mürûruna dek bu minvâl üzere geceleri türbesi içinde beytûtet edip, gündüzleri levâzım-ı hükûmetin îfâsına iştigāl eder ve, "her gün nevbet urulsun ve şân-ı dîn ü devlet i'lâ vü i'lân olunsun" deyü emr eylerdi.

Kırk gün hâl bu minvâl üzere cârî olup, bir gün seherî haremden hurûc birle, "artık vakitler tamâmdır. Ancak birkaç gün esîr-i firâş olarak mihmân olmak lâzım gelürse (226) etbâ vü ahbâb bir bir gelerek tasdî' ederler. Hıffet içün kan almak münâsibdir" deyü cerrâh taleb eylemiş ve cerrâh geldikte üç kerre neşterin urup kan zuhûr etmediğinden, "elverir, âdet ve maksûd yerin buldu" deyü cerrâhı def etmiş idi. Bir sâ'at mürûrunda Kuban başında mukīm tarîkat-ı aliyye meşâyıhından birinin Halil Efendi nâm oğlu, ki kendisine paşa çok ihtirâm eylerdi, telâş ile paşanın yanına gelip, "efendim vâlidem rü'yâsında efendimizin üzerine mesâib-i semâviyye nâzil olduğunu görüp, rü'yâsında pederimden ta'bîrini suâl ettikte, bensiz bir siyâh koçu paşanın beytûtet eylediği odanın eşiğinde zebh ve kurbân etsinler deyip, vâlidem bu hâl ile bîdâr olıcak, beni çağırıp, oğlum Allah ve Resûlullah aşkına ıcâleten var efendimize ifâde vü recâ eyle, bu vechile koçu kurban etsinler deyü beni gönderdi" dediğinde, sebeb-i hayât-ı veliyyü'n-ni'amî "çünki böyle bir koç olacaktır, hemen tedârük edelim" deyü anlar dahi bu husûsta Halil Efendi'ye hem-zebân olmalarıyla, Ferah Ali Paşa, "çâre yoktur, fakat hâtırınız hoş olsun, bulup zebh ediniz" deyü buyurmuştu. Ol gün etbâ'ı bensiz koç tedârük etmek kaydına düşüp, ancak bulamadığından nâçâr bulabildikleri bir re's benli siyâh koyunu zebh ve kurbân etmişlerdir. Andan sonra iki gün iki gece Ferah Ali Paşa âdeten ku'ûd ve zikru'llaha müdâvemet edip ve dördüncü gece, vakt-i vedâ'dır diyerek pâ-der-rikâb ü hâlet olmağla, el kaldırıp cümle etbâ'ına du'âlar etmiş ve gelip vedâ etmelerine ruhsat vermiş olduğundan, anlar dahi âdeten mu'âyede misillü takım takım gelip birer birer veda ile taşra çıktıkları esnâda, sarây içinde kıyâmetten bir nişâne-i vâveylâ peydâ olmuştu. Bu esnâda mukaddemâ kendisinin nazîf şatırı olup da muahharan Anapa'ya binâ ve nüzül emîni nasb ve ta'yîn buyurulmuş olan Kapucıbaşı Hüseyin Ağa'yı ve nakībü'l-eşraf vekîlini ve imâm efendileri ihzâr birle Hüseyin Ağa'yı

kaimmakām bırakıp, vâlî-i cedîd gelinceye değin bulduğu nizâma halel getirmeyerek idâre-i umûr-ı memlekete himmet etmesini tenbîh ve sâir vesâyâsını tekmîl ettikten sonra, miyân-ı türbeye bir seccâde ferş ettirip üzerine ku'ûd ile ism-i celâle iştigāl ve hû hâtimesiyle *irci'i*[85] emrine imtisâl etmiştir. Kaddesallahu sırrehü'l-azîz.

Keyfiyyet zevcesi hanımın ma'lûmu olıcak, ayaklarına yüz sürmeye seğirdip, "egerçi bundan sonra o sana harâm oldu ve sizce muvâsalat artık rûz-ı cezâya kaldı" denilerek men' olunmak istenilmiş ise de, girîbânın çâk ederek kendisini helâk edeceği derkâr olmağla men'i kābil olmadığından nâçâr ilişilmeyip bîçâre hezâr sûz ü güdâz ile mersiye-gûyân ve, "efendim senin zevceliğinle câriyen olup, zâhir ve bâtında mahrem-i Hudâ olduğuna (227) âgâh oldum. Bundan sonra kendime bir ferdi mahrem etmek muhâldir. Allah ve Resûlullah aşkına ve pîrân ve a'izze-i kirâm hürmetine dört gün o türbe içinde nasıl birlikte beytûtet olunuyordu ise yine bu fakīreyi yanına al deyü zâr ü giryân olarak merhûmun ayaklarına yüz sürdükten sonra, derhâl kabîlesi tarafına âdem gönderip pederini celb ile vedâ etmiş ve üçüncü günü o dahi vâsıla ila'llah olup vasiyyeti üzere merhûm paşanın yanına defn olunmuştur.

Ali Paşa'nın yevm-i vefâtında ayaklarını takbîl ile mevtini temennî ve niyâz etmiş olan anahtar ağası ve yamakları dahi birbirinin ardı sıra vâsıl-ı rahmet-i Rahmân olmuşlardır.

Sâir etbâ vü levâhıkı dahi i'mâr-ı bilâd ile meşgūl iken, bu vak'a-i elîmeden müteessir ü müteellim olup, bizim sa'y ü gayretimiz efendi rızâsını tahsîl idi. Çünki efendimiz bizi terk etti, dünyâ bize artık harâmdır deyü ta'tîl-i umûr ettiklerini ahâlî görüp, eger bu beldenin ma'mûriyyeti ve bu muhâcirînin necât ü selâmeti murâd-ı İlâhî olaydı Ferah Ali Paşa bir müddet daha sağ olurdu. Dünkü gün vefât etti. Bugün etbâ'ı i'mâr-ı bilâd emr-i ehemminden keff-i yed eylediler deyü, anlar dahi me'yûs olup terk-i mesâlih eylemişler.

Merhûm-ı Müşârünileyhin Terekesi

Merhum Ferah Ali Paşa vefâtı gecesi ber-minvâl-i sâbık Kapucıbaşı Hüseyin Ağa'yı ihzâr ile yerine vekîl nasb edip vesâyâsını takrîr ve ta'dâd ettiği

[85] Dön ... (Kur'ân, Fecr suresi, 89, âyet, 28).

sırada, "etbâ'ıma olan düyûnum yedlerinde olan sahlı tahvîlim mûcebince sekiz kese bu kadar guruşa bâliğ olup, hıfz u ihfâ edebilmiş olduğum gümüş takım dahi şu kadar kıyyedir. Hisâb ettim, defteri ceybimdedir. Tamâm bu düyûnuma vefâ ediyor. Andan başka mâl ıtlâk olunur nesnem yoktur. Ale's-sabâh Hüseyin Ağa gelip düyûnumu îfâ ettikten sonra, bâkī tabl ve surna ve palasımı taraf-ı Devlet-i Aliyye'den gelecek mübâşire cevâb vermek üzere kabz etsin ve hâkimin mührüyle mühürletsin. Ancak taraf-ı Devlet-i Aliyye'den vârid olmuş olan evrâk kimsenin ma'lûmu değildir. Küşâd ve mütâla'asında hatar vardır. Hemen mührü üzerine mühür urulup gelecek mübâşire teslîm olnusun deyü buyurmuştu. Filvâki hazînesi küşâd olundukta, mezkûr sîm takım ile bâdzehr kesesinde bir aded yaldız altunu ve iki altmışlık ile bir guruş çıkıp düyûnu îfâ ve şeyhinin yâdigârı olup hazînesinde hıfz olunagelen tâc ve hırkası vasiyyeti üzere başkaca hıfz olunup müte'âkiben Görice'den gelen Derviş Mustafa'ya i'tâ olunmuştur. (228) Velhâsıl, mâl ıtlâk olunur bir terekesi kalmayıp, ancak ol havâlîde nice hazînelere bedel olabilecek usûl ve nizâmât bırakmıştır ki, muhâfız-ı cedîd gelinceye dek Hüseyin Ağa dahi vasiyyeti üzere muhâfaza ve hüsn-i idâreye muvaffak olmuştur.

Tercüme

Merhûm-ı müşârünileyh an-asl Gürcü kölesi olup, isti'dâd-ı mâderzâdı hasebiyle tahsîl-i hüner ve ma'ârif ederek, bir müddet meşhûr Koca Abdi Paşa'nın dîvân kitâbetinde bulunup, bâlâda zikr olunduğu üzere pek büyük hizmetlere delâletle kesb-i şöhret etmiş ve hayli vakit taşra me'mûriyyetlerinde dolaşarak nâm almıştı. Ve rehberî-i tevfîk-ı Bârî ile tarîkat-ı aliyye meşâyıhından Yenibağçe'de Takyeciler Camii'nde kâin tekyede post-nişîn-i irşâd olan Mahmud Efendi nâm pîr-i kâmile inâbet ve zikrullaha müdâvemet ile me'zûn-ı hilâfet olmağla taşra me'mûriyyetlerinden Dersa'âdet'e geldikçe mezkûr tekyeye gidip gelirmiş. Ve dûçâr-ı ıztırâb oldukta, şeyhinin yâdigârı olan sâlifü'z-zikr tâc ve hırkasını giyip ve halvethânesinde murâkabeye varıp Cenâb-ı Hakk'a arz-ı niyâz edegeldiğini vefâtında zevcesi Hanım giryenâk olarak kendisinden meşhûdu olan ve ba'zı esrâr-ı rûhâniyyeyi ta'dâd sırasında takrîr ve îrâd ettikte, Haşim Efendi işitip hikâyet etmiştir. Bâlâda beyân olunduğu üzere, Kocaeli Sancağı mutasarrıfı iken Soğucak muhâfızı nasb olunup orasını şen ve âbâdân ettikten sonra Anapa'yı binâ ve kabâili celb ü teshîr edip, dîn-i İslâm'ı o havâlîde neşr eylemiş ve bilcümle Kafkas

Dağı'nın celb ve teshîriyle Devlet-i Aliyye'ye bir büyük kuvvet tedârük etmek esbâbına teşebbüs etmiş ve maslahatı kuvve-i karîbeye getirmiş ise de, ba'zı vükela ve ricâl-i devletin mu'âmelât-ı garazkârâneleri bu tedâbîrin itmâm-ı icrââtına mâni olmağla, bîçâre derdinden terk-i gāile-i fenâ edip gitmiştir. Fakat türbesi ashâb-ı hâcâta ziyaret-gâh ve te'sîs etmiş olduğu nizâmâtın âsârı bâkī kalmıştır ki, o hızla hâlâ kabâil-i Çerâkise Rusya'ya karşı muhârebe vü mukābelede derkâr olup, ma'nevî Devlet-i Aliyye'ye olan revâbıt-ı asliyyeleri pâyidâr kalmıştır.

Garîbe

Anadolu'dan gelen yamakların sergerdelerinden Derviş nâmında saz çalar ve şarkı okur bir şakī olup, vakit vakit yamakları iğfâl eylediği ecilden celb ü teshîri lâzım olmağın, bir gün sazını alsın da gelsin deyü merhûm Ferah Ali Paşa kendisini celb edip birçok iltifât ve âşinâlıklardan sonra sazını getirtip ve bir fasıl (229) ettirüp, "hazz ettim" diyerek birkaç guruş bir mahalden istikrâzla kendisine i'tâ eylemiş ve bu vechile birkaç def'a celb ve taltîf ile ele alınmış olup, bir takrîb teehhül etmekle,

Beyit

Ey giriftâr-ı pây-bend-i ıyâl
Diger âzâdegî me-bend hayâl[86]

mazmûnunca nâçâr paşaya boynu eğri olup beherhâl paşanın tahsîl-i rızâsına mecbûr olmağla mazarratı def' edilmiş idi. Bu esnâda ızhâr-ı hulûs zımnında on paraya almış olduğu bir tekeyi paşaya ihdâ eyleyip ve o dahi mezbûr keçiyi beğlik edip istediği yerde geşt ü güzâr etmesine kimse tarafından mümâna'at olunmasın deyü tenbîh etmiş olduğundan, her yerde gezer ve paşanın hâtırı içün ahâlî dahi yem ve yiyecekten ne istese verirler ve geceleri nevbet mahalline gelip nevbetçi ağaları ma'iyyet eyler imiş.

Haşim Efendi der ki: Bir gün paşanın yanında idim. Kapu yoldaşları, ben efendimin beğliği olup, her gece ağalara ma'iyyet ve vüs'üm derecede

[86] Ey aile bağına esir düşmüş olan; Artık özgürlüğü hayal etme.

hidmet ediyorum. Bana ta'yîn vermiyorlar. İnâyet ve ihsân efendimizindir deyü bir arzıhâl yazdırıp boynuzuna asmışlar ve paşanın yanına salıvermişler. İçeri girdikte, çünki boynuzları gāyet uzun olduğundan, urmasın deyü herkes savuşmağla doğru huzûra gelip arzıhâli irâe eyledi. Paşa dahi bana hitâben, al ve yevmî bir çift nân vekîlharcımız tarafından verile deyü buyur dedikte, latîfe zannettim. Tekrâr emr etmekle bi-hasebi'l-işâre buyurdum. Alıp sahh ettikten sonra tekrâr boynuzuna asıp, haydi var vekîlharca ver, ta'yînini versin deyü buyurdukta, doğru avdet birle vekîlharcın yanına gidip arzıhâli irâe eyledi. O dahi yer göstermekle, her gün gelip oradan ta'yîni alır idi.

Paşa vefât edip ne olacağını his ve idrâk edemeyerek bakardı. Lâkin türbeye defn olunduğunu göricek, gözleri yaş ile dolup, üç gün üç gece feryâd ederek yeyüp içmedi. Ve dördüncü gün helâk olduğunu görüp Kapucubaşı Hüseyin Ağa, elbette ben bunu techîz ü tekfîn ile defn ederim deyü ibrâm ettiyse de, acemi halka bu da bir madde olur deyü men' olunarak yalnız tabyada defn ve bir nişân vaz' ile iktifâ olundu. Bu keyfiyyet Ferah Ali Paşa'nın kerâmâtından ma'dûd olmak üzere ol havâlîde meşhûrdur. Ali Paşa'nın ol havâlîde bunun gibi ba'zı kerâmâtı nakl ve rivâyet olunup, hattâ çarşamba günü ale's-sabâh güneş doğmazdan mukaddem türbesinden bir mikdâr toprak alınıp da sıtma tutanlara içirildikte şifâ bulurmuş deyü rivâyet olunur.

(230) VEKĀYİ‘-İ SENE-İ 1200

Bicanoğlu'nun Anapa Muhâfızı Olduğu

Ber-minvâl-i meşrûh Ferah Ali Paşa vefâtından kırk gün mukaddem türbesini inşâ edip âmâde-i irtihâl olduğunu Dersa‘âdet'e tahrîr etmişti. Müte‘âkıben vefâtı haberiyle bir muhâfız istid‘âsı zımnında Anapa'dan arz ve mahzar dahi gelmekle, mîrimîrândan Acaralı Bîcânoğlu Ali Paşa Soğucak ve Anapa muhâfızı nasb ve irsâl olunmağın, bin iki yüz senesi muharremü'l-harâmının on ikinci günü Anapa'ya vusûlünde, Ferah Ali Paşa'nın âdemlerine evvel emirde sûret-i nevâziş ü istimâlet göstermişse de çok geçmeksizin kethüdâsı Hasan Ağa'yı katl ü i‘dâm ve sâirîni perîşân eylemiştir.

Ve akdemce Ferah Ali Paşa tarafından bir kıt‘a mektûb ile İmam Mansur'a gönderilmiş olan âdem bu hılâlde Anapa'ya avdet ederek Mansur'un lede'l-iktizâ Anapa'ya gelip de Devlet-i Aliyye'ye imdâd edeceğini müş‘ir iki kıt‘a mektûbunu getirmiştir ki, birini sadrıa‘zama olmak üzere tahrîr edip hulâsa-i müeddâsı, "bu hakīre Allahü zü'l-celâl Resû-i Ekrem vâsıtasıyla ümmet-i Muhammed'i şer‘-i şerîfe da‘vet ve gazâya müdâvemet ile emr eyledi" deyü ifâde-i hâl ile berâber ba‘zı nesâyıhdan ibârettir. Dîger mektûbu dahi Ferah Ali Paşa'ya hulâsa-i mazmûnunda, "Anapa tarafından irsâl olunan mektûbun kendüye vusûlünden izhâr-ı memnûniyyet ve teşekkürle sadrıa‘zama olan mektûbunun bir an akdem Dersa‘âdet'e îsâl olunmasını recâ ve Dağıstan asâkiri cem‘ olup a‘da üzerine gideceklerinden muzafferiyyet istid‘âsında bulunduğunu beyân eylemiştir. Mezkûr mektûblar kaba Türkçe ve rabtsızca olarak yazılmış ve buyuruldu şeklinde üst tarafları Mansur'un dört köşeli mührüyle mühürlenmiş olup, aynları hazîne-i evrâkta mahfûz olmağla manzûr-ı Fakīr olmuştur.

Ve o esnâda kabâil-i Çerâkise'nin hudûdu tecâvüz birle Rusya memâlikini gārât ettikleri beyânıyla Rusya'nın hudûdda bulunan zâbıtân ve me'mûrları

tarafından şikâyetnâmeler ve zâyi'âtın mikdârını mübeyyin bir kıt'a meşrûh u mufassal defter dahi Anapa'ya vârid olmuş olduğundan, Bîcânoğlu Ali Paşa Mansur'un zikr olunan mektûblarıyla Rusya zâbıtânının bu tahrîrâtını leff ederek, iki yüz senesi muharreminin yirmi beşi târîhiyle müverrahan Dersa'âdet'e irsâl ve takdîm etmiş olduğu, tahrîrinde sâlifü'z-zikr Hasan Ağa'nın keyfiyyet-i i'dâmını dahi bu vechile beyân etmiştir ki, Ferah Ali Paşa'nın irtihâl akībinde müddet-i vâfireden berü tuğyân üzere olan kethüdâsı Hasan Ağa kabâilden ba'zılarını iğfâl ve mühimmât ve cebe (231) hâneyi ahz ve ehl-i ırzı ta'cîz ve Çeçan'da zuhûr eyleyen İmam Mansur'un tarafına firâr eylemek üzere iken bu tarafa vusûlümüz müyesser oldukta, ber-üslûb-ı sâbık kethüdâlık hizmetinde olmak üzere istimâlet verildikten sonra, hüsn-i tedbîr ile bilâ-hengâme bir ferde zararı olmaksızın ve tarafdârları duymaksızın i'dâm olunarak şerr ü mazarratı def' olundu. Ve hemen umerâ-yı kabâilin celb ve istimâletlerine mübâşeret kılındı. Ancak kendilerine atâyâ ve hedâyâ verilmek üzere Dersa'âdet'ten birçok eşyâ gönderilmek îcâb eder ve illâ mahcûbiyyet mukarrerdir. Ve gümrüğün hisâbı görüldü, dört yüz bu kadar guruş mevcûdu bulundu. Ve mukaddemâ binâ ve nüzül emâneti içün kapucıbaşılık pâyesiyle bu tarafa irsâl olunup, hâlâ Anapa'da mukīm olan Hüseyin Ağa kullarının bir kıt'a kebîr yamak hanı ve kârgîr tabya kulleleri ve zahîre kuyuları ve mühimmât mahzeni inşâsında kusûru yoktur, fakat akçe içün akdemce vukū bulan istid'âsına müsâ'ade buyrulmamış olduğundan tehî-dest kalmasıyla, me'mûriyetinden keff-i yed edip Der'aliyye'ye azîmet etmek istedikte, "evliyâ-yı ni'am efendilerimize ifâde-i hâl eylerim deyü tevkīf eyledim. Binaenaleyh Sohum tarafından veya taraf-ı âhardan şaranpo ve nüzül içün ale'l-hisâb bir mikdâr akçe ihâle vü i'tâ buyurulması niyâzımdır ve ümerâya hediye verilmek üzere eşyâ gönderilmezse ednâ bir hizmete muvaffak olamayacağım meczûmdur" deyü tahrîr ve inhâ eylemiş ve târîh-i merkūm ile müverrah olarak sâlifü'z-zikr Hüseyin Ağa'nın dahi Der'aliyye'ye bir kıt'a arîzası gelip Bîcânoğlu'nun tahrîratını tasdîk ve hüsn-i imtizâc ile idâreye muvaffak olacağını beyân etmiştir.

Lâkin Bîcânoğlu idâre-i memlekete muvaffak olamayıp, çok geçmeksizin Anapa'da ihtilâl zuhûr etmekle firara mecbûr olmuştur. Anapa'ya keyfiyyet-i vusûlü ile encâm-ı hâlini Haşim Efendi mufassalan tahrîr eylemiş olduğundan, hulâsa vechile ber-vech-i âtî beyâna mübâderet olunur, şöyle

ki: Acaralı Bîcânoğlu Ali Paşa mukaddemâ yeniçeri mütekā'idlerinden olarak Faş'ta sâkin iken, iktisâb-ı nâm ve tahsîl-i kâm da'iyesine düşüp bir takrîble Faş muhâfızını i'dâm ettikten sonra, bazı mahallere rüşvet olarak birkaç esîr irsâliyle muhâfız-ı maktûlün gûyâ müstehıkk-ı i'dâm olduğu ve kendisinin muhâfızlığa müstehıkk idiği hâletlerini yakıştırarak kendisini rütbe-i mîrimîrânî ile Faş muhâfızı nasb ettirdip Ali Beşe iken Ali Paşa olmuştu. Lâkin ahâlî ile imtizâc edemeyerek üzerine hücûm ettiklerinde, İstanbul'a firâr ile esîr pazarında kisb ü kâra iştigāl etmekte iken, Soğucak ve Anapa muhâfızlığının mahlûl olduğunu esîrcilerden haber alarak ve her nasılsa yolunu bularak muhâfızlığı kapıp kendisi ve oğulları ve etbâ'ı cem'an dokuz nefer oldukları (232) hâlde esîr ticaretine gelir gibi Anapa'ya geldiklerinde beyne'l-ahâlî, "Anapa'nın i'mârı murâd-ı İlâhî olaydı bir müddet daha Ferah Ali Paşa bâkī ve mu'ammer olurdu" gibi guft-gûlar alenen söylenmeğe başladı. Ammâ ne çare;

Beyit

Tekye-i sıdk u rızâda kıl makām
Almaktır lâ yügayyirü vesselâm

vefkınca, "dilerse harâbeyi i'mâr ve isterse ma'mûreyi harâbezâr eyler" deyü takdîr-i Hudâ'ya gerden-dâde-i teslîm ü rızâ olmuşlardır. Fakat geldiği gün sefîneden hurûcuna ocaklu râzî olmayıp, o gece sefînede beytûtet ettirilerek sabâha bir sâ'at kaldığında alay tertîb olunup ve merhûm Ferah Ali Paşa'nın vezâret takımı hâric-i kal'aya çıkarılıp ve ba'dehû kendisi dahi sefîneden ihrâc olunup enzâr-ı kabâilde mümkin-mertebe nâmûs-ı Devlet-i Aliyye'nin ikmâl ü itmâmına ihtimâm ile kal'aya getirdiler. Ve Ferah Ali Paşa etbâ'ının yine istihdâm olunmalarını recâ etmeleriyle, üç gün istihdâm ettikten sonra, "bunların şehriyyesi ne mikdârdır?" deyü kāimmakām-ı sâbık Hüseyin Ağa'ya suâl ettikte o dahi, "üç ayda ber-âdet yirmi beş guruştur" demekle ta'accüb edip, "yirmi beş guruşa ben bir âdemi bir sene istihdâm ederim ve hem de hırsızlık ettirip elinden senede hayli mâl peydâ eylerim" dediğini Ferah Ali Paşa etbâ'ı istimâ edicek, "bunun usûlü çıkar yol olmayıp encâmı vahîm olacağını teyakkun ettiklerine Ferah Ali Paşa'nın vefâtında kendilerine ye's ü fütûr gelerek i'mâr-ı bilâd maslahatını terk etmişler iken tahrîb-i bilâda bâ'is

ve merhûm efendimizin rızâsına muhâlif olur" deyü nush u pend edilerek, bir parça te'lîf olunup henüz yine yeniden ebniye inşâsına başlattırılmış oldukları hâlde Bîcânoğlu'nun bu misillü mu'âmelâtını gördüklerinde, ye's-i tâm getirdiklerine mebnî hemen bir sefîneye râkiben evlâd ü ıyâlleriyle Anapa'dan çıkıp gittiler. Fakat enderûn ve bîrûn çavuşları ve mehterhâne takımının nısfı mikdârı Bîcanoğlu'na tâbi olup kaldılar, deyü hikâye ettikten sonra Haşim Efendi kendi hâlini dahi bu vechile beyân eder ki, "Ferah Ali Paşa'nın vefâtında Anapalu tecemmu edip Devlet-i Aliyye ile olan umûr-ı tahrîriyye birimizin ma'lûmu değildir. Bir muhâfız zuhûr edinceye dek ma'azallâhu te'âlâ Rusya tarafından bir hâlet-i muvahhişe zuhûra gelecek olursa Der'aliye'ye ifâde-i hâl edebilecek kimsemiz yoktur, deyü fakīri alıkoduklarından sonra, Bîcanoğlu geldikte ana dahi bu mukaddimeyi serd etmeleriyle, o dahi hidmet-i kitâbette ibkā etmiş olduğundan, bânî-i kal'a ve fâtih-i Anapa Ferah Ali Paşa şöyle ederdi ve Devlet-i Aliyye'ye böyle hidmet ve sadâkat (233) etti deyü kendisine olduğu gibi ahvâl-i güzeşteyi nakl ü ifâde eylediğimde, bana vermek tarafını gösterip almak tarafını ketm ü ihfâ edersin demekle pend ü nasîhat kabûl etmeyeceğini ve Ferah Ali Paşa usûlünün hilâfı harekette hatar ve hatâ zuhûr edeceğini teyakkun ettiğimden, hemen tahsîl-i ruhsat birle Dersa'âdet'e avdet eyledim. İstanbul'a vusûlüm akībinde Anapa'dan dahi arz u i'lâm gelip hulâsa-i meâlinde, muhâfız ta'yîn olunan Bîcanoğlu Ali Paşa esîr ticâretine kalkışıp ellerimizde bulunan esîrlerimizi alınan baha ile bâtemessük bana veriniz deyü mâllarımıza ta'arruz ve mugāyir-i kānûn Ferah Ali Paşa harekâta tasadddî birle her birimize ta'addî etmeğin, söz ayağa düşüp i'dâm içün halk üzerine hücûm ettiklerinde, bir takrîb ile kal'a kapusundan çıkıp firâr ile Çöler nâm kabîle beyine dahîl düşerek tahlîs-i cân eyledi. Hâlâ o beyin hânesinde olup, kal'aya gelecek olursa necât bulmak ihtimâli yoktur. Mücerreb ve umûr-dîde bir muhâfız gönderilmesi niyâz ve istid'â olunur" deyü tahrîr ve inhâ eylemişler.

Mustafa Paşa'nın Muhâfızlığı

Ber-minvâl-i muharrer Anapa'dan vârid olan arz u mahzar mûcebince Anapa ma'a-Soğucak hâlâ Çorum Sancağı mutasarrıfı mîrimîrândan İpeklioğlu Mustafa Paşa'ya tevcîh buyuruldu. Bu esnâda ise Ferah Ali Paşa'nın teşettüt eden etbâ'ından birisi Çorumlu olup hâlâ hânesinde ikāmet

üzere bulunmakla, Mustafa Paşa Anapa muhâfızı olduğunun haberini aldığı anda merkūmu celb ile Anapa'nın ahvâlini suâl ettikte, "hakīkat-i hâl kâtiblerin ma'lûmudur" demekle derhâl Ferah Ali Paşa'nın kâtiblerinden birisi her nasıl olursa olsun celb ile doğru Anapa'ya irsâl olunmasını kapu kethüdâsına tahrîr eylemiş olduğundan ve Haşim Efendi dahi ol vakit âmedî bulunan Tosyevî Şeyh Ali Efendizâde Râtib Ebûbekir Efendi'ye müte'allık ve müntesib bulunduğundan, kapu kethüdâsı hemen Âmedî Râtib Efendi'ye gelip Haşim Efendi'nin Anapa'ya gönderilmesini recâ etmeğin, Râtib Efendi dahi Haşim Efendi'yi Bâbı'âlî'ye ihzâr ile "dünyevî ve uhrevî bir hizmettir" deyü teşvîk ve iknâ etmekle, Haşim Efendi dahi kabûl etmişse de, âdet-i kabâil üzere hedâyâ verilmek içün şu kadar akmişe ve sahtiyan ve esliha alınıp irsâl olunduktan başka, cânib-i nüzülden verilmek üzere 400 haraca bir kıt'a fermân verilmek dahi lâzım geleceğini arz ettiğinde, Bâbı'âlî'den buna dahi müsâ'ade olunarak verdiği pusula mûcebince cânib-i mîrîden alınıp verilen eşyâyı istishâb ile bir sefîneye râkiben (234) Anapa'ya azîmet etmiştir. Keyfiyyet-i vusûlünü kendisi bu vechile tahrîr eder ki; Anapa'ya karîb olduğumuzda şal ve kuşaktan beş altı sancak şeklinde alâmet gösterilip, top atarak limana dâhil olduğumuzda, henüz Mustafa Paşa gelmemiş idi. Meğer ki ahâlî-i kal'a ile Abaza beyninde husûmet olduğundan üç gün imiş ki, ceng ü cidâl olunup, kal'a mahsûrdur deyü haber verdiklerinde, dokuz tabyadan onar top atılması içün kāimmakām bulunan Hüseyin Ağa'ya haber gönderdim. Derhâl o kadar top endâhtıyla şenlik izhâr olundukta, kabâil tarafından elçi zuhûr edip selâmlarını ba'de't-teblîğ bu günlük ceng te'hîr olunsun. Top atarak İstanbul'dan çok bayraklı bir sefîne ile gelen kimdir ve sebeb-i izhâr-ı sürûr nedir bilip, ba'dehû lâzım gelirse ceng hâzırımızdır deyü kal'aya girmeye ruhsat istemişler. Kānûn-ı kabâil üzere cânib-i kāimmakāmîden dahi ruhsat verilmiş olduğundan Fakīr iskeleye çıkmadığımda, kabâil halkından birkaç bin âdem istikbâl birle, "hoşa besû taga besû derpişi zerpişi, ya'nî "hoş geldiniz safâ geldiniz. yümn-i kademler getirdiniz" deyü âşinâlıklar ve muhabbetler arz edip ve kimi binişime ve kimi kürklerime baş urup almak istediklerinde, "size İstanbul'dan bir paşa getiriyorum. Bunlar anın bende emânetidir" deyü redd-i matlûb eyledim. Zîrâ kā'ide-i kabâil budur, veyâhûd vermek gerektir. Müte'âkıben paşa sefînesi dahi görünüp limana dâhil olduğunda sefîneye vardım. Gördüm ki, bu bîçâre dahi Bîcanoğlu'ndan üç âdem fazla olarak on

iki çıplak âdemiyle gelmiş. Mütehayyir oldum ve bir sûret-i hasene tasavvur edip kendisine dedim ki, "efendim bu diyârı selefiniz cennet-mekân firdevs-âşiyân Şeyh Ferah Ali Paşa kuddise sırrehu'l-a'lâ hazretleri feth ü ihyâ etmiştir. Hemen şimdi paşa tabyası altından kayıkla tebdîle çıkıp ve doğru müşarünileyhin türbesine varıp Fâtiha okuduktan sonra, efendim sen benim karındaşımsın mülk ve etbâ' ve seni veliyyini'met bilenler bana mîrâs kalmıştır. Elden geldiği kadar himmet ve gayrette kusûr etmem deyü alenen söylediğiniz hâlde, bu sözü yerlü tarafından verâda olan câsûsların işitmesi kâfîdir ve avdette köşe başlarında kaputlu olanlar yeniçeri sergerdeleridir. Anlara birer ikişer altun verip sefîneye avdet buyurmalısınız. Ve sefînede kaç âdem olduğu bîgânelerin ma'lûmu olmamak içün ifşâ-yı râz olunmamasını lâzım gelenlere tenbîh buyurasınız. Bizler dahi alay tertîbi içün bir yere gelelim" deyip, bâlâda beyân olunduğu vechile alay tertîb olunarak derûn-ı kal'ada paşa sarayı ta'bîr olunan damlara îsâl olundu ki, taş ve kerpiç ile yapılmış olup, cam ve kafesleri ve sıvaları olmadığından toz ve topraktan ibâret odalardır. Mustafa Paşa filasl Anadolu cânibinde isyân etmiş olan Kadıoğlu nâm şakînin bölükbaşısı ve çırak ve terbiyet-kerdesi olup, ancak nice mehâlik ü mesâib-i (235) siyâsetten kurtulmuş ve her mahlûkun hâl ü mişvârına kesb-i vukūf etmiş bahadır ve müdebbir ve ihtâr olunan mukaddemâtın netîcesini müdrik bir âdem olduğundan, sarâya vusûlünde resmen dîvân edip me'mûriyyet emrini kırâat ettirdikten sonra, "benim usûlüm ayniyle karındaşım Ferah Ali Paşa kānûn ve usûlüdür. Eğer sehven hilâfı zuhûr ederse ihtâr edesiz" zemîninde dîvâna lâyık hitâb ile meclise hitâm verilmekle, herkes memnûnen avdet eylemiştir. Bundan sonra Mustafa Paşa Bîcanoğlu'nu cebelden cebele i'âdesi zımnında bir tedbîr etmiştir. Şöyle ki: Yeniçeri ortalarından dokuzuncu cemâ'atin oda-başısını leylen ihzâr ile, "yarın gelip selefim Ali Paşa'nın kal'aya gelmesini ve geldikte kendisine bir zarar iriştirilmemeye tekeffül birle sâlimen i'âdesini bana recâ et" deyü ta'lîmât-ı hafiyye verip ve o dahi bu vechile hareket ederek Bîcanoğlu Ali Paşa kal'aya getirilip bir sefîneye irkâb ile sâlimen Sinop'a îsâl olunmuştur. Lâkin eşyâsı sefîneye nakl olunurken kal'a mühimmâtından dahi ba'zı şeyler aşırıp Sinop'a çıktıkta birazını füruht ve bâkīsini memleketine nakl etmiş olduğu, sefine reîsinin ifâdesinden ve muahharan cebecibaşı ile görülen muhâsebede ibrâz eylediği buyuruldulardan ma'lûm ve meşhûdumuz olmuştur. Bu zât-ı muhtereme ba'dehû Gazi Hasan Paşa ile Yusuf Paşa

ihtirâm edip, hengâm-ı seferde üç tuğ ihsânıyla Ada Kal'ası'nı muhâfazasına tayin ettiler. Lâkin sefer hitâmında vezâreti ref' ile Bursa'ya nefy olunmuştur, deyü Haşim Efendi tasrîh etmiştir.

Haşim Efendi'nin Bîcanoğlu hakkına bu kadar yürümesi beynlerde bürûdet olduğundan mübâlağadır diyelim, lâkin Bîcanoğlu bu işin recülü olmadığı dahi siyâk-ı hâlden müstebân oluyor. Böyle yeni terbiye tahtına konulması matlûb olan bir hıtta-i cesîmenin öyle olmayacak bir herîfe tefvîz ve teslîm olunması ve husûsıyla Rusya seferi küşâd olunmak üzere iken böyle bir mühim mu'tenâ serhadde bir râbıtalı me'mûr irsâline ihtimâm olunması pek acîb ve ol vaktin vükelâsı hakkında ilâ kıyâmi's-sâ'a mûcib-i ta'n u teşnî olacak ziyâdesiyle ayıp bir keyfiyet olduğunda iştibâh yoktur.

Ammâ Mustafa Paşa oldukça aklı başında bir âdem olup, ber-minvâl-i muharrer ahâlî ve ocakluyu hoşnud ettikten sonra, kabâil beylerini dahi da'vet edip ahâlî-i kal'a ile miyânlarında olan adâvet ferâmûş olunarak, fî-mâ-ba'd lisâna alınmamak ve tarafeynden birinde taksîrât zuhûrunda kānûn mûcebince hakkından gelinmek üzere tarafeynden senedler mübâdele olunup, bu vechile memleketin nizâmını te'yîd ederek ve atâyâ vü hedâyâ vererek kabâili dahi meclûb u memnûn etmiş ve üç dört ay zarfında Çokular kabîlesinden kız alıp, ba'dehû bi-hasebi'l-iktizâ Anapa (236) kurbünde olan Nogay kabîlesinden dahi kız alarak hem Çerkes'e hem Tatar'a dâmâd olmuştur. Ancak kendisi bî-vâye olup, mansıbı olan Ankara'nın bir senelik vâridâtı dahi ancak bir mâh dâiresi masârifine vefâ edebildiğinden ve bu târîhte Anapa gümrüğünün senevî hâsılâtı elli bin guruştan ziyâde olursa da, ancak altı ay işleyip işbu altı ayın dört ayı Bîcanoğlu zabtında geçmekle Mustafa Paşa'nın eline ancak iki aylık hâsılât geçtiğinden ve Dersa'âdet'ten verilen mîrî hediyeleri dahi ilk ağızda gelen kabâile verilip tükendiğinden, Mustafa Paşa dahi nâçâr Ferah Ali Paşa usûlüne yatıp pasta-horluğa karâr vermiştir. Elhâsıl Çerkesistan maslahatı Devlet-i Aliyye'ce en mühim mevâddan olmağla, ibtidâ-yı emirde buna pek ziyâde germiyyet ile teşebbüs olunmuş ise de, az vakit zarfında ehemmiyeti hâtırlardan çıkıp Anapa maslahatı bu tarafta angarya gibi görülüp, Mustafa Paşa dahi Anapa'da der-dest edebildiği kadar darı unuyla kendisini idâreye çalışırken cild-i âtîde beyân olunacağı vechile Rusya seferi zuhûr etmiştir. Böyle bir emr-i ehemme en mühim vakitte ehemmiyet verilmemesi ol vaktin en ziyâde teessüf olunacak hâlâtındandır.

Ba'zı Ahvâl-i Gürcistan ve Dağıstan

Nadir Şah'tan sonra İran'ın ihtilâli dübâlâ olmağla, ba'zı eyâlât-ı İrâniyye Devlet-i Aliyye'ye ilticâ edip binâenaleyh Sultân Mahmud-ı Evvel asrında Dağıstan'ın zabtı tasavvur olunmuş ve bu tasavvurât devr-i Hamîd Hânî'ye kadar zihinlerde cevelân etmekte bulunmuş ve mukaddem ve muahhar bilcümle kabâil kāfilesi celb ile Rusya'ya karşı bir kuvvet tedârükü tezekkür kılınmış ise de, vakt ü hâl buna müsâ'id olmadıktan başka ol vaktin vükelâsında gerek ma'lûmâtça ve gerek icrââtça böyle bir niyyet-i cesîmeyi vücûda getirebilecek hâl ve iktidâr yok idi. Bu da'vâyı isbât içün Hazîne-i Evrâk'ta dest-res olduğumuz muharrerâttan istinbât olunan ba'zı fıkralar bu mahalle derc olunur.

Şöyle ki: Kırım'dan dolayı Rusya ile vukū' bulan münâza'ât esnasında Kabartay ahâlîsinin celb ve te'lîfleri irâde buyurulmuş olmasıyla, Küçük Kabartay filasl Rusya'ya tâbi olup, Büyük Kabartay dahi Kaynarca Musâlahası'nda Kırım hükûmetinin re'yine tevkīf ile terk ve ferâğ olunmuştu. Kırımlular Kabartayları Rusya'ya terk edip etmedikleri ma'lûm olmadığından ve henüz Rusya ile Devlet-i Aliyye musâlih bulunduğundan, eğer Kabartayların celb ve istimâletlerine ibtidâr eylesek nakz-ı ahd etmiş oluruz. Ammâ sefer açılacak olur ise, ol vakit istimâletlerine ibtidâr olunur deyü Abdülhamîd Han hazretlerine arz olunan bir telhîste muharrer bulunmuştur. (237) Zehî gaflet ki, bi-hasebi'l-iktizâ cism-i devletten münfasıl olan bir uzvun kangı köşede kimin elinde kaldığı tahkīk olunmaya. Ve Rusyalu ol vakitten berü Kabartay taraflarına yerleştikten başka berü taraflara tahattîye başlamışken vükelâ-yı devlet nâmına olan zevâtta buna dâir ma'lûmât bulunmaya. Yine bir garîb fıkra dahi budur ki, Rusyalular Kabartay'a istîlâ ettiklerinden berü tarafta bulunan Çerkes kabâili bu hâl kendilerine dahi sirâyet eder havfıyla Devlet-i Aliyye'nin himâyet ü sıyânetine ilticâya mecbûr olmalarıyla Besni kabîlesi beyi Kızıl Bey'in âdemi Hacı İsmâil ile Temürköy kabîlesi beyi Arslan Bey'in âdemi Hacı Mehmed Dersa'âdet'e gelerek bu vechile ifâde-i hâl etmişlerdir ki, gerek Kabartaylar ve gerek sâir kabâil-i Çerâkise kadîmî Devlet-i Aliyye'nin hizmetkârları olup, Sultan Bâyezid-i Velî asrına gelince bunlara süvârî asker ta'bîr olunarak sefer ü hazarda müstahdem idiler. Ba'dehû Koca Hacı Giray Han Bâyezid Han ile mülâkat ettikte, kabâil-i merkūmenin kendi hizmetinde

bulunmalarını recâ etmekle mes'ûlüne müsâ'ade olunmağın, ol vakitten berü kabâil-i merkūme Kırım hanları hizmetinde bulunmuşlardır. Mukaddemâ Rusyalu Küçük Kabartay'ı bir takrîble tarafına celb edip sonra dahi cebren zabt ü istîlâ etti. Çerkeslerin havfı budur ki, bu hâl anlara dahi sirâyet etmeye. Binaenaleyh Devlet-i Aliyye'nin sıyânetini isterler ve bir vechile Rusya'ya tâbi olmazlar ve Kabartay'a dört günlük mesâfede olan Dağıstan muzâfâtından Çeçen ahâlîsi dindâr olup, hâlâ Rusya ile muhârebe etmektedirler. Ve içlerinde yüz bin kadar eli silâh tutar âdem çıkar. Bunlara taraf-ı Devlet-i Aliyye'den bir gûne iltifât olunsa, kul ve köle olurlar diye takrîr etmeleriyle, takrîrleri zabt ile hâkipây-i şâhâneye arz olunan telhîste Çeçen ahâlîsi Kabartaylardan olmayıp Dağıstan ahâlîsinden olmalarıyla Faş ve Soğucak muhâfızları ve Çıldır vâlîsi tarafından istimâletlerine ibtidâr olunmak lâzım gelmekle, bunlar ne makūle kavim oldukları ve kime tâbi idikleri, gereği gibi gelen âdemlerden ve sâirlerinden suâl ve tahkīk birle nizâmına bakılmak iktizâ eder deyü tahrîren makām-ı sadâretten beyân-ı re'y ü mütâla'a olunmuştur. Hâlbuki ol havâlî ahâlîsi Devlet-i Aliyye nâmına bu kadar kanlar dökmüşken anları ferâmûş ve Devlet-i Aliyye'ye olan revâbıt-ı kadîmelerinin târîhini yine anlardan gûş etmek ne büyük gaflet olduğu beyâna muhtâc değildir.

İşte vükelâ-yı Devlet-i Aliyye bir müddetten berü böyle hâb-ı gaflete dalmış ve ma'lûmat-ı mülkiyyece râcil kalmış oldukları halde, Rusyalular ol tarafta adım adım ilerleyerek Kabartayları zabt ettikten sonra, Anadolu cânibine dest-dırâzlıktan ve bilcümle hudûd-ı Devlet-i Aliyye'de icrâ-yı fesâddan hâlî olmamalarıyla devleteyn beyninde münâza'a münkatı' olmayıp, nihâyet cild-i sânîde beyân olunduğu vechile Rusyalu Kırım ve levâhıkını gasb ettikten başka (238) Tiflis hanını dahi iğfal ve dâire-i himâyelerine idhal edip anın vâsıtasıyla bir taraftan İran hanlarını ve bir taraftan dahi Açıkbaş Hanı Saloman'ı celb ve teshîr etmek esbâbına teşebbüs eylediler. Devlet-i Aliyye ise Anadolu hudûdunun sûret-i emniyetini cebel-i Kafkas ahâlîsini celb ve istimâletle Rusya'ya karşı bir kuvvet tedârükü gördüğünden bir taraftan Çerkesleri ve bir taraftan dahi Dağıstan ahâlîsini ele almak tedbîrlerine teşebbüs olunarak Çerkesistan taraflarında epeyce bir güzel hal yapılmış ise de, vükelâ-yı asrın ittifâksızlığı hasebiyle maslahatın hamiyyetine göre sarf-ı himmet olunamayıp bâlâda beyân olunduğu vechile bu iş dahi nâ-tamâm bırakılmıştır. Berü tarafta dahi asâkir ve me'mûrînin ba'zı hârekât-ı nâmülâyimâneleri Açıkbaş'ın Rusyaluya meyletmesine sebeb olmuştur.

Ve egerçi Açıkbaş hâkimi olan Saloman bir merd-i bâlâ-pervâz olup, birden bire Rusyalu'ya inkıyâd etmemiş ise de, Rusya imparatoriçesi Katerina ve Ceneral Potemkin peyderpey hedâyâ irsâlinden hâlî olmayıp, husûsiyle bir kıt'a altun kemer ve tâc misillü hedâyâ-yı girân-bahânın te'âkubuyla nihâyet anın dahi bünyân-ı sebâtı mütezelzil olmağa başlayıp, bir müddet sonra fevt oldukta, oğlu David Han babasının âhır ömründe sapmış olduğu mesleğe sülûk ile Rusya himâyesine meyl etmiştir deyü ba'zı Avrupa târîhlerinde muharrerdir. İrekli Han'ın doksan yedi senesinde Rusyalu'ya keyfiyyet-i meyl ü teba'iyyeti mürûr eyledi. Bir sene sonra filvâki' Saloman dahi Rusya'ya ba'zı mertebe meyl göstermiş ve oğlu bütün bütün meyl etmiş idi. Ancak bizim târîhlerimize nazaran Rusya'ya meyl etmelerinde Devlet-i Aliyye ile olan mu'âmelelerinin dahi hayli dahli olmuştur. Nitekim vekāyi'-i âtiyeden ma'lûm ve müstebân olur.

Çünki bâlâda beyân olunduğu vechile bu esnâda Çeçen'de Mansûr nâmında biri sâhib-i hurûclukla zuhûr etmeğin, kabâil halkı cûş u hurûşa gelerek Rusya memâlikine ve Gürcistan'a ta'arruza başladıklarından, Rusyalular bess-i şekvâ edip bu keşmekeşle uğraşılırken bir taraftan dahi Lazlar ile Gürcüler beyninde ceng ü cidâl vukū' bularak başkaca bir dağdağa olmuştur. Şöyle ki: Vâsıf'ın doksan sekiz senesi vekāyi'i hılâlinde tahrîr ettiği üzere Çıldır Eyâletinde vâki' Acara ahâlîsi öteden berü batş u şiddet ve sebât ü cesâret ile mevsûf bir kavim olup, hem-hudûd oldukları Gürcistan'a câ-be-câ akın edegeldiklerinden sâlifü'z-zikr Saloman ara sıra Çıldır vâlîsine şikâyetnâmeler irsâliyle def'-i mazarratlarını recâ etmekten hâlî olmazdı. Lâkin kavm-i merkūmun bulundukları mahaller sa'b'ül-mesâlik olduğundan dâire-i zabt u rabta alınmaları emr-i düşvâr olduktan başka, ziyân u hasârları memâlik-i İslâmiyyeye âid olmadığından ve bey' ü şirâ-yı üserâ ile berü tarafca menfa'at tasavvur olunduğundan biraz da (239) iğmâz-ı ayn olunup, ancak vakt ü hâle nazaran Saloman'ın dahi ba'zı mertebe celb-i istimâleti matlûb olmaktan nâşî, Çıldır vâlîsi fakat sûret-i zâhirde Acara ahâlîsini tecâvüz ü ta'addîden men' ederdi. Ahâlî-i merkūmenin bu vaz'-ı hânmân-sûzlarına Saloman dilgîr ü muğberr olup ahz-ı intikām içün memâlik-i mahrûsaya ta'addî kasdında olduğu serhadlülerin ma'lûmu olıcak, Faş Muhâfızı Vezîr Ereğlili Halil Paşa'ya ve sâbıkā Gönye muhâfızı olup ol havâlînin kâffe-i hakāik u dekāikıne vukūf ve ma'lûmâtı olan mîr-i mîrandan

Abaza Mehmed Paşa'ya ifâde-i hâl edip, anlar dahi i'âne vü imdâd edeceklerini ta'ahhüd birle uzaktan fark olunabilecek bir nev' alâmet ile yek-dîgere i'lâm-ı hâl etmek ve Faş'tan top atmak misillü mukāveleler olunmuş idi. Acara ahâlîsi şecâ'at-i fıtriyyeleri hasebiyle düşmandan bir vechile yüz çeviremeyecekleri derkâr olduktan başka, böyle müteyakkızâne bulundukları Saloman tarafından haber alınmağla, Saloman anların üzerine şebihûn etmeğe cesâret edemeyerek Gönye muzâfâtından olan Çako kasabası üzerine gelmek tasavvurunda olduğu tahakkuk etmekle, ahâlî-i kasaba evlâd ü ıyal ve nefâis-i emvâllerini dağlara kaçırdıktan sonra, Saloman dahi bir hayli askerle doksan sekiz senesi cemâziyelâhıresinin on yedinci günü kasaba-i mezkûreye gelip, bulduğunu yağmâ ve memleketi ihrâk etmeğe tasaddî eyledikte, akdemce vaz' olunan alâmetler ile ve Faş Kal'ası'ndan toplar atılmağla etrâfa i'lân-ı keyfiyyet olundukta, civârda bulunan mücâhidîn ve ale'l-husûs birkaç yüz nefer şecâ'at ile Abaza Mehmed Paşa yetişip a'dâya mukābele ve bir dar mahalde güzergâhlarını kat' etmeleriyle, gerçi asâkiri münhezim ü perîşân ve Saloman'ın kethüdâsı maktûl olup, bu hezîmet-i fâhişeden Saloman kalben pek ziyâde müteessir ve münkesir olmağla, geçen doksan sekiz senesinde kahrından helâk olduğu Çıldır vâlîsi tarafından Dersa'âdet'e tahrîr olunmuş ve muhârebenin keyfiyyeti Faş muhâfızı tarafından tafsîl ve îzâh kılınmıştır.

Binâenaleyh Dersa'âdet'te müsâfireten mukīm olan Livanoğlu Keyhüsrev ve Açıkbaş hâkimi nasb olunmak üzre ol vakit Erzurum vâlîsi bulunan Canikli Hacı Ali Paşa tarafına irsâl ile makāmına i'kādı husûsu ana havâle kılınmış olduğundan, Ali Paşa dahi sekiz bin askerle kethüdâsını Keyhüsrev ma'iyyetine bi't-terfîk Açıkbaş'a göndermiş idi. Bu esnâda Tiflis'e dâir ehemmiyet verilecek ba'zı keyfiyyetler dahi vukū' bulmuştur. Şöyle ki: Tiflis hâkimi olan İrekli Han hayli vakitten berü diyâr-ı İran'a istîlâ fikrinde olduğu hâlde, ibtidâ Faş ve Batum'u zabt etmek dâ'iyesine düşmüş olduğu serhadlerde olan hükkâm ve zâbıtân taraflarından Der'aliyye'ye arz u inhâ olunmuş (240) ve Erzurum cânibinde Nezâret-i Umûr-ı Hudûd u Sügûr unvanıyla mukīm olan sâbıkā Kethüdâ-yı sadr-ı âlî el-Hâc Mustafa Efendi tarafına Çıldır vâlîsinin vârid olan kāimesinde İrekli Han zikr olunan garazını teshîl içün ba'zı va'adler ile Faş Kal'ası'nda mütemekkin olan bir şahs-ı müte'ayyini celb ettiği münderic bulunmuş olmaktan nâşî, ol havâlînin istihkâm ve takviyesi ve husûsiyle Faş ve Batum taraflarına birer mikdâr asker gönderilmesi Canikli Hacı Ali Paşa tarafına emr ü iş'âr olunmuş idi.

Müşârünileyhin buna dâir vârid olan cevâbnâmesinde İrekli Han'ın dimâğında sevdâ-yı bağy ü ta'addî olduğu vâki' ve tarafına celb ettiği şahsın keyfiyyeti şâyi' olmağla, tevfîr-i[87] mühimmât ü asâkir ile kılâ' ve hudûdun muhâfazası ehemm olup, ancak akçesiz ve ta'yînâtsız Faş ve sâir mahallere asker gönderildiği hâlde mukaddemâ gönderilmiş olan yamaklar misillü bunlar dahi sâbit olmayup perîşan olacakları ve akçe ile asker techîz olunacak olsa, sâir hudûd ve sügûrda olan asâkire sirâyet ederek taraf-ı mîrîye mûcib-i hasâr olacağı cihetlerde emr-i muhâfazanın semt-i sühûletini tasavvur ve tefahhus zımnında Gönye sükkânından olup kesret-i etbâ' vü havâşî ile şöhret-şi'âr olan Hacı Şahinzâde Osman Paşa'nın oğlu Mustafa Bey'i ihzâr ve ol havâlînin keyd-i düşmenden vikāyesi çâresini istihbâr ettikte, kendisine mîrimîrânlık ile bir mikdâr meblağ i'tâ buyurulduğu hâlde tiz elden beş yüz nefer cengâver asker ile Faş Kal'ası'na dâhil olup emr-i muhâfazaya ihtimâm edeceğini ve ol taraflarda olan nüfûzu hasebiyle hîn-i iktizâda etrâfdan dört beş bin âdem celb ve cem' ile a'dâya mukābele eyleyeceğini ta'ahhüd etmiş olduğu Ali Paşa tarafından arz u inhâ olunduğuna ve filvâki hâricden asker irsâl olunmaktan ise medâhil ve mehâric-i memleketi bilür, böyle yerlü asker kullanmak daha münâsib olacağına binâen, mûmâileyh Mustafa Bey'e doksan sekiz senesi receb-i şerîfinin on dördüncü günü mîrimîrânlık rütbesi tevcîhiyle on beş bin guruş i'tâ vü irsâl olunmuş ve İrekli Han'ın celb ettiği rivâyet kılınan şahs-ı sâlifü'z-zikrin hakīkat-ı hâli garazdan hâlî olarak teftîş ü tefahhus birle hakkında isnâd olunan hıyâneti sâbit olursa ahz ü habs ile keyfiyyetin Dersa'âdet'e bildirilmesi bâbında Faş Muhâfızı Vezîr Halil Paşa'ya hitâben ısdâr-ı fermân kılınmıştır.

Ber-minvâl-i meşrûh İrekli Han ile Rusyalu'nun ittifâk ve mu'âhedeleri îcâbınca Tiflis'te bulunan Rusya cenerali dahi bu esnâda İran ve Dağıstan hanlarına mektûblar gönderip mazmûnlarında, "Rusya Devleti Devlet-i Aliyye ile müceddeden akd-i sulh edip İrekli Hanı dahi ahdini (241) tecdîd ve oğullarını rehn tarîkıyla Rusya'ya irsâl ile müdde'âsını te'kîd etmiştir. Sizler dahi İrekli Han'a itâ'atle evlâd ü ekāribinizden birkaç kimseyi tarafına irsâl idesüz" deyü inhâ vü iş'âr etmekle, bu bârid ve muvahhiş haberden hânân-ı müşârünileyhim dilgîr ve müteneffir olmuşlar. Ancak el-yevm memâlik-i

[87] Metinde "tevkīr" şeklinde dizilmiş.

İran'da bir şâh-ı müstakill olmağla, İran hanlarından her biri taht-ı tasarruflarında olan memleketleri alâ hidetin alâ hiddetin zabt ile takayyüd edip, mukābele-i a'dâya ise bir hey'et-i ictima'iyye olmak lâzım geleceğinden cihet-i vahdet-i İslâmiyye muktezâsı üzere mücerred Devlet-i Aliyye'ye istinâden merkūm Rusya ceneralinin tahrîrâtına redd ile cevâb vermişler. Ve taraf-ı Devlet-i Aliyye'den kendilerine i'âne buyurulduğu takdîrce bir ferd kalıncaya dek mukābele-i a'dâda bezl-i cân edeceklerini arz ve beyân ma'rûzunda Devlet-i Aliyye'ye ma'rûzât ile mahsûs bir âdemlerini gönderip Çıldır vâlîsine geldikte o dahi merkūmu Dersa'âdet'e îsâl eylemiş idi.

Rusyalu Şahin Giray'ı âlet-i fesâd iderek Tataristan'a istîlâ ettiği misillü, Dağıstan ve Gürcistan'ı dahi İrekli Han'ı iğfâl ile zabt etmek da'iyesinde olduğu zâhir olup, bu sûrette ol tarafda bulunan bunca ehl-i İslâm'a i'âne şer'an farîzadan olduğu misillü, Rusyalunun ol havâlîye el uzatması mülkçe dahi Devlet-i Aliyye hakkında muzırr olacağından, belki hudûd-ı şarkıyye-i hakāniyyeyi bir tehlike hâline koyacağından bu bâbda bezl-i makdûr etmek her vechile Devlet-i Aliyye'ye göre lâzımeden olmak hasebiyle, serhadlerde bulunan vâlî ve muhâfız ve zâbıtler bu keyfiyyetten âgâh ve haberdâr kılınarak müteyakkızâne hareket etmeleri emr ü iş'âr buyurulmuş ve İran ve Dağıstan hanlarına dahi a'dânın bâdî-i emrde şîrîn ve encâm-ı kârda zehr-agîn olan sözlerine vücûd vermeyip ve Tatar ile Leh ahâlîsine ettiklerinden ibret alarak zinhâr bir vechile hud'a vü desîselerine aldanmayıp, îcâbında ittifâk-ı tâm ve kemâl-i ikdâm ile mukābelede sebât göstermeleri ve a'dâya İran ve Dağıstan havâlîsine uğratmamaları ve Devlet-i Aliyye her hâlde ve her vechile zümre-i muvahhidîne mu'în ü zahîr olacağı zemîninde evâmir-i aliyye ısdâr ve tisyâr olunup, celb ve istimâletleri zımnında her birine Sultan Ahmed ve Sultan Mahmud hazretlerinin zamânlarında vukū' bulan irsâlâta kıyâsen münâsib hediyeler gönderilmiştir.

Devlet-i Aliyye'nin bu teşebbüsâtı Rusya'nın kurduğu dolabın idâresine mâni' olacağı derkâr olup, bu esnâda Dağıstan ahâlîsinin dahi Tiflis tarafına ta'arruzları vukū' bulduğundan, Rusyalular bunu vesîle ederek şikâyete ibtidâr eylemişlerdir. Şöyle ki: Rusya elçisi reîs efendi ile mülâkāt edip Gürcistan tarafına ta'arruz olduğunu medâr-ı bahs (242) ettikte, reîs efendi mukābele birle, Gürcü ve Megril tâifeleri Devlet-i Aliyye'nin re'âyâsı olup, her devlet ise

tanzîm-i umûr-ı re'âyâsında müstakıl olmağla Rusyalu tarafından bunların istishâb olunması fuzûlî hareket kabîlindendir demiş ise de, keyfiyyet bir kerre de erbâb-ı şûrâ ile tezekkür olunmak lâzımeden idüğüne mebnî, üç dört gün sonra ya'nî yüz doksan dokuz senesi saferinin onuncu günü mes'ele-i Mısriyyeye dâir akd olunmuş olan meclis-i meşverette, "bu madde dahi dermiyân olunarak, Rusyalu'nun Gürcistan maddesine ahden müdâhaleye hakkı olmayıp, ancak ba'zı bâhâneler ile îrâd-ı kīl ü kāl edeceği cihetle, Rusya elçisinin ba'zı tarafların tahrîkâtıyla Dağıstan halkının Tiflis tarafına ta'arruzları ne ola yollu vâki olan suâline ne cevâb verilmek ve Açıkbaş maddesine ne denilmek münâsibdir?" deyü huzzârdan isticvâb olundukta, "Tiflis hanının Rusyaluya teba'iyyeti kat'â teslîm olunmayarak Devlet-i Aliyye re'âyâsı olan Gürcü tâifesine ve memâlik-i müslimîne ve bâhusûs hem-mezhebimiz olan Dağıstan halkına mâdem ki Tiflis hanı ta'arruz ve müdâhale etmeye, Devlet-i Aliyye dahi kadîmden berü cârî olan mu'âmelesini tağyîr etmez. Ve Megril tâifesi sâir re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye misillü olup âsâyişleri matlûb idüğüne mebnî, mukaddemâ nasb ve ik'ādı musammem olan Keyhüsrev'i kabûl etmedikleri hâlde ibrâm olunmayup, David'in nasbı matlûbları olursa, kadîmden olageldiği üzere ik'âd olunarak Devlet-i Aliyye tarafından yedine menşûr i'tâ olunur. Ve bunu dahi ahâlî istemedikleri sûrette diğerinin nasbına karâr verilir. Ve keyfiyyet bu husûsun tesviyesine me'mûr olan zevâta bu vechile beyân kılınur" deyü Rusya elçisine cevâb verilmek üzere ittifâk-ı ârâ ile karâr verilip, ol vechile îcâbı icrâ kılınmıştır.

Ancak Keyhüsrev maslahatına sûret verilmeyerek hükûmeti David Han zabt ettiği sırada Rusyalular ol havâlîde müdâhale-i umûra cüz'î vesîleler aramakta olduklarından, bu hâlden dahi istifâde ederek David Han'ı kendi taraflarına celb ve imâle etmişlerdir. Ve egerçi gerek İrekli Han ve gerek David Han memleketlerini Rusyaluya terk ve ferâğ etmeyip yalnız bir himâye tahtına girmişler ise de, Rusyalu bir yere bir kadarcık tırnak iliştirdikten sonra bir dahi pençesinden halâs bulmak ihtimâli olmadığından, ikisi dahi esâs-ı hükûmetlerini kendi elleriyle yıkmış oldular.

Lâkin Devlet-i Aliyye Kafkas ahâlîsini celb ile Rusya'ya karşı bir kuvvet tedârükü emel ve tasmîminde bulunduğu ve Açıkbaş hükûmeti memâlik-i mahrûsadan addolunduğu hâlde, orasını memâlik-i İslâmiyyeden hâric tutup

ve Acara serkeşlerinin mazarratlarına tekayyud (243) etmeyip de İrekli Han gibi David Han'ı dahi Rusyalu'ya dehâlete mecbûriyyet hâlinde bulundurmasında, ol vakitte bulunan vükelâ ve sâir me'mûrların taksîrât-ı vâkı'ası dahi afv olunamaz sûrette kabâhatdir. Her ne hâl ise, Rusyalular bütün Gürcistan'da el peydâ ederek İran'a dahi dest-dırâzlığa başlamışlar idi.

Çünki doksan üç senesi vekāyi'inde beyân olunduğu üzere, İran'da hükûmet-i Zendiyye'ye za'f ü fütûr gelip, taraf taraf hanlar zuhûr ile istiklâl dâ'iyesine düşmüş ve günden güne kesb-i kuvvet etmekte olan Ağa Muhammed Han'ın hükûmeti dahi henüz gereği gibi takarrur etmemiş olduğundan, memâlik-i İran karîn-i ihtilâl olmuş idi. Bu esnâda Zendiyye'den İran vekîli olan Ali Murad Han etrâf-ı İran'da olan hanların kuvvet ve severesini kesr ile kesb-i istiklâl etmek dâ'iyesine düşüp, Tiflis hanı vâsıtasıyla bu bâbda Rusyalu'dan isti'âne etmiş ve Rusyalu ise İran'a el uzatmağa vesîle aramakta olduğundan, ba'zı şerâit ile i'âneyi va'd eylemiş olup, hattâ Ali Murad Han tarafından sefâretle Rusya'ya gönderilmiş olan Mirza Muhammed'e Rusyalular bir mu'teber âdemlerini terfîkan ba'zı hedâyâyı girân-bahâ ile i'âde vü irsâl etmişler idi. Ancak Rusya sefîri Şîrâz'a vâsıl olmazdan mukaddem, Ali Murad Han'ın vefâtıyla Cafer Han'ın hükümrân-ı İran olduğu haberi kendüye vâsıl olmağla, edâ-yı sefâret etmeksizin Tiflis'e avdet eylemiştir.

İran hanlarından oldukca kuvvetli Devlet-i Aliyye'ye mâil olan Hoy Hanı Ahmed Han'ın işbu doksan dokuz senesi hılâlinde dîvân kâtibi ile Erzurum vâlisi bulunan Hacı Ali Paşa'ya irsâl ettiği mektûbunda, bu vukū'âtı bast ü beyân ettiktden sonra, Moskovlunun İranlular ile akd-i sulha rağbeti, hudûdlarına yakın ba'zı mahallere dest-res olmak ve ba'dehû Azerbaycan taraflarına asker ta'yîn ederek Lehlüye ettiği gadr ü hîleye kıyâsen hıtta-i İran'ı bi'l-külliyye istîlâ ve giderek memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye tecâvüz ü ta'addî ile mâ-fi'z-zamîrlerini icrâ etmek kasd-ı fâsidinden ibâret olduğunu tahrîr ve dîvân kâtibi dahi cihet-i vahdet-i İslâmiyye iktizâsınca İranlular'ın taraf-ı Devlet-i Aliyye'den himâye vü sıyânet olunmalarını niyâz ile, sıyânet olunmadıkları takdîrce hadd ü kıyâsdan hâric ehl-i İslâm'ın pâmâl-i a'dâ olacaklarını ve el-yevm Moskovlunun Tiflis'te vâfir âdemleri mevcûd olduğuna mukābeleten, taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi bir iki bin âdem ve top ve bir mikdâr mühimmât Ahmed Han tarafına gönderilir ve sâireden

imtiyâz içün kendisine bir rütbe verilir ise, cânib-i Devlet-i Aliyye'den böyle mültefet ü manzûr olduğu hâlde, ahâlî-i İran'a itmi'nân-ı kalb geleceğini ve a'dâ zuhûrunda Ahmed Han (244) dahi merdâne mukābele ve mübâreze edeceğini şifâhen takrîr etmiş olmağla, vukū'-ı hâli Ali Paşa Dersa'âdet'e inhâ vü iş'âr etmiştir.

Rusyalu'nun İran hakkında sû-i niyyeti mevâdd-ı ma'lûmeden olup, hattâ bundan akdem İran hanlarına tesliyetnâmeler ve Ahmed Han'a teşrîfât ve hedâyâ-yı mülûkâne gönderilerek i'âne va'd olunmuş ve bu va'din mehmâ-emken incâzı dahi lâzımeden bulunmuş olup, ancak kable'l-lüzûm asker gönderilmek ve pâye verilmek ba'zı mahzûru müstelzim olur mülâhazasına mebnî, şimdilik Ahmed Han'ı me'yûs etmemek içün yalnız top ve ba'zı mühimmâtı göndermek ve her hâlde vakt ü hâle göre ihtiyâtkârâne hareket eylemek bâbında Ali Paşa'ya emr-i âlî irsâl olunmuştur.

Bu sûretle İran ve Dağıstan hanları ile İrekli Han beyninde adâvet peydâ olarak, bu dahi Devlet-i Aliyye ile Rusyalular beyninde olan bürûdetin tezâyüdüne sebeb olmuştur. Şöyle ki: Halil Hamîd Paşa sadâretinde Çıldır Vâlîsi Süleyman Paşa'dan vârid olan tahrîrâtda, Tiflis Hanı İrekli Han'ın tarîk-ı cedîdi tevsî' vü ta'mîr ile üç bin Rusya askeri celb etmiş olduğu arz u inhâ olunmağla, İrekli Han'ın bilâd-ı İslâmiyye'ye hücûmu melhûz olmaktan nâşî Süleyman Paşa'nın rûz u şeb mütebassırâne hareket etmesi ve salâbet ü diyânet ve fart-ı şecâ'at ile şöhret-şi'âr olan ahâlî-i Dağıstan'ın hâtırları celb olunmak irâdesiyle ahâlî-i merkūmenin rüesâsına verilmek üzere Âstâne-i sa'âdetten tertîb olunmuş olan atâyâ-yı mülûkâne ve in'âmât-ı pâdişâhâne ile ahâlî-i mezkûreyi gazâ vü cihâda teşvîk zımnında ısdâr buyurulmuş olan evâmir-i aliyyeyi kendilerine îsâl ve ahâlî-i merkūmeden Çıldır tarafına vârid olan guzât ve mücâhidîni atâyâ ve ta'yînât ile taltîf edip de, lede'l-hâce i'mâl eylemesi husûsları Süleyman Paşa'ya emr ü fermân buyurulmuş olduğuna mebnî, o dahi ber-minvâl-i muharrer hareket etmekle tâife-i merkūme bu nevâziş ü iltifât ile mesrûr oldukları hâlde fevc fevc Çıldır diyârına vürûd ettiklerinde, iksâ vü iskânlarında dahi kusûr etmemiş ise de, tâife-i merkūme vakt-i merhûnun hulûlünü beklemeyerek an-asl me'lûf oldukları nehb ü gāret dâ'iyesiyle leyl ü nehâr bî-karâr olup, bunlara mümâna'at müşkil ve mute'azzir ve müsâ'ade sûreti göstermek dahi şurût-ı musâlahaya mugāyir olduğundan,

Süleyman Paşa bu iki sûret beyninde mütereddid ve mütehayyir olduğunu muahharen Dersa'âdet'e tahrîr ettiği esnâda Halil Hamîd Paşa azl olunup, Sadr-ı cedîd Ali Paşa dahi henüz Özi'den hareket etmek üzre bulunduğundan cevâbnâmesi Ali Paşa'nın Dersa'âdet'e gelmesine tevkîf olunmuş idi.

(245) Müte'âkıben Batum tarafından bir kıt'a sefîne gelip Çıldır ve Tiflis havâdisi alınmak içün kapudanı Bâbı'âlî'ye celb ve istintâk olundukta, Ahısha'da terâküm iden Lezgi tâifesinden ve o câniblerde bulunan ehl-i İslâm'dan beş bin mikdârı âdem birikip Nasârâ'nın kırmızı yumurta günlerinde Tiflis ülkesine azîmet ile bir hayli emvâl-i ganâim almışlar ise de, avdetlerinde güzergâhlarına a'dâ vâfir asker ve top vaz' etmiş olup, bağteten asâkir-i İslâmiyye üzerine hücûm etmeleri ile ehl-i İslâm'ın ba'zısı şehîd ve ba'zısı esîr ve birazı dahi kendülerin orada cereyân eden çaya atarak gark olup, bakıyyesi muhârebe ederek Ahısha'ya gelmiş olduklarını takrîr ve ba'zı taraflardan alınan havâdis dahi bu takrîri te'yîd edip, egerçi buna dâir Süleyman Paşa'dan henüz bir gûne iş'âr vukū' bulmamış olduğuna nazaran maddenin sıdk ü kizbe ihtimâli var ise de, Tiflis hanıyle Rusyalular'ın beyninde der-kâr olan ittifâk îcâbınca elçileri bu hâdiseyi suâlden hâlî olmayacağı cihetle, hakîkat-ı hâlî bilip de hasma cevâb hâzırlamak üzere keyfiyyet Süleyman Paşa'dan isti'lâm olunmağın, Süleyman Paşa'nın buna cevâben vârid olan tahrîrâtında, vukū'ât-ı sâbıkayı ve mukaddemki tahrîrâtının cevâbı ber-minvâl-i meşrûh teahhur etmiş olduğunu bast ve temhîd ettikten sonra, vâkı'a-i mezkûreyi bu vechile beyân ve iş'âr eylemiştir ki; "bu esnâda Çıldır hudûduna karîb olan kazâlarda mukīm Lezgi askerinden bin kadar ve Erzurum ve Kars havâlîsinde bulunan kapusuz ve Ekrâd makūlelerinden ve sâir emâkin ü esâmîsi mechûl eşhâsdan bir mikdâr süvârî nihânî ittihâd ederek izin ve ruhsatsız yek-dîgere iltihâk ile Tiflis ülkesine gidip, vâfir ganâim ve üserâ alarak, avdetlerinde zu'afâ-yı nâs ile emvâl ü eşyâyı ileri sevk edip harb ü darbe yarayanları âheste reftâr ile geriden gelirler iken, reh-güzerinde vâki bir ma'ber-i mazîkte Gürcü ve Rusya asâkiri toplarıyla pusuda bulunup ale'l-gafle emvâl ü üserâyı nakle me'mûr olan zu'afâ-yı kavm üzerine hücûm etmeleriyle tarafeynden muhârebeye mübâşeret olunup, ancak a'dânın kesretine binâen asâkir-i İslâmiyye'nın bir mikdârı şehîd ve birazı suya gark ve bir takımı dahi esîr olmuş ise de, esîr olanlarını a'dâ mahall-i ma'rekeye yakın Suram nam mahalle sevk eylediği esnâda, geriden gelen fırka-i İslâmiyye yetişip ve

cümlesi birden sell-i seyf ederek a'dâyı münhezim ve kırk elli kadarını esîr ettikten sonra, ma'ber-i mezkûrdan mürûr edip gelmişlerdir. Bu muhârebede ehl-i İslâm'ın mikdâr-ı zâyi'âtı Lezgiler'in ser-gerdesi olan şahısdan suâl olundukta, gerek Lezgi ve gerek sâir ecnâsdan telef ve esîr olanlar ancak kırk elli nefere bâliğ olduğunu beyân etmiştir. Ve asâkir-i muvazzafa-i şâhâneden bu muhârebede bir ferd bulunmamıştır. Âstâne-i (246) sa'âdetde şöhret bulan havâdis egerçi halecân-ı kulûba bâ'is olmuş ise de, neşr-i erâcîfe mübtelâ olan ba'zı zâhir-bînân-ı avâmın i'zâm-ı madde etmesinden neş'et edip, hattâ vak'a-i mezkûrenin hîn-i vukū'unda derhâl tafsîl-i mâ-cerâ olunmaması dahi umûr-ı cüz'iyyeden olmağla, arz ve takdîme tahammülü olmadığına mebnîdir. Ancak Lezgi tâifesinin sâir tavâif-i askeriyye gibi dâire-i intizâma idhâl ile zabt u rabtları müşkil olup, hulâsa-i fikr ü tedbîrleri nehb ü gāret olmağla câ-be-câ bu makūle evzâ'-ı müdhişeye tasaddî etmekten hâlî olmayacakları cihetle, bu hareketleri bir hâdise-i azîmeyi intâc etse gerektir.

Çıldır vâlîsinin bu tahrîrâtı üzerine keyfiyyet beyne'l-vükelâ tezekkür olunup, Tiflis hanının vaz' u hareketinden hissolunan sû-i niyyetine nazaran peyderpey Çıldır'a vürûd eden asâkir-i Dağıstan'ın tefrîkı ihtiyât kā'idesine mugāyir olduğu misillü, Rusyalu ile akd etmiş olduğu ahd-ı cedîde göre a'dâsı zuhûrunda Rusyalıların i'âne ve memâlikini muhâfaza etmeleri cümle-i şurûtlarından olup, asâkir-i Dağıstan'ın bu cihetle Tiflis ülkesine hücûmlarını Rusyalular Devlet-i Aliyye'ye isnâd ve nakz-ı ahd da'vâsını pîş-i nihâd edecekleri vârid-i hâtır olmağla, te'lîf-i cünûd ve hıfz-ı uhûd beyninde iki taraflı bir usûl ittihâz olunması karârgîr olarak, bu meâlde ta'lîmât ü tenbîhâtı hâvî Çıldır vâlîsine tahrîrât-ı sâmiye gönderilmiş idi. Bu aralıkta Rusya elçisi tâlib-i mukâleme olup, Neşâtâbâd'da reîs efendi ile mülâkāt ettikte, Tiflis hanı ile olan mu'âhedelerini tezkâr ve Çıldır vâlisi Dağıstanlılar'ı tahrîk ve Tiflis diyârına teslît etmekte olduğunu iş'âr ile lüzûm-ı azlini iddi'â ve tâife-i merkūmeyi Devlet-i Aliyye istishâb etmeyerek Tiflis diyârından def'-i mazarratlarını istid'â eyledikte, reîs efendi cevâba mübâderet edüp, "Lezgi tâifesi öteden berü Tiflis hanıyla muhârebe edegeldiklerinden, bu esnâda kemâ fi's-sâbık vukū' bulan muhârebelerini Çıldır vâlîsine isnâd etmek bî-ma'nâdır ve Tiflis hanı filasl tek durmayarak fursat buldukça Lezgiler'i urub yağmâ vü târâc ve İran ahâlîsini tazyîk ü iz'âc etmekten hâlî olmuyor. Husûsiyle Azerbaycan ülkesinde vâki' olan Gence memleketini hasr u tazyîk

etmekte olduğu mütahakkıktır. Hâlbuki gerek Dağıstan'da ve gerek İran'da mütemekkin olanlar ehl-i İslâm olduklarından, i'âneleri halîfe-i müslimîn olan pâdişâhımız hazretlerine lâzımdır" deyip bu vechile bir hayli mübâheseler cereyân ettikten sonra meclise hitâm verilmiş ve bunun üzerine Çıldır vâlîsine tekrâr şürût-ı musâlahaya mugāyir vaz' u hareketten ictinâb etmesi makām-ı sadâretten tahrîr olunmuş idi. Hâlbuki müte'âkıben Dağıstanlılar'ın Tiflis üzerine hareket etmiş olduklarına dâir Çıldır vâlîsinin bir kıt'a tahrîrâtı vârid olmuştur.

(247) Şöyle ki: İran'ın ba'zı mahallerini zabt etmek Rusyalular'ın aksây-ı emeli olmağla, buna dest-res olmak içün Tiflis hanını ele alıp ve ol dahi Rusyaluların hîle vü desîselerine aldanıp Rusya himâyetini kabûl ederek envâ'-ı mevâ'îd ü atâyâ ile Dağıstan ve Azerbaycan hanlarını dahi Rusya tarafına celb etmeye sarf-ı nakdîne-i iktidâr eylemiş ise de, zikr olunan hanlar ehl-i İslâm olduklarından ve Rusyalular'ın fesâd-ı niyyetini idrâk eylediklerinden aslâ ol tarafa iltifât etmeyerek kat'iyyen cevâb-ı red vermeleriyle Tiflis hanı celb ve istimâlet sûretlerinden me'yûs olup, Rusyalu'nun i'ânesiyle anları cebren ve harben dâire-i inkıyâda idhâl etmek esbâbına teşebbüs ettiğinden, anlar dahi Devlet-i Aliyye'ye ilticâ ve isti'âne ettiklerinde taraf-ı Devlet-i Aliyye'den dahi akdemce kendilerine va'd-i i'âne olunup, hattâ ba'zı mütehayyiz ve kârgüzârlarına evâmir-i aliyye ısdâr ve bâ-husûs Dağıstan ahâlîsine atâyâ-yı seniyye dahi tesyâr buyurulmuş ve keyfiyyet ol havâlîde bulunan vüzerâ-yı izâma bildirilmiş idi.

Dağıstanlılar ol havâlîde bulunan tavâifin en ziyâde cengâverleri olup, zâten gavgāya harîs ve hâhiş-ger oldukları hâlde a'dânın böyle azar azar diyâr-ı İslâmiyye'ye tahattîleri giderek kendilerine dahi sirâyet edeceğini cezm ettiklerinden ve Tiflis hanının kendilerine teklîf etmiş olduğu meyl-i itâ'at sûreti ırk-ı hamiyyetlerini tahrîk eylediğinden, bu mazarrat-ı melhûzeye âlet olan Tiflis hanını aralıktan ref' ü izâle etmek üzere cümlesi ahd ü mîsâk edip, en eşca' vü erşedleri olan Avar Hâkimi Ame Han umûm asâkir-i Dağıstan'a başbuğ olarak, mâh-ı hazîrânda yerlerinden hareket ve doğru Tiflis üzerine azîmet etmek üzere olduklarını Arabiyyü'l-ibâre bir kıt'a mektûblarıyla Çıldır vâlîsine ifâde ettiklerinde, "Tiflis hanı tarafından henüz memâlik-i İslâmiyye'ye tahattî ve tecâvüz vukū' bulmazdan mukaddem, berü taraftan harb ü

darba mübâşeret hasmın makāle vü i'tirâzına vesîle olacağı mülâhazasıyla vezîr-i müşârünileyh muzdarib olup, derhâl tavâif-i mezkûrenin başbuğuna hitâben, "ma'rûzâtımız ile mukaddemâ Âstâne'ye gönderdiğiniz Cengetay Hâkimi Ahmed Han irâde-i devlet ile avdet edinceye değin bulunduğunuz mahallerde meksiniz münâsibdir" deyü tahrîrât göndermiş olduğunu ve tahrîrât-ı mezkûre vâsıl olmazdan mukaddem, eğer tavâif-i mezkûre hareket etmiş bulunurlar iseler Çarutale nam mahalle nüzûl ile muhâbereden hâlî olmayacağını ve bu bâbda ne gûne hareket lâzım gelir ise emr ü fermâna muntazır idiğini bu kerre Çıldırvâlîsi Dersa'âdet'e arz u inhâ eyledikte, asâkir-i mezkûrenin musâlaha esnâsında Tiflis diyârına hücûmları münâsib (248) olmayacağından, i'âdeleri lâzım idiği vezîr-i müşârünileyhe tahrîr olunmak üzere iken, Dağıstanlılar'ın Kang nehrini ubûr ile Tiflis üzerine hücûm ettiklerine dâir Erzurum ve Çıldır vâlîlerinin tahrîrâtı vürûd edip, tafsîlâtı bu vechiledir ki; Dağıstanlılar nehr-i mezkûru ubûr ile bir yerde ârâm etmeyerek doğru Tiflis diyârına hücûm ettikleri hasebiyle, Tiflis hanı ve ma'iyyetinde olan Rusya sergerdesi mevcûd olan asker ve toplarını bi'l-istishâb mukābele etmek üzere Kahet taraflarına şitâb eylediklerinde, Dağıstanlılar'ın seyl gibi akıp geldiklerini müşâhede birle mukāvemet edemeyeceklerini cezm edip heman metîn ve müstahkem kal'alara tahassun etmeleriyle, Dağıstanlılar doğru Tiflis üzerine hücûm etmişler ise de, yanlarında teshîr-i kal'aya lâzım gelen top ve mühimmât bulunmadığından Tiflis kal'ası semtine uğramayarak hemen Tiflis kurbunda vâki' gümüş ma'denlerini zabt u teshîr fikriyle ol cânibe azîmet edip, mukābeleye duran a'dâyı hamle-i vâhidede istîsâl ü tedmîr ve ma'âdin-i mezkûreyi teshîr ve birçok nisvân ve sıbyânlarını esîr ettiklerinden başka, bir fırkası Tiflis'e dört sâ'at mesâfe olan Lori kal'asını hasr u tazyîka mübâşeret ettikte, ale's-seher kal'adan küllî Gürcü askeri çıkıp ve Dağıstanlılar'ın içine girip pençe pençeye geldikleri hâlde, tarafeynden i'mâl-i esliha-i cân-sitan olunarak pek şiddetli bir muhârebe vukū'a geldikten sonra, nihâyet Dağıstanlılar gālib ve muzaffer olmuşlardır. Bu muhârebede yalnız Dağıstanlılar'dan dört yüz mikdârı şehîd ve yedi yüz mikdârı mecrûh olup, a'dânın telefâtı ise ta'dâd ü ihsâdan hâricdir. Bu vak'a-i hâileden Tiflis hanı muzdaribü'l-hâl olmağla nefâis-i emvâlini Tahet kal'asına îsâl ile muhâfaza-i memleket zımnında askerini iktizâ eden mahallere vaz' ve ta'yîn etmiş ve kendisi bi'n-nefs Tiflis kal'asında muhâfazaya kıyâm eylemiş idi.

Dağıstanlılar dahi Tiflis kal'asını zabt u teshîr etmek dâ'iyesiyle Ahalkelek sahrâsında istikrâr ve Çıldır vâlîsine top ve mühimmât gönderilmesi içün pey-der-pey haberler göndermeye ibtidâr ettiklerinde, Çıldır vâlîsi telâş edip, böyle devletin izn ü ruhsatı olmaksızın Tiflis'e hücûmları sebebiyle kendisi muâheze olunmaktan havf ederek, bi'n-nefs Çıldır'dan hareket ve, "ol sahrâya azîmet edin, eyyâm-i şitâ takarrub etti. Kal'anın teshîri ise vakte muhtâcdır. Ve Tiflis'in fethi el-hâletü hâzihî Devlet-i Aliyye'nin murâdı olmamağla şimdilik vatanlarınıza avdetiniz münâsibtir" deyü her ne kadar iknâ'a çalışmış ise de kârger olmayıp, "eyyâm-ı şitânın te'âkubu ve hasta ve mecrûhlarımızın kesreti hasebiyle diyârımıza avdetimiz müşkildir. Bu sene imâmü'l-müslimînin memleketinde kışlarız" deyü ısrâr etmişler. Bu sûrette (249) ise fukarâ ve zu'afâ pâ-zede-i hasâr olacağından başka memâlik-i pâdişâhîde zehâire kıllet ve havâic-i zarûriyyeye nedret gelerek meşakkat çekileceği derkâr olmağla, her ne hâl ise vâlî-i müşârünileyh tarafından ba'zı hedâyâ ve hıl'atler verilerek sergerdeleri beynine tefrika bırakılıp Akkuşa kadısı ve Çartale rüesâsı dört beş bin askerle müfârakat ve vilâyetlerine avdet eylemişler.

Ammâ Ame Han ve Ali Sultan mücâb ve mülzem olmayıp, ancak hezâr zahmetle memâlik-i hâkānîden tebâ'ud ettirilerek Tiflis ve Açıkbaş hudûdunda vâki' Dahan nâm Gürcü kal'asının feth ü teshîri niyyetiyle heman oldukları mahalden hareket ve kemâl-i sür'atle ol cânibe azîmet etmiş olmalarıyla, "şimdiye kadar kal'a-i mezkûreyi feth etmiş olmaları ağleb-i ihtimâldir. Ve Tiflis hanının güzîde askeri müteferrik olup, bu sûretle kendüye za'f ü telâş ârız olmağla, Tiflis re'âyâsı Revan ve Karabağ taraflarına dağılıp gitmişler. Ve dört bin hâneden mütecâvizi Kars hudûduna nakl etmiş ise de, hayvânâtlarını ol havâlîde bulunan aşîretler gasb u gāret ettiklerinde, orada dahi duramayup Kars hudûdundan hareketle Çıldır tarafına gelmişlerdir" deyü Çıldır vâlîsi ifâde-i hâl ile bu yıl külliyyetlü masârife dûçâr olduğundan, taraf-ı devletden külliyetlüce isti'âne etmiş ise de, hazînenin muzâyakasına nazaran matlûbuna tamâmiyle müsâ'ade mümkin olmayarak, hemen şimdilik sadrıa'zam bulunan Ali Paşa tarafından olmak üzere kendüye beş bin guruş nakden harclık ve bir mikdâr elbise ve bu husûsa dâir Rusya elçisiyle vâki' olan mükâlemenin sûreti ve şurût-ı musâlahanın muhâfazasıyla beraber asâkire Dağıstan'ın tenfîr ve tebrîd olunmamaları tenbîhâtını hâvî emr-i âlî gönderilmiş idi.

Müte'âkıben Çıldır vâlîsinin bir kıt'a tahrîrâtı gelip, mazmûnunda "bundan akdem memâlik-i hâkāniyyeden ihrâc ve i'âde kılınan Avar Hâkimi Ame Han ve Ali Paşa hılâl-i tarîkta vâki' Dahan kal'asını muhâsara birle feth ü teshîr ve derûnunda bulunan a'dâyı kahr ü tedmîr etmişler ise de, muktezây-ı kā'ide-i harb üzere kendülerinin dahi pek çok yaralıları olup, memleketlerine îsâl etmek muhâl olduktan başka mevsim-i şitâ hulûl ettiğinden ve Rusya ve Gürcü askerleri toplarıyla yolları sedd ettiklerinden, zarûrî avdet ile bahâra dek müsâfireten ikāmet istid'âsında olduklarını ve asâkir-i mezkûrenin tard u teb'îdleri müşkil olup, ancak bu kadar asâkirin müddet-i medîde ikāmetlerine dahi serhad re'âyâsının tahammül edemeyeceklerini arz ve inhâ etmiş olduğundan, keyfiyyet yine erbâb-ı şûrâ beyninde tezekkür olundukta, bahâra kadar ikāmetleri tensîb olunup, fakat fukarâya (250) bâr-ı gîrân olmamak içün şimdilik Erzurum vâlîsinin Darbhâne'ye olan düyûnundan elli bin guruş havâle olunarak üç beş gün zarfında irsâl ü îsâli zımnında Çıldır vâlîsine emr-i âlî gönderilmiştir.

Bundan sonra Ali Paşa azl ile Yusuf Paşa sadârete geldikte, bin iki yüz senesi evâsıtında yine Çıldır vâlîsinin bir kıt'a mektûbu gelip, Dağıstan askerinin bundan akdem Tiflis Eyâletine hücûmları Rusyalu'ya mün'akis oldukta, bu vukū'ât serhadlerde olan me'mûrîn-i Devlet-i Aliyye'nin müsâmaha ve tahrîklerine haml ile Tiflis'e top ve asker tertîb etmiş olduğu arz u inhâ olunmuş ve Fransa'nın Petersburg'da mukīm elçisinden Dersa'âdet'te mukīm olan elçisine bu esnâda vârid olan kâğıdda, sefîr-i mûmâileyh Rusyalular'ın Tiflis cânibine top ve asker gönderdiklerini hissedip derhâl Rusya başvekîli ile mülâkāt ederek Devlet-i Aliyye ile musâlaha üzere iken, Tiflis cânibine asker ve mühimmât irsâli neden lâzım geldiğini suâl ettikte, baş vekîl "aslı yoktur" deyü sefîr-i mûmâileyhten maddeyi ketm eylediği yazılmış olduğundan ve Rusyalu'nun evzâ' ü harekât-ı kadîmesine nazaran mütebassırâne hareket ile ihtiyâta ri'âyet olunmak lâzım geldiğinden, derhâl Çıldır vâlîsine ve ol havâlîde olan aşâir ü kabâile ve Erzurum vâlîsine evâmir-i aliyye yazılarak Çıldır vâlîsinin eyâlet-i mezkûreden dört bin asker tertîbi ile âmâde bulunması ve Erzurum vâlîsi müteyakkızâne bulunarak memâlik-i hâkāniyyeye taraf-ı a'dâdan tecâvüz ü tahattî vukū bulacak olur ise hemen Erzurum'dan hareket ve me'mûrlar ile muhâbere eyleyerek def'-i mazarrat-ı a'dâya gayret eylemesi emr ü fermân buyuruldu. Ve Kastamonu Müteselli-

mi Altıkulaçzâde eğer beş yüz nefer piyâde ile Batum kal'asını muhâfazaya ta'ahhüd edecek olur ise uhdesine kapucubaşılık ihsân buyurulacağı siyâkında kendüye tahrîrât-ı mahsûsa gönderildi. Ve Faş kal'asının muhâfazası içün Trabzon havâlîsinden beş yüz nefer piyâde techîz olunup, lede'l-iktizâ asâkire verilmek içün bundan akdem cem' olunan zahîreden mâ'adâ dahi bu def'a bir mikdâr zahîre tertîb ile mecma-i asâkire irsâl olundu. Ve ol-havâlîde vâki' olan kal'alar neferâtının bir senelik mevâcibleri nakid hükmünde olan Erzurum gümrüğü mâlından havâle kılındı.

Rusyalular, Dağıstanlılar'ın bu harekâtını Çıldır vâlîsinin tahrîkâtına isnâd ile geçen seneden berü azlini istid'â edip, şöyle ki: Rusyalular Tiflis hanını erkân-ı devletlerinden ve memâlikini zamâim-i memleketlerinden addetmeleriyle vukū' bulan zarar u hasârı kendülerine âid olacağından, Çıldır vâlîsinin te'dîbinde iğmâz-ı ayn olunduğu hâlde mukābeleten anlar (251) dahi Çıldır Eyâletine hücûm edeceklerini Rusya elçisi mukâlemelerin birinde reîsülküttâb olan Atâullah Beyefendi'ye telmîh eyledi ve bu zemînde bir kıt'a takrîr dahi vermiş idi. Mükâleme meclisinde Atâullah Beyefendi dahi buna mukābele edip, "gerek Çıldır vâlîsinin ve gerek sâir hudûd muhâfızlarının şurût-ı musâlahaya mugāyir vaz' u hareketleri vukū'unda âharın sevk ve ilkāsına hâcet messetmeksizin te'dîb ve muâhezede Devlet-i Aliyye tecvîz-i tereddüd etmez. Ammâ Dağıstanlılar ile Gürcüler beyninde husûmet şimdi peydâ olmuş bir madde olmayarak, bunlar öteden berü birbirini urup yağmâ etmekten hâlî olmamışlardır. Ve Rusyalular'ın Tiflis hakkında ettikleri himâyet da'vâsını Devlet-i Aliyye teslîm ve kabûl etmez. Ammâ bi'l-farz Rusyalular kibir ve gurûrlarından nâs-ı âharın memleketinde vâki' olan fitneyi bahâne ederek hücûm edecek olurlar ise, Devlet-i Aliyye dahi mukābele bi'l-misil kā'idesine ri'âyet edüp, bu takdîrce nakz-ı ahd nakīsası Rusyalu'dan zuhûr ederek beyne'd-düvel ma'yûb u mezmûm olur. Ve evvel ve âhır nakz-ı ahd edenlerin âkıbet-i umûrları vahîm olagelmiştir" deyüp, bu meâlde Rusya elçisine bir kıt'a takrîr dahi verilmiştir. Ancak Rusyalu'nun işbu hücûm maddesini fi'ile çıkarması veyâhûd Dağıstan ahâlîsini dahi kavm-i Tatar gibi evvel emirde ba'zı mevâ'îd ile firîb ile celb edüp de sonra dâr ve diyârlarını gasb etmesi vâridât-ı hâtırdan ve tecribesi sebkat etmiş mevâddan olmak hasebiyle, işbu bin iki yüz senesi evâhırında tahrîrât-ı sâmiye ile Dağıstan ahâlîsine iş'âr-ı keyfiyyet olunmuş. Ve celb ü istimâletleri zımnında

rüesâlarına atâyâ-yı mülûkâne irsâl kılınmış ve serhad me'mûrları dahi âgâh ve müteyakkız bulunmak içün cümlesine müceddeden tenbîhâtı hâvî evâmir-i aliyye gönderilmiştir. Bundan sonra Rusyalular Gürcistan maddesini ser-rişte-i şikâyet ederek, bunun üzerine Rusya elçisi ile hayli münâkaşalar vukū bulup, zîrde beyân olunacağı vechile i'lân-ı harbin başlıca bir sebebi işbu Gürcistan mes'elesi olmuştur ki, Rusyalular ol tarafta olan tecâvüzât ü tahattiyâtın ref'iyle üserânın reddi ve fi-mâ-ba'd alınıp satılmaması da'vâsında olup, Devlet-i Aliyye ise ibtidâ Rusyalular'ın İrekli Han hakkında iddi'â ettikleri himâye kazıyyesini teslîm ve kabûl etmediğinden, münâza'a kat' olunamayıp nihâyet şimşîr-i tîz-te'sîrin hükm-i kat'îsine havâle olunmuştur.

Vekāyi'-i Şettâ

Elhamdü lillâhi Rabbi'l Âlemîn âyet-i kerîmesiyle *zahru'd-dîn* terkîbinin bi-hisâbi'l-cümel bin iki yüz senesi adedine tevâfuk etmesiyle, sene-i mezkûre hulûlünde tefe'ülen Vâsıf Efendi terkîb-i mezkûru mezc ile şu kıt'a-i latîfeyi nazm etmiş idi.

(252) Kıt'a

Tîgü'l-İslâm ile bi-avnillâh
Kat' olur Şâh-ı düşmenin bîhı
Bu nevîn-i sâl-i ferruhun zîrâ
Zahru'd-dîn geldi târîhi

İşbu sene-i cedîde muharremü'l-harâmın evâilinde *Mutavvel*'in Elfün es-sânî âh ibâresinden ders gösterilerek ru'us imtihânı icrâ olunup, altmıştan ziyâde mülâzımlar bi'l-istihkāk müderris oldılar. A'lâ okuyanlardan biri meşhûr Çarşanbevî Mehmed Efendi idi ki, muahharan ders vekîli ve daha sonraları sudûrdan olmuştur.

Karaman Eyâletine mülhak Beyşehri Sancağı'nda Bozkır ve Niğde sancağında bereketlü ma'denleri birkaç sene mukaddem zuhûr edip, o mevsimde ricâl-i devletten ba'zıları i'mâllerini tervîc etmekle, teshîlen li'l-maslaha civârda vâki' ba'zı kurâ zikr olunan ma'denlere rabt u ilhâk olunarak birer ma'den emîni nasb ile hâsılât-ı cüz'iyye ahz olunurdu. Ancak bu takrîble

ol karyeler ahâlîsi zirâ'atten mahrûm kaldıklarından başka tekâlîf-i şâkkaya dûçâr olmalarıyla, kendülerinden zarûrî ba'zı harekât-ı isyâniyye hissolunmağa başladı. Binâenaleyh zikr olunan ma'denlerin i'mâli ilgā olunarak mezkûr karyeler dahi evvelki hâllerine redd ü ircâ' ile fukarâ ve zu'afânın sûret-i âsâyiş ü refâhları istihsâl olundu. Müverrih Vâsıf Efendi bu vukū'âtı beyân ettikten sonra "sâniha-i mübeşşire" deyü bir fıkra tahrîr etmiştir. Hulâsası bu ki; Rumeli vâlîleri Kudûmiyye nâmıyla eyâlet-i mezkûreye iki yüz elli kese akçe tarh edegeldiğinden ve bunu vesîle ederek kuzât ve a'yân dahi kendüleri için meblağ-ı mezkûrun bir mislini ilâve eylediklerinden, her vâlî Rumeli eyâletine müstevlî oldukça, fukarâ-yı memleket beş yüz kese tecrîm olunmakta olduklarını ba'zı hayırhâhlar Muhsinzâde merhûma ordu-yı hümâyunda bi'l-iş'âr *şerrü'l-umûr muhdesâtühâ*[88] mefhûmuna mâ-sadak olan işbu Kudûmiyye beliyyesinin fukarâ üzerinden ref'i bâ'is-i nusret olacağını ihtâr ettiklerinde, merhûm-i müşârünileyh bu nasîhat-ı nâfi'ayı bilâ-tereddüd kabûl ederek derhâl Kudûmiyye'nin ref'iyle takayyüd edip, hattâ o mevsimde Rumeli vâlîsi bulunan Müderris Osman Paşa nakd-gîrân-ı asra ba'zı şeyler va'd ile zulmiyye-i mezkûrenin bekāsını iltizâm etmiş iken, sadr-ı müşârünileyh tarafından sebât gösterilerek Kudûmiyye-i mezkûrenin ref'i akībinde Silistre fütûhâtı gibi bir nusret-i gaybiyye zuhûra gelmiş idi. Bu ma'âdin-i muhdesenin ref'iyle dahi etrâf ü eknâfta baş kaldıran eşkıyânın kesr-i savlet ve def'-i mazarratları ve bâ-husûs pîrâmen-güzâr-ı gülzâr-ı saltanat olan hâr-ı zâr-ı a'dânın eşi'a-i (253) süyûf-i müslimîn ile sûziş-pezîr-i in'idâm ü izmihlâl olmaları eltâf-ı İlâhiyye'den me'mûl ü muntazardır. Vâsıf'ın hulâsa-i tahrîrâtı hitâm buldu.

Mezâlimin ref'i ne derecelerde câlib-i nusret-i gaybiyye ve mûcib-i te'yîdât-ı İlâhiyye olduğu müsellemâttandır. Fakat ma'den i'mâlini Kudûmiyye gibi bir zulm-i sarîha kıyâs nice kābil olabilir! Filvâki' ol vakitlerin âdât-ı kabîhasından olan angarya ma'den i'mâlinde dahi icrâ olunduğu hâlde fukarâ hakkında bir zulm-i sarîh olur; ancak bundan ma'denin ref'i îcâb etmeyip belki angaryanın def'i lâzım gelirdi. Zîrâ ol havâlîde zirâ'at etmeyip de boş gezen pek çok kimseler olduğu ve ehl-i zirâ'at olanlar dahi senenin pek çok vakitlerinde boş durdukları ma'lûm. Ve hâlbuki ma'mûriyyet denilen şey

[88] İşlerin en kötüsü yeni başa gelendir.

bundan akdem beyân ettiğimiz vechile ahâlînin elleri emeği olarak ahâlî ne kadar zîyâde işlettirilir ise ol kadar memlekete ma'mûriyyet ve ahâlîsine servet ve miknet geleceği emr-i meczûm olup, bu ma'denler dahi zulüm tarîkıyla olmayarak böyle işlettirildiği hâlde ahâlî dâimü'l-evkât işten hâlî olmamış ve elleri emeği olan hâsılâtın mukābilinde oralara bi't-tab' gelip de devr edecek akçe mûcib-i servet ü ma'mûriyyet olmuş olur. Ve bu ma'mûriyyetten hazîne-i devlet külliyetlü istifâde eyler. Ve devletçe vâridât-ı sahîha işte bu misillü şeylerdir. Binâenaleyh bu keyfiyyetin cihet-i mazarratını def' etmek lâzım gelirken, külliyyen ref' etmeleri bî-ma'nâ olup, ya odur ki âdât-ı gayr-ı müstahsenelerinden olduğu vechile birinin kurduğu binâyı diğerleri ikmâl etmek lâzım iken, icrâ-yı garaz zımnında esâsından yıkmışlardır. Ve yâhûd nefislerini düşünmekten menâfi-i mülkiyye düşünmeye vakit bulamamışlardır. Bir ma'denin i'mâl ve adem-i i'mâlinde tevakkuf olunacak yeri ol ma'denin zenginliği bahsidir ki, i'mâli sûretinde amelesinin masârifini verdikten sonra, fazla temettu' bırakmak lâzım gelür. Ve devlet ve milletçe fâidesi bu sûrette olur. Ammâ eğer hâsılâtı masârifini korutmaz ise i'mâlinde fâide olmayıp ve angarya dahi Kudûmiyye mesâbesinde bir zulm-i sarîh olup, bu sûrette terki lâzım gelir. Lâkin buralarının fark ve temyîzi ve ma'denin fâide-bahş olacak sûrette i'mâl ettirilmesi bu fence ma'lûmâta tevakkuf eyler. Bunun üzerine mukaddem ve muahhar pek çok kitâblar te'lîf olunmuş olup, ancak *tezâyüdü'l-ulûm bi-telâhukı'l-efkâr*[89] kā'idesince ma'den bahsi şimdi mustakıl ve cesîm bir fen olarak ehil ve erbâbı çoktur ve buna dâir burada bahs etmeye hâcet yoktur. Fakat Vâsıf Efendi vazîfeden hâric olduğu halde, bu makāmda hakīkat-ı ma'dene dâir bahsetmiş olduğundan ve eslâfımız olan müverrihîne teba'iyyet dâ'iyesi ise ba'zan pergâr-ı hâme-i fakīri (254) dâire-i maksad ve vazîfeden taşra çıkarageldiğinden, bu makāmda kudemâ-yı hükemânın ma'deniyyât hakkında olan ba'zı mütâla'alarının ber-vech-i âtî beyânına ibtidâr olundu.

Ma'denin Hakīkati ve İ'mâlinin Evveliyyâtı

Kudemâ-yı hükemânın ekser-i muhakkikīni altun, gümüş, bakır, temür, kurşun, kalay, civa ma'denlerinin cinsleri müttehid ve nev' ve hakīkatleri

[89] İlimlerin artması fikirlerin bir araya gelmesi iledir.

yek-dîgere muhâlif ve mübâyindir derler. Ve ba'zılar dahi ma'den-i mezkûrenin nev' ve hakīkatleri müttehid olup, avârız hasebiyle muhteliflerdir deyü iddi'â ederler. Ve çünki hükûmetce kalb-i hakāik muhâl olduğundan kavl-i evvele göre fen ve san'atla altun ve gümüş yapmak mümkin olamayup, binâenaleyh Ebû Ali bin Sînâ gibi bu kavle kāil olan hükemâ altun ve gümüş yapmak ma'nâsınca olan ilm-i kimyâyı inkâr ve ibtâl etmişlerdir. Ammâ kavl-i sânîye zâhib olanlar indinde ma'âdin-i mezkûrenin yek-dîgere inkılâbı mümkin olmağla bunun çâre ve ilâcını teftîşe ibtidâr ettiklerinden, bu sûrette ameliyyât-ı kimyâviyye ile altun ve gümüş yapmak san'atından ibâret olan fenn-i kimyâ zuhûr ederek, buna dâir pek çok kitâblar yazılmış ve nice kimseler bunu tecribe sevdâsıyla hazîneler telef ederek müflis olmuştur. Ve bu mesleğe sülûk edenler, bunun vukū'unu da'vâ edip sûret-i imkânını isbât bahsinde böyle derler ki; filasl rahm-i ma'den olan ka'r-ı arzda heyûlâ-yı ma'deniyyet sûret-i kemâliyyesi olan zehebiyyet kesb etmek üzere tevellüd edip dühûr-i mütetâvilede neşv ü nemâ bulur ve mizâcına muvâfık derece-i harâretle zeheb olur ve eğer mevki'in harâreti i'tidâl-i matlûb derecesinde olmaz ise i'tidâl-i mizâc-ı ma'denîden inhirâfına göre harâret ve yübûset ve bürûdet ve rutûbetin ifrât ve tefrîti gibi bir ârıza sebebi ile kemâle vâsıl olamayıp ve zehebiyyet derecesini bulamayup gümüş yahud kalay veya sâir bir ma'den olur. Şöyle ki: Derece-i harâretin tenâkus ya tezâyüdü cihetiyle olan inhirâfına göre ya adem-i nazc veyâhûd şiddet-i ihtirâk sebebiyle zâten müsta'idd olduğu kemâline erişemeyip bürûdet-i mu'tedile müstevlî olur ise fıdda olur. Ve bürûdet ve yübûset-i müfrita ile kurşun olur. Ve kesret-i rutûbet-i deheniyyeye ihtirâk-ı harâret müstevlî olursa nühâs olur. Ve hâkezâ bu makūle i'tidâle mugāyir avârız-ı târiye sebebiyle türlü türlü sûretlere girip, hadîd ve kalay ve civa olur. Bu sûrette altun ve gümüş cevf-i ma'dende harâret-i tabî'iyye ile tekevvün ettiği gibi, sınâ'at-i hikemiyye ile dahi vücûda gelebilir. Zîrâ ebdân-ı hayvâniyyede sınâ'at-i tıbbiyye ile gûnâgûn tasarrufât olunup, ârız olan envâ-yı maraz ref' ü izâle ve nebâtâtta felâhat-nâme kā'idesi üzere aşı vesâir gûne terbiye ile ezhâr ü eşcâr ve esmâr (255) bir hâlden dîger hâle nakl ve ihâle olunuyor. Bunun gibi ma'den-i nâkısa dahi ilâc olunarak tekevvünde inhirâf-ı mevki hasebiyle ârız olan illeti izâle birle sûret-i kemâliyyesini buldurmak mümkin olur ve esrâr-ı hikmete ve muhâkemât-ı tabî'ata müte'allık müdâvât ü tedbîrât bu kâr-hâne-i kevn ü fesâdda vâki'dir. Nitekim decâcenin harâret-i hâdınasıyla beyzadan

decâce peydâ olmak fi'l-i tabî'î iken, diyâr-ı Mısriyye'de fırınlar içinde decâce peydâ ettikleri fi'l-i tabî'iyye şebîh bir fi'l-i sınâ'îdir. Ma'âdinde dahi fi'l-i tabî'î ile mütekevvin olan zeheb ve fıdda fi'l-i sınâ'î ile dahi vücûda gelmek kābildir. Ve Mübdi'-i acâyib-i tekâvîn ü mevâlîd te'âlâ şânühü ani't-tanzîr ve't-taklîd hazretleri zeheb ve fıdda olmağa müsta'idd olan madde-i tâhireyi ve anı tedbîr ü tekmîl eden madde-i fâ'ileyi ma'âdin beyninde ala-ekmeli'l-vücûh halk ve îcâd edip, fi'l-i tabî'îye muhâkât ile zaman-ı kalîlde ma'den-i nâkısın illet-i noksânını izâle edecek ilâcı havâss-ı ibâdına bildirmiştir ki, buna "iksîr" tesmiye olunur. Ve cemî'-i fünûn-i hikemiyye mukaddemât kabîlinden olup semere ve netîcesi bu san'attır ki fenn-i kimyâ denilir.

Bu fırkanın hulâsa-i edillesi bunlar olup, sıhhati teslîm olunsa bu san'atın imkânını isbât eder. Ammâ anlar vukū'unu dahi da'vâ ve gûyâ beynlerinde bir sır olduğunu iddi'â edip bu fende nesren ve nazmen yazdıkları kitâblar elgāz ve ta'miye sûretinde olmağla birinden hakīkat-ı madde istifâde olunamaz. Ve bu san'atın vukū' ve sıhhatine dâir nakl ve rivâyet olunagelen ba'zı hikâyât-ı gayr-ı mevsûkadan başka bir delîl bulunamaz. Kavl-i evvele zâhib olanların ekseri ise, bu san'atı muhâl gördüklerinden bu rivâyâta asla ihâle-i sem' ü i'tibâr etmezler. Ve ba'zıları dahi bu rivâyâtı cerh etmeyip ancak sihir ile olmuştur, zîrâ kalb-i hakāyık bir fen ve san'atla mümkin olmayıp, ancak kuvve-i rûhâniyye ile olabilir derler. Ve bu ma'nâca olan kimyâgerlere sâhir nazariyle bakarlar. Her ne hâl ise, bu zu'mda olanlar san'at-ı mezkûrenin sıhhatini iddi'â ederler. *Lâmiyyetül-acem* sâhibi Tuğrâyî dahi bu da'vâda idi ve nice kimseler buna birçok emekler sarf edip hâib ü hâsir kalmışlardır. Fakat böyle uğraşmalarıyla eczâ-yı mütenevvi'anın yek-dîgerle keyfiyyet-i imtizâcından bahseden asl-ı fenn-i kimyânın kemâle gelmesine sebep olmuşlardır ki, el-hâletü hâzihî ber-minvâl-i muharrer başlu ve gāyet fâideli bir fenn-i azîmdir.

Evveliyyât kitâblarında yazıldığı üzere, ibtidâ ahcârı yakup filizât-ı ma'deniyyeyi istihrâc etmek Cemşîd'in îcâdı ola. Ba'zılar Ferîdun'a ve ba'zıları İdris aleyhisselâma nisbet etmişlerdir. Ve ba'zıları demiştir ki, ma'âdin-i seb'a vücûd-ı arz ile mevcûd olup, dâimâ neşv ü nemâdadır ve arzdan istihrâcı dahi Hazreti Adem aleyhisselâm vaktinde olmak lâzım gelir. Ve ba'de't-Tûfân Yafes bin Nuh aleyhisselâm ma'âdini istihrâc ile darb-ı sikke ettiği tevârîh-i kudemâda mastûrdur. Biz yine sadede gelelim.

(256) Seksen sekiz târîhinde vefât eden Cafer Paşa'nın terekesinden alınıp mîrî içün zabt olunan sefâinden "Murg-i Bahrî" nâm otuz yedi zirâ' fırkateyn techîz ile Hasan Kapudan'ın kumandasına verilerek bahârda sefâin-i sâire ile beraber Akdeniz'e çıkarılmıştı. Donanma-yı humâyûndan dûr olarak İstanköy verâsında vâki' Amorgos adası açığında fırtınaya tesâdüf edip ve gāyet eski olduğundan şiddet-i telâtuma dayanamayıp başındaki arslan sûreti iki parça olarak ve bir parçası denize düşerek, diğer parçası mu'allak kaldıkta deryâ ahvâline vâkıf olanlardan ba'zılar ol mu'allak parçanın dahi koparılıp atılmasını ihtâr etmişler ise de Hasan Kapudan gece karanlığı mündefi' ve rüzgâr münkatı' oldukta mahalline vaz' olunmasını münâsib görüp, bu sûretle zikr olunan parça denize mümâss olarak sabâha dek taht-ı sefîneyi döğmekle sefînede fürceler açıp, ol fürcelerden su dolup sefîne ile beraber kapudan ve mülâzım ve neferât gark olmuşlar; fakat güverte üzerinde olan köşk, hey'etiyle gemiden ayrılarak dalgalar ile sâhile çıkmış ve üzerinde bulunan yedi sekiz nefer kalyoncu dahi bu sûretle halâs bulmuşlardır.

Sultan Ahmed Han-ı Sâlis hazretlerinin bin yüz otuz beş târîhinde müceddeden binâ buyurmuş oldukları bendler mürûr-i zamân ile rahnedâr olarak vakt-ı hâcetde su sıkıntısı çekilmeğe başladığından ve bend-i kebîr ve çifte havuzlar üzerinde mebnî olan kasırlar harâbe-müşrif olduklarından, gerek bendlerin ve gerek kasırların ta'mîri husûsuna irâde-i seniyye ta'alluk etmekten nâşî ta'mîrlerine mübâşeretle birkaç ay zarfında hitâm bulmuştur.

Buna dâir müderrisînden ve efâhim-i ulemâdan meşhûr Münib Efendi'nin nazm ettiği mısrâ târîhi teberrüken bu makāmda kayd olundu.

Târîh: Subaşıdır ki çekmiş bende bu sedd-i âb-ı hayevânı.

Azl ü Nasb-ı Ba'zı Ricâl-i Devlet

Teşrîfâtçı Na'îm Mehmed Efendi ve Telhîsci Mustafa Ağa irtişâ ile müttehem olduklarından, muharremin yirmi birinci günü ikisi dahi azl olunarak, topçular kâtibi olan Halimî Dâmâdı Şehrî Mehmed Efendi teşrîfâtçı ve mehter gediklülerinden Veli Ağa telhîsci nasb olundu. Çavuşbaşı Hacı Mustafa Efendi dahi irtikâb ile lisâna geldiğinden, saferin altıncı günü azl ile Rikâb-ı Hümâyûn Kapucular kethüdâsı Muhsinzâde Dâmâdı Said Bey çavuşbaşı Mîrâhûr-ı Sâni İzzet Paşazâde diğer Said Bey kapucular kethüdâsı

ve Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Mehmed Ağa mîrâhûr-ı sânî nasb olunup, ancak Mehmed Ağa Tekfurdağı'nda fevt olan Şabanzâde'nin muhallefâtına me'mûr olduğundan, me'mûriyyetinin (257) hitâmına dek yerine baş silahşor Durak Paşazâde Said Bey vekîl nasb olunmakla cem'iyyet-i su'adâ havâdisi halka eğlence oldu.

Rebî'ülevvelin on birinci günü dahi reîsülküttâb olan es-Seyyid Feyzullah Efendi azl olunarak, Tersâne Emîni es-Seyyid Mehmed Hayri Efendi reîsülküttâb ve Ataullah Beyefendi Tersâne-i âmire emîni nasb olundu.

Kethüdâ-yı Sadr-ı âlî Abdi Bey'i sadrıa'zam istirkāb ile serâir-i umûrunu andan ketm etmeye başlayıp ve ol dahi kendi istikāmetine iğtirâren re'yine muhâlif düşen ba'zı umûrda sadrıa'zama mümâşât etmediğinden başka, kendi hakkında sadrıa'zamın hased ve nefretini hissederek fütûr getirip, binâen alâ-zâlik maslahatlara sekte geldiği ma'lûm-ı şehriyârî olıcak, rebî'ülevvelin yirmi ikinci günü müşârünileyh Abdi Bey kethüdâlıktan azl olunup, yerine me'mûnü'l-gāile birinin kethüdâ nasb olunması lâzım gelmekle, şıkk-ı sâni defterdârı olan Kesriyyelizâde Bekir Bey'in kethüdâ ve esbak yazıcı İzmirli Ahmed Efendi'nin şıkk-ı sâni defterdârı nasb olunmaları bi't-tasmîm, ikisine dahi birden da'vetçi gönderildikte, Ahmed Efendi der-'akab icâbet ettiyse de, Kesriyyelizâde rükûb ve nüzûle adem-i kudretinden ve cümleye ma'lûm olduğu vechile vesvese misillü ba'zı illetinden bahs ederek bu mesnedin recülü olmadığını ifâde ile da'vetçiyi i'âde eyledi. Lâkin özrü kabûl olunmayarak tekrâr da'vetçi ircâ' ile gelmesinde isrâ' olundukta, efendi-i mûmâileyh evvelki i'tizârını tekrâr ve adem-i kabûlden neş'et edecek envâ-yı ukūbete muntazır olduğunu iş'âr etmekle, der-'akab keyfiyyet rikâb-ı hümâyûna arz olundukta, kethüdâlık hâlen Tevkī'î Süleyman Feyzi Efendi'ye tevcîh olunmak bâbında hatt-ı hümâyûn sâdır olmağla, derhâl Bâbi'âlî'ye celb olunarak îcâbı icrâ ve tevkī'îlik dahi sâbıkā kethüdâ-yı sadr-ı âlî Ahmed Nazif Efendi'ye tevcîh olunup, İzmirli Ahmed Efendi bu mülâbese ile sıfru'l-yed ve muhmerrü'l-hadd olduğu hâlde hânesine avdet eyledi.

Azl-i Sadrıa'zam Ali Paşa ve Sadâret-i Yusuf Paşa

Sadrıa'zam Ali Paşa zâten sâlih ve âdil ve hayırhâh bir zat olup, öteden berü muhâfız ve vâlî olduğu mahallerde hüsn-i hizmete muvaffak olmağla,

ba'zı hayır-hâhân-ı devlet tarafından câ-be-câ sadârete sevk olunageldiğinden, akdemce makām-ı sadârete getirilmiş idi. Lâkin İstanbul'un usûl ve rüsûmuna vâkıf olmayıp, ba'zı husûsâtın taşralara kıyâsen doğrudan doğruya temşiyetine ibtidâr edegeldiğinden ve İstanbul ise sâir yere (258) mikyas olmadığından başka, okuyup yazması olmadığına mebnî ketmi lâzım gelen ba'zı umûrun dîgere ifşâsını iktizâ eylediğinden rebî'ülevvelin yirmi üçüncü günü azl olundu. Ancak hüsn-i sīt u salâhına hürmeten emvâl ü eşyâsına ta'arruz edilmeyerek hemen uhdesine Selanik mansıbı ile İsmâil cânibi ser'askerliği tevcîh kılındı. Ve mesned-i sadâret akdemce uhdesine rütbe-i vezâret tevcîhiyle Mora vâlîsi nasb olunmuş olan Yusuf Paşa'ya ihsân buyurulup, Dersa'âdet'e gelinceye dek Kapudan-ı Deryâ Gazi Hasan Paşa kāimmakām oldu. Ve mâh-ı merkūmun yirmi sekizinci günü Mehmed Râşid Efendi'ye beylikçilik ve selefi Abdullah Efendi'ye sadr-ı âlî mektupçuluğu tevcîh buyuruldu. Cild-i sânîde beyân olunduğu üzere *Vâsıf Efendi Târihi*'nin ba'zı mebâhisinde Gazi Hasan Paşa'yı zemm ü kadh edegeldiği hâlde bu makāmda anın fevkal'âde medh ü senâsına dâir bir mufassal makāle yazmıştır ki, ber-vech-i âtî burada aynen tahrîr olunur:

Zikr-i Mehâsin-i Kāimmakām-ı Mekârim-intimâ ve Kapudan-ı Deryâ Gazi Hasan Paşa

Müşarünileyh hazretlerinin peder-i sâmî-i vücûdları ufk-ı imkândan tulû' ettikte;

Nazım

El-Mer'ü leyse bi-bâliğın fî ardıhî
Ke's-sakr leyse bi-sâid fî vekrihî[90]

medlûlü üzere seyr ü harekete meyl ü rağbet ve ecme-i şîr-i dilân-ı zamân ve gābe-i bebr-i jiyân-ı merdân olan mahrûse-i Cezâir'e azîmet edip zât-ı fütüvvet-simâtında vedî'a-i dest-i meşiyyet olan şecâ'at-ı müfrita hasebiyle az vakit içinde kesb-i nâm u şöhret ve zûr-ı bâzu-yı celâdet ile ihrâz-ı rütbe-i emâret

[90] Şahin, yuvasında avcı olmadığı gibi, kişi de kendi mülkünde cengâver sayılmaz.

edüp, heybet ve salâbeti kulûb-i a'dâya mâye-i havf ü hirâs ve mecmere-i celâdet ü besâleti ârzûkeş-i germiyyet-i fürûsiyyet olan dilâverlere vesîle-i iktibâs olduktan başka, etrafta vâki' olan eşrâr-ı urbân şiddet-i savlet ü sıyâsetinden mânend-i berg-i hazân lerzân olup, ne mahalle azîmet eder ise Hızır tevfîk-ı refîk u yâveri ve avn-i Hak mu'în ü rehberi ve si'âb-ı umûr-i müşkilât-ı cumhûr bilâ-ta'b meysûr u musahharı olmağla, ol havâlîde sît u şânı aksây-ı derecât-ı iştihâra müntehâ ve ta'ayyün ü teferrüd kasdıyla hâhişger-i mukāra'a vü musâra'ası olan tîre-bahtân-ı rüzgâr kuvvet-i batşını tahkīk ile her biri gûyâ-yı *mâ ene bi'l-mevti eştehî*[91] olarak bir zamân bu hâl üzere imrâr-ı vakt ve nâm-âverân-ı Cezâir'i zebûn-i ser-pençe-i saht ü makt eyler iken;

Mısra

Ve eyyü na'îmin lâ yükeddiruhü'd-dehru[92]

mefhûmu üzere Cezâir'den rıhlet iktizâ edüp, darb-ı dest ile mâlik olduğu tarîf ü telîd bi'l-cümle emvâl ü eşyâsı yağmâzede-i kazâ olarak ferîd ü şerîd Âstâne-i sa'âdete pâ-nihâde-i meymenet ve hâl ü şânı ma'lûm-ı erkân-ı saltanat oldukta;

(259) Beyit

Pâk tînet kûşe-i gurbette hâr olsun mu hiç
Gevher âgūş-ı sadefden dûr olur kıymetlenür

müeddâsınca yevmen fe-yevmen nevâziş ü iltifât-ı devlet-i ebed-müddete mazhar ve ümerâ-yı bahriyyeye iltihâk ile şems-i mahcûb-ı ikbâli müceddeden ziyâ-güster olup, seferler vukū'unda deryâ ve sahrâda mu'âyene olunan cesâret ve dilâverliği kıssa-i Rüstem ve Sam'ı unutturmuştur. Bâhusûs Limni cezîresini a'dâ ihâta ve muhâsara ettiği evânda cezîrede mühimmât ü zehâirin nedreti ve asâkirin gāyet kılleti hasebiyle ehl-i İslâm me'yûs olup, taraf-ı a'dâdan teklîf olunan ba'zı şurût ile kal'ayı teslîm etmeyi tasmîm etmişler iken;

[91] Ben ölümü arzuluyor değilim.

[92] Hangi saadet vardır ki, ona zaman keder düşürmesin.

Mısra

Fî azyakı'l-vakt ye'tillâhü bi'l-ferec[93]

medlûlü üzere müşârunileyh tedârük edebildiği sefâin-i sagīre ve fi'e-i kalîle ile cezîreye vusûl bulup;

Beyit

El-harbu in bâşertehu felâ[94] *yekün fî ke'l-feşel*
İsbır alâ ehvâlihâ lâ mevte illâ bi'l-ecel[95]

meâlini tefsîr ile asâkir-i İslâmiyye'yi gazâya teşvîk ettikten başka, bi'n-nefs azm-i meydân-ı rezm edip, yirmi kadar a'dâyı îsâl-i dârü'l-bevâr ettikte, sâir guzât-i müslimîn dahi kemâl-i gayret ü ikdâm ile iş'âl-i nâire-i kâr-zâr edip, meydân-ı harbde a'dânın başlarından püşteler peydâ ettiler. Bakıyyetü's-süyûfu dahi sâhildeki sefînelerine firâr ederken asâkir-i İslâmiyye ta'kîb etmekle âteş ve âb arasında telef oldular. Bundan sonra donanma-i a'dânın kuvvetü'z-zahrı şikest ve istidrâcları hasebiyle beyne'd-düvel tahsîl etmiş oldukları şöhret-i kâzibeleri pest olup, bu feth-i celîl ü cedîd fırka-i nâciye-i muvahhidîne îd ber-bâlây-ı îd olmağla, ba'd-ezîn müşârunileyhin ism-i sâmîlerine lafz-ı azîz-i Gāzî ilhâk olunarak Devlet-i Aliyye'de şöhret-i sâbıkası intişâr bulup, hüner ve hüsn-i eser ile nâil-i rütbe-i vezâret ve bilfi'l deryâ kapudanlığı ile mazhar-ı nazar-ı devlet olmuş idi. Gavâil-i sefer bertaraf olduktan sonra, bir zamândan berü Akkâ ve Yafa ve Sayda ve Beyrut ve nice memâlik-i pâdişâhîyi tegallüben zabt eden Zâhir[96] Ömer nâm bâgī üzerine kerrâtla sevk-i asâkir olunmuş ise de, giden asâkir münhezimen avdet eylediğinden def'-i vücûd-i bî-sûdu mümkin olmayıp, bu sûretlerle dahi bir çok esliha vü mühimmât ele geçirerek tuğyânı müşted ve memalik-i mahrûsaya hırs ve tama'ı evvelkiden müzdâd olmuş iken, üzerine müşârunileyh kapudan paşa

[93] En zor zamanda Allah ferahlık verir.

[94] *Helâ* şeklinde dizilmiş.

[95] Eğer savaşa katılırsan korkuya duçar olmas. Savaşın zorluğuna sabr et. Zira ölüm sadece ecel iledir.

[96] Metinde "Tâhir" şeklinde dizilmiş.

me'mûr oldukta, merkūmun mümteni'u-t-tecezzî olan cem'iyyetini tefrîk ve mutahassın olduğu kal'ayı darabât-ı top-ı ra'd-âşûb ile tahrîb edip sühûletle ser-i bî-devletini bedeninden cüdâ ve mazarratını (260) ol havâlîden imhâ eyledikten sonra Mora'ya müstevlî olan Arnavud tâifesini oralardan ref' ü izâle ile eyâlet-i mezkûrenin dahi âsâyiş ü istirâhatini i'âde eylediğinden gayrı, sahî ve hayrâta sâ'î ve ahlâk-ı zemîme-i hıkd ü hasedden berî ve kâffe-i umûrunda zeyl-i tevekküle teşebbüs âdeti ve kelâm-ı Hakk'ı kabûl muktezây-ı tabî'atı ve âmmenin mecbûr ve mübtelâ oldukları huzûzât-ı nefsâniyyeden âzâde ve sahâif-i a'mâli mûcib-i gazab-ı İlâhî olan nukūş-i muharremât ü menhiyyâttan sâde ve her hâlde havf-ı Bârî yâr-ı gārı ve taleb-i ecr ü mesûbât nuhbe-i efkârı ve bâhusûs tahsîl-i rızây-ı şehriyârî behemehâl semîr-i zamîr-i bâhirül-envârı olup, kendisi gāyet sâdık ve müstakīm olduğundan, umûr-ı devlette kusûr edenleri sevmez ve levm-i lâimden adem-i ictinâb ile dâimâ kelâm-ı Hakk'ı söylemekten sakınmaz ve hulûs-i akīdet ve safây-ı taviyyetinden nâşî min-tarafillâh düşmanları makhûr ve mümteni' ü muhâl addolunan işler kendüye sehl ü yesîr olup def'a-i sâlise kāimmakāmlıklarında cum'a günü mu'tâd üzere rikâb ağaları nezd-i müşîrlerine gelerek *küllün yebhasu ammâ şegale bihî*[97] kā'idesi üzere a'lâ at lakırdısı açıldıkta, ağalar zîr-i rân-ı mülûkâneye şâyân atların kıllet ü nedretinden bahs etmeleriyle kapudan paşa, "bir küheylan atım vardır, lâkin halbetü'l-kemiyyet-i ikbâl ve cevelângâh-ı semend-i iclâl olan sâha-i felek-mesâha-i husrevâneye takdîm olunmağla lâyık olup olmadığı ma'lûmum değildir. Eğer sezây-ı nîm-nigâh-ı mülûkane olacağını bilsem, *el-abdü ve mâ yemlikuhû kâne li-mevlâhu*[98] fehvâsı üzere hezâr şerm ü hîcâb ile arz u takdîme şitâb ederdim" dedi. Anda rikâb ağaları rü'yetine tâlib olmalarıyla, derhâl ihzârını ba'zı hademesine îmâ eyledi. Ağalar dahi Kum Meydânı'na ihâle-i nazar etmişler idi. Ol esnâda Arz Odası kapusunda bir arbede ve tarrâka zâhir ve herkes verâsına nâzır oldukta, esb-i mezkûrun Arz Odası vasatında cilveger-i cevelân olduğunu görünce vâlih ü hayrân oldular. Ve bu âna kadar vâki' olmamış bir keyfiyyet olduğuna ve esb-i mezkûr uyûbdan ârî ve Ebû Ubeyde'nin *Kitâbü'l-hayl*'de beyân ettiği muhassenât-ı hayliyyeyi hâvî olarak tamâm ihdâ vü takdîme lâyık u ahrâ idüğüne

[97] Herkes meşgul olduğunun peşinden gider.

[98] Köle ve malik olduğu şeyler efendisine aittir.

şehâdet etmeleriyle der-'akab tezyîn olunup, rikâb-ı hümâyûna takdîm olundu. Nazar-ı insâf ile bakılsa esb-i mezkûrun otuz kırk kademe nerdübândan bilâ-tekellüf çıkması ve ba'dehû bilâ-ta'b avdet etmesi semere-i azîmet-i sâdıka ve eser-i âdet-i hârika olduğu zâhirdir. Bundan başka, an-asl arslan yırtıcı hayvanların eşeddi iken el-yevm dâirelerinde mevcûd olan arslan kayd ü zincirsiz zât-ı âlîlerine musahhar ve huzûr-ı Âsafânelerinde mânend-i gürbe muhakkar olup sâir iddi'â-yı şecâ'at edenler mukayyeden gördüklerinde, havf ü hirâs ile uzaktan merhabâ ederlerdi. Cenâb-ı Hakk'dan ziyâde havf eden mahâbîb-i (261) İlâhiyye'ye kâffe-i enâm ve belki sibâ' ü hevâm zarar u ziyân edemeyeceklerini tâife-i sûfiyye mebhas-ı havf u recâda tahrîr ettiklerine binâen bu makūle hayvânâtın hâif min-allâh olan vezîr-i müşârunileyhten insırâf-i mazarratları istib'âd olunur umûrdan değildir. Cenâb-ı Hak hayırhâhân-ı dîn ü devleti dâimâ bu makūle hârik-ı âde umûra muvaffak edip, vüzerâ ve vükelâsını hayra masdar ve rızây-ı pâdişâhîye muvâfık harekete mazhar eyleye, âmîn. İntehâ

Vâsıf'ın ber-vech-i bâlâ Halil Hamîd Paşa'ya müdâhane içün Gazi Hasan Paşa'yı irtikâb ile ithâm eylemiş olması ve bu makāmda dahi kerâmet isnâd edercesine medhinde ıtrâ eylemesi tenâkuz-i sarîhtir. Gazi Hasan Paşa'nın Arz Odası'na at çıkarması ve hayvânât-ı muzırrayı kendisine alıştırması cündîliğine ve cür'etine delâlet edecek hâlâtdandır. Ve sahîhan şüc'ân-ı asırdan bir zât-ı sütûde-sıfat idi. Bu yolda müşâhed olan ahvâli kerâmet derecesine vardırmak mübâlağa olduğu gibi, devlete bu kadar hizmeti sebk etmiş olan zâtı fasl ü mezemmet eylemek dahi revâ değil idi.

Azl-i Şeyhülislâm Ârif Efendi

Rebî'ülâhırın onuncu günü Şeyhülisslâm Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi azl olunarak, Rumeli pâyesiyle Anadolu kadı'askeri olan Müftîzâde Ahmed Efendi şeyhülislâm nasb olunup, Anadolu kadı'askerliği sâbıkā İstanbul kadısı Mehmed Mekkî Efendi'ye tevcîh ve Rumeli pâyesiyle dahi manzûme-i ikbâli tezyîl kılındı.

Doksan yedi senesi muharreminde dünyaya gelmiş olan Fatıma Sultan ile ba'zı şehzâdegân hazerâtı çiçek çıkarıp, muharremin onuncu günü Fatıma

Sultan illet-i mezkûreden vefât eylemiş ise de, şehzâdeler bi-lütfihî te'âlâ ifâkat bulmağla Hekimbaşı Hayrullah Efendi'ye İstanbul pâyesi ihsân buyurulmuş idi. Muahharan Şehzâde Süleyman dahi illet-i mezkûreye uğrayıp rebi'ülevvelin on sekizinci günü vefât eyledi.

Hayrullah Efendi'nin Enderûn-i hümâyûnda olan ba'zı a'dâsı ise bu kerre kendisine şeâmet isnâd eylediklerine mebnî hekimbaşılıktan azl ile Gelibolu'ya nefy ü iclâ olunup, müderrisînden Gevrekzâde Hasan Efendi hekimbaşı nasb olundu. Birkaç ay mürûrunda müşârünileyh Hayrullah Efendi Gelibolu'da dahi bırakılmayıp Taif'e nefy olunmuş ve anınla berâber mevâlî vü kuzâta kapu kethüdâlık takrîbiyle hulûl ederek ba'zı mezâlime vesîle olan Kasım Efendi dahi nefy tarîkıyla Cidde'ye gönderilmiştir.

Hayrullah Efendi'nin bu derecelerde tekdîr olunmasının sebebi bu vechile menkūldür ki, ziyâdece mazhar-i nazar-i i'tibâr-ı şehriyârî olması bi't-tab' ba'zı mukarrebînin istirkâbını da'vet ettikten (262) başka, bir gün huzûr-ı humâyûnda oturur iken, Sultan Abdülhamîd Han hazretleri darüssa'âde ağasına emr ile Hayrullah Efendi'ye kahve verdirmiş olup, ol vakit ise hekimbaşılar darüssa'âde ağasının ma'iyyeti takımından ma'dûd olmasıyla, bu keyfiyyet ağaya girân gelerek aleyhine kıyâm eylediği sırada, Hayrullah Efendi Demirkapı'da beden üzerinde olan konağını ta'mîr ederken süprüntü dökmek üzere kal'a divârından bir kapı açmış; ve ol vakitler ise kal'a divârının delinmesi memnû'âttan ve pek çirkin mevâddan bulunmuş olmasıyla, ol vaktin hükmünce kendisinin fasl u mezemmeti bahsinde a'dâsına bir bâb-ı vâsi' açılmış olduğundan ve zannıma bu esnâda Enderûn-ı humâyûnda ba'zı vefeyât vukū'u dahi ber-vech-i meşrûh kendisinin şeâmet-i kademine azv ve isnâd olduğundan, ber-minvâl-i muharrer Taif'e kadar teb'îdine yol bulmuşlardır. Bu esnâda Hayrullah Efendi'nin hânesi dahi muhterik olmağla isâbet-i 'ayna haml olunmuştur.

Şeyhülislâm-ı esbak İbrâhim Beyefendi menfâsı olan Ankara'nın havâsıyla imtizâc edemeyerek Bursa'ya nakl ü tahvîlini recâ etmekle, Bursa'da ikāmete me'mûr ve oğlu Mustafa Beyefendi dahi İncirköyü'nden kalkıp İstavroz'da vâki' sâhilhânesinde ikāmete me'zûn kılındı.

Sadrıa'zamın Dersa'âdet'e Vürûdu ve Tevcîhât Vukū'u

Sadr-ı cedîd Yusuf Paşa Mora'dan hareketle rebî'ülâhırın yirmi dördüncü günü Dersa'âdet'e vusûl bulmuştur. Rumeli cânibinden makām-ı sadârete gelen vüzerâ-yı izâm ibtidâ İncirli nâm çiftliğe gelerek ferdâsi Davudpaşa'da cüz'î ârâm ile yemeklik mahalli olan Bahâriyye'ye nüzûlleri egerçi mu'tâd ise de, kıllet-i me'vâ ve şiddet-i şitâ sebebiyle mezkûr çiftlikte beytûtet olunacak olsa dâire halkı ve müstakbilîn gürûhu meşakkate dûçâr olacaklarından nâşî, bu kerre sadr-i müşârünileyh İncirli'yi geçip doğru Davudpaşa'ya nüzûl eyledi. Ve oradan dahi hareket ve âheste reftâr ile mahall-i mu'tâdda kāimmakām paşa ile mülâkāt ettiklerinde, beynlerinde übüvvet ü bünüvvet mesâbesinde olan hukūk-i kadîme iktizâsıyla yekdîgere izhâr-ı beşâşet ederek ve hem-inân-ı murâfakat olarak resm-i mu'tâd icrâsından sonra, sadr-i müşârünileyh yemeklik mahalline ve andan mâbeyn-i humâyûna ve ba'dehû Bâbı'âlî'ye bi'l-vusûl icrâ-yı levâzım-ı me'mûriyyete ibtidâr eylemiş ve çend rûz mürûrunda dâhilen ve hâricen ba'zı tevcîhât vukū'a gelüp, bu sırada sadr-ı sâbık Ali Paşa'ya Özi Eyâleti tevcîh buyurulmuş ve hâlâ yeniçeri ağası bulunan Sivaslı Mehmed Ağa bundan akdem Özi muhâfazasında ağalık ile mukīm olması münâsebetiyle sadr-ı sâbıka kesb-i tereddüd etmiş olduğuna binâen, sadârete geldikte, ânı dahi Dersa'âdet'e celb ile yeniçeri ağası ettirmişti. Bu kerre sadâretden infisâli hasebiyle (263) Mehmed Ağa'nın necm-i ikbâli sâkıt olmağın, cumâdelûlânın ikinci günü azl ile Dimetoka'ya nefy olunup, yerine Kul Kethüdâsı Yusuf Ağa yeniçeri ağası nasb olunmuştur. Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Rahneli Hasan Ağa zenginlikle meşhûr olduğundan, ser'askerler taraflarından teshîl-i maslahat yâhûd celb-i menfa'at kasdıyla gâh ordu defterdarlığına ve gâh kılâ' ta'mîrine sevk olunduğunu duyup, bu sûrette beherhâl bir gûne masraf gördürülmekten halâs bulmayacağını cezm ile, bâri öyle bir masrafı zarûri gördüğü halde hiç olmaz ise bunun mukābilinde nezd-i Devlet-i Aliyye'de bir tahayyüz ü i'tibâr kazanmak ve bu sûretle hakkında diş bileyenlere gālip gelmek mülâhazasına binâen surre emânetine tâlib olmuş idi. Ba'zı tarafların himmetiyle istid'âsı karîn-i kabûl kılınarak, kudûmü içün kendisine haber-i meserret irsâl olunup, vâkıf-ı hâl olduğu anda yola çıkarak sür'at-i hareketle Dersa'âdet'e vüsûl buldukta rebî'ülâhırın yirmi sekizinci günü uhdesine surre emâneti tevcîh olundu.

Eğribozlu İbrâhim Paşazâde Cidde vâlisi Vezîr Mehmed Paşa Cebel-i Arafât'a su'ûd hılâlinde tevbe vü istiğfâr edüp Arafât'tan inileceği vakit, "Yâ Rab bu günahkâr kulunu afv eyle. Ve yeniden günâha girmemek içün rûhunu kabz eyle" deyü zâr ü giryân olarak mahal be-mahal el kaldurup dergâh-ı İlâhî'ye arz-ı du'â vü niyâz eylemiş ve hattâ etrâfında bulunan huccâca rikkat gelerek anlar dahi beraber ağlamış ve du'âsı karîn-i icâbet olarak Arafât'tan nüzûl eylediği anda cebel-i mezkûr eteğinde kelime-i şehâdet getirerek teslîm-i rûh eylemiş olduğu haberi bu esnâda Dersa'âdet'e vâsıl oldukta, Cidde Eyâleti Bolulu el-Hâc Ahmed Ağa uhdesine ba-rütbe-i vâlây-ı vezâret tevcîh olundu. Tafsîli zîrde gelir.

Şehzâde Sultan Mustafa bu esnâda Kur'ân-ı Kerîm'i hatm eylemiş olduğundan cumâdelûlânın gurresi olan perşembe günü vükelâ ve ricâl-i devlet Ayasofya Câmi-i şerîfinde salât-ı zuhru ba'de'l-edâ sarây-ı humâyûna gidip hâkpây-i şâhâneye rûmâl olduktan sonra hatim du'âsı edâ olunmuştur.

Baru adası ahâlîsinden olup, bir takrîble donanma-i hümâyûn tercümânı olan Nikola Mavreyani Eflâk voyvodalığı tahsîline düşüp, husûl-i matlabı ba'zı taraflardan dahi kendüye va'd olunduğu, hâlâ Eflâk voyvodası Mihalaki Bey'e ba'zı mahallerden ihbâr ve şâyed bir gûne azviyyât ile ithâm olunarak azl olunmaktan ise isti'fâ etmesi hakkında hayırlu olacağı ihtâr olunmağla, Mihalaki pek telâş edip, derhâl illet-i vücûdundan bahsile isti'fâ ettiğine binâen, cumâdelâhırenin yedinci günü azl olunup merkûm Nikola (264) Mavreyani Eflâk voyvodası nasb olundu deyü *Vâsıf Târîhi*'nde muharrerdir. Maksad-ı hafî bu imiş ki, bu esnâda Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beynindeki bürûdet günden güne kesb-i şiddet etmekte olduğundan, Eflâk'ta sahîhan işe yarayacak bir voyvoda bulunmak lâzım gelip, Mavreyani buna ehil görülüp kapudan paşa tarafından dahi müsteshab olmağla, ber-vech-i muharrer Eflâk voyvodası nasb olunmuştur. Lâkin voyvodalıklar münhal oldukta Dîvân-i Hümâyûn tercümânı voyvoda olup tersâne tercümânı dahi Dîvân-i Humâyûn tercümânı olmak usûl-i mer'iyyeden olduğu cihetle, Mavreyani'nin tersâne tercümânlığından voyvoda olması Fenerlüler'in iğbirârına bâdî olmağla, Mavreyani hakkında ızmâr-ı gayz ü kin etmişlerdir.

Darphane sarrâfı olan Bedros vaktiyle fevt olan İstefân'ın hizmetkârı iken envâ'-ı müzevvirâne ve etvâr-i hîlekârânesiyle ana kesb-i takarrub ederek

hod-be-hod umûr-ı Darbhâneyi rü'yet etmeye başlayıp ve ol hılâlde Darbhâne emîni bulunan Sıdkı Mustafa Efendi'yi dahi ba'zı evzâ'-ı ebleh-i firîbânesiyle firîfte eyleyüp, ol dahi kârgüzârlığını ba'zı mahallere teşhîr ve işâ'a etmekle, giderek İstefan'ın yerine bi'l-istiklâl Darbhâne sarrâflığını istihsâl ettikte, ümenâ ve sâir hademeyi birer takrîb ile ihâfe ve tarafına imâle ettiğinden, anlar dahi ba'zı seyyiâtını görseler bile mecbûren ketm ile hüsn-i mu'âmele eder oldular. Bu sûretle kesb-i tahayyüz ü ikbâl edip vazîfesinden hâric ba'zı umûra müdâhale ettiğinden gayrı, sunûf-i re'âyânın evlâdına tasallut ile hetk-i perde-i nâmûs eylemeğe ve kuvve-i mâliyyesiyle itmâ' ederek kāle gelmeyecek hıyânetler işlemeğe ve ba'zı serâir-i devleti nâdân ve bed-hâhlara söylemeğe başlamış olduğu meşhûr ve elsinede mezkûr olmağla, derhâl ahz ü habs olunup ve muhâsebesine Defter Emîni Hasan Efendi me'mûr kılınup, Tarabya'daki yalısının verâsında müceddeden inşâ etmiş olduğu kilisesi yıkıldıktan sonra kendisi dahi cumâdelâhırenin on dokuzuncu günü katl olundu. Bunun katlinde Mavreyani Bey'in eli olduğu mervîdir. Çünki Mavreyani daha evvel voyvoda olacak iken Bedros mâni' olmuştu.

Doksan dokuz tevcîhâtında Tütün Gümrükçüsü Mehmed Emin Ağa başbâkī kulluğu mansıbını istid'â edip, ancak zu'afâ-yı ricâlin hücûmu mülâbesesiyle istid'âsına müsâ'ade olunamayacağından, uhdesinde bulunan hizmetlerle iktifâ etmesi ba'zı taraflardan kendüye ifâde olunmuş ise de, herkesin mübtelâ olduğu hubb-i câh ve riyâsetten fârig olamayıp, bu derdin ilâcını şerbet-i dînâra havâle ederek mansıb-ı mezkûr kendüye ihâle buyurulduğu takdîrce câize-i mu'ayyenesinden başka taraf-ı mîrîye yedi bin beş yüz guruş vereceğini (265) arz ve ta'ahhüd etmekle, nef'-i mîrî içün ber-vech-i muharrer sene-i mezkûre tevcîhâtında mansıb-ı mezkûr muvakkaten uhdesine tevcîh olunup, müte'ahhid olduğu meblağ Hazîne-i Âmire'ye teslîm ettirilmiş idi. Mansıb-ı mezkûrun zabtı evâil-i recebde olup, vakt-i hulûlünden bir iki gün mukaddemce istîzân ettikte, müsâ'ade gösterilip hattâ zabtı günü ber-mu'tâd hazîneye gitmiş ise de, der-'akab Bâbı'âlî'ye da'vet olunup ma'zûliyyeti kethüdâ bey tarafından kendüye ifâde olunarak başbâkī kulluğu sâbıkā mutasarrıfı olan Halil Ağa'ya ibkā olundu. Zâten ve zamânen kesb olunan haysiyyetle kazanılan rütbe ve mansıbın hayır ve meymeneti olup, ammâ böyle aykırıdan bir illet ile derdest olunan câh u riyâset öteden berü mûcib-i mahcûbiyyet ü nedâmet olagelmiştir.

Mûmâileyh Emin Ağa ile Tophâne ve Midilli nâzırı olan Süleyman Ağa'nın beyninde filasl münâfese vü muhâsede olduğundan, Emin Ağa'nın başbâkī kulluğundan infisâl ile infi'âlini işiterek Süleyman Ağa kemâl-i inbisâtından terâne-sâz-ı sürûr olup, bu şemâteti Emin Ağa'ya mün'akis oldukta, azlinden ziyâde anın mesrûriyyetinden mükedder oldu. Lâkin bu esnâda Süleyman Ağa'nın Midilli'deki vekîli ecnebîlere zeytun yağı füruht ile ithâm olunduğuna binâen, kendisi Midilli'ye varup da nezârete dâir olan umûru bizzat görmek üzere tophane nezâretinden azl ile Midilli'ye irsâl olunmakla, ettiği şemâtetin cezâsını bulmuş ve bu sûretle Emin Ağa dahi memnûn olmuştur. *Lâ tazheri'ş-şemâtete bi ahîke fe-yü'âfihillahu ve yebtelike*[99].

Bundan akdem Garp Ocakları'yla Venediklüler beyninde tekevvün eden mücâdele vü münâza'a taraf taraf istimâ' olunup, Ülgün ve Bar kapudanlarından Ali Reis nâm kimse dahi buna vâkıf olmağla, gûyâ ocaklara i'âne sûretiyle bergendesinin levâzımâtını bi't-tertîb Antalya sularında tesâdüf ettiği bir kıt'a Venedik tüccâr gemisini hilâf-ı şurût-ı mu'âhede gasb etmiş ve bu hareket-i fazîhası duyulmamak içün derûn-i sefînede bulunan eşyâyı ahz ile âdemlerini katl ve sefîneyi gark eylediği mesmû' olduğuna mebnî, derhâl kapudan paşa tarafından merkūmu tutup İstanbul'a getirmek içün Daman Kapudan me'mûr kılındı. Merkūm Ali Reis taraf-ı devletden üzerine sefîne ile bir kapudan ta'yîn olunduğunu hisseylediği anda oralarda duramayup firâr eylemiş; ve egerçi Daman Kapudan arkasına düşmüş ise de, aralarında bu'd mesâfe olduğundan yetişemeyüp Ali Kapudan Tunus Ocağı'na dahi düşmüş olduğuna binâen, dehâleti hasebiyle ocaklar tarafından yalnız nefsi şefâ'at olunup râkib olduğu bergendesi Daman Kapudan'a teslîm ile Tersâne'ye îsâl kılındı.

(266) Rusyalular bir müddetden berü hânân ve selâtîn-i Cengiziyyeye sûret-i nevâziş göstermekte iken, şimdi bütün bütün Kırım mülhakātını zabt ile artık anlara müdâhalesi kalmadığından cümlesine istiskâl etmekle, her biri birer tarafa firâr etmeğe mecbûr olup, bu sûretle Bahadır Giray Han ile karındaşı Arslan Giray Sultan Abaza içine dâhil düşerek orada ikāmet

[99] Kardeşinin kusuruyla dalga geçme! Aksi halde Allah o kusuru ondan alır da onunla seni imtihan eder.

üzere olup, bu ise ol havâlînin şîrâze-i nizâmına halel vereceğinden celb ve istimâletleri îcâb-ı maslahattan olmağın, kendülerine beş bin guruş harc-ı râh irsâl olunup ve te'mîn ve te'lîf siyâkında emr-i âlî yazılıp Rumeli cânibinde kendileri içün tahsîs olunan çiftliklerine nakl ve azîmet etmeleri akdemce emr ü fermân buyurulmuş ve müstakil bir kıt'a sefîne dahi gönderilmiş idi. Ancak mukaddemâ kendüleri Rusya'nın iğfâliyle Devlet-i Aliyye aleyhinde hareket etmiş bulunduklarına mebnî bu tarafa gelmeye cesâret edemediklerinden, işbu iki yüz senesi receb-i şerîfinin evâhırında dahi artık bu husûsta mecâl-i i'tizâr olmadığından, beherhâl hânân-ı müşârünileyhimâyı te'mîn ile bu tarafa nakl ü îsâl eylemesi zımnında Soğucak ve Anapa muhâfızlığına emr-i âlî yazılmıştır.

Recebin on birinci gecesi Galata'da harîk zuhûr edip itfâsı içün me'mûrîn tecemmu' ettikleri esnâda, sadrıa'zam dahi âteşe karîb bir hânenin tabaka-i ulyâsına su'ûd edip etrâfta bulunanları bezl-i atâyâ ile çalıştırmakta iken, ziyâde izdihâmdam nâşî hâne-i mezkûrun tabaka-i ulyâsı çökmekle alt katta bulunan vâfir kimseler mecrûh ve telef oldu. Sadrıa'zamın dahi yukarıdan aşağıya düşmesiyle ba'zı a'zâsı incindiyse de küllî zarar isâbet etmedi. Fakat bostancıbaşı ziyâdece zedelendi. Harîk dahi üç sâ'at kadar mümtedd olduktan sonra söndü. Topçubaşı Mehmed Ağa'nın bu harîkte tesâmuh ü tekâsülü vukū'a geldiğinden ve harîk mahalline vakt ü zamânıyla yetişmediğinden ferdâsı günü azl ile dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Genç Osman Ağa topçubaşı nasb olundu.

Bu esnâda Sayda beylerbeyisi olan Selim Paşa vefât etmekle, Sayda Eyâletinin Hama mütesellimi olan Selim Ağa'ya bâ-rütbe-i mîrimîrânî tevcîh olunması Cezzâr Ahmed Paşa tarafından istid'â olunup, ber muktezâ-yı vakt ü hâl inhâsına müsâ'ade olunmak lâzım gelmekle, recebin yirmi ikinci günü Sayda Eyâleti mîrimîrânlık ile mûmâileyh Selim Ağa'ya tevcîh kılındı. Vefât eden Selim Paşa Cezzâr'ın memâlîkinden[100] olup kendisiyle Mısır'dan berâber çıkarak ol vakitten berü ferah ve ıztırâbından kendisinden müfârakat etmemiş olduğundan, en ziyâde mu'temed ü mu'temeni idi. Vefâtında dîger Selim Ağa'yı anın yerine geçirmiştir ki, o dahi kendi kölelerindendir. (267)

[100] Metinde "memâlikinden" şeklinde dizilmiş (A.Ö.).

Sâbıkā Bursa kadısı Müftîzâde Abdullah Efendi'ye ve müddet-i medîdeden berü Dersa'âdet'te ifâde vü tedrîs ile meşgūl olan zevât-ı fezâil-simâttan Köprülü Halil Efendi'ye ve mevâlîden ve meşâhîr-i ulemâdan Hamîdîzâde Mustafa Efendi'ye ve fuhûl-i fuzalâ-yı kirâmdan Müftîzâde es-Seyyid Mehmed Efendi'ye Mekke pâyeleri ihsân olundu.

Rumeli ve Anadolu cânibinde cesîm kısmetler vukū'unda kadı'askerler taraflarından muharrir gönderilmek usûlden olduğuna mebnî, akdemce Kudüs-i şerîfte fevt olan tüccâr Kosti nam zimnînin İstanbul'da olan hânesini Rumeli kadıaskeri temhîr ettiği gibi, Kuzguncuk'ta olan hânesini dahi Anadolu kadı'askeri temhîr ettikte, Üsküdar Kadısı Kebîrîzâde izhâr-ı hıffet ederek mührü fekk ile me'mûrları tard ettiğinden Anadolu kadı'askeri derhâl kısmeti tefrîk ederek bâ-işâret-i aliyye Üsküdar'a kassâm nasb eyledi. Kebîrîzâde dahi bu hakāretten münfa'il ü dilgîr olup, mahkemeyi kapattığı ma'lûm-i evliyâ-yı umûr oldukta azl ve nefyine egerçi karâr verildi, ancak bunca senelerden berü intizâr ile nâil olduğu mansıbın nemâsından mahrûm olması dahi revâ görülmeyerek, mansıbı niyâbeten zabt ile hâsılâtı tarafına verilmek üzere Bursa'ya nefy ü iclâ kılındı.

Abdülbaki Paşa'nın Maktûl Olduğu

Paşa-yı mûmâileyhin Bağdad vâlîsine sâbıka-i hidmeti olup, bi-hasebi't-ta'alluk uhdesine mîr-î mîrânlık tevcîh buyurulmasını birkaç def'a inhâ ettiğine binâen, akdemce iki tuğ ile memnûn kılınmış idi. Bir müddet sonra Bağdad vâlîsi kutr-ı Irak'ı ecânibden tahlîs ve kendi âdemlerine tahsîs dâ'iyesiyle Musul vâlîsi olan Abdülcelîlzâde'den şikâyet ile sû-i hâlini inhâ ve kendi çırağı olan mûmâileyh Abdülbaki Paşa'nın Musul beylerbeyisi nasb olunmasını küstâhâne istid'â zımnında pey-der-pey tahrîrât irsâl etmekten nâşî, ber-muktezây-ı vakt ü hâl inhâsına müsâ'ade olunarak Musul Eyâleti Abdülbaki Paşa'ya tevcîh buyurulmuş idi. Musul'a gelip ikāmet ettiği gibi, celb-i mâl ve tanzîm-i hâl sevdâsıyla ahâlîden gasb ü nehb ettiğine kanâ'at etmeyüp ve iştihârına illet olan şahsa dahi muhâlefet eyleyüp, Bağdat muzâfâtından İmadiye üzerine hareket birle ahâlî-i İmadiye gāfil bulunduklarından vâfir emvâl ve hayvânâtlarını ahz u gāret ve fukarâ vü zu'afâya îsâl-i mazarrat ettikten sonra, avdet ettiği halde ahâlî-i İmadiye'den hâzır olmayanlar bu

musîbeti istimâ‘ ve derhâl ictimâ‘ ile paşa-yı mûmâileyhe yetişüp istirdâd-i emvâl zımnında ifâde-i hâl ettiklerinde, paşa gazaba gelerek derhâl mübâşir-i harb u kıtâl olmağla ve ahâlî dahi mukābele etmekle esnâ-yı muhârebede paşa katl olunup hevâdârları perîşân olmağın, ahâlî (268) emvâl-i mağsûbelerini istirdâd ile avdet etmiş oldukları haberi Dersa‘âdet’e vâsıl oldukta, Musul Eyâleti Kars muhâfızı olan Abdülcelilzâde Süleyman Paşa’ya ve Kars muhâfızlığı bundan akdem Payas tarafında ikāmeti menvî olan mîrimîrândan İbrâhim Paşa’ya tevcîh olundu.

Müverrih Vâsıf Efendi vukū‘atı minvâl-i meşrûh üzere yazdıktan sonra der ki: Bâbı‘âlî tarafından bu maddeye egerçi vukūfumuz vech-i muharrer üzere olup, ancak kā‘ide-i müverrihîn üzere bu madde sâir erbâb-ı vukūftan ve bâhusûs Âstâne’de müsâfireten mukīm olan Musul tüccârından gereği gibi tefahhus olundukta, bu vechile bast-ı makāl ve ifâde-i hâl eylediler ki; Abdülbaki Paşa Musul’a mutasarrıf olalıdan berü hâric ve dâhil-i beldede haber aldığı eşkıyânın ve ihâfe vü izâlesi lâzım gelen ehl-i zulm ü fesâdın cezâlarını tertîb edip ve bu mülâbese ile aceze-i re‘âyâ sâyesinde müstezıll-i emn-i refâh ve eyâdî-i mütetâvile-i bugāt zamânında kasîr u kûtâh olup, hattâ Musul’a dokuz sâ‘at mesâfede mütemekkin Yezîd tâifesinden Zenâdi aşîretinin bu esnâda ta‘addî vü tecâvüzleri ve ebnây-ı sebîle ta‘arruzları tahkīk eylediğine binâen ref‘-i mazarrat u hasâretlerine niyyet ve Musul askerini ma‘iyyetine celb ile yerinden hareket ettiğini leyl ü nehâr intihâz-ı fursat ile îkā‘-i ihtilâle müteheyyi olan Abdülcelilzâde taraftarları hissedip, derhâl aşîret-i mezkûreye kazıyyeyi ihbâr ve fursat buldukları hâlde paşa-yı merkūmun i‘damını ta‘lîm ve ihtâr etmeleriyle, zikr olunan aşîret dahi cengâverlerin mevâki‘-i ma‘lûmede pusuya koyup, paşa ol taraflara geldikte ahâlî emvâl ü eşyâlarını alâ-hâlihâ terk ile firâr sûretini izhâr etmeleriyle, paşa gelip ve aşîret-i mezkûrenin mütemekkin oldukları mahalle hücûm edip, askerden halûbunu havfdan firâra haml ile yağmâ-gerân-ı askere i‘tâ-yı ruhsat ve tekmîl-i maslahat akabinde avdet ve mahall-i ma‘rekeye iki sâ‘at ba‘îd olan mevki‘de vaz‘-ı visâde-i istirâhat ettikte, pusuda olan aşîret askerleri taraf taraf bedîdar ve hamlât-ı peyderpeye ibtidâr etmeleriyle, berü taraftan mâl-ı ganâimle meşgūl olan asker-i bî-gayret vâkıf-ı keyfiyyet oldukları gibi, her biri birer semte firâr ve paşa ise hezîmetten âr edip mahall-i ma‘rekede pâydâr olarak celâdet-i kâmilesin izhâr edip, tâife-i Yezid mütekessir olduk-

larına binâen paşayı şehîd ve birâderi Abdurrahman Ağa ile etbâ'nı nâ-bedîd eylediler.

Defterdar Efendi'nin Azli Ve Ba'zı Nizâmât-ı Mâliyye

Bu esnâda Devlet-i Aliyye'nin küllî masârifi olmak hasebiyle kısteyn mevâcibinde noksân görünmekle, (269) bunun çâresini bulmak efkârıyla defterdâr-ı vakt olan Reşid Süleyman Efendi mütehayyir u muztarib olduğu hâlde, Defter Emîni Hasan Efendi ba'zı tasarrufât-ı akliyye ile min-gayri ta'vîz mevâcib-i nâkısayı tekmîl etmeyi ta'ahhüd eylediğine ve fi'l-hakīka mukaddemâ iki def'a defterdâr olup, her def'asında birer gûne eshâm ihdâsıyla hazîneye ba'zı mertebe vüs'at vermiş idüğünden başka, zâten mehîb ü vakūr mâl tahsîlinde mâhir zevâttan bulunduğuna binâen, recebin onuncu günü uhdesine defterdârlık mansıbı tevcîh olunup, münhal olan defter emâneti dahi Laleli Mustafa Efendi'ye ihâle buyruldu.

Hasan Efendi'nin evvelki defterdârlığında ihdâs eylediği eshâm ile ol vakit der-kâr olan muzâyaka-i mîrî ber-taraf olmuş ise de, refte refte mahlûlât az vukū bulmağa başladığından ve der-uhde edenler kesb-i ta'ayyün arzıyla her sene seleflerinden birkaç sehm ziyâdesiyle kabûl ederek derecesini aşup taşmış olduğundan, sonraları bu eshâmı ilzâm edecek kimesne bulunmaz olmasıyla, Hasan Efendi'nin bu defterdârlığında dahi bu makūle eshâm-ı muhdesenin kasr-ı yedine bir şey denilemeyip, ancak mahlûl vukū buldukça fî-mâ-ba'd kimesneye verilmeyerek bi't-tedrîc ref'leri husûsuna karar verilmiş olduğu *Dürcü'l-Vekāyi'*de mündericdir.

Halep muhasıllığı öteden berü mâl me'mûrlarına mahsûs olan manâsıbın güzîdelerinden olduğuna mebnî, kırk elli sene mukaddem ba'zı mâldâr kimseler birçok hizmet ve ubûdiyyetler arzıyla ve hayli akçe sarfıyla Haleb muhassıllığını tahsîl ve hayli akçeler kazanarak esbâb-ı ihtişâmlarını tekmîl edip, giderek ba'zıları vezîr ve ba'zıları mîrimîrândan olagelmişlerdir. Mîrimîrândan Ahmed Paşa dahi bu sûretle tuğ ve alem alarak kesb-i şöhret eylemiştir. Mezkûr muhassıllık bir müddet sonra asrın bî-insâf mürtekiblerinin vâsıtalarıyla *bey'u men yezîd* ve *hel min-mezîd*[101] kālıblarına ifrağ olunup

[101] Açık arttırma ile satıştan, yok mu artıran?

ve giderek nakd-i mağşûş gibi revâcdan mu'attal ve ashâb-ı i'tibâr nazarlarında köhne takvîm gibi mensûhu'l amel olup, ağniya-i nâs tahsîline i'tibâr etmez oldular. Binâen'aleyh ba'zı müflisler der'uhde ederek ibtidâ müte'ahhid oldukları rüşveti serî'ü'l-husûl ve nakid hükmünde olan gümrük mâlından edâ ve fazlasını müştehiyyât-ı nefsâniyyelerine sarf edip, sâir emvâl-i mîrîyi bakāyâ nâmıyla terk ve ibkā edegeldiklerinden ekserisi habslerde yaturlar ise de, taraf-ı devletten "tahsîl-i bakāyâ" unvânıyla beher sene birkaç kapucubaşı ve isti'câl zemîninde birkaç sadrıa'zam çukadârları müte'âkıben gönderilüp ve rü'yet-i masrafları içün hâl ve rütbelerine nazaran ta'yîn olunan yevmiyyeyi dahi vilâyetli çekip, mübâşirler dahi mâl-ı mîrîyi istirbâh ile hâsıl olan intifâ'a tama'en Halep'te ikāmeti ihtiyâr etmeleriyle Haleb ahâlîsi her sene külliyetlü masârife dûçâr olurlardı.

(270) Müverrih Vâsıf Efendi nakl ve rivâyet eder ki, yirmi beş sene mukaddem Vanlı Selim Ağa nâmında bir kapucubaşıya Halep'te tesâdüf ettim. Halep'te teehhül edip müte'addid evlâdı olmuş ve an-asl Âstane'de girftâr-ı düyûn-ı kesîre iken, hâsılat-ı âti'l-beyân ile düyûnu hıffet bulmuş âzâd-ı ser olduğu hâlde Halep'te ikāmet ediyordu. Müddet-i ikāmetini suâl ettiğimde, on seneye karîb olduğunu haber verdi. Dersa'âdet'e gelmediğinin sebebini sorduğumda dedi ki, "manâsıb-ı devlette istihdâm olunmaktan me'yûs olup, Halep'te yevmiyye nâmıyla ta'yîn olunan kırk guruşun bir mikdârını havâyic-i zarûriyyeme ve kusûrunu istirbâh ederek mal cem' ü iddihârına düştüm ve bundan hayli fâide-mend oldum. İstanbul'da bu ticâreti bulamam ki oraya azîmete heves edeyim. İşte Halep mübâşirlerinden hevâ vü hevesine gālib olanların hâli bu minvâl üzere olup, ba'zılar dahi tesvîlat-ı nefsâniyyelerine teba'iyyetle ceste ceste derdest ettikleri emvâli fısk u fücûra harc ile bıtâne-i hâlleri zâhir oldukta, kimisi bilâd-ı ba'îdeye rıhlet ve kimisi ârından âzim-i diyâr-ı âhiret edegelmişlerdir. Bu sûretlerle mâl-mîrî telef ve müstevfî-i mâl olanlar telâfî-i mâ-fâtın imkânını bulamayarak dûçâr-ı ser-pençe-i endîşe vü esef olup gitmekte olduklarını karîben defterdâr olan Hasan Efendi tezekkür ve mâl-ı mîrînin böyle ashâb-ı iflâs ve yağmâ-gerân elinden tahlîsi çâresini tefekkür birle, gümrüğü ba'zı şurût ile muhassıllıktan tefrîk ve eshâm i'tibâriyle taleblerine fürûht ve muhassıllığa tâbi' olan emvâl-i mukāta'ât hazîneye irsâliyye kayd ettirip bu sûretle hazîneye bir hayli menâfi' buldu.

Düvel Tercümânlarının Nizâmâtı

Elçilerin ve konsolosların bâ-berevât-ı aliyye ma'dûd ve mu'ayyen tercümânları olup, dâimâ yanlarında ikāmete hidmet-i lâzımelerinden gayrı umûra müdâhale etmemeleri şurût-ı mu'âhede iken bir müddetten berü re'âyâ-yı Devlet-i Aliyye'nin ağniyâ vü akviyâsından ba'zılar elçilere intisâb ve kuvve-i mâliyyeleriyle tercümânlık mu'âfiyyetini iktisâb edip hâric-i Âstane'de bulunan konsoloslar dahi o makūleleri istishâb etmekle, anlar dahi birer mahalde ikāmet ederek tagallüben umûr-ı beldeye müdâhale edegeldiklerinden, buna bir nizâm verilmediği sûrette umûr-ı re'âyâ muhtell olacağına mebnî fî-mâ-ba'd tercümânlar belde ve re'âyâ umûruna ta'arruz etmeyip, hemen elçilerin ve konsolosların yanlarında bulunurak hidmet-i lâzımelerini edâ etmeleri ve etmedikleri hâlde hıfzan li'n-nizâm te'dîb olunacakları reis efendi vâsıtasıyla elçilere ifâde olundukta, kabûl ederek lâzım gelenlere mektûblar yazdılar.

(271) Abdülgaffar Ağa'nın Katli

Mübâya'acı Abdülgaffar Ağa an-asl zümre-i kuzâttan olup Karînâbâd'da mütevattın iken, hubb-ı câh ü riyâset belâsıyla tebdîl-i tarîk dâ'iyesine düşüp, bunun çâresini teftîş eder iken, Silistre muhârebesi akabind[e] Balya Boğazı'nın tez elden muhâfazası lâzım geldiğini hissedip, iki yüz nefer piyâde ile emr-i muhâfazaya şitâb ve cânib-i mîrîye yirmi kese teslîm edeceğini işrâb ile kapucubaşılık rütbesi istid'â ve bu bâbda Baht Giray Sultan'a dahi ilticâ etmekle, nef'-i mîrî mülâhazasıyla kendüye kapucubaşılık verilmiş ve müte'ahhid olduğu askeri Karînâbâd kazâsından taleb ile ahâlîyi hâh u nâhâh bedel i'tâsına mecbûr edip kendüsü bi'n-nefs hânesinde istirâhat eylemiş idi. Bir müddet sonra ol havâlîden dakīk mübâya'asına me'mûr olup, cem' ettiği dakīkı der-anbâr ettikten sonra naklini istîzân ve nakl olunmadığı sûrette acılık kesb edeceğini beyân edip ve tarafına bir cevâb-ı şâfî gönderilmediğinden telâşa düşüp, nâçâr bir kerre dahi hakīkat-i hâli ihbâr eyledikte, dakīk-i mezkûr beksimed tabh olunmak irâde buyurulmuş ise de, tûl-i zamân ile acımış olduğundan beksimed tabhına el vermeyeceğini ifâde ettikte, ihzârına mübâşir ta'yîn olunup, Âstâne-i saadete vürûdunda gereği gibi arz-ı merâma kādir olamadığından ve eceli dahi gelmiş bulunduğundan, bu esnâda alâ-

melei'n-nâs sarây meydânında başı kesildi. *Vâsıf Tarih*'inde bu vechile muharrerdir. Abdülgaffâr Ağa memleketinde müsterîhü'l-bâl oturur ve ol vakit kabâhatli kabâhatsiz bir takım âdemlerinin boynu urulup durur iken, rütbe ve mansıb dâ'iyesine düşmesinde kabâhatsizdir denilemez. Lâkin parasına aldanıp ana rütbe ve me'mûriyyet verenlerin kabâhati andan daha ziyâdedir. Zira *en tüeddü'l- emânâti ilâ ehlihâ*[102] nass-ı celîli îcâbınca merâtib ve manâsıbı ehline tefvîz etmek, bu sûrette maslahat içün îcâbına göre rütbe ve me'mûriyyet verilmek lazım gelir. Ve nef'-i mîrî dahi erbâbını intihâb ile hâsıl olur. İşte rüşvetin harâm olması bu emr-i vâcibü'l-imtisâli ihlâl ettiği içündür. Binâenaleyh rüşvet alıp da nâ-ehle tefvîz-i umûr edenler ile rüşvet almayup da dîger esbâb ile nâ-ehle rütbe ve me'mûriyyet verenlerin devlete zarar u ziyânları siyyândır. Hazîneye para alıp vermek dahi bu bâbda medâr-ı i'tizâr olamaz. Zîrâ bu akçeyi veren kimse beherhâl anın birkaç mislini fukarâdan veyâhûd mîrîden ahz ü sirkat edeceği bî-iştibâh olup, nâ-ehil olmasıyla devlete âid olacak mazarrât-ı külliyye fazla kalır.

(272) Azl ü Nasb

Anadolu pâyesiyle İstanbul kadısı ve nakîbü'l-eşrâf olan Derviş Mehmed Efendi mazbûtü'l-lisân olmayıp, ittifak-ı ârâ ile karâr-gîr olan ba'zı mevâdda i'tirâz ile erkân-ı devlete harf-endâz-ı dahl ü ta'rîz olduğu sem'-i hümâyûna ilkā olunmağla, şa'banın on dokuzuncu günü müddet-i nâkısa ile azl olunup Gelibolu'ya nefy ü iclâ kılındı. Ve sâbıkā Mekke-i mükerreme kadısı olup, hüsn-i sülûk-i mu'âşeretle meşhûr olan Reîszâde Âşir Mustafa Efendi İstanbul kadısı ve İstanbul pâyelülererinden Kâmil Efendi nakîbü'l-eşrâf nasb olunup, Veli Efendizâde'ye dahi İstanbul pâyesi verildi. Kethüdâ-yı sadrıâlî Süleyman Feyzi Efendi'ye sadr-ı sâbıkın nazarı olduğundan, Bekir Bey kethüdâlığı kabûl etmediği esnâda kethüdâ nasb olunmasını telhîs ettikte, etvâr-ı sâbıkasından ferâgat ve a'la ve ednâ ile hüsn-i mu'âşeret etmesi şartıyla kethüdâ nasb olunmasına müsâ'ade-i seniyye buyurulmuştu. Karîben sadr-ı sâbık ma'zûl olup sadr-ı cedîd Dersa'âdet'e geldikte, egerçi kethüdâlıkta ibkā etmiş ise de Süleyman Feyzi Efendi müstebid bi'r-re'y olup sadr-ı cedîde bu misillü evzâ'ı ağır geldiğinden, şa'bânın yirminci günü kethüdâlıktan azl olunarak,

[102] "(Allah) emânetleri ehline vermenizi (emreder) Kur'ân, Nisâ, IV/58.

Reîsülküttâb es-Seyyid Mehmed Hayri Efendi kethüdâ-yı sadr-ı âlî ve Çavuşbaşı Ataullah Bey efendi reîsülküttâb ve Süleyman Rûhi Ağa çavuşbaşı nasb olundu. Muahharan şevvâlde vukū bulan tevcîhâtta Süleyman Feyzi Efendi nişâncı ve Ahmed Nazif Efendi Tersâne-i Âmire emîni olmuştur. Ve muahharan Tersâne-i Âmire emîni sâbık Mehmed Bey uhdesine rütbe-i vezâretle Hanya mansıbı tevcîh buyurulmuştur. Ve arası çok geçmeksizin Yeniçeri Ağası Yusuf Ağa azl olunarak Kul Kethüdâsı Hasan Ağa yeniçeri ağası nasb olunmuştur.

Ba'zı vukū'ât

Akdemce Fas hâkimi tarafından ulemâ-yı Mağrib miyânında makbûl ve *Tehlîl* ismiyle meşhûr olan kitâbın beş kıt'a elmas ile müzeyyen bir cild nüshası ve bir sagīr sâ'at ve birkaç sandık fağfûrî ve billûr evânî ve bir sandalye ve bir araba ve otuz beşer zirâ' olmak üzere iki kıt'a mükemmel sefîne ve kırk elli pâre temür top hedâyâ ve nâmesiyle Dersa'âdet'e gelmiş olan Hacı Talib Abbas nâm elçisi, bu kerre tertîb olunan dîvânda huzûr-ı hümâyuna çıkıp nâme vü hedâyâsını arz u takdîm ettikte, huzûr-ı hümâyunda hıl'at ilbâs olundu. Ve zîrde tafsîl olunacağı vechile, bir gece akdem (273) Mısır'dan ahbâr-ı sârre gelmiş olduğundan, bu dîvânda sadrıa'zâma hitâben bir kıt'a hatt-ı hümâyun ile bir kabza hançer dîvân mahalline şeref-bahş-ı vürûd oldu.

Nemçe tüccârından birisinin Belgrad'da vâki olan harekât-ı nâ-becâsından nâşî kal'a yamakları merkūmun hânesini basup izhâr-ı unf ü şiddet ettiklerinde, yeniçeri ağası vâkıf-ı hâl olarak yetişüp ve merkūmu ellerinden alup da habs etmek istemiş ise de, dinlemeyip tâcir-i merkūmu i'dâm ettiklerinden, Nemçelüler şikâyet ettiklerine ve egerçi merkūmun te'dîbi lâzım gelmiş ise, zâbıtâna haber verilmek îcâb ederken yamakların hôd-be-hôd bu misillü hareketleri taht-ı dâire-i zabt u rabtta olmadıklarından nâşî olup, bu râbıtasızlıkları dahi vâlîsi olan Vezîr Mahmud Paşa'nın idâresizliğine verildiğine mebnî, zilka'denin sekizinci günü def'an li'n-nizâ' Belgrad'dan azl ile Silistre muhâfazası şartıyla Sivas vâlîsi nasb olunup, Belgrad dahi Abdi Paşa'ya tevcîh buyuruldu. Ve bu esnâda Eğriboz Muhâfızı Vezîr Seyyid Halil Paşa'nın vefâtı haberi vürûd etmekle, Eğriboz muhafızlığı Ohri Sancağı Mutasarrıfı Vezîr Çerkes Hasan Paşa'ya tevcîh olundu.

Akdemce tafsîl ü beyân olunduğu vechile, esbâk Şam Vâlîsi Azmzâde müteveffâ Mehmed Paşa'nın oğlu Abdullah Paşa ve akāribinden Nasuh Bey uhdelerine rütbe-i vezâret tevcîh olunup, cânib-i mîrîye üçer bin kese akçe vermeyi ta'ahhüd etmişler idi. Ol vakitten berü vâlî bulundukları mahallerde fukarâya zulm ü ta'addî etmekten gayr biri bir işe yaramadıklarından müte'ahhid oldukları akçeden yalnız Nasuh Paşa pek az şey teslîm edip, bakıyyesini edâ edemeyecekleri ma'lûm olduğundan, ikisinin dahi vezâretleri ref' olunarak Abdullah Paşa Rodos'a ve Nasuh Paşa İstanköy'e nefy ü iclâ olundu.

Ve Arabistan taraflarında bu esnâda kapusu halkı mükemmel vüzerâdan birinin bulunması lâzım gelip, husûsiyle Milli Timur'un tuğyânı dahi derkâr olduğundan, vüzerâ miyânında kuvve-i askeriyye ile şöhret-şi'âr olan merhûm el-Hâc Ali Paşazâde Battal Hüseyin Paşa'ya Haleb Eyâleti ve selefi Hacı Mustafa Paşa'ya dahi becâyiş sûretiyle Erzurum Eyâleti tevcîh buyuruldu.

Ba'zı Vefeyât

Rumeli kadıaskeri Arabzâde Mehmed Sadık Efendi cumâdelâhırenin on dördüncü gecesi vefât etmekle, Rumeli sadâreti Anadolu kadı'askeri olan Mehmed Mekkî Efendi'ye, Anadolu sadâreti Birâderzâde Yakup Efendi'ye tevcîh olundu.

Merhûm-ı müşârünileyh bin yüz otuz senesinde mütevellid ve elli târîhinde müderris, yetmiş târihinde İzmir, seksen ikide Mısır mollası, seksen sekizde Mekke pâyesiyle be-kâm (274) ve doksan beşte İstanbul kadısı ve sekiz ay sonra azl ile telh-gâm ve doksan sekizde Anadolu ve doksan dokuzda Rumeli kadı'askeri ve sekiz ay mürûrunda fevt olmuştur. Âlî-cenâb ve hâzır-cevâb, derviş-meşreb ve mütevâzı ve müeddeb bir zât olup, pederinin vefâtında Sahn müderrisi bulunmağla bir hayli vakit niyâbetlerde dolaştığından mu'âmelât-ı nâsa dâir olan mesâil-i şer'iyye mazbûtu olmağın, sadâretinde vekāyi kâtibine muhtâc olmayarak hôd-be-hôd fasl-ı da'vâya muktedir ve tıb ve nücûm gibi ba'zı cüz'iyyâta vâkıf idi. Anadolu Muhâsebecisi Süleyman Penah Efendi zilka'denin on ikinci günü mat'ûnen vefât etmekle, mansıbı sipâh kâtibi olan Şehrî Mehmed Efendi'ye tevcîh olundu.

Müteveffây-ı mûmâileyh Mora cezîresinde vâki' Trapoliçe kasabası sükkânından İsmâil Efendi nâm kimsenin oğlu olup, bin yüz otuz beş târîhinde tevellüd etmiştir. Ba'de zemânin Küçük Mustafa Paşa merhûma dîvân kâtibi olup, anın iltimâsına mebnî uhdesinde hâcelik ihsân buyurulmuştu. Sadr-ı esbak Mustafa Paşa sadâretinde küçük tezkireci ve ba'dehu kethüdâ kâtibi olup, müşârünileyh magzûben sadâretten munfasıl oldukta, o dahi tarafdârlık töhmetiyle küttâbdan ma'zûl ve üç gün Yedikule'de mahbûs olduktan sonra Magosa Kal'ası'na nefy olunup, dokuz ay sonra Bursa'ya nakl olunmuş ve Bursa'da dahi dokuz ay ikāmetten sonra afv ü ıtlâk buyurulmuş idi. Ve bir müddet sonra mâliye tezkirecisi olup, o esnâda sefer vukū' bulmağla ordu-yı hümâyuna irsâl kılınmıştı. Sonra iki sene sipâh kâtibi ve üç sene ale't-tevâlî baş muhâsebeci olup, bu hâl ile Dersa'âdet'e geldikte, iki def'a şehremîni ve süvâri mukābelecisi ve iki def'a Anadolu mukābelecisi olup, tevcîhâtta tekrâr Anadolu muhâsebecisi olmuş iken, dest-i ecel defter-i ömrünü şakk eyledi. Turuk-ı aliyyeye intisâbı olup, manzûm ba'zı ilâhiyyâtı vardır.

Prusya Kralının Vefâtı

Büyük Frederik denmekle şöhret-şi'âr olan Prusya kralı İkinci Frederikos ağustosun on beşinde terk-i ta'lîmhâne-i fenâ etmiş olduğu haberi bu esnâda Dersa'âdet'e vâsıl olmuştur. Her fenden bahse kādir ve husûsiyle fünûn-ı Hendese'ye ve sanâyi-i harbîde mâhir olup, el-yevm her devletin kuvvetü'z-zahr olan mu'allem asker ol vakitlerde henüz daha bu kadar ilerlemiş değil iken, birçok noksânlarını ikmâl eden budur. Umûr-ı mülkiyye ve nizâmât-ı askeriyyeden başka bir merâkı olmayup, gece gündüz bunlar ile meşgūl olageldiğinden, andan evvel Prusya devleti ikinci derecede ve bayağı Nemçelü'nün taht-ı (275) nezâretinde bir hükûmet olduğu hâlde kırk altı sene müddet kraliyyetinde tertîb ü tanzîm-i askere gayret ve mukaddemâ vukū bulan sefer-i heft-sâlede def'aten aleyhinde olan Nemçe ve Fransa ve Rusya devletleri ve Alman ümerâsının ekserîsi ile sefer eyledikte, külliyyen muzmahill olma merkezine gelmiş iken, nihâyetü'l-emr gālibâne def'-i husamâya destres olduktan fazla, tevsî'-i dâire-i memleket ve Avrupa devletlerine îkā-ı tehdîd edecek derecede tahsîl-i dest-mâye-i miknet eyledikten sonra, tertîb ü icrâ-yı nizâmât-ı mülkiyyeye ikdâm ü dikkat ederek devletini en büyük devletler derecesine îsâl etmiştir. Ve Rusya İmparatoriçesi Katerina

dahi idâre-i memleket ve tanzîm-i asker ve envâ'-ı desîse derslerini bundan ahz ve istirâk eylemiştir. Katerina ile Nemçe imparatorunun bir müddetten berü ittifâkları gerek Prusyalu'ya ve gerek Alman hükümdârlarına mûcib-i hadşe vü endîşe olmaktan nâşî, Frederik hîn-i hâcette yekdîgere mu'âvenet etmek şartıyla bi'l-cümle Alman hükümdârlarını ittifâka da'vet ve anlar dahi icâbet etmekle, geçen bin yüz doksan dokuz senesinde Berlin şehrinde sened-i ittifâkı imzâ etmişler idi. Devlet-i Aliyye egerçi bu ittifâka dahil olmamış ise de, kendü düşmanlarına karşu bir ittifak olduğundan Devlet-i Aliyye hakkında dahi bu mu'âhede bi't-tab' hayırlu bir madde olmuştu. Ve Frederik akdemce Kırım mes'elesinde Devlet-i Aliyye'ye dahi arz-ı ittifâk edip ve Rusya ile Nemçe'nin ittifâklarına karşı Devlet-i Aliyye dahi bazı düvel-i Avrupa ile ittifâkın lüzûmunu ihtâr eyleyip, evvel-emirde vükelâ-yı Devlet-i Aliyye bu sûrete rağbet etmediler ise de, muahharan bunun lüzûmu ve fâidesini derk ile bunun ihtârı üzere hareket etmeye temâyül ettikleri esnâda vefâtı Devlet-i Aliyye'ce bayağı bir nev' zâyi'ât kabîlinden addolunmağla câ-nişîni olan birâderzâdesi Frederik Klomin taraf-ı Devlet-i Aliyye'ye celb ve istimâletinde menâfi tasavvur olunduğundan, haber-i mezkûr Dersa'âdet'e vusûl bulduğu anda, İstanbul'da mukīm Prusya maslahatgüzârına istifsâr-ı hâtır zımnında dîvân tercümânı irsâl olundu. Ba'dehu maslahatgüzâr dahi Bâbı'âlî'ye gelip, buna dâir kendüye gelmiş olan tahrîrâtı resmen sadrıa'zama takdîm eyledi. Ve cild-i âtîde beyân olunacağı vechile, muahharan Devlet-i Aliyye Rusya ve Nemçe devletleri aleyhinde olmak üzere Prusyalu ile akd-i ittifâk etmiş ise de, Frederik ber-hayât bulunmamıştır. Velhâsıl işbu Frederik Avrupaca ol asrın en büyük âdemi olduğundan, vefâtı vukū'ât-ı cesîmeden ma'dûddur.

Ahvâl-i Irak

Doksan dört senesi vekāyi'i sırasında beyân oldunduğu üzere Baban Sancağı Mutasarrıfı Mahmud Paşa oğlu Osman Bey'i Bağdad Vâlîsi Süleyman Paşa hizmetine göndermiş ise de, bizzât (276) varup görüşmediğinden Süleyman Paşa dilgîr olmuştu. Hâlbuki Baban beylerinden merhûm Ahmed Paşa'nın oğlu olup hayli müddet Bağdad'da mukīm olan İbrâhim Bey Süleyman Paşa'nın manzûru ve hazînedârı olan Ali Bey'e çatmış olduğundan, anın tavsiyesiyle Baban mutasarrıflığına nasbı tasmîm olunup, hattâ doksan beş senesinde Süleyman Paşa Kürdistan'a sefer edecek olmuş ise de, Hazâil

seferi zuhûr ile geri kalmış ve doksan altı senesinde Süleyman Paşa ordu ile Kerkük'e kadar varmış iken, Mahmud Paşa ba'zı eşrâf-ı ulemâyı irsâl ve tavsît ile isti'fa-yı kusûr ettiğine binâen afv ve ibkā edilmiş idi. Lâkin Mahmud Paşa yine serkeşâne davrandığından, doksan yedi senesinde Süleyman Paşa ordu ile ol tarafa hareket ederek harben Mahmud Paşa Karaçolan'dan kaçırılmış ve Baban Sancağı bâ-rütbe-i mîrimîrânî İbrâhim Bey'e tevcîh edilmiştir.

Bunun üzerine Mahmud Paşa İran'a firâr ile Isfahân'da sâhib-i ihtiyâr-ı İran olan Ali Murad Hân'dan istimdâd edip, o dahi Mahmud Paşa'ya medâr-ı ta'ayyüş olmak üzere Savuk-bulak ülkesini tevcîh ile rakam ya'nî fermân göndermekle, Mahmud Paşa Savukbulak'ın teslîmi içün hâkimi bulunan Budak Hân'a haber göndermiş ise de, Ali Murad Hân'ın o emri henüz İran'ın her tarafında câri ve nâfiz olmayup, ale'l-husûs Azerbaycan hânları muhâlefet üzere bulunduklarından, Budak Hân anlardan istimdâd eyleyüp, anlar dahi küllî asker göndermiş olduklarından, vukū bulan muhârebe esnâsında Mahmud Paşa maktūl olarak, oğlu Osman Bey bir takrîble tahlîs-i cân edip Bağdad'a gelmiş ve hakkında Süleyman Paşa tarafından lutf ü nevâziş ile mu'âmele edilmiştir.

Bu cihetle İbrâhim Paşa bilâ-mâni vü mezâhim Baban mutasarrıflığında istikrâr bulmuştur. Ve anın mutasarrıflığı evânında Derne ve Derteng Sancağı yani Zehab arâzîsi ve Kasrışirin Sancağı yani Hankın arâzîsi dahi Karaçolan hükûmetine ilhâk olunmuştur. Ve hâlâ Süleymaniye denilen kasaba, ki eyyâm-ı sâlifede Şehrizor Kal'ası'nın vâki olduğu Serçınar ovasının bir tarafında bir cesîmce kasabadır, anı dahi işbu İbrâhim Paşa binâ edip Bağdad Vâlîsi Süleyman Paşa'nın ismine nisbet eylemiş ve makarr-ı livâ Karaçolan iken oraya nakl etmiştir. Çünki İbrâhim Paşa gençliğinde müddet-i medîde Bağdad gibi bir şehr-i şîrînde ikāmetle teşehhür etmiş olduğundan, Karaçolan gibi kartal yatağı olan bir mahalde bast-ı kalîçe-i temekkün edemeyip, Baban mutasarrıfı oldukta, işbu Süleymaniye kasabasını inşâ ile makarr-ı livâ ittihâz eylemiştir. Lâkin vahşet ü bedâvet üzere bulunan Kürtler anın etvâr-ı medeniyyesinden mahzûz olmamışlar idi.

(277) VEKĀYİ-İ SENE-İ 1201

Binâenaleyh Bağdad Vâlîsi Süleyman Paşa tarafından Şâvizâde üzerine sevk-ı asker olunduğu sırada İbrâhim Paşa azl ile yerine sâlifü'z-zikr Mahmud Paşazâde Osman Bey paşalık unvânıyla Baban mutasarrıfı nasb olunmuştur. Lâkin İbrâhim Paşa Hazînedâr Ali Bey indinde müsteshab olduğundan, muahharan yine mutasarrıf olmuştur. Biz gelelim Şâvîzâde vak'asının tafsilâtına.

Süleyman Paşa iki yüz târîhine kadar gâh aşâir-i urbânı terhîb ve gâh ümerâ-yı Kürdistan'ı te'dîb içün taraf taraf ordular sevk edegelüp, hâlbuki Kölemenler'in fürce-yâb oldukları zamanlardan berü Bağdad hânedân-ı kadîmleri muhakkar ve manâsıbdan mahrûm kalmışlar iken, bu ahvâl-i ihtilâliyye esnâsında yine ba'zı hânedânlar ve husûsıyle Şâvîzâdeler meydân alarak bu iki fırka beynine rekābet girmekle, pek çok ceng ü cidâle bâ'is olmuştur. Şöyle ki: Süleyman Paşa'nın zamânında vukū bulan seferlerde ve gerek esfâr-ı sâbıkada Şavîzâde Süleyman Bey'in meşhûd olan hidemât-ı mebrûresine mebnî enzâr-ı enâmda müteşahhıs ve mütehayyiz ve Süleyman Paşa nazarında mukbel ve makbûl olduğu misillü Süleyman Paşa'nın mühürdârı Ahmed Ağa dahi küçüklükten berü kendüsünün perverde-i dest-i ihtimâm ü i'zâzı ve cür'et ü cesâret ve rüşd ü dirâyetçe memâlik-i mevcûdenin mukaddem ü mümtâzı bulunmağla, hall ü akd-i umûru yed-i istiklâline almak isteyip, Süleyman Bey ise ona ser-fürû etmeyi kendi asîlzâdeliğine nazaran küçüklük addeylediğine mebnî, beynlerinde bürûdet tekevvün ederek, yekdîgerin zevâline sa'y ettiklerinden başka, Süleyman Bey fevkalâde kesb eylediği tahayyüz ü temeyyüzden nâşî yüze çıkarak, paşaya karşı sertçe mu'âmeleler eylemeğe ve serbest ve dikçe sözler söylemeğe cesâret eder olduğundan, bu evzâ'ı Süleyman Paşa'ya dahi girân gelir dese de, çünki bu ikisinin her kangısını teferrüd eylese tahakküm ve tagallüb dâ'iyesine düşeceğinden, Süleyman Paşa ıslâh-ı zâtü'l beyne sa'y ile tarafeyni müsâvât

üzere tutarak bu iki kuvve-i mütekābile beyninde kendü istiklâl ve nüfûzunu muhâfaza eylerdi. Lâkin refte refte tarafeynin yekdîgere husûmeti ziyâdeleşerek nihâyet bir tarafın def'ine zarûret messeyledikte, Ahmed Ağa tarafını bi't-tercîh Süleyman Bey'e, "Bağdad'da durmasın da varsın nereye giderse gitsin" demeğe mecbûr olmağın, bin iki yüz senesi hılâlinde Süleyman Bey etbâ vü levâhıkıyla Bağdad'dan çıkıp Hor Akarkof'un öte başında istikrâr ve el-Ubeyd aşâiriyle ol havâlîde bulunan kabâil-i sâirenin ba'zı eşrârını tarafına celb ve cem' etmeye ibtidâr eylediği ma'lûm olıcak, derhâl üzerine Ahmed Ağa ma'iyyetiyle asâkir-i Bağdad ve ba'zı ümerâ-yı ekrâd sevk ve irsâl olunduğunu Süleyman (278) Bey istihbâr eylediği anda, mukābele kasdıyla berü tarafa hareket eylemiş ise de, henüz tekābül-i ferîkayn vukū bulmadan üzerine gelen askerin kesretine câsûsları vâsıtasıyla kesb-i ıttılâ eylediğinden, hemen ağırlığı terk ile Habur tarafa firâr etmeğin, ahmâl ü eskâlini tavâif-i askeriyye gāret ve iğtinâm ederek mansûren Bağdad'a avdet edip geldiklerinde, Ahmed Ağa kethüdâ olup Bağdad'ca kethüdâlık ise mahrec-i vezâret ve mahsûdü'l-akrân bir hizmet olarak her mansıbdan mu'tenâ ve mu'teber tutulmağla, dilhâhı üzere nâil-i merâm, Bağdad'da merci'-i havâss u avâm olmuş ve nüfûz ve istiklâl Kölemenler'de karâr bulmuştur.

Lâkin Süleyman Bey çend mâh zarfında yine cem'iyyeti teksîr etmekle ve ibtidâ birâderleri Habib ve Mehmed ve Abdülaziz beylerden birisi kendisine teba'iyyet etmeyerek, Bağdad'da ihtiyâr-ı ikāmet etmişler iken, muahharran anlar dahi havfa tâbi olarak Bağdad'dan çıkıp Süleyman Bey'in yanına gitmekle kesb-i kuvvet etmeğin, iki yüz bir senesinde hemen âzim-i Bağdad olup, gelmekte oldukların Süleyman Paşa istihbâr eyledikte, Kethüdâ-yı Bevvâbîn Halid Ağa ma'iyyetiyle üzerine bir mikdâr asker sevk eylemiş ise de, bu kerre Süleyman Bey tarafı gālib gelerek paşa ordusu pek fenâ hâlde münhezim ü perîşân olmaktan nâşî, Süleyman Bey hemen Bağdad üzerine yürüyüp bağteten Hallâc el-Mansur tarafına nüzûl edicek, mukābelesine Süleyman Paşa külliyetlü piyâde sevk etmekle, Süleyman Bey anların âteşine dayanamadığından Şâmiye yakasına güzâr etmeğe mecbûr olup, derhal külliyetlü süvârî ile dahi ta'kīb olunmağın, artık oralarda duramadığından hemen tahlîs-i cân içün Müntefik Şeyhi Subeni'ye dâhil düşüp, âdet-i aşâir üzere o dahi kabûl ettikten sonra, Hazâil aşîreti şeyhi Hamdü'l-Hamud'u dahi dâire-i ittifâka idhâl ve üçü birden isyân ve ol havâlîde bulunan kabâili

başlarına cem‘ ile cem‘iyetlerin teksîr ettikten sonra, Basra’ya dahi tasallut ederek Basra Mütesellimi İbrâhim Efendi’yi ahz ve emvâl ü eşyâsını gasb ve kendisini Maskat ya‘nî Mesket tarafına tard u teb‘îd etmeleriyle, Süleyman Paşa hemen techîz ü tertîb-i asâkire ibtidâr ve bu evânda Baban ve Köy ve Harir sancakları mutasarrıfı bulunan merhûm Ahmed Paşazâde İbrâhim Paşa ile Derne ve Bacalan mutasarrıfı Abdülfettah Paşa’ya dahi asâkir-i Ekrâd ile gelip bu seferde bulunmalarını tahrîr ve iş’âr etmekle, anlar dahi tedârüklerin görüp azm-i sûy-i Bağdad etmişler ise de, betâet üzere hareket eylediklerinden Süleyman Paşa kendilerine muğberr olup, bu bahâne ile Bağdad’a geldiklerinde ikisini dahi azl ile Baban ve Köy ve Harir sancaklarını sâlifü’z-zikr merhûm Mahmud Paşa‘nın oğlu Osman Paşa’ya ve Derne ve Bacalan (279) sancaklarını Abdülfetthah Paşa’nın ammizâdesi olan Abdülkadir Paşa’ya tevcîh etmiştir. Her ne hâl ise, tamâm-ı kuvve-i kâfiye mevcûd ve müheyyâ oldukta, Bağdad’dan hurûc ve ibtidâ Hazâil üzerine hücûm ile cem‘iyyeti târmâr ve dâr u diyârları târâc edilmiş ise de, Hamdü’l-Hamud Müntefık’a varup Müntefık şeyhi ve Şavîzâde ile birleşerek cem‘iyyet-i muhâlifîn kesret ve kuvvet bulmuştur.

Hindistan Seferlerinin Keyfiyyet-i Vürûdları ile Vâki Olan Mükâlemeleri ve Ba‘zı Havâdis-i Hindiyye

Bin iki yüz senesi zilhiccesi evâhırında Bağdad ve Basra Vâlîsi Süleyman Paşa’dan bir kıt‘a tahrîrât gelip hulâsa-i müeddâsı budur ki: Kampaya memâlikinden Püten vilâyetinin hükümrânı olan Tipu Sultan’ın ba‘zı hedâyâ ile elçileri Der‘aliyye’ye varmak üzere yedi kıt‘a gurâb ta‘bîr olunur sefîneler ile şevvâlin yirmi sekizinci günü Basra’ya vusûl bulmuştur. Ve Basra’ya üç menzil mesâfede vâki olan Devâsir mukāta‘ası mukābilinde âdetleri üzere istinâre ve istizâ‘a kasdıyla eczây-ı kibritiyyeden masnû mâhitâb ta‘bîr ettikleri âleti iş‘âl ettiklerinde, şerâresini bâd-ı muhâlif süvâr oldukları sefâinin birine îsâl etmekle, derûnunda bulunan emvâl ü rihâli ihrâk eylemiş ve muhterik olan sefînede üç kıt‘a mücevher çelenk ve üç kıt‘a mücevher sorguç ve üç kıt‘a kılaveli mücevher tılsım ve üç kıt‘a mücevher bâzûbend egerçi zâyi olmuş ise de, sefîrlerin melbûsat-ı dîvâniyyelerinden olmak üzere işbu zâyi‘ olan mücevherâtın aynıları yanlarında mevcûd olduğundan, Devlet-i Aliyye tarafından kabûl buyurulduğu halde arz u takdîm edeceklerini ve bunlardan ma‘lû-

mü'l-mikdâr hedâyâ-yı mütenevvi'ları ve taraf-ı Âsafî'ye olmak üzere ayrıca takdîmeleri ve Devlet-i Aliyye'de üç vezîr olmak zu'muyla anlara dahi üçer takım hediyeleri olduğunu ve Tipu Sultan'ın murâdı taraf-ı hilâfet-penâhîye rabt-ı rişte-i ihtisâs olup, te'kîden li'l-hâl Püten benderlerinden Mengrur nâm benderi cümle mahsûlât ü emvâli ile pâye-i serîr-i a'laya ihdâ etmekle, taraf-ı hümâyundan zabt u tasarrufuna bir vâlî gönderilmek istid'âsında bulunduğunu ve umde-i tüccâr-ı Hind'den Sâlih Çelebi nâmında bir şahsı Basra'ya göndermek üzere olup, tavâif-i Efrenc misillü yüzde üç gümrük vermesini iltimâs ve nümûne içün nev-zuhûr Firenkkârî tüfeng ve piştov ve on iki sâ'at suda kaldıktan sonra yâbis hükmünde müştail olur barut getürmeleriyle, iktizâ ederse bu edevâtın irsâl olunacağını ve Bağdad etrâfında vâki merâkıd-ı enbiyâ vü evliyâ mücâvirlerine ba'zı tasaddukāt ve nüzûrât gönderdiğinden gayri, (280) Hille kasabası ittisâlinde nehr-i Fırat'tan cârî nehr-i Şâhî'den Necefieşref kasabasına su icrâsı içün elli bin kebîr rub'iyye gönderip, bundan başka Haremeyn-i şerîfeyn ve sâir âstânelerin ta'mîr ü termîmine ve rabt-ı vezâif misillü hidemâta mücâz ve me'zûn olmak bâbında arz-ı niyâz ettiğini ve sefîrlerin müsteshabları olan yirmi aded murg-ı tâvusun on beşi ve üç dane tût-i sefîd ve murg-ı surh-ı nûrînin üçü ve yirmi siyah maymunun on beşi ve iki re's sefîd ve siyâh fîl esnây-ı râhda mürde olup, fillerin mislini celb içün iki mâh mukaddem Mesket'ten âdem ihrâc ettiklerini ve üç mâh zarfında vürûd edeceklerini sefîrân-ı mûmâileyhimâ Bağdad vâlîsine olan tahrîrâtlarında beyân eylediklerini vâlî-i müşarünileyh tahrîr ve iş'âr eylemiştir.

Binâenaleyh Dersa'âdet'den mihmandâr ta'yîn olunarak sefîrlerin bu tarafa celb olunmaları tensîb olunup, ancak yanlarında vâfir âdemler olduğundan yalnız üç yüz mikdârı âdem ile Âstâne'ye gelmeleri tasvîb olunduğu, Bağdad vâlisine tahrîr ve iş'âr olunmuş ve hılâl-ı râhda levâzımâtlarının hüsn-i tesviyesi defterdâr efendiye tenbîh buyurulmuş ve egerçi beyne'd-düvel hedâyâ irsâli mu'tâd olup, ancak böyle memleket ihdâsı vukū bulmamış bir keyfiyyet olduğundan, bu merâk ile elçilerin vürûduna intizâr üzere bulunulmuş idi.

Vâsıf Efendi der ki: Tekâvîm-i büldân ve sâir esmâ-yı memâlikte Mengrur ismiyle müsemmâ memleket bulunmayıp, gālibâ Menglürden muharreftir. Menglür kenâr-ı bahirde bir bender şehirdir. Bundan Sümnat bir

merhale şarka düşer. *Habîbü's-siyer*'de Menglür Biçanker serhaddinde bir bender olmak üzere muharrer olup, bu şehre iki fersah karîb murabba bir büthâne vardır ki, her dıl'ı onar zirâ ve irtifâ'ı beş zirâ, cümle dîvârları tuç safhalarla kapludur. İçinde dört sofası vardır. Kapusu önünde olan sofada bir âdem sûreti resm olunup, gözleri yâkūttan terkîp olunmuştur. Üstâdı gāyet dikkatle izhâr-ı mahâret eylemiştir deyü rivâyet ederler. Vâsıf Efendi'nin sözü burada hitâm buldu.

İki yüz otuz târîhlerinde Hind'den İran'a ve Arabistan'a seyâhat eden Hâdimâbâdî Fârisiyyü'l-ibâre seyâhatnâmesinde bahren Mesket'e gelirken Melibar'dan sonra Mekrûr'a vusûlünü ve bu iki memleket filasl Tipu Sultan'ın memâliki muzâfâtından iken İngilizler yedine geçmiş olduğunu tahrîr edip, Melibar'ı mimin fethi ve lamın kesri ve meddi ile ve Megrur'u mimin fethi ve kâf-i fârisînin sükûnu ve râ'nın zammı ve meddi ile zabt eylemiştir. Berminvâl-i muharrer Tipu Sultan'ın sâlifü'z-zikr sefîrleri, ki Seyyid Gulâm Alihân ve Şah Nurullah Hân ve Lutuf Alihân ve Cafer Hân nâm dört nefer elçiler Dersa'âdet'e vârid olup, (281) işbu iki yüz bir senesi rebî'ülâhırının yirmi birinde Reîsülküttâb Süleyman Feyzi Efendi ile bi'l-mülâkāt vâki olan mükâlemeleri, garâibden olmak üzere mükâleme mazbatalarından bi'l-istihrâc ber-vech-i âtî beyân olunur. Şöyle ki: Bir mikdâr âfâkī sohbetten sonra elçilerin vâki olan takrîri Hindistan bir iklîm-i vâsi ve azîm olmağla, içinde nice hân ve hükümrân olup, ahd-i ba'îdden berü istiklâl üzere evlâd-ı Timur Hindistan'da cümle hükkâm ve havânîne fermân-fermâ idiler. Dehli nâm mahall-i pâyitahtları olup kendüleri anda erîke-nişîn ve vekîl-i mutlakları mesâbesinde olan vezîrleri, ki nizâmü'l-mülk ıtlâk ederler, ol dahi Deken vilâyetine mutasarrıf olurlar idi. Deken dal'ın ve kâf'ın fethalarıyla Hindistan'da bir memleket olup, nizamü'l-mülk olan zevâtın arpalığı mesâbesinde mansıbıdır. Bundan kırk sene mukaddem evlâd-ı Timur'dan şâh-ı Hindistan olan Muhammed Şâh vâsıl-ı rahmet-i İlâh oldukta, ol vakit nizâmü'l-mülk olan Gıyaseddin dahi âzim-i huld-i berîn olmuştur. Muhammed Şah'ın fevtinden sonra Ahmed Şah yedi sene hükûmet edip, ba'dehû evlâda inkırâz gelerek devlet-i Timuriyye birâderzâde ve hâherzâde misillü akribâya intikāl edip, ancak ol vakitten berü mülûk-i Timuriyyeden istiklâl mürtefi olarak, her eyâlet ve her mülkte hâkim olan kendü kendüye istiklâl da'vâsıyla zabt-ı memâlik ve teksîr-i câh ü celâl ve tevfîr-i hazâin ü emvâl sevdâsına düşmekle,

evlâd ü akribâ-yı Timur'un za'f ü rehâvetlerini ve hükkâm ve havânîn-i Hindistan'ın birbiriyle şikāk ve muhâlefetlerini gerek Hindistan'da olan abede-i nâr u esnâm ve gerek İngiliz ve Fransız ve Portekiz misillü ticâretle Hindistan'a âmed ü şûd eden hıristiyanlar müşâhede ederek benâdir-i Hind'i istîlâ edip, Bengal'e ve Surat ve Gücerat ve bunların emsâli nice eyâlet-i cesîme ve bilâd-ı azîmeyi teshîr ve zükûr ü inâsını esîr eylediklerinden başka, mesâcid ü mekābiri deyr ü kenîseye tagyîr eylediler. Deken ülkesinde ve sâir ülke-i Hind'de abede-i esnâmdan el-hâletü hâzihî hâkim-i kaviyyü'l-iktidâr ve fi'l-asl saltanat-ı Timuriyye tevâbi'âtından olup, Dehli nâm mahalde taht-nişîn olan ve Hindistan şâhlarına tâbi bulunan Mihrete dedikleri kavmin hâkimleriyle İngilizler fitne vü fesâdda Hem-zeban-ı ittifâk ü ittihâd olup, memâlik-i Hindistan'da olan hükümdârânın cümlesine galebesi izhâr ve hattâ Bengale gibi senede yirmi kürûr ve kerenâtin misillü senevî üç kürûr rub'iyye ve Surat ve Gücerat misillü sâl-be-sâl üç kürûr rub'iyye vâridâtı olan memâlik, ki cümlesinin senevîsi yirmi altı kürûr-ı Rub'iyyeye bâliğ olur, bu diyârı kâffeten dâhil-i kabza-i iktidâr eylediler dediklerinde, Feyzi Efendi kürûr nedir rub'iyye Osmanlu akçesi hisâbıyla kaç para eder deyü suâl etmekle rub'iyye anda guruş makāmında kırk para üzerine râyic olup, yüz bin birlik ve beşlik bir kürûrdur. Hind'de (282) rub'iyye dedikleri altun Macar altununa mu'âdil olur. Ve Tipu Sultan hâlâ Püten vilâyetini makarr-ı hükûmet edinip, işte sikkesi budur. Bundan biraz nümûne-i Hindiyye gelmiştir deyü iki nev' altun ve iki nev' sîm rub'iyye irâe ve altunun bir nev'i on beş rub'iyye bir nev'i dört rub'iyye hisâbıyla ve rub'iyyenin dahi bir nev'i kırk para ve nev'-i dîgeri seksen para hisâbıyla râyic olduğunu iş'âr eylediler. Sikkelerinin bir tarafında *dîn-i Ahmed der-cihân ez-feth-i Haydar rû-şinest* duribe Püten Sâl-i cülûsiyye (1199) hicrî deyü mastûr ve diğer tarafında dahi, *Hüve's-Sultanü'l-vahîd el-âdil süvvum behâri sâl-i cülûsiyye* deyü mezkûrdur.

Ba'dehû elçilerine takrîre ibtidâr edip dediler ki: "Hindistan'da İngilizler'in cümle Nasârâ hükümdârlarına galebesi âşikâr olup, hattâ Fransız gibi azîm ü kavîm ve fatîn ü fahîm bir kavî devletin benâdir-i Hindiyye'den bu kadar müddet yedlerinde bulunan yerleri dahi zabt ü teshîr eylediler. Tipu Sutan'ın pederi Ali Haydar Han bunların iklîm-i Hind'de böyle istîlâlarına tahammül edemeyip, gerek anlar ile ve gerek müttefikleri olan Mihrete kavmiyle sefer açmış olduğundan, gerek kendisinin eyyâm-ı hayâtında ve

gerek ba'de vefâtihî Tipu Sultan'ın zamânında hayli vakit şiddetlü muhârebeler olup, istîlâ etmiş oldukları pek çok yerler ellerinden ahz ü istirdâd olunduktan sonra, encâm-ı kâr İngilizler âciz kalarak Püten vilâyetine mu'teber vekîllerini gönderip sulha taleb-kâr oldular. Fransa devleti öteden berü Ali Haydar Hân ile ve ba'dehû oğlu Tipu Sultan ile kemâl-i ittifâk u dostî üzere olup, İngiltere dahi Mihrete kavminin Püten memleketinde olan hâkimleriyle müttefik olmalarıyla, Fransızlar Tipu Sultan ile İngiliz ve Mihrete kavminin Püten memleketinde olan hâkimleriyle müntefik olmalarıyla, Fransızlar'ın Tipu Sultan İngiliz ve Mihrete cenglerinde berâber her gûne şedâidde kendü ile yekdil ü hemser olup İngiliz ile sulha karar verdiğine binâen, anın hâtırına ri'âyet içün İngiliz'in sulh içün olan recâsına müsâ'ade olunmuş ise de, yalnız İngiliz ile sulh olunup henüz Mihrete tâifesiyle ceng dergâh olmaktan nâşî bizler Bağdad'a vusûlumüzde, Bağdad Vâlîsi Süleyman Paşa'ya ve bizlere tahrîrât gelmişti ki, Mihrete kavminin mahall-i hükûmeti olan Pute hâkimi üzerine tâht u târâc olunup, yedi bin esb ve on bin gâv ve dokuz bin esîr zabt ve yüz yirmi deveye mahmûl hazînesi yirmi iki büyük topu ve yedi bin tüfeng âlet-i harbiyyesi ahz ü igtisab olunduktan başka, asâkirimiz dahi başkaca ganâim-i bîşumâra dest-res oldukları tahrîr olunmuştu. Tipu Sultan'ın mâl ve âsâkir ve hazâin ve memâlik ve bilâd cihetiyle bir şeye ihtiyâcı yoktur. Hazâin ve asâkir ve edevât-ı harbiyye bisyâr ve kendüye mu'âdil Hind'de ehl-i İslâm'dan bir hâkim olmadığı, ol havâlîye vukūfu olanlara âşikârdır. Ancak vilâyetimizde bir bersat derler bir yağmur olur, üç dört (283) mâh belki altı mâh muttasıl yağar. Andan metâ'mızı muhâfaza içün bir mahalde kârgîr hâneler ve mahzenler ve mağazalar inşâsına ihtiyâcımız olmağla, Tipu Sultan'ın taraf-ı şâhâneden recâsı oldur ki, icâre ile Basra'yı tarafına i'tâ edeler. Ve anın avzı olarak taraflarında ve taht-ı tasarruflarında olan Hind'de vâki benâdirden her kangı bendere nazar-ı i'tibâr-ı hudâvendigârîleri ta'alluk buyurula, hâzır olmağla, bî-teklîf teslîm edecekleri mukarrerdir" dediklerinde, kazıyye ma'lum olup, lâkin maddeyi etrâfıyla tahkīk ve mâfi'z-zamîrlerini istikşâf zımmında reis efendi cevâba ibtidâr edip dedi ki: Bu Basra'yı icâre ile talebi bir hoşca fehm edemedim, afv buyursuz, gerçi bizler eyyâm-ı sabâvette bir mikdâr Fârisî ta'allüm etmiştik. Ve lâkin her zamân lâzım olmadığından tekellüm olunmamağla merâmı tefehhümde usret derkârdır. Binâenaleyh Basra'nın icâre ile verilmesi ta'bîrini bir eyüce fehm

edemedim. Bundan murâd Basra'da maslahatgüzâr veya vekîl tarzında birisi durmak mıdır? Garaz ve maksûdu iz'ân edemediğimden küstâhâne suâle cesaret eyledim. Lisân-ı Acem'de bizim acemiliğimizi afv ile îzâha himmet buyurun" deyü nâzikâne ve hâkimâne istikşâf mâ-fi'z-zamîrlerine ibtidâr etmekle, acemi mazmûnundan elçiler izhâr-ı beşaşet edip birbirine bakarak, biraz Hindce tekellüm ettikten sonra, "şehbender ve vekîl ve maslahatgüzâr ik'âdı Bağdad ve sâir mahallerde olmak murâdımızdır. Basra'yı icâre ile bize i'ta edin dediğimiz, hâlâ Basra'da mütesellim oturup hâsılatını ahz ile Bağdad vâlîsine irsâl ediyor. Ol mütesellim oturacağına bizim bir âdemimiz otursun, sâl-be-sâl hâsılat ve avâid-i mukannenesini taraf-ı Devlet-i Aliye'ye irsâl eylesün" dediler. Reis efendi, "Basra'ya vaz' edeceğiniz âdem ne makūle âdem olacaktır?" dediğinde, "işte bu Cafer Han ta'yîn olunacaktır" deyü dördüncü elçiye işâret eylediler. Reis efendi, "bunlar aslında ne hizmette idiler, rütbeleri nedir?" deyü istifsâr eyledikte, "bunlar Menglür dedikleri benderde hâkim ve serdâr ve ol benderde fetk u retk-ı umûr kendüye müsellem idi. Bizler bu tarafa me'mûriyetimizde bender-i mezkûra haber gönderilip, bunlar dahi ihzâr ve karındaşları anda vekîl olup, bunlar bizimle ma'an me'mûriyyete ihtiyâr olundular" deyü cevâb verdiler. Reis efendi tekrâr sual edip, "acaba Basra'dan Püten diyârına karadan gidilmek imkânda mıdır ve gidilse kaç ayda varılır ve denizden i'tidal-i havâ ile kaç günde gidilir? Ve sizin benderlerinizden kangısı Basra'ya karîbdir?" dedikte; bender-i Nedri Puten memleketine yakındır ve Basra'dan Mesket benderine yedi yüz elli sâ'attir ve Mesket'ten Nedri'ye dokuz yüz sâ'attir. Basra'dan kara yoluyla Püten vilâyetine gitmek (284) gayet düşvârdır. Gidildiği sûrette dahi yedi sekiz mâha muhtâcdır. Zîrâ Basra'dan Şirâz'a ve andan Hindistan'a gidilip Püten vilâyetine öyle varılır. Yolları mahûf ve milel-i muhtelife sâkin olmağla, içlerinden mürûr müşkildir. Ancak i'tidâl-i havâ ile Basra'dan bender-i Mesket'e otuz kırk günde ve andan Nedri'ye dahi otuz kırk günde vusûl mümkindir. Ve andan iki günde işte bu Cafer Hân'ın âmil olduğu Menglür benderine varılır.

Reis efendinin dûr u dırâz böyle mükâlemeye irhây-ı inân etmesi, Basra'yı talebden garazları ne olduğunu anlamak maddesi olup, elçilerin dahi sözü dâimâ Basra'ya bedel vermek istedikleri Menglür bahsine sevk eylediklerine binâen, reis efendi bundan sonra dahi bahsi hayli uzatarak ve âfâkī sözler karıştırarak bu hılâlde tamâm münâsebet düşmekle, Menglür benderinin âb

u havâsı ne şekildir ve metâ'ı nedir?" deyü suâl ettikte; "âb u havâsı a'la ve kenâr-ı deryâda bir bender-i müstesnâ, pirinç ve fülfül ve besbase ve darçın ve karanfil çıkar; etrâfı kûhistân ve âb-ı revân ve her türlü emti'a nesc olunur. Senede on ikilik rub'iyye hâsılatı olur" dediklerinde reis efendi, "masârifiyle berâber midir?" deyü suâl etti. "Dörtlük rub'iyye masâfiri olup, sekizlik hazîneye âid olur" deyü haber verdiler. Ve "Devlet-i Aliyye tama' eylesün" deyü mübâlağa eylediler.

Reis efendi dedi ki, "bu Cafer Hân'ı Basra'ya ik'âd ile gālibâ bunun amel ve hükmünde olan Menglür benderini Devlet-i Aliyye tarafına avz olmak üzere vereceksiz" dedikte, birbirine bakıp tebessüm ve biraz Hindce tekellüm ettikten sonra, "belî murâdımız budur" demeleriyle reis efendi, "Sübhânallah! Sizler Basra'dan İstanbul'a gelince kaç günde geldiniz? Ve kaç hânlık ve şâhlık yerleri mürûr eylediniz? Aslından Basra ve Kufe dârü'l-emâre değil miydi? Ve Bağdad hulefâ-yı Abbâsiyye'ye dârü'l-hilâfe olmadı mı? Musul ve Şehrizor ve Diyarbekir ve Sivas ve Konya ve Kütahya ve Tokat emsâli bilâd-ı cesîme ki, kütüb-i tevârîh mütâla'a etmiş iseniz, bunların her birisi ezmine-i sâlifede tavâif-i mülûkun makarr-ı hükûmeti olduğunda şübhe buyurmazsız, halîfetü'l-müslimîn efendimiz hazretleri ednâ bir bendesini bir günde âlî-şân ve âlî-câh edüp böyle bir mülkü inâyet eder. İşte Bağdad ve Basra ve Şehrizor ve Musul ve Diyarbekir ve sâiri hep pâdişâhımızın zîr-i hükmündedir. İki senede dolaşılamaz. Memâlik-i pâdişâhînin ta'dâdı mümkin değildir. Bu tafsîlden sizi tasdî'a bâ'is budur ki, pâdişâhımız memleket ve bilâd ve bendere muhtâc değildir. Bî-nihâye benderleri kılâ ve memâliki vardır. Ve azîmü'şşân ve celîlü'l-ihsândır. Bir kulunu bir sâ'atte vezîr ve hân eder ve memleket bahş eyler. Ve inâyeti avz zımnında değildir. Sizlere edeceği ikrâm ü ihsânın avz ve mukābelesinde (285) sizlerden memleket istemez ve hem şânına dahi düşmez" deyü mukābele etmiştir.

Ancak vezîr ta'bîri Hindîlerin ıstılâhlarında kethüdâ demek olduğuna ve herkes dâiresine birer kethüdâ nasb edip ana dahi vezîr denildiğine mebnî, makām-ı temeddühde "vezîr eder" ta'bîri küçük kalıp, ya vezîrin bizim ıstılâhımızca olan ma'nâsını Hindîlere tefsîr ü tefhîm etmek veyâhûd anın yerinde paşa veya diğer bir lafız îrâd eylemek münâsib idi. Ve Hind iklîmi bu tarafa nisbetle pek vâsi olup, şöyle ki, Basra'dan tâ Sivas'a kadar olan arâzî Benga-

le'den bir zemîndârlık ya'nî bir ze'âmet yer olamaz. Fakat o vakitler Hind tarafı ihtilâlde ve pek fenâ halde bulunduğundan, kıymet ve ma'mûriyyetçe Rum diyârının[103] cüz'î mahalli Hind'in bir hayli vâsi kıt'asına nisbetle fâik ve gālip idüğünden, Feyzi Efendi memâlik-i mahrûsanın cihet-i ma'mûriyyetinden ve makbûliyyetinden bahs etmek münâsib idi. Fakat tarafeynde yekdîgerin hâline vukūf ve ma'lûmât-ı sahîha olmadığından, iki taraf dahi karanlıkta nişân alır gibi birbiriyle mutârede vü mukābele eylemişlerdir.

Bundan sonra Feyzi Efendi isti'lâm ü istiknâh-ı maslahata atf-ı inân edip, "sizin getürdüğünüz nâmede İngiliz ve Fransız ile olan cengler tahrîr ve sizin üçünüzün ismi tasrîh olunmuş. Velâkin Cafer Hân'ın ismi mezkûr değildir. Ve sizin bize takrîr ve tahrîr eylediğiniz vechile Basra husûsu nâmede tahrîr olunmamıştır" dedikte elçiler, "belî böyledir. Lâkin nâmede bu maddelerin tafsîli bizlerin uhdemize muhavvel olmağla, bizlerin bu husûslara lisânen ve tahrîren me'mûriyyetimiz olmak hasebiyle ifâde ederiz. Ve hem bender-i Menglür sâir benderlerden ziyâde Basra'ya semt olduğundan, bu mülâhaza ile Cafer Hân sonradan verâmızdan me'mûr olmuştur. Bizlere başkaca Tipu Sultan tahrîri vardır" deyü cevâb verdiler.

Buna cevâben reis efendi, "inşâallah bu takrîrlerinizi vükelâya arz ederim. Başka ifâdâtınız var ise mâni değil, söyleyin" dediğinde elçiler dediler ki, "Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere ve Necef-i eşref ve Kerbelâ-yı mu'allâ ve Meşhed-i İmam Ali Murtazâ ve Hankāh-ı Pîr Abdülkādir-i Cîlanî'de gümüş kapular nasb ve anın berâberinde birer müsâfirhâne ve üzerinde birer nevbethâne ya'nî mehterhâne vaz' olunup, darb-ı tabl u kös olunmasına müsâ'ade-i şâhâne derkâr buyurulup, ol tarafta Bağdad vâlîsine ve sâire emr-i âlî ısdâr buyurulmasını Tipu Sultan iltimâs eder. Ve egerçi bizim top ve humbara ve tüfeng misillü edevât-ı harbiyye san'atı işler üstâdlarımız ve kârhânelerimiz vardır. Lâkin dîn-i mübînin takviyeti içün bunların teksîr ü tevfîri lâzım olmağla, Devlet-i Aliyye tarafından top ve humbara ve tüfeng ve sâ'at ve şişe ve zarf ve çini (286) ve âyîne yapan üstâdlardan birkaç üstâd dahi gönderilirse Tipu Sultan be-gāyet mahzûz olur. Reis efendi tekrâr suâl edip, "Basra'yı bu vechile talebden murâdınız, bizlere takrîriniz üzere

[103] Metinde "deryârının" şeklinde dizilmiş (A.Ö).

ve nâmenizde mastûr olduğu vechile muhâfaza esbâbına mebnî tüccâr ve rüsül ve resâilin âmed ü şüdleri vesâilini tahsîl ve teshîle mübtenî ise, bunun âhar gûne tarîkları olmağla, bu tekellüflere hâcet yoktur. Zannederim bunda bir dakīka var ise ifâde buyurun, veliyyini'am efendilerimize ifâde edelim" dedikte, "Bunda ne zarar var? Bizler Basra'yı emânet tarîkıyla isteriz ve avzında size bender-i Menglür'ü emâneten vereceğiz. Ne zaman isterseniz Menglür'ü teslîm edip Basra'yı alursuz. Ve hem bahâr ve metâ' ve kumâş çok gelür. Tarafeynin tüccârı intifâ' eder. Ve bundan mâ'adâ ikide birde Basra'ya Acem ve Arap tasalluttan hâlî olmayıp, hattâ mukaddemâ Sâdık Hân gelip zabt eyledi. Muahharan urbândan Müntefik şeyhi gelip girdi. Ve şimdi Şâvîzâde isyân etti. Basra bizde olduğu vakit içine asker ve top ve mühimmât vaz' ederiz. Ve pek çok sefîne ve gurâblar getirip muhâfaza eyleriz. Tüccâr emn ü emân üzere olur" dediklerinde reis efendi tebessüm edip, "bunu sizin firâsetinize düşüremedim ya, bizim cebehânemiz ve top ve mühimmât ve askerimiz yok mudur? Biz anı muhâfazaya kādir değil miyiz? Ve masrafından kaçar mıyız? Şimdiye dek Bağdad ve Basra'yı zabt edenlerden kangısının yedinde kaldı? Avn-i Hakk ile hasmımız ile mukābele etmedik mi? Şâh Abbas Bağdad'ı aldı, sonra elinde kaldı mı? Acem şâhlarından ve hânlarından ol havâlîye ta'arruz edenlerin kangısı pâyidâr oldu. Müntefik şeyhi ve Sâdık Hân ve Şâvî oğlu kimdir? Âl-i Osman'ın Arab ve Acem'den öyle (nice nökerleri) ya'nî uşakları ve hizmetkârları olduğu inkâr olunur mu? Anların sohbeti mi olur? Ammâ mülkte hârici eksik olmaz, yarın pâdişah emr eder, hakkından gelinir. Devlet-i Aliyye kimesneden ve bâhusûs öyle nice Arab ve Acem'den havf etmez" dedikte cümlesi bozulup, "bizim murâdımız o demek değildir? deyü i'tizâra başladılar. Bunun üzerine meclise hitâm verildi. Bu esnâda ise Rusya mes'elesi zuhûr etmekle, artık süferâ-yı merkūmenin öyle bî-ma'nâ sözlerine kulak asılmamıştır. Müte'âkıben elçilerin ikisi vefât etmiş ve birisi dahi huccâc ile Cidde'ye ve andan Hindistan 'a gitmiştir.

Vekāyi'-i Mısriyye

Cild-i sânîde beyân olunduğu üzere Ebü'z-zeheb Mısır'da kesb-i istiklâl ettikte, bir müddet hıtta-i Mısriyye sükûnet üzere kalıp, halk bu âsâyişle müstebşîr olmuşlar (287) idi. Hâmil-i mevâlîd-i fiten olan Ümmü'd-dünyâ ise, her karnda bir türlü garîbe tevlîd eylemekten hâlî olmayıp, o sükûneti

dahi muahharan intâc edeceği kazâyâ-yı ihtilâliyyeye mukaddime olduğu, seksen dokuz senesinde Ebü'z-zeheb'in vefâtından sonra tebeyyün etmiştir.

Çünki ümerâ-yı Mısriyye an-asl köle cinsinden olup, akāyid-i dîniyyeyi ve ulü'l-emre itâ'at kazıyyesini tefehhümden evvel cündîlik ta'allüm ederek efendilerinin himmetleriyle ümerâ silkine idhâl olunageldiklerinden terbiyesiz kaldıkları cihetle, dâimâ yekdîgerle ceng ü cidâlden hâlî olmayıp, gālip olanlar bi'l-ittifâk istedikleri vakit vâlî-i Mısır'ı hükûmetten tenzîl edegelmişlerdir. Fakat içlerinde ba'zan oldukça ma'ârif âşinâ ve muhibb-i ulemâ ve müdebbir ve emrini infâza kādir ümerâ zuhûr ederek ser-rişte-i umûr-ı hükûmeti derdest edip egini belli etmezlerdi. Bu misillü kibâr-ı ümerânın hâtimesi Ebü'z-zeheb olup ve yerine anın kâ'bında biri kalmayıp ümerâ-yı Mısriyyenin yekdîgerle vâki olan ceng ü cidâlleri aktâr-ı Mısriyyenin harâb olmasına ve vâridât-ı Devlet-i Aliyye'nin küllî noksan bulmasına sebeb olmuştur. Mısır'ın bunlardan tasfiye vü tathîri egerçi lâzımeden ise de, burası masârif-i külliyyeye ve vakt-i müsâ'ide mütevakkıf idüğünden, gâh taltîf ve gâh tahvîf ile kullanılarak hezâr meşakkatle mürettebât-ı Devlet-i Aliyye'den cüz'î şey tahsîl olunabilirdi. Hele bir müddetden berü Devlet-i Aliyye'nin başka umûr ile meşgūliyyeti olduğundan, üzerlerine asker sevk olunacağını me'mûl etmediklerine mebnî, serkeşlik mesleğine sülûk ile beher sene Âstâne-i sa'âdete irsâl olunagelen irsâliye hazînesini birer gûne mevânî' izhâr ederek irsâl etmez ve Haremeyn-i şerîfeyne müretteb olan gılâl ü vezâifi gâh noksan gönderir ve gâh bütün bütün göndermez oldular. Ve kezâlik donanma-yı hümâyûn mürettebâtını ve Haremeyn'de câ-be-câ zuhûra gelen ta'mîrât içün vâridât-ı mu'ayyene-i Mısriyye'den havâle olunan mebâliği göndermeyip *leyte ve le'alle* ile imrâr-ı evkāt etmek dâ'iyesine düştüler. Ve bu sûretle iddihâr edegeldikleri emvâli hevâ vü heveslerine sarf edip ve ulemâ ve sulehâya ihânetleri hadden aşıp, *Helâkü ümmetî 'alâ eydî ugaylimeti süfehâ*[104] hadîs-i şerîfinin mazmûnuna masdûk oldukların isbât etmeleriyle, bu misillü evzâ'-i fazîhadan ferâgat *Ve men harece mine's-sultâni şibren mâte meytete câhiliyyetin*[105] müfâdına ri'âyetle ulü'l-emre itâ'at etmeleri siyâkında kendilerine nasîhat olundukça,

[104] Ümmetimin helâki bir takım beyinsizlerin eliyle olacaktır.

[105] Sultana bir karış dahi isyan edenin ölümü cahiliye ölümü gibi kabul edilir.

ahkâm-ı şer'iyyeyi tahkîk ve câ-be-câ ısdâr buyurulan hutût-ı hümâyûnu ısgā etmeyerek evâmir ü tenbîhât-ı Devlet-i Aliyye'yi tezyîf etmeyi âdet edindiler.

İrsâliye hazînesi denilen hazîne-yi Mısriyye Haremeyn mukannenâtından ve mürettebât-ı sâireden başka, senevî Dersa'âdet'e irsâl olunagelen vâridât-ı Mısriyyedir ki, her sene vürûdunda alay tertîb olunarak hazîne-i mâliyyeye teslîm olunmak mu'tâd idi. İrsâliyye hazînesi (288) devr-i Selim Hanî'de ibtidâ-yı vaz' u tahsîsinde altı yüz bin filori idi ki, şimdiki hisâb ile altmış bin kese akçe imiş. Çünki filori filasl ol vakitlerde dînâr deyü her tarafta tedâvül eden Venedik altunudur ki, yaldız altununa mu'âdil olup, muahharen sikkelerin tagayyürüyle filori ta'bîri tagyîr olunarak şimdi on bu kadar guruşa ıtlâk olunursa da, ol vakte göre ber-minvâl-i muharrer yaldız altunu demek olduğundan, bu vaktin hisâbıyla otuz milyon guruş eder ki, altmış bin kese olur. Mürûr-ı evkāt ve tevâlî-i fiten ü ihtilâlât ile vâridât-ı Mısriyye'ye naks u tedennî ârız olarak, bin yüz altmış sekiz senesinde vârid olan İrsâliye hazînesinin baş muhasebede bulunan hulâsa defteri mûcebince iki bin bu kadar keseden ibâret bulunmuştur ki, vaktimizde olan guruş hisâbıyla takrîben yirmi bu kadar bin kese akçe demek olur. Sefer esnâsında ber-minvâl-i sâbık Ali Bey'in isyânı hasebiyle bir müddet bu hazîne Dersa'âdet'e gönderilmez olmuş ve birkaç sene taraf-ı Devlet-i Aliyye'den Mısır'a vâlî dahi irsâl olunmamış idi. Hattâ muahharan bin yüz seksen sekiz senesi vekāyi'inde beyân ettiğimiz vechile Ebü'z-Zeheb'in şeyhü'l-beledliğinde işbu İrsâliye hazînesi Dersa'âdet'e gönderildikte azîm alay olmuş idi. Andan sonra ümerâ-yı Mısriyye'nin şekāvet ü serkeşlikleri yevmen fe-yevmen tezâyüd ettikçe, vâridât-ı Mısriyye'ye kesr ü tedennî ârız olarak Devlet-i Aliyye'nin böyle başlıca vâridâtı çürüdükten başka, ol havâlî harâb ve ahâli bîzâr u bîtâb olarak ümerânın te'dîb ü terbiyeleri lâzım gelip, nihâyet tertîb-i cezâları bin iki yüz senesi hılâlinde Kapudan-ı Deryâ Cezâyirli Hasan Paşa'ya havâle buyurulmuştur.

Bu vukū'âta dâir *Vâsıf Tarih*'inde ba'zı tafsîlât var ise de, bu mevâddın asıl tafsîlât ve izâhâtı Mısır târîhlerinde mebsût olmağın, gerek *Vâsıf Tarihi*'nde ve gerek Arabî târihlerde bu vukū'âta dâir vâkıf olduğumuz vekâyi'-i târîhiyye cem' ve hulâsa olunarak ümerâ-yı Mısriyye'nin icmâl-i ahvâliyle kapudan paşanın Mısır'a me'mûriyyetinden sonra vukū'a gelen hâlâtın tafsîlâtı beyânına ber-vech-i âtî mübâderet olunur.

Ber-minvâl-i sâbık Ebü'z-Zeheb Muhammed Bey'in vefâtında Mısır'ın nüfuz ve idâresi anın memâlîki[106] yedinde kalmıştı. Ve bunlara Muhammediyye denilirdi ki Muhammed Bey memâlîki[107] demek olup, Mısır'ın manâsıb ve menâfi'ini kendilerine hasr etmişler idi. Ve reîsleri ve şeyhü'l-beled egerçi İbrâhim Bey idi, ancak Murad Bey kendisinin şerîk-i nüfûzu olduğundan anınla müşâvere ve ittihâd etmedikçe başlı başına bir şey yapamazdı.

Bunlara muhâlif diğer bir takım ümerâ olup, anlara dahi Aleviyye denilirdi ki, Ali Bey Memâlîki[108] (289) demek olur. Anların reîsleri dahi Büyük İsmâil Bey ile Cedâvi Hasan Bey idi. Lâkin Muhammediyye'nin tegallübü hasebiyle anların elinde bir şey kalmamıştı. Binâen'aleyh İsmâil Bey kendi îrâdına kanâ'at ederek kûşe-i inzivâ-yı ihtiyâr ile bir işe karışmazdı. Ve kendisi Ebü'z-Zeheb'le kapu yoldaşı ve anın akrânından olduğu halde bi't-tab' anın memâlîkinin[109] tegallübü kendüye güç gelerek, hiç olmazsa hakkında bir hürmet-i sûriyye olunmak lâzım gelirken Murad Bey'in derkâr olan ru'ûnet ü huşûneti hasebiyle İsmâil Bey'e bârid mu'âmeleler ettiğinden, artık tahammül edemeyip doksan bir tarihinde Mısır'dan hurûc ettikte, sâir ümerâ-yı Aleviyye dahi ana peyrev olup hâric-i Mısır'da cem'iyyet peydâ etmeleriyle, İbrâhim Bey ve Murad Bey dahi asâkir-i vefîre ile üzerlerine varmışlar ise de, mağlûb ve münhezim olduklarından, İsmâil Bey Mısır'a girip dîvâna çıktıkta, Mısır vâlisi bulunan İzzet Mehmed Paşa derhâl kendisine hıl'at ilbas ile şeyhü'l-beled ve müdîr-i umûr-ı devlet olmuş ve bu suretle hükûmet-i Mısriyye Aleviyye eline geçmiştir. Ve İbrâhim Bey ile Murad Bey dahi tek durmayıp tekrâr Mısır'a hücûm ve pek şiddetli bir muhârebe etmişler ise de, yine mağlûb olduklarından İsmâil Bey şeyhü'l-beledlikte istikrâr bulmuştur. Ancak İbrâhim Bey ve Murad Bey dahi Cerce'den yukarısını zabt ile sefâini aşağı inmekten men' etmeleriyle zehâire nedret gelerek ahâlî giriftâr-ı zarûret olduklarından, İsmâil Bey asâkir-i vefîre ile üzerlerine hareket ettikte, yukaru doğru firâr etmişler ise de, bu yolda vâki' olan masârifin tesviyesi içün İsmâil Bey dahi karye ahâlîsine müceddeden vergiler tarh ederek fukarâyı hayli rencîde eylemiştir.

[106] Metinde "memâlik" şeklinde dizilmiş (A.Ö.).

[107] Kezâ aynı hatalı diziliş.

[108] Kezâ aynı hata.

[109] Kezâ.

Ve İbrâhim Bey ile Murad Bey yine yukarı taraflarda fesâddan hâlî olmadıklarından, İsmâil Bey bi'l-cümle ümerâ-yı Muhammediyye'yi kahr u tedmîr içün kâffe-i Aleviyye'yi istishâb ile Mısır'dan hurûc etmiş ise de, Cedâvi Hasan Bey'in kendisinden iftirâk ve Muhammediyye ile ittifâk etmesi hasebiyle Aleviyye'nin ekseri İbrâhim Bey ve Murad Bey tarafına mülhak olmağın, doksan iki senesi evâilinde İsmâil Bey za'f-ı hâl ile Mısır'a avdet ettikte, derhâl Murad ve İbrâhim beyler dahi Mısır'a hücûm etmeleriyle, İsmâil Bey Şam tarafına firâr eylemiştir. Bu sûretle İbrâhim Bey ke'l-evvel şeyhü'l-beled ve Murad Bey mâlik-i zimâm-ı nüfûz ve hükûmet olmuştur. Lâkin mukaddemâ hall ü akd-i umûr kendü yed-i istiklâllerinde iken, bu kerre Mısır'a duhûl ve istikrârlarına Aleviyye'nin inzimâmı sebeb olmağla, anların zîr-i bâr-ı imtinân ü tahakkümlerinde kaldıklarından, bu keyfiyyet Muhammediyye'ye girân gelip ve husûsiyle Murad Bey anların etvâr-ı mütehakkimânesini bir vechile çekemeyip, nihâyet bu iki fırka beyninde harb tahaddüs ederek, Muhammediyye tarafı gālip gelmekle Mısır'ın menâfi ve manâsıbı yine münhasıran anlarda kalmıştır. Müte'akiben ümerâ-yı Mısriyye'nin âdet-i kabîha-ı mütegallibâneleri olduğu (290) üzere İzzet Mehmed Paşa'yı vâlîlikten azl ile kal'adan tenzîl eylemiş olduklarından, İsmâil Paşa Mısır vâlîsi olup, doksan üç senesi muharreminde Mısır'a dâhil olmuş ise de, doksan dört senesi recebinde onu dahi azl ve tenzîl etmişlerdir.

İşbu Murad Bey filasl İsmâil Râif Paşa'nın kölelerinden olup, tüccârdan birine bey' etmekle Mısır'a götürülüp fürûht olunmuş ve mürûr-ı zamân ile ümerâdan olup ve Mısır'ın nüfûs idâresini eline alıp, bu kerre efendisini vâlîlikten azl ve tenzîl eylemiştir. Fakat İsmâil Paşa'nın kendi efendisi olduğunu i'tirâf ile yine huzûrunda teeddüb eyler ve münâsib hedâyâ irsâliyle hâtırına ri'âyet eder imiş.

Bu esnâda Alevviyye'den Cedâvi Hasan Bey ve Rıdvan Bey Said içinde cem'iyyet peydâ edip, İsmâil Bey'in takımından dahi bir çok ümerâ anlara katılıp cem'iyyetleri kesb-i kuvvet etmekte olduğundan, kahr u izâleleri kasdıyla techîz olunan askere Murad Bey başbuğ olarak üzerlerine vardıkta, anlar geri çekildiklerinden ve Murad Bey geri çekildikçe anlar ilerlediklerinden, bi'd-defe'ât bu hâl câri olarak muhârebe olunamayıp, nihâyet Murad Bey dahi sulhe râzî olarak tarafeyn sulhle münâza'ayı ber-taraf etmişler

ise de, kirâren tedârükât-ı askeriyye bahânesiyle Murad Bey ba'zı bid'atler ihdâs ederek ve türlü vesîlelerle tüccârdan ve sâireden nice kimselerin mâlını müsâdere eyleyerek ve sefâini bu yolda kullanarak bir çok vakit esbâb-ı seyr ü ticâreti ta'tîl eyleyip, bu sûretle ahâlî bîhûde yere bu kadar belâlara uğramış ve tüccâr işlerinden ve müsafirîn dahi nakl ü hareketten alıkonulmuştur.

Doksan sekiz senesine kadar hâl bu minvâl üzere cârî olup, arada bir iki vâlî değişmiş ise de, vâlîler dahi anların giriftâr-ı pençe-i tasallutları olduklarından ümera-i Mısriyye mezâlim ü ta'addiyâttan hâlî olmamışlardır. Hattâ doksan yedi senesi hılâlinde dahi ba'zı ümerâ Said içinde tecemmu edip, yine Murad Bey üzerlerine asker tertîb etmiş ve sonra maslahat yine sulhle bitmiş ise de, Murad Bey bu kerre dahi tedârükât-ı seferiyye bahânesiyle çok kimselerin mâlını müsâdere ederek hadd ü kıyâstan hâric mâl cem' eylemiştir.

Müte'âkıben yine bir takım ümerânın Said cânibinde cemi'yyetleri haber alınmakla, bu kerre dahi İbrâhim Bey tedârükât-ı seferiyye bahânesiyle nice kimselerin mâlını alıp ve sefâini cem'le esbâb-ı seyr ü ticâreti ta'tîl edip, bu dahi ahâlî ve fukarâ hakkında bir fenâ vak'a olmuştur. Ve çok geçmeksizin İbrâhim Bey husamâsıyla musâlaha edip berâber Mısır'a getirdikte, bu hareketini Murad Bey beğenmeyerek kendüye dilgîr olup, egerçi İbrâhim Bey Murad Bey'le anların arasını bulmaya çalışmış ise de müfîd olmayıp, Murad Bey anlara emniyet etmeyerek etbâ ve livâ hakkıyla (291) Mısır'dan çıkıp Benî Süyef tarafında karâr u ikāmet ve sefâinin mürûruna mümâna'at edip, bu sene zaten Nil'in feyezânında dahi noksân olduğundan ve ümerânın mezâlim ü te'addiyâtı ise hadden aşıp taştığından işbu doksan yedi senesi pek şedâid ile mürûr eylemiştir.

Doksan sekiz senesinde gerek vâlî ve gerek ulemâ ve meşâyıh taraflarından Murad Bey'le İbrâhim Bey'in musâlahalarına çalışmış ve İbrâhim Bey tarafından sûret-i muvâfakat gösterilmiş ise de, musâlahada kimsenin Mısır'dan tard u teb'îdi husûsu Murad Bey tarafından teklîf olunmaması şart edilmiş olup, Murad Bey ise İbrâhim Bey'in sulhle Mısır'a getirdiği ümerâdan emniyetsizlik izhâr etmekle araları bulunamayıp maslahat keşmekeşte kalmıştır. Hattâ bir kerre Murad Bey Cize'ye kadar gelip Nil'in öte tarafını zabt etmekle, tarafeynden karşı karşıya tüfengler atılarak yirmi gün kadar bir taraftan dîger tarafa geçilmek kābil olamayup, berren ve bahren turuk

u mesâlik mesdûd ve gılâl ü zehâir nâbûd olmağla, ahâlî pek ziyâde dûçâr-ı muzâyaka vü meşakkat olmuştur. Husûsiyle Murad Bey'in cemâ'ati Cize tarafında yeşil yaprak bırakmamış ve fukarâya etmedikleri zulüm ve cefâ kalmamıştır. Ve Murad Bey gālip gelecek ve İbrâhim Bey firâr edecek imiş gibi zanniyyât ü havâdis tekevvün ederek, Mısır'daki ümerâya bile havf târî olup nihâyet İbrâhim Bey karşıya asker imrâr ettikte, Murad Bey mezrû'âtı itlâf ederek yukarı doğru firâr etmekle, bu kadar gürültüye göre, ne muhârebe vâki' olup da yek-dîgere galebe etmiş ve ne de sulhle maslahat bitmiş ve bîhûde yere halk bu kadar sıkıntılar çekmiş iken, Murad Bey yine turuk u mesâliki kat' edeceği cihetle, âlem yine kaht u galâ telâşında kalmıştır. Çok geçmeksizin Murad Bey husamâsına galebe ederek yine Mısır'a dâhil olup, İbrâhim Bey ve taraftârları firâr etmiştir. Velhâsıl doksan sekiz senesi sene-i sâbıkadan daha ziyâde mihen ü mesâib ile geçmiştir. Şöyle ki: Nil'in noksân feyezânı ve mezâlim ü te'addiyâtın ifrât üzere vukū'u hasebiyle ahâlî eşyâsını ve evlerini ve fellâhlar hayvânâtını fürûht etmeğe mecbûr olup, dirilerde tâb ü tâkat kalmayıcak, ölülere tasaddî ve ta'arruz olunmaya mübâşeret birle, her kim vefât ederse vârisi olsun olmasın terekesini mîrîye zabt eder oldular. Ve nâsın mizâcına dahi fenâlık târî olup fesad çoğalmış ve herkes birbirinin aleyhine düşmüştü. Ve bu sûretle memleket harâb ve emniyyet-i turuk münselib olmuş idi. Hattâ fellâhların bir çoğu mezâlim ü te'âddiyâttan şehre firâr edip evlâd ü ıyâlleriyle sokaklarda açlıktan sayha ederek düşen karpuz ve kavun kabuklarını ve ba'zı hayvânât lâşelerini ekl ettikleri ve bu sûretle pek çok kimseler açlıktan helâk oldukları ve zahîre bulunmaz olup, herkesin mehâfil (292) ü mecâliste lakırdısı yiyecek tedârükünden ibâret olduğu ve eğer ol sene Şam ve Rum diyârından zahîre gelmemiş olaydı bütün Mısır ahâlîsi helâk olmak mukarrer idiği Abdurrahman Cebertî'nin *Mısır Tarihi*'nde münderictir. Ve bu sûretle mâl-i mîrî ve mürettebât-ı Haremeyn dahi zâyi' olmağla, cânib-i Hicaz'dan dahi Mısır'a şikâyetnâmeler gelmiştir.

Yeğen Mehmed Paşa'nın Mısır Vâlîsi Olduğu

Murad Bey ber-minvâl-i meşrûh husamâsına galebe birle Mısır'a dâhil olduktan sonra, Silahdâr Mehmed Paşa'yı azl ve tenzîl ile kendisi kāimmakām olup, eşrâf-ı kuzât-ı Mısriyye'den Necmeddin Efendi'yi Dersa'âdet'e irsâl ile Devlet-i Aliyye'ye her hâlde mûti' olduğunu ve umûr-ı Mısriyye'ye dilhâh-ı

Devlet-i Aliyye üzere tesviye vü tanzîm edeceğini ve Mısır vâlîsi olan sadr-ı esbak Silahdâr Mehmed Paşa'nın rehâvetine binâen bi-iznillah yerine kaviyyü'ş-şekîme bir vezîrin nasb ü ta'yîn ve berren Mısır'a irsâl buyurulmasını inhâ vü istid'â etmiş olduğuna ve egerçi bu esnâda Devlet-i Aliyye'nin gāilesi ber-kemâl ise de, mesâlih-i Mısriyye'nin tanzîm ü tesviyesi dahi öteden berü matlûb ve mültezim-i âlî bulunduğuna mebnî, zîr ü bâlâsı gereği gibi mülâhaza olunarak bir kalıba ifrâg olunmak zımnında, bin yüz doksan dokuz senesi sâferü'l-hayrın onuncu günü şeyhülislam konağında Sadrıa'zam Halil Hamîd Paşa ve sudûr-ı izâm ve ahvâl-i Mısır'a vâkıf olan ricâl-i devlet ve sâir erbâb-ı meşveret hâzır oldukları hâlde, akd olunan meclis-i müşâverede bir iki sâ'at kadar bahs ü müzâkere cereyân edip, her taraftan birer vezîrin Mısır'a ehliyyet ü liyâkâti dermiyân kılınarak ve diğer taraftan cerh olunarak, nihâyet İnebahtı muhâfızı sadr-ı esbak Yeğen Mehmed Paşa'nın zâten liyâkati derkâr olduktan başka, kendisi Alâiyeli olup Mısır'da dahi Alâiyelilerin kesreti olduğundan, hemşehrilik münâsebetiyle tarafına meclûb u müncezib olacaklarına ve kendisi ocaktan neş'et etme olmak hasebiyle, ocaklu dahi kendisine meyl edeceklerine binâen, kendisinin mehmâ-emken ıkdârıyla Mısır'a irsâl olunması karârgîr olarak, saferü'l-hayrın evâsıtında Mısır Eyâleti müşarünileyh uhdesine tevcîh olunmuş ve kendisinin nizâm dâiresi matlûb olup, hâlbuki İnebahtı cânibinde tanzîm-i dâire kābil olamayacağından bahren Alâiyye'ye veyâhûd ol havâlîde vâki' sevâhilden birine çıkıp dâiresini tanzîm ile ba'dehû berren cânib-i Mısır'a azîmet etmesi fermân kılınmıştır. Ve Murad Bey'in vâlî-i cedîd taleb etmesi vusûl-i vâliye dek kendisi kāimmakām ve şeyhü'l-beled bulunarak bu müddet içinde Mısır darbhânesini zabt ile celb-i menfa'at etmek dâ'iyesine (293) mebnî olduğu mülâhazasıyla, Yeğen Paşa Mısır'a vardıkta, bi-hasebi'l-îcâb tarafından şeyhü'l-beledliği ana tevcîh etmesi tensîb olunmuştur.

Huccâc-ı Mısır'ın Ahvâli

Mısır'ın ber-minvâl-i meşrûh vâki olan ihtilâli hasebiyle Medîne-i münevvere ahâlîsinin akvât-ı yevmiyyelerine medâr olmak üzere, ez-kadîm cânib-i Mısır'dan tertîb ve irsâl olunagelen zehâir-i mu'ayyene ve vezâif-i mukannene birkaç seneden berü Medîne-i münevvereye vürûd etmedikten başka, Mısır Emîrü'l-haccı Mustafa Bey geçen sene lâzımü'l-edâ olan

surrenin sülüsü mikdârını i'tâ birle sülüsânını edâ edemeyip, Mısır'a vardığı gibi bahren irsâl eylemek ta'ahhüdüyle deyn-i bâkīye vefâ edecek kadar eşyâyı alâ-tarîkı'r-rehn hücre-i mu'attaraya vaz' edip bu sûretle ahâlîyi irzâ etmiş ise de, sonra va'dine vefâ etmediğinden fazla, işbu doksan dokuz senesinde dahi râhile-i kalîle ile Mısır'dan hareket ve Ka'be-i mükerremeye azîmet edip, avdeti esnâsında illet-i sâlife'ye binâen Medîne-i münevvereye uğramaksızın nısf-ı tarîktan cânib-i Mısır'a sür'at etmekle, ma'iyyetinde olan huccâcı Ravza-i Mutahhara ziyâretinden mahrûm eylemiş ve kāfilede kaht u galâ olmak hasebiyle pek çok insân ve hayvân açlıktan helâk olarak ve huccâcın bir haylisi dahi sefâine rükûb ile Süveyş'e ve Kusayr'a gelerek emîrü'l-hâc yanında etbâ'ından başka kimse kalmayıp, böyle derbeder Mısır'a gelmiştir. Vukū'-ı hâl bu def'a vârid olan Şeyhü'l-harem Hazînedârı Neccab Ahmed yediyle vürûd eden tahrîrattan mâ'lûm olup, bu keyfiyyet şimdiye dek vukū bulmamış bir hâlet-i garîbe[110] olmağla, bunun sebebi mîr-i hâcc-ı merkūmun ihâneti ve Mısır'da tefer'un eden ümerânın tertîb ve irsâl-i mu'ayyenâtta müsâmahaları olmağın, ber-minvâl-i muharrer geçen seneden bâkī ve bu sene-i mübârekede aslâ verilmeyip tamâmıyla der-zimmet kalan cem'an iki yük elli iki bin beş yüz guruşun tahsîl ve irsâli ve Harem-i şerîf levâzımâtından olan revgan-ı zeyt ve şem'-i asel ve kandil ve hasır ve sâirenin ve ta'mîr-i Haremeyn-i Şerîfeyn içün havâle olunan meblâğın îsâli ile sene-i âtiye tedârükâtının şimdiden bilâ-noksan görülmesi hâlâ Mısır vâlîsi sadr-ı esbak Yeğen Mehmed Paşa'ya ve Mısır kadısına ve şeyhü'l-beledine ve emîr-i hâccına ve defterdâr ve sâire hitâben ekîd ü şedîd emr-i âlî ısdâr olunup, Mehmed Paşa henüz Mısır'a vâsıl olmağla, bunun tesviyesini Mısır'a dühûlüne kadar tevkīf etmeyerek, bundan akdem tevcîh fermânını îsâle me'mûr Dergâh-ı âlî kapucubaşılarından Çakırcıbaşı Mehmed Emin Ağa'yı İskenderiye'ye çıktığı gibi Mısır'a irsâl ile tenbîhât-ı mülûkânenin infâz (294) ü icrâsına sa'y etmesi ve bundan sonra eğer bu bâbda ümerâ-yı Mısriyye tarafından taksîr ve müsâmaha zuhûr eyler ise mazhar-ı gazab-ı şehriyârî olacaklarını ifâde vü iş'ar eylemesi fermân olundu.

[110] Metinde "garbiyye" şeklinde dizilmiş (A.Ö).

Ahvâl-i Mısır'a Dâir Dersa'âdet'e Vârid Olan Tahrîrât ile Olunan Müzâkerât

İşbu doksan dokuz senesi evâilinde İbrâhim Bey yine şeyhü'l-beled olmak üzere Murad Bey'le akd-i musâlaha etmekle gāile ber taraf olmuş ise de, bu sene dahi illet-i tâ'ûn ve emrâz-ı gûnâgûn hudûsiyle Mısır ahâlîsine kaht u gālâ gāilesini unutturmuştur.

İbrâhim Bey'in şeyhü'l-beledliğe kabûl olunduğu beyânıyla mevâdd-ı sâireyi hâvî Dersa'âdet'e irsâl ve takdîm olunan arz u mahzarda, "birkaç seneden berü Mısır'da zuhûr eden kaht u gālâ ahâlîyi fakr u fâkaya mübtelâ etmiş olduğu hâlde, sâbıkā Mısır vâlisi sadr-ı esbâk Silâhdar Mehmed Paşa'nın İskenderiye'ye vürûdundan berü böyle iştidâd bulmak hasebiyle esâfil-i nâs içinde anın şeâmet-i kadîmi şâyi' olup, nâsın ağzını tutmak dahi kābil olmadığından, bi'l-ittifâk müşârünileyh mesned-i hükûmetten tenzîl olunmuş idüğü ve Şeyhü'l-beled İbrâhim Bey mukaddemâ inkılâbât-ı Mısriyye iktizâsıyla Said cânibine çekilmiş idiyse de, bu esnâda bi'l-ittifâk Mısır'a da'vet olunup vürûdunda vâlî-i cedîd gelinceye değin kāimmakām nasb olunduğu ve Reşid ile İskenderiye arasında olan sedd-i kebîr telâtum-ı bahr ile harâbe-müşrif olarak muhtâc-ı tâ'mîr olmağla, lede'l-keşf keyfiyyet der-i devlete arz u tahrîr olunmuşken, şimdiye dek haberi zuhûr etmeyüp ma'azallah eyyâm-ı feyezân-ı Nil'e dek ta'mîre mübâşeret olunmaz ise hasâret-i azîmeye bâ'is olacağından başka, Bahîra ikliminin karyeleri külliyyen gark olacağı ve bender-i Reşid ve İskenderiye harâbezâra döneceği muhakkak olmağla, sedd-i mezkûrun ta'mîri içün bir an akdem binâ emîni nasb olunması ve aktâr-ı Mısriyye ahâlîsi el-yevm Bahr-i Sefîd cânibinden vürûd eden zehâir ile sedd-i ramak-ı cu' eylediklerine mebnî, sene-i âtiyede Mısır emîr-i hâccına ve Haremeyn-i Şerîfeyn taraflarına i'tâ vü irsâl olunagelen zehâirin tedârükü vechen mine'l-vücûh mümkin olmayıp, sa'y-i râyici üzere Bahr-i Sefîd iskelelerinden zikr olunan zehâirin İskenderiye ve Dimyat iskelelerine nakl ve fürûhtu içün evâmir-i aliyye ısdâr buyurulması ve Mısır'da vâki olan kaht u galâ takrîbiyle sene-i sâbıkada techîz-i mîr-i hâc mutasavver değil iken, mahzâ tahsîl-i rızâ zımnında envâ-yı meşakkatle mîr-i hâc nasb olunup, hubûbât ve zehâir tertîb ve surre-i şerîfe tahsîl ve vakt ü zemânıyla irsâl olunmuştu. Ancak târik-ı hâcda vâki olan urbânın cem'iyyetleri ve huccâcı nehb ü gāret etmek niyyetinde bulundukları

ma'lûm oldukta câddeden (295) udûl ile tarîk-ı âhardan azîmet olunduğu ve harb urbânı tarafından Mekke-i mükerremede sâkin olan mu'teberân-ı kabîle ile şerîf-i Mekke ve mîrü'l-hâc akd-i meclis etmek ve beyne'l-Haremeyn vâki olan aşâirin mu'ayyenâtı verilip, te'mîn-i huccâc zımnında verilegelen rehinleri Mekke-i mükerremede alıkonulmak mu'tâd iken, bu âdetin metrûkiyyeti huccâcın insilâb-ı emniyyetlerine bâ'is olmağla, bu keyfiyyete dahi bir nizâm verilmesi ve bu sene-i mübârekede huccâc-ı Mısır'ın Mekke'den hareketi hılâlinde eşrâr-ı urbân Yenbu kal'asını istîlâ ve askerini ifnâ ile huccâcı gāret etmek sevdâsında oldukları ihbâr olunmağla, doğru yoldan gidilmekte hatar vukū'u melhûz olduğuna binâen, şerîf-i Mekke ile bâ'de'l-meşvere Medîne-i Münevvereye uğramaksızın mahfil-i şerîf semt-i selâmete bi'l-îsâl Medîne-i Münevvere halkının matlûbları olan surreler şerîf-i Mekke ma'rifetiyle mevcûd olanlara ve olmayanların vekîllerine verilip ve vekîlleri olmayanların surreleri Mısır'a getirilip, şerîf-i Mekke vâsıtasıyla kal'a-i mezkûre urbân tasallutundan tahlîs olundukta, işbu bakāyâ surre ashâbına irsâl ve kal'a-i mezkûre tahlîs olunamadığı hâlde sene-i âtiyede îsâl olunacağı ve Cidde yoluyla berren azîmet esnâsında urbân eşkıyâsı Mısır huccâcına hayli sıklet verip, hattâ Mağrib huccâcı mîr-i hâccın ve sâir ashâb-ı tecribenin nasîhatlerini adem-i ısgā ile Medîne-i Münevvereye âzim ve Medîne'den cüz'î ba'îd olduklarında, mutarassıd-ı fursat olan urbân ansızın üzerlerine hücûm ile emvâl ü eşyâlarını yağmâ ettikleri ve tarîk-ı hâcda mehâzin-i zehâir olan kal'alar mürûr-ı eyyâm ile harâb olup ta'mîr ü termîmleri Devlet-i Aliyye'nin himmet-i celîlesine mevkūf olmağla, bu garazın husûlü içün âidât-ı mu'ayyeneden mâ'adâ, fakat bu sene-i mübârekede bin yüz kese i'âne olunmak lâzım gelip, olunmadığı sûrette Mısır mîr-i haccının azîmeti mümkin olamayacağı arz ve inhâ olunmuştur.

Mısır mîr-i hâccının reh-i râsttan adem-i avdeti ne hikmete mebnî olduğu ve gılâl ve mu'ayyenât-ı sâirenin irsâlinde zuhûr eden ihânetleri mukaddemâ Medîne-i Münevvereden vârid olan tahrîrâtta tafsîl olunduğuna binâen, mevâdd-ı mezkûreye dâir Mısır tarafına müekked evâmir-i aliyye irsâl olumuş idi. Husûsât-ı mezkûre umûr-ı cesîmeden olmağla, ricâl-i devlet ve erkân-ı saltanat ile birkaç meclis-i meşveret olunarak vech-i lâyıkı üzere nizâmı matlûb-ı hümâyun olduğundan, doksan dokuz senesi recebinin yirmi altıncı günü Bâbı'âlî'de Kethüdâ Bey Dâiresinde meclis-i hâssü'l-hâs tertîb

olunup, Mısır ahâlîsinin ma'rûzâtı ve vâlî-i sâbıkın bu ma'rûzâtı cerh ve ilgā eden tahrîrâtı huzzâra kırâat olundukta, Mısır huccâcını Medîne-i Münevvere ziyâretinden mahrûm etmeğe sebeb olanlar beher-hâl taraf-ı (296) Devlet-i Aliyye'den muâheze olunacağı meczûm olduğundan, Mısırlular mukaddemce ba'zı mugâlatalar ile tahdîş-i ezhân etmek vâdîlerine düştükleri ve masârif-i hac deyü istid'â ettikleri meblağ taraf-ı devletden verildiği sûrette tertîb-i kadîmi ahz u gasb etmiş olacakları ve verilmediği sûrette ma'azallah mîr-i haccın hareket edemediğini Devlet-i Aliyye'ye isnâd edecekleri vâzıhâttan ve Sedd-i Kebîr ta'mîri dahi mugālata kabîlinden olup, ancak istid'âlarına adem-i mümâşât sûreti dahi Mısırlular'ın mecbûl oldukları huşûnetlerine nazaran müstelzim-i mehâzîr olmağla, zikr olunan Sedd-i Kebîr'in bundan akdem ne vechile tâ'mîr olunduğunun kayıdları tetebbu vü istikrâ olunarak, sâbıklarda olduğu misillü İrsâliye Hazînesi'nden ta'mîr kılınmak ve mübtelâ oldukları kaht u galânın mümkin mertebe izâlesine sa'y edilmek lâzım gelmekle, ba'zı sevâhil ü cezâirden tüccâr zümresi sefâin-i İslâmiyye'ye zehâir vaz' ve îsâl ile râyici üzere ahâlî-i Mısır'a füruht etmeleri bâbında taraf taraf evâmir-i aliyye neşr olunmak ve huccâc-ı Mısır'ın esnâ-yı râhda zahmet çekmeleri hırs ve tama' belâsı olduğu hâlde istid'â etmiş oldukları bin yüz kese hîn-i feth-i Mısır'da i'âne-i masârif-i mîr-i hac nâmıyla kahve ferdelerine tarh olunan meblağdan havâle olunarak, vefâ etmediği sûrette kusûrunun dahi çâresi bulunmak münâsib-i vakt ü hâl olup, ancak aks-i kazıyyede ba'zı mahzûr zuhûru mütebâdir-i ezhân olunduğuna binâen, bundan cem'iyyetlü bir meclis tertîb olunup da tekrâr bu mevâddın müzâkeresi istisvâb olunduğundan, sene-i merkūme şa'bân-ı şerîfinin altıncı günü şeyhülislâm konağında Sadrıa'zam Şâhin Ali Paşa ve kuzât-ı asâkir ve uzamâ-yı ricâl-i devlet hâzır oldukları hâlde meclis akd olunup, tahrîrât-ı Mısriyye ve sâlifü'z-zikr meclis-i hâsda güzerân eden mübâhesât ve mülâhazât dermiyân olundukta, meclis-i mezkûrun Sedd-i Kebîr ta'mîrine ve münâsib olan sevâhilden zahîre irsâline dâir olan karârı tahsîn olundu. Ammâ Yenbu iskelesine urbân-ı harbin istîlâsı takrîbiyle huccâc-ı Mısır Medîne'ye azîmet edemeyüp fî-mâ-ba'd şerîf hazretlerine aşîret-i mezbûrenin rehin verilmeleri bâbında Mısırlular'ın istid'âları mağlata kabîlinden olduğu Medîne ahâlîsinin ve harb şeyhinin vârid olan kâğıdlarından ma'lum olduğundan, Mısırlular'ın bundan maksûdları çend seneden berü vâridât-ı Mısriyyeyi ümerâ-yı mütegallibe ekl ü bel' edegeldikle-

ri misillü hac masârifini dahi tedrîcî Devlet-i Aliyye'ye tahmîl ile bunun içün mahsûs olan vâridâtı hora geçirmek dâ'iyesi olduğu zâhir olmağla, bunlara bu def'a dahi şu zemînde bu zemînde evâmir tahrîrinden ise, mütevekkilen alellah üzerlerine hareket olunmak Devlet-i Aliyye'ye mahz-ı hayırdır kelâmını (297) nakîbüleşrâf bulunan Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi sevk ve îrâd etmekle, sâir huzzâr dahi bunu tasvîb ettikleri sırada, Defterdâr Süleyman Fevzi Efendi bu re'yi tensîb siyâkında kelâmına mübâşeret edip, "fi'l-hakīka gılâl ve mâl-ı kilâr ve İrsâliye ve sâirenin tanzîmi içün Mısır'a me'mûr olduğumda, hâmil olduğum evâmir-i aliyyede bu def'a dahi iğmâz-ı ayn ederseniz berren ve bahren üzerinize hareket olunur yollu tehdîdât-ı şedîde tasrîh olunmuşken, tehdîdin fi'len icrâsı meczûmları olduğundan kârgîr olmadı. Bundan böyle dahi tahvîf ü tehdîdin fâidesi olmayacağı derkâr olmağla, hemen nakîb efendinin dediği gibi üzerlerine hareket lâzımdır. Ve ahâlî-i Mısır Koca Abdi Paşa ve Hacı Ali Paşa ve kapudan paşadan gayrı vüzerânın birinden havf etmedikleri mukaddemâ tashîh olunmağla, kapudan paşa birkaç sefîne ile bahren ve bir muktedir kimesne dahi asâkir-i vefîre ile berren ta'yîn olundukları halde, çünki ulemâ ve ocaklu zâten ümerâdan dilgîr ü müteneffir ve zevâllerini mütemennî olmalarıyla, kutr-ı Mısır'ı memâlîkten tasfiye edecekleri derkârdır. Ancak ibtidâ-yı umûrda kaviyyü'l-iktidâr bir zâtın İskenderiye'de bulunması lâzımdır. Zîrâ İskenderiye Mısırlular yedinde oldukça sefîneleri limana vusûl ve duhûlden men' ederler" dedikte, şeyhülislâm efendi vüzerâdan birinin İskenderiye'ye ta'yîn olunmasını ve Sadrıa'zam Ali Paşa Dimyat'ın muhâfazası lâzım idiğini îrâd ettiler ise de, umûr-ı Mısriyyenin minvâl-i muharrer üzere nizâmı vakt-i âsâyiş ü ferâğa mevkūf olduktan başka, bu sâlin hüküm ve mevsimi dahi geçmekle, şimdilik mes'ûllerine sûret-i müsâ'ade gösterilip ve seddin ta'mîri içün mübâşir tâ'yîn olunup umûr-ı Mısriyye'nin temşiyetinde fî-mâ-bâ'd terâhî ihtiyâr olunduğu sûrette, bilâ-tereddüd üzerlerine hareket olunacağı emr-i meczûmdur mazmûnunda evâmir-i ekîde vü şedîde ısdârı ve bundan sonra Mısır'ın esbâb-ı nizâmı o tarafların ahvâline vukūf-ı tâmmı olan Cezzâr Ahmed Paşa'dan isti'lâm ile askere lâzım olacak zehâir ve mühimmâtın şimdiden iddihâr u itmâmı münâsib görülmekle, keyfiyyet şimdilik te'hîr olunarak, ber-vech-i meşrûh Cezzâr Ahmet Paşa'ya hitâben isti'lâm-nâme tahrîr olundu. Ve beher sene irsâl olunagelen surre ve ta'yînât-ı sâirenin vaktiyle tahsîl ve irsâli içün

Eğribozlu İbrâhim Paşazâde Başbâki kulu Bekir Bey cânib-i Mısır'a mübâşir ta'yîn olunup, bu me'mûriyyeti mukābelesinde uhdesine sipâhîler ağalığı tevcîh olundu. Ve Sedd-i Kebîr binâ emâneti dahi Doğramacızâde Kalyonlar Kâtibi Abdullah Efendi'ye teklîf olundukta, bi'l-memnûniyye kabûl edip uhdesine emânet-i mezkūre ihâle olunarak, bu mukābelede ana dahi süvâri mukābeleciliği pâyesi ve bi'l-fi'l mevkūfât mansıbı ve beş bin guruş nakden harc-ı râh (298) ve Mısır'ın cizye evrâkından hâsıl olan menâfi' dahi ilâveten ihsân olunmuşken, bir gün sonra Bâbı'âlî'ye gelerek fesh-i azîmet ettiğini inhâ ve ba'zı a'zâr îrâdıyla afvını istid'â etmekle, hakkında ateş-i gazab- ı Âsafî alev-gîr olarak der'âkab Bozcaada'ya nefy ü iclâ olunup, hacegân-ı Divân-ı Hümâyun'dan Hulusi Ali Efendi'ye mevkûfât mansıbı ve zikr olunan harc-ı râh ve Mısır'ın evrâk boğçası hidmeti verilip, Sed emâneti unvânıyla Mısır'a gönderildi. Üç dört ay sonra mûmâileyh Abdullah Efendi dahi afv ve ıtlâk olunarak yine Dersa'âdet'e gelmiştir.

Umûr-ı Mısriyye'ye Dâir Cezzar'n İnhâsı

Ber-minvâl-i meşrûh Şam vâlîsi ve emîrü'l-hacc olan Cezzâr Ahmed Paşa'ya akdemce Mısır'ın nizâmına dâir tahrîr ve irsâl olunmuş olan evâmir-i aliyyeye cevâben Ahmed Paşa'dan gelen tahrîrâtın hulâsa-i müeddâsı budur ki; mahrûse-i Mısır'ın cüz'iyyât ve külliyât-ı ahvâline ve ulemâ ve ümerâ ve ocaklu ve sâir zevât-ı müteşahhısanın evzâ ve keyfiyyâtına vukūf-ı tâmmı olup, kendisinden dâimâ endîşe-nâk ve mütevehhim ve şâyed ki Mısır'a memûr olur havfıyla muhteriz ve müteellim oldukları ve alenen nizâm-ı Mısır'ın tehyie-i esbâbına ve elzem-i levâzımâttan olan zehâir tedârüküne şürû olunduğu takdîrde, tedârükat-ı mezkûre Mısır üzerine olduğunu ümerâ tahkīk birle der'akab birbiriyle rişte-i ittihâdı tevsîk edip, üzerlerine me'mûr olan ser'askerin hâline nazaran mukābele edebileceklerini akılları keserse urbân ve sâir erâzil-i eşhâsı celb ile mübâşir-i harb u darb olacakları ve mukāvemetten me'yûs oldukları takdîrce tüccârın ve sâir ashâb-ı servet ü yesârın mâllarını yağma ederek Saîd taraflarına firâr ile zahîre vürûd edecek yolları kat' edüp ve bu sûrette Mısır'ın kaht u gālâsı dubâlâ olarak ahâlî beyninde fitne hudûsiyle ser'askerin üzerine hücûm etmeleri muhtemel olduğundan, ma'azallâhü te'âlâ ser'askere za'f ü inhizâm ârız olacak olursa, Mısır'ın ihtilâli evvelkiden ziyâde olup, hâlet-i ûlâsına ircâı tedârükât-ı kaviyyeye muhtâc olacağı ve çünki

nefîr-i âmm sûretinde etrâfdan isticlâb olunagelen asâkirin gözleri arkada kalacağından, mahzûru zâhir olmağla, Mısır'a tâ'yîn olunacak ser'askerin askeri muvazzaf ü mücerreb ve dâiresi halkından müretteb olmak lâzım geleceği ve nizâm-ı mezkûr külliyyetlü askere muhtâc olmayıp, hüsn-i tedbîr ile husûl-pezîr olabileceğinden, hâl ve şânı zikr ettiğimiz vech-i vecîhe üzere olan ser'asker-i Reşid'in Mısır'a azîmeti mütehakkık oldukta, zahîre ve mühimmât-ı sâireyi alâ-vechi'l-kemâl ihzâra himmet birle, verâda (299) gāile kalmamak içün Gazze ve Remle'den hareket ettiği gibi, ol havâlîde mukīm olan urbâna iltifât ü nevâziş ederek celb ve te'mîn etmek ehemm idüğü ve Mısır gibi bir iklîm-i kesîrü'l-cedâvî ümerâ nâmında olan bir takım eşkıyâ elinde kalıp da menâfi ve hâsılatını nefislerine tahsîs ve hevâlarına sarf u itlâf ve a'zâr-ı vâhiye serdiyle âdâb-ı ubûdiyyeti terk etmeleri sabr u tahammülünü sûzân edip, egerçi tarafına irsâl olunan tahrîrâtta nizâm-ı Mısır'a me'mûriyyetine dâir sarâhat yoğ ise de, Devlet-i Aliyye'ye olan fart-ı ihlâs u ubûdiyyeti iktizâsınca bu kâr-ı düşvârın vech-i eshel üzere tesviyesini müte'ahhid olduğu ve bu sâl-i huceste-fâlde kasd-ı iğfâl ile Mısırlular'ın mes'ûlüne sûret-i müsâ'ade gösterilmesi isâbet olup, bi-meşiyyetillâhi te'âlâ nizâm-ı Mısır'a me'mûr olduğu hâlde, sâir vüzerâ gibi akçe ve metâlib-i uhrâ ile Devlet-i Aliyye'yi ta'cîz etmeyeceğinden gayrı, nizâm-ı Mısır'a muvâfık olduğu hâlde vilâyet-i Mısır'a hasr-ı metâlib etmeyip, Şam ve Sayda ve Mısır mansıblarının her kangısı uhdesine tevcîh buyrulur ise, ser-be-zemîn itâ'at ü inkıyâd olacağı ve Mısır'ın ulemâ ve ocaklusu ile kadîmî ülfet ü ihtilâtı olmaktan nâşî tarafına meyl ü muhabbetleri nümâyan ve ümerâdan ahâlî filasl dilgîr olmağla zevâl ü izmihlâllerini cûyân olup, kaldı ki hâric-i Mısır'da olan ümerânın ednâ va'd ü va'îd ile celb ve istimâletleri mümkin olduğuna binâen, bu makūle tedâbîr-i dil-pezîr ile Mısır'da el-yevm sâlik-i meslek-i muhâlefet olan eşkıyâ vü erâzilin tefrîk-ı cem'iyyetleri eltâf-ı İlâhiyyeden mes'ûl ve me'mûl bulunduğu ve Gazze ve Remle beyâbân-ı Mısır'ın ibtidâ-yı hudûdunda vâki olup, Mısır'a lâzım olan mühimmât dahi zikr olunan mahallerde tertîb olunmak lâzım geleceği cihetle, sâhiblerinden iltizâm ile tarafından birer mütesellim nasb olunduğu takdîrce, maslahatın nısfı tanzîm olunmuş sayılacağı Cezzar Paşa tarafından arz ve inhâ olunmuş olup, serd ettiği işbu mukaddemât vakt ü hâle muvâfık ve mülâhazât-ı vükelâ-yı devlete mutâbık geldiğine mebnî ol vechile harekete himmet eylemesi tensîb olunup, fakat Gazze ve Remle'nin ashâbının

müteferrik olduğu cihetle, iltizâm temessüklerinin birer birer alınıp da bedellerinin verilmesi vakte muhtâc olduğundan, ba'de edâi'l-hac bu maddenin tanzîmine mübâderet olunacağı tarafına tahrîr olundu. Lâkin muahharan Cezzar'ın vilâyet-i Şam ve emâret-i hâc ile meşgūl ve mukayyed olması mülâhazasından mı, veyâhûd Mısır eyâletini ana teslîm etmeğe cesâret olunamadığından mı, her ne sebebe mebnî ise, anın me'mûriyyetinden sarf-ı nazarla zîrde beyân olunacağı vechile kapudan paşanın me'mûriyyetine karâr verilmiştir.

(300) Kapudan-ı Deryâ Cezâyirli Gazi Hasan Paşa'nın Nizâm-ı Mısır'a Me'mûriyyet ve Azîmeti ve Kölemenlerle Vaki Olan Muhârebâtı

Ber-minvâl-i sâbık Mısır ahâlîsi canlarından bezmiş ve usanmış oldukları hâlde, re's-i mie sâlise olan bin iki yüz senesi muharremi ibtidâlarında Mısır vâlîsi olan Yeğen Mehmed Paşa dâhil-i Mısır oldukta, anın kudûmüyle memnûn ve müstebşir olmuşlar. Ve filvâki' zîrde beyân olunacağı vechile kapudan paşanın kudûmüne mukaddime olmak hasebiyle kudûmü müteyemmin olmuştur. Müte'âkıben huccâc-ı Mısır'ın müjdecisi gelüp, Mısır huccâcı bu sene dahi mîr-i haccın tama'ından nâşî Ravza-i Mutahhara ziyâretinden mahrûm oldukları haber-i hüzn-eserini Mısır'a getirmiştir. Şöyle ki: Emîrü'l-hac olan Mustafa Bey urbânın avâidini vermemek içün Medîne'ye uğramayup egerçi Şam Vâlîsi ve Emîrü'l-haccı Cezzâr Ahmet Paşa kendisine akçe ve zâd u zahîre verip Medîne-i Münevvereye gitmesini te'kîd etmiş ise de, Mısır'da olan ümerâ gerek geçen sene ve gerek bu sene avâid ü surreyi bana tamamen vermediler deyü imtinâ etmiş olup, hattâ bir kerre Şerîf-i Mekke Server Efendi'nin huzûrunda dahi Cezzâr ile mülâkāt ettiklerinde, takrîr-i sâbıkı i'âde etmekle, şerif hazretleri dahi, "çünki hâl böyledir, sen vâki hâli Devlet-i Aliyye'ye tahrîr eyle. Andan sonra emr ü fermân hazret-i sultânındır" dedikte, Mustafa Bey dahi bu vechile bir arz yazıp temhîr ettikten sonra, doğrudan doğruya diyâr-ı Mısır'a azîmet etmekle, Mısır huccâcı Ravza-i Mutahhara ziyâretinden mahrum olacaklarını anladıkları anda feryâd ü vâveylâ ederek bu hâl-i te'essüf-iştimâl ile Mısır'a azîmet etmişler. İbrâhim Bey ve Murad Bey vâkıf olduklarında gazabnâk olup, Mustafa Bey Mısır'a geldiğinde "bizi Diyâr-ı Mısır ve Şam'da ve Hicaz ve Rum'da rezîl ettin"

deyü tevbîh ü itâb ettikten sonra, muhâsebesini rü'yet zımnında çend rûz habs dahi eylemişlerdir.

Bundan sonra ümerâ-yı Mısriyye taraf taraf kazâlara dağılıp, mezâlim ü ta'addiyâta mübâşeret ettiler. Husûsiyle Murad Bey gûyâ ba'zı kuttâ-i tarîkı tutmak bahânesiyle aşağı taraflara çıkıp ve bu vesîle ile ba'zı kurâyı ihrâk ve ahâlîsini istirkāk edip, keşşâfları dahi taraf taraf dağılarak kurâya ağır ve akıldan ba'îd vergüler tarh ile, fazla olarak hidmet-i mübâşiriyye dahi mütâlebe edip, vermeyenlerin beldelerini sûzân ve mâllarını yağmâ vü talan ederler. Murad Bey bu sûretle Reşid'e vardıkta, ahâlîsine tahammülden hâric vergiler tarh edüp, kâşiflerinden birini dahi İskenderiye'ye ta'yîn ve beş bin riyâl (301) hidmet-i mübâşiriyyesini kat' ile kendisi içün dahi ahâlîden yüz bin riyâl almasını ve kiliseleri hedm etmesini emr ü tenbîh etmekle, kâşif-i merkūm İskenderiye'ye vusûlünde ahâlî ve re'âyâdan olan tüccâr takımı ve Nasârânın ekseri gemilere firâr eylediler.

Bundan sonra Murad Bey şark tarafına atf-ı inân ile Garbiye ve Menufiye'de yaptığını orada dahi icrâ eyledi. Mısır'da bırakmış olduğu etbâ vü levâhıkı dahi ahâlîye musallat olarak nice kimselerin emvâlini müsâdere eyleyip ve etmedikleri zulüm kalmayup nihâyet ahâlî ayaklanmağla, Mısır'da fitne peydâ olarak güç hâl ile bastırılmıştır. Bir taraftan dahi İbrâhim Bey'in kâşifleri tüccâra ağır rüsûmat tarh ile soymaktan hâlî olmamıştır. Nitekim *Târih-i Ceberti*'de mufassalan mastûrdur.

Velhâsıl mezâlim ü ta'addiyât ile memleketi hârâbezâr ve halkı canlarından bîzâr ettikten başka, çünki İngilizler mukeddemâ tüccârlarının Süveyş'e emti'a-yı Hindiyye nakl etmelerini iltimâs ettiklerinde, ba'zı mahzûr mülâhazasıyla taraf-ı Devlet-i Aliyye'den müsâ'ade buyrulmamıştı. Fransız dahi bu ticârete hâhişger olup ancak İngilizler'e ruhsat verilmediğine nazaran kendilerine dahi müsâ'ade olunmayacağını cezm ile Mısır'ca buna bir sûret vermek üzere ba'zı gûne mevâ'îd ile ümerâ-yı Mısriyye'yi idlâl ü ifsâd edip, anlar dahi diyâr-ı Mısır'ı gûyâ mülk-i mevrûsları gibi tahayyül ederek ve hükûmet-i cumhûriyye gibi bir yere gelerek hufyeten bu husûsu istişâre ve Fransızlar'ın talebkâr oldukları ticâret maddesinden Süveyş gümrüğü hayli fazla bulacağını ve Devlet-i Aliyye tarafından üzerlerine sevk-i asker olunacak olur ise Fransalu'dan istimdâd edeceklerini müzâkere birle, husûs-ı mezkûrun

icrâsına karar verip Fransalu ile çend maddeyi müştemil bir nev‘ mu‘âhede bi’t-tanzîm tarafeynden sened alıp vermişler.

Memâlik-i Şahâne’de Fransalular’ın bu misillü tasarrufât-ı fâsideleri egerçi kā‘ide-i silm ü musâfâttan hâric ise de, bu fenâlığın asıl sebebi ümerâ-yı Mısriyye’nin mümâşâtları kazıyyesi olup, hattâ İskenderiye’de mütemekkin olan Müste’men tâifesi üzerine bundan akdem Murad Bey’in kâşif tâ‘yîn etmesi, bu makūle ağrâz-ı hafiyyeye mebnî olduğu nezd-i Devlet-i Aliyye’de meczûm olarak, artık Mısır’ın nizâmına mübâşeret lâzım geldiğine ve Mısır’ın ulemâ ve sulehâsı ümerâ ve hevâdârlarının cevr ü ta‘addiyâtlarına tahammül edemez olup, taraf-ı pâdişâhîden icrâ-yı mücâzâtlarına dört gözle muntazır bulunduklarına binâen, derhâl tedârükât-ı berriyye vü bahriyyeye mübâşeret birle, bu emr-i cesîmin temşiyet ü icrâsına Kapudan-ı Deryâ Gazi Hasan Paşa alâ-vechi’l-istiklâl me’mûr oldu. Ve İşkodra Mutasarrıfı Mahmud Paşa’nın müte‘ahhid olduğu bin nefer piyâdenin donanmâ-yı hümâyuna ilhâk ve îsâl olunmaları fermân (302) buyuruldu. Ve berren Mısır’a hareket etmek üzere Rakka Vâlîsi Keki Abdi Paşa me’mûr olup, kapudan paşa ile bi’l-muhâbere mükemmel kapusu halkından başka, iki üç bin süvâri tahrîr ve ma‘iyyetine me’mûr olan tavâif-i askeriyye ile Mısır üzerine hareket etmesi bâbında kendüsüne nihânî emr-i âlî gönderildiğine binâen, muktezây-ı me’mûriyyeti üzere hufyeten asker tahrîrine mübâşeret ettikte, ol havâlîde bulunan Firuz Bey, Milli Aşîreti Beyi Temür Bey, Abdi Paşa’nın bu tedârükâtını duyup *el-hâin hâif*[111] hükmünce kendi aleyhlerine yapılıyor zannıyla derhâl ittifâk ederek Rakka’yı muhâsara etmiş oldukları haberi sem‘-i devlete vâsıl olmağla, Abdi Paşa’nın me’mûriyyeti anların haklarında olmayıp cânib-i âharadır deyü egerçi evâmir-i aliyye irsâl olundu ise de, Abdi Paşa’nın bu gāile ile şâyed bir müddet te’hîri lâzım gelir deyü Çapanzâde tarafından bin nefer süvârî tahrîr ettirilüp ulûfeleri edâ ve Gazze Mütesellimi Derviş Bey’e mîr-i mîranlık i‘tâ olunup, asâkir-i mezkûreyi tedârük edebildiği süvârîye zamm ile berren cânib-i Mısır’a azîmet ve kapudan paşanın re’y ü tedbîriyle hareket etmeğe, Abdi Paşa dahi bu gāileyi bertaraf ettikten sonra arkadan gitmeğe me’mûr oldular. Ve çünki Devlet-i Aliyye’nin bu hareket-i hâlisası ahâlî-i Mısır’ın asâyiş ü emniyyeti ve fukarâ-yı Haremeyn’in refâh ü istirâhâtı

[111] Hain korkaktır.

maksad-ı sahîhine münhasır olduğundan, ahâlî tarafından ümerâya cüz'î ve küllî i'âne olunmayarak me'mûrîn-i Devlet-i Aliyye ile bi'l-ittifâk hareket etmeleri zımnında Mısır'ın ulemâ ve sulehâ ve vücûhuna ve urban meşâyıhına hitâben istimâletnâmeler yazılup hufyeten irsâl kılındı. Ve ümerâyı iğfâl kasdıyla sâbıklarda olduğu gibi, ba'zı tenbîhât ü tehdîdâtı hâvî kendülerine dahi evâmir-i aliyye gönderildi.

Bu hâl üzere kapudan paşa ol cânibe azîmet ve bin iki yüz senesi şa'bân-ı şerîfinin onuncu günü İskenderiye'ye muvâsalatla ol taraflara dehşet vermiştir. Keyfiyyet-i vusûlü bahsini ba'zı Mısır müverrihleri bu vechile tahrîr etmişlerdir ki: Receb-i şerîf evâilinde İskenderiye limanına bir beylik sefîne gelip, hâlbuki rûz-i hızırdan ol beyliklerin taşra çıkmak âdetleri değil iken, böyle vakitsiz beylik gelmesi ba'zı mertebe havâdis tekevvününe sebeb oldu. Müte'âkıben dîger bir kıt'a kalyon gelip Cidde vâlîsi olan Ahmed Paşa'yı getirdi. Ve der'âkab zehâir ile memlû dîger bir beylik gelip limana vusûlünde, derhâl peksimet tabhına mübâşeret olunmağla Mısır'da havâdis çoğalmağa başladı. Bu esnâda berren bir tatar ve bahren dahi bir me'mûr gelip, gılâl-ı Haremeyn'in tertîb ü irsâlinde taksîr olunduğundan dolayı tevbîhâta dâir ve ma'lûmü'l mikdâr bakāyânın otuz güne kadar tahsîl ü tedârük olunmasını âmir tahrîrât getirmeleriyle, Mısır içinde kīl u kāl tekessür ederek, halk bu havâdis ile (303) meşgūl olduğu esnâda, kapudan paşanın Donanma-i hümâyun ile İskenderiye'ye geldiği ve ma'iyyetinde külliyetlü asâkir bulunduğu şüyû buldu. Bunun üzerine ümerâ-yı Mısriyye cem'iyyetler edip, metâlibin tesviyesini müzâkere etmekte iken Ramazân-ı şerîfin beşinci günü diyar-ı Rum'dan bir ağa gelip metâlib-i merkūmenin tesviyesini hâvî evâmir-i aliyye getirmekle, derhâl ümerâ-yı Mısriyye ol gece kal'aya çıkup paşa ile bi'l-mülâkāt hayli bahisler olunduktan sonra, Murad Bey, Paşa'ya hitâb edip, "bizden yalnız bir hisâb sormak hakkınız vardır. Bundan başka size bir vereceğimizyoktur. Ramazanın sonuna dek bize mühlet verin ve sonra hisâbınızı görün. Ve İskenderiye'ye gelenler dahi geldikleri gibi avdet itsünler; yohsa ne surre ve hac tedârükün görürüz ve ne de metâlib-i devletten bir şey veririz. İşte lakırdının bitmesi budur" dediği esnâda İbrâhim Bey ana nisbetle leyyinü'l-cânib olduğundan, tarafeyne mülâyemet izhâr ederek latîfeye bulaştırdı. Ve nihâyet ulemâ ve sulehâ ve ocaklu tarafından olmak üzere üç kıt'a arzıhâl yazılıp ümerânın mezâlim-i vâkı'a ve ef'âl-i sâbıkalarından tevbe ve rücû' ettiklerini ve bundan sonra tarîka-i enîka-i inkıyâd u itâ'ate sülûk edeceklerini derc ü beyân ile

birini Devlet-i Aliyye'ye ve birini Dersa'âdet'den cevâb gelinceye dek mühlet vermek üzere kapudan paşaya ve dîgerini İskenderiye'de bulunan Cidde Vâlîsi Ahmed Paşa'ya irsâl ve takdîm etmek üzere karâr verdiler. Ferdâsı Cezzâr Ahmed Paşa'dan İskenderiye'ye ve Dimyat'a donanma vürûduyla ümerâyı tahvîf zımnında Mısır'a bir tahzîr-nâme gelmekle guft-gū çoğaldığına binâen, İbrâhim Bey ve Murad Bey Mısır'da bulunan Rum tüccârının ve Türk kalyoncularının üç güne kadar Mısır'dan çıkmalarını tenbîh ile bu müddetten sonra anlardan her kim bulunursa katl olunacağını i'lân eylediler. Ve Laçin Bey'le Mustafa Bey'i Hünâdi urbânıyla bi'l-ittifâk Reşid muhâfazasına gönderdiler. Ve Ramazân'ın onuncu gecesi kal'aya çıkıp ulemâyı celb ile mezkūr arzıhâlleri tahrîr ettirdiler. Fakat bu gece Murad Bey evvelki huşûnetini terk ile Yeğen Mehmed Paşa'ya pek çok tezellül ü tevâzu ederek eteğini ve dizlerini öpüp, "yâ sultanım! Arzındayız, bu hâlin teskînine himmet et de artık bi'l-ittihâd mesâlihi kavânîn-i atîka üzere tanzîm edelim" deyü recâ ettikte, paşa dahi "pek a'lâ ammâ bu husûsta size kim kefîl ve müte'ahhid olacak?" demekle Murad Bey, "buna ben kefîlim, bana dahi ihtiyârlar kefîl olur "dedi. Ba'dehû şifâhen ifâde-i hâl etmek üzere ulemâdan Şeyh Ahmed el-Arûsî'yi Şeyh Muhammed Emîrî ve Şeyh Muhammed Harîrî'yi ve ocakludan İsmâil Efendi ile İbrâhim Efendi'yi ve anlar ile berâber Nişâburî Süleyman Bey'i envâ-yı hedâyâ ile kapudan paşaya irsâl eylediler. Kapudan paşanın ahvâline gelince, İskenderiye'ye vusûlünde urbân-ı Hünâdî ve Bahîre meşâyıhı gelip arz-ı itâ'at etmeleriyle, kapudan paşa tarafından kendilerine hıl'atler ilbâs ile (304) ikrâm olundu. Ve kezâ Demenhûr ahâlîsi dahi arz-ı inkıyâd eylediler. Ammâ zikr olunan arzıhâller İskenderiye'ye vardıkta, kapudan paşa "ben düstûr-ı mükerremim. Kâffe-i umûr-ı Mısriyye bana muffavvazdır" deyip Devlet-i Aliyye'ye takdîm olunacak arzıhâlin irsâline müsâ'ade etmedi. Ve kalyoncuları Mısır'dan tard u teb'îd ile ümerâ-yı Mısriyye mukābele kaydında oldukları haberi kapudan paşaya vâsıl oldukta, ırk-ı hamiyyet ü gayreti heyecân etmekle, derhâl Reşid'in muhâfazası içün leylen bir mikdâr asker irsâl eyledi. Müte'âkıben ümerâ-yı Mısriyye tarafından Laçin Bey ve Mustafa Bey Reşid'in zabt u muhâfazasına me'mûr oldukları haberi şüyû' bulmağla, der-'akab Cidde Vâlîsi Ahmed Paşa'yı bir mikdâr askerle İskenderiye muhâfazasına bırakıp, kendisi kırlangıç sefînelerini bi'l-istishâb asâkir-i bâkıye ile Reşid'e vusûl buldu. Mısır'dan gönderilmiş olan sâlifü'z-zikr ulemâ ve ocaklular kapudan paşa ile mülâkāt ettiklerinde, kendilerine ziyâdesiyle

ikrâm ü ihtirâm edip ve ümerânın mesâvîsine dâir ba'zı mükâlemeler olunup, bu esnâda Şeyh Arûsî kelâma mübâderet birle, "efendim Mısır ahâlîsi fukarâ vü zu'afâdan olup ümerânın konakları dahi ahâlînin hâneleriyle mahlûttur" deyicek, kapudan paşa "bir şeyden korkmayın, zîrâ şevketlü efendimiz bana en ibtidâ fukarâyı tavsiye vü tenbîh edip, fukarâ bana emânetullahtır. Ben de sana emânet eyledim deyü buyurdu" dedikte, cümlesi kapudan paşaya du'âlar ettiler. Kapudan paşa "ahâlîye buyuruldular yazayım, gidip Câmi-i Ezher'de alâ-melei'n-nâs kırâat ediniz" dedikte, şimdiki hâlde buna muktedir olamayacaklarını beyân ile i'tizâr eylediler. Paşa dahi özürlerini kabûl edip kendilerini muazzezen Mısır'a i'âde eyledi.

Kapudan paşa Bender-i Reşîd'e vusûlünde lisân-ı ahâlî üzere buyuruldular yazdırıp, etrâfdaki şeyhü'l-beledlere ve meşâyıh-ı urbâna irsâl eyledi. Ve ol vakitler böyle emirleri götürenlere külliyyetlü hidmet-i mübâşiriyye verilmek mu'tâd iken, bu def'â buyrulduları götüren mübâşirlere on beş guruş hidmet-i mübâşiriyye kat' edüp andan ziyâde alınmasını yasağ etti. Ve "mezâlim ü te'addiyât ref'ile Sultan Süleyman kānûnu tamâmıyla icrâ olunacaktır. Ve her vechile kā'ide-i adl ü hakkāniyyete ri'âyet kılınacaktır" gibi kelimât-ı adliyye neşr edip, egerçi ahâlî Sultan Süleyman kānûnunun ahkāmı ne olduğunu bilmez idi. Ancak ümerânın zulmünden bîzâr ü bîtâb olduklarından bîçâreler böyle adâlet sözlerini işittiklerinde sürûrlarından ne yapacaklarını bilmezler idiler. Bu sûretle kāffe-i ahâlî kapudan paşaya mâil ü müncezib olup, ümerâ-yı Mısriyye'den inhirâf ile sür'at-i zevâllerini temennî eder oldular. Zikr olunan buyuruldulardan birinin sûreti bu mahalle (305) derc olunmak münâsib görülmekle, evlâd-ı Habîb'e irsâl buyurulmuş olan buyuruldu sûreti aynıyla zîrde irâd olunur.

Buyuruldu Sûreti

* بيورلدى صورتى *

صدر هذا الفرمان الشريف الواجب القبول والتشريف من ديوان حضرة الوزير المعظم والدستور المكرم عالى الهمم وناصر المظلوم على من ظلم مولانا العزيز غازى حسن پاشا سرعسكر السفر البحرى المنصور حالا ايدت سيادته السنية وزادت رتبته العلية الى مشايخ العرب اولاد حبيب بناحية دجوة وقفهم الله نعرفكم انه قد بلغ

مولانا السلطان نصره الله ماوقع بالقطر المصرى من الجور والظلم للفقراء وكافة الناس وان سبب هذا خائنين الدين ابراهيم بك ومراد بك واتباعهما فتعينا بخط شريف من حضرة مولانا السلطان ايده الله بعساكر منصورة بحراً لدفع الظلم ولايقاع الانتقام من المذكورين وتعين عليهم عساكر منصورة براً بسرعسكر عليهم من حضرة مولانا السلطان نصره الله وقد وصلنا الى اسكندرية ثم الى رشيد فى سادس عشر رمضان فحررنا لكم هذا الفرمان لتحضروا تقابلونا وترجعوا الى اوطانكم مجبورين مسرورين ان شاء الله فحين وصوله اليكم تعملوا به وتعتمدوه والحذر ثم الحذر من المخالفة وقد عرفناكم .

Buyuruldunun hulâsa-i tercümesi budur ki: Kapudan-ı Derya Gāzî Hasan Paşa dîvânında evlâd-ı Habîb'e işbu buyuruldu ısdâr olunmuştur. Ma'lûmunuz olsun ki, kutr-ı Mısır'da fukarâ ve kâffe-i nâs hakkında zulm ü cevr vukū'u ve bunun sebebi İbrâhim Bey ve Murad Bey nâm iki hâin-i dîn ile anların etbâ'ı idüğü vâsıl-ı sem'-i sultânî olmağın, zulmü def'ile anlardan ahz-ı intikām içün taraf-ı şehriyârîden sâdır olan hatt-ı hümâyün mûcebince bahren asâkir-i mansûre ile ta'yîn olunduk. Ve berren dahi üzerlerine bir ser'askerle asâkir-i mansûre ta'yîn olundu. İşte biz İskenderiye'ye ve ba'dehû Ramazânın on altısında Reşid'e vâsıl olduk. Ve sizler buraya hâzır olup da ba'de'l-mülâkāt memnûn ve mesrûr olduğunuz hâlde, vatanlarınıza avdet etmeniz zımnında size işbu emri tahrîr eyledik. Vusûlünde amel ü i'timâd ve muhâlefetten hazer ü ictinâb edesiz.

Husûsât-ı meşrûhaya ümerâ-yı Mısriyye vâkıf olduklarında, bu keyfiyyet öyle lakırdı ile def' olunabilecek mevâddan olmadığını iz'ân ile beynlerinde meşveret edip, ba'dehû muhâlefetlerini i'lân ile muhârebeye azm ettiler. Ve *Tarih-i Ceberti*'de mezkūr olduğu vechile bir ordu teşkîl edip ve Murad Bey'i başbuğ nasb eyleyip Feve tarafına hareketle kapudan paşanın geleceği yolu kat' ettikten sonra, kapudan paşaya hisâbı rü'yet (306) ile zâhir olan metâlib ne ise alıp avdet etmesi ve eğer ısgā etmez ise muhârebeye kıyâm olunacağı ve sözün nihâyeti işte bundan ibâret idiği siyâkında haber gönderilmek üzere beynlerinde ittifâk eylediler. Ve kemâl-i telâş ile tedârükâta teşebbüs edip, ancak müddehar u mahfûzları olan zehâiri füruht etmeğe başladıklarından,

Mısır'da zehâirin narhı ucuzlayıp, *mesâibu kavmin 'ınde kavmin fevâidu*[112] müeddâsınca fukarâ ve ahâlî bu ucuzluktan müstefîd oldular. Ve bir taraftan dahi nefâis-i eşyâlarını ba'zı mahallere nakl ü ihfâ etmekten hâli olmayıp, bu hareket-i mütelâşiyâneleri kendilerinin nazar-ı enâmda olan azîmetlerine halel îrâs edip, yüzlerinde âsâr-ı hizlân müşâhede olunmağa başladı. Bu sûretle Murad Bey asâkir-i vefîre istishâb edip Mısır'dan çıktı ve ma'iyyetinde dahi ümerâ-yı Mısriyyenin nâmdârları berâber azîmet eyledi. Ancak kendilerinden ahâlî dilgîr olduğuna ve husûsiyle bu esnâda kapudan paşanın neşr ettiği adâletnâmelerin havâdîsi halk içine yayıldığına binâen, Mısır ahâlîsinden dahi mutmainü'l-kalb olamayarak bir büyük muhârebe olup, Murad Bey galebe etmiş ve Feve kasabasını zabt eylemiş gibi havâdis-i kâzibe neşr etmekten hâli olmazlar idi. Ve yine bu mütâla'aya mebnî İbrâhim Bey mu'âyede bahânesiyle Şeyh Bekrî'nin ve bâdehû Şeyh Arûsî'nin ve Şeyh Derdir'in hânelerine varıp kendülerine pek ziyâde tevâzu ve telattuf izhârından sonra, ahâlîyi ayaklanmak ve bir gûne fitne ihdâs eylemek gibi hareketlerden men' ve muhâfaza eylemelerini tavsiye eyledi.

Berü tarafta kapudan paşa karadan gelecek askerin vürûduna intizâren Reşid'de tefakkuf etmişken, ümerânın bu tedârükâtı kendisine mün'akis olup şöyle ki, Vâsıf'ın tahrîr ettiği üzere, ümerâ-yı Mısriyye'den dokuz dânesi külliyyetlü asâkir ve mühimmât ile Mısır'dan çıkıp ve bir takım urbânı dahi başlarına cem' edip Reşid'i basmak fikrinde oldukları kapudan paşaya haber verilmekle, artık asâkir-i berriyyenin gelmesine vakit kalmayıp hemen müceddeden tahrîr etmiş olduğu bin nefer Mağribî ve bin nefer Havârî ve sâir tavâif-i askeriyyenin bir mikdârını mukaddemce hafr olunan metrislere vaz' ettikten sonra, asâkir-i bâkıye ile sefâine süvâr olarak Ramazân-ı şerîfin selhinde sûy-i usâta hareket birle, Laçin Bey ile Mustafa Bey'in sâhil-i Nil'de Rahmâniye kasabası kurbünde vâki' ordularına hücûm ve gülle vü humbara yağdırmağa mübâşeret ettikten sonra, bir mikdâr cengâver askerle sâhile çıkıp ve içlerine girip toplarını zabt ile kendi üzerlerine havâle ederek cem'iyetlerini perîşân eylediğini geride duran Murad Bey istimâ ettikte, yanına sekiz bin asker alıp kemâl-i kibr ü gurûr ile gelip kapudan paşa üzerine hücûm ettikte, beş altı sâ'at kadar muhârebe mümtedd olup, âkıbetü'l-emr nesîm-i fevz ü

[112] Bir kavmin başına gelen musibetler başka bir kavmin istifade edeceği sonuçlara yol açabilir.

zafer kapudan paşa (307) cânibine vezân olmağla, gürûh-ı eşkıyâ bi'l-cümle mühimmâtlarını terk edip firâra mecbûr olmalarıyla, nefâis-i eşyâlarını asâkir-i pâdişahî iğtinâm edip nakli mümkin olmayanları ihrâk u ifnâ ve yedi sekiz kıt'a topları suya ilkā olunmuştur. Ba'dehû kapudan paşa mahall-i muhârebeye karîb olan Feve kasabasına bir mikdâr asker ve mühimmât bırakup istihkām verdikten sonra, gālib ve muzaffer olduğu hâlde Reşid'e avdet eylemiştir. Bu muhârebeden dört sâ'at sonra asâkir-i Mısriyye yine tecemmu edip hareket-i mezbûhâne ile hücûm ettiklerinde, asâkir-i sultanî mukābele ve yürüyüş tarîkıyla üzerlerine hamle etmeleriyle Mısırlular bu kerre dahi pek fenâ hâlde münhezim olup, bütün bütün geri çekilmişlerdir.

Bundan sonra ümerâ içine havf ü haşyet düşüp ve artık bir yerde cem'iyyet edemeyerek Mısır'a doğru ric'at-ı kahkarîye hareket edip, Memlûkler'den ba'zı mecrûhlar Bulak iskelesine çıktıklarında Mısır'da guft-gû çoğalıp ahâlî birbirine geçti. Binâenaleyh İbrâhim Bey kal'a kapularını zabt etmek dâ'iyesine düştü ise de muktedir olamadı. Zîrâ vâlî paşa vakt-i gurûbda Garb kapusuna inüp kadıyı, ulemâ ve meşâyıhı dahi da'vet etmiş, fakat ba'zıları yarına kalmış idi. Hattâ Şeyh Bekrî o gice Garb kapusunda paşa ile berâber sabâhlamış olduğundan paşanın indinde pek memdûh olmuştu.

Sabâh oldukta ale'l-umûm ulemâ, meşâyıh ve ocaklu kal'aya gelip ve paşa hemen Garb kapusuna sancak dikip "Allah'a ve pâdişâha mûtî olanlar sancak altına gelsinler" deyü nidâ ettirmekle, esnâf-ı ahâlî fevc fevc gelerek Remile ve Kara Meydan nâs ile doldu. Ümerâdan bir haylisi dahi taleb-i emân ile kapuya gelip emân verilerek silâhsız kal'aya alınırdı. Ahşâm oldukta vâlî paşa hîn-i iktizâda yine gelmek üzere herkesin yerlü yerine gitmesine izin verdi. Bu hâlin üzerine vâlî paşa hemen vâki hâli beyân ile kapudan paşaya haber gönderip, bir an akdem Mısır'a gelmesini ihtâr ve istid'â eyledi. Binâenaleyh kapudan paşa ma'iyyetinde olan asâkir-i mansûreyi sefâine imlâ ile Reşid'den hareket ve etrâf ü eknâfı gözeterek cânib-i Mısır'a azîmet eylemişti. Bu esnâda ümerânın bir takımı "İbrâhim Bey ile Murad Bey'in hükümleri yine kesb-i kuvvet eyledi, artık paşanın hükmü battâldır" deyü sokaklarda dellâllar nidâ ettirerek Remile meydanına gelmeleriyle, bundan halk içine fenâlık düşüp ahâlî mükedder olmağa başladılar.

Ve çünki Murad Bey münhezim olduktan sonra Cezîretü'z-Zeheb'e gitmiş olup, İbrâhim Bey'le dahi araları bozuk idi. Bu kerre Berr-i Şarkī'ye

geçip İbrâhim Bey'i da'vet (308) ettikte, İbrâhim Bey dahi gelerek orada buluşup barıştılar. Sebeb-i adâvet bu idi ki, İbrâhim Bey'in garazı muhârebe etmek olmayıp ve belki topluca bir yerde durarak ve kapudan paşa ile mükâleme ederek, her nasılsa maslahatı gavgāsızca bitirip avdet ettirmekten ibâret olup re'y-i sahîh dahi bu idi. Lâkin Murad Bey "bu sûret ayn-ı cübn ü rehâvettir" diyerek, buna imtisâl etmeyip muhârebe tarafını tercîh eyledi. Ve hareketi bunca mâl ve eşyâ izâ'asından sonra hezîmet ü perîşanlıktan başka bir şeyi müntic olmadı. Vaktâ ki İbrâhim Bey'le Murad Bey barıştılar ise, ikisinin cemâ'atleri dahi taraf taraf dağılıp buldukları emvâl ü eşyâ ve cimâl ü bigāli husûsiyle mîr-i hâc içün tehyie vü tedârük olunmuş olan hayvânât ü levâzımâtı nehb ü gāret etmeğe başladılar. Ve Mısır'ı tazyîk içün su yollarını ve zahîre gelecek yerleri sedd ü bend edip, ba'dehû Bulak ve sâir mahalleri gāret ü yağmâya ibtidâr etmişlerdir. Vâlî paşa ile erkân-ı Mısriyye'den ba'zıları ise kal'ada mütehassın olup taşra çıkamadıklarından, Şevval'in onbirinci günü ki fırka fırka olup Mısır'a en ziyâde şiddetle hücûm ettikleri gün idi, işte ol gün kapudan paşanın vusûlü haberi şüyû bulmağla, nâs memnûn olup minârelere ve yüksek mahallere çıkarak Nil'e nazar ettiler ise de, bir şey göremeyip ve intizârları mümtedd ü müştedd olup gözler kamaştı.

İkindiüstü uzaktan toplar atılmağa ve kal'adan dahi mukābele olunmağa başlandıkta, nâs ferahiyyât ve müstebşir olarak derhâl yine minârelere ve mürtefi mahallere çıkıp nazar ettiklerinde, çend kıt'a sefâin-i hümâyun Bulak sâhiline karîb geldiğini gördüklerinde, nâs içinde o kadar ferah u sürûr peydâ oldu ki halk birbirine geçti. Ve egerçi Murad Bey ve yanında olan ümerâ akdemce Bulak'ta metris yapmağa şürû etmişler idi, ancak henüz ikmâl etmeden donanma-i hümâyün gelip de lenger-endâz-ı dehşet olıcak, derhâl oradan firâr ile Cezîretü'z-Zeheb nâm mahalde karâr etmeğe mecbûr oldular. Ve ol gün ümerâ tâib ve mutî olduklarına dâir kal'aya tahrîrât göndermişler idi. Vâlî paşanın huzûrunda kırâat olundukta, "sübhânallah bu ne bitmez ve tükenmez tevbedir" deyip kapudan paşanın huzûruna ta'lîkan cevâb yazılmıştı.

Kapudan paşa gece yatsu zamânında Bulak iskelesine vâsıl olup kudûmüne toplar endaht olundukta, gûyâ mehdî-i zamân gelmiş gibi nâs memnûn oldular. Kapudan paşa ol gece donanmada geceleyip, ferdâsı âlây-ı vâlâ ile Mısır'a duhûl ve İbrâhim Bey'in konağına nüzûl eyledi. Vâlî paşa dahi

kal'adaki sarâya gidip kal'ada mütehassın (309) olanlar hânelerine dağıldı. Ve nâs mutmain olup herkes yerlü yerüne yerleşti. Ve ümerâ-yı Mısriyye'nin yukaru doğru firârlarını kapudan paşaya haber verdiklerinde, on beş kıt'a kırlangıç sefînesiyle kırlangıç başbuğunu ta'kîbe me'mûr etmekle, ümerânın müstashıbı olan zehâir ü mühimmât cerîmelerine yetişip on kıt'asını zabt ile Mısır'a i'âde etmişlerdir.

Kapudan Paşa'nın Mısır'a Duhûlünden Avdetine Dek Zuhûra Gelen Vukū'ât

Kapudan paşa Mısır'a duhûlünde ber-minvâl-i sâbık bir müddetten berü Mısır'dan matrûd olup da etrâfta geşt ü güzâr etmekte olan İsmâil Bey ile Cedâvî Hasan Bey'in bir an akdem Mısır'a gelmeleri zımnında kendilerine tahrîrât gönderdi. Ve bir gün sonra şeyh-i sâdât ile Şeyh Bekrî'yi ve Câmi-i Ezher ulemâsını ve sâir vücûh-ı beldeyi celb ü izhâr ile tertîb-i dîvân ve cümlesini taltîfât-ı vezîrâne ile mültefet ü şâdân ettikten sonra tarh-ı encümen-i meşveret edip, şimdilik cümle ittifâkıyla defterdârlık ve mîr-i hâclık İsmâil Bey ile Hasan Bey'e mev'ûd olup, anlardan başka altı nefer ulemâya ve ocakludan lâzım gelenlere hıl'atler ilbâs ederek, fi-mâ-bâ'd eşkıyânın meslek-i nâhemvârlarından mücânebetle tarîk-ı müstakīme mülâzemet ve ocaklu dahi fî-mâ-ba'd kanûn-ı kadîmleri üzere hareket etmeleri tenbîhâtını icrâ vü îfâ eyledi. Ba'dehû mîr-i hâclık maddesi dermiyân olundukta, zamân-ı hareketine on iki gün kaldığı ve hareketi yedi yüz kese-i Mısriyye'ye muhtâc idiği mütehakkık ve fıkdân-ı vakt ü nakd ile ehl-i şûrâya hayret lâhık olup, bi'l-âhıre kapudan paşanın ta'ahhüd ve kefâletiyle meblağ-ı mezkūr tüccârdan istidâne olunarak mîr-i hâccın levâzımı tehyi'e kılındı. Ve şeyhü'l-beledlik an-asl i'tibârât-ı muhdeseden olup, vücûd ve âdemi berâber ve bîhûde itlâf-ı mâldan başka bir şeye müfîd olmadığı izhâr olunmağla, külliyyen terk olunması beyne'l-huzzâr tasvîb olundu. Ve çünki defterdârlık ve emâret-i hâc İsmâil Bey'le Cedâvî Hasan Bey'e mev'ûd u musammem olup, sâir ulemânın nasbları dahi anların vürûdlarına ta'lîk olunduğundan, Mısır'a gelmeğe isti'câl etmeleri ve el-yevm firârîlerin verâlarından bahren kırlangıç gemileri irsâl olunmuş ise de, gelirken berren tesâdüf mümkin olduğu hâlde izâle vü istîsâllerine sa'y ü ikdâm eylemeleri kendilerine tahrîr olundu. Lâkin anların te'hîr etmeleri hasebiyle defterdârlık İsmâil Bey memâlîkinden Ali Bey uhdesine ihâle olunarak, hall ü akd umûr-ı Mısriyye yedine teslîm olunmuş ve emâret-

i hâc dahi Mehmed Bey'e bi't-tevcîh vakti çekmeksizin mahmil-i Mısır'ın ihrâcına himmet olunmuştur. Ve bu hılâlde askerîden bir fırka ba'zı ümerânın hânelerini açıp içinde olan eşyâyı (310) yağmâya koyuldukları kapudan paşaya ihbâr olundukta, derhâl te'dîb ve terbiyeleri içün Mısır Vâlîsi Mehmed Paşa'yı irsâl ettikten sonra kendisi dahi binip sokağa çıktıkta, ellerinde mâl-i menhûb bulunan altı neferi katl edip, ba'dehû meşhed-i Hüseynî'yi ziyâret ve andan Şeyh Bekri'nin hânesine azîmet ile bir sâ'at kadar musâhabetten sonra avdet etmiş ve İbrâhim Bey'in ve sâir firâr eden ümerânın hânelerini temhîr ettirmiştir. Çünki bâlâda beyân olunduğu vechile ulemâ ve meşâyıh kal'aya da'vet olundukları gece Şeyh Bekri vâlî paşa ile berâber kal'ada geceledikten, vâlî paşa dahi kendisinden mahzûz olarak Hasan Paşa Mısır'a geldikte Şeyh Bekri'nin sadâkatini ifâde vü tavsiye etmekle, o dahi bu kerre hânesine teşrîf ile emsâli beyninde kendisine ihtisâs ü imtiyâz vermiş olduğu ba'zı tevârih-i Mısriyye'de mastûrdur. Bundan sonra askerîden birazı dahi ba'zı dükkânlardan eşyâ ahz u gasb eylemeleriyle, anlar dahi te'dîb ü tahvîf olunmuşlardır. Ve yeniçerilerin âdât-ı kadîme-i kabîhalarından olduğu vechile, tâife-i askeriyye Mısır içine yayılıp ve her biri ne san'atta ise ol sanat ashâbından birinin dükkânına girip ve ahşâma kadar oturup ol günki ticâretini hisâb ederek temettu'una şerîk olduklarında, Mısır ahâlîsinin görmedikleri bir bid'at olduğundan şikâyet etmeleriyle, derhâl bu şirket yasağ olunup her kimin dükkânına askerîden biri gelirse tard u darb etmesi ve alıp hâkim ve vâlîye getirmesi i'lân olundu. Bu sûretle ahâlî-i Mısriyye kapudan paşanın vaz' u harekâtından ziyâdesiyle memnûn ve müteşekkir olup, ümerâ vaktinde çektikleri sıkıntılar yâd olundukça *Allah yansuru's-sultân*[113] du'âsını tekrârdan hâlî olmamışlardır. Ancak bu hılâlde İbrâhim Bey'in mâl-ı mektûmunu meydâna çıkarmak içün zevcesi sıktırılmış ve gerek anın ve gerek firâr etmiş olan sâir ümerânın câriye ve köleleri ve eşyâ ve sâireleri bi'l-müzâyede füruht ettirilmeye mübâşeret edilmiş olduğundan;

Beyit

Doyulmaz lutf u ihsâna kanâ'at gelmez insâna
Kerem gördükçe ey Bâkī gedâlardan recâ artar

[113] Allah sultana yardım eder.

müeddâsınca bu husûsun terk olunması dahi ulemâ-yı Mısriyye tarafından kapudan paşaya ifâde olundukta, böyle her maddeye müdâhele etmelerinden ve ümerâ vaktinde çekmiş oldukları bunca tahammül-güdâz hâlâtı unutup da her husûsta şikâyete ibtidâr eylemelerinden canı sıkılıp, hemen hiç yüz vermeyerek izhâr-ı iğbirâr ile tekdîr mu'âmelesi etmiştir.

Maslahat bu dereceye geldikte henüz asâkir-i berriyyeden bir eser zuhûr etmemişti. Tertîbât-ı berriyyeye ve Arnavud askerine hâcet kalmaksızın kapudan paşa yalnız donanma askeriyle (311) böyle bir gâile-i cesîmenin uhdesinden gelmekle senâ-nâme-i sergüzeştine yine hârikulâde bir melhame-i kübrâ kayd ettirmiş. Ve çünki düvel-i Nasârâ bir zamandan berü Devlet-i Aliyye'yi meyyit-i müteharrik ismiyle tesmiye edip berren ve bahren sevk ve tertîb-i askerden âcizdir deyü i'tikād etmişler iken, ednâ himmetle bu vukū'at-ı cesîmeyi vücûda getirmekle Devlet-i Aliyye'nin kemâkân hayât-ı hakīkıyye ve kudret-i sahîhası olduğunu enzâr-ı ecnebiyyeye göstermiş oldu.

Bu ahbâr-ı sârre Dersa'âdet'e vâsıl oldukta, kapudan paşanın hizmeti nezd-i mülûkānede mebrûr u meşkûr olarak, mîrâhûr-ı sâni vesâtatıyla kendüye teşrîfât-ı seniyye ve sâir memûrîne dahi kürkler ve hıl'atler ihsân ve irsâl buyuruldu. Ve ber-minvâl-i muharrer ümerâ-yı Mısriyye'nin fîrârları tahakkuk etmekten nâşi, mahlûl olan mukāta'alarının füruhtu ve çend seneden berü der-i Devlet'e göndermemiş oldukları İrsâliye hazînelerinin tahsîli ve cibâyet-i cizye ve mürettebât-ı sâirenin tanzîmi zımnında bu diremde inşâ olunmakta olan sefâini ikmâle me'mûr olan reîsülküttâb-ı esbak Feyzullah Efendi kapudan paşanın emr ü re'yine teba'iyyetle husûsat-ı merkūmeyi rü'yet eylemek üzere cânib-i Mısır'a me'mûr ve ma'iyyetine baş muhâsebe kâtiblerinden bir kâtib dahi ta'yîn ve irsâl olundu.

Keki Abdi Paşa'nın havâyic ve levâzım-ı seferiyyesini tanzîm ve ahvâl-i Mısriyye'ye dâir lâzım gelen husûsâtı kendüye telkīn ü tefhîm birle Mısır'a i'zâm olunması husûsu, akdemce Şam vâlîsi ve emîrü'l-hacc olan Cezzar Ahmed Paşa'ya tahrîr olunmuştu. Bu esnâda anın dahi Dersa'âdet'e tahrîrâtı gelip Abdi Paşa'nın levâzım-ı zarûriyyesini ba'de't-tanzîm kendüye birkaç katâr katır ve on kıt'a zenberek ve iki donanmış at verdikten başka, Dersa'âdet'ten tertîb buyurulmuş olan hazîne vaktiyle kendüye vâsıl olamayıp, dûçâr-ı muzâyaka vü ıztırâb olduğunu bi't-tahkīk derhâl maslahatını teshîl

zımnında, elli kese akçe verdiğini ve bu maddenin arkası alındığı anda kendisi dahi kāfile-i huccâc ile azm-i cânib-i Hicâz edeceğini tahrîr eylemiş olup, mîr-i haclık masârif-i kesîreye muhtâc iken bu hâlde vâki olan işbu himmeti hakkında tahsîn ü âferîni da'vet etmiştir. İki yüz senesi zilka'desinin gurresinde Abdi Paşa ve Derviş Paşa dahi asâkir-i berriyye ile Mısır'a vâsıl olup çadırlarda ikāmet eylediler.

Bu esnâda bir mikdâr sefâin ile kapudan paşa kethüdâsı İsmâil Ağa yukarı doğru gidip, verâlarından dîger bir fırka dahi anlara mu'âvin olmak üzere sûy-i usâta irsâl olunmuştur.

Bu hılâlde Mısır Vâlîsi Yeğen Mehmed Paşa ile tüccârın muhâkemelerine dâir mahkemede bir büyük (312) cem'iyyet olmuştur. Tafsîli bu vechiledir ki; geçen sene Mehmed Paşa İskenderiye'de iken İbrâhim Bey ve şeyhülbeled ve kāimmakām-i vâlî olduğu hâlde paşanın hisâbına mahsûb olmak üzere tüccârdan kırk dört bin riyal-i Fransa alıp, paşa Mısır'a geldikte tüccârın zimmetinde bâkī olan mikdârı dahi ona verdiklerinde, paşa üst tarafını mutâlebe edip, tüccâr ise hakīkat-i hâli ifâde edemeyerek, "gemilerimiz gelsin de ol vakit veririz" deyü te'hîr etmişler. Evâil-i Ramazânda sefîneleri gelmekle, paşa tüccârı ihzâr[114] ile akçeyi istedikte, İbrâhim Bey'in havfından yine hakīkat-i hâli söyleyemeyip *leyte ve le'alle*[115] ile savuşturarak İbrâhim Bey'e geldiklerinde, İbrâhim Bey âdet-i kadîmesi olduğu üzere tüccâra mülâtafe vü müdâheneler ederek ve "amân beni rezîl etmeyin" diyerek ve bir taraftan dahi paşa akçe içün tüccârı sıkıştırarak bu hâlde tüccâr müterreddid ve mütehayyir olup ve bu sûretle vakitler geçip ber-minvâl-i sâbık İbrâhim Bey firâr ile kapudan paşa Mısır'a gelmiş ve bu gürültüler ile maslahat meskûtün-anh kalmış idi. Vaktâ ki ortalık düzelip vâlî paşa dahi mutmain olduysa meblağ-ı mezkûr için tüccârı sıktırdıkta hakîkat-i hâli ifade eylediler. Paşa gazaba gelip "size kim emr etti ki verdiniz? Bana orası lâzım değildir, ben elbette avâidimi kâmilen isterim" demekle, tüccâr dahi kapudan paşaya mürâca'at ettiklerinde, şer'an murâfa'a olunmalarını emr etmekle, mahkemede lede't-terâfu' İbrâhim Bey'e meblağ-ı mezkûru verdiklerini mübeyyin İbrâhim Bey'in mührüyle

[114] "ihzârı" şeklinde dizilmiş (A.Ö).

[115] Keşke ve belki (savsaklama ifadesi).

memhûr ve onun kāimmakāmlığında Ṣa'bânın on ikisi târîhiyle müverrah sened ibrâz ettiklerinde, keyfiyyet ulemâdan lede's-suâl, "çünki paşa İskenderiye'den İbrâhim Bey'e kāimmakāmlık buyuruldusu yazmış olup, bu sûrette İbrâhim Bey, paşa gelinceye dek onun vekîli olduğundan, "vekîlin fi'li dahi asîl gibi olmağın, paşanın tüccârdan da'vâya hakkı olmayarak matlûbunu İbrâhim Bey'den mutâlebe etmesi lâzım gelir. Kaldı ki bu bir hakk-ı şer'î olmayıp resmî ve âdî bir matlûbdur" demeleriyle, hâkim efendi dahi bu vechile i'lâmını yazıp paşaya göndermiştir.

Ve bu esnâda İsmâil Bey'le Cedâvî Hasan Bey Cerce taraflarına gelip, egerçi Mısır'a gelmeleri zımnında birkaç def'a emir gönderilmiş ise de, ordu-yı hümâyûn vürûd edinceye değin cem'iyyetleriyle yukarı tarafta bulunup, ol havâlîyi muhâfaza kaydında olmaları husûsunu istîzân zımnında kapudan paşaya âdem göndermişlerdi.

Bundan sonra Abdi Paşa ordu-yı hümâyûn ile usât üzere hareket edip ve İsmâil Bey ve Hasan Bey ile dahi buluşup, usât üzerine müteheyyi-i azîmet olmuşlardı. Bu hılâlde donanma askerleriyle eşkıyâ beyninde bir muhârebe vukū' ile bi-hikmetillâhi te'âlâ tarafeyn (313) perîşân olup ve gālib ve mağlûb ma'lûm olmayıp ümerâ çadırlarına ve asker-i sultanî dahi gemilere çekilmiş olduğu haberi kapudan paşaya vâsıl oldukta, çünki kendisi bir ayak evvel maslahatı bitirip de İstanbul'a avdet etmek emelinde olup, bu sûretle maslahatın uzayacağından canı sıkılmıştır. Bunun üzerine ümerâ tarafından Abdi Paşa'ya bir mektûb gelip, ol dahi kapudan paşaya göndermiştir. Mektûbun hulâsa-i müeddâsı budur ki, "siz bize kâfir ve müşrik ve zâlim ve âsî diye hitâb ediyorsunuz. Biz ise elhamdülillâh muvahhidiz ve İslâmımız sahîhdir ve Beytullah'ı dahi ziyâret etmişizdir. Âsî ve şakī değiliz ve Mısır'dan hurûcumuz aczimizden ve muhârebeden korktuğumuzdan nâşî olmayıp, belki sultâna ve vekîline itâ'ate mebnîdir ki, bize Mısır'dan hurûc ile emr etti. Biz dahi fitne vü fesâd basılıp da kan dökülmesin deyü çıktık ve size teşhîr-i silâh etmeği tecvîz etmedik. Ve ıyâllerimizi ırz-ı sultâna bıraktık. Siz ise anlara etmediğiniz kalmadı. Mallarımızı gāret ve ırzlarımızı şikest ettiniz ve câriyelerimizi evlâdlarıyla beraber fürûht eylediniz. Bunlar kangı diyârda olmuş ve nerede işitilmiş işlerdir? Bu ettikleriniz yetişmeyip de şimdi arkamızdan dahi asker gönderip bizi Allah'ın bilâdından tard u

ihrâc etmek istersiniz. Çokluğunuz ile bizi ihâfe ediyorsunuz. *Kem min fietin kalîletin galebet fieten kesîreten*[116]. Kaldı ki, asâkir-i Mısriyyenin şecâ'atleri ve muhârebede mahâretleri her diyârda meşhûr u ma'rûftur. Size lâzım olan Kırım gibi küffâr eline geçmiş olan memâliki istihlâs ve istirdâd etmektir." Bunun gibi kâh mülâyemet kâh şiddet sûretinde mütenâkızu'l-ma'ânî tahrîrâtları geldikte, Abdi Paşa kelâmlarını redd ü cerh ile cevab vermiştir. Bin iki yüz bir senesi muharreminin üçüncü günü ordu-yı hümâyûn Cerce'ye karîb mahalde eşkıyâya mukābele oldukta, ümerâ-yı Aleviyye, ki İsmâil Bey ile Hasan Bey'in takımıdır, ibtidâ anlar muhârebeye bed edip hasm-ı tabî'îleri olan Muhammediyye gürûhuna hücûm ile âteş-i harb ü vegā iş'âl ve her taraftan seyf ve tüfeng i'mâl olunarak gāyet hasmâne bir muhârebe vukū'unda, berü taraftan Osmanlı takımı dahi bahr-ı mevvâc gibi eşkıyâ üzerine hücûm eyledikleri sırada, Abdi Paşa'nın zuhûra gelen şecâ'at ü besâletini iki taraf dahi zikr ve tasdîk etmişler idi deyü *Târîh-i Cevdet*'de mezkûrdur. Bu sûretle eşkıyâdan külliyyetlü telefât vukū' bulmuş ise de, berü taraftan dahi İsmâil Bey'in bir kurşun ağzından girip yanağından çıkmış ve Hasan Bey dahi yanağından kılıç ile yaralanmış ve Abdi Paşa'nın birâderzâdeleri şehîd olmuş olduğundan, yine gālib ve mağlûb lâyıkıyla mütemeyyiz olmayarak, eşkıyâ takımı Cerce'ye ve asâkir-i pâdişahî dahi Mısır'a doğru çekilmiş (314) ve bu sırada Abdi Paşa'nın dahi bazı eşyâsı eşkıyâ tarafından nehb ü gāret edilmiştir. İsmâil Bey ber-minvâl-i meşrûh mecrûh olduğu anda bir kancaya binip derhâl Mısır'a gelerek kapudan paşa ile görüşmüştür ki, ibtidâki mülâkātı bu idi. Ancak mecrûh olduğundan çok durmayıp kapudan paşa tarafından hıl'at ilbâs olunarak kendisine müdâvât etmek üzere kölesi defterdâr olan Çerkes Ali Bey'in hânesine gitmiştir. Ve çünki İsmâil Bey yaralandığı anda Mısır'a gelip andan sonra ma'rekede ne olduğunu bilmediğinden, ordu bozulmuş deyü Mısır içinde havâdis tekevvün edip, hattâ kapudan paşa dahi telâş ederek İskenderiye'deki askerin celbi içün emir göndermiştir. Hasan Bey dahi mecrûhen gelip ba'dehû Abdi Paşa ve sâiri dahi birbirini ta'kîb ederek Mısır'a geldiler. Bundan sonra yine eşkıyâ üzerine hareket lâzım gelmiş ise de, bu muhârebede gerek nüfûsça ve gerek mühimmâtça hayli

[116] Nice az topluluklar kendisinden sayıca çok topluluklara galebe çalmıştır (Bakara, 2/289. Âyet-i Kerime'nin bir kısmı).

telefât vâki olup, muzâyaka-i mâliyye dahi ber-kemâl olduğundan, kapudan paşa dîvân edip İsmâil Bey'i şeyhü'l-beled ve Hasan Bey'i emîrü'l-hâc nasb ile ikisine dahi hıl'atler ilbâs eyledi. Ba'dehû cümle ümerâya hitâben, "İsmâil Bey'i cümlenizin büyüğü bilin ve eşkıyâ ile muhârebeye âmâde olun ve herkes mâlen ve bedenen bu bâbda hidmet ve sadâkat etmelidir" dedikte, içlerinden ba'zısı, "Masrafsız nasıl harb olur? İnsâna etbâ ve hadem ü haşem lâzımdır. Bunlarsız muhârebe olur mu?" demekle kapudan paşa, "Herkes bir günlük yiyeceğini iki güne taksîm ile devleti uğruna fedâkârlık eylesin" deyip, bu hâl ile meclis dağıldı. Müte'âkıben eşkıyâ gürûhu var kuvvetlerin bazuya getirip ve iddihâr etmiş oldukları mâl-ı firâvânı eclâf-ı urbâna ve serseri geşt ü güzâr eden cündî ve Mağribîlere tevzî' edip külliyyetlü asâkir tedârüküyle Mısır'a hücûm etmek üzere mukaddimetü'l-ceyşleri Benî Süyef'e doğru gelmiş olduğu haber verildikte, kapudan paşa derhâl kalyonculârı sefâine irkâb ile Deyruttin nâhiyesine geçirip metris ve hendek hafrine mübâşeret ve bir hayli toplar nakl olunup istihkâm ve takviyete mübâderet olundu.

Bu hılâlde kapudan paşa ümerâ ve a'yân-ı memleketi cem' ile dîvân edip, İbrâhim Bey ve Murad Bey tarafından gelen tahrîrâtı kırâat eyledi. Hulâsa-i müeddâsı; taleb-i sulh ile Abdi Paşa'nın mahall-i ma'rekede nehb ü gâret olunmuş olan eşyâsını tamamen redd edecekleri ifâdesinden ibâret olup, Abdi Paşa Cedâvî Hasan Bey'e, "Bu husûsda sen ne dersin?" dedikte, Hasan Bey dahi, "Anlar bu eşyâyı bizden nasıl kılıçla aldılar ise, biz dahi anlardan kılıçla alırız" demekle Abdi Paşa, "İşte benim de cevâbım budur" dedi. Bundan sonra anlara bir cevâb yazılmağa karar verildi. Şöyle ki, "Eğer maksûdları sulh ve emân ve tevbelerinin (315) kabûlü ise, bu mes'ûllerine müsâ'ade olunur. Şol şartla ki, İbrâhim Bey ve Murad Bey buraya gelip ve kapudan paşa dahi anlara taraf-ı sultanîden afv ü emân tahsîl edip, ba'dehû iklim-i Mısır'dan mâ'adâ neresini isterler ise kendilerine evlâd ü etbâ'larıyla geçinebilecek sûrette birer mansıb tahsîl eyleye. Ammâ sâir ümerâ eğer isterler ise Mısır'a gelip ikâmet etsinler ve asâkir-i pâdişâhîden ma'dûd olsunlar. Ve eğer isterler ise anlara Said taraflarında birer mahal ta'yîn olunup orada ikâmet eyleyeler. Ve illâ muhârebeye hâzır olsunlar." Bu tahrîrât ile kapudan paşanın mektûbçusu Mehmed Efendi ol tarafa gidip keyfiyyeti ifâde ettikte, "Mısır'dan çıkmak maddesinden mâ'adâ her emirlerine imtisâl ve cümle şurûta inkıyâd eyleriz. Ammâ vatanımızı terk etmek bize güç gelir. Ve asıl gücümüze

gelen bilâdımızı düşmanlarımız olan İsmâil Bey ile Hasan Bey'e terk etmek maddesi olup, işte asıl muhârebeye kıyâm etmekliğimize sebeb dahi budur. Eğer bu vechile tevbelerimiz kabûl olunmazsa, asâkir-i Osmâniyye karışmayarak bizi yalnız düşmanlarımızla bırakınız, muhârebe edelim. Eğer anlar galebe ederlerse emârete müstahıkk olurlar. Ve eğer biz galebe edersek emr ü irâde sizindir, dilerseniz afv edip mansıblarımızı verirsiniz ve dilerseniz birer yer gösterirsiniz. Biz dahi her sûrete itâ'at ü inkıyâd eyleriz" deyip bu sûretle redd-i cevâb eylediklerinde, kapudan paşa Defterdâr Ali Bey'e dedi ki, "ben anların akıl hocalarıyla iş görmeğe gelmedim. Belki dilhâh-ı âlî üzere burasının nizâmına geldim. Emr-i pâdişâhîye itâ'at ederlerse febihâ! Ve eğer itâ'at etmezlerse vebâlleri boynuna. Bu sûretle kendilerine tahrîrât yazıldıkta biz afv reca eyledik, siz kabûl etmediniz. Bundan sonra ya size ya bize" deyü haber gönderip berü taraflara doğru hareket etmeğe başladılar. Bu taraftan dahi karşı tarafa hayli asker geçirilip ve Cize'nin dâiren mâ-dâr etrâfına hendek ve metris hafr ettirilip istihkâm-ı tâm verildi. İki yüz senesi evâhırında Yeğen Mehmed Paşa Mısır vâliliğinden azl ile Diyarbekir vâlîsi nasb olunarak, Mısır eyaleti Keki Abdi Paşa uhdesine tevcîh olunduğuna dâir bu hılâlde Dersa'âdet'ten tahrîrât gelmiş olup, ancak Abdi Paşa âdet-i belde üzere alay ile kal'aya çıkmaktan imtinâ' ile kapudan paşanın yanına gidip, "bu hâlde debdebe vü dârât göstermek benim işim değildir, ya ölürüm veyâhûd a'dâdan intikām alırım" deyip bostanlara çıkarak çadırlarda ikāmet eyledi.

Yeğen Mehmed Paşa'nın sebeb-i azlini Vâsıf, *Târih*'inde böyle tahrîr eder ki: Ümerâ-yı Mısriyyenin yeniden yeniye tarh ve tahmîl edegeldikleri tekâlîf-i şâkkanın tahfîfi matlûb-ı şâhâne olup, hattâ akdemce ahâlî-i Mısır bu inâyet-i seniyye ile tebşîr olunmuşlar iken, Mehmed Paşa'nın (316) tama'a dâir bazı hareketleri zâhir olup aks-i me'mûlleri meşhûdları olmağla, bâ-arz u mahzar azlini istid'â etmiş olduklarından, azl ile yerine Abdi Paşa ta'yîn olunmuştur. Lâkin ba'zı Mısır târihlerinden istinbât olunduğuna göre, sebeb-i azli kapudan paşa olmak gerektir. Bundan sonra fevc fevc karşı tarafa askerler imrâr olunmakta olup, ancak me'kûlâta nedret gelerek ahâlî bir parça dûçâr-ı muzâyaka olmuştur. Ve mîrînin müzâyakası olup Dersa'âdet'te ise müzâyaka ber-kemâl olarak oradan dahi i'âne olunamadığından tüccâra ba'zı gûne rüsûmât tevzî'ine mecburiyet hâsıl olduğuna ve bir taraftan dahi İsmâil Bey tâifesi tüccârı ba'zı mutâlebât ile iz'âc ettiğine mebnî tüccâr hayli sıkılmış

ve ahâlî-i ümerânın ta'addiyâtından halâs ile henüz bir parça teneffüs etmiş iken, yine bu makūle tekâlîf vukū' bulmağa başladığından halk ürkmeğe başlamıştır.

Bir taraftan dahi Rusyalular İskenderiye'de mukīm konsolosları vâsıtasıyla ümerâyı izlâl ve ifsâd etmekten hâlî olmayıp, hattâ İbrâhim Bey'e gizli muhâberesi olduğuna dâir ba'zı tahrîrât ele geçmiştir. Hâlbuki bu misillü sebeblerden dolayı bu esnâda Rusya seferi açılmak üzere olup, bu sûrette kapudan paşanın avdeti lâzım gelerek Mısır böyle müşevveş halde bıragılırsa hâlet-i sâbıkasından daha fenâya müncer olmak mülâhazâtı dahi tahdîs-i ezhân eylerdi. Hattâ Dersa'âdet'te burası tezekkür olunarak kapudan paşanın avdeti lâzım geldiği hâlde, ahvâl-i Mısriyyeye vâkıf kaviyyü'l-iktidâr bir vezîrin civâr-ı Mısır'da bulunmasıyla ol havâlînin takviyesi lâzımdır deyü Mısır'a semt olan Sayda Eyâleti işbu iki yüz bir senesi muharreminde yine Cezzar Ahmed Paşa'ya ve Şam Eyâleti ile emâret-i hâc merhûm Hacı Ali Paşazâde Battâl Hüseyin Paşa'ya ve Haleb Eyâleti mîrimîrânın şüc'ânından İbrail Muhâfızı Osman Paşa'ya ve Maraş Eyâleti Adana nizâmına me'mûr olan Zülkadrzâde Ömer Paşa'ya Karahisâr-ı sâhib Sancağı Azmzâde Vezîr Yusuf Paşa'ya tevcîh olunup, Trablusşam Eyâletiyle Cerde başbuğluğu dahi havâlî-i Hicâziyyeye vukūfu olan mîrimîrândan İbrâhim Paşa'ya ihâle olunmuştur.

Her ne hâl ise tedârükât görülüp Cize taraflarına külliyyetlü asker sevk olundu. Ve kapudan paşa dahi bi'n-nefs mürûr eyledi. Ve gerek İsmâil Bey ve gerek Hasan Bey ve sâir ümerâ dahi fevc fevc mukābele-i a'dâya hareket ettiler. Eşkıyâ dahi yakın gelip Ehrâmlara doğru yayıldılar. Ancak bu hılâlde, ki seferin on birinci günü idi, ansızın huccâc pek fena hâlde Mısır'a vâsıl oldular. Şöyle ki: Zîrde beyân olunacağı vechile urbân kāfile-i huccâcı urub ekserini katl ve emvâl ü eşyâyı yağmâ ve mahmili ahz etmekle (317) huccâc-ı Mısır böyle uryân ve perîşân hâlde Mısır'a geldiler. Ferdâsı emîr-i hâc dahi bu hâl ile Mısır'a dahil olmuştur. Ol gece, ki seferin on üçüncü gecesidir, bu tarafta emîrü'l-hâc gāilesiyle iştigāl olunduğunu gürûh-ı eşkıyâ fursat addederek seher vakti Cize'ye şebhûn eylediler.

Kapudan paşa ise egerçi ol gün emîrü'l-hâccı istikbâle gitmişidi. Ancak hiç tevakkuf etmeyip hemen otağına gelmiş ve metrislerde bulunan asâkir

dahi mütenebbih ve müteyakkız bulunmuş olduğundan, tulû'-ı âftâba dek gülle yağdırıp gürûh-ı eşkıyâ münhezimen avdet ettiler. Ol gün bir kerre dahi hücûm edip bir hayli muhârebe vukū'unda yine eşkıyâ münhezim olmalarıyla, ferdâsı ahmâl ü eskāli nakl ile yukaru doğru gitmeye mecbûr oldular. Ve bir mikdârı gelip istîmân ile berü tarafa dehâlet ettiler. Ve altı bin kadar asker ta'kībe me'mûr olup, bütün bütün eşkıyânın kutr-ı Mısır'dan ihrâc olunmaları esbâbı taharrîsine ibtidâr olundu. Bu kerre dahi İbrâhim Bey ve Murad Bey tarafından taleb-i emân ile âdem gelip, Said içlerinde kendilerine mahal tahsîs olunmasını istid'â ettiklerinde, mes'ûllerine icâbet birle istedikleri yerde ikāmetlerine ruhsat verileceği ifâde olunup, ancak başlarından galebeliği dağıtıp da cemâ'at-i kalîle ile oturmaları ve bâkī ümerâ ve asâkirin Mısır'a gelmeleri şart kılınmış olup, anlar ise birbirinden iftirâk edemeyerek, kemâ fi's-sâbık isyânları üzere ısrâr ile Benî Süyef nâhiyesinde karâr kıldılar. Ve ma'iyyetlerinde bulunan ba'zı urbân dahi anlardan ayrılarak cem'iyyetlerine kıllet ârız oldu.

İstanbul'da bir müddetten berü teahhur-ı ahbâr-ı Mısriyeden dolayı halkın ezhânında ıztırâb ve halecân olduğu hâlde, bu ahbâr-ı sârre vâsıl oldukta herkes telâş ve ıztırâbdan halâs olmuştur. Bu esnâda huccâc-ı Mısır'ın ber-minvâl-i meşrûh perîşânlıkları dahi Cezzar Ahmed Paşa tarafından Dersa'âdet'e tahrîr olunmuş olup, tafsîl-i keyfiyyet bu vechiledir ki: Haremeyn-i Şerîfeyn beyninde mütemekkin olan urbânın cânib-i Mısır'dan mu'tâd olan surreleri birkaç seneden berü tama'a mebnî verilmediğinden, mîr-i hâcc-ı Mısır olanlar beher sene mürûr ü ubûrda azîm zahmetler çekip, hattâ bir iki def'a Medîne-i Münevvere'ye uğramaksızın turuk-ı mechûleden cânib-i Mısır'a azîmet etmişler idi. Bu yıl dahi ne hâl ise Mekke-i Mükerreme'ye geldiklerinde, ihtiyâten tarîk-ı şarkīden huccâc Şam'a peyrev olarak avdetleri tenbîh olunmuş iken, ısgā etmeyerek tarîk-ı fürû'dan azîmet edip Medîne-i Münevvere'ye üç konak kaldıkta mutarassıd-ı fursat olan urbân yemîn ü yesârlarından nümâyân olup, güzeşte surrelerini mutâlebe ve giderek âgāz-ı muhârebe etmeleriyle, urbânın kesreti ve mîr-i Hâcc-ı Mısır'ın kudretsizliği (318) mülâbesesiyle urbân galebe ederek livâ ve mahmil-i Mısır'ı ahz ile huccâcı gāret etmiş olduklarından, huccâc-ı Mısır bu hâl ile Medîne'ye avdetlerinde Cezzar Ahmed Paşa âdem ta'yîn edip, livâ ve mahmil-i Mısır'ı tahlîs ve mîr-i hâcc-ı Mısır'a teslim etti ise de, Mısır huccâcı bu kazâ-yı nâ-

geh-zuhûr hasebiyle Medîne'den bir hatve ileri harekete kudret-yâb olamadıklarını ve mîr-i hâcc-ı Mısır dahi bundan sonra emâret-i hâccı idâre edemeyeceğini beyân akîbinde, Cezzar Paşa tarafından levâzımât-ı zarûriyyeleri görülüp, Biyârü'l-ganem nâm mahalden istishâb olunmuşlar. Kesret-i nüfûs ve hayvânât sebebiyle me'kûlâta ve meşrûbâta kıllet tareyânını müşâhede ile Mısır huccâcı menzil-i mezkûrdan müfârakata hâhişger olmalarıyla, Mısır Yeniçeri ocağından Yusuf Ağa nâm şahsı vâfir asker ile Cezzar Paşa kāfile-i huccâc-ı Mısır'a serdâr edip, lâzım gelen mühimmât ve zahîrelerin tertîb ve cânib-i Mısır'a irsâl etmiştir. Cezzar Ahmed Paşa'nın bu def'a Dersa'âdet'e vârid olan tahr[îr]âtında keyfiyyet bu vechile mastûr olup, ancak birkaç gün mürûrunda kapudan paşanın Mısır'dan vârid olan tahr[îr]âtında dahi huccâc-ı Mısır'a isâbet eden hasârât Şam vâlîsinin iğmâzından neş'et eylediği inhâ vü iş'âr buyurulmuştur. Ve'l-ilmü indallah. Biz yine sadede gelelim.

Eşkıyânın külliyyen kahr u tedmîrleri kasdiyle tedârükâta şürû olunup, ancak muzâyaka-i mâliyyeden dolayı bir hayli sıkıntılar çekilerek şuradan buradan akçe celbine cüz'î vesîleler aranır idi. Hattâ Yeğen Mehmed Paşa dahi zimmetine geçen meblağdan dolayı hayli sıkıştırılmıştır. Şöyle ki: Azlinden sonra muhâsebesi rü'yet olup, zimmetinde bin iki yüz yirmi beş kese akçe zuhûr etmekle, kendisinden mutâlebe olundukta, ber-minvâl-i sâbık ümerânın uhdesinde kalan bâkī avâidinin ve sâir bakāyâsının buna mahsûb olunmasını istemiş ise de, kapudan paşa kabûl etmeyip, "kimde alacağı varsa, varsın alsın, bana para lâzımdır. Şimdi ben böyle vakt-i muzâyakada mîrînin alacağından geçmem" demekle, Mehmed Paşa nâçâr meblağ-ı merkūm içün bir sened yazıp Reşid'e azîmet eyledi. Lâkin Reşid'e vardıkta dahi bunun içün sıkıştırılarak bütün emti'a vü levâzımâtı füruht ettirilmiştir. Hâlbuki kapudan paşanın Mısır'a vürûdiyle maslahatın bu dereceye gelmesinde Mehmed Paşa'nın pek çok teshîlâtı vukū' bulmuştu. Şöyle ki: Ümerâya maslahatı i'zâm edip, ulemâ ve meşâyıhı ve sâiri tahvîf ile zinhâr muhârebeye ibtidâr edip de memleketin harâbına sebeb olmayasız. Zîrâ tahkīk eyledim, kapudan paşanın ma'iyyetinde falan cins askerden şu kadar bin ve fülan türlü askerden şu kadar bin me'mûr olup takım takım ve fevc fevc akıp gelmekte ve kezâlik Şam tarafından dahi bî-nihâye asker ta'yîn olunup, seksen bin öküz ve yüz bin manda ile toplar çekilip (319) görülmekte imiş. Ve topların içinde elli öküzle çekilir büyük toplar var imiş gibi ekāvîl ile içlerine havf ü

haşyet bırakıp ve bir taraftan dahi adl ve emniyyet sözleriyle celb-i kulûb edip maslahatı pek ziyâde teshîl etmişti. Bu kadar himmeti bilinmeyip hakkında bunca hakāretlerin vukū'u lâyık değil ve kapudan paşaya yakışmaz idi deyü *Târîh-i Cebertî*'de muharrerdir. Ancak Mehmed Paşa'nın bu gûne himmetleri me'mûriyyeti müteferri'âtından olup, matlûb-ı mîrî ise beytü'l-mâlın hakkı olmağla, bunun mutâlebesine pek de kabâhat denilemez. Fakat onun dahi hakk-ı âdîsi olan meblağın haylisi beylerin zimmetinde kalıp, anlar ise hâlâ isyân üzere bulunduğuna nazaran, zimmetinin İbrâhim Bey zimmetinde olan metâlibine mahsûbiyyeti istid'âsında Mehmed Paşa haklı olup, bunun içün taraf-ı devletten kendüye müsâ'ade olunmak lâzım gelirse de, zarûret-i maliyyeden nâşî mi, yoksa esbâb-ı sâireden dolayı mı her nasıl ise kapudan paşa tarafından ziyâde sıkıştırılarak hakkında lâyık olmayacak mu'âmeleler vukū' bulmuştur.

Bu esnâda Mısır ahâlîsi es'ârın galâsından şikâyet edip, Şeyh Arûsî kapudan paşaya ifâde-i hâl zımnında, "ümerâ vaktinde parasız halkın eşyâsını alıp nehb ü gāret ederlerdi. El-hamdülillâh sâyenizde bu zulümler Mısır'dan mürtefi' oldu. Bu hâl ile es'ârın galâsı ne sebebe mebnî olduğunu bilemiyoruz" dedikte, kapudan paşa dahi "ben sizin beldenizin âdet ve usûlünü bilmem, bunun içün bir meşveret edelim" deyü bir meclis-i meşveret akd edip, verilen karâr üzere zehâir ve me'kûlâta narh verilip muhtekirler tahzîr olundu. Bundan sonra ümerâ ve asâkir-i pâdişâhî takım takım cihet-i garbiyyeye mürûr etmeye başlayıp, en evvel mürûr eden Defterdâr Ali Bey idi ki, ahmâl ü eskāli ile geçip sâir ümerâ dahi peyderpey ana pey-rev olmuşlardır. Kapudan paşa Abdi Paşa'yı a'dâ üzerine gitmeye me'mûr ve ma'iyyetine dahi kalyoncular neferâtıyla kethüdası İsmâil Ağa'yı ve asâkir-i Mısriyye ile itâ'atte bulunan ümerâyı ta'yîn edip, iktizâ eden top ve mühimmâtları ikmâl ettikten başka, hengâm-ı muhârebede fâidesi meşhûd olan çarh-ı felek inşâsını dahi re'y edip, az vakitte anı dahi ikmâl ile isti'mâlini Abdi Paşa'ya tenbîh eylemiştir. İşbu çarh-ı felek ba'zı Mısır târîhlerinde beyân olunduğu üzere, bir nev' ahşâb metrisden ibârettir ki, parça parça makaslar üzerine mümtedd olan ahşâbdan masnû' olarak süvârî hücûmuna mâni' olmak üzere üzerlerinde uçları sivri harbeleri vardır ve aralarına toplar vaz' olunur. Mesâhası dahi dört yüz elli arşun kadar olup, müdevver ve murabba olarak hey'ât-ı muhtelife üzere vaz' ile içinde asker tahassun (320) eyler. Ol vakitler süvârî hücûmundan tahaffuz içün bu çarh-ı felek kullanılır idi. Ve çünki Mısır'ın atlusu sâha-i gabrâda

birinci süvârî olmakla, bunun i'mâl ve isti'mâli lâzım gelip, zîrde beyân olunacağı vechile fâidesi dahi müşâhede olunmuştur. Ammâ zamânımızda olan muhârebelerde bunun fâidesi olamayıp şimdi çarh-ı felek sultatlardan teşkîl olunan bir nev'-i münevveredir.

Asâkir-i mansûre bu vechile Mısır'dan hurûc edip Cerce'ye vusûl bulduklarını usât tahkîk ettiklerinde, işbu iki yüz bir senesi rebî'ülâhırının yirmi sekizinci günü cem' ettikleri bir takım evbâş-ı nâsı cenge teşvîk ve mukābeleye mübâşeret etmeleriyle, asâkir-i tarafeyn muhâbereye kıyâm edip, evvel emirde asâkir-i pâdişâhînin çarhacıları sûret-i kerr ü ferr kā'idesi üzere izhâr-ı şîve-i inhizâm ettiklerinden, eşkıyâ buna mağrûr olarak piyâde askerin üzerine hücûm ettiklerinde, verâ-yı çarh-ı felekte fitîl-der-dest olan asâkir-i mansûre birden bire âteş etmeleriyle gürûh-i eşkıyâ müteferrik u perîşân ve kuvvetü'z-zahrları olan Laçin Bey ile ağa-i sâbık Ali Ağa ve üç yüz mikdârı usâtın lâşeleri meydânda kaldıktan başka, anlara hevâdâr olan urbânın ekserîsi maktûl ve bâhusûs asâkir-i mansûrenin çarhacılarını tazyîk eden fırkasının her tarafları mesdûd olduğundan, bi-tarîkı'l-istîmân orduya mülhak olmuşlardır. Bu muhârebede asâkir-i pâdişâhînin erbâb-ı ta'ayyününden yalnız Ali Bey ayağından mecrûh olmuş ve Zülfikâr Kâşif birkaç zahm ile ölmüştür. *Vâsıf Târihi*'nde muhârebe-i mezkûre bu vechile mastûr olup, ancak ba'zı Mısır târihlerinde böyle muharrerdir ki, eşkıyâ iki def'a süvârîyi bozup çarh-ı felek üzerine hücûm ettiklerinde, Laçin Bey çarh-ı felek yanında katl olunmuş ve Hünâdî urbânının çoğu maktûl ve bir haylisi dahi esîr olmuştur. Ordu-yı hümâyûnda ölenlerden dahi Zülfikâr Ağa ve bir ocakludan bir cemâ'at katl olunmuştur. Ve bu muhârebe altı sâ'at mümtedd olarak bir melhame-i kübrâ olup tarafeynden hisâbsız âdemler telef olmuştur. Her ne hâl ise eşkıyâ takımı münhezim olup, verâlarından dahi ta'kīb olunmakla, bender-i Asna'ya ve andan dahi Asvan'a firâr ettiklerinde asâkir-i mansûre arkalarını boşlamayıp ta'kīb etmeleriyle gürûh-ı eşkıyâ murg-ı nîm-bismil gibi tekrâr hareket ve ıztırâba başlayıp kasd-ı ızrâr dâ'iyeleriyle iki taraftan asker-i pâdişâhî üzerine gelmek tasavvurunda oldukları tahkīk olunmakla, derhâl kapudan paşanın kethüdâsı İsmâil Ağa mevcûd ma'iyyeti olan kalyoncular ile nehren sedd-i râh-ı a'dâya müsâra'at ve nehri ubûr ile ızrâr ve mümâna'at kaydında olan (321) usâtı nişâne-i top ve tüfeng eylediğine mebnî, ekserîsi maktûl olup, kasd-ı ubûr ile i'dâd etmiş oldukları zevrakları dahi gark ve şikest olunmuştur.

Bu hengâmda Murad Bey eyersiz ve yularsız bir esbe süvâr ve hevâdârı olan İbrâhim Bey'e kafâdâr olarak beş altı yüz kadar bakıyyetü's-suyûf ile İbrim ve Karalar tarafına firâr etmişlerdir.

Bunun üzerine artık eşkıyâ tekrâr cem'iyyet edip de avdetleri müstehîl görünmemiş ise de, henüz hayâtta oldukları hasebiyle ihtiyâta ri'âyetle güzergâhlarında vâki' olan Asvan Kal'ası'nın zabtı ve li-ecli'l-muhâfaza bir mikdâr asker ile cerî ve cesûr bir şahsın ta'yîni lâzım geldiğine binâen, ümerâ-yı Mısriyyenin şüc'ânından emîrü'l-hac Cedâvî Hasan Bey'in bu hizmete ta'yînini rüesâ-yı asker münâsib gördüklerini ve bundan sonra fazl-ı Hakk ile bir gāile-i hâile kalmayıp bâkī askerin avdeti lâzım geldiğini kapudan paşaya tahrîr ve inhâ etmeleriyle, sûret-i mezkûre kapudan paşa indinde dahi tasvîb olunmakla sunûf-ı askeriyyeden bin altı yüz nefer mîr-i mûmâileyh ma'iyyetine tertîb olunup, masârif ve ma'âşına medâr olmak mülâhazasıyla ol tarafa semt olan Cerce beyliği dahi mîr-i mûmâileyhe tefvîz ve el-yevm Cerce beyi olan Kāsım Bey'e bir şey-i âhar tefvîz olunarak bu sâl-i meymenet-iştimâlde Mısır mîr-i hâclığı Rıdvan Bey'e ihâle olunacağı kapudan paşa tarafından rüesâ-yı askeriyyeye işâret olunduktan sonra, bi-avnihî te'âlâ usâtın izmihlâlleri ta'ayyün edip, medâr-ı kibr ü nahvetleri olan ümerâ ve kâşiflerin ba'zıları istîmân ile dâhil-i mecmâ-yı asker-i devlet ve ba'zısı küşte-i şimşîr-i kahr ü mezellet olduğundan gayrı, bakıyyetü's-suyûf olan bâgīlerin adedleri ancak beş altı yüze müntehî olup, geşt ü güzâr ettikleri mahallerde me'kûlâtın gāyet kılleti olmak hasebiyle mübtelây-ı maraz-ı cû' ve mahrûm-ı râhat u hücû' olarak meyl-i necât ile i'tirâf-ı hatî'ât edenleri Cedâvî Hasan Bey'e ilticâ ve teba'iyyet edecekleri hüveydâ olduğunu kapudan paşa Dersa'âdet'e tahrîr etmekle mûcib-i memnûniyyet olmuştur.

Târih-i Ceberti'de tahrîr olunduğu vechile, recebin on birinde Abdi Paşa ve İsmâil Bey ve Defterdâr Ali Bey ve sâir ümerâ Mısır'a gelip emr-i muhâfaza zımnında Cedâvî Hasan Bey Kına'da ve İsmâil Bey memâlîkinden Osman Bey ile Selim Bey Asnâ'da ve Çerkes Ali Bey Erment'te ve Hasan Bey memâlîkinden Osman Bey'le Şahin Bey ve sâir ümerâ dahi böyle müteferrik olarak birer beldede kalmışlardır. Abdi Paşa ile İsmâil Bey ocakludan bir tâife ile bir mikdâr asker ibkāsını emr etmişler idi. Ancak, "biz Mısır'a gidip de kendimize bir çeki düzen vermedikçe kalamayız" deyü imtinâ' etmişlerdir.

(322) Muahharan gürûh-ı eşkıyâ yine cem'iyyet edip Asna'ya geldiklerinde Hasan Bey geriye çekilmekle, Cerce'ye kadar geldikleri istimâ olunmağın, bunun içün mecâlis-i meşveret akd olunup, yine üzerlerine ordu sevk olunmak üzere şehr-i şa'bânda tedârükâta şürû' olunmuş ise de, kapudan paşa ile ümerâ beyninde ihtilâf vukū'uyla muahharan İbrâhim ve Murad beyler takımına ba'zı beldeler tahsîs olunarak ve rehinler alınarak maslahatın sulhle bitirilmesi husûsuna karar verilip, bu sûretle kendilerine tahrîrât gönderildi. Ve birkaç def'a mürâselât vukū bulup İbrâhim Bey ve Murad Bey ba'zı ümerâyı rehin olarak Mısır'a gönderip, "ancak tahsîs olunan beldeler bize kifâyet etmez Hulvan'ı dahi ilhâk etsinler" deyü istid'â eylediklerinde, çünki bu hılâlde Rusya seferi tahakkuk ederek kapudan paşanın deryâ-yı Rum'a avdeti lâzım gelmiş olduğundan, nâçâr maslahatın her nasıl olursa olsun bitirilmesi lâzım gelerek istid'âlarına müsâ'ade olunmuştur.

Lâkin bu hılâlde muzâyaka-i mâliyye ber-kemâl olup, hazîne-i Mısriyyenin dahi cem' ve tedârük olunarak İstanbul'a îsâli vakt ü hâl îcâbından olmağın, mukaddemâ kapudan paşanın ref' ve ilgā etmiş olduğu tekâlîf ü rüsûmât İsmâil Bey'in ihtâr ve işâretiyle yine takrîr olunmağla, ahâlînin kapudan paşa hakkında olan meyl ve incizâb-ı derûnîleri mütegayyir olmuştur. Şehr-i Zilhiccede Hasan Paşa'nın avdeti takarrür etmekle, İsmâil Bey'e hayli top ve humbara ve sâir âlât-ı harbiyye teslîm ve Mısır'da ikāmet etmek üzere ma'iyyetine bin beş yüz kadar asker ta'yîn ettikten sonra, şehr-i merkūmun dördüncü günü dîvân edip Dersa'âdet'ten gelen evâmir-i aliyyeyi kırâat ettirdi. Tahrîrât-ı mezkûrede Hasan Paşa'nın İstanbul'a da'veti ve Rusya'nın memâlik-i mahrûsaya sû-i niyyeti ve İbrâhim Bey ile Murad Bey afv olunup, ancak İbrâhim Bey, Kına'da ve Murad Bey, Asna'da ikāmetle Mısır'a gelmemeleri mevaddı münderic idi.

Bundan sonra kapudan paşa bakāyâ-yı mîrîyi tahsîl içün kethüdası olan Trablusî İsmâil Ağa'yı Mısır'da bırakıp ve İbrâhim Bey ve Murad Bey taraflarından rehin olarak gönderilmiş olan Abdurrahman ve Osman ve Hüseyin beyleri istishâb edip, şehr-i merkūmun yirmi üçüncü günü Mısır'dan hareketle İstanbul'a avdet ve azîmet eylemiştir. Bu sûretle kapudan paşa Mısır'ı yine eski halinde bırakmış olup, fakat İbrâhim ile Murad yerine İsmâil ile Hasan ber-murâd olmuşlardır. Binâenaleyh Mısır müverrihleri kapudan

paşaya ta'rîz makamında, "Hasan Paşa'nın Mısır'a gelip gitmesinden ahâlîce bir semere hâsıl olmayıp ve bir bid'at ref' olunmayıp, belki mukaddemâ ref' ve ilgā etmiş olduğu mezâlimi İsmâil (323) Bey'in işâretiyle yine takrîr ve ibkā etmiş olmasıyla, mukaddemâ ümerânın Devlet-i Aliyye duyar deyü sirkat gibi havf ü ihtirâz ederek aldıkları mebâliğ-i zulmiyye takrîr ve ref'-i mezâlim deyü tesmiye olunarak serbestçe alınmaya başladı. Bu cihetle ahâlî Hasan Paşa hakkında olan hüsn-i zanlarını tagyîr eyledi. Ve eğer Hasan Paşa Mısır'a gelmezden mukaddem İskenderiye'de veyâhûd Reşid'de vefât etmiş olaydı, bu diyâr ahâlîsi gam ve kederlerinden helâk olurlar ve onun kabrine kubbe yapıp ziyâretgâh edinirler idi" deyü tahrîr ederler. Lâkin ol vaktin hâline nazaran ahâlînin istediği gibi bütün bütün bu tekâlîfden halâs bulmak vechile Mısır'ın nizâmı kābil değil idi. Fakat mümkin-mertebe ıslâhı lâzım gelerek bu dahi nâkıs bırakılmış ve bir nizâmın noksânı ise müntic-i zarar u ziyân olageldiği mücerrebâttan bulunmuştur. Ancak bunda kapudan paşanın taksîrâtı olmayıp, fıkdan-ı vakt ü nakd ile zarûreten vukū' bulmuş bir keyfiyyet idiği müsellemâtdandır. Ammâ hükûmetçe bu hizmeti pek ziyâde mûcib-i menâfi olmuştur ki, Mısır'ı yeniden Devlet-i Aliyye'ye kazandırmış ve bu kerre yirmi dört bin kese mâl-ı mîri tahsîl etmekle sefer masârifine küllî medâr olmuştur.

Adana Havâlîsinin Ahvâli

Ber-vech-i bâlâ Mısır'da kölemenler ile uğraşılır iken Adana cihetinde dahi bir gāile zuhûr etmişti. Şöyle ki: Adana Eyâletinde Rişvan aşâyiri kol kol olup her biri bir tarafı zabt ve ara sıra girîve-i isyâna sülûk ile tarîk-ı hâccı sedd edegeldiklerinden, gâh lûtf ü nevâziş ile istimâletlerine ihtimâm olunur ve gâhîce birbiri üzerine saldırılarak iki başlı iş görülmüş olur idi.

Ber-vech-i meşrûh Devlet-i Aliyye Mısır'daki ihtilâlâtın def'iyle uğraşır iken, Adana Eyâleti dâhilinde tarîk-ı hâcda vâki Payas kazâsında tagallüb eden Küçükalioğlu Halil Bey izhâr-ı isyân etmiş olduğundan, i'dâm ü izâlesiyle tarîk-ı hâccın tathîr ü tasfiyesi husûsuna iki yüz senesi hılâlinde Haleb Vâlisi Mustafa Paşa me'mûr ve ma'iyyetine ol havâlî ümerâsından Daltabanoğlu ile Bilanlı Abdurrahman Paşa ve Üzeyr Beyi İmâm Ağa ve Adana Mütesellimi Abdullah Ağa ve sâirleri ta'yîn buyurularak cem'iyyeti tefrîk

edilmiş ise de, tahassun ettiği yerler sarp olduğundan üzerine varılamayıp, hemen her taraftan hasr u tazyîke mübâşeret olunarak, sevâhili abluka etmek üzere ümerâ-yı bahriyye beyninde cesâret-i fıtriyye ve ma'lûmât-ı bahriyye ile şöhret-şiar olan Daman Kapudan çend kıt'a sefîne ile o tarafa gönderilmiş ve Adana tarafından hareket etmek üzere Azmzâde Vezîr Yusuf Paşa me'mûr ve ta'yîn buyurulmuş idi.

Elhâsıl, gavâil-i Mısriyye arasında bu dahi bir mes'ele-i müstakılle olup, haylice tahdîş-i (324) ezhân etmiştir. Bâlâda beyân olunduğu üzere bu hılâlde Cidde Vâlîsi Mehmed Paşa vefât etmeğin, bir münâsibinin nasb ve irsâli lede't-teemmül Azmzâdeler'den birinin nasbı tezekkür olunmuş ise de, Azmzâdeler'in ol havâlîde sît ü şöhretleri gālib olduğundan, şâyed ki Cezzar Ahmed Paşa'nın vehim ve vahşetine sebeb olur deyü me'mûnü'l-gāile bir zâtın ta'yîni lâzım geldiğine ve ol havâlîde Mustafa Paşa'dan başka münâsibi olmayıp ve o dahi ber-vech-i meşrûh Payas üzerine me'mûr bulunup, ol taraftan kaldırıldığı sûrette peyderpey ma'iyyetine ictimâ' etmekte olan tavâif-i askeriyyenin teferruk u teşettütleri hâtırası tereddüd ve endîşe olduğuna mebnî, erkân-ı devlet bu bâbda ızhâr-ı ıztırâb ü hayret etmişler iken, hele bir müddetten berü mütemekkin olduğu hâlde ricâl-i devlet beyninde kesb-i nâm ü şân etmiş olan Ahmed Ağa ittifâkan âlemin gāilesinden usanarak;

Beyit

Olayım kayddan âzâde diyen kayda düşer
Deliden uslu haber nâle-i zencîr verir

meâlinden gāfil olduğu hâlde, âzâdelik âlemine nakl u rıhlet etmek ârzûsuyla bakıyye-i ömrünü Mekke ve Medine'de geçirmek dâ'iyesine düşüp, bu takrîble Dersa'âdet'e gelerek surre emânetine tâlib olmuş ve bu târîhlerde dahi surre emânetine böyle kendiliğinden akçe harc edecek zâtlar aranılagelmiş ise de, birkaç gün mukaddem surre emâneti Zihneli Hasan Ağa'ya tevcîh olunmuş idiği kendine ifâde olundukta, hasren cânib-i Hicâz'a tasmîm-i azîmet etmiş bulunduğundan, bu niyyet-i kat'iyyesinden ferâgat edemeyeceğini iş'âr eylemiş olmasıyla, uhdesine Cidde Eyâletinin tevcîhi husûsu beyne'l-vükelâ kararlaştırılıp der-'akab Bâbı'âlî'ye celb ile Cidde Eyâleti teklîf olundukta, cevâiz ve avâid-i resmiyyesiz kabûl edebileceğini arz ve ifâde etmeğin, hemen

ol vechile uhdesine rütbe-i vezâretle Cidde Eyâleti tevcîh olunmuştur. Arûs-ı dehr-i desîsekâr öteden berü harîs-i câh u i'tibâr olanlara sûret-nümâ-yı nâz u bî-niyâz ve müstağnî bulunanlara sâye gibi peyrev-i niyâz olageldiği bu vak'a ile dahi sâbit olur.

Li'l-Müellifi'l-Fakīr

Hûbân-ı bî-vefâ gibi dehr-i desîse-bâz
Nâz ehline niyâz eder ehl-i niyâza nâz.

Bu sûretle Ahmed Paşa'nın Mısır yoluyla Cidde'ye azîmeti ber-minvâl-i sâbık Gāzî Hasan Paşa'nın ümerâ-yı Mısriyye üzerine hareketi eyyâmına tesâdüf etmesiyle, meşâgıl-ı harbiyye ile uğraşarak güç hâl ile Cidde'ye vâsıl oldukta, çok geçmeksizin bütün bütün gāile-i dünyâdan geçip dâr-ı bekāya göçmüş olduğu haberi iki yüz bir senesi recebi (325) evâilinde Dersa'âdet'e vârid olmağla, Cidde Eyâleti İçil mutasarrıfı İzzet Mehmed Paşa'ya tevcîh buyurulmuştur. Biz yine sadede gelelim.

Minvâl-i meşrûh üzere her taraftan Küçük Alioğlu'nun üzerine hücûm olunarak cümleden evvel Daltabanzâde dağ yolundan yetişip ve cüz'î muhârebeden sonra şakī-yı merkūm firâr ile Karbeyaz nâm mahalle karâr etmiş olduğundan, Daltabanoğlu kal'a-i pâdişâhîyi zabt u teshîr ve merkūmun mütehassın olduğu kal'ayı ihrâk bi'n-nâr ettiği beyânıyla, Haleb vâlîsinin şimdilik Payas'ta meksi münâsib olacağını ve kendisi şakī-yı merkūmu ta'kîb ve bulduğu mahalde cezâsını tertîb edeceğini tahrîr ve iş'âr etmekle, bu hizmeti makbûl olarak taraf-ı sadrıa'zamîden kendisine semmur kürk gönderilmiş ve Haleb vâlîsine dahi kezālik semmûr kürk ile bu gāile bertaraf oluncaya dek Payas'ta ikāmet ve ol havâlînin nizâmına bezl-i makderet eylemesi bâbında emr-i âlî irsâl buyurulmuş ve Daltabanzâde'nin dahi tıbk-ı tahrîri üzere hareket ve sefînelerin avdet eylemesi fermân olunmuş ve Payas ve Kurtkulağı ve Üzeyr ve sâir mahûf ve muhâtaralı olan mahallerin fî-mâ-ba'd muhâfazası îcâb etmekle, bundan akdem şecâ'at ü cesâretine binâen uhdesine mîrimîrânlık tevcîh buyurulmuş olan Uzun İbrâhim Paşa zikr olunan mahallerden hâsıl olan mâl-ı vakıf ve sâir mu'ayyenâtı vakt ü zemânıyla ashâbına teslîm ve edâ etmek şartıyla ol havâlîye muhâfız ta'yîn kılınmış idi.

Bu esnâda Şam Vâlîsi Cezzar Ahmed Paşa tarafından li-ecli'l-maslaha Dersa'âdet'e gelmiş olan çukadar, ol havâlîden mürûr eylediğine mebnî lede'l-istintâk Payas'ta olan askerin perîşân olduğunu ve Küçük Alioğlu'nun yine gelip ke'l-evvel Payas'ta ikāmet eylediğini ihbâr etmekle, derhâl avdet etmiş olan gemilerin yine o cânibe i'âde olunması irâde buyuruldu. Ve Karaman Vâlîsi Vezîr Temür Paşa sâir me'mûrîn ile bile Payas'a varıp şakıyy-i merkūmu istîsâl ve huccâc-ı müslimîni semt-i selâmete îsâl etmeğe me'mûr olup, kendüye taraf-ı sadrıa'zamîden dört bin fındık altunu irsâl olundu. Ancak bundan sonra ol taraftan vârid olan tahrîrât ile isticlâb olunan havâdisât çukadarın verdiği havâdisin ba'zısını cerh ve ba'zısını te'yîd etmekle, ber-vech-i âtî tafsîl olunur. Şöyle ki: Şakıyy-i merkūm ile Daltabanoğlu'nun beyninde filasl karâbet olmaktan nâşî, Payas'tan firârını ba'zı karâin-i hâliyye ile rüesâ-yı asker Daltabanoğlu'nun ta'lîmine isnâd ettiklerinden ve bir def'a mûmâileyhin Kilis tarafından zahîresi gelirken, merkūmun pusuda olan âdemleri ahz ve zabt etmekle, "Daltaban (326) oğlu düşmana gizlice i'âne ediyor" havâdisi şüyû' bulduğundan, gerek vâki ve gerek gayr-ı vâki, hakkında bu gûne kīl ü kālin şüyû' bulması ve Dersa'âdet'ten vürûduna muntazır olduğu cevâbının teahhur etmesi mûmâileyhin vehmine dokunmakla, âdet-i eşkıyâ üzere ruhsatsız Kilis cânibine çekilmiş ve bu hareketi sâir me'mûrlara dahi sirâyet edip, ezcümle Bilanlı Abdurrahman Paşa askerini sefînelere vaz'la firâr eylemiş oldukları Haleb vâlîsinin ma'lûmu oldukta, i'âdeleri içün âdemler göndererek temhîd-i mukaddemât etmiş ise de, netîce-pezîr-i te'sîr olmadığından, nâçâr etbâ-i mevcûdesiyle Payas kasabasını makar ve zimâm-ı umûrunu teslîm-i dest-i kazâ vü kader eylemiş ve çünki vezîr-i müşârünileyhin başında yüz bayraktan ziyâde muvazzaf asker olup, filasl zahîre tedârükü ise bu ikisinin ikdâmlarıyla husûle gelirdi, bu kerre anların mecma-ı askerden gaybûbetleri zahîrece muzâyakaya bâdî ve askerin tezelzül-i akdâm-ı gayretlerine sebeb-i âdî olarak, artık bu hâl ile ol havâlîde durulamayacağı tebeyyün etmekten nâşî, Hacı Mustafa Paşa derhâl Üzeyr beyi olan İmâm Ağa'yı üç yüz piyâde ile Payas muhâfazasına ta'yîn ve lâzım gelen altı bin guruş ulûfelerini ber-vech-i peşîn edâ vü teslîm edip, istikbâl-i huccâc sûretiyle Adana'ya azîmet etmiş olduğu tahakkuk etmekle, Temür Paşa'ya gönderilen meblağ bi'l-istirdâd Hacı Mustafa Paşa'ya verilmesi ve buna ilâveten bir aded semmûr kürk gönderilmesi tensîb buyurularak, bunun içün der-'akab tartar çıkarılıp

ol havâlînin tasfiyesi ve huccâcın selâmetle imrâr olunmaları husûsu yine ona havâle buyuruldu. Ve mukaddemâ Uzun İbrâhim Paşa'ya tasmîm olunan Üzeyr ve Kurtkulağı ve Payas muhâfazası el-yevm Adana mütesellimi olan Abdullah Bey'e bâ-rütbe-i mîrimîrânî tevcîh kılındı. Daltabanoğlu ve Abdurrahman Paşa sâbıkalı âdemler olduklarından, Küçük Alioğlu'nun gāilesi bertaraf olduğu hâlde nevbet kendilerine geleceğini mülâhaza birle, biri berren ve diğeri bahren vilâyetlerine azîmetle bekāy-ı nefslerine vesîle-cûyân olmuşlardır deyü *Vâsıf Târihi*'nde muharrerdir. Hakīkat-i hâlde bu makūle fenâlıklar askerin nizâmsızlığından ve usûlün uygunsuzluğundan neş'et eder keyfiyyetlerdir. Çünki mesâlih-i devletin netîce-pezîr-i hüsn-i temşiyet olması mükâfât ve mücâzât mukaddimelerinin icrâsına mütevakkıf olduğundan, bunların her kangısında taksîr olunur ise envâ'-i mazarratları intâc edeceği müsellemâttandır. Ancak her husûsta garaz ve nefsâniyyet bertaraf kılınarak emr-i muhâkemeye gereği gibi dikkat olunmalıdır ki, nâ-hak yere gadr vukū'a getirilmeyip de herkese emniyyet gele. Ve eğer bunun üzerine dahi serkeşlik eden olur ise, nefsü'l-emrde mühîn olacağından anı mahkeme-i hakkāniyyet te'dîb edeceğinde şübhe yoktur. Ammâ emniyyet olmadığı hâlde muhâfaza-i cân kasdıyla insân pek çok fenâlıklara tasaddî edegelmiştir. (327) Bundan sonra ber-minvâl-i sâbık ol havâlînin muhâfazasına me'mûr olan Adana mütesellimi sâlifü'z-zikr Abdullah Paşa ile Adana ahâlîsi beyninde tekevvün eden nizâ' vü cidâl müntic-i kıtâl olarak tarafeynden birkaç âdem telef olduktan başka, Abdullah Paşa takımı dükkânları yağmâ vü gāret ve fukarâ vü zu'afâya îsâl-i mazarrat ettiklerinden, Adana ahâlîsi arz u mahzarla iştikâ ma'razında beldenin müftîsini birkaç nefer kimse ile Dersa'âdet'e irsâl etmeleriyle, Abdullah Paşa'nın rütbesi ref' olunarak Magosa Kal'ası'na nefy ile Adana Eyâleti Yusuf Paşa'ya tevcîh olunmuş ve ahâlînin da'vâsı Abdullah Paşa'nın Adana'da bırakacağı vekîli ile şer'an rü'yet olunmak fermân kılınmış idi. Ancak Abdullah Paşa menfâsına gitmekten imtinâ' edip, bu vaz'ından ise bir hareket-i isyâniyye hiss olunmağın, bu hâl üzere terki mûcib-i fitne olur ihtimâliyle Yusuf Paşa hemen müşârünileyh Abdullah Paşa'yı ve hevâdârlarından Çopuroğlu Mehmed Ağa'yı katl ile ser-i maktû'ların Dersa'âdet'e irsâl eyledi.

Bu minvâl üzere Adana havâlîsinin ıslah-ı umûruna iştigâl olunurken, Rusya seferi zuhûr etmekten nâşî, ol tarafın asâkiri Rumeli cânibine imrâr olunmak lâzım gelerek, ol havâlî bütün bütün hâlî kalmakla eşkıyâ meydana çıkıp, re'âyâ ve berâyâyı nehb ü gârete ibtidâr ettikleri sırada Küçük Alioğlu Halil Bey huccâcı âminen semt-i selâmete îsâl etmek üzere istîfâ-yı kusûr etmeğin, uhdesine mîr-i livâlık ve ba'dehû mîr-i mîranlık tevcîhiyle celb ve istimâlet yoluna gidilmek lâzım gelmiştir.

TEZYÎL

SUVER-İ SENEDÂT VE SÂİR EVRÂK
[1]

Prusya İttifâkına Dâir Abdürrezzak Efendi'nin Takrîri

Devlet-i Aliyye-i ebed-kıyâm ve saltanat-ı seniyye-i sermediyyü'd-devâmın müstağrak-ı ni'am-ı bî-pâyân ve perverde-i hân-ı inâyet ü ihsân olan bendegân-ı sadâkat-nişânı üzerlerine velîni'meti hânedânına 'âcilen. ve âcilen müsteclib-i nef' ü miknet ve müstelzim-i def'-i mazarrat olan hâlâtı leyl ü nehâr fikr ü mülâhaza ve teemmül ü mütâla'a vâcibe-i zimmet-i ubûdiyyet ve râtibe-i uhde-i hayr-hâhî vü rıkkıyyet olduğu muhtâc-ı îrâd-ı delîl ü hüccet olmayıp, bu kulları şevketlü adâletlü mehâbetlü velîni'metimiz efendimiz hazretlerinin bende ve bendezâdesi olduğumdan kat'-ı nazar, hakk-ı âcizânemde sünûh eden mevâhib-i celîle-i dâverâne ve avârif-i cemîle-i şâhânelerinin îfâ-yı şükr ü sipâs zımnında uğur-ı hümâyûn-ı tâcdârânelerinde nakdîne-i hayâtı sarf ederek, sâdıkāne hizmet ve bu dûdmân-ı şevket-bünyânın zerî'a-i tezâyüd-i şân u şevket ve vesîle-i terakkī-i (328) şeref ü şehâmeti olabilir menâfi' ve fevâidin istihsâlına bezl-i kudret zimmetime farz-ı ayn olduğu ve gece ve gündüz endîşe vü efkârım bu ma'nâlara masrûf idiği dânende-i serâir-i zamâir celle celâllühû hazretlerine âşikâr u zâhirdir. Prusya kralının Dersa'âdet'te maslahatgüzârı tarafından bundan akdem be-gāyet nihânî olarak tercümânı vesâtetiyle savb-ı çâkerâneme bir haber vürûd edip, hulâsa-i mazmûnunda kral-ı mersûmun devlet-i kavî-şevket ile akd-i ittifâk irâdesinde olduğu ve müsâ'ade ve meyl ü rükûn buyurulduğu sûrette şerâit ü zavâbıtının müzâkere vü tanzîmine şürû olunacağı mezkûr olup, Avrupa devletleri miyânelerinde işbu ittihâd ü ittifâk kazıyyesi istikrâr-ı nizâm-ı mülkîlerinin a'zam-ı esbâbından add olunduğu ve bir devlet devlet-i uhrâ ile musâlaha eyle-

diklerinde, mün'akid olan sulh ve safvetlerinin tatarruk-ı halelden vikāyesine ve husûmet ve münâza'asında emîn olamadıkları dîger devletlerin gāile-i muhâcemesinden emn ü âsâyişe rabt-ı ittifâk maddesini sebeb-i akvâ add edip, işbu râbıtaya beynlerinde kā'ide-i muvâzene tesmiye ve kā'ide-i mezbûreye be-gāyet ri'âyet üzere oldukları etvâr ve harekâtlarına âşinâ olanlar indinde emr-i vâzıh u azher ve filvâki' Prusya ve Rusya ve İngiltere ve Felemenk devletlerinin başka ve Nemçe ve Fransa ve İspanya devletlerinin dahi başka birbirleriyle müttefik ve müttehid olmaları kendülere nice nice fevâidi câlib ve hattâ Bavyera Hersekliği zımnında Prusya ve Nemçelü müddet-i medîde itfâsı imkânda olmayacak âteş-i harb u kıtâlı iş'âle ibtidâr etmişler iken, bu def'a müttefiklerinin ikdâm ü himmetiyle az vakitte muhâsamaları musâfâta mübeddel olduğu beyândan müstagnî ve bu takdîrce Devlet-i Aliyye'ye tahaffuzî ve tecâvüzî nef'i tahakkuk edecek ve vech-i vecîh üzere Prusya kralıyla akd-i ittifâk müyesser olduğu hâlde, Rusyalu dahi ittifâk-ı mezkûra dâhil olacağı, evvelâ ve bizzât Moskov ile nizâm-pezîr olan silm ü safvet şürûtuna velev ba'de zemânin tegayyür halecânı bi'l-külliyye bertaraf ve musâlaha-i merkūme bi-avnihî te'âlâ tanzîm-i mehâmm-ı saltanat-ı matlūb üzere düşman ve dosta reşk edecek sûrete himem-i evliyâ-yı ni'am ile ifrâğ olununcaya dek müstahkem ü üstuvâr olacağından fazla, tecâvüz ve tasallutları ma'dûm hükmüne gireceği bî-iştibâhtır. Maslahatgüzâr-ı mersûmun bu îrâdı redd olunmayıp, menâfi-i mülkiyyeyi şâmil şurût ile ittifâka kral cenâbları ve Rusya devleti tâlib iseler, devlet-i ebed-müddet dostluğu müeyyed ittihâddan imtinâ' eylemez me'mûlündeyim, cevâbı havâss-ı vükelâ-yı Devlet-i Aliyye ile bi'l-müzâkere ve't-tecvîz verilmişti. Bu def'a merkūm Prusya maslahatgüzârı kral cânibinden me'mûr olduğu vechile tercümânı yediyle Efrenciyyü'l-ibâre bir kıt'a mümzâ ve memhûr takrîr arz u takdîm ve lede't-tercüme meâl-i mazmûnunda, kral-ı mûmâileyh devlet-i kavî-şevket (329) ile kendisinin ve Rusya devletinin miyânelerinde akd-i zâbıta-i ittihâd ü ittifâka tâlib ve bu husûsun tanzîm ü tensîkı aksây-ı âmâli olduğu ve bu bâbda irâde vü merâm-ı saltanat-ı seniyye ne ise hufyeten kendüye ifâde olunması münderic ü mastûr olunmağın, takrîr-i mezkûrun tercümesinden tafsîli müstebân olur. Zikr olunan takrîrde aralığa ilkāy-ı şikāka mutarassıd-ı fursat olan devletin bir mahalde ism ü resmiyle yâd ve îrâd olunması abestir dediği Nemçe devletidir ki, vâkı'â Devlet-i seniyyenin ızrârına muntazır olduğu bedîhîdir. Yukaruda bast u beyân olunduğu üzere, Avrupa devletlerinin mesâlih-i mülkiyyelerinde

cüz'-i a'zam-ı istihkâm ü metânet ve esâs-ı metîn-i emniyyet ü râhat ittihâz eyledikleri yek-dîgerle ittihâd kazıyyesidir. El-hâletü hâzihî memâlik-i Avrupa'da duka ve herseklere varınca ittifâka dâhil olmamış bîtaraf hükümet be-gāyet nâdirdir. Bundan fâidelerinin birisi, müttehid oldukları devlet ile akd ettikleri dostluğun adem-i tagyîri ve birisi dahi, üzerlerine hasım hücûmunda müttefiklerinin asker ve vücûh-ı uhrâ ile i'ânetleri ve dîger müddet-i medîde hurûb u kıtâldan vâreste olmaları mülâbesesiyle vakitlerini ancak umûr-ı derûnî-i memleketlerine sarf birle vilâyetlerinin [i]'mârı ve mâlen ve ra'iyyeten ve askeren kesb-i miknet ü iktidâr etmeleridir. Ve Fransa devleti mukaddemlerde İngilterelü ile vukū bulan muhârebelerinde kerreten ba'de-uhrâ Fransa donanması mağlûb olup, bir vakitte İngilterelüye gālib olmuş değiller iken, bu esnâlarda İspanya kralı ile akd-i ittifâk etmiş olmalarıyla, Amerika yani Yeni Dünya sevâhilinde ve nev-be-nev ba'zı mahallerde Fransalunun galebesi işitilmektedir. Sebebi İspanyalu ile ittifâkları husûsudur. İstimâ olduğuna göre, İngilterelünün müttefiki olan Prusya ve Rusya devletleri bunların dahi aralarını bulmak ve husûmet ü şikāklarını muvâlât ü safvete tahvîl etmek kaydında imişler. Müttefikleri himmetiyle musâlaha olduklarında semere-i ittifâk olarak miyânelerinden fitne bertaraf olmuş olur. Prusya ve Rusyalu ile Devlet-i Aliyye'ye menâfi' ve fevâidi muhakkak şurût üzerine akd-i ittifâk olunduğu sûrette, Rusyalu ile olan musâlaha mütegayyir olmak mülâhazası merfû' ve Nemçelünün kezâlik zamîrlerinde merkûz hıyânet ü mefsedetten dahi avn-i Hakk ile ferâğ-ı hâtır gelmekle Devlet-i Aliyye me'mûnü'l-gāile ferîh ü âsûde tesviye-i zavâbıt-ı mülkiyyesiyle iştigāl edeceği bî-şübhe olmağın, husûs-ı mezbûrun gerek şimdi ve gerek in'ikādından sonra dahi gāyetü'l-gāye muhtefî ve mestûr tutulması vâcibâttan olduğu cihetten, ricâl-i Devlet-i seniyyeden mahremiyyeti iktizâ eden ba'zı zevât-ı ma'dûde ile hafâsı te'kîd olunarak müzâkere muktazî olduğundan, huzûr-ı âlîlerine arza cesâret olundu. Akd-i ittifâk ne gûne şartlar ile rabt olunacağı ba'de'l-müşâvere söyleşilmesine irâde-i sâmiye ta'alluk eylediği takdîrde (330) ale't-tedrîc mükâleme ve zâhire ihrâc ve kable't-tanzîm ibtidâ-yı emirde zîr ü bâlâsı mütâla'a olunsa gerektir. Me'mûlümüz vechi üzere Prusya ve Rusya devletleri devlet-i kavî-şevkete tahaffuzî ve tecâvüzî menâfi' ü fevâidi âid olacak şerâit ile akd-i ittifâka karâr verilir ise, yine zevât-ı ma'lûme ile istişâre ve rabt u akdine ve şurûtunu tevsîk u temhîde mübâşeret ve nef' hâsıl olmayacak sûret

ise hakîmâne def'ine müsâra'at olunmak münâsib görünür. Hâsılı, bu ittifâkta Devlet-i Aliyye'ye taşrît olunacak mevâdd iktizâsıyla su'ûbet ü sühûleti ve nef' ü zararı ve hücnet ü fevâidi ba'de't- ta'yîn ve'l-im'ân hücnetten vâreste ve sühûlet ve menâfi'e makrûn ise kabûl ve tanzîm ve illâ hakîmâne müdâfa'ası emr-i mümkin olmağla bu bâbda ve her hâlde re'y ü fermân efendimizindir.

Gelelim Nemçelünün ahvâl ve keyfiyyâtına: Nemçelünün Pasarofça Musâlahası'nda uhûd-ı kaviyye ve şurût-ı müte'addide tahtında Devlet-i Aliyye ile akd-i mühâdene edip, bu taraftan hilâf-ı sevgend ü eymân zerretün-mâ bir hâlet zuhûr etmiş değil iken, bin yüz kırk sekiz târîhinde Moskov ile Devlet-i ebed-müddetin muhârebesi vukū'unda nakz-ı ahdi irtikâb ve ale'l-gafle Niş ve Vidin ve Bosna ve serhaddât-ı sâireye müte'addid tabur-ı makhûru ile hücûm ve bilâhıre mürtekib olduğu şikest-i ahd ü zârî ayaklarına dolaşıp, Hazret-i Müntakim-i Kahhâr celle celâlühû Saltanat-ı seniyyeye tevfîk u nusret ihsân etmekle, itâle-i pây-i tecâvüz ettikleri mahallerde mağlûb u makhûr, elviye-i dîn-i mübîn dîn-i mübîn gālib ve mansûr olarak Ada ve Belgrad kal'aları ve Kırayova ve Fethülislam kazâları ve nice arâzî ve bikā' kabza-i tasarruf-ı Devlet-i kavî-şevkete duhûl eylediği ve Belgrad altında tekrâr dâmen-i isti'fâ ve istîmâna teşebbüs ile tecdîd-i ahd [ü] peymân ettikleri ma'lûm ve hattâ Ragıb Paşa merhûmun sadâretinde Prusya kralı Nemçelüyü berbâd u perîşân eylediği hılâlinde Devlet-i Aliyye'ye haber irsâl ve Nemçelünün aleyhinde ittifâka tâlib olup, ol vakit Saltanat-ı seniyye kral-ı mersûmun merâmına müsâ'id ve Zemun taraflarına yirmi otuz bin asker imrâr etmiş olsa, Macar ve Erdel ve sâir nice bilâd ü husûnu teshîr eylemek ve Nemçe devleti hasmı elinde bi'l-külliyye mağlûb ve belki devletleri bergeşte olmak imkânda iken zebûnküşlük vâdîsi ihtiyâr olunmayıp, Prusya kralının iltimâsı redd olunduğu çok zamân değildir. Nemçelü Devlet-i Aliyye'nin kendi haklarında eylediği merdânegî ve inâyeti mülâhaza ve bu hânedânın aleyhine vaz'ı tecvîz eylememesi muktezâ-yı hakk-ı hem-civârî iken, Moskovlu ile muhârebe esnâlarında Devlet-i seniyye yirmi dört bin kese akçe i'tâ eder ise akd-i ittifâk ve Moskovlu ile muhâsamaya kıyâm ederim deyü elçileri Detogof vâsıtasıyla haber irsâl ve vükelâ-yı saltanat-ı seniyye dahi kelâmlarına i'timâd ve mebâliğ-i mezbûreyi ta'ahhüd (331) ve sened ahz ü i'tâ ve altı bin kesesini ale'l-hisâb kabz eyledikten sonra, hufyeten Rusyaluya keyfiyyeti işrâb ve kemâl-i tama'ından Leh memleketini mukāsemeye Moskovluyu irzâ ve ümîdvâr olduğu nef'i le-

de't-tahsîl Devlet-i Aliyye'ye basbayağı yukarudan aşağı mu'âmele ederek, verilen altı bin keseyi bâdihevâ ekl ü bel' ve buna dahi kanâ'at etmeyip Allahü te'âlâdan havf ve cemî'-i düvelden hayâ etmeden Moskov ile henüz Devlet-i Aliyye sulhü rabt ve bi-kazâillâhi te'âlâ giriftâr olduğu şevâgılın indifâ'ına meşgüliyyeti vaktinde, açıktan bir millete câiz olmayan nakz-ı ahdi irtikâb ve Boğdan memleketinden bu kadar arâzî-i mahdûdeyi ne gûne gasb eyledikleri âmmeye zâhirdir. Astâne-i şevket- âşiyânede mukīm maslahatgüzâr ve elçilerinin tarz ve tavırlarını hâric ez-uhûd u şurût gûnâgûn bahâneler ile nev-be-nev olan tekâlîf-i bâridelerini tahrîr edebe münâfî olmağla sükût olundu. Ermeni patriki yedine verilen o emr-i pâdişâhî mûcibince re'âyâ-yı Erâmineden Katolik mezhebine girenleri millet kā'idesi üzere muâheze ve men' eyledikte, mukaddemâ Nemçe'ye tâbi Triyeste nâm mahalle Devlet-i Aliyye re'âyâsından celb ve iskân eyledikleri mel'ûnların bu tarafta bulunan akribâ ve müte'allikātlarını ve mezheb-i efrence duhûl kasdında olanları patrik-i mersûm men' eylediğini Beç'te istimâ ve, elbette Ermeni patriki azl ve te'dîb olunmalıdır, teklîf-i bâridine şürû ve bu def'a gelen elçilerine bu husûsu tavsiye etmeleriyle, el-yevm iddi'â ve ısrâr etmektedir. Ve bunlardan mâ'adâ geçen sene Prusya ile muhâsamaları vukū'unda kendi vilâyetleri gibi Karadağ'a âdemler ve akçe irsâl ve re'âyâyı Saltanat-ı seniyyeden asker tahrîr ettikleri tahkīk olunup, kezâlik Mora re'âyâsını idlâl ve Nemçe memleketine isticlâb siyâkında Plâtin nâm şahsı intihâb ve getireceği re'âyâya istimâleti ve şurûtu hâvî yedine sened i'tâ ve mesfûr ve refîkı ahz ve verdikleri zâhire çıkmaktan nâşî tercümânları getirtilip, buna mülâyim vaz'ları îrâd olundukça, kat'â müfîd olmadığından gayrı ibrâz eyledikleri harekât-ı mefâsid-i bâtınalarını iş'âr etmeğin, Devlet-i Aliyye şimdi nizâm-ı mülk ile meşgūl olup, fiten-i hurûbdan bir müddet vâreste olması muktezâ-yı hazm u ihtiyâttan olmağla, üzerlerine varılmayıp alâ hâlihâ terki vakit iktizâsı mülâhazasıyla ihtiyâr ve hazm olundu. Hâsılı, bunlardan emniyyet bir türlü câiz olmayıp, dâimâ reftârları hıyânet ü fesâd zamîrlerini îmâ etmektedir. Hâlâ Nemçe imparatoru[117] olan mahzûlün (332) istimâ olunan evzâ'ı muktezâsınca zikr ü

[117] Bu takrîr yazıldığı vakit Mariyatereza hayâtta olup oğlu Jozef henüz imparator olmamış idi. Ancak Nemçe hükûmeti dâhilinde bulunan Macar krallığı zükûra mahsûs olduğundan Jozef anasının hayâtında Macar kralı olmak hasebiyle hem velî'ahdı ve hem de şerîk-i saltanatı olduğundan kendisine imparator ta'bîr olunmuştur.

fikri Devlet-i Aliyye'yi ızrâra mahsûr olduğu vâreste-i şekk ü reybdir. Anası olan Nemçe imparatoriçesi âkıle ve munsıfa ve ceng ü cidâlden müctenibe avrat olmağla, oğlu mesfûru Devlet-i Aliyye ile muhâsamadan egerçi men' ü tahzîrden hâliye olmadığı vâzıhtır. Lâkin anası mesfûre hâlike olduğu gibi, bu oğlan tek durmayıp bir fesâd çıkaracağını vâkıf-ı mezâyâ olanlar söylemektedir. Ber-minvâl-i muharrer Prusya ve Rusyalu ile bunların tergīm-i unf ü huşûnetlerine zerî'a olacak şurût-ı nâfi'a ile akd-i ittifâk müyesser olduğu hâlde, eyledikleri evzâ'dan ferâgat ve mâr-ı der-bân-dîde gibi gürîzende-i sûrâh-ı sükûnet olacakları bi-mennihî te'âlâ âşikârdır. Devlet-i Aliyye Nemçe'nin aleyhinde Erdel ve Macar krallarıyla kerreten ba'de-uhrâ ittihâd eylediği ve hattâ Gazi Sultân Süleyman Hân *eskenehu'llahü te'âlâ fî gurefi'l-cinân*[118] Macar hâkimlerine asker verip lede'l-hâce anlardan asker alıp Nemçe bilâdına havâle ettiği kütüb-i tevârîhte mastûr ve Prut senesinden mukaddem İsveç kralı ile dahi Babadağı Ser'askeri Vezîr Yusuf Paşa vesâtetiyle akd-i ittifâk olunduğu *Târîh-i Râşid*'de musarrah ve mezkûr olmağla, milel-i Efrenciye ile Saltanat-ı seniyyenin rabt-ı ittihâdı kazâyâ-yı mesbûkadandır. Ve geçen senelerde Nemçelü'nün altı bin keseyi kapıp netîcede hîle vü hud'aya sülûk ettiği dahi cevâz-ı ittifâka delîldir. Ve Prusya kralı Ragıb Paşa zamânında bu ittifâka hâhiş-i tâmm ile talebkâr ve ol vakit Devlet-i Aliyye'nin bir âhar gāilesi olduğundan merâmı karîn-i is'âf buyurulmadı. Lâkin zamân zamâna uymayıp el-hâletü hâzihî ittifâk-ı mezbûrun şurût-ı nâfi'a ile rabtı müstelzim-i fevâid olduğu ma'lûm-ı devletleri buyuruldukta, emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

(2)
Ketm-i Esrâr Husûsuna Dâir Hatt-ı Hümâyûn

Benim vezîrim,

Gayrı bu düşmanın cevâbına mümâşât mahzûru derkâr ve olmaz denildikte dahi sefer tahakkuk eder. Ne tedbîr olunur ise yine arz edesin! Ben size hezâr be-hezâr kerre yazdım, olur olmaz makūlesini dâhil-i meşveret ettirmeyin deyü. Âhır-ı kâr iş 'ayân oldu. Bizim devletimizin yâdigârla-

[118] Allah onu cennet bahçelerinde oturtsun.

rı düvel-i Nasârâ'nın ricâlleri gibi devletimize hayırlı değillerdir. Zâhirde meclis-i şûrâda olan cevâbları mecmû'u şâyi' etmiştir. Şimdi ne gûne tedbîre muhtâc ve mersûm elçiye ne cevâb verilmeli? İş bundadır ve haberi matlûbumdur.

(3)

(333) Kırım Maddesi İçün Meclis Akdine Dâir Hatt-ı Hümâyûn

Benim vezîrim,

İşbu manzûr-ı hümâyûnum olan hulâsayı meclise cem olunacak erbâb-ı meşverete ifâde eyleyesin. Hazîne ahvâlini ve sâir lâzım olan her ne ise cümlesini mülâhaza lâzımdır. Sefer bunlara tevakkuf eder. Gayrı şerî'atimizin iktizâsı ve cümle ittifâkıyla ve meşveretleri karârıyla amel olunsun. Ammâ, şu şey bilinmedi ve söylenmedi deyü kimse kimseye bahâne bulur ise ve meclisten sonra, şöyle mülâhaza gerek idi deyü i'tirâz-gûne söz söyler olur ise, söylemesi vâcib olan vakitte sükût edip, sonra böyle nifâk-âmîz fi'l ü hareket kimden sudûr eder ise Kur'ân-ı münzel hakkı içün o makūle kimse cezâsın bulur. Ana göre hâlimizi ve vaktimizi ve tedârükâtımızı eyüce fikr eylesünler. İki kavî düşmandan her hâlimiz ve her tarafı gereği gibi mülâhaza ve kimse hakkı ketm etmeyip, cümlenin ittifâkı taraf-ı hümâyûnuma arz oluna. Cenâb-ı Hak tevfîk vere, âmîn.

(4)

Kırım'ın Tasdîkına Dâir Rusyalu İle Mübâdele Olunan Sened Sûreti

Bi-ismihî Sübhânehû ve te'âlâ,
Bâ'is-i tenmîk-ı hurûf oldur ki,

Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye ile Rusya devlet-i imparatoriyyesi beyninde derkâr olan hüsn-i muvâlât u musâfâtın tezâyüd ü istikrârına bâdî olur vesâilin istihsâli tarafeynden matlûb ve mültezem olduğundan, bu def'a Kırım ve Taman ve Kuban'da tekevvün eden hâlât beyne'd-devleteyn mûris-i kīl ü kāl ve belki mûcib-i infisâh-ı sulh u salâh olabildiği mülâhaza olunduğundan, husûs-ı mezbûrun tarafeynden dostâne müzâkeresini işbu iki devlet ihtiyâr ve gereği gibi mütâla'a eylediklerinden sonra, beyne'd-devleteyn

min-ba'd bir türlü mevâdd-ı bahs-ı kīl ü kāl kalmamak irâde-i câzimesiyle ba'd ez-în musâlaha-i kaviyye-i ferhunde-fâlin ve hüsn-i hem-civârînin ve ticâret-i ma'kūdenin menâfi'iyle tarafeynden temettu' olunmak içün husûs-ı mezbûrun bir râbıta-i kaviyyeye rabtını muktazî gördüklerine binâen işbu iki devlet bu husûsu ba'de'l-müzâkere bu senedin tamâmen ve kâmilen ri'âyet ve îfâsını alenen ahd ü peymân ederek akd ü tanzîmini murâd eylediklerinde, taraflarından murahhaslar intihâb ve ta'yîn ve yedlerine ruhsatnâmeler i'tâ, ya'nî Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye tarafından bu niyâz-mendân-ı dergâh-ı İlâh devlet-i kavî-şevket vüzerâ ve ulemâ ve ricâli derûnlarında hâlâ bi'l-fi'l deryâ kapudanlığı ve Anadolu kadıaskerliği pâyesiyle sâbıkā İstanbul kadılığı ve riyâset-i küttâb (334) hidemât-ı celîle-i refî'alarıyla şerefyâb olup, şehriyâr-ı Dârâ-derbân ve Husrev-i ma'delet-nişân dâver-i devrân şehinşâh-ı cihân şevketlü kerâmetlü mehâbetlü adâletlü velînî'metimiz pâdişâhımız efendimiz cânib-i hümâyûnlarından yedlerimize ihsân buyurulan ruhsatnâme-i sâmîleriyle haşmetlü miknetlü bi't-temâm Rusyalular'ın pâdişâh ve imparatoriçesi cenâbları tarafından Der'aliyye'de mukīm fevkal'âde orta elçisi ve murahhası ve devletinin müsteşârı ve San Vladimir ve İstanislas tarîkının kavaliri rağbetlü menziletlü Yakoda Bulcakof dahi ruhsatnâme ile terhîs olunup, lâyıkı ve iktizâsı vechile yedlerimize verilen ruhsatnâmelerimizi beynimizde ba'de'l-mübâdele mevâdd-ı âtiyetü'z-zikri imzâ ve temhîr etmişizdir.

Birinci madde: Bin yüz seksen sekiz senesinde akd olunan musâlaha ahidnâmesinin ve bin yüz seksen dokuz senesinde tanzîm olunan hudûdnâmenin ve bin yüz doksan üç senesinde mün'akid olan tenkīhnâmenin ikinci ve üçüncü ve dördüncü maddeleri istisnâ olup, işbu maddeler ba'd-ez-în devleteynden bir vechile i'tibâr olunmayıp amel olunmaları iktizâ etmeye. Lâkin Özi Kal'ası kadîmî ülkesiyle Devlet-i Aliyye'nin taht-ı tasarrufuna bâkī kala, ibâresi bâlâda mastûr seksen sekiz senesi ahidnâmesinin zikr olunan üçüncü maddesinde musarrah olmağla ibâre-i mezkûre kemâkân ma'mûlün-bih ve mer'î tutula.

İkinci madde: Rusya devlet-i imparatoriyyesi Tatar hanları tarafından Soğucak Kal'ası'nın nâhiyesi üzerlerine iddi'â olunan mülkiyyet hukūkunu hiçbir vakitte dermiyân ve iddi'â eylemeyip, kal'a-i mezkûre külliyyen Devlet-i Osmâniyye'nin mülkü olduğu[nu] i'tirâf eder.

Üçüncü madde: Kuban'da Kuban nehri hudûd i'tibâr olunmağla, zikr olunan devlet-i imparatoriyye nehr-i mezbûrun berü yakasında, ya'nî nehr-i Kuban ve Karadeniz beyninde mütemekkin olan tavâif-i Tatar'dan dahi keff-i yed eder. İşbu senedin gerek şevketlü kerâmetlü adâletlü merhametlü velî-ni'metimiz efendimiz pâdişâhımız hazretlerinin taraf-ı hümâyûnlarından ve gerek haşmetlü miknetlü bi't-temâm Rusyalular'ın pâdişâh ve imparatoriçesi cenâbları tarafından kendi imzâlarıyla ve vech-i mu'tâd üzere muharrer alenen tasdîknâmeler ile te'yîd ve tasdîk ve zikr olunan tasdîknâmeler işbu senedin akdi gününden dört ay zarfında ve mümkin olur ise dahi mukaddem Kostantiniyye'de mübâdele olunmak üzere karâr verilip, cânibeyn murahhasları mefâhîm ü mezâmîni muvâfık ve mutâbık iki nüshasını tertîb ve terkîm edip, kendi imzâlarımız ve mühürlerimiz ile hatm ü temhîr eyleyip beynimizde mübâdele eylemişizdir.

(5)
Eflak ve Boğdan'a Dâir Rusya'ya Verilen Senedin Hulâsası

Bin yüz seksen sekiz senesinde Eflak ve Boğdan'dan vürûd eden boyarların iltimâslarıyla (335) hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn ile müveşşah inâyet ve ihsân olunan evâmir-i aliyyenin icrâsı[nı] ta'ahhüd ile Eflak'tan altı yüz on dokuz kese ve Boğdan'dan yüz otuz beş kese ve dört yüz kırk dört buçuk guruştan ziyâde beher sâl cizye mutâlebe olunmayup, zikr olunan mebâliği getirip Âstâne-i sa'âdette teslîm edeler. Ve müceddeden nasb olunan beylerden cevâiz taleb olunmayıp, anlar dahi re'âyâdan bu bahâne ile akçe tahsîl etmeyeler. Ve Eflak memleketinden ıydiyye nakid ve eşyâ doksan bin ve rikâbiyye kırk bin ve Boğdan'dan ıydiyye doksan bin ve rikâbiyye yirmi beş bin guruş alınıp ibkāiyyesini Memleketeyn beyleri re'âyâya tevzî etmeyip, kendülere âid olan menâfi ve rüsûmât ve gümrük ve sâir vâridât-ı mu'ayyenelerinden edâ edeler. Ve ol havâlîde olan vülât ü hükkâm iddi'â-yı hâs ve zararı re'âyâya râci avâid taleb etmeyip ve mücerred akçe ve hediye celbi içün mübâşirler göndermeleri Devlet-i Aliyye tarafından tecvîz olunmamak ve Devlet-i Aliyye'de birisi mansıb oldukta memleketten avâid ve cevâiz verilmeyip, hubûbat ve zehâir ve sâire dahi ahâlîye mûcib-i muzâyaka olmayacak derecelerde ahz ü iştirâ olundukta, mîrîden an-nakd akçesi edâ ve nakliyesi ahâlîye tahmîl olunmaya. Ve tüccâr tarafından alındığı hâlde râyic

olduğu vech üzere alınıp ta'yînât-ı mîriyye ve sekene-i İstanbul içün füruht olunacak ağnâmı si'r-i râyiciyle tüccâr ve celeblere voyvodalar nezâretlerinde füruht edeler. Ve Devlet-i Aliyye'ye lâzım olan kereste ve sâir levâzım-ı ebniye mukaddemce beylere ihbâr ve kat'iyye ve nakliyyeleri re'âyâya alıverecek vechile nakden edâ ve hudûddan hâric mahallere nakl etirilmek bâbında cebr olunmamak ve Memleketeyn-i mezkûreteynden araba ve amele mutâlebe olundukta, ücret-i âdiyelerini tenkīs ve te'hîr câiz olmayıp, fermânlı tüccârdan gayrı yamakān ve etrâftan ızrâr dâ'iyesiyle bir ferd geşt ü güzâr ve topraklarında hars ü zirâ'at ve ra'y-i hayvânât etmeyeler.

(6)

SENE-İ HİCRİYYESİ HILÂLİNDE ZUHÛRA GELEN KIRIM MES'ELESİNE DÂİR FRANSALU'NUN BA'ZI EVRÂK-I RESMİYYESİNİN TERCÜMELERİ

1783 sene-i mîlâdiyyesi kânûn-ı sânîsinin altısında ya'nî 1197 sene-i hicriyyesi saferinde Viyana'da mukîm Fransa Elçisi Baron Bratoy tarafından Fransa umûr-ı ecnebiyyesi nâzırı Mösyö Verjen'e yazılan tahrîrâtın tercümesidir:

İngiltere devletiyle musâlahamızın sür'at-i husûlü hakkında olan kâffe-i temenniyâtım sizinki gibi Çariçe İkinci Katerina'nın Devlet-i Aliyye aleyhinde olan niyyât-ı mütekebbirânesi üzerine vâki (336) olacak te'sîrâtına mebnîdir. Ben dahi sizin gibi çariçe-i merkūmenin evzâ u etvârını bizce tahammül-güdâz sûrette bulduğumdan evzâ'-ı mezkûrenin imtidâdıyla sâhibesinin cür'et ve cesâretine bir faysal vermekliğin esbâb ve vesâilini teemmül vaktidir. Zannederim bizim muhârebemizin ibkā ve imtidâdına çariçe-i merkūmenin Devlet-i Aliyye aleyhinde rekîz-i zamîri olan ağrâz-ı cesîmesine müsâ'id bir vakt-i fursat nazarıyla bakmakta olduğuna dâir aldığınız haberlere kaviyyen zan ve i'timâd edip, musâlaha-i mezkûrenin in'ikādı haberi çariçe-i merkūmenin şiddet-i âmâlini bir mikdâr teskîn ü ta'dîl edebiliyor cezm-i kavîsindeyim. Kezâlik kendisinin niyyât-ı muzırrasına Avusturya İmparatoru İkinci Jozef'in derece-i ifrâtla derkâr olan temâyülât-ı müsâ'adekârâne ve hatarnâkinden ve imparator-ı merkūmun kuvve-i mümeyyize ve muvâzene-i zihniyyesine meydân vermeyen hırs ve tama'ından çariçe-i merkūme istifâde eder zannındayım. Ancak me'mûl edebildiğimiz te'sîrât yalnızca musâlaha-i mezkûrenin in'ikādıyla hâsıl olamaz ise, bu musâlaha bir kerre in'ikād-pezîr olduğu gibi, çariçenin Devlet-i Aliyye hakkında sû-i kasdını icrâ husûsunda olan hırs ve tehâlükünü men etmek içün İngiltere devleti bizimle hem-zebân etmeye irzâ etmekliğin imkânını gördüğünüzden pek memnûn oldum.

Yine Sene-i Merkūme Şubatının Biri Târîhiyle Müverrahan Sefîr-i Mûmâileyh Bratoy Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesidir

İmparatorla üç sâ'at mikdârı vukū bulan mükâlemenin bir faslı Rusya imparatoriçesinin Devlet-i Aliyye aleyhinde olan niyyâtı bahsine hasr olundu. İşte bu mükâlemeden eğer saltanat-ı seniyye iki devlet-i imparatoriyye tarafından tanzîm olunan i'lânnâmede münderic metâlibi icrâdan istinkâf etmiş olaydı, Avusturya imparatoru imparatoriçe-i merkūmenin niyyâtını kaviyyen tervîc edecek idiğine cezm ü yakīn hâsıl eyledim. Ba'dehû imparator-ı müşârünileyh eğer saltanat-ı seniyyenin ısrârı Rusya devletiyle inkıtâ'-ı münâsebâtı müntec olaydı Memleketeyn'i istîlâ ederdim. Ve bu misillü bir teşebbüs Devlet-i Aliyye'nin başlıca kuvvetini da'vet edeceğini hissetmiş olduğuma mebnî, buna mukābil bir kuvve-i külliyye bulunmak içün tedâbîr-i lâzımeyi ittihâz eylemiştim. Ve bu sefer içün yüz kırk beş bin asker sevk edecek idim. Ve bizzât kendi taht-ı kumandamda bulunacak büyük ordu seksen bine bâliğ olup, kusûru îcâb eden yerlere tevzî olunacak idi, dedikten sonra saltanat-ı seniyye aleyhine yüz kırk beş bin kişi sevk etmekle berâber, Prusya kralı veyâhûd kral-ı müşârünileyhle bu mes'elede ittifâk u ittihâd etmek isteyecekler taraflarından en cüz'î bir hareket vukū'unda yürümeğe hâzır daha yüz (337) altmış bin askeri bulunacak idiğini dahi söyledi. Ma'amâfîh kendisinin berüde kazanmış olacağı menâfi'in kâffesi öte tarafta Prusya kralının kuvvetini tezyîd edecek her maddeye mukābil tutulamayacağından, burası kendisince mûcib-i teessüf bir şey olmağla, Prusya devletinin niyyâtını icrâya meydân vermemek içün Varta üzerine elli bin kişi sevk etmesinin lüzûmunu imparatoriçeye iş'âr ve inhâ ettiğini ilâve-i kelâm eyledi. Bundan sonra imparator-ı müşârünileyh Mısır üzerine bana ba'zı efkâr vermeye çalıştı. Ve sonra ekseriyâ serbest ve lâübâliyâne söylenegeldiği bir cem'iyyette işbu tedbîr-i mehâret-kârânesinden tefahhur eylemiş.

Sene-i Merkūme Nisanının Yirmi Yedisinde Viyana'da Mukīm Fransa Maslahatgüzârı Mösyö Bartelemi Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesidir

Saltanat-ı seniyye üzerine darbe-i mühlikesini icrâ etmekten Rusya devletini hiçbir kuvve-i beşeriyyenin men edemeyeceği ve Avusturya hükûmeti Rusya'ya yapışıp durmadıkça Prusya devletinin gıbta vü hasedinden emîn olamayacağı ve Avusturya imparatoru Çariçe İkinci Katerina'yı Prusya kralının ittifâkından ayırmağa muvafî olduktan sonra bulunduğu mesleği terk edebilmesi, çariçe ile bozuşup da anı yeniden Prusya kralının rişte-i ittifâkına düşürmek muhâtara-i azîmesine Avusturya devletini uğratmağa menût olmasıyla, bu mesleğini terk edemez deyü burada zannolunmaktadır.

Sene-i Merkūme Mayısının On Biri Târihiyle müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Sâlifü'z-zikr Mösyö Bratay Cânibine Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir

Avusturya imparatoruyla vukū bulan mükâlemâtınızın tafsîlâtı fevka'l-gāye şâyân-ı dikkat mevâddandır. Ve tafsîlât-ı merkūme Rusya imparatoriçesinin saltanat-ı seniyye aleyhine olan tasavvurâtına ve Avusturya İmparatoru İkinci Jozef'in imparatoriçe-i merkūmeye ızhâr-ı mu'âvenetine derkâr olan temâyülâtına bir delîl-i ciddîdir. Binâberîn şimdiki hâlde asıl bilinmesi lâzım gelecek mes'ele acabâ Devlet-i Aliyye tarafından bunca müsâ'adât-ı müfrıta ızhâr olunduğu hâlde bile imparatoriçe niyyet-i iktihâmında musırra mıdır? İşte bu bâbda bizler pek ziyâde endîşedeyiz. Zîrâ bir taraftan Devlet-i Aliyye ile Rusya devleti beyninde bâ'is-i münâza'a olacak (338) en cüz'î bir sebeb göremiyor isen de, diğer taraftan Katerina'nın serî'an harekât-ı hasmâneye mübâşeret etmek içün tedârükât ü teheyyüât-ı lâzımeye baktığına dâir haberler alıyoruz. Binâenaleyh kral cenâbları Avusturya Başvekîli Prens Kavniç ile mükâleme etmeye ve imparatoriçe-i merkūmenin tasavvurâtı hakkında efkâr ve mütâla'ası ne idiğini ve filvâki' tasavvurât-ı mezkûre dedikleri gibi ise, bunun men' ve te'hîrine ne tedbîr düşündüğünü bize doğruca ve mahremâne sûretle beyân etmesini mûmâileyhden ekîden iltimâs eylemeye sizi me'mûr eylemiştir. İşte bu keyfiyyetler kral cenâblarının en mültezem hizmetlerin-

de olduğunu ve Avusturya imparatorunun niyyât-ı hafiyyesine dâir dahi ma'lûmât istihsâline muvaffak olduğunuz hâlde, kral cenâbları bundan dolayı sizden ayrıca memnûn olacağını beyân ve ihtâr ile iktifâ ederim. Bu vesîle ile Prusya kralından bahs açacaklarında ve kral-ı müşârünileyhden korku ızhâr ve kendisine tevsî-i memâlik etmek tasavvuru azv ü isnâd edeceklerinde iştibâh yoktur. Vâkı'â Prusya kralının esrârına vâkıf değil isek de ma'amâfîh müşârünileyhi Almanya İmparatorluğu'nun ref'ini tervîcden ziyâde men eylemeye mâil zannederiz. Her he hâl ise esnâ-yı musâhabette lüzûmunu hissettiğiniz hâlde, bu bâbda Prusya hükûmetini yoklamaklığı bi'l-memnûniyye der'uhde edeceğimizi ve bu teşebbüsümüze Viyana'da kralımızın hâl-i âsâyiş-i Avrupa'yı muhâfazaya derkâr olan ârzûsuna ibrâz etmek istediği bir delîl-i cedîd nazarıyla bakılacağı meczûmumuz olduğunu prens-i mûmâileyhe ifâde edebilirsiniz.

Sene-i Merkūme Mayısının Biri Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Londra'da Mukīm Fransa Elçisi Mösyö Dadmar'a Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir

Avusturya imparatorunun bize kullanmakta olduğu lisân kendisine tasavvurât-ı hasmâne azv ü isnâdiyle mâni olmak lâzım gelir ise de, kendisinin temâyülât-ı zâhiriyyesi te'mînât-ı vâkı'ası hakkında olan emniyyetimizi bir mikdâr izâle edebilir. Bir de kâffe-i tasavvurâtı en şiddetli bir usûl-i idâre ve tasavvura ma'tûf olan bir hükümdârın hiçbir temettu ümîdi olmadığı hâlde, Macaristan'da gāyet masraflı tedârükât-ı harbiyye icrâsına girişmesini güçce akıl kabûl eder. Bu bâbda hatâda olmaklığı temennî eder isem de, Rusya devletiyle Avusturya devleti miyânesinde bir ittifâkın mevcûd olduğuna dâir efkârı ta'dîl etmek içün pek çok şeyler yapılmakta ve denilmekte olduğu hâlde ittifâk-ı mezkûrun pek kavî olarak mevcûd olduğunda iştibâhım yoktur. Fakat şu kadar fark olabilir ki, Avusturya imparatoru eyü nasîhat alırsa Devlet-i Aliyye'nin gasb-ı memâliki husûsuna başka (339) kıyâfetler giydirilebilir. İngiltere vükelâsının bu teşebbüs hakkında mütâla'a ve mülâhazaları ne idiğini ve buna ne dereceye kadar hasr-ı nazar-ı dikkat etmek niyyetinde bulunduklarını bilmeklik ziyâdesiyle şâyân-ı dikkat bir keyfiyettir. Bir devletin izmihlâli keyfiyyetine düvel-i sâirenin hiç birisi tarafından nazar-ı bî-kaydî ile bakılması mümkin olamaz gibi görünüyor ise de, ma'amâfîh İngilte-

re'nin ahvâl-i dâhiliyyesinin ve ale'l-husûs vükelâsının bulundukları mevki'-i müşkilin bu maddeye cüz'îce bile atf-ı nazar-ı dikkat etmeye müsâ'adesi olur mu? Her ne hâl ise İngiltere umûr-ı ecnebiyyesi nâzırı bulunan Mösyö Foks'a Bu husûsu kendisini tahrîk ile merâmımıza celb etmek sûretinde görünmeyerek ifâde etmekliğiniz iyi olur zannederim. Eğer devlet-i müşârünileyhâ ile müttehid bir lisân kullanmaya karâr verebilir isek, böyle iki devlet-i mu'azzamanın nüfûzu te'sîr edebileceği derkârdır.

Sene-i Merkūme Mayısının Otuz Birinde Maslahatgüzâr-ı Merkūm Mösyö Bartelemi Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesidir

Rusya devletinin kâffe-i şikâyâtına Devlet-i Aliyye tarafından i'tâsına müsâra'at olunan tarzıye-i kâmile vü serî'a ve bizzât Rusya devleti tarafından teklîf olunmuş olan ticâret muâhedesinin kaleme alınması içün devleteyn-i müşârünileyhimâ miyânesinde icrâsına başlanılmış olan mükâlemât-ı muslıhâne, mu'âhede-i mezkûrenin devleteyn-i müşârünileyhimâ hakkında bir musâlaha-i dâimiyyenin râbıta ve emniyyeti olacağını ümîd ettiriyor idi. Ancak Rusya çariçesinin birden bire ve bilâ-sebeb zâhirî Devlet-i Aliyye'ye bir takım metâlib ve müdde'ayât-ı cedîde derpîş etmeye karâr vermiş olduğu ve müdde'ayât-ı mezkûrenin bi't-tab' harbi intâc edecek sûrette Devlet-i Aliyye'ce mümteni'ü'l-kabûl olduğu istihbâr kılınmıştır.

Sene-i Merkūme Haziranının On Sekizi Târihiyle müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Berlin'de Mukīm Fransa Sefîri Mösyö İsterno'ya Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir

Kralımız bir sûreti işbu tahrîrâta melfûf bulunan takrîr-i şifâhîyi Marki Verak'a teblîğ etmiştir. Takrîr-i mezkûru Prusya ministrosuna kırâat ve medlûlünü Prusya kralı cenâblarına ifâde etmesini kendisinden recâ eylemeniz mültemestir. Kralımız insâniyet ve hakkâniyet ve sulh ü müsâlemete derkâr olan muhabbetinden nâşî vâki olan şu teşebbüsünün müşârünileyh Prusya kralı cenâbları tarafından takdîr olunacağını cezm ü teyakkun etmiş ve kendisi (340) saltanat-ı seniyyenin izmihlâli husûsuna ziyâdesiyle muhâlif bulunmasına mebnî, İkinci Katerina'nın Devlet-i Aliyye'den ba'zı şikâyât-ı cedîdesi olduğu hâlde vesâil-i muslıhâneyi tarîk-ı harb ü peykâra tercîh

etmesini istihsâl zımnında Petersbug'ta olan nüfûzunu sarf ettirmekte tereddüd etmeyeceği bî-iştibâh bulunmuştur. Ve metbû'um kral-ı müşârünileyh cenâblarının zikr olunan teşebbüsü hakkında Prusya kralının efkâr ve mütâla'ası ve bu bâbda ittihâz edeceği karârı ne merkezde olur ise olsun müşârünileyh kendisine îfâya me'mûr olduğunuz teblîgāta kralımızın efkâr-ı dostî vü i'timâdkârîsinin bir nişâne-i mahsûsu nazarıyla bakacağı ve Avrupa'yı ihâfe etmekte olan tezelzülât muvâcehesinde ihtiyâr etmiş olduğu meslek ve hareketin sebeb ittihâzını takdîr edeceği kralımızın meczûmu bulunmuştur.

Yine Sene-i Merkūme Haziranının On Sekizinde Mösyö Verjen Tarafından Sâlifü'z-zikr Mösyö Bartelemi'ye Yazılan Ta'lîmât Tercümesidir

Leffen gönderilen varaka Kont de Mersi tarafından bana kırâat olunmuş olan tahrîrâtın hulâsasını ve tahrîrât-i mezkûre dahi Rusya'nın teşebbüsâtı hakkında Avusturya imparatorunun ittihâz edebileceği suver-i selâse hakkında ba'zı mütâla'ât ve tedkīkātı hâvî bulunmuştur. Suver-i selâse-i mezkûreden bî-taraflık sûretinde imparator-ı müşârünileyhin nâmûs ve şân ve menâfi' politikasına münâfî ve muhâlefet sûretinde mümteni'ü'l-icrâ nazarıyla bakılmakta olduğuna nazaran Rusyalu tarafından vukū bulacak gasb ve istîlâya imparator-ı müşârünileyh tarafından mu'âvenet ve müdâhale olunmak sûreti hafiyyen intihâb olunmuş olduğu anlaşılıyor. Ve şu sûretin intihâbı her ne kadar sarâhaten beyân olunmamış ise de, bir derecede vuzûhla işâret olunmuştur ki, bunu müşâhede etmemeklik a'mâlığın derece-i nihâyeti demek olacağında şübhe yoktur. Binâenaleyh imparator-ı müşârünileyh saltanat-ı seniyyenin mukāseme ve iğtinâmı husûsuna müdâhale etmeye karâr vermiş olduğu mukarrer bir keyfiyyettir. Vâkı'â saltanat-ı seniyye tarafından Kırım cezîresiyle Kuban memleketinin gasb ü istîlâsı husûsuna sükûnetle ızhâr-ı tahammül olunduğu hâlde, imparator-ı müşârünileyh tarafından bunun bir misline nâiliyetten sarf-ı nazar olunmuş gibi görünmekte ise de, evvelâ; ahvâli bir mu'âhede-i aleniyye ile ta'yîn olunmuş ve mevki'i Dersa'âdet hakkında korkulu bulunmuş olan iki eyâleti Rusyalu'nun zabt u teshîr eylemesine Devlet-i Aliyye nazar-ı bî-kaydî ile bakar zan ve tahmîn olunamayacağı; sâniyen imparator-ı müşârünileyhin ızhâr etmekte olduğu efkâr-ı bî-garazânesi muvâza'adan ibâret olduğu ve Rusyalu gasbını icrâ vü ikmâl

eylediği gibi, imparator-ı müşârünileyh dahi (341) Eflak ve Boğdan'ı istîlâ ederek kendi gasb ve istîlâsını icrâya teşebbüs eyleyeceği bî-iştibâhtır. İşte saltanat-ı seniyye Kırım ile Kuban'ın gasbına râzî olduğu hâlde imparator-ı müşârünileyhin icrâ etmek niyyetinde bulunduğu tasavvuru bundan ibâret bulunduğuna şübhe yoktur. Zîrâ imparator-ı müşârünileyhin daha bî-garazâne ve kralımızın niyyâtına daha muvâfık bir tasavvuru olmuş olaydı, kralımıza ihbâr etmek ve kendisiyle müzâkereye girişmek içün Mösyö Kavniç'in dediği gibi, iş işten geçecek dereceye gelmesini beklemezdi. Ancak kralımız hiç olmaz ise şimdilik imparator-ı müşârünileyhin niyyât-ı hafiyye ve harekât-ı ruzmerresi hakkında vârid olan şu mütâla'ayı ketm etmekliği lâzımeden ve ızhâr etmekte olduğu efkâr-ı bî-garazânesine i'timâd ve emniyet göstermeyi ve Çariçe İkinci Katerina'nın icrâ-yı muzmerrâtını men' ve te'hîr içün kendisine kabûlünü teklîf edeceği meslek ve harekete esâs ittihâz etmekliği münâsib addeyledi. Vâkı'â bizim mütegāfilâne sûret-i ifâdemiz mûmâileyh Prens Kavniç'i şaşalatacak bir keyfiyyet olacağı derkâr ise de, imparator-ı müşârünileyhin ihtiyâr edeceği karârı kable'l-vukū farz ve tahmîn etmeklik emr-i muhâldir. İmparator-ı müşârünileyhin bir taraftan şiddet-i âmâl-i kesbiyyesi ve dîger taraftan dahi idâre ve tasarruf ile biriktirmiş olduğu kuvve-i mâliyyesini tüketecek olan ve avâkıb ü netâyici fevka'l-gāye meşkûk bulunan bir muhârebe havfı arasında müteredddid kalacağı bî-iştibâhtır. Ancak imparator-ı müşârünileyhin ittihâz edeceği karârı ne merkezde olur ise olsun, müşârünileyh bunu açıktan beyâna mecbûriyyet hâlinde bulunacaktır. Zîrâ i'tirâzât-ı bâtıla artık kabûl olunur mevâddan değildir. İmparator-ı müşârünileyh saltanat-ı seniyyenin izmihlâline mi ve yohsa selâmetine mi mu'âvenet edecek, burasını serî'an bilmeklik kralımızın vazîfesindendir. Mûmâileyh Prens Kavniç'in sizinle olacak mu'âmelesinde ittihâz edeceği kā'ide emsâl-i sâbıkasına kıyâs olunduğu hâlde, her türlü îzâhattan ictinâb etmekten ibâret olacağını zan ve tahmîn ederim. Bu hâlde mûmâileyhin emniyyet ü i'timâdını celbe sa'y etmeklik cehd be-fâide olacağından sizin dahi kendi tarafınızdan sûret-i kayd-ı ihtirâzîde bulunmaklığınız daha münâsib olur. Şu kadar ki, prens-i mûmâileyh Kont de Mersi'ye olan tahrîrâtında münderic ihtirâzât-ı muhtelifeyi size dahi tekrâr etmeyi lâzımeden addetmek ihtimâli olduğundan, i'tirâzât-ı mezkûreyi halletmeye ve hiç olmaz ise kendisinin farz edeceği gibi, kuvvetli zannetmediğimizi prens-i mûmâileyhe tefhîm ü

işrâb etmekliğe sâlih görünen esbâb ü vesâili ihtiyâten size tedârük etmekliği lâzımeden addeyledim. Şöyle ki: Zikr olunan i'tirâzât evvelâ imparator-ı (342) müşârünileyhin kendisini bî-taraflık sûretine hasr etmesi şân ve nâmûsuna mugāyir düşeceği; ve sâniyen, mümâna'at ve muhâlefet sûretini ittihâz etmekliğin vakti gecikmiş olduğu; ve sâlisen, bu iki sûrette dahi imparator-ı müşârünileyhin Rusya ve Prusya devletlerinin birbirlerine takarrüblerini teshîl etmiş olacağı husûslarından ibâret bulunmuştur. İ'tirâzât-ı mezkûrenin evvelkisi kelimâtı sû-i isti'mâlden ibârettir. Zîrâ şân ve nâmûs-ı hakīkī vüs' ü iktidâr olduğu hâlde mugāyir-i hakkāniyyet olan bir harekete mümâna'at etmekten veyâhûd emr-i mümâna'at bîhûde veya adîmü'l-imkân derecesinde olduğu takdîrde hiç olmaz ise hareket-i mezkûreye müdâhale eylememekten ibârettir. Prens-i mûmâileyhin ikinci i'tirâzı, işbu sûret-i ahîreden ibâret ise de, mûmâileyhin bunu ciddî sûretle ve bize kabûl ettirmek ümîdiyle derpîş etmiş olması adîmü'l-imkândır. Zîrâ Rusyalunun kuvve-i askeriyyesinin saltanat-ı seniyye ile Avusturya devletinin birleşmiş olan kuvve-i askeriyyesine fâik olacağını ve İkinci Katerina'nın işbu iki devlet tarafından ihâfe olunduğu hâlde ve şân ve şöhreti ve belki emniyyet-i zâtiyyesi hakkında en muhâtaralı olan inhizâma giriftâr olmak muhâtarasını ihtiyâr ederek, usûl-i iğtisâbiyyesinden fâriğ olmayacağı bize nasıl kabûl ettirilebilir? Filhakīka prens-i mûmâileyh Prusya kralından havf ızhâr etmekte ise de, mûmâileyhin böyle havf ızhârı ca'lî olup, Prusya kralının mukāseme-i saltanat-ı seniyyeye muhâlif bulunduğu ve devlet-i müşârünileyhânın muhâfaza-i tamâmiyyetine mu'âvenetten başka bir emel ve ârzûsu olmadığı Viyana'da cümlenin pek iyi ma'lûmudur. Her ne hâl ise, Avusturya devleti tarafından Prusya kralının temâyülât-ı hakīkıyyesi hakkında olan kâffe-i şübehâtı izâle etmekliği kralımız teklîf eder. Avusturya vükelâsı tarafından ne cevâb ve ne de şart ve istisnâ kabûl eyler.

Sene-i Merkūme Haziranının Yirmisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Mösyö Dadmar'a Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir

Rusya çariçesinin görülmekte olan tedârükât-ı cesîmesiyle berâber saltanat-ı seniyyeye tasallut ve hücûm etmeye ciddî sûretle niyyet etmiş olduğuna gerek burada ve gerek İngiltere'de şübhe ızhâr olunmakta idi. Hâlbuki bu bâbda her taraftan ızhâr olunmakta olan şübehât zâil olmuş ve

çariçe-i merkūmenin Kırım ve Kuban memleketlerini zabt ile memâlikine ilhâk etmeye derkâr olan azm ü niyyet-i kaviyyesi kuvveden fi'le ihrâc olunmamış ise bile, ihtimâlât ve faraziyyât hükmünden çıkmıştır. Bu misillü bir hareket-i iğtisâbiyyenin netâyicini tahmîn etmeklik umûr-ı müşkileden değildir. Rusyalu bayağı İstanbul'dan görünür (343) derecede bulunan Kırım'a yerleştiği gibi, şehr-i mezkûru bir havf-ı dâimîde tutacak ve fursat bulduğu hâlde zabt u teshîri vesâilini hâzırlayacaktır. Her kangı vakitte olsa Devlet-i Aliyye'nin Avrupa'da izmihlâli keyfiyyetine hiç bir devlet ve Rusya devletiyle rişte-i râbıtası olduğu hâlde bile husûsiyle İngiltere devletinin nazar-ı bî-kaydî ile bakacağını ummam. Muvâzene-i Avrupa'yı ziyâdesiyle ihlâl edebilen her bir madde menâfi-i umûmiyye-i mahsûsaya dokunacağı derkâr oup, Avusturya ve Rusya devletleri ise memâlik-i Devlet-i Aliyye'yi beynlerinde taksîm ettikleri hâlde, muvâzene-i mezkûrenin ziyâdesiyle ihlâl olunmuş olacağı ketm olunamaz. İngiltere'nin menâfi-i zâtiyye ve mahsûsası hakkında vârid olan devlet-i müşârünileyhâ umûr-ı ecnebiyyesi nâzırı Mösyö Foks'a te'sîr edeceği lâzımeden bulunmuş olan bir mütâla'a dahi hiçbir yeni bir devlet-i bahriyye zuhûr etmemesi husûsu devlet-i müşârünileyhânın mültezimi bulunması kazıyyesidir. Hâlbuki biri Karadeniz Boğazı'nı yed-i tasarrufuna geçirdiği ve dîgeri dahi Venedik Körfezi'yle Yunan Denizi'nde limanlar küşâd eylediği sûrette, ikisinin dahi düvel-i bahriyyeden olacaklarında iştibâh yoktur. Avrupa'yı ihâfe etmekte olan işbu beliyyenin menâfi-i umûmiyyeyi ne sûretle ihlâl edeceğini mülâhaza vü teemmül eylediğimiz hâlde, bunun bizim menâfi'imize dahi vâki' olacak te'sîrini kendi kendimize ketm etmemekte ve kralımız dahi vakt ü hâlin müsâ'ade edebileceği derecede bu husûsla meşgūl olmaktadır. Sandalî-i kraliyyete ku'ûddan berü Devlet-i Aliyye ile Rusya devleti miyânesinde serzede-i zuhûr olmak derecesine gelmiş olan bir inkıtâ'-ı münâsebâtı iki def'a bertaraf etmeye muvaffak olmuş olan kralımız şimdiki hâlde adîmü'l-imkân derecesinde görünen müşkilât-ı hâzırayı men' ve bertaraf etmek olmaz ise de, devleteyn-i müşârünileyhimânın beynini kaviyyen ıslâha sa'y etmek içün gerek Dersa'âdet'de ve gerek Petersburg'ta en müekked sûretle mesâî-i cemîlesini sarf ederek müşkilât-ı mezkûrenin bâri hiç olmaz ise te'sîrâtını ta'dîl ü tahdîde bir kerre dahi sa'y etmesi mütâla'a-i mezkûreye mebnîdir. Binâenaleyh kralımız böyle bir niyyet-i nâfi'aya Avusturya imparatorunun dahi bezl-i himem-i hasene ile

ızhâr-ı mu'âveneti redd etmeyeceğini ümîd eylemektedir. Fakat İngiltere kralı cenâbları metbû'umuzun kendi menâfi'-i mahsûsasından ziyâde kā'ide-i insâniyyetin menâfi'inde ittihâzına mecbûr olduğu lisâna muvâfık bir lisân kullanmağa ızhâr-ı meyl edebildiği hâlde, teşebbüsâtının te'sîrâtına bir kat daha te'mîn olunmuş nazarıyla bakacaktır. Miyânede musâlaha olalı pek az vakit olduğundan, ziyâdesiyle şâyân-ı ârzû olan i'timâd ve emniyyet-i mütekābile ve mütârekenin henüz kâmilen hâsıl olamadığı cihetle, kralımız İngiltere kralına bir ittifâk lisânı ve samîmî teklîf etmez ise de (344), ma'amâfîh emniyyet ve i'timâd-ı mezkûrun husûlünü teshîl zımnında harekâtının isitikāmetine ve niyyâtının safvetine istinâden Petersburg'a göndermeye beni me'mûr etmiş olduğu ta'lîmâtın bir sûretini dahi size irsâl etmekliğimi emr etmiş ve ta'lîmât-ı mezkûrenin sûretini vermeyerek yalnız müfâdının nâzır-ı mûmâileyhe ve görebildiğiniz hâlde İngiltere kralı cenâblarına mahremâne sûretle teblîğ ve ifâde etmeye sizi terhîs eylemiştir. Binâenaleyh müşârünileyh İngiltere kralının dahi Avrupa'nın bekāy-ı âsâyişi ve her bir devletin mutasarrıf olduğu memâlikin muhâfazası hakkında olan efkâr ve kā'idesi bizim efkâr ve kā'idemiz merkezinde olduğu zan ve me'mûlünde bulunduğumuzdan, işbu teblîgātımızın kral-ı müşârünileyhe bir kat daha mûcib-i mahzûziyyet olacağını ümîd edebiliriz. Ve müşârünileyhin musâlahadan me'mûl etmekte olduğu mevâdd-ı hayriyyenin biri Fransa ile İngiltere miyânesinde hüsn-i vifâkın i'âdesi Lehistan'ın giriftâr olduğu mukāsemeye mümâsil her türlü mukāsemenin vukū'unu men edeceği maddesi olduğunu mukaddem Mösyö Reynval'e beyân etmiş olması bu ümîdimizi te'yîd eder.

Sene-i Merūme Haziranının Yine Yirmisinde Mösyö Verjen Tarafından Mösyö Dadmar'a Yazılan Dîger Ta'lîmâtın Tercümesidir

Bu günkü dîger tahrîrâtım mesâlih-i şarkıyye üzerine size iş'âr edeceğim kâffe-i ma'lûmâtı şâmil bulunduğundan, Rusya imparatoriçesinin Kırım ve Kuban üzerine olan tasmîmâtını Prusya ve Danimarka vükelâsına beyân ettirmiş olduğunu iş'âr etmekten başka ilâve edecek bir şeyim yoktur. İmparatoriçe-i merkūmenin hakīkaten mûcib-i havf ü hirâs olan işbu hareketi hakkında İngiltere vükelâsının mütâla'a ve efkârını ne idiğini bilmekliği kemâl-i adem-i ıstıbâr ile beklemekteyiz. Hareket-i mezkûreyi anlar dahi

hakīkati üzere mütâla'a ederler ise, bizim gibi tevahhuş edecekleri derkârdır. Londra'da bulunan Prusya sefîrinin mesâlih-i şarkıyye üzerine İngiltere Umûr-ı Ecnebiyyesi nâzırı Mösyö Foks ile mükâleme etmesi mümkinâttan ve belki dahi umûr-ı tabî'iyyedendir. Mesâlih-i mezkûre Prusya kralını bi't-tab' işgāl etmekte olduğundan kral-ı müşârünileyhin saltanat-ı seniyyeyi ihâfe etmekte olan beliyye üzerine gerek İngiltere'nin ve gerek bizim nazar-ı dikkat ve teyakkuzumuzu celb ve da'vete sa'y edeceği meczûmdur. Binâenaleyh eğer İngiltere devleti Avrupa'nın mevki'-i politikası hakkında mutlakā bir meslek-i bî-kaydî ittihâzına hasr-ı efkâr ü niyyât etmemiş olduğu hâlde mecâlis-i süferânın daha sıkça ve ciddî sûretle vukū' bulacağı muhtemeldir.

(345) Sene-i Merkūme Haziranının Yirmi Altıncı Târîhiyle müverrahan Sâlifü'z-zikr Dadmar Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesidir

İngiltere Umûr-ı Ecnebiyyesi Nâzırı Mösyö Foks'u Avrupa'yı ihâfe etmekte olan münâza'a bahsine getirerek tahrîrâtınızda münderic kā'ide ve esâs üzerine müesses olan edille-i mahsûsamı mûmâileyhe ber-tafsîl îrâd eyledim. Mûmâileyh edille-i mezkûreyi yolunda ve haklı bulmuş ise de hiçbir cevâb vermemiştir. Bunun üzerine kendisine söylediğim şeyleri tasdîk edip de bir hareket-i müttehidâne ittihâz etmediğinden dolayı ta'accüb eylediğimi ve Rusya imparatoriçesinin kâffe-i ahvâlde İngiltere devletine derkâr olan ri'âyet ve hürmetine mebnî, İngiltere tarafından kendisine vâki' olacak teblîgātı behemehâl sem'-i kabûl ile dinleyeceğini ve kralımız dahi mesâ'î-i cemîlesini İngiltere devleti tarafından vâki olacak himem-i haseneye zamm ederek bu tarîk ile sefk-i dimâ maddesinden ictinâb olunmuş olacağını ilâve-i kelâm ettim. Nâzır-ı mûmâileyh dâire-i sükûttan çıkmayarak yalnız "*lâ ve na'am*[119]" kelimâtından başka bir şey tefevvüh eylemez idi. Hulâsa-i kelâm, şu muhârebe-i hâzıra hakkında efkâr ve mütâla'ası ne idiğini ve bundan kendilerine bir fâide ve giriftâr olacağımız zarar ve fenâlıktan bir menfa'at ve temettu hâsıl olup olmayacağını suâl ettiğimde, işbu ibâre-i ahîre şark ticâretine dâir beynimizde cüz'î bir mübâhaseyi mûcib oldu. Ve bir devlet-i bahriyyenin teşekkülünü teshîl ederek kendi kendilerine hakīkaten îrâs-ı mazarrat eyle-

[119] Hayır ve evet.

yeceklerini ilâve-i kelâm eyledim. Mûmâielyh bu husûstan dolayı korkusu olmadığını beyân eyledi. Pek yakın vakitlerde zuhûra gelen ahvâlden nâşî lâzım gelen emniyyet-i kâmile ile miyânemizde te'sîsi mümkin olamayan bir lisân kullanmak ve bunun üzerine hem-meslek olmak ittifâkını teklîf etmez isek de, mâdâm ki esâs mes'ele hakkında miyânemizde ittifâk-ı ârâ hâsıl olmuş ve esâs-ı mezkûra imparatoriçe-i merkûme tarafından kabûl olunacak sûrette bulunmuştur. Bârî hiç olmaz ise her birimiz kendi tarafımızdan bu esâs üzere söz söyleyelim. Ve İngiltere devleti gibi akıl ve hikmetle mevsûf olan bir devlet-i mu'azzama vükelâsının harekât-ı hod-serâne hakkında müsâmaha ızhâr edeceğini me'mûl edemem. Ve bu misillü bir müsâmaha emsâline nazaran kendi aleyhine silâh vermek olur denildikte, mûmâileyh bunda dahi hak vererek, sû-i emsâl vermekten ziyâde hiçbir şey menfûru olmadığını ve hâlbuki müsâmaha-i mezkûrenin müstekreh bir sû-i emsâl olacağını i'tirâf eylediği hâlde, ne çâre ki iş işten geçmiş ve Rusya ordusu harekât-ı harbiyyesini icrâ etmekte ve imparatoriçe-i (346) merkûme Kırım'ı istemekte bulunmuş olduğunu dermiyân eyledikte Lehistan'ın mukāsemesi aleyhinde bunca sözler söyledikten sonra Avrupa'nın daha mu'tenâ bir mukāseme ile böyle ihâfe olunduğu bir vakitte ne türlü adem-i ıttırâd-ı efkâra mebnî bir vâdî-i bî-kaydîde bulunduğu nâzır-ı mûmâileyhe mevki-i ta'rîzde derpîş olunmağla, mûmâileyh Prusya kralı ızhâr-ı rızâ ve muvâfakat eylemeyeceğini ve Fransa devletinin dahi behemehâl mümâna'at edeceğini ümîd etmekte olduğundan, bu mukāseme kuvveden fi'le çıkar zannetmediğini mevki-i cevâbda beyân eylemiştir. İşte mûmâileyhin ümîdi bundan ibâret olduğunu anladım. Binâenaleyh kendisinde gördüğüm temâyülâta nazaran Petersburg'a gönderilmek üzere kaleme alınıp mûmâileyhe kırâat etmeye me'mûr olmuş olduğum takrîrin mefhûmunu kendisine beyân etmeyi lâzımeden addeyledim.

Sene-i Merkūme Temmuzunun Yedisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Mösyö Dadmar'a Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir

Âsâyiş-i Umûmîyi kā'ide ve esâs ittihâz ederek İngiltere devleti umûr-ı ecnebiyyesi nâzırı Mösyö Foks'a îrâd ve derpîş etmiş olduğunuz mütâla'âtın fevka'l-gāye kuvvetli ve müessir bulunduğu derkârdır. Ancak mütâla'ât-ı mezkûreden kat'-ı nazar Kırım'ın mevki-i coğrafîsiyle limanlarının sühûletli

ve emniyyetli ve vüs'atli olması, velhâsıl Halic-i Kostantaniyye'ye yirmi dört sâ'atte vusûlün imkânı mülâhazalarını nâzır-ı mûmâileyh hiçbir şey yerine saymayacak mıydı? Muhârebeden ictinâb etmek içün mu'tedilâne fedâkârlıklar icrâsına Devlet-i Aliyye'yi teşvîk edebileceğimiz derkâr ise de, Kırım'ın terkine teşvîk eylediğimiz hâlde devlet-i müşârünileyhânın bize olacak emniyyet ve i'timâdını nâfile yere sû-i isti'mâl etmiş olacağımız bî-iştibâhtır. Bizim elimizden gelen, devlet-i müşârünileyhâ Kırım'ı terke kendi ihtiyârıyla râzî olduğu hâlde bu husûsa mâni olmamaktan ibârettir. Kaldı ki, nâzır-ı mûmâileyh Prusya kralının açıktan açığa bir mümâna'at-ı kaviyye ile saltanat-ı seniyyenin inkırâzını men edeceğini me'mûl etmektedir. Vâkı'â kral-ı müşârünileyhin şöyle bir ârzûsu olması melhûz ise de, bu misillü niyyât-ı fütüvvetkârâneyi icrâya muktedir olabilir mi? Eğer kral-ı müşârünileyh tarafından İngiltere devletinin müzâheretine istinâd olunabilse kral-ı müşârünileyh o taraftan mutmain olarak kendisine başka taraftan dahi mu'âvenet tedârükünü ümîd edebilir. Ve bu sûrette nâzır-ı mûmâileyhin zikr olunan ümîdi becâ olabilir idi. Ancak mûmâileyh size göründüğü gibi sâirlerine de öyle kayıdsız görünür ise, kral-ı müşârünileyh âsâyiş-i umûmînin muhâfazası gayretiyle fedâ olmak muhâtarasını ihtiyâr edecek yerde, Avusturya ve Rusya devletlerinin Devlet-i Aliyye'yi ızrâren tevsî edecekleri (347) kuvvet ve memâlike mukâbil Lehistan'dan bir hisse-i münâsibe kesb ve istihsâliyle ibrâz olunan emsâlden istifâde etmeyi tercîh edecektir. Bu takdîrce tarîk-ı muhâcemât ü iğtisâb yavaş yavaş açılarak az vakit içinde Avrupa'nın bir meydân-ı nehb ü gâret hey'etine döneceği bî-iştibâhtır. Bizim asıl temennî ve ârzûmuz Devlet-i Aliyye'yi ve netîcesinde Avrupa'yı ihâfe etmekte olan beliyyeyi def etmektir. İşte kralımızın Rusya devletine ihtârât ve teblîgât-ı dostâne ve Devlet-i Aliyye ile Avusturya devleti nezdinde mesâi'î-i cemîle icrâ ettirmeye karâr vermiş olması bu niyyete mebnîdir. Kral-ı müşârünileyh eser-i harekât-ı müstakīmânesi olmak üzere teşebbüsât-ı vâkı'asını Avrupa'nın başlıca devletlerine ve ale'l-husûs İngiltere'ye bildirmiştir. Mevâdd-ı meşrûha Rusya devletine irsâl olan takrîrimiz meâlini teblîğ etmeklikte melhûz olan mehâzîri bertaraf edeceğinden, kralımız takrîr-i mezkûrun meâlini ilk görüşte nâzır-ı mûmâileyhe beyân ve ifâde eylemekliğinizi ârzû eylemektedir. İşte bu me'mûriyyeti îfâ eyledikten sonra vükelâdan ülfet ve ihtilâtınız olanlara ve belki İngiltere kralı cenâblarına mahremâne sûretle ifâde vü beyân

etmekliğiniz pek fâideli olur. Mevzû-ı bahs edilen şu mes'ele gāyet cesîm ve mu'tenâ olduğundan Hâriciye kaleminde mensî kalması câiz olamaz. Zîrâ mes'ele-i mezkûre bilâhıre meclis-i müzâkereye konulmak lâzım geleceğinden, efkâr ve harekâtımıza a'zâ-yı meclisin dahi kesb-i ıttılâ eylemeleri bî-fâide değildir. Kaldı ki, şâyân-ı bahs ü dikkat olan diğer bir madde dahi külliyetlü bir Rusya donanmasının Akdeniz'e irsâli keyfiyyetidir. Devlet-i Aliyye ile Rusyalu miyânesinde zuhûra gelen muhârebât-ı ahîre hengâmında ticâret-i bahriyyemizin Rusyalu'nun Akdeniz'de vukū bulan gārāt ü târâcından pek çok zarar-dîde olması cihetiyle, madde-i mezkûrenin ziyâdesiyle dikkatimizi celbe şâyân olduğu bî-iştibâhtır. Vâkı'â bu husûstan dolayı şikâyât-ı lâzıme icrâ olunarak tazmînât-ı muktazıyyenin îfâsı va'd olunmuş ve muhâsebesi dahi rü'yet edilmiş ise de, tediyesi bahsine girildiği gibi, avk u te'hîr içün birçok bahâneler serd üve ityân olunmuş ve bu bâbda muahharan bir kerre daha vukū bulan istid'âmıza cevâb olarak muhâsebe defterlerinin zâyi olduğu ifâde kılınmıştır. İhkāk-ı hak husûsunda bu misillü bir imtinâın vukū'u kralımızı Akdeniz'de tebe'asının ticâretini Rusya zâbıtân ve ashâb-ı sefâyininin hırs ve tama'ına bırakmamak ve ticâret-i mezkûreyi muhâfaza ve himâye eylemek içün bir donanma techîzine mecbûr edeceği derkârdır.

Sene-i Merkūme Temmuzunun On Sekizinde Mösyö Dadmar Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesidir

(348) Muahharan mesâlih-i şarkıyye bahsinde vâki olan ifâdâtım musâlahayı te'yîd ve ihkâm edecek olan husûsa açıktan açığa ve bi'l-ittifâk teşebbüs etmek ümniyyesine mebnî olduğundan bahsile, âteş-i harb ü kıtâlin müşta'il olmasını mı yohsa intifâ bulmasını mı isteyeceğini İngiltere umûr-ı ecnebiyyesi nâzırı Mösyö Foks'a suâl eylediğimde, mûmâileyh muhârebeyi men etmek arzusunda bulunduğunu îrâd etmekle, bu ârzûsunun husûlü esbâb ve vesâilini arz edeyim diyerek himem-i cemîle ve hayrhâhîsi nâdirü'l-emsâl olan kralımız Petersburg'a bir takrîr irsâl ettirmiş ve çünki İngiltere devleti ile açıktan açığa hareket etmek ve devlet-i müşârünileyhâya ızhâr-ı emniyyet ü i'timâdda müsâbakat eylemek istediğinden takrîr-i mezkûrun müfâdını kendisine teblîğe me'mûriyyetim olduğunu beyân ederek takrîr-i mezkûru nâzır-ı mûmâileyhe kırâat eyledim. Ve ba'dehû efkâr ve mütâla'amızı istediğinden, böyle bir teblîgāt-ı dostâne ve istikāmetkârâneden

Fransa'ya müteşekkir olmaları lâzım geleceğini ve bu bâbda kendi efkâr ve mütâla'ası ne idiğini beyân etmesini recâ eylediğimde, mûmâileyh Rusyalu'nun bu husûsa dâir hiçbir i'lânı vukū bulmadığını îrâd ederek bir takım ibârât-ı mübheme îrâdına girişdiğinde, birbirleriyle ittifâka meyl etmekte olan iki büyük milletin bu sûretle mükâleme etmesi yakışmaz şey ve Rusyalu'nun muzmerrât ü niyyâtı pek a'lâ ma'lûmu olduğunu ve hattâ bu husûsu şimdicek kendisine ifâde eylediğimi ityân ettiğimde mûmâileyh hakīkaten bundan haber ve ma'lûmâtı olmadığını tekrâr ve ben dahi ma'lûmât ve dirâyeti hakkında olan efkâr-ı fâikama nazaran Avrupa'nın dikkatini celb eden bir büyük vak'a üzerine bir karâr ittihâz etmemiş olmasını hiçbir vechile zan ve me'mûl eylemediğimi ve meâlini kendisine teblîğ etmiş olduğum takrîrde kralımızın ne vechile ifâde-i merâm eylediğini ve takrîr-i mezkûrun gerek siyâk u sibâkı ve gerek mazmûn ve müfâdı mukārin-i hakkāniyyet ü nasâfet olduğundan, bunda Rusya'ya dokunabilir hiçbir şey olmadığını ve binâenaleyh İngiltere devletiyle Rusya devleti miyânesinde derkâr olan rişte-i alâka ne merkezden olur ise olsun devlet-i müşârünileyhâ muvâcehesinde İngiltere devletini müşkilâta bırakmak ihtimâli olmayan şu lisânı ittihâzdan sebeb-i mübâ'adet ne olduğunu ve çünki İngiltere devleti tarafından devlet-i müşârünileyhâya teklîf olunacak mevâdd-ı ihtârât-ı dostâne ve nazar-ı dikkatine arz ve havâle kılınacak şeyler mütâla'ât-ı hakîmâneden ibâret bulunacağını tezkâr eylediğimde, mûmâileyh bu şeylerde kâmilen hakkım olduğunu, fakat İngiltere devletinin Rusya devletiyle cârî olan münâsebâtı devlet-i müşârünileyhâya bu bâbda teblîgāt-ı muktaziyyenin icrâsına mâni olacağını ve belki de şimdiki hâlde bu husûsun vakti savuşmuş olduğunu mevki-i cevâbda îrâd eylemesi üzerine iyilik etmenin hiç (349) bir vakitte vakti savmayacağını ve kendisine ifâde olunduğu vechile karârımız kat'iyyen ittihâz olunmuş olduğunu ve lüzûmu takdîrinde kralımızın menvî-i zamîri olan niyyetinin icrâsına bilâ-mu'âvenet teşebbüs olunacağını ve doğrucası bu hâl-i bî-kaydî ve müsâ'adekârânenin İngiltere devletine yakışmaz şey olduğunu ve serbest ve hakîm olan İngiliz milletinin kendisini Avrupa'ya hükûmet-i cebriyye ve hod-serânenin mu'îni sıfatında göstermek istemeyeceğini serd ve ityân eylediğimde, nâzır-ı mûmâileyh husûsât-ı mezkûreyi mülâhaza ve teemmül etmeye muktedir bulunmadığını ve fakat bu bâbda müzâkere-i lâzımeyi icrâ ile berâber Rusya devleti nezdinde vukū'a gelmiş olan harekât ve mu'âmelâ-

tından ric'ate sa'y edeceğini ifâde eylemiştir. Bundan sonra mûmâileyh Mösyö Dadmar İngiltere kralını görerek, müşârünileyh ile vukū' bulan mükâlemesini diğer tahrîrâtında ber-vech-i âtî beyân etmiştir. Şöyle ki, kral-ı müşârünileyh beni kemâl-i dikkat ile istimâ' ve bu vesîle ile kralımız tarafından kendisine ızhâr olunan delâil-i dostîden memnûn olduğunu beyân ile berâber, bu bâbda külliyyen kralımız efkârında bulunduğunu ve Avrupa kıt'ası harâmî yatağı bir orman hey'etine girerek hiç kimsede emniyyet kalmayacağını, fakat Fransa devletiyle ittifâk eylediği hâlde bu misillü şeylerin men'ine dâimâ muktedir bulunacağını ilâve-i makāl eylemiştir.

Sene-i Merkūme Temmuzunun Yirmi İkisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Torin'de Mukīm Fransa Sefîri Şuvazel Cânibine Gönderilen Ta'lîmâtın Tercümesidir

Ağleb-i ihtimâle nazaran Avrupa'nın yalnız cihet-i şarkıyyesini iz'âc etmeyeceği derkâr olan sebeb-i muhârebenin mümkin mertebe mahv ü izâlesi hakkında Fransa kralının derkâr olan niyyetini Sardunya kralı cenâblarına bildirmek lâzımdır. Torin şehri her ne kadar merkez-i havâdisât ve mükâlemât değil ise de, Sardunya hükûmetinin Devlet-i Aliyye mesâlihi ve husûsiyle Avusturya devletinin bu bâbda vukū bulacak müdâhalesi ile kaviyyen meşgūl olacağı muhtemel olmağla, Sardunya kralı hakkında bu mu'tenâ olan bir maddede ittihâz edeceği harekât ü mişvârına rekz-i nazar-ı dikkat etmenizi tavsiye ederim. İkinci Katerina'nın tama' ve hırsının sebeb olabileceği tebeddülât ü inkılâbâta dâir Sardunya umûr-ı ecnebiyyesi nâzırı Kont Döpro'nun Fransa kralının bilcümle vesâil-i mümkine ile muhârebeyi men etmeye sa'y edeceği (350) husûsunu metbû'u kral-ı müşârünileyh beyân ve ifâde eylemesi vesâilini tedârük etmeniz mercû ise de, ancak muhârebe-i mezkûrenin vukū'u takdîrinde bunun kısa olması ve dünyâyı alt ve üst edebilmemesi içün Fransa kralının esbâb-ı kâfiyesi mevcûd olduğunu dahi bildirmeniz münâsibdir.

Sene-i Merkūmenin Temmuzunun Yirmi Yedisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Mösyö Dadmar'a Gönderilen Ta'lîmâtın Tercümesidir

Şehr-i hâlin on sekizi târîhiyle müverrah olan tahrîrâtınız meâlini mecliste krala beyân ettim. Ve müşârünileyh muıkaddem gönderdiğim ta'lîmâtı icrâ ettiğiniz sûretten memnûn oldular. Mösyö Foksi mesâlih-i mühimme-i şarkıyye üzerine olan efkârını beyâna pek mahâretle icrâ etmişsiniz. Bunun netâyici ârzû edeceğimiz mertebede kat'îce değil ise de, ileride olacak harekâtımıza yarayacak ma'lûmâtı kazanmış olduk. Asıl bilmemiz lâzım olan nükte, İngiltere devleti Rusya imparatoriçesinin usûl ve tedâbîrini takbîh ettiğini anlamak idi. Ve bundan istintâc olunacak madde şudur ki, eğer İngiltere kralı ol tedâbîre muhâlefet etmez ise de tervîcinden ictinâb eyleyecektir. İşte bu mütâla'âta kanâ'atle İngiltere vükelâsına işrâbı lâzım gelecek ihtârât-ı cedîdeyi ana göre tertîb ederiz. İki sûret tasavvur ederim: Birincisi, İngiltere vükelâsı harb her ne taraftan gelebilecek olsa def'ine ârzûkeş olurlar. İkincisi, Rusya'ya hasmâne sûretle görünmekten teneffür ederler. Kralımızın dahi harbin men'ine İngiltere kralı kadar ârzûsu olup mesâil-i şarkıyye sebebiyle nihâyet cenge bulaşma derecesine varmamağa samîmî hâhişgerdir. Bu cihetle, kopma derecesinde olan buranın men'ine münâsib görülen kâffe-i vesâil-i müsâlemetkârîyi kemâl-i memnûniyyetle kabûl edeceğiz. Ve Katerina'ya tavassut-ı dostânesini bu niyetle teklîf edip İngiltere devletinin îkāz ve celb-i dikkatine sa'yi dahi başka ma'nâya haml olunamaz. Esâs maddede İngiltere devleti bizimle muvâfakat eyledikte, netîceye vâsıl olacak turuk-ı münâsibenin mülâhazası kalır. Bu bâbda tavassut-ı müttehidemizin Rusya'ya teklîfinden hafîf yol göremeyiz. Ve şu sûret Mösyö Foks'a nâ-münâsib gelmeyip, yalnız Dersa'âdet'ten en sonra aldığım tahrîrâta göre, saltanat-ı seniyye çariçenin niyyâtından henüz şübhelenmeye başlamış olmağla, bu sulh bâbında ibrâzına râzî veya muktedir olacağı fedâkârlığın derecesinde Mösyö Foks tereddüdde kalmıştır. Bunda dahi ma'lûmât-ı kat'iyye fıkdânından saltanat-ı seniyyenin mevki'ini hisâb ile keşf ederim. Zannederim ki hedefi olduğu hücûma mukāvemetten âciz bulunmağla müdâfa'aya ısrâr eder (351) ise, kendi hâline kalıp elbette mağlûb ve hiç olmaz ise Avrupa kıt'asında olan hükûmeti ber-geşte olur. Bundan kıyâs ederim ki, Osmanlılar tahlîs-i girîbân içün ba'zı fedâkârlığa râzî olmalıdırlar. Ancak bu fedâkârkık neden

ibâret olabilir? Kırım cezîresi Rusya'nın Karadeniz'de bütün bütün tahakküm etmesini ve Devlet-i Aliyye'yi gece gündüz havf ü haşyette tutmaya lâzım gelecek vesâili kesb eylemesini teshîl edecek bender ve limanları cihetiyle pek mu'tenâca bir mevki olduğundan terki mümkin görünemez. Bu cihetle imparatoriçeyi Kırım'dan vaz geçmeye tergīb etmelidir. Kuban ülkelerinde bu kadar mazarrat olmadığından, oraların Rusya'ya bırakılması mümkin olup, böyle iktisâb-ı mülk etmesi hem Katerina'nın kibir ve gurûruna medâr olur ve hem de Rusya hudûdunu ol tarafta müstahkem edip, Devlet-i Aliyye'ye dahi pek aşırı havf ve telâşı mûcib olmaz. İşte bu teklîfi Mösyö Foks'a açmanızı recâ ederim. Eğer esâsını tahsîn eder ise fi'le getirilmesi sûretini bi's-sühûle kararlaştırırız. Kuban ülkelerini imparatoriçeye müttehiden veya ayrı ayrı teklîf ederiz. Kendi i'tikādımca birlikte hareket olunması daha te'sîrli göründüğünden elbette müreccahtır. Eğer Katerina teklîfimizi kabûl eder ise Dersa'âdet'te yine bu mişvâr üzere hareket ederiz. Eğer çariçe muhâlefette bulunur ise, İngiltere vükelâsının merâmı Devlet-i Aliyye'yi düşmanlarının bildiğine mi bırakmaktır? Eğer İngilterelü Katerina'nın hakīkat-i hâlde korkulacak ağrâz-ı tama'kârânesini bir kat daha tezyîd etmek niyyetinde değil ise de iki tarîkın ittihâzına muhayyerdir. Birisi bizimle berâber hareket etmek ve ikincisi bî-taraf durmaktır. Ancak siz de bilirsiniz ki, birinci sûret bizim işimize daha muvâfıktır. İkinci sûretin mazarratı mutlakā İngiltere'nin mu'âvenet-i maddiyyesine ihtiyâcımızdan neşet etmeyip, belki bîtaraflığında pâyidâr olacağına rehn-i i'timâd bulamadığımızdandır. Fakat şimdilik burasının bahsine hâcet olmayıp, yalnız Mösyö Foks'a Devlet-i Aliyye'nin inhidâmını men'e şiddet-i ârzûmuzla berâber bu maddeyi yalnız kendi kuvvetimizle icrâya muktedir olamadığımızı ve eğer müttefik bulamaz isek, hiç olmaz ise sa'yimizle îfâ-yı vecîbe-i zimmetten geri kalmadığımızı ve bizim sükûnetimiz ileride yalnız müttefik bulamayarak münferid bulunmamızla ma'füv olacağımızı anlatmanızı iltimâs ederim. İşbu îmâmız bizim pek ilerisini düşünmeksizin bir muhârebeye girişmemize dâir Mösyö Foks'u şübehâta düşmekten ve bu zann-ı fâsid üzerine devletinin şân ve menâfi'ine münâsib olan yoldan ayrılacak evhâma giriftâr olmaktan men' içün pek lâzım görünür. Eğer İngiltere devleti Devlet-i Aliyye'nin mukāsemesine muhâlif bulunur ise, bizimle olacak teblîgāt-ı müekkedesi devleteyn-i imparatoriteyni (352) ürkütüp belki fenâlığı esâsından kam' edebiliriz. Ve bil'akis devleteyn-i

mezkûreteyn bunun üzerine dahi tevakkuf etmezler ise, zannederiz ki pek masârife giriftâr olmaksızın anları böyle bir işe mülâhazasızca girişliklerine peşîmân edebiliriz.

Sene-i Mezbûre Temmuzunun Otuzu Târîhiyle Müverrahan Mösyö Şuvazel Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesidir

Comte de Prön'ün zannına göre Almanya imparatoru Eflak ve Boğdan ve eyâletlerini istîlâ eylediği hâlde, şimdilik Flandr ve Milan eyâletlerini terk edeceğinden ve bu hâlde Sardunya kralı bizim müttefikimiz olduğu hâlde, zikr olunan Milan eyâletini istîlâ ederek, memleketin sırtından geçinerek orada temekkün etmesi ziyâdesiyle işine gelir ve sonra imparatorun Memâlik-i mahrûsada işi dilhâhına muvâfık sûrette râst gelse bile, gelip kral-ı müşârünileyhi oradan çıkaramaz zannederim. İşte Rusya ve Avusturya devletlerinin tasavvurâtına muhâlefet içün bir ittifâk mevcûd olduğu hâlde, Sardunya devletinin bu ittifâktan temettu' ve intifâ etmek niyyet ve ümîdinde olduğu ma'lûmunuz olmak içün mükâlemât-ı vâkı'amızın bu vechile hulâsasını arz ve iş'âr ile kesb-i fahr ederim.

Sene-i Merkūme Ağustosun Altısı Târîhiyle Müverrahan Comte Dadmar Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesidir

Burada ahvâl külliyyen tebeddül ve tegayyür eyledi ve Mösyö Foks'u geçen gün bıraktığım efkârda bulamadım ki, musâhabete başlar başlamaz mesâlih-i Devlet-i Aliyye'ye karışmanın imkânını görmediğini ve mutlakā bir cevâb vermesi lâzım geldiği hâlde Fransa ile bi'l-ittifâk hareket edemeyeceklerini açıktan açığa ikrâr ve i'tirâf edeceğini ve yapmak istemedikleri şeyi va'd ederek bizi aldatmak istemediğini beyân ve ifâde eyledi.

Sene-i Merkūme Ağustosunun On İkisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Şuvazel'e Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir

Kralımız tarafından Viyana ve Petersburg ve Dersa'âdet'te icrâ olunan teşebbüsâttan hiçbir şey ümîd olunup olunamayacağını bilmekliğin vakti

takarrub ediyor. Şimdiden o zamana kadar kralımızın size emri Avrupa'nın müdde'âsını terk etmeyeceği ve düvel-i Avrupa miyânesinde her türlü emniyyete ve bunları zabt u rabt eden muvâzeneye muhıll olan tasavvurâtın icrâsına (353) mevâni ızhâr etmek lüzûm ve mecbûriyyet-i mükeddiresi zâhir olduğu takdîrde, bu bâbda olan niyyâtını evvel emirde efkâr-ı hakkāniyetkârî ve mu'tedilesini tasdîk eden hükümdârâna teblîğ eyleyeceği husûsların da Sardunya kralının cezm ü i'tikādını te'yîd ve muhâfaza etmekliğinizi tavsiye ve sipâriş eylemekten ibârettir. İşbu mutâlebe ve efkâr o misillü ahvâl-i mükeddirede kralımızın en ibtidâ Sardunya kralıyla akd-i encümen-i müzâkere vü ittifâk eylemeye sa'y edeceğine bir żamânı kâfî olabilir.

Yine Sene-i Merkūme Ağustosunun On İkisi Târîhiyle müverrahan Avusturya Elçisi Comte de Mersi Tarafından İ'tâ Olunan Takrîrin Tercümesi

Avusturya imparatoru Devlet-i Aliyye ile Rusya devleti miyânesinde cârî olan mesâlihin ahvâl-i hâzırasını dostâne iş'âr ederek ve bununla berâber işbu ahvâl-i buhrâniyye üzerine beyân-ı efkâr ve bunun mukābilinde devleteyn beyninde teyemmünen mevcûd olan rişte-i dostî ve müzâheretin netîcesi olmak üzere işbu ahvâl-i cedîde hakkında Fransa devletinin efkâr ve mütâla'ası ne idiğini ve bu ahvâlin intâc edebileceği her türlü vukū'âtta niyyâtı ne merkezde olduğunu suâl ve istifsâr eyleyerek, kendisine ızhâr etmiş olduğu emniyet ü i'timâddan dolayı kral cenâblarının vâki olan te'mînât-ı memnûniyyetkârîsini imparator cenâbları kemâl-i hoşnûdî ü mahzûziyyetle istihbâr eylemiştir. Şimdiye değin imparator cenâbları Avrupa'nın bir tarafında ihâfe olunmakta olan âsâyiş ü istirâhatın muhâfazası zımnında derkâr olan ârzû ve temenniyâtının hulûs ve safvetine dâir ta'rîz kabûl etmez delâil ibrâz ve ızhâr etti. Ve bu bâbda gerek Petersburg'ta ve gerek Dersa'âdet'te elinden gelen her türlü teblîgāt ve ihtârât-ı dostâneyi kemâl-i gayretle icrâ eyledi. Emr-i sulhün muhâfaza ve ibkāsına medâr ve mu'âveneti olabilen en masraflı tedâbîri dahi ittihâzda tereddüd etmediğinden, bu vesîleler ile niyyâtını şübhe kabûl etmez sûrette isbât eyledi zannolunur. Kaldı ki, niyyât-ı mezkûre dâimâ o merkezde olduğundan, işbu kā'ide-i muslihânede sebât ve devâm olunması külliyyen derece-i muhâle varmadıkça imparator cenâbları kuvve-i mütehayyilesini niyyât-ı mezkûrenin icrâsına sarf edeceğinde iştibâh yoktur.

Ancak mesâ'î ve ikdâmât-ı vâkı'ası gayr-ı müsmir olarak Devlet-i Aliyye ile Rusya devleti beyninde âteş-i harb ü kıtâlin müşta'il olması ve bu takdîrde muhârebenin netâyicini behemehâl bir sûretle kendisi hakkında musîbetli veyâhud hiç olmaz ise gâyet muzırr olabilecek olan vukū'âtın ahkâm-ı ittifâkıyyesine bırakması muhtemel olmağla, bu misillü ahvâlde kendi emniyyet-i mahsûsa-i hâliyye ve istikbâliyyesi içün (354) vukū'ât-ı mezkûreye müdâhale etmeye mecbûr olabileceğini dost ve müttefiki bulunan kral cenâblarına ketm etmemeyi lâzımeden addeyledi. İşte bu misillü ahvâl zuhûra geldiği takdîrde, imparatorun başka sûretle hareket edemeyeceğine ve böyle hareket etmesi mücerred bir emr-i zarûrî olacağına binâen kendi yerinde başka her kim olur ise olsun, ihtiyârına mecbûr olacağı mesleği ister istemez kendisinin dahi ittihâz edeceğini Fransa kralının his ve teferrüs edeceği derkârdır.

Sene-i Merkūme Ağustosunun Yirmi Birinde Avusturyalunun Takrîrine Cevâben Fransa Devleti Tarafından Rusya ve Avusturya Devletlerinin Devlet-i Aliyye Hakkında Olan Niyyât-ı Muzırra ve Muzmerrelerine Ta'rîz Zımnında Mahâretle Kaleme Alınmış Olan Takrîrin Tercümesi

Geçen şehr-i haziranın on dördü târîhinde Kont de Mersi'ye icrâ ve ba'dehû Viyana'da mukīm Fransa maslahatgüzârı vâsıtasıyla Prens Kavniç'e teblîğ olunan mukaddemât-ı dostâneden sonra kral cenâbları beyân ve iş'ârına müsâra'at etmiş olduğu karâr ve temâyülâtına şehr-i cârînin on ikisi târîhinde Kont de Mersi vâsıtasıyla i'tâ olunan takrîrde münderic bulunan îzâhâttan ziyâde ifâdât-ı muvâfaka vü müşâbeheye muntazır olabilir idi ise de, ma'amâfîh usûl-i hakkāniyyetkârî ve imparator hakkında olan efkâr-ı dostî ve beynlerinde mevcûd olan her türlü revâbıta muvâfakaten mebâhis-i sâbıkaya mürâca'atta ve maddenin vehâmet ve ahvâlin buhrâniyyetinden nâşî derece-i lüzûmda görünen tafsîlâta girişmekte tereddüd eylemez. Kont de Mersi vâsıtasıyla i'tâ olunan varaka üzerine mütebâdir-i hâtır olan mülâhazât ü mütâla'ât kralın imparatora arz etmesi bu sebeblere mebnîdir. İmparatorun temenniyâtı Avrupa'nın şark taraflarını ihâfe etmekte olan muhârebenin men'i sadedinde olduğunu ve bu bâbda Petersburg'da ve Dersa'âdet'te elinden gelebilen teblîgāt ve ihtârât-ı dostânenin hiç birini fevt etmemiş olacağını

kral cenâbları ümîd etmektedir. Ve mücerred Devlet-i Aliyye aleyhinde olarak Rusya devleti ile Avusturya devleti miyânesinde bir ittifâk-ı kavînin akd ü teşkîl olunmakta olduğuna dâir şüyû' bulan tevâtürlere kral cenâblarının müddet-i medîde havâle-i sem' ü i'tibâr etmemesi imparatorun safvet-i niyyâtı hakkında derkâr olan işbu emniyyet ü i'timâdına mebnî idi. Bir de Avusturya imparatoru ile Rusya imparatoriçesi miyânesinde hüsn-i vifâkın i'âdesi maddesinden (355) hâsıl olabilecek ta'ahhüdâtın her türlü niyyât-ı muzırradan kâmilen berî olduğundan dolayı, kral cenâbları bir kat daha mutmainnü'l-bâl idi. Ve tarafeyn-i mu'âhedeyn ol vakit akd ü te'sîs olunmuş olan ittifâklarında istikrâr ederek, esâs-ı musâlahaları sâdece bir ahidnâme-i dostî olmalı idi. Binâenaleyh muahharan i'lân olunmuş ve daha ziyâde kesb-i vüs'at edebilmesi melhûz olduğundan birkaç devletlere hakîkaten bâ'is-i havf ü endîşe olmuş olan ta'ahhüdât-ı kadîmenin tecdîdini hissettirir hiçbir emâre yok idi. Tarzıye-i matlûbesinin tetimme-i serî'ası olmak üzere Rusya devleti tarafından teklîf olunmuş olan ba'zı mevâddın kabûlüne Devlet-i Aliyye'yi teşvîk ve imâle etmek içün geçen kış kendisine iltihâk etmeye imparator tarafından da'vet olunduğu vakit kral cenâblarının emniyyeti bir kat daha takviyet bulmuş idi. Kralın bu husûsa ne derece gayretle teşebbüs ettiği ve mesâ'î-i cemîle-i müttehidânelerinden hâsıl olan netîce-i hasene imparatorun ma'lûmudur. Geçen şehr-i haziran esnâsında Devlet-i Aliyye ile Rusya devleti beyninde akd ve imzâ olunan ve te'mîn olunduğuna göre Rusya devleti hakkında be-gâyet fâideli olan ticâret mu'âhedesi tarzıye-i matlûbenin mütemmimi bulunmuştur. Avusturya imparatoru tarafından istid'â olunmuş olan tavassut Rusya devletinin tarzıye-i matlûbesinden olan mevâddın husûlünü te'mîn etmekte olduğu esnâda, kral-ı müşârünileyh Rusya devletinin hakîkaten hadden mütecâviz sûrette dermiyân etmiş olduğu iddi'âlara imparatorun en cüz'î bir vukūf ve ıttılâ'ı olduğunu hâtıra getirdiği hâlde, imparatorun nezâketi hakkında derkâr olan emniyyet ve i'timâdını tekzîb etmiş olur zanneder. Ve Rusya imparatoriçesi beyânnâmesinde mezkûr ve münderic bulunan esbâbın muhâkemesine girişmez ise de, mâdâm ki imparator Rusya devletinin niyyât-ı âtiyesinden hiç ma'lûmâtı yoktur, bu cihetle kendisini niyyât-ı mezkûreye revâc vermeye ve müsellahan ızhâr-ı mu'âvenete mecbûr eder hiçbir şey olmadığını imparator-ı müşârünileyhe ihtâr etmekliği lâzıme-i dostî vü meveddetten addeyler. Devleteyn-i imparatoreytin miyânesinde teceddüd etmiş olan ta'ahhüdât i'lân olunduğu

vechile mücerred tahaffuzî olup, imparator cenâbları ise Devlet-i Aliyye ile tecdîd-i musâlahasının mütemmimi ve muhâfaza-i sulh ve âsâyişinin żamânı mesâbesinde addolunan tarzıye-i kat'iyyeyi Rusya devletine istihsâl ederek, ta'ahhüdât-ı mezkûrenin kâffe-i vezâyifini îfâ vü ikmâl etmiş olduğundan, bunun daha ilerisine gitmeklik ta'ahhüdât-ı mezkûreye uymayan bir sıfat-ı tecâvüziyyeyi vermek ve ortalığa bir havf-ı umûmî îrâs etmekten ibârettir. Bir de imparator muhârebeye müdâhale etmeye mecbûr olacağı hâli his ve teferrüs etmekte oluyor. Hâlbuki kral cenâbları bu misillü bir mecbûriyyeti (356) istilzâm edecek hiçbir şey görmediğinden, imparatorun Rusya devleti ile olan rişte-i râbıtasıyla mukayyed bulunarak ve Devlet-i Aliyye'nin muhâfızı hey'etinde görünemeyerek inhidâmına vaz'-ı yed etmek istemesini ve devlet-i müşârünileyhâ tarafından bir takım ahvâl-i gaflet-engîz esnâsında emr-i musâlahaya kaviyyen ri'âyet olunduğu hâlde inhidâmını mûcib olur hareketi icrâ etmek ve metrûkâtından hisse almak içün saltanat-ı seniyyenin bulunduğu hâlet-i za'ftan istifâde edeceğini bir vechile me'mûl edemez. Rusya devleti her ne kazanabilirse Avusturya devletinin dahi o kadar kesb-i tevessü' eylemesi hânedân-ı imparatorînin menâfi'inden olduğuna dâir îrâd olunan mütâla'a dahi hatâ-yı fâhiş ve belki yüz sene muhârebe ile ıslâh olunamayacak olan bir emsâl-i vahîmetü'l-âkıbedir. Avusturya devletini bî-cürm olan dîger bir devleti ızrâren iktisâb-ı menâfi etmesine Rusya devletinin bir gün Avusturya devleti üzerine abanması havfı bir sened-i kâfî addolunabilir ise, düvel-i sâirenin dahi o derece haklı olarak Avusturya devletinin kendi devletleri üzerine abanmasından havf ederek, iktizâ eden devleti ızrâren kesb-i tevessü ve cerr-i temettü etmek içün devleteyn-i imparatoriyyenin vermiş oldukları emsâle mütâba'at edecekleri kıyâs olunmak lâzımedendir. Ma'azallahü te'âlâ bu misillü bir kā'ide-i vahşiyâne i'tibâr bulduğu hâlde Avrupa'nın ne hâle gireceği, ya'nî kâffe-i revâbıt-ı politikanın münhal ve emniyyet-i umûmiye mün'adim ve Avrupa'nın dahi az vakit içinde bir meydân-ı şûriş ü ihtilâl olacağı âşikârdır. Kral cenâbları imparatorun efkâr-ı fütüvvetkârîsi hakkında olan emniyyet ve i'timâdında dâimâ sâdık olduğundan, beynlerinde teyemmünen mevcûd olan ittihâdın esâsı yalnız kalemrev-i hükûmetleri olan memâlikin değil, belki bilcümle memâlik-i Avrupa'nın muhâfazası kazıyyesinden ibâret olduğunu imparatorun dâimâ tahattur edeceği kral-ı müşârünileyhin kaviyyen meczûmu olduğuna binâen, ahvâl-i meşrûhayı im-

paratorun enzâr-ı dikkatine arz etmekten aslâ havf etmez ve ahvâl-i hâzıranın müşkilâtından neş'et eden hissiyyât ü ihtirâzâtını imparatora mu'tâdı üzere açıktan açığa ve istikāmetle arz u beyân ederek, akribâsından bir muhib ve sâdık müttefikına ve sulh ve intizâmın tarafdâr-ı hâlisine müterettib olan ferâizi icrâ vü îfâ eylemiş olduğunu me'mûl eder. Ve teblîgāt ve ihtârât-ı vâkı'asının müsmir olacağını ümîd ile berâber, egerçi hilâf-ı me'mûl işbu ümîdi hayyiz-i husûle gelmez ise, menâfi-i umûmiyye ve mahsûsasını düstûrü'l-amel ittihâz etmekten başka bir şey yapamaz. Ve Prusya kralının ittihâz edebileceği mesleğin henüz meşkûk bulunması husûsunun Avusturya imparatorunun karâr ve niyyâtı üzerine te'sîri olabileceğini cezm eylediğinden, memâlik-i Devlet-i Aliyye'de muhârebeye başlandığı (357) hâlde Avrupa'yı ihâfe edecek olan mesâibi def etmek üzere bir ittihâd akdini Prusya kralına dahi teklîf etmekte hiçbir vakit fursatı fevt eylememektedir. Bu misillü bir himmet-i bî-garazâneye imparatorun dahi müşâreket eylediğini görmeklik, kral-ı müşârünileyhin mûcib-i mahzûziyyeti olacağı derkârdır. Ancak mütâla'ât-ı mahsûsası bu husûsa mâni olabileceği melhûz olmağla, bu takdîrce imparatorun bilâ-vesvese sulh ve müsâlemet ve hakkāniyyetin menâfi'inde hareket edebilmesi içün mukāvelesi muvâfık-ı nasfet ü hakkāniyyet olan her bir şeyin żamân ve kefâletini bi'l-ihtiyâr der'uhde edecektir.

Sene-i Merkūme Ağustosunun Yirmi İkisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Bartelemi'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesi

İmparatorun ızhâr-ı nedâmet eylemesini görmekliğimiz ümîdi pek za'îftir. Zîrâ imparator kendisini Rusya devletine kâmilen teslîm etmiş ve ta'ahhüdât-ı vâkı'ası devlet-i müşârünileyhânın icrâsını münâsib addeyleyeceği her türlü tahrîkâta mütâba'at etmeye kendisini mecbûr etmekte bulunmuştur. Ma'amâfîh İkinci Jozef bize mu'âvenet etmek istediği hâlde, muhârebenin önünü almak ve saltanat-ı seniyyeyi inhidâmdan muhâfaza edebilmek husûslarından henüz me'yûs değiliz. İşte bu netîce-i hayriyyeyi istihsâle sâlih görünen tedbîr dahi hulâsatü'l-hulâsa Karadeniz'de kuvve-i bahriyyesi olmamak veyâhûd cüz'î mikdâr yirmi toplu süfün-i harbiyyeden mâ'adâ bulunmamak şartıyla Kırım ve Kuban ülkelerinin tasarrufunu Rusya çariçesine te'mîn etmek olabilir.

Sene-i Merkūme Ağustosunun Yirmi Beş Târîhiyle Müverrahan Dadmar Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesi

Mesâil-i Şarkıyye'ye dâir olan harekât ve teblîgātımın sür'atini ta'lîk ve te'hîr ettiğinizden memnûn oldum. Vâkı'â İngiltere'den hiçbir şey istid'â etmeksizin, yalnız niyyâtımızı bildirmekle iktifâ etmeklik kâfîdir. Ve İngiltere'nin bize takarrüb etmesinin vakti gelecektir. Zannederim devlet-i müşârünileyhâyı bu husûsa karâr verdirmeye, hemen başlamak üzere olan muhârebe hakkında ızhâr-ı bî-kaydî etmek ve muhârebe-i mezkûreye müdâhalemiz olmadığını kaviyyen isbât eylemekten aslah tedbîr olamaz.

(358) Sene-i Merkūme Eylülünün Beşi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Dadmar'a Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesi

Ahidnâme-i kat'iyye-i sulhiyyemizin imzâ olunmasından dolayı kendisiyle kendimi tebrîk zımnında Mösyö Foks'a yazdığım mektûbu tarafınıza gönderdim. Mektûb-ı mezkûru mûmâileyhe i'tâ ve teslîm etmenizi ve iki millet beyninde i'âde olunmuş olan hüsn-i vifâkı te'yîd ve nakz olunmaz derecede ihkâm etmek husûsunda elimden gelen mu'âvenet ü ikdâmâtı sarf etmeye derkâr olan emel ve ârzûmun te'mînât-ı tasdîkıyyesini ilâve-i kelâm eylemenizi recâ ederim. Mösyö Foks'un ma'lûmât ve istikāmet-i niyyâtı indimde be-gāyet müsellem bulunduğundan, bu bâbda bir mu'âmele-i kâmile-i mütekābileye mazhariyetimizi me'mûl eylerim. Fransa ve İngiltere devletleri miyânesinde ittifâk hâsıl olduğu hâlde, bunların nüfûz-ı müttehideleri gerek sa'âdet-i umûmiyye ve gerek kendi sa'âdet-i mahsûsaları hakkında ziyâdesiyle müessir olacaktır. Ve eğer devleteyn-i müşârünileyhimânın miyânesine tefrika düşer ise, bunlar ağrâz-ı dîgere bilfi'l âlet olacaklar ve nihâyetü'l-emr eser-i nüfûz ve kuvvetine giriftâr olacakları bir takım rakībler peydâ etmek içün kendilerini it'âb edeceklerdir.

Yine Sene-i merkūme Eylülünün Beşi Târîhiyle Müverrahan Kont Desterno Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtun Tercümesi

Prusya vükelâsına icrâsına me'mûr olduğum teblîgāt-ı mühimmeye Prusya kralının verdiği cevâbı tarafınıza iş'âra ibtidâr ederim. Şöyle ki:

Fransa kralının hakkımda olan i'timâdından dolayı ziyâdesiyle memnûnum ve kendisiyle mesâlih-i hâzıra üzerine birlikte hareket etmeye hâzırım. Bu husûsta bana mâni olur hiçbir sâbıka-i ta'ahhüdüm yoktur. Benim Rusya devletiyle olan ittifâkım yirmi senelik ise de, bu ittifâk İkinci Katerina'nın Avusturya devleti ile akd etmiş olduğu ittifâkla bozulmuş olduğundan, ittifâk-ı mezkûru ben terk etmiş olmam. Fransa ve İspanya ve Sardunya devletleriyle Prusya devletinin menâfi'i birbirlerine mutâbık olduğunu tasdîk ve i'tirâf eylediğim misillü, İngiltere devleti kendisine Rusya devletinin ittifâkını tahsîl ettirmek içün bana çok ilhâh eylemiş olduğunu dahi Fransa kralından saklamam. Ancak Avusturya ve Rusya devletleri beyninde mu'âhede akd olunalıdan berü bu husûstan bahs olunmadığından İngiltere ile Rusya devletinin kâmilen müttefiku'r-re'y bulunduklarını ve bu ittifâkın te'kîdini istihsâl zımnında Mösyö (359) Harris'in Viyana'ya gideceğini bilirim. Binâenaleyh bu bâbda teşkîli lâzımeden olan tedâbîr iyice müzâkere olunmalıdır. Zîrâ Avusturya ve Rusya ve İngiltere ve belki İsveç devletlerinden mürekkeb bir ittifâk aleyhinde cenge girişmek küçük bir şey değildir. Fransa kralı kendisinin Avusturya devleti ile olan ittifâkına bozulmuş nazarıyla mı bakıyor, yohsa henüz ba'zı cihetle bâkī kalmış sûretinde mi tutuyor, burasını mümkin mertebe sür'atle bana beyân ve i'lân ve İsveçya kralı mu'âvenet-i nakdiyyesiz hareket edemeyeceğinden ve asıl madde bu mu'âvenet kimin tarafından icrâ olunacağını bilmek olduğundan, bu bâbda dest-res olabildiği vukūf ve ma'lûmâtı lutfen tarafıma iş'âr eylemesini kral-ı müşârünileyhden taleb ve iltimâs ederim.

Sene-i Merkūme Eylülünün Yedisi Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Dadmar'a Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesi

Ağustos'un yirmi beşi târîhiyle müverrahan bana yazmış olduğunuz mektûbu ahz ile müftehir oldum. Ba'zı vukū'ât vardır ki, insân ne kadar teyakkuz ve basîret üzere bulunsa ne his ve ne de men' edebilir. Bu misillü vukū'ât düvel-i mu'azzamanın harekâtını mukāvemet olunamaz sûrette ta'yîn eder. İşte saltanat-ı seniyyeyi ihâfe etmekte olan dâhiyeye dahi bu nazarla bakmaktayım. Dâhiye-i mezkûre bir derecededir ki, kralımızın emr-i sulh ve müsâlemete ziyâdesiyle meyl ü ihtiyâcı olduğu hâlde, i'tibârına ve belki

memâlikinin emniyyetine ta'mîr kabûl etmez halel ve nakīsa getirmeksizin dâhiye-i mezkûreye nazar-ı bî-kaydî ile bakamaz ve mesâlih-i Şarkıyye hakkında şu re'y ve mütâla'ası meclis-i vükelânın re'y ve mütâla'a-i kat'iyyesi olduğundan pek çok mülâhazât-ı amîka ve kâmileden sonra ihtiyâr olunmuş olduğunda iştibâh yoktur. Kralımızın emniyyet ve i'timâdına mazhariyyetle müftehir olan zevâtın akıl ve dirâyeti meczûm ve müselleminiz olacağından, bunların Fransa'yı havf etmekte gördüğünüz muhâtaraya ilkā edecek olan nesâyıha havâle-i sem' ü i'tibâr edeceklerini farz ve me'mûl etmezseniz, zannederim bir muhârebe-i cedîdenin mehâzîrini cümlemiz bi'l-ittifâk müşâhede etmekte isek de, ma'amâfîh bir vakit olur ki, kralımız böyle bir cengden ictinâb edemez. Kaldı ki hükümdârlar ekseriyâ idâresine muktedir olamadıkları vukū'âta tâbi olagelmişlerdir.

Sene-i Merkūme Eylülünün On İkisi Târîhihiyle Müverrahan İspanya'da Mukīm Fransa Elçisi Kont Monmoren Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesi

Müfâd-ı tahrîrâtınız[120] üzerine kendisiyle bir uzun mükâlemem vukū' bulan Kont Florida (360) Biyanca Avusturya imparatorunun cevâbına cevâben verilen takrîri kralı gibi kendi dahi ziyâdesiyle medh ü senâ etmiş ve Prusya kralını devleteyn-i imparatoriyyenin dâm-ı ilkāâtına giriftâr olmaktan îkāz ve ihtâr içün Berlin'de bulunan Fransa elçisini me'mûr etmiş olduğumuza, gāyet esâslı bir hareket nazarıyla bakmakta bulunmuştur. Sardunya kralını kendimize celb ve te'mîn etmek içün ittihâz etmiş olduğumuz tedâbîr-i ihtiyâtkârâneyi kezâlik tahsîn eylemiş ve biçok vakitten berü İspanya kralı Sardunya kralının dostluğunu istihsâle müdâvemet etmekte ve kral-ı müşârünileyhin kā'ide-i politikası hakkında emniyyet olunabileceğini zanneylemekte ve Avusturya imparatorunun terakkī-i kuvvetinden korkulacak mevâddı derk etmekte olduğunu ifâde eylemiştir. Ancak ahvâl ve vukū'âtın muhârebeden ictinâb olunamayacak bir sûret ve hey'et kesb ettiği hâlde İspanya devletinin ittihâz edeceği hareket ve mişvâr hakkında benimle açıktan sohbet etmeye mûmâileyhi da'vet etmek istediğim anda, şehr-i temmuzun on beşi târîhiyle müverrah olan tahrîrâtımda iş'âr etmiş olduğum mevâddı ayniyle tekrâr etti. Ve egerçi biz İngiltere devletinin bî-taraflığından emîn olmuş olsaydık,

[120] Metinde "tahrâtınız" şeklinde dizilmiş.

Devlet-i Aliyye'yi ihâfe etmekte olan inhidâmı men edecek harekâtın tasavvurâtını birlikte teşkîl edebileceğimize şübhesi olmadığını îmâ eyledi.

Sene-i Merkūme Teşrînievvelinin Üçü Târîhiyle Müverrahan Mösyö Verjen Tarafından Kont Desterno'ya Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesi

Şehr-i sâbıkın yirmi ikisi târîhiyle müverrah olan tahrîrâtıma melfûf olan üç kıt'a evrâk müfâdının teblîği üzerine, Prusya kralının verdiği cevâbı kralımıza tamâmen arz ve ifâde etmiş olduğumdan, kral-ı müşârünileyh cevâb-ı mezkûru dikkat-i kâmile ile mütâla'a eylediğinden sonra size ta'lîmât-ı âtiyenin i'tâsını emr eyledi. Şöyle ki: Kral cenâbları hakkāniyyet ve intizâma derkâr olan muhabbet-i kâmilesi ve kâffe-i milelin sa'âdet-i hâllerini te'mîn eden esâs ve kā'idelere olan kemâl-i ri'âyeti ve umûmen Avrupa'nın ve husûsan her bir devletin âsâyiş ü istirâhati kazıyyesinin indinde aşırı ehem ve mu'tenâ bulunması cihetlerle, Prusya kralının Rusya çariçesinin Devlet-i Aliyye'yi ızrâren ittihâz etmiş olabilmesi melhûz olan kā'ide-i istîlâkârâneye mu'âvenet etmeye kendisini mecbûr eder. Hiçbir ta'ahhüd altında olmadığını aşırı derecede bir memnûniyyet ihtiyâr eylemiştir. İşte şu mevki kralımızı Prusya kralıyla açıktan açığa ve kemâl-i serbestî ile istîzâhâta ve saltanat-ı seniyyenin ihâfe olunabilmesi melhûz olan ihtilâlin te'sîrâtını (361) izâleye veyâhud hiç olmaz ise azaltmaya sâlih görünen vesâil ve tedâbîrin müzâkeresine girişmeye ikdâr eyledi. Prusya kralının birinci endîşesi, Fransa kralı ile Avusturya imparatoru miyânesinde mevcûd olan ittifâk maddesidir. Vâkı'â ittifâk-ı mezkûr hâsıl olalıdan berü dâimâ Prusya kralına Burbon hânedânının nazariyyât ve tasavvurât-ı politikası hakkında adem-i emniyyet emâresi îrâs etmiş ve hattâ kral-ı müşârünileyh gerek Fransa devleti ve gerek düvel-i sâire muvâcehesinde olan harekât-ı politikasını bu efkâr ve mütâla'a üzere idâre eylemiştir. Kralımızın hükûmetinden mukaddem olan vekāyi'in bahis ve imtihânına girmeyeceğimdir. Zîrâ vakt ü hâl değişmiş olduğundan işbu mübâhasenin aşırı zâid ve bî-lüzûm olacağı cihetle kral cenâbları sandalî-i hükûmete ku'ûdunda hakkāniyyeti kendisine tehallüf etmez bir düstûrü'l-amel ittihâz ve istirâhat-ı umûmiyyenin muhâfazasına elinden geldiği mertebe mu'âvenet etmekliği bir farîza addetmiş ve en evvelki işi, kemâl-i hüsn-i vifâk üzere yaşamağa derkâr olan ârzû-yı kavîsinden dolayı bi'l-cümle

düvel-i Avrupa'yı ilzâm etmeye sarf-ı mesâ'î eylemekten ibâret bulunmuş idiğini ifâde ve ihtâr ile iktifâ eylerim. İşte kral cenâbları hırs ve tama'ı olmadığından ve her bir millet mutasarrıf olduğu memâliki muhâfaza ederek hey'et-i istiklâliyyesini muhâfaza eylemesi temennîsinde bulunduğundan, hükümdârân-ı Avrupa'nın hiç birine aslâ havf ve şübhe îrâs etmeyeceğini ümîd ederek, işbu maksad-ı ahîrini istihsâle bir kat daha sühûletle muvaffak olacağını me'mûl eylemekte idi. Ve kral-ı müşârünileyh Avusturya impatoruyla olan ittihâdı esâs ittihâz olunmuş olan maddenin husûlünü te'mîn eyledikçe ittihâd-ı mezkûrun indinde gāyet zîkıymet olacağını i'tirâf ve ikrârda terddüd eylemez. Ve Prusya kralının akıl ve dirâyeti ve tecribe-i azîmesi indinde be-gāyet müsellem bulunduğundan kendisinin bu bâbda olan efkâr mütâla'asını kral-ı müşârünileyhin dahi tasdîk ve tasvîb eyleyeceğinde ve Prusya devletinin her vechile muhâfazası temenniyât politikasının başlıcalarında bulunduğunu ve bulunması lâzım geldiğini cezm eylediğinde iştibâh etmez. Ancak kralımız[121] Avusturya imparatoruyla akd-i rişte-i ittifâk etmiş ise de, imparator-ı müşârünileyhin aslâ taht-ı teba'iyyetinde değildir. Prusya kralına teblîğ etmiş olduğunuz cevâbda kralımızın zikr olunan ittifâka za'f u halel târî o[la]bileceğini bizzât imparatora bile ketm etmemiş olduğunu kral-ı müşârünileyhin görmüş olacağı derkârdır. Kaldı ki kralımız Avusturya hânedân-ı imparatorîsiyle olan ittifâkına bâkī ve müstemir nazarıyla baktığı hâlde, devleteyn-i imparatoriyye miyânesinde vukū bulmuş olan meveddet-i gayr-ı melhûzaya ve bunun netîcesi olan harekât-ı harbiyyeye imâle-i nazar-ı dikkat etmekten hâlî (362) bulunmadığı ve bu ittifâkını Avrupa'nın serbestiyyet ve istirâhâtına lâzım gelen dikkat ve ihtimâmiyle te'lîf ve tevfîka muktedir bulunduğ bedîdârdır. İşte kralımız tasavvurât ve teşebbüsât-ı vâkı'asını beyân ederek Prusya kralına ızhâr-ı emniyyet ü i'timâd ve kral-ı müşârünileyhi kendi muvâcehesinde bu vechile hareket etmeye da'vet eylemesine bâdî olan sebebler bunlardan ibârettir. Kaldı ki, Prusya kralı imparatorun müttefiki nazarıyla bakmaklığı lâzımeden addeyledikçe kralımıza açılmaktan ibâ vü istinkâf eder ise de, kral-ı müşârünielyh bu ittifâkın yalnız tahaffüzî olduğunu ve Prusya devletinin muhâfaza ve ibkāsı maddesi dahi zımnen ittifâk-ı mezkûrun mebâdî-i asliyyesinden bulunduğunu mütâla'a etmek istediği hâlde efkârını tebdîl etmesi lâzım geleceği bî-iştibâhtır.

[121] Metinde "kralımızın" şeklinde dizilmiş (A.Ö).

Sene-i Merkūme Teşrînievvelinin Otuzu Târîhiyle Müverrahan Dadmar Tarafından Mösyö Verjen'e Yazılan Tahrîrâtın Tercümesi

Mösyö Foks Dersa'âdet'te bulunan İngiltere sefîrinin mektûbunu bana kırâat eyledi. Mûmâileyh tâ'ûnun Dersa'âdet'te müştedd olduğunu ve bu hâl emr-i muhâbere ve mükâlemeye îrâs-ı müşkilât ve muhâtarât etmekte bulunduğunu ve vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin ulemâdan vâki olan istiftâları üzerine saltanat-ı seniyyenin yalnız Kırım cezîresini terk etmemesi değil, belki nakz-ı ahd etmiş olan Rusyalulara hücûm eylemesi bile lâzım geleceğine karâr verildiğini devlete iş'âr eylemiştir. Londra'da mukīm Rusya sefîri bana gāyet endîşeli göründüğünden, mûmâileyhin korkularını tasdîk ve te'yîd etmekte ve bu korkularını vukū'ât-ı âtiye ihtimâlât-ı müdhişesiyle tezyîd eylemekte tecvîz-i kusûr eylemedim. İşte bu musâhabet esnâsında ve birkaç mübâhaseden sonra tahrîrâtınızın bana ilkā ettiği şeyleri mûmâileyhe söyledim. Şöyle ki: Asıl cây-ı bahs-i muhârebe etmekte saltanat-ı seniyyenin haksız veyâhud haklı olacağı kazıyyesi olmayıp, ibtidâki tüfeng patlayışı bu muhârebeye sebeb olacağı ve hâlbuki imparatoriçe ile bizim muhârebe-i mezkûreden ictinâb etmek istediğimiz maddesi derpîş-i mütâla'a olunmalıdır. Bu sûrette dahi vesâiline teşebbüs olunmak lâzım gelir. Ve bu vesâil dahi Rusya devletinin emr-i musâlaha ve memâlik-i İslâmiyyeyi te'mîn içün verebileceği bir nev' żamân ve kefâletten ibârettir dediğimde, mûmâileyh metbû'asının her türlü i'lânâtı icrâ ve tahrîren münâsib addolunacak her türlü te'mînâtı i'tâ edeceğine dâir birkaç def'a bana îrâd etmiş olduğu kelimâtı der-'akab tekrâr eylediğinde, vâkı'a bunlar temâyülât-ı te'mîniyyeden ma'dûd ise de imparatoriçe i'tâ etmek niyyetinde bulunduğu (363) żamân ve kefâletin fi'liyyâtına ne vechile teşebbüs ve mübâşeret edeceğini îzâh etmedi mi? Zîrâ Karadeniz sevâhilinde çok asker bırakarak ve sevâhilde ve limanlarda kal'alar binâ ederek ve bahr-i mezkûrda bir kuvve-i bahriyye teşkîl ederek mevâ'id-i vâkı'a harekât-ı halîfe ile mahv olunmuş demek olduğundan, bu misillü hareketler sulhden bahs ederek temâyülât-ı hasmâne göstermek demek olur dediğimde, mûmâileyh işbu i'tirâzâtıma kat'iyyen cevâb vermekte biraz izhâr-ı acz etmiş olduğundan, kuvve-i bahriyyeden bahs ederek maslahatın nâzik yerine dokunmuş olduğumu müşâhede eyledim. Bunun üzerine mûmâileyh emniyyet-i zâtiyye içün lâzıme-i basîret ü ihtiyâttan olan şeylere ve Osmanlılar'ın defe'âtle tasallut kasdında bulunmuş olduklarına ve dâimâ emr-i müdâfa'a ve tahaffuzîye muktedir bulunmak

lâzıme-i akl ü hikmetten olduğuna dâir umûmî ve âdî şeyler ile cevâb verdiğinde, soyulmakta olan ve kendülerden taleb olunan azîm fedâkârlıkları ihtiyâr eden âdemler pek etvâr-ı hasmânede görünmediklerini ve bu esnâda za'fı gün gibi âşikâr olan bir düşman aleyhinde müdâfa'a etmekliğin vesâil ve tedâbîriyle uğraşmaklık teyakkuz ve basîreti ukūl-i beşeriyyenin nasîhat ettiği dereceden ziyâdeye vardırmak demek olacağını ve hulâsa-i kelâm, bizim mesâ'î-i cemîlemiz sarf olunmakta olduğundan sizin mu'âvenetinizin dahi hakīkī olması lâzımeden olduğunu îrâd eyledim. Mûmâileyh tekrâr *mâ nahnü fîhi*mize[122] getirerek ve dâimâ çariçenin icrâ edeceği va'adlerinden bahs etmekte ısrâr eylediğini görerek, Osmanlılar'ın bi-hakkın derkâr olan i'timâdsızlıklarını teskîn içün daha ziyâde kātı' görünen bir vâsıtayı sefîr-i mûmâileyhe ilkā etmekliğin mes'ûliyyetini üzerime aldım. Ve bu vâsıtanın dahi çariçe tarafından Karadeniz'de kuvve-i bahriyye teşkîlinden sarf-ı nazar olunmak derecesinde ızhâr-ı fütûr ve i'tidâl olunduğu hâlde husûle geleceğini kendisine söylediğimde, mûmâileyh bu husûsun teklîfi gāyet nâzik bir şey olduğu cevâbını i'tâ ve imparatoriçenin şân ve nâmûsuna muvâfık olan her türlü temenniyâtı i'tâ edeceğini bana tekrâr ve îmâ etmekle, ben dahi sa'âdet-i hâl ve kuvvet ü miknet hengâmında sarf ve isti'mâl olunan i'tidâlden ziyâde muvâfık-ı şân ve nâmûs bir şey olmadığını mûmâileyhe tefhîm ve işrâb edecek sûrette i'âde-i kelâm ve îrâd-ı delâil eyledim. Ve kendisine derpîş eylediğim işbu mukaddemâtın mücerred efkâr-ı zâtiyyemden ibâret olduğunu ve çariçenin müsellem olan akıl ve dirâyetiyle bulacağı tedâbîr ü vâsıtayı ilkāya hiçbir ta'lîmâtım olmadığını ve fakat yalnız tedâbîr ve vâsıta-i mezkûrenin neden ibâret olduğunu suâl ve harekât ve teşebbüsâtımızın kuvvet ve te'sîrine medâr olmak üzere Devlet-i Aliyye'ye kat'î bir şey arz ve ibrâz olunmasını taleb etmeye (364) me'mûriyyetim olduğuna nâmûsum üzere yemîn ettim. Ve vakit ve fursatı kaçırmamak içün şu mes'elede müşkilimizi halle murahhas bulunmuş olmanızı ârzû eder idik dedim. Mûmâileyh gerek Mösyö Foks ve gerek kendisi çariçenin muhâfaza-i sulh ve âsâyişi kemâl-i germiyyetle ârzû eylediğini ve ârzû olunabilecek ve şân ve nâmûsuna el verecek olan her türlü ta'ahhüdâtı icrâ eyleyeceğine dâir mükâleme-i ahîremizde sarf ve isti'mâl etmiş olduğu murahhasiyyetinden başka me'zûniyyetleri olmadığını mevki'-i cevâbda beyân eyledi.

[122] Söz konusu ettiğimize.

(7)

SARDUNYALU'NUN KIRIM MES'ELESİNE DÂİR BİN YÜZ DOKSAN YEDİ VE DOKSAN SEKİZ SENE-İ HİCRİYYELERİNDE MUHARRER OLAN BA'ZI EVRÂK-I RESMİYYELERİNİN TERCÜMELERİ

Sene-i Mîlâdiyyesi kânûnusânîsinin dördüncü ya'nî 1197 sene-i Hicriyyesinin rebî'ülevveli hılâlinde Sardunya Kralı Üçüncü Viktor Amedevo'nun imzâsı ve Hâriciye Nâzırı Kont Pröne'nin sahhı ile Paris'te bulunan Sardunya Sefiri Kont Skarnaki'ye yazılan ta'lîmâtın tercümesi

Ufk-ı şimâlîde beliren bulutlar ileride mühim vukū'âtın mukaddimesi olduğuna gün be-gün ziyâde i'timâd geliyor. Kırım Hânı Şahin Giray her ne kadar Tatarlar tarafından mukāvemet ve Osmanlu cânibinden kat'iyyen muhâlefet görmeksizin makām-ı hükûmete i'âde olunabilmiş ise de, Viyana'dan muahharan alınan mektûblardan müstebân olduğu üzere, imparator açıktan açığa harbe hâzırlanıp iki devlet-i imparatoriyyeye çoktan beri azv olunan niyyâta ittibâ'en memâlik-i Osmâniyye'yi iktihâmdan başka niyyeti olmadığı bedîhîdir. Bu takdîrce ol makūle niyyâtın icrâsına Fransa devletinin nazar-ı müsâmaha ile bakması me'mûl olmadığından ve böyle bir hareketin avâkıbı ma'lûm şeyler olup, Devlet-i Osmâniyye'nin şimdiki za'f-ı hâline nazaran üzerine iki devlet-i imparatoriyye böyle bir ittifâk üzere edecekleri harbde öyle Avrupa hükûmetleri muvâzenesinde mevcûd olan derece-i nüfûzlarını cüz'îce ta'dîl edecek ufak tefek şeyler iddi'âsıyla kanâ'at etmeyecekleri derkâr olduğundan, Fransa devleti muhârebe-i bahriyyesini bir ayak evvel bitirip enzâr-ı dikkatini şerh eylediğimiz mevâdd-ı mu'tenâ-bahâya havâle eyleyeceği me'mûlümüzdür. Belki Fransa devletinin hâl-i hâzırı imparatorun Rusya devletiyle bi'l-ittifâk meydâna koyduğu niyyâtı men etmeye müsâ'id değil ise de, hele bu ittifâkın aleyhine Prusya kralını tahrîk içün vüs' ü makdûrunu

dirîğ (365) etmeyerek bununla veya daha başka sûretle devleteyn-i imparatoriteyni merâmlarını kâmilen icrâsından men'e sa'y edeceği zâhirdir. Böyle ahvâlde nezdinde bulunduğunuz devletin niyyâtını ve memâlik-i Osmâniyye serhaddâtında imparatorun tehyie ettiği levâzımât-ı harbiyyeye dâir olan efkârını derk ve tefattun eyleyip bize bildirmenizin derece-i lüzûmu beyândan müstağnîdir. Prusya kralının niyyâtına dâir ma'lûmât-ı sahîhamız olmayıp ba'zı rivâyâta göre, devleteyn-i imparatoriteyn ile uyuşup ol yüzden kendi çıkarına bakması dahi mütebâdir-i hâtır olduğundan, şimdilik kral-ı müşârünileyh ile Fransa arasında bir emâre-i irtibât ve muvâfakat olup olmadığını keşif ve tahkîk zımnında mümkin-mertebe sarf-ı dikkat eylemeniz veyâhud mesâlih-i hâzırada kral-ı müşârünileyhin ittihâz edeceği mesleği Fransa devleti bilerek Lehistan'ın hîn-i mukāsemesinde ibtidâr eylediği harekâta yine teşebbüs edecek ise burasını anlamanız ehemm-i umûrdandır. Geçen hafta imparatorun an-karîb İtalya tarafına geleceği haber verilmiş ise de, şimdi bu seyâhatten aslâ bahs olmayıp, Viyana'da Macaristan tarafına gideceği şüyû' bulmakta idiğini ve bu keyfiyyet dahi tehyiât-ı vâkı'aya derece-i nihâyede i'tinâ eylediğini ifâdeye ibtidâr ederiz.

Yine Sene-i Merkūme Kânûnusânîsinin On Birinde Ber-vech-i Meşrûh Yazılan Diğer Bir Kıt'a Ta'lîmâtın Hulâsası Tercümesidir

Şahin Giray Kırım hükûmetini bilâ-mücâdele derdest eylemiş iken yine cezîre-i Kırım tarafına Rusya asâkiri kol kol inmekte olup, meşy ü harekette olan külliyyetlü tophânesine dahi mürâca'at emri verilmemiştir. Bunun gibi daha nice hâlâttan Rusya ile Devlet-i Aliye miyânesinde an-karîb velvele-i harb kopacağına şübhe yoktur. Şöyle bir mevki'de Fransa devleti muhârebe vukū'unu bir emr-i ba'îd gibi tutmakta bulunması tasvîb olunamaz. İmparatorun bu kadar hazırlık üzerine bir niyyet-i mukarreresi olmaması bizce muhâl kabîlindendir. Ale'l-husûs ki, mesmû'âtımıza göre imparator Devlet-i Aliyye ile cengi vukū'unda Venedik cumhûrunun tasmîm eyleyeceği harekâtı tefahhus ettirip Venediklü'nün bî-taraflık sûretinde bulunmasını tahsîn edemeyeceğini îmâ eylemiş ve bu ilkāât üzerine meclis-i cumhûr hâl-i tereddüd ve su'ûbette bulunmuştur. Bir taraftan dahi Viyana'da bulunan Fransa Sefîri Baron Bratoy ile anın ağzına bakanlar imparatorun Devlet-i Aliyye'ye i'lân-ı

harb etmeyeceğini açıktan açığa söylemekte iken, Venedik cumhûru sefîrine ceng vukū'unda Fransa ile Prusya devletlerinin Devlet-i Aliyye husamâsına bi-eyyi hâl mukābele edeceklerini te'mîn ettiği haber alınabilmiştir.

(366) Yine Kânûnusânînin On Sekizinde Vech-i Meşrûh Üzere Yazılan Bir Kıt'a Ta'lîmâtın Tercümesidir

Devleteyn-i imparatoriteynin Devlet-i Aliyye aleyhinde olan niyyâtı Dersa'âdet'te mukīm bulunan sefîrlerine vukū'a gelen teblîgāt-ı müştereke-lerinden sahîhan ma'lûm olmağa başlıyor. Rusya sefîri Avusturya elçisinin muvâfakatiyle üç madde teklîf eyleyip, bunlara kat'iyyen cevâb isteyerek hayli galeyân-ı efkârı mûcib olduğu bir taraf-ı mevsûktan ma'lûmumuz olmuştur. Mevâdd-ı selâsenin birincisi, mu'âhede-i ahîre tasdîk olunup, Karadeniz'de her nev' Rusya sefâininin serbestiyyet üzere geşt ü güzârları; ikincisi, Kırım hânı büsbütün müstakil olup her istediği devletle akd-i mu'âhedeye haklı olması; üçüncüsü, Eflak ve Boğdan vergisi maktû' olup, diğer bir şey istenil-memesi husûslarından ibâret olup, bu teklîfâta Dîvân-ı Hümâyun'un ne cevâb vereceği ma'lûm değilse de, zanniyyâta göre muvâfakatten istinkâfa cür'et edemeyip vakit geçirmek üzere mübâheseye girişeceği, veyâhud devletin şân ve menâfi'i ne sûrette rahnedâr olacağını halk derk eyleyerek, belki vükelâyı cenge icbâr edebileceği melhûzdur. Her hâlde devkleteyn-i imparatoriyye miyânelerinde muvâfakat-ı tâmme olduğu ve ileride bu teklîfâta dahi kanâ'at etmeyecekleri cây-ı iştibâh değildir.

Sene-i Merkūme Martının Yirmi Dokuzunda Vech-i Meşrûh Üzere Yazılan Ta'lîmâtın Hulâsa-i Tercümesidir

İmparator Fransa devletinin şübehâtını teskînle iki tarafı birden kullanmağa sa'y ediyor ise de, Rusya ile olan mukāvelâtını henüz izhâr etmemiş olduğu ve Fransa devleti İngiltere ile akd-i musâlaha maddesine takviyet verdikte, Avusturya devletinden keyfiyyetin tafsîlâtını isti'lâmda ısrâr edeceği muhtemeldir. Ve Fransa'nın bu maddeye ihâle-i nazar-ı dikkat eylemesi çariçenin bi-eyyi hâl ihlâl-i sulhe hâzırlandığını te'yîd eder. Zîrâ Devlet-i Aliyye teklîfât-ı sâbıkayı kabûl eylemiş iken yine Petersburg'ta harbin vukū'u mukarrer gibi tutulup, Prens Potemkin hayli galabalıkla Muhlif'e gidip, mayısın on ikisinde orduda bulunmasına emir verildiği ve

Kırım'la Kuban ülkesini zabt etmeye me'mûr olup, Dersa'âdet'te bulunan Rusya sefîri memâlik-i mezbûrenin bir daha terk olunmayacağını i'lân birle, bunun mukābilinde bir sulh-i müekked ve müebbed teklîf edeceği bize bir taraftan iş'âr olunmuştur. Şu haberler sahîh olduğu hâlde artık Devlet-i Aliyye böyle teklîfâtı kabûl (367) edemeyip mükâlemât-ı muâdâta tahvîl olunacağı ve Rusya harekât-ı iktihâmiyyesine Özi tarafından bed' edip niyyât-ı kadîmesini istihsâle çalışacağı bedîhîdir.

Sene-i Merkūme Nisanının Yirmi Altısında Viyana'da Bulunan Sardunya Sefîri Kont Graneri'ye Gönderilen Ta'lîmâtın Hulâsasıdır

İş'ârât-ı sâbıkanızdan dahi ma'lûm olduğu vechile, Avusturya Başvekîli Prens Kavniç imparatorun çariçe ile olan münâsebât ve mukāvelâtını tahsîn edemeyip Avrupa politika-i hâzırasını ibkā sadedinde bulunduğu bilinmiş ise de, bu kadar masârife giriftâr olarak niyyâtını meydâna koyduktan sonra, anın sözüyle efkâr-ı sulhe rücû' eylemesi emr-i ba'îddir. Ve bir de çariçe harbe mübâşeret ettiğinde imparator ta'ahhüdâtından döner ise Rusya'da olan nüfûzu mahv olup, bu husûstan derhâl Prusyalu istifâde edeceği derkârdır.

Sene-i Merkūme Haziranının Yirmi Sekizinde Yine Kont Graneri'ye Yazılan Ta'lîmâtı Hulâsasıdır

Felemenk'te mukīm Fransa maslahatgüzârından işitilen ba'zı kelimâta nazaran, Devlet-i Aliyye'ye yalnız Rusya hücûm ederse Fransa devleti Bahr-i Baltık'tan Rusya donanmasının çıkmasını Felemenk devletine men ettirip kendisi dahi Akdeniz'e bir donanma gönderecek ve imparator Rusya ile bi'l-ittifâk hareket ederse devleteyn-i imparatoriteynin ağrâzını mahv içün Prusya devletini tahrîk ve iğrâya çalışıp, İsveç devletini dahi dâire-i ittifâka da'vet edecek olduğu melhûzdur.

Sene-i Merkūme Temmuzunun Yirmi Altısında Kont Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmâtın Hulâsasıdır

Rusya asâkirinin Kırım'ı zabt etmesiyle berâber, Devlet-i Aliyye yine çariçenin teklîfâtına muvâfakat gösterdiğinden Dersa'âdet'te dermiyân-ı mübâhese olan Ticâret Muâhedesi imzâ ve tasdîk olunduğu, Viyana'dan gelen tahrîrât-ı ahîreden ma'lûmumuz oldu. İşte burası cây-i ta'accüb bir keyfiyyet

olup, hattâ Fransa devleti ihtilâs-ı vakt ile Rusya'nın niyyâtı aleyhinde tedârük görmek içün Devlet-i Aliyye'yi böyle bir şeyin kabûlüne tergīb eyleyeceği hâtıra gelmese, mu'âhede akdine ne türlü ma'nâ vereceğimizi bilmezdik. Belki Rusya Kırım'ın memâlik-i sâiresine ilhâkını Şahin Giray'ın isti'fâsının bir netîce-i tabî'iyyesi gibi tutup hânın (368) istiklâli Kaynarca Muâhedesi'nde tasdîk olunmuş bulunduğundan, husûs-ı mezkûrun Osmanlu'ya dokunur yeri olmadığını inandırmak sıralarında bulunuyor. Bundan sonra Rusya'nın Devlet-i Aliyye ile hiçbir mu'ârazası kalmayıp, miyânede mu'âhede-i ticâret akdiyle musâfâtın i'âde olunduğu irâe birle, çariçe Fransa'nın tavassutunu def' ü men'e hâhişger olduğu âşikârdır. Ancak böyle esâssız bahâneler Fransa devletini iknâ edemeyip, pâdişâh dahi Kırım üzerinde olan ve mu'âhede-i mezkûrede mezkûr bulunan hukūk-ı rûhâniyyesinin büsbütün imhâ olunduğunu kayd etmemek muhâldir. Bu evânda Rusyalu İngiltere vükelâsını kendi tarafına celb etmeye ve Fransa ile mu'âhedesinin akdini te'hîr ettirmeye çalıştığından gün be-gün daha ziyâde delâil bulunup, hattâ Fransa ile akd olunacak mu'âhede-i kat'iyyenin bir müddet daha te'hîr ikmâlinde İngiltere'ye pek çok fâide olacağını işrâb eylediği dahi dermiyân kılınmaktadır. Ancak İngilterelünün mesâlihi pek aşırı hâl-i muzâyaka vü işkâlde bulunduğundan, yeniden bir cengi gözüne alması emr-i asîrdir. Fakat eski usûl politikasının teceddüdü me'mûliyle İngiltere devleti buna da bakmayıp çariçenin merâmına muvâfakat ederek bu çâre ile zâyi'âtının istiżmânına yol araması dahi pek ba'îd değildir. Mösyö Foks ile mu'âhede tanzîmi husûsunda görülen suûbâta dâir Kont Verjen'in ba'zı süferâya söylediği kelâmlar çariçe Fransa ile olan mu'âhedesinin imzâsını ta'cîl etmeme bâbında İngiltere'ye ibrâm ve iltimâs etiğine dâir aldığımız haberlere munzam oldukta, İngiltere vükelâsı Rusya donanmasının Akdeniz'e girmesine Fransa'nın muhâlefet sadedinde bulunduğu sûrette Rusya devletiyle bir muvâfakata girmemiş bulunmasına dâir şimdiden vâki olan işrâbâta havâle-i sem' ü i'tibârdan pek de müctenib olmadığını alenen isbât eder. Ancak ahvâlin şimdiki bulunduğu mevki'le berâber İngiltere devleti hâinlik ile ithâma giriftâr olmaksızın Fransa'ya verdiği sözden rücû etmesi müşkildir. Lâkin zâyi'âtının tekrâr yerine i'âdesi ve usûl-i kadîme-i politikanın teceddüdüne mübâderet eylemesi emelleri yine mülâhazât-ı sâireye karşı gelebileceğinden, işte bu maddeye pek çok dikkat ve intibâh üzere bulunmanız ve vaktiyle bize ma'lûmât vermeniz ehemm ü

elzemdir. Zîrâ bir muhârebe-i umûmiyye farz olundukta, İngiltere devleti devleteyn-i imparatoriyye ile birleşirse mesâlihin çehresi bütün bütün değişir. Ve Prusya ve Fransa politikasının açığa urmasına muntazır olup, vâkı'â kendisine senevî kırk milyon franka i'âne-i nakdiyye verilir ise behemehâl Fransaluya muvâfakat eder. Lâkin her nasıl olsa Prusyalunun menfa'atli çıkacağı âşikâr olup, ya Fransa Avusturya ile bütün bütün bozuşarak Prusya'ya iki el ile yapışmaya mecbûr bulunur veyâhud (369) Avusturya Fransa'yı kullanmaya lüzûm görür ise çariçe münfa'ile olup yine Prusya ile revâbıt-ı kadîmesini i'âdeye muhtâc olur. Prusya kralı kendisinin ahvâl-i hâzırada büsbütün bî-taraflığı iltizâm etmesi münâsib olduğunu Fransa elçisi Kont Desterno'ya beyân etmiş diyorlar ise de, manzûr-ı hakīkīsi bu olduğunu kabûl edemeyiz. Şu kadar ki, işini pek iyi bildiğinden sonunu düşünmedikçe ve Fransa ile ta'ahhüdât-ı kaviyyesi olmadıkça hiçbir harekete girişmeyeceği âşikârdır.

Sene-i Merkūme Ağustosunun İkisinde Paris'te Mukīm Sardunya Sefîri Kont Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmâtın Hulâsasıdır

Devleteyn-i imparatoriteynin netîce-i ağrâzını keşf ü tahmîne İtalya hükûmetlerinin içinde en ziyâde Venedik cumhûru mecbûriyyet görüp, tahmînimize göre Fransa devleti zemânede îcâb edecek ilkāâtı hükûmet-i mezkûreye îsâlde kusûr etmemiştir. Ve Venediklü'nün kuvve-i bahriyyesini tezyîd eylemesi bundan neş'et edip, Fransa devletiyle bi'l-iştirâk tavassutunu Rusya'ya teklîf eyleyeceği rivâyet olunmaktadır. Bundan pek fâide görülemeyip, bununla çariçe niyyâtından dönmez olsa nâire-i harb müşta'il oldukta, Venediklü'nün bîtaraflıkta duramaması bir fâide-i zâide olur. Ancak şu maddeler yakīnen ma'lûm olmadığından, lâyıkıyla tahkīki uhde-i ikdâmınıza muhavveldir. Eğer illet-i vebâ müştedd olur ise Rusyalu Kırım'da işini ilerletemez. Ma'amâfih imparator durmayıp Macaristan'daki ordusuna gün be-gün kāfileler göndermektedir. Ve ba'zı nev' tedârükâtından kışın ceng açacağı anlaşılabilir. İngilterelü'nün döneklik edip Fransa ile akd-i mu'âhededen ferâgat etmesi devletçe yakışık almaz bir şey ise de, Rusya'nın iğvâsına ba'zı mertebe Mösyö Foks'un kapıldığı mervî olduğundan ve İngiltere devleti o tarafa geçerse harb esnâsında mesâlihin çehresi büsbütün değişeceğinden şuralarına kemâl-i teyakkuz üzere im'ân-ı nazar etmeniz lâzımdır. İmpara-

torun çariçe ile bizzât akd eylediği mu'âhede i'lân olundu. Üçüncü bendinde Osmanlu'nun hadd-i i'tidâlde zabt olunmasına ve tebe'asından olan Tatarlar'ın men'-i târâc ü hasârına dâir mukāvelât-ı mahsûsa vardır.

Sene-i Merkūme Ağustosunun Dokuzunda Yine Sefîr-i Mûmâileyhe Yazılan Ta'lîmâtın Hulâsasıdır

Rusya devleti Devlet-i Aliyye aleyhinde olan ağrâzını izhâr eylediği mu'âhedeyi, Prusya (370) ve Danimarka devletlerine bildirdikten sonra Fransa'ya dahi teblîğ eylemiştir. Bu hareketi akībinde Fransa'nın tavassut teklîfini ve ol teklîfi reddederse Fransa teblîğe me'mûr olduğu i'lânı nasıl kabûl edeceği istihbâra şâyân bir maddedir. Zîrâ Fransa'nın tutacağı yol ol vakit açığa urur. Hele Rusya'nın muahharan İngiltere ile olan harb esnâsında ittihâz eylediği bîtaraflık usûlünü sâbıka göstererek bu eyyâmda Fransa'dan bîtaraflık me'mûlünde bulunması ağreb-i garâibdendir. Ve böyle ma'nâsız bir bahâneyi Fransa devleti dinlemez. Zîrâ çariçenin bîtaraflıkta bulunması mahzâ menâfi-i ticâretten istifâde eyleyip, bir yandan dahi Devlet-i Aliyye aleyhinde hâzırlık görme kasdından ibâret idi. Mu'âhedenin müdâfa'a niyyetinde yapılmış olması dahi i'tibâra şâyân bir mülâhaza olamayıp, Devlet-i Aliyye şimdiki hâlinde iki devlet-i imparatoriyye aleyhine kendi isteğiyle harbe kalkışacağı hâtıra gelir hulyâlardan değildir. Hâsılı, bu gidişle Fransa'nın Avusturya ile olan münâsebât ve musâfât-ı dostânesi an-karîb mübeddel-i adâvet olacaktır.

Yine Ağustosun On Altısında Sefîr-i Mûmâileyhe Yazılan Ta'lîmâtın Hulâsasıdır

Çariçe Fransa'nın tavassutunu kabûlden ictinâb edeceği me'mûlü vâkı'â tahakkuk eyleyip, Fransa sefîrine cevâb-ı red vermemiş ise de, Paris'te olan sefîrinin teblîgāt-ı vâkı'asına mürâca'at eylemesi o demek olmuştur. Bakalım Fransa'nın şu cevâb akībinde Viyana'ya gönderdiği isticvâbnâmeden ne zuhûr eder? Her hâlde imparator ne bahâne dermiyân eylese Fransa devleti devleteyn-i imparatoriyye miyânelerinde bir mu'âhede-i hafiyye daha olduğunu haber almış bulunduğundan ve tedârükât-ı harbiyye içün gün be-gün Avusturya masârifât-ı azîmeye girdiğinden netîce-i madde ne olacağı âşikârdır. Ve Fransa'nın i'lân-ı harb etmemesi muhâl olur. Zîrâ çariçe Kırım'ı zabt edip

de imparator Fransa ile böyle bozuşma derecesine gelmiş iken o dahi bir yer almaması akla sığmaz. Mesmû'âta göre Venedik cumhûru Devlet-i Aliyye ile bir ittifâk senedi imzâlayıp hîn-i harbde i'âne i'tâsını müte'ahhid olmuştur. Geçenki bîtaraflık iddi'âsı üzerine Venedik cumhûrunun bu hareketinin esbâbı ne idiği tecessüs olunmak elzem ve ehemdir. Dîger rivâyete göre, cumhûr-ı mezkûr şimdiden harb tedârükü görmeye başlamıştır.

Yine Ağustos'un Yirmi Üçünde Sefîr-i Merkūma Yazılan Ta'lîmâtın Hulâsasıdır

Çariçe İsveç kralı ile mülâkātta dostluk ve hürmet ızhârından sonra Danimarka (371) devletiyle birlikte bir ittifâk akdini teklîf eylemiş ise de, kral-ı müşârünileyh şu teklîfi geçiştirip, ancak hiçbir vakitte Rusya aleyhinde bulunmayacağına dâir te'mînât-ı kaviyye i'tâ etmiş bulunduğundan, bu sûretle olsun Rusyalu ol taraftan emîn oluyor. Ma'ahâzâ ki Fransa devleti İsveç kralına hiç olmazsa kelimât-ı mübheme isti'mâl ettirme ve çariçeyi emniyyetsizlikte bırakma ârzûsunda olduğundan elbette burasını pek beğenemez.

Yine Târîh-i Mezkûrda Viyana'da Mukīm Sardunya Sefîri Kont Gıraneri'ye Yazılan Ta'lîmâtı Hulâsasıdır

Fransa'dan dünkü gün alınan tahrîrâtların meâllerinden, Avusturya devleti Bosna ve Sırbistan ve Hersek taraflarında ba'zı yerler zabtıyla Tuna ticâretinin serbestliğini istihsâl emelinde olduğu ve Fransa'da dahi şu havâdisin şüyû' bulduğu müstebân olmuştur. Vâkı'â Avusturya devleti bu taraflarda cerr-i menfa'at eyleyip Eflak ve Boğdan eyâleti cânibinde Rusya hudûduna pek yaklaşması menâfi'-i mahsûsasına muvâfıktır. Venedik cunhûru şu maddeye vâkıf olması cihetiyle geçen şehr-i haziranda Devlet-i Aliyye ile ittifâk mu'âhedesi imzâsına isti'câl ve şimdi Fransa devletine muvâfakat eylemesi akla karîbdir. Viyana'da bulunan Venedik sefîri akd-i ittifâk maddesini imparatora bildirip, cumhurla Avusturya miyânesinde olan münâsebât-ı câriye-i musâfâta mebnî, imparatorun dahi cumhûrla berâber tavassutlarını Rusya'ya teklîf etmesini dermiyân ettiğinde, imparator bir takım başı örtülü cevâblar vererek, fakat cumhûrun Hıristiyan dîni düşmanlarıyla birleşmesini tasvîb edemediğini i'lân eylediği mesmû olmuştur.

Sene-i Merkūme Eylülünün Yirmi Dokuzunda Berlin'de mukīm Sardunya Sefîri Kont Konnane'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir

Avrupa'nın şu hâl-i buhrânında me'mûriyyet-i sefîrâneniz gittikçe kesb-i ehemmiyet etmekte olduğundan, ahvâl ve avârız-ı âtiyede murâdımıza tevfîk-ı hareket etmeniz ve ana göre lisân kullanabilmeniz içün el-hâletü hâzihî meydânda olan umûr ve mesâlih üzerine vâki' olan ârâ vü efkârımıza dâir size ma'lûmât-ı sahîha i'tâsını tensîb etmişizdir. Miyâne-i halkta kesb-i intişâr eden sözler her ne merkezde olsa, bizim şimdiye kadar hiçbir ta'ahhüd tahtına girmediğimiz muhakkaktır. Avrupa devletlerinden Devlet-i Aliyye hilâfına müsta'idd-i zuhûr gibi görünen bora ve fırtınayı bertaraf etmeyi ve iki devlet-i imparatoriyyenin (372) ağrâz-ı kâminesine vaz'-ı hudûd eylemeyi iltizâm eden ba'zı düvel mesâlih-i vâkı'anın ne reng kesb edeceğini müşâhede etmek içün, vakit vermeksizin bizim bir tarafa meyil ve kesb-i alâka etmemizi ta'cîl etmeleri melhûz bulunduğundan, birkaç mâh mukaddem asâkir ve tersâne mahzenlerimiz sefere evvel emirde yirmi beş bin kişi çıkarabilecek sûrette tanzîm olunup, mezkûrü'l-mikdâr asâkiri ihtiyâcât-ı hâliyeye göre bilâ-te'hîr tezyîd etmeye muktedir olmak içün lâzım gelen tedâbîrin icrâsı zımnında evâmir ve tenbîhât-ı kat'iyye îfâ olunmuş idi. İşte bu suver-i ihtiyâtiyyeden sonra Avrupa'nın başlıca devletleri neye karâr vereceklerine ve bunlar Rusyalu ile Avusturyalıların Devlet-i Aliyye'yi muzmahill etmelerine müsâ'ade edecekler mi, yohsa Avusturya ile Rusya devletlerinin derece-i nâ-mütehammilede kesb-i tevessü etmelerini men etmek içün ittihâd eyleyecekler mi? Şu iki sûretin her nasıl ise tebeyyün ve ta'ayyün etmesine intizâr etmemiz kā'ide-i ihtiyâtiyye iktizâsından olup, her hâlde iki devlet-i imparatoriyye kendi mülklerini gereği gibi tevsî ederek memâlik-i şarkıyye ticâretini ve hissettirmeyerek refte refte Hindistan ahz ü i'tâsını kâmilen ve külliyyen zabt ve gasb etmekten gayrı şeye nasb-ı nigâh-ı intibâh etmedikleri umûr-ı vâzıhadandır. Buna binâen mecmû-ı düvel-i sâireden kiminin ticâretini mahv edecek ve kiminin muvâzene-i düveliyyede kadr ü haysiyyetini izâle eyleyecek ve bir takımının dahi istiklâline dokunacak bu makūle sû-i niyyâta arz-ı mevâni-i kaviyye etmeleri, kendilerinin en ziyâde mültezem olan menâfi-i mahsûsaları îcâbından bulunmuş ise de, Avrupa'nın şu aralık kesb ettiği ahvâlin muhtâc olduğu ittihâd ü ittifâkın akdi müzâkeresini kaviyyen îmâ eder şimdiye kadar hiçbir delîl görülememiştir. Vâkı'â Fransa

devleti bir müddetten berü mesâlih-i câriye-i şarkıyyeye enzâr-ı müte'âkıbe-i i'tinâsını nasb etmiştir. Lâkin Prusya kralı devlet-i müşârünileyhâ ile ittifâk etse pek çok fâideli çıkacağı âşikâr olduğu hâlde, fi'len hiçbir meyl irâe vü ibrâz etmemekte ve İngiltere devletinin iltizâm edeceği taraf ise merkez-i iştibâhtan henüz ayrılamamaktadır. Şu hâl-i tereddüd ü tezebzübde bizim taraftan vukū'a gelecek teşebbüsâtın muhâtaradan hâlî olmadığı ma'lûm-ı sefîrâneleri olup, bu cihetle kendimiz aranılıncaya kadar şimdi râhat durmaktan gayrı şey hâlimize elvermez. Binâenaleyh bâlâda beyân olunan ittihâd ü ittifâka dâir henüz bir şeye karâr verilememiş olduğu takdîrde, Avrupa'nın bir muhârebe-i cedîde ile rehîn-i tehdîdât olduğuna keder ve esef etmekte olduğumuzu ve bekā-yı sulh ü âsâyişi an-samîm ârzû ve emel etmekle berâber, müsta'idd-i zuhûr olan harb ü cidâl kesb-i umûmiyyet ettiği takdîrde menâfi ve mesâlih-i mahsûsamızı vikāye vü sıyânet etmek içün ba'zı sûret-i tanzîmiyyeye (373) teşebbüs ettiğimizi Prusya kralına ve vükelâsına te'mîn ile kâffe-i ahvâlden kral-ı müşârünileyhin meveddet ü muvâlâtına tamâmiyle istinâd etmekte olduğumuzu ve kendisinin i'tibâr ve nesâyihi ile tarafımıza mu'âvenet etmekten hasbe'l-hulûs istinkâf etmeyeceğini dâimâ ve müstemirren ümîd ve me'mûl eylediğimizi beyân ve ifâde edesiniz. Ancak Prusya kralını Fransa devletiyle bi'l-ittifâk iki devletin niyyâtına muhâlefet etmekte karâr vermiş hükmünde gördüğünüz hâlde, Avusturya ve Rusya devletlerinin gerek Avrupa'ca ve gerek bizce netâyic-i hırs u tama'ını bildiğimizden netâyic-i merkūmenin men'-i husûlüne nazar-ı memnûniyyet ile baktığımızı ve bununla berâber Devlet-i Aliyye aleyhinde ağrâzını başa çıkardıktan sonra bizim sâir taraftan i'âne görmedikçe mukāvemete muktedir olamayacağımız asâkir-i külliyye-i gālibanesini İtalya'ya sokmaya muktedir olacak imparatorun aleyhinde bir ittifâka girmemiz avâkıb-ı vahîmesini bilmez değil idiğimizi ve bir taraftan dahi Devlet-i Aliyye'yi hâl-i hâzırında hıfz u ibkā etmeyi vücûh ile iltizâm eden Fransa ve İspanya devletleri mâl ve nüfûsça hâib ü hâsir bulunduklarını ve ma'amâfih devleteyn-i müşârünileyhimâ Prusya kralıyla müttehid oldukları takdîrde berren muhârebe etmeye muktedir iseler de, İngiltere devleti imparator ve çariçe ile akd-i ittifâk ettiği hâlde icrâsına mecbûriyyet hâsıl olacak muhârebe-i bahriyyeye mukāvemet etmeleri pek müşkil olacağı ve bu hâl ise şu aralık İngilterelünün Fransalu ile birleşmesi muhâl göründüğü ve bîtaraflığı ihtiyâr etse bile hasârât-ı vâkı'a def

olunabilecek vakt-i müsâ'id mürûr edinceye kadar usûl-i bî-tarafîde kalacağı cihetle, bir kat daha müstelzim-i esef ü keder olduğu Prusya kralından ve bunun ziyâde emniyyete mazhar olan vükelâsından ketm etmeyesiniz. İşbu mütâla'âtı Prusya kralının muzafferiyyet-i me'mûle ile muhârebe edebilmemiz içün iktizâ eden mu'âvenet-i müessireyi ve bize vukū bulacak mevâ'idin müstakīmen incâz ü îfâsını te'mîn edeceğine lede'l-musâlaha bizim menâfi'imizi iltizâm eyleyeceğine mutmain olduğumuz ve mücerred işbu itmînâna mebnî bir tarafa meyl etmeye karâr verebileceğimiz ifâdesiyle itmâm eyleyesiniz.

Sene-i Merkūme Teşrinievvelinin On Biri Târîhiyle müverrahan Paris'te Sardunya Sefîri Bulunan Kont Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmât Tercümesidir

Rusya çariçesi tesviye-i ihtilâfât-ı mevcûde zımnında icrâsına bed' olunacak mükâlemâtta, memâlikine zamm u ilhâk etmiş olduğu ülkelerden külliyyen kat'-ı nazar olunması talebinde bulunduğuna nazaran, ihtilâfât-ı mezkûrenin tesviyesi içün Fransa devleti tarafından vâki olan mesâ'î-i cemîle teklîfâtına dâir devlet-i müşârünileyhâya vermiş olduğu cevâbı esâsen pek de (374) sûret-i muslıhânede değil ise ma'amâfîh iş'ârınız vechile Fransa vükelâsının pek hoşnud görünmüş olmaları umûr-ı tabî'iyyedendir. Zîrâ vükelâ-yı mûmâileyhimin niyyâtı bahâra değin maslahatın tedâbîr-i hakîmâne ile dostâne tesviyesine muvaffak olmak, veyâhud hiç olmaz ise ol vakit devleteyn-i imparatoriyyeye birçok düşmanlar peydâ ederek niyyâtına kaviyyen mümâna'at izhâr edebilmek ümîdiyle vakit kazanmaktan ibârettir. Viyana'dan tevârüd eden ahbâra ba'zı mertebe i'timâd etmekliğimiz lâzım geldiği hâlde, havf olunmakta olan bir muhârebe-i umûmiyyeyi mümkin mertebe men etmek husûsunda Fransa'nın menvî-i zamîri olan niyyâtının icrâsına mâil ba'zı mükâlemâttan bahs olunmakta olduğu maznûn-ı kavîdir. Zîrâ devlet-i müşârünileyhâ çariçenin iddi'âları Kırım ve Kuban ülkelerini kolayca zîr-i tasarrufuna geçirmekten ibâret olacağına emniyyet izhâr eylediğinden, Avusturya'nın menâfi'ine muvâfık şeylerin istihsâl ve tedârükünde vüs'ü mertebe mu'âvenet edeceğini imparatora va'd eyleyerek mes'ele-i mevcûde hakkında efkârını ızhâr ve niyyâtının ne mertebede olabileceğini i'lân eylemeye imparator-ı müşârünileyhi da'vet etmiş olduğu rivâyet olunmaktadır. Ve bu

hareketten murâd dahi menâfi'ini ellerine teslîm edecek derecede imparatorun Fransa vükelâsına emniyyeti olup olmadığını anlamaktan ibâret olduğu zâhir ve nümâyândır. İmparator-ı müşârünileyh bu husûsa karâr verdiği hâlde, hayırlısıyla hitâm vermiş olduğu muhârebe-i ahîresi masârifiyle harâb olmuş olan umûr-ı mâliyyesini ıslâh ve tanzîm zımnında âsâyiş ü istirâhatten başka bir şeye muhtâc olmadığı evânda, kendisine ziyâdesiyle bâr-ı gîrân olacak olan bir muhârebeyi men etmeyi kemâl-i germle ârzû eyleyen Fransa devletinin her türlü vesâil-i muslihâne sarf ve isti'mâl ve Devlet-i Aliyye'yi infi'âlini ızhâr etmemeye ve belki Kırım ve Kuban ülkelerinin Rusyalu tarafından zabt u istîlâsına ızhâr-ı muvâfakatla berâber, imparator-ı müşârünileyhe dahi ba'zı fedâkârlıklar icrâsına da'vet etmeye sa'y edeceği muhakkaktır. Ancak bir muhârebenin netâyicini tafattun etmekte olan vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'yi bu husûsa irzâ etmek Fransa devletine sühûletli ise de, Kırım ülkesini Rusyalunun pençe-i zabt u tasarrufuna bırakmamaklığı mes'ele-i dîniyyeden adddeyleyen umûm millet-i İslâmiyye hakkında keyfiyyet ol merkezde değildir. İstanbul'da bu mes'ele hakkında ezhân-ı nâsın gāyet heyecân üzere bulunduğu ve zât-ı hazret-i mülûkâne muhârebe isteyenlere muhâlefet etmek istediği hâlde, heyecân-ı mezkûrun karîben hal'-i pâdişâhî vukū'unu intâc edeceği te'mîn olunmaktadır. Binâenaleyh her ne kadar Fransa devleti tarafından her türlü harekât-ı lâzıme icrâ olunmuş olduğu (375) ve çariçenin dahi yalnız Kırım ülkesinin yed-i tasarrufuna geçmesiyle iktifâ eylediği hâlde bile, Osmanlular'ın en cüz'î bir harekât-ı hasmâneye mübâşeret ederler ise, devleteyn-i imparatoriyye tasavvurâtlarının icrâsını ilerletmek içün, Fransa'nın havf eylediği derecede ârzû etmekte oldukları şu hâli fursat intihâz edeceklerinde şübhe olmadığından, mes'elenin dostâne tesviye-pezîr olacağı hiçbir vechile ümîd olunamaz. Mes'elenin bulunduğu hâl-i buhrân hakkında Prusya kralının harekât ve efkâr ve mütâla'âtına dâir istidlâl etmiş olduğunuz tahmînâtınız bu bâbda olan efkârımızla tevârüd eden ahbâra aslâ tevâfuk etmez. Zîrâ kral-ı müşârünileyh kâmilen bir meslek-i bîtarafî ittihâz etmek şöyle dursun, Fransa ile akd-i ittihâd zımnında ıslâh-ı zâtü'l-beyn ümîdinin münkatı olacağı vakte dîde-dûz-ı intizâr olmaktadır. Fi'l-hakīka meslek-i politikası derece-i mütesâviyede tevsî'-i kuvvet etmedikçe Avusturya devletinin kesb-i tevessü' etmesine mâni olmak kazıyyesinden ibâret olan kral-ı müşârünileyh bîtaraflığın ne fâidesi olabilir?

Yine Sene-i Mezbûre Teşrînisânîsinin Biri Târîhiyle Kont Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir

Rusya devleti istîlâ etmiş olduğu ülkelerin münâza'asızca yed-i tasarrufuna kalmasından başka bir şey istemez. Ve buna muhâbere ve mükâleme vâsıtasıyla muvaffak olabildiği hâlde, niyyeti harbe girişmek değildir. Ve tahrîrâtınızda ihtâr etmiş olduğunuz vechile, beyânnâmesini henüz Devlet-i Aliyye'ye teblîğ etmemesinin sebebi dahi bundan ibârettir. İstîlâsına kendisini haklı addeylediği memleketler dostâne terk olunmak istenilir ise, Avusturya imparatoru dahi bu efkârda olmalıdır ki, bu niyet bu efkâra mebnî memâlikinden hiçbir yeri kuvve-i harbiyye ile alınmadıkça şer'an terk edebilmesi mümkin olmayan Devlet-i Aliyye'den ba'dehû terk ve ferâğını istihsâl edebilmek içün imparator-ı müşârünileyh Eflak ve Boğdan memleketlerine bir kolordu idhâl ettirmeyi kurmuştur. Ancak vükelâ-yı Devlet-i Aliyye'nin bu misillü fedâkârlık icrâsına umûm ahâlî-i İslâmiyye tarafından göreceği muhâlefet ü mukāvemetten kat'-ı nazar, Fransa devletinin yeni bir cenge mübâşeret etmesinin rivâyet olunan adem-i imkânıyla berâber saltanat-ı seniyyeyi devlet-i imparatoriyyenin iddi'âlarına muvâfakat ettirerek kendi menâfi-i mahsûsasına her vechile muzırr olan böyle bir külliyetlü terakkī-i kuvvete mu'âvenet edeceğine bir vechile i'timâd edemeyiz.

(376) Yine Sene-i Mezbûre Teşrînisânîsinin On Beşinde Ya'nî 1198 Sene-i Hicriyyesinin Muharremi Evâilinde Kont Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir

Dersa'âdet'te bir meclis-i vükelâ akd olunmuş ve bu meclisin kâffe-i a'zâsı sulhe mâil zevâttan ibâret bulunmuş olduğundan, meclis-i mezkûrda şu mes'elede muvâfakat ızhâr ederek şân ve nâmûs-ı saltanat-ı seniyyeyi vikāye vü muhâfaza etmekliğin tedâbîr ü vesâilinden başka bir şeyden bahs olunmamış olduğu, Viyana'dan alınan mektûblardan istinbât olunmuştur. Binâberîn Osmanlular'ın ceng istemek husûsunda kavânîn-i şer'iyyeleri üzerine müesses olan ısrârları kendilerinin harâbiyyetini ve bundan hâsıl ve behemehâl Avrupa'da bir muhârebe-i umûmiyyeye sebeb olacak olan netâyici men' ve ber-taraf etmeyi iltizâm etmiş olan devletlerin mesâ'î-i cemîlelerine mâni olmasından dâimâ havf olunmuş olduğu cihetle, bast olunan mükâlemât ü müzâkerâtın

bir sûret-i müsâ'ade kesb etmiş olduğu âşikârdır. Ve buna dostâne bir ıslâh-ı zâtü'l-beyn hakkında hâsıl olan ümîdlere takviyet verir bir keyfiyyet ilâve olunmaktadır. Bu keyfiyyet dahi Rusya devleti yed-i tasarrufuna geçirdiği memleketlerden hoşnud olduğundan Fransa devletinin ilkāât-ı muslihânesini te'yîd eder sûrette görünmekte olmasıdır. Avusturya imparatoruna gelince, üzerine bora kopacağını hissederek kendisine ba'zı mertebe terk-i arâzî olunmasını istihsâl edemediği hâlde icrâ etmiş olduğu tedârükât-ı külliyye-i harbiyyesinden dolayı tazmînât-ı nakdiyye ile iktifâ ederek, iddi'âlarını ta'dîl etmekliğin lüzûmunu görmeye başlamıştır. Hattâ bu bâbda şimdiye kadar vukū bulan masârifin muhâsebesine Viyana'da umûr-ı harbiyye nezâretinde çalışılmakta olduğu te'mîn olunmaktadır. İşbu ahbâr-ı muhtelifenin cümlesi üç devlet-i imparatoriyye miyânesinde te'lîf-i menâfi' husûsunun derkâr olan müşkilâtı hakkında tasavvur etmiş olduğumuz efkârımızı yavaş yavaş mahv ü izâle edecek gibi görünmektedir. Emr-i mükâlemeyi lağv ve ta'tîl edebilecek olan mevâni hakkında mütâla'ât-ı cedîdeye girişmeyi zâid addeyleriz. Zîrâ bu bâbda dermiyân olunabilen faraziyyât ü mülâhazâtı tahrîrât-ı sâbıkamızda tüketmişizdir. Şu kadar var ki, Fransa ve İngiltere devletlerinin ilkāâtına Osmanlular'ın muvâfakat edebilmeleri hakkında mevcûd olan şübehâtımızın müesses ve gayr-ı müesses olduğunu yalnız vekāyi isbât eder. Her ne kadar Prusya kralının ahvâl-i buhrâniyye hakkında ta'yîn-i meslek ve kā'ide etmemiş olduğu meczûm bulunmuş ise de, ma'amâfîh ilkāât vâsıtasıyla kendi (377) menâfi'ine yarayacak her bir husûsta ızhâr-ı mu'âvenet ederek Fransa politikasını tervîce sa'y etmekte olduğu ihtâr olunmaktadır.

1784 Sene-i Mîlâdiyyesi Kânunusânîsinin Otuz Birinde Ya'nî 1198 Sene-i Hicriyyesi Rebî'ülevvelinin Evâsıtında Kont Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir

Dersa'âdet'ten Viyana'ya vârid olup Kont Graneri'nin bize iş'âr etmiş olduğu ihbârât-ı ahîre üç devlet-i azîme miyânesinde harb ve sulhden kangısı ihtiyâr olunacağı husûsunu ta'yîn ettirecek olan vakt-i buhrânın takarrub eylediği hakkında hiç eser-i şübhe bırakmıyor ise de, mîzânın kangı tarafa meyl edeceği hakkında dâimâ mevcûd olan eser-i şekk ü iştibâhı büsbütün izâle etmiyor. Vâkı'â Rusyalunun taleb-i kat'îsine bir cevâb vermek üzere geçen kânunuevvelin on ikisi ve on dördü târîhlerinde akd olunan meclis-i

vükelâda birkaç mübâhaseden sonra bu bâbda külliyyen zât-ı şâhâne ve sadrıa'zamın akıl ve dirâyetine mürâca'at olunmuş ve binâberîn bunlar dahi Osmanlular'ın en kadîm mutasarrıf oldukları emlâklerinden addeyledikleri Taman adasının reddi şartıyla sulhün tervîci tarafında olarak Kırım ve Kuban memleketlerinin terkine râzî olacaklarını Fransa elçisi vâsıtasıyla Rusya sefîrine îmâ ettirmişlerdir. İşbu teklîf her ne kadar muvâfık-ı nasfet ü hakkāniyyet ise de, Rusya elçisi tarafından külliyyen veyâhud devlete arz ve mürâca'at etmek üzere kabûl olunmak şöyle dursun ta'lîmâtına muhâliftir, deyü reddolunmuş ve birkaç gün sonra çariçenin iddi'âlarına bir kat'î ve son cevâb i'tâsı talebini hâvî Avusturya ve Rusya sefîrleri şedîd ve ekîd birer lâyiha i'tâ etmişlerdir. Ancak zât-ı hazret-i mülûkâne ile sadrıa'zamın bu bâbda kendiliklerinden bir karâr ittihâzına murahhas bulunmuş oldukları derkâr ise de, kendileri elden gitmek havfıyla ittihâz-ı karâra cesâret edemedikleri cihetle bu mes'ele-i mühimmenin karârı saltanat-ı seniyyenin her tarîkı erbâbından mürekkeb olmak üzere, şehr-i cârînin ikisinde akd olunacak meclis-i umûmîye ta'lîk olunduğu tarafımıza iş'âr olunmuştur. Bu meclisin ne netîceyi müntec olacağı intizâr olunmakta ise de, pâdişâhın bu bâbda fedâkârlığı gözüne aldığı umûmen zannolunuyor. Meclis-i vükelâda dahi re'y ü efkâr-ı şâhâne tervîc ve tercîh olunduğu hâlde, mutlakā harb isteyen ahâlî ve ulemâ arasında mevcûd olan heyecân-ı ezhâna nazaran işbu meslek-i muslıhânenin taraf-ı pâdişâhîye vahîmü'l-âkıbe olmasından havf olunur. (378) Bu havâdisin Mösyö Verjen'e dahi tevârüd etmiş olması melhûz olduğundan, mûmâileyh ile vukū bulacak mükâlemelerinizde Dersa'âdet'te cereyân eden vukū'ât hakkında îrâd-ı delâile ve bu bâbda bize tarafınızdan daha ziyâde ma'lûmât i'tâsına muktedir olmaklığınız içün tafsîlât-ı meşrûhaya girişmeyi lâzımeden addeyledik. Her ne kadar ağleb-i ihtimâl ceng tarafında ise de, Fransa devletinin epeyce sükûnet ve istirâhat üzere olduğunu görerek devlet-i müşârünileyhânın yeniden bir muhârebe idâresine muktedir olmak ve harekât-ı harbiyyenin netîcesini görerek devleteyn-i imparatoriyyenin tasavvurâtına hitâm vermek içün ittihâzını lâzımeden addeyleyeceği tedâbîri daha eyüce tertîb edebilmek üzere ibtidâki muhârebelerde Osmanlular'ı yalnız başına hereket etmeye bırakacağı hâtıra gelir.

Yine Sene-i Mezbûre Şubatının On Dördü Târîhiyle Müverrahan Mösyö Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir

Geçen çarşamba günü Viyana'dan gelen mektûblar ile berâber saltanat-ı seniyye ile Rusya devleti beyninde ıslâh-ı zâtü'l-beyni hâvî imzâ olunan ahidnâmenin bir sûretini ahz etmiş idik. Ve ahidnâme-i mezkûrda imparatorun iddi'âlarına dâir hiçbir şart derc olunmadıktan başka, devleteyn-i imparatoriyye tarafından ilerüde derpîş olunabilecek iddi'âlardan Osmanlular'ı muhâfaza edebilecek hiçbir żamân ve kefâletten bahs olunmamış olduğunu müşâhede etmiş olduğumuzdan, bu husûs imparatorun kendisi dahi ayrıca harekete kıyâm edeceği hakkında olan efkârımızı daha ziyâde tasdîk ve sizin bu bâbda Kont Prön'e olan mektûbunuzun hâvî olduğu iş'ârâta külliyyen tevâfuk eyler. Akd ve tanzîmine medhal-i küllîsi olan Kont Verjen'in efkârı üzerine ahidnâme-i mezkûr haberinin me'mûl olunan te'sîrât-ı haseneyi müstelzim olmadığına aslâ ta'accüb eylememişizdir. Zîrâ mûmâileyhin derkâr olan ma'lûmât ve dirâyeti cihetiyle iki devlet-i imparatoriyyenin merâmlarını istihsâl içün ittihâz eylemiş oldukları reviş ü hareketi his ve tefattun etmiş ve emr-i sulhün kaviyyen te'sîs olunmuş olmasını göremeyip, evvelce tesviyesi en müşkil olan maddenin hâlâ mevcûd olduğunu tanımış olacağı derkârdır. Vâkı'â Fransa'nın bir muhârebe vukū'unu men etmekte derkâr olan menâfi'i saltanat-ı seniyye ile imparator miyânesinde dahi vâsıtasıyla bir ıslâh-ı zâtü'l-beyni istihsâl ettirmek içün mesâî-i cemîlesini bir kerre daha tavsît edeceğini bize zannettirmekte ise de imparatorun iddi'âları külliyyen başka bir muvâzene-i Avrupa'ya doğrudan doğruya dokunur sûrette (379) olduğuna binâen, nesâyihinin Rusya muvâcehesindeki gibi muslihâne olamaması veyâhûd henüz icrâ etmiş olduğu fedâkârlıklar ile gereği gibi giriftâr-ı hasâr olan saltanat-ı seniyyenin zikr olunan iddi'âları ol vechile ri'âyetle dinlemek istemeyeceği vârid-i hâtırdır. Prusya kralı devleteyn-i imparatoriteyn miyânesinde mevcûd olan revâbıtın netâyicinden ne derece havf eyleyeceğini evvelkiden ziyâde müşâhede ettirir temâyülât ızhâr etmekte olduğu, bize Berlin'den peyderpey iş'âr olunmaktadır. Kral-ı müşârünileyh çariçe ile tecdîd-i vifâka ümîdi kalmadığını görerek Versalya Muâhedesi revâbıtını kat' ve kesr edebilecek vukū'âtın zuhûrunu kaviyyen temennî eylemektedir. Binâenaleyh iddi'â olunduğuna göre, eğer kral-ı müşârünileyh çariçenin metâlibine muvâfakattan saltanat-ı

seniyyeyi men etmek içün kâffe-i mesâ'îsini sarf etmiş ise, imparatora hiçbir şey fedâ etmemeyi Osmanlular'ı teşvîk ve teşcî etmek içün daha ziyâde mesâ'î-i kaviyye icrâ edeceği meczûmumuzdur. Ancak kral-ı müşârünileyh şu aralık Fransa devletinden başka medâr-ı kuvveti olmadığını i'tirâf eylemekte ise de, bir ittifâk içün Fransa tarafından bast-ı mukaddemât olunduğu hâlde, daha fâidelü şerâit istihsâl edebilmek içün ba'zı mertebe kayd-ı ihtirâzî gözetmektedir. Her ne hâl ise, imparatorun Fransa'ya olan medâr-ı üssü devlet-i müşârünileyhâ ile Prusya devleti miyânesinde bir ittifâk havfına mebnîdir. Prens Kavniç'in Viyana'da eski usûlü meydâna çıkarmak efkârında bulunduğunu zannettirebilecek her bir şeyi mahv ü izâleye dikkat edip, bu bâbda şüyû bulan kelimâta takviyet vermemek içün musâhabetinde gāyet ihtiyâtlı davranmasını prens-i mûmâileyh Baron Rayzbah'a tavsiye eylemiştir. İsveç kralının devleteyn-i imparatoriteyn ile ba'zı mertebe ittifâka girişmiş olabilmesi hakkında dâimâ zanniyyât-ı kaviyye mevcûddur. Şu efkârın bî-esâs olduğunu isbât içün pek çok delâil îrâd olunabilir ise de, ma'amâfîh De Markof'un İtalya'ya seyâhati semt-i maksûduna giderken İsveç kralını görmek niyyetine mebnî olduğuna nazaran, kral-ı müşârünileyh ile çariçe miyânesinde bast olunmuş ba'zı maddeler mevcûd olması yakışık alır.

Sene-i Mezbûre Şubatının Yirmi Biri Târîhiyle Müverrahan Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir

Bize vâki olan bilcümle iş'ârâtınızdan sizin dahi bizim gibi çariçe ne istihsâl etmiş ise Avusturya devleti tarafından dahi ana mu'âdil şeylere destres olunmak içün karîben Devlet-i Aliyye (380) aleyhinde iddi'âlar derpîş olunacağı efkârında olduğunuzu müşâhede eyledik. Bayağı umûmen münteşir ve mütevâtir olan şu efkârda bizi te'yîd ve tasdîk eden mevâddın biri dahi imparator-ı müşârünileyhin Prens Kavniç tarafından derhâl kendisine çıkarılmış olan posta vâsıtasıyla saltanat-ı seniyye ile Rusya devleti beyninde ıslâh-ı zâtü'l-beyni hâvî ahidnâme imzâ olunduğu havâdisini istihbâr eylediği gibi, evvelkiden ziyâde mütefekkir ve meşgūl görünerek şehr-i cârînin on dokuzunda vusûl bulmuş olduğu istihbâr kılınan ve oradan dahi Viyana'ya avdet etmek üzere der'akab hareket edeceği zann olunmakta bulunan meyelâna gitmek üzere Toskana'dan hareketi ta'cîl edilmesi keyfiyyetidir. Memâlik-i Osmâniyye hudûdundan asâkirini geri çekmek içün imparatorun Viyana'da

bulunması bize pek lüzûmlu görünmediğinden keyfiyyât-ı meşrûha imparator-ı müşârünileyhin tasavvuru ba'zılarının iddi'â ettikleri gibi asâkir-i mezkûreyi yalnız hudûd-ı memâlik-i Osmâniyye'den geri çekmek niyyetinden ibâret olmadığını îmâ eder. Ancak imparator-ı müşârünileyhin henüz gāyet müsteb'id görünen tasavvurât için bu kadar masârif ihtiyârına karâr vermemiş olduğunu zann etmeye meyl etmekte isek de, ma'amâfîh bize bu zannımıza taban tabana muhâlif görünen haberler tevârüd eylemiştir. İmparator-ı müşârünileyh hakkında temâyülât-ı hasenesinden bir başka vesîle ile istifâde etmek üzere şimdiki hâlde Osmanlulardan kendisine fevâid-i külliyye istihsâl eylemesini taleb etmediğini çariçeye i'lân eylemiş olduğu bize te'mîn olunmaktadır. Bu misillü bir hareket-i bî-garazâne hakīkaten şâyân-ı isitiğrâb olacağından, netâyic-i ahvâl dahi buna tevâfuk eylediği hâlde, bu vâsıtalar ile imparatorun Silezya'nın feth ü teshîrine mübâşeretine ahvâl ve vukū'âtın müsâ'ade edeceği vakit Rusya devletinin mu'âvenetinden kendisini te'mîn etmek ve Almanya İmparatorluğu tâcının irsen Avusturya hânedânında bulunmasını Prusya kralının çekemediği cihetle, Toskana prensinin Romalular kralı intihâbına dahi îkā-ı mevâni zımnında kral-ı müşârünileyh tarafından icrâ olunabilmesi me'mûl olan mesâ'îye rağmen, intihâb-ı mezkûrun icrâsına Rusyalunun müzâheretini istihsâl eylemek için çariçeyi bütün bütün kendi tarafına celb etmek istediği zâhir ve âşikârdır. İntihâb-ı mezkûrun vukū bulup bulmamasında Fransa devletinin olabilecek menâfi'i hakkında efkârınızı bize beyân eylemenizi isteriz. Biz bu husûsun devlet-i müşârünileyhâ nezdinde müsâvî bulunduğu efkârında isek de, gerek kendisi ve gerek müttefikleri için ba'zı fevâid-i cüz'î zımnında intihâb-ı mezkûra bi'l-vâsıta ba'zı mevâni îkā edebilmesi mümkinâttandır. Avusturya imparatorunun Napoli'ye seyahâtına azv olunan sâir sebeblerden kat'-ı (381) nazar, bu sebeblerin başlıcalarının biri Akdeniz'e gelecek olan Rusya donanmasına Berend limanını tahsîs etmeye Sicilyateyn kralını da'vet eylemekten ibâret olduğu iddi'â kılınmaktadır.

Sene-i Mezbûre Şubatının Yirmi Sekizinde Viyana'da Mukīm Sardunya Sefîrine Yazılan Ta'lîmâtın tercümesidir

Tevârüd eden iş'ârâta nazaran Avusturya imparatorunun saltanat-ı seniyye aleyhinde şimdilik hiçbir iddi'â derpîş etmek niyyetinde olmadığını gördüğümüz cihetle, üç devlet-i mu'azzama miyânesinde mevcûd olan

ihtilâfâta hitâm-pezîr olmuş nazarıyla bakılabilir. Şu kadar var ki, imparator-ı müşârünileyhin esâs-ı tasavvurât-ı politikasını istiknâh etmeklik umûr-ı müşkiledendir. Zîrâ müşârünileyhin muhârebât-ı ahîrede bilâ-fâide İngiltere'nin düşmanlarını tervîc ettiği ta'accüble görülmüş idi. Hâlbuki Rusyalu birkaç cihetle kendisini ızrâra meyyâl olduğu hâlde, yalnızca bunun kesb-i tevessü etmesi içün bu def'a ihtiyâr etmiş olduğu masârif-i azîme daha mûcib-i ta'accüb ve istiğrâb olduğu derkârdır. Ancak imparator-ı müşârünileyh çariçe uğurunda vâki olan fedâkârlıklarının Prusya kralı aleyhinde bir muhârebeye girişmeye mecbûr olduğu vakit tazmîn olunacağı ümîdiyle mütesellî olmakta ise de, bu ümîdin hiçbir mu'âhede üzerine müesses olup olmadığı mechûl olduktan başka, kral-ı müşârünileyh imparatorun niyyâtını şimdi daha ziyâde vuzûh ve sarâhatle görerek kendi aleyhinde olabilecek tasavvurâtını tervîcden müttefiklerini men veyâhûd te'hîr etmeye ve lede'l-hâce Avusturya devletinin teşebbüsâtına mukāvemet etmek içün kendisine başka kuvvetli müttefik tedârük eylemeye ba'd-ezîn daha ziyâde ihtimâm ve dikkat ile çalışacağı cihetle, ümîd-i mezkûrun birkaç ârıza-i ittifâkıyye ile mahv ü zâil olacağı âşikârdır. Paris'te mukīm Prusya elçisinin harekât ve makālâtı devletinin tasavvuru bundan ibâret olduğunu gereği gibi îmâ etmektedir. Her ne kadar şu aralık Avusturya ve Fransa devletleri ittihâdlarının derece-i kemâlde devâm eylediğini müştereken ızhâr eylemekte iseler de, imparatorun Prusya devletine terk etmiş olduğu memâliki istirdâd husûsunda Fransalu i'âne değil müsâ'ade bile eylemez.

Yine Sene-i mezbûre Martının Yirmisi Târîhiyle Müverrahan Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir

Bundan evvelki tahrîrâtımızda iş'âr etmiş olduğumuz vechile Avusturya sefîrinin vükelâ-yı Devlet-i Aliyye ile sıkça sıkça vukū bulmakta olan mükâlemesi imparatorun Devlet-i Aliyye'den hiç (382) bir tazmînât taleb etmemeye ısrâr etmekte olduğu hâlde, Rusyalu'nun Kırım'ı zabt ederek ittihâz etmiş olduğu meslek ve hareketi taklîden sonra bir aralık kabza-i tasarrufuna geçirebilmek içün Eflak ve Boğdan memleketlerinin istiklâllerini i'lân ettirmeye çalışmakta olduğuna delâlet eder. Her ne hâl ise, imparatorun Osmanlular aleyhinde hiçbir iddi'â derpîş etmemiş olması sırf bir efkâr-ı garazâneye mebnî olmayıp, mücerred 1765 senesinde tecdîd olunan

Belgrad Mu'âhedesi'nin müddeti henüz munkazıye olmadığından, müddet-i mezkûrenin hitâmına değin hiçbir şeye teşebbüs etmemekliği lâzımeden addeylediğine mebnîdir. İşte ol vakit saltanat-ı seniyye aleyhinde imparatorun tevsî'-i memâlik tasavvurâtının meydâna konulacağı iddi'â kılınmaktadır.

Yine Sene-i Mezbûre Mayısının Biri Târîhiyle Müverrahan Kont Skarnaki'ye Yazılan Ta'lîmâtın Tercümesidir

Ticâretçe Rusyalulara müsâ'ade olunan imtiyâzâtın aynı imtiyâzât i'tâ ve bundan fazla Avusturya devleti tebe'asının eşyâlarını çıkarıp vaz' etmek içün Tuna boyunda ve Boğdan hudûdu üzerinde anbârlar ittihâz edebilmeleri i'lân olunmak şartıyla, Karadeniz'de serbestçe seyr-i sefâin maddesine dâir Avusturya sefîrinin vâki olan matlûbunun vükelâ-yı Devlet-i Aliyye tarafından is'âfına karâr verilmiş olduğu Dersa'âdet'ten Felemenk'e tevârüd eden mektûblardan istinbât olunmuştur. Bu mektûblardan Devlet-i Aliyye ile Rusyalu beyninde hâsıl olan ıslâh-ı zâtü'l-beyn husûsunda imparatorun zannolunduğu bî-garaz bulunmadığını müsbet bir madde dahi ilâve-i makāl edilmiştir. Ve bu madde dahi iddi'â olunduğuna göre saltanat-ı seniyyenin Avusturya devletiyle hudûdunu Pozorofça Muâhedesi'ne tatbîkan tecdîd ve tanzîm ve Belgrad'ı müşarünileyhâya redd ü i'âde ile berâber Eflak ve Boğdan memleketlerinin kâmilen istiklâllerini, olamadığı hâlde hiç olmaz ise beylerinin te'yîdlerine müsâ'ade eylemeyi bir bend-i hafî ile Devlet-i Aliyye Rusya çariçesine va'd etmiş olmuştur. Vâkı'â bu keyfiyyet her ne kadar ihtimâl-i ba'îd değil ise de, imparator tarafından işbu bend-i hafînin kuvveden fi'le ihrâcına teşebbüs olunarak, keyfiyyet-i mezkûre hakkında eser-i şübhe kalmayıncaya değin bu bâbda her türlü hüküm ve re'yimizi ta'lîk eyleriz. Kaldı ki, vükelâ-yı saltanat-ı seniyye tarafından Fransa elçisinin haberi olmayarak bu misillü bir va'd icrâ olunmuş olması husûsunda kendimizi bir vechile ilzâm edemeyeceğimizden, bu husûsa dâir bi's-sühûle ba'zı ma'lûmâta dest-res olabileceğinizi me'mûl eylediğimiz cihetle bu bâbda (383) vâki olabilecek himmet ve ikdâmınız rehîn-i takdîr olacaktır. Kont Prön tarafına gelen mektûbunuzda iş'âr etmiş olduğunuz vechile Karadeniz'de seyr-i sefâyin serbestîsini Devlet-i Aliyye'den İngiltere devletinin etmiş olduğu havâdisi yalnız Paris'te tevâtür bulmayıp, Dersa'âdet'ten tevârüd eden iş'ârâtta dahi havâdis-i mezkûre kat'î

sûrette beyân olunmuş olduğu misillü, devlet-i müşârünileyhin işbu talebine vükelâ-yı saltanat-ı seniyyenin kat'iyyen imtinâ gösterilmiş oldukları te'mîn olunmaktadır.

(8)
Nemçe'ye Verilen Ahidnâme-i Ticâret

Bismihî sübhânehû ve te'âlâ

Bâ'is-i tenmîk-ı hurûf oldur ki, Nemçe elçisi dostumuzun devleti tarafından takdîm ettiği bir kıt'a takrîrinde Nemçe devleti Belgrad Ahidnâmesi'nin on birinci maddesinde şurûta müsteniden taht-ı hükûmet-i Devlet-i Aliyye'de olan memâlikte Nemçe re'âyâsı ve tüccârı hakkında ba'zı râbıta ve nizâm tertîbini iltimâs eylediği münderic olup, takrîr-i mezbûrun mazmûnu mütâla'a olundukta, zikr olunan on birinci madde Nemçe devletinin bu bâbda olan ma'rûzâtına esâs olduğunu mübeyyin olmaktan nâşî, emr-i ticârete dâir en müsâ'ade olunan milletin hakkında cârî olan ve dahi ziyâde mu'afiyât ve müsâlemât bilcümle memâlik-i imparatoriyyede berren ve bahren ve nehren geşt ü güzâr ile ticâret eden Devlet-i Aliyye tüccâr sefîneleri ve re'âyâları hakkında dahi ale'd-devâm cârî olacağını, elçi-i mûmâileyh bâlâda zikr olunan takrîrinde tasdîk ve tahkīk eylediğine binâen, cânib-i Devlet-i Aliyye'den ahidnâmelerin îcâb ettiği mu'âhedât ale'd-devâm sıdk ile ibkā ve kadîmî dost ve hemcivâr olan Nemçe devletine derkâr olan muhâlesat ve muvâlât-ı kâmilenin âsâr-ı hakīkıyyesi ibrâzına sâlih olur vesâile ihtimâm ü i'tinâ olunagelmekle, fî-mâ-ba'd Nemçe re'âyâsının hakkında icrâ olunacak mu'âmele tegayyürden masûn ve düstûrü'l-amel olup, Devlet-i Aliyye tarafından zikr olunan Belgrad Ahidnâmesi gibi kavî ve müstahkem i'tibâr olunacak mevâd ve kuyûdât-ı âtiyetü'z-zikre mürâ'ât olunması işbu sened ile vech-i mansûs üzere ta'ahhüd ve iltizâma karâr verilmiştir.

Birinci madde: Bin yüz otuz iki senesinde Pozorofça'da imzâ olunup mârrü'z-zikr Belgrad Ahidnâmesi'nin on birinci maddesine esâs ittihâz olunan Ticâret Muâhedesi muktezâsı, bi'l-cümle memâlik-i Devlet-i Aliyye'de Nemçe devletinin tüccâr ve re'âyâsı hakkına mer'î ve mu'teber tutula. Bu bâbda ednâ mertebe inhirâf veyâhûd mugāyeret vukū'una cânib-i Devlet-i Aliyye'den ruhsat ve cevâz gösterilmeye.

İkinci madde: Nemçe tüccârı ve re'âyâsı tarafından edâsı lâzım gelen resm-i gümrük (384) husûsunda Devlet-i Aliyye mu'âhedât-ı kadîmesini bu def'a müceddeden beyân eder ki, Nemçe tüccârının memâlik-i Devlet-i Aliyye'ye bey' içün idhâl edecekleri bilcümle emti'alarının ya idhâli veyâhud nakli mahallerinde yalnız bir def'a yüzde üçten ziyâde resm-i gümrük edâ etmeyeler. Ve kezâlik Devlet-i Aliyye'den iştirâ ve ihrâc edecekleri memnû'attan olmayan emti'a içün yalnız bir def'a ve bir mahalde yüzde üç resm-i gümrük edâ edeler. Şöyle ki, Nemçe tüccârının vech-i meşrûh üzere gerek idhâlen ve gerek ihrâcen olan ticâretleri her ne gûne sâir teklîften ve ale'l-husûs masdariyye ve kassâbiyye ve bid'at ve resm-i huddâmiyye ve reft ve bâc ve yasak kulu ve sâir teklîften sâlim ola. Mârrü'z-zikr Pozorofça Ticâret Ahidnâmesi'nde bunlara dâir tertîbât gerçi tavzîh ve tasrîh olunmuş bulunup, ancak mürûr-ı ezmân ile işbu nizâma memâlik-i Devlet-i Aliyye'de ve ale'l-husûs Eflak ve Boğdan memleketlerinde âdet-i müstekarradan hâric nice hâlât ârız olduğu elçi-i mûmâileyh tarafından beyân olunmak hasebiyle, nizâm-ı mezbûrun memâlik-i Devlet-i Aliyye'de ba'dezîn kâmilen mer'î tutulması içün Devlet-i Aliyye bu mahalde nizâm-ı mezbûru resmen te'yîd eder.

Üçüncü madde: Nemçe re'âyâsı ve tüccârı cemî'-i emti'anın idhâlinde bâlâda zikr olunduğu vech üzere memnû'âttan olmayan emti'anın ihrâcında ve bey' ü şirâsında serbestiyyet-i tâmm ile serbest olup, hirfet ve şirket erbâbı ve muhtekir ve sâirleri her kim ise alenen ve hakîkaten ednâ mertebe mevâni îrâsı ve bey' ü şirâ husûsunda tevâbi-i Devlet-i Aliyye'den ta'zîb ü te'addî vukū'u kezâlik Devlet-i Aliyye tüccâr ve re'âyâsından biri Nemçe tüccârından ba'zı emti'a vü eşyâ iştirâ eyledikte, bu bahâne ile esnâf ve muhtekirler taraflarından kat'â dahl ü ta'arruz zuhûru tecvîz olunmaya. Ol ecilden bilcümle memâlik-i Devlet-i Aliyye'de âmed ü şüd veyâhûd meks eden Nemçe re'âyâsı hakkında ne vechile mu'âmele iktizâ eylediğini beyân siyâkında, eyâlât ve bihâr ve sevâhil hükkâmına ve zâbıtânına ve gümrük ümenâsına hitâben işbu senedin icrâsı kat'iyyü'l-müfâd-ı evâmir-i aliyye-i ekîde ile tenbîh oluna. Ve Nemçe devletinin elçi ve konsolosu ve kâr-güzârları ve hudûd kumandanları âgâh olup, muktezâsı üzere âmil olmaları içün evâmir-i aliyye-i mezkûrenin sûretleri Nemçe devletine i'tâ oluna.

Dördüncü madde: Nehren ve bahren ticâret husûsunda eyâlât vâlîleri ve hükkâm ve zâbıtânına bir gûne şekk ve şübhe ârız olmaması içün Devlet-i Aliyye beyân eder ki, ahidnâmeler mübtegāsınca Nemçe re'âyâsı ve tüccârının bilcümle memâlik ve eyâlât-ı Devlet-i Aliyye'de pasaportalarıyla bahren ve nehren serbestiyyet üzere geşt ü güzâr ve ticâret eylemeleri ve karada ve bahir ve nehirde münâsib gördükleri mahalde yanaşıp, lâzım gelen rüsûmâtı edâ ile emti'alarını ihrâc ve memnû'âttan olmayanlarını tahmîl etmeleri câiz ola.

(385) Beşinci madde: Sâir Müste'men tâifelerinin ve ale'l-husûs Fransa ve İngiltere ve Nederlande ve Rusyalu'nun ve ziyâde müsâ'ade olunan sâir milelin bu âna dek ve bundan böyle mütemetti oldukları müsâ'adât ve müsâlemât ve menâfi-i ticâreti bilâ-istisnâ Nemçe devletinin dahi Belgrad Ahidnâmesi ve Pozorofca Ticâret Muâhedesi muktezâları ve iki devlet beyninde derkâr olan safvet-i kâmile lâzımesince kendi re'âyâsı ve tüccârı haklarında iddi'âya istihkākını Devlet-i Aliyye te'yîd eder.

Altıncı madde: Mârrü'z-zikr Pozorofça Ticâret Ahidnâmesi'nde münderic olan istisnâ mâni olmayarak, Nemçe re'âyâsı ve tüccârının nehirden bahre ve bahirden nehre Nemçe bayrağı ve sefîne ve tâifesiyle li-ecli't-ticâre serbestiyyet üzere mürûrları câiz ola. Ve bâlâda zikr olunduğu üzere idhâl ve ihrâc edecekleri eşyâ içün bir def'a lâzım gelen resm-i gümrükten gayrı bir nesne edâsına mecbûr olmayalar.

Yedinci madde: Nemçe diyârından düvel-i sâireye ve düvel-i sâireden Nemçe diyârına Nemçe bayrağıyla bahren ve nehren gelip giden Nemçe re'âyâsı ve tüccârının Devlet-i Aliyye'ye tâbi sevâhil ve boğaz ve haliçlerden ve bâhusûs Bahr-ı Siyâh Boğazı'ndan her gûne rüsûmdan mu'âf olarak serbestiyyet üzere mürûrları ve emti'alarını ihrâcları cebr ü cefâ vü ezâdan ve hüsn-i rızâlarıyla esnâ-yı râhda bey' içün çıkardıkları emti'anın resm-i gümrüğünden mâ'adâ her ne gûne teklîften sâlim ola. Ve zikr olunan tüccâr sefîneleri Rusya tüccârına ruhsat verilen sefînelerden kebîr olmaya. Ve zikr olunan Nemçe tüccâr ve re'âyâsı Devlet-i Aliyye'nin dost-ı ehabbi olan Nemçe devletine tâbi olmalarıyla eyâlât-ı Devlet-i Aliyye'den hîn-i mürûrlarında haklarında dostâne mu'âvenet ü muzâheret oluna. Ancak nehren seyr eden Nemçe tüccâr sefînelerinin bahirde seyr ü güzâra ekseriyâ sâlih olmayacakları mülâhaza olunmağla, zikr olunan sefînelerin bahre yakın mahallere

vusûllerinde, derûnlarında bulunan emti'anın Bahr-ı Siyah'a işleyegelen âhar sefînelere vaz' u tahmîli câiz ola. Ve emti'anın bu vechile âhar sefînelere vaz' u tahmîli içün bir türlü resm mutâlebesinden bahs olunmaya.

Sekizinci madde: İşbu senedin maddelerinden bir maddesinin ve bâhusûs memnû'âttan olan emti'anın veyâhûd Pozorofça ve Belgrad ahidnâmelerinde münderic ticâret şerâitinin muktezâları icrâsı husûsunda bir su'ûbet ârız olduğu takdîrde, bu gûne su'ûbetin terâzî-i cânibeyn ile dostâne ve muhıkkâne tesviyesine devlet tarafından rızâ-dâde oluna. Kaldı ki, bu vechile faysal verilmesi kābil olmadığı sûrette, geçen sene Rusya devleti ile akd olunan ticâret muâhedesinin tertîbâtına tatbîkan ve Nemçe ticâretine tevfîkan, zikr olunan su'ûbetin dahi dostâne tesviye ve fasl ü hasm olunmasına Devlet-i Aliyye râzî olur.

(9)
(386) Ticârete Dâire Nemçe Elçisinin Verdiği Sened Sûreti

Roma imparatoru ve Nemçe memâlikinin kralı cenâblarının zîrde mümzâ ve murahhas orta elçisi dâ'îleri işbu sene-i mübâreke rebî'ülâhırının ikinci günü târîhiyle müverrah bi'l-cümle memâlik-i Osmâniyye'de Nemçe tüccâr ve re'âyâsı hakkında icrâsı lâzım gelen mu'âmeleye dâir taraf-ı Devlet-i Aliyye'den verilen senedi bilâ avk u te'hîr devleti cânibine îsâle müsâra'at etmiştir. Bu def'a irsâl olunan ulağımızın avdetinde devlet-i imparatoriyyenin kabûlünü müş'irdir. Devlet-i Aliyye'ye arz ve takdîm edeceğim takrîrde sened-i mezkûrun dîbâcesinde münderic olup, Devlet-i Aliyye'nin tüccâr ve re'âyâsı ve sefâini bi'l-cümle memâlik-i imparatoriyyede mütemetti olacakları müsâlemât ve menâfi'âta dâir olan husûsların cümlesi tasdîk ve te'yîd olunacaklarını bu dâ'îleri resmen tahkīk eder. Ve bu vechile bi'l-cümle memâlik-i imparatoriyyede en müsâ'ade olunan milletin hakkında cârî olan mu'âmele bi'l-mücâmele ve dahi ziyâde Devlet-i Seniyye tüccârı ve re'âyâsı ve tüccâr sefâyini haklarında dahi cârî olacağı bî-iştibâhtır. Ve bu vechile hem-civâr olan işbu iki devlet-i fahîmenin beynlerinde adîmü'l-misâl olan kırk beş seneden berü bilâ-infisâm ve lâ-inkıtâ cârî ve pâydâr olan musâlaha-i mübârekenin esnâsında vâki olup, tarafeynden râbıtabend-i nizâm olan

bi'l-cümle umûr ve mesâlih-i devleteyn miyânelerinde olan tehâbb-ı sâdıka ve tevâdd-ı hâlisa-i lâ-yetegayyerenin takviye vü istihkâmına vesîle-i sâbite olmuşlardır. Ve zîrde mümzâ dâ'îleri işbu iki devlet-i fahîmenin zamâyir-i safvet-semîrlerinin birinin müevvil ü müfessiri ve birinin dahi re'yü'l-ayn ile şâhidi bulunmak hasebiyle, kendisini sa'îd-i müteyemmin add birle hulûs ve hayrhâhlık ikmâlinin tasdîk ve tahkīk-ı hâlisanesi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den karîn-i kabûl buyurulmasını hâssaten recâ vü niyâz eder.

(Y)
Halil Hamîd Paşa'nın Azline Dâir Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki Kapudan-ı deryâ ve Kāimmakām-ı sadâret-i uzmâ vezîrim Gāzi Hasan Paşa'sın! Seni selâm-ı şâhânemle teşrîf eylediğimden sonra ma'lûmun ola ki, Vezîria'zam Halil Hamîd Paşa ocaklu kullarımın hayâtta olanlarının esâme husûsu ve ba'zı nâhemvâr harekât ü sekenâtı tab'-ı şâhâneme halecan verdiğinden azli iktizâ etmekle, hâlâ Özi muhâfızı olup Haleb Vâlîsi Hazînedâr Ali Paşa taşra ve serhadler ahvâline vâkıf ve sefer ü hazarda gayret-i dîni olduğu nezd-i mülûkânemde ma'lûm-ı hümâyûnum olduğundan nâşî, mühr-i sadâretim (387) irsâliyle vekâlet-i mutlakam hidmetine ta'yîn eylediğime binâen bi-mennihî te'âlâ gelip dâhil oluncaya dek kaymakamlık vechile idâre-i umûr-ı ibâd içün sen kaymakam ta'yîn olunmuştur. İmdi, göreyim seni hayrhâhân-ı devlet ve vükelâ-yı saltanat-ı seniyyemle bi'l-ittifâk kâffe-i umûr-ı mühimme-i Devlet-i Aliyye'me ihtimâm ve rikâb-ı hümâyûna arz u i'lâmı muktazî husûsları i'lâm ederek, kat'an bir madde ve mesâlih-i ibâddan bir maslahat mu'attal kalmamasına iktizây-ı gayret ü sadâkatınız üzere me'mûl-i hümâyûnumdan ziyâde dikkat ve bezl-i kudret ve vüs'-i tâkat eyleyesin. Hudâ-yı Lemyezel her kim ki niyyet-i hayr ile dîn ü devletim hidmetine kıyâm ü ikdâm eder ise dâreynde mes'ûd ve makbûl eyleye, âmîn.

(11)
Kaymakam Paşa'ya Gelen Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki Kapudan-ı deryâ ve Kāimmakām-ı sadâret-i uzmâ vezîrim Gāzi Hasan Paşa'sın. Seni selâm-ı selâmet-encâm-ı dâverânemle teşrîfden sonra, ma'lûm ola ki, bu def'a ihrâc olan kapum kulları mevâciblerinin

tevzî'i münâsebeti ile mahzâ avârıf-ı behiyye-i dâverânemden nâşî taltîfen hâssa kürklerimden sana bir sevb semmûr-ı mûrisü's-sürûr ve bir kabza murassa hançer ihsân-ı hümâyûnum olup, kilar kethüdâsı ağa kulumla irsâl olunmuştur idi. Göreyim seni sadrıa'zamım vürûduna dek umûr-ı devletimi sâdıkāne rü'yet emrinde bezl-i mechûd edesin. Cenâb-ı Hazret-i Rabbü'l-izze sana ve seninle bile sadâkat edenlere dâreynde mu'în ola, âmîn.

(12)
Sadr-ı Cedîde Hitâben Hatt-ı Hümâyûn

Ve mâ tevfîkī illâ billâh. Benim vezîria'zam ve vekîl-i mutlakım. Seni tahiyye-i şâhânem ile taltîf eylediğimden sonra, ma'lûm olsun ki, selefin makhûr Halil Hamîd Paşa hevâsının galebesiyle salâh tarafına meyl etmeyip ve celb-i mâl sevdâsıyla taşralara bakmayıp, zu'afâ ve ağniyânın ıztırâblarına ve devletimin emekdâr hademelerine mahsûs menâfi'i kendi etrâfına tahsîs ile hırmânlarına ve umûr-ı devletimi temşiyette hod-re'ylik ile hilâf-ı rızây-ı mülûkânem nice etvâr-ı nâşâyesteye cesâreti hasebiyle ulemâ ve ricâl ve ocaklularımın tenfîrlerine bâ'is olduğundan, tama'-ı hâmı ve hâin-i dîn ü devlet ve azlem-i ibâd olmağla, tebdîli ve izâlesi îcâb etmiştir. Ve sen vüzerâ-yı izâmım beynlerinde salâh ü diyânet ve hazar u seferde re'âyâ ve asker-perverlik ile mevsûf ve devletime sadâkat ile hidmet edeceğin me'mûl olduğundan, vekâlet-i mutlakam hidmet-i celîlesi uhde-i liyâkatine taklîd olunmuştur. İmdi umûr-ı cüz'iyye ve külliyyede *ve şâvirhüm fi'l-emri fe-izâ azemte fe-tevekkel alellâhi*[123] nass-ı kerîmiyle amel ve ibâd (388) ü bilâdın himâyetlerine ve zalemenin ber-muktezâ-yı şer'-i şerîf cezây-ı lâyıklarının icrâsına ve serhadlerin nizâmlarına ve envâ'-i mühimmât-ı lâzımenin tedârük ve tesviyesine ve Âstâne'nin gerek kal'alarının ve gerek sâir kifâyet mertebesinde iktizâ eden zahîrelerinin vakt ü zemâniyle tedârük ü ihzârlarına ve te'lîf-i kulûba sa'y ü ictihâd eyleyesin. Sen ve tarîk-ı sidâdda seninle bile olup devletime sadâkat edenler haklarında du'â-yı husrevânem bile olmağla, Rabbi zü'l-celâl hayırlı işlere muvaffak eyleye, âmîn.

[123] İş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da Allah'a tevekkül et (Kur'ân, Âl-i İmrân, III, ayet: 159.

(13)
Ferah Ali Paşa'nın Nogay Kabâiline Hitâben Bir Kıt'a Buyuruldusu

Hâlâ Cemti nehri pîşgâhında kâin Tiş Kulu ve bütün pâdişâh halkının başbuğu kethüdâmız el-Hâc Hasan Ağa ve ulemâları efendiler. Ve kart ve yaş mîrzâları ve sâiri inhâ olunur ki, Allahü te'âlâ hazretlerinin inâyetiyle az günde kişilerinizin yardımlarıyla Anapa Kal'ası Yurdu'nda tohtayacak toğan ve çovuklarımızın harâmîden sağ olmaları içün handekini bu yıllık bu kadarca yapıp, yardımcıların kullarına günlüğü verilip kabaklarına salındı. İnşâallah kış gelip yer katıgan bulmadan mâl ve baş ve otaklarınız içinde tohtamak üzere sen ki başbuğ-ı mûmâileyhsin, cümle halk ile kulunu bir salıp bulunduğun yerin etrâfına üç kapu ve üç tâbya, resm olunduğu üzere bu günden sekiz güne kadar hafr ve kapularının ve cisrinin vaz' olunduğunu görmek içün tarafımıza elçi salasın. Bundan bir gün iş gerü kalmaktan başından ziyâde korkasın. İntehâ.

Tiş Kulu: Dış kulu ki, dışarıdaki fırka demektir. **Kart:** İhtiyâr. **Yaş:** Delikanlı. **Yurd:** Memleket ve ülke. **Tohtamak:** Tevakkuf ve ârâm etmek. **Toğan ve çovuk:** Büyük ve küçük. **Kabaklarına salındı:** Yol verildi. **Katıgan:** Donmak. **Otak:** Hâne demektir.

İntehâ cildü's-sâlis.

DİZİN

A

Abad Bey 186

Âbâd Kırım Giray 212

Abaza 26, 48, 161, 177, 178, 179, 183, 186, 190, 205, 212, 214, 215, 228, 236, 259, 265, 294

Abaza çarığı 236

Abaza eşkıyâsı 212

Abaza Mehmed Paşa 161, 265

Abaza tüfeği 183

Abazıh 190

Abbas Dost 243

âbdest 195, 196, 238

Abdi Bey 142, 166, 284

Abdi Efendi 118

Abdi Paşa 4, 23, 25, 39, 61, 103, 105, 130, 142, 156, 181, 251, 302, 329, 334, 345, 346, 347, 348, 349, 353, 355

Abdullah Ağa/Bey 357, 361

Abdullah Beyefendi 119

Abdullah Efendi 132, 285, 330

Abdullah Paşa 74, 105, 126, 127, 141, 173, 303, 361

Abdurrahman Bey 356

Abdurrahman Ağa 298

Abdurrahman Cebertî 323

Abdurrahman Efendi 165

Abdurrahman Paşa Bilanlı 118, 123, 357, 360, 361

Abdülaziz 308

Abdülbaki Paşa 296, 297

Abdülbâkī Paşa 163

Abdülcelilzâde Mehmed Paşa 121, 296

Abdülcelilzâde Süleyman Paşa 173, 297

Abdülfettah Paşa 309

Abdülgaffar Ağa 300, 301

Abdülhamîd Han 90, 116, 122, 141, 142, 145, 148, 152, 262, 290

Abdülhamîd Hân 129

Abdülkadir 242, 243

Abdülkadir Paşa 309

Abdülkerim Efendi 20, 72

Abdülmecid Hân 54, 55, 127, 150

Abdürrezzak Bahir Efendi 16

Abdürrezzak Efendi 16, 363

Acara 264, 265, 269

Acaralı / Bîcânoğlu Ali Paşa 177, 255, 257

Acem 45, 314, 317

Acu 226

Açıkbaş 34, 105, 263, 264, 265, 268, 275

Açıkbaş hâkimi 263, 264, 265

Açu 198
Ada 34, 39, 68, 209, 217, 261, 366
Ada-i Kebîr 39
Ada Kal'ası 34, 68, 261
Ada Karyesi 209, 217
adâletnâmeler 339
Adana 121, 164, 350, 357, 358, 360, 361, 362
aded altun 219
Adem aleyhisselâm 282
Afgan 243
Afrika 174
ağa kapusu 206
Ağa Muhammed Han 269
ağnâm 6, 229, 372
ahâlî-i İslâmiyye 417
Ahalkelek 275
Ahısha 45, 271
Ahiçelebi niyâbeti 165
ahidnâme 9, 19, 65, 67, 71, 72, 79, 80, 370, 394, 420, 421
ahidnâmeler 48, 83, 425, 427
Ahkâm-ı şer'iyye 51
Ahmed Ağa 80, 142, 164, 167, 307, 308, 358
Ahmed Atâullah Efendi 17, 41, 121
Ahmed Atâullâh Efendi 159
Ahmed Câvid Bey bkz. Câvid Ahmed
Ahmed Efendi 8, 17, 23, 27, 40, 60, 62, 78, 80, 132, 159, 170, 284, 289
Ahmed Han 269, 270, 274, 283
Ahmed Nazif Efendi 20, 23, 33, 104, 117, 144, 155, 284, 302
Ahmed Paşa 106, 109, 112, 118, 123, 142, 155, 163, 168, 172, 174, 295, 298, 305, 329, 330, 335, 336, 344, 350, 351, 352, 358, 359, 360
Ahmed Paşazâde İbrâhim Paşa 309
Akdeniz 12, 18, 25, 32, 53, 156, 164, 283, 326, 386, 408/409, 422
Akgöz Sultan 211, 214
Akkâ 109, 110, 114, 287
Akkirman Kal'ası 156
Akkuşa 275
akmişe 150, 245, 259
Akşehir 123
Alâiye 126, 324
âlât-ı harbiyye 356
alay beyi 4, 5
Alay Köşkü 132
al çuka biniş 220
Aleksandr Bey 136, 137
alemdâr 219
Alemşâh Sultân 133
Aleviyye 320, 321, 347
Alıkorna 156
Ali Ağa 147, 151, 155, 212, 233, 237, 354
Ali Beşe 257
Ali Bey 155, 305, 307, 319, 320, 342, 347, 349, 353, 354, 355
Ali Bey memâlîki 320
Ali Haydar Han 312, 313
Ali Murad Han 269, 306
Âl-i Osman 237, 317
Ali Paşa 24, 136, 141, 142, 160, 162, 169, 170, 171, 173, 177, 178, 181, 182, 183, 184, 186, 188, 191, 192, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204,

205, 206, 208, 209, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 244, 245, 247, 248, 250, 253, 255, 257, 258, 259, 260, 265, 266, 270, 271, 275, 276, 284, 291, 328, 329, 429, 431
Ali Paşa gediklileri 233
Ali Raca 176
Ali Reis 294
Ali Sagîr 113
Ali Sultan 275
Alman 304, 305
Alman ümerâsı 304
Almanya 376, 391, 422
Altıkulaçzâde 277
altmışlık 251
altun 104, 183, 219, 260, 264, 280, 281, 312
altun kemer 264
a'mâl-i hendese 91
Amasya 182
âmedcilik 147
âmedî 210, 259
Âmedî Odası 147
Âmedî Râtib Efendi 259
Ame Han 273, 275, 276
amele 133, 182, 192, 372
ameliyyât-ı kimyâviyye 281
Amerika 7, 12, 14, 15, 27, 64, 365
Amorgos 283
Amr 45
Anadolu 4, 22, 23, 25, 42, 45, 48, 61, 121, 122, 137, 138, 142, 151, 153, 155, 156, 158, 159, 165, 172, 177, 181, 192, 200, 205, 229, 234, 240, 252, 260, 263, 289, 296, 301, 303, 304, 370
Anadolu Eyâleti 4, 23, 25, 61, 156
Anadolu kadı'askeri 22, 121, 122, 159, 289, 296, 303
Anadolu kadıaskerliği 121, 370
Anadolu keçesi 48
Anadolu muhâsebecisi 155, 177, 303, 304
Anadolu mukābelecisi 304
Anadolu pâyesi 153, 301
Anadolu vâlîsi 23, 25, 155
anahtar ağası 250
Anakara 34
Ananur 33
Anapa 162, 177, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 233, 235, 236, 237, 243, 244, 245, 247, 248, 249, 251, 255, 256, 257, 258, 259, 261, 295, 431
Anapa gümrüğü 228, 261
Anapa Kal'ası 201, 207, 431
Anapa Kal'ası Yurdu 431
Anapa ser'askeri 243
Anapolu 86
anbârlar 2, 424
angarya 109, 261, 279, 280
Ankara 132, 177, 183, 261, 290
Antalya 294
antikacılar 221
araba 33, 43, 45, 182, 186, 189, 191, 208, 302, 372

arabacılar kitâbeti 118
Arabistan 98, 174, 195, 303, 311
Arabî târihler 319
Arabzâde Ahmed Atâullah Efendi 17, 41, 159, 165
Arabzâde Mehmed Sadık Efendi 303
Arabzâde Sâdık Molla 40
Arap 317
Ârif Hikmet Beyefendi 178
arîza 114, 206, 234, 256
Arnavud 2, 136, 155, 202, 231, 288, 344
Arnavud eşkıyâsı 136
arpalık 141, 166, 183
arslan 289
Arslan Bey 262
Arslan Giray Sultan 294
Arslan Mehmed Paşa 61
Arslan Paşa 141, 164
arşun 353
arûs 191
arz 172, 181, 228, 255, 258, 262, 326
arzıhâl 103, 124, 165, 211, 220, 221, 253, 335
arzıhâller 336
Arz Odası 288, 289
arz u mahzar 258, 349, 361
Âsaf 145
Âsafî 33, 39, 85, 310, 330
asâkir-i Ekrâd 309
asâkir-i İslâmiyye 1, 16, 19, 52, 91, 92, 94, 96, 97, 100, 271, 287
asâkir-i Mısriyye 340, 353
asâkir-i mu'alleme 90
asâkir-i muntazama 94, 95, 96, 97, 102
asâkir-i nizâmiyye 94
asâkir-i Osmâniyye 349
âsâr-ı atîka 222
âsâyiş 16, 227, 279, 288, 329, 376, 385, 392, 400, 416
asel 245, 325
Ashâb-ı Kirâm 51, 95, 187
asker-i cedîd 91
Asnâ 354, 355, 356
Asr-ı Saâdet 96
Âstâne 5, 90, 129, 130, 147, 155, 160, 241, 242, 270, 272, 274, 286, 297, 299, 300, 310, 318, 367, 371, 430
Âstâneli esâmeleri 143, 149
Asvan 354, 355
Asya 220
aşâir-i urbân 307
a'şâr 201, 207, 226, 228
Âşir Mustafa Efendi 301
at 210, 288, 289, 344. Bk. esb
at takımı 180
Atâ Efendi 74
Atâullah Beyefendi 164, 277, 284, 302
Atâullah Efendi 17, 36, 41, 74, 121
atâyâ 92, 189, 234, 256, 261, 270, 273, 278, 295
atâyâ-yı mülûkâne 270, 278
âteşbâzlık 91, 101
âteşbazlık san'atı 98
âteş-perestler 175
Âtıf Efendi 104
Âtıfzâde Ahmed Bey 132

atıyyeler 1, 82, 90, 189, 235
atlar 188, 191
atlas 85, 193, 224
atlu 353
avâid 66, 166, 314, 332, 358, 371
avâid-i resmiyye 358
Avar Hâkimi 273, 276
Avlonya Sancağı 123
Avlota 231
Avrupa 7, 51, 54, 56, 63, 64, 90, 91, 94, 96, 97, 107, 174, 220, 264, 304, 305, 363, 364, 365, 376, 378, 381, 382, 383, 384, 385, 387, 388, 389, 392, 393, 395, 396, 400, 401, 405, 408, 413, 414, 417, 420
Avrupalılar 7, 94, 96, 174
Avrupa müverrihleri 97
Avrupa politikası 64
Avusturya 7, 14, 373, 374, 375, 376, 378, 380, 381, 385, 388, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 398, 399, 400, 401, 407, 408, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 421, 422, 423, 424
Avusturya başvekîli 375, 408
Avusturya imparatoru 373, 374, 375, 376, 378, 392, 394, 400, 417
Avusturyalu 393
a'yân 3, 5, 155, 156, 279, 348
a'yânlar 155
Ayasofya Câmi 292
Ayasofya çöreği 223
Aybov 231
Aydın muhassılı 109, 116, 165
Aydın sancağı 165
Aydonatlı Abdurrahman Paşa 123
Aydoslu Mehmed Paşa 23, 24, 105
âyîn 189
âyîne 316
Aynalıkavak 7, 8, 16, 19, 20, 27, 29, 30, 41, 55, 60, 61, 62, 78, 80
Aynalıkavak ahidnâmeleri 41
Aynalıkavak musâlahası 61, 62
Aynalıkavak mükâlemesi 20
Aynalıkavak Sâhilsarâyı 8, 27, 60, 62, 78, 80
Aynalıkavak Tenkihnâmesi 7, 16, 30, 55
Azak 35, 53, 156, 200, 228, 230, 231, 232
azeb ağası 86
Azerbaycan 269, 272, 273, 306
Azmzâde kethüdâlığı 124
Azmzâdeler 168, 170, 172, 173, 358
Azmzâde Mehmed Paşa 110, 126, 167
Azmzâde Vezîr Abdullah Paşa 170, 350, 358
Azmzâde Vezîr Yusuf Paşa bkz. Yusuf Paşa

B

Babadağı 181, 200, 218, 368
Baban Sancağı 305, 306, 307, 309
Bâbı'âlî 8, 26, 36, 37, 38, 39, 59, 61, 62, 65, 67, 68, 80, 82, 85, 103, 124, 129, 131, 133, 142, 143, 147, 150, 155, 168, 171, 204, 206, 259, 271, 284, 291, 293, 297, 305, 327, 330, 358
Bâb-ı Âsafî 33
Bâbü'l-Mehdî 240

Bâbülvâd 86
Bacalan 309
bâd-i hevâ 52
bâdzehr 251
Bağçekapusu 122, 177
Bağdad 1, 4, 6, 45, 120, 151, 161, 163, 174, 175, 176, 296, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 313, 314, 315, 316, 317
Bağdad ağası 151
Bağdad vâlîsi 45, 296
Bahadır Giray 58, 158, 204, 211, 213, 214, 237, 294
bahârât 231
Bahâriyye 291
Bahîra 326
Bahr-ı Hazar 53, 242
Bahr-ı Hind 175
Bahr-ı Siyâh 4, 35, 81, 427, 428. Bkz. Karadeniz
Bahr-ı Siyâh Boğazı 427
Bahr-i Baltık 12, 85, 156, 408
Baht Giray Sultan 300
Bahur nehri/çayı 202, 221
bakır 280
bakla 222
bal 201
baldız 195
Ba'lebek 112
balık 228
Balıkhâne 142
balıkhâne ocağı hasekileri 228
bal mumu 209
Baltacılar Ocağı 115
Baltacı Mehmed Paşa 97
Baltık bkz. Bahr-i Baltık
Balya Boğazı 300
balyoz 182
Bar 294
bârgîr 226
Baron Bratoy 373, 406
Bartelemi 375, 377, 378, 396
barut 90, 101, 106, 135, 136, 138, 189, 214, 310
Basra 174, 309, 310, 313, 314, 315, 316, 317
Basra Körfezi 174
başbâkī kulluğu 293, 294
başbâki kulu 155
başbuğ 38, 43, 44, 61, 62, 110, 212, 213, 273, 321, 338, 431
başçavuş 216
başçukadâr 141
baş halîfe 115
baş muhâsebe 177, 319, 344
baş muhâsebeci 164, 304
baş muhâsebe kâtibleri 344
baş silahşor 284
baştarda 175
Batıl Giray 213
batınî 243
Battal Hüseyin Bey 160
Battal Hüseyin Paşa 303, 350
Battal Paşa 243
Batum 199, 265, 271, 277
Batum kal'ası 277
Bavyera Hersekliği 364

Bâyezid-fitrat 145
Bâyezid-i Velî 262
bayrak 81, 139, 192, 209, 360
bayrakdârlar 192
bayram 177
bâzûbend 309
Beç 367
bedel 43, 66, 76, 130, 137, 156, 165, 181, 214, 221, 251, 300, 314
beden kürkü 216
Bedros 292, 293
Behcetzâde 146
Behur nehri 206, 208
Bekā' 110
Bekir Ağa 153
Bekir Bey 284, 301, 330
Bekir Efendi 142
Bekir Kuka Oğulları 136
Bekir Paşa 23, 25, 61, 124, 142
Bekir Paşazâde bkz. Süleyman Beyefendi
beksimed 300
Belgrad 2, 23, 25, 39, 69, 78, 80, 83, 105, 115, 116, 140, 152, 302, 366, 424, 425, 427, 428
Belgrad Ahidnâmesi 425, 427
Belgrad Mu'âhedesi 424
Belgrad muhâfızı 25, 115, 116
Belgrad Musâlahası 83
Belgrad ser'askerliği 23
Belh 201
benâdir-i Hind 312
bendegân 125
Bender 4, 5, 25, 39, 43, 105, 118, 141, 156, 310, 337
bender-i Asna 354
Bender muhâfızı 5, 25, 141
bender-i Reşid 326
Bender-i Reşîd 337
Bender Kal'ası 25
Bender topçuları 39, 43
bend-i kebîr 283
bendler 283
Bengal 150, 312, 315
benî Âdem 202
Benî Mitvâl 112, 113
Benî Süyef 322, 348, 351
berât 207, 208, 219
Berend 422
berevât 300
bergende 294
Bergos 5
Berlin 305, 377, 399, 413, 420
Berr-i Şarkī 340
Berrüşşâm 114
bersat 313
ber-vech-i eshâm 165
ber-vech-i mâlikâne 106, 109, 139, 161
ber-vech-i te'bîd 132, 177
besbase 315
besleme 186
Besni kabîlesi 262
Beşiktaş 160
Beşir Ağa 123
beşlik 312
bey' ü hibe 248
beyânnâme 9, 56, 204, 206, 235
Bey Halîfe 115

Beyhan Sultân 129
Beykoz 183
Beylanlı Musa 125
Beylik 115
beylikci efendi 62
Beylikçi Râşid Efendi 60, 131, 132
beylik sefîne 335
Beyrut 287
Beyşehri Sancağı 124, 278
Beytullah 346
Beytullahi'l-Harâm 195
beytü'l-mâl 145, 207, 353
beyza 242, 281
beyzâdeler 130
bez 186, 189
Bibi Sultân 175, 176
Bîcânoğlu 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261
Biçanker 311
bid'at 343, 357, 426
bigāl 341
Bika'ü'l-azîz 112
bilâd-ı Arab 175
bilâd-ı Beşâre 113
bilâd-ı İslâmiyye 68, 270
bilâd-ı pâdişâhî 85
Bilanlı Abdurrahman Paşa bkz. Abdurrahman Paşa
billûr 302
binâ emâneti 330
binâ emîni 182, 237, 326
binâ ve nüzül emâneti 256
binâ ve nüzül emîni 229, 249
binbaşı 213
biniş 259
Birâderzâde Yakup Efendi 303
Bîrûn 149, 258
bîrûn ağaları 187
bisât 9, 241
bi'set-i Nebeviyye 175
Biyârü'l-ganem 352
Boganat 199, 202
bogası 183, 236
Boğaz 119, 138
Boğaz muhâfızı 119
Boğdan 6, 7, 8, 60, 71, 129, 130, 136, 137, 158, 367, 371, 379, 391, 407, 412, 417, 423, 424, 426
Boğdan başbuğluğu 129, 130
Boğdan kadısı 137
Boğdan re'âyâsı 136
Bolulu el-Hâc Ahmed Ağa 292
Bolu Sancağı 115
Bosna 18, 64, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 76, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 103, 104, 105, 111, 112, 114, 130, 141, 143, 155, 163, 366, 412
Bosna defterdarlığı 141
Bosnalu 67, 68, 70, 80, 84
Bosna Vâlîsi 105, 114, 141, 163
bostancıbaşı 295
Bostancılar Ocağı 138
Boşnak İsmâil Ağa 141
boyarlar 371
boza 189, 219
Bozcaada 2, 145, 146, 147, 330
Bozkır 278
Bozoklu Cebbarzâde Süleyman Bey 173

Braşov 226
Bratoy 373, 374, 375
Bucak 58, 61, 141, 157, 158
Budak Hân 306
buğday 182
Buhara 201, 239
Buhârî-i Şerîf 1
Bulak 340, 341
Burbon hânedânı 400
Bursa 125, 140, 144, 261, 290, 296, 304
Busra 122
buyuruldu 6, 7, 21, 25, 66, 121, 123, 124, 141, 142, 146, 153, 154, 155, 156, 162, 164, 167, 184, 203, 212, 233, 235, 255, 258, 276, 285, 302, 303, 334, 337, 338, 344, 360, 361, 431
büber 222
büthâne 311
Büyük İsmâil Bey 320
Büyük Kabartay bkz. Kabartay
büyük rûznâmeci 132, 164
büyük tezkireci 147, 166, 177

C

Cafer Hân 269, 311, 314, 315, 316
Cafer Paşa 283
câize 90, 293
cam 260
Câmi-i Emeviyye 122
Câmi-i Ezher 337, 342
Canbulatiyye 110
Canik 160, 161
Canikli Hacı Ali Paşa bkz. Ali Paşa
câriye 12, 99, 179, 196, 198, 212, 227, 229, 245, 250, 343, 346, 412, 414
câsûs/câsûslar 231, 260, 308
Câvid Ahmed Bey 241, 243, 244
Ceba' 112
Cebbarzâde Mustafa Bey 161
cebe 256
cebeci 89, 212
cebecibaşı 7, 44, 260
Cebecizâdeler 118
cebehâne 44, 66, 138, 174, 182, 183, 200, 226, 317
cebel-i Arafât 292
cebel-i Kafkas 263
Cebel-i Lübnan 110, 112, 114
Cedâvî Hasan Bey 320, 321, 342, 346, 348, 355
Ceddü'l-Haseneyn 187
cedîd terakkīlü 103, 105
Cehimen 167
celebler 7, 372
Cemşîd 282
Cemti boğazı 215
Cemti nehri 431
Cemti sahrâsı 209
ceneral 12, 91, 93, 264
Ceneviz 202
Cengetay 274
Cerce 320, 346, 347, 354, 355, 356
Cerde 168, 172, 173, 350
Cerde başbuğluğu 172, 173, 350
cerdeci 172
cerdecibaşı 126

cered atlı 226
cerrâh 249
cevâbnâme-i hümâyûn 82
cevâiz 104, 358, 371
cevr ü ta'addî 5, 136
Ceyhun 200, 201, 239
Cezâir/Cezâyir 66, 85, 86, 87, 130, 135, 285, 286
Cezâirlü 85, 130, 135, 136, 145
Cezâyir-i Garb Ocakları 66, 85, 135
Cezîretü'l-Arab 95
Cezîretü'z-Zeheb 340, 341
Cezzar Ahmed Paşa 106, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 295, 329, 330, 331, 332, 336, 344, 350, 351, 352, 358, 360
cibâyet 220, 344
Cidde 145, 146, 148, 174, 290, 292, 317, 327, 335, 336, 358, 359
cihâd 92, 95, 133, 240, 241, 242, 243
cihâz takımı 129
cimâ' 196
cimâl 341
cirîd-endâzân 133
civa 280, 281
Cize 322, 323, 349, 350
cizye 3, 132, 166, 330, 344, 371
cizye boğçaları 104
cizyedâr 139, 140, 219, 220
cizyeler 108
cizye muhâsebecisi 132, 166
coğrafya risâleleri 178
Comte de Mersi 392
Comte de Prön 391
Comte de Şuvazi Gauffier 85
cum'a namazı 208, 246
cülûs-ı hümâyûn 141, 152
cündî 289, 348
cündîlik 133, 230, 318

Ç

çadır/çadırlar 168, 180, 345, 346, 349
Çağatayca 203
çakırcı 138
çakırcıbaşı 325
çakmak taşı 183
Çako 265
çapa 221
Çapanzâde 334
Çaprak 179
çapul 201, 227
çarhacı 23, 354
çarh-ı felek 353, 354
çariçe 373, 375, 377, 379, 380, 381, 389, 390, 403, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 414, 420, 421, 422, 423
Çarşanbevî, bkz. Mehmed Efendi
çarşu 206, 223
çarşu bâzergânları 223
Çartale/Çarutale 274, 275
çaşni tutulmak 228
çavuş 236
çavuşbaşı 72, 88, 103, 104, 119, 132, 140, 154, 155, 164, 166, 177, 283, 302
Çavuşbaşı Hacı Mustafa Efendi 283
çavuşbaşılık 117, 119, 140

Çavuşbaşı Selim Sırrı Efendi 140
çay 62
Çayırzâde İbrâhim Ağa 79
Çeçen 232, 235, 236, 237, 238, 241, 256, 263, 264
Çehâryâr-ı Güzîn 51
çektiri 87
Çelebi Efendi 155
Çelebi Mehmed Efendi 24, 33, 45, 72, 122, 164
Çelebi Mustafa 154
çelenk 25, 309
Çelik Mehmed Paşa 147
Çerâkise 26, 48, 178, 179, 181, 183, 194, 198, 199, 201, 202, 205, 207, 208, 209, 215, 226, 229, 234, 236, 240, 252, 255, 262
çerge 180
çeribaşılar 220
Çerkes 23, 24, 121, 146, 164, 177, 179, 190, 198, 215, 216, 236, 237, 261, 262, 302, 347, 355
Çerkes Ali Bey 347, 355
Çerkes Hasan Paşa 23, 24, 121, 146, 164, 302
Çerkesistan 177, 178, 180, 181, 184, 200, 201, 222, 227, 230, 234, 261, 263
Çerkesler 178, 198, 263
Çıldır 5, 6, 34, 45, 236, 240, 263, 264, 265, 267, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277
çırâğ 141, 163
çifte havuzlar 283
çiftlikler 214
çingâne/çingâneler 219, 220, 221, 243
çini 316
çizme 180
çoban kulübesi 222
Çopsun 179, 200
Çopuroğlu Mehmed Ağa 361
çorba 184, 185
çorbacı 62
Çorum sancağı 121, 258
Çöler 258
çubuk kurşunu 183
çuka 198, 220, 236
çukadâr 187, 222, 235, 236, 360

D

Dadmar 376, 380, 382, 383, 384, 386, 388, 389, 391, 397, 398, 402
Dağıstan 181, 210, 226, 232, 233, 236, 240, 242, 243, 255, 262, 263, 266, 267, 268, 270, 272, 273, 275, 276, 277
Dağıstanlılar 272, 273, 274, 275, 277
Dahan kal'ası 275, 276
dakīk 15, 107, 182, 222, 300
Daltabanoğlu 357, 359, 360, 361
Damad İbrâhim Paşa 52, 96
damad paşa 129
Daman Kapudan 294, 358
Danimarka 382, 411, 412
Dârâ 370
darağacı 76
Darbhâne 43, 88, 103, 116, 152, 153, 154, 165, 228, 276, 293
darbhâne emîni 43, 152, 154, 293
Darbhâne sarrâflığı 292, 293

darçın 315
Dârende 118, 119
Dârendeli Mehmed Paşa 118, 119, 124, 161
Dârendeli Sarı Abdurrahman Paşa 118
darı unu 226, 261
Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye 122
dârüssa'âde ağası 85, 115, 116, 129, 167, 168, 290
dârüssa'âde ağası halîfesi 115
dârüssa'âde ağası yazıcılığı 116
David Han 264, 268, 269
Davudpaşa 291
Davudpaşa İskelesi 150
decâce 281, 282
defâtir-i aklâm 178
defterdâr 36, 43, 46, 56, 72, 74, 88, 103, 104, 117, 118, 144, 148, 154, 155, 159, 163, 164, 169, 229, 298, 299, 310, 325, 329, 347, 349, 353, 355
defterdârlık 342
defter emâneti 117, 118, 177, 298
defter emîni 20, 33, 72, 108, 117, 132, 164, 169, 293, 298
değirmen 182, 222, 223
Dehli 311, 312
dekâkîn 192, 194, 221
Deken 311, 312
deli 187
delibaşı 200
Delibaşı Hacı Hasan Ağa 188
Deli Hasan 125
Deli İsmâil 126
delîlbaşılar 173
Deliorman 25
Deli Petro 52, 96
dellâllar 340
Delvine 123, 136
De Markof 421
Demenhûr 336
Demirkapı 246, 290
Der'aliyye 65, 82, 182, 183, 184, 187, 198, 227, 229, 233, 256, 258, 265, 309, 370
derbend ağalığı 202
derebeylik 94
Dergâh-ı âlî kapucubaşıları 143, 155, 160, 167, 284, 291, 295, 325
Derne 306, 309
Dersa'âdet 3, 4, 5, 6, 7, 8, 16, 58, 65, 66, 80, 85, 86, 88, 103, 113, 114, 115, 118, 119, 120, 122, 123, 126, 129, 130, 132, 136, 139, 140, 141, 142, 143, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 160, 162, 163, 164, 167, 173, 175, 177, 184, 186, 192, 198, 200, 206, 208, 209, 214, 217, 219, 222, 223, 228, 230, 231, 233, 235, 236, 237, 238, 242, 243, 248, 251, 255, 256, 258, 261, 262, 265, 266, 267, 270, 271, 274, 276, 285, 291, 292, 296, 297, 299, 301, 302, 304, 305, 310, 311, 319, 323, 326, 330, 336, 344, 349, 350, 351, 352, 355, 356, 358, 359, 360, 361, 363, 378, 381, 389, 390, 391, 392, 393, 402, 407, 408, 417, 418, 419, 424
dershâne 208
ders vekîli 278
Derteng Sancağı 306

derûn ve bîrûn mehterleri 187
Derviş Mehmed Efendi 165, 301
Derviş Mehmed Paşa 122, 152, 164, 165, 167, 168, 224, 251, 252, 301, 334, 345
Derviş Mustafa 251
Derviş Tepesi 224
deryâ donanması 162
deryâ kapudanlığı 287, 370
deryâ-yı Rum 356
Desterno 397, 400, 410
Deşt-i Kıpçak 201
Detogof 366
Devâsir mukāta'ası 309
develer 168
devir 143
Devlet-i Aliyye 1, 5, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 83, 85, 88, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 102, 103, 106, 107, 108, 109, 118, 125, 126, 128, 131, 135, 136, 137, 139, 140, 144, 148, 150, 151, 153, 157, 159, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 171, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 183, 184, 187, 192, 200, 202, 204, 205, 207, 208, 214, 215, 226, 227, 228, 229, 230, 235, 236, 237, 241, 242, 246, 248, 251, 252, 255, 257, 258, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 272, 273, 275, 276, 277, 278, 287, 291, 292, 295, 298, 300, 305, 309, 310, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 323, 324, 327, 328, 329, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 344, 357, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 381, 385, 386, 388, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 400, 402, 403, 406, 407, 408, 409, 411, 412, 413, 414, 416, 417, 421, 423, 424, 425, 426, 427, 428, 429
devlet-i imparatoriyye 371, 374, 405, 411, 413, 418
Devlet-i Osmâniyye 370, 405
Devlet-i Seniyye 428
devlet-i Timuriyye 311
deyr 312
Deyruttin 348
Deyrü'l-Kamer 110, 114
dîbâ 193
dîbâlar 224
dilâverân-ı İslâm 86
Dimaşk-ı Şam eyâleti 122
Dimetoka 291
Dimyat 326, 329, 336
dîn-i İslâm 178, 181, 190, 194, 197, 198, 251
diş kirâsı 195
Dîvân-ı Hümâyûn 62, 83, 93, 136, 147, 177, 407
Dîvân-ı Hümâyûn tercümânı 62, 136
dîvân kalemi 13
dîvân kâtibi 181, 269, 304
dîvân kitâbeti 251
dîvân tercümânı 137, 305
dîvân tezkireleri 203

divârcı 182, 246
Diyarbekir 127, 315, 349
diyâr-ı Mısriyye 282
diyet 214
dizdâr 138
dizgin 230
donanma 32, 36, 43, 47, 53, 86, 130, 135, 164, 165, 174, 181, 287, 283, 292, 318, 334, 335, 336, 341, 344, 346, 386, 408
donanma askeri 344
donanma-i hümâyûn tercümânı 292
donluk bez 186
döşek 191
duhân 109, 237
duka 365
Dukakin Sancağı 130
Dük 91
dükkânlar 142, 193, 206, 207, 343, 361. Bkz. dekâkîn
dülbend 196
dülger 192
Dülgerzâde Efendi 160
dümen 193
Dürcü'l-vekāyi 131, 144, 147, 298
Dürrîzâde Atâullah Efendi 142, 151. Bkz. Atâullah
Dürrîzâde Mehmed Ârif Efendi 22, 121, 165, 289, 329
Dürrîzâde Mustafa Efendi 151
Dürzî 112, 113, 114
Dürzî Dağı 111, 113, 114
Dürzî Hâkimi 112

E

Ebû Ali bin Sînâ 281
Ebû Davud 239, 240
Ebû Mansur Maturîdî 240
Ebû Ubeyde 288
Ebü'z-Zeheb Muhammed Bey 317, 318, 319, 320
edebiyat 241
edevât-ı harbiyye 66, 92, 95, 313, 316
edevât-ı seferiyye 93
Edirne 5, 55, 104, 122, 140, 144, 146, 165
Edirne bostancıbaşısı 5
Edirne kadısı 122
Edirne Musâlahası 55
Eflak 6, 7, 8, 9, 39, 60, 137, 147, 371, 379, 391, 407, 412, 417, 423, 424, 426
Eflak kapu kethüdâsı 137, 147
Eflâk voyvodalığı 39, 292
Eflâtun 75
Efrenc 74, 310, 367
Efrenciyyü'l-ibâre 364
eğlence 192, 284
Eğriboz 3, 25, 115, 141, 143, 152, 302
Eğribozlu İbrâhim Paşazâde Mehmed Paşa 2, 146, 292
Eğribozlu İbrâhim Paşazâde, bkz. Bekir Bey
Eğriboz muhâfızı 3, 25, 115, 141, 143, 302
Eğri senesi 92, 100
ehâdîs-i sahîha 240
Ehl-i Beyt-i Muhammedî 239
ehl-i Fürs 98

ehl-i hırfet 163
ehl-i hibre 51
ehl-i ırz 256
ehl-i îmân 195
ehl-i İslâm 14, 17, 56, 58, 68, 70, 80, 175, 176, 207, 220, 237, 239, 242, 267, 269, 271, 272, 273, 286, 313
ehl-i şerî'at 99, 100
ehl-i şûrâ 342
ehl-i zimmet re'âyâ 104
ehl-i zulm 297
Ehrâmlar 350
Ejderhan 243
Ekepazarı 226, 231
ekmek 186, 220, 222, 223
elbise 118, 135, 275
Elburz 210
elçiler 27, 76, 240, 300, 311, 314, 316, 367
Eldan 238
el değirmeni 182
el-Hâc Ali Paşa bkz. Hacı Ali Paşa
el-Hâc Hasan Ağa bkz. Hasan Ağa
el-Hâc Mustafa Efendi bkz. Hacı Mustafa Efendi
Elhâc Selim Ağa bkz. Hacı Selim Ağa
elmas 219, 302
el-Ubeyd aşâiri 308
emân 3, 5, 97, 114, 120, 150, 176, 193, 218, 317, 340, 348, 351
emâret-i Cebel 110
emâret-i hâc 169, 170, 171, 325, 326, 332, 342, 350, 352
Emin Ağa 293, 294, 325
Emin Paşa 25, 124
Emîr Ahmed 110, 114
Emîr İsmâil 113, 114
emîrü'l-hâc 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 325, 330, 344, 348, 350
Emîr Yasef-i Şihâbî 112
Emîr Yûsuf 110, 112, 113, 114
emrâz 326
emr-i âlî 4, 65, 139, 140, 146, 156, 173, 206, 270, 275, 276, 295, 316, 325, 334, 359
emr-i pâdişâhî 367
emrnâme-i sâmî 182
emr ü fermân 270, 274, 276, 295, 332, 368
emti'a 65, 150, 315, 333, 352, 426
emti'a-i Hindiyye 150, 333
emvâl-i huccâc 168
emvâl-i mîrî 299
En'âm 187, 188
Enderûn 133, 141, 149, 163, 189, 193, 218, 223, 225, 290
Enderûn ağaları 133, 141, 187, 188, 189, 193, 223, 225
Enderûn çavuşu 225
Enderûn çukadârı 218
Enderûn ve bîrûn çavuşları 258
Engürü 166
Entehir 205
Enveri Sadullah Efendi 166, 177
Enzo 97
Erâmine 367
erbâb-ı şûrâ 268, 276
erbâb-ı tîmâr 4, 39, 156

Erdel 366, 368
erkân-ı devlet 71, 110, 229, 301, 358
erkân-ı saltanat 8, 47, 107, 153, 181, 286, 327
Ermeniler 220, 221
Ermeni patriki 367
Erment 355
Erzincan 119
Erzurum 45, 116, 119, 120, 124, 145, 148, 160, 162, 169, 265, 269, 271, 274, 276, 277, 303
Erzurum gümrüğü 277
Esad Paşa 122, 170
esâme 22, 88, 89, 142, 429
esâme defteri 21
esâmî 23, 109, 137, 144
esâmîlü âdem 182
es'âr 353
esâret 14, 46, 94
esb 202, 210, 211, 213, 230, 288, 289, 313, 355. Bkz. At
eshâm 54, 108, 109, 165, 298, 299
esîr 88, 117, 130, 160, 180, 185, 188, 191, 198, 199, 200, 207, 210, 211, 212, 213, 214, 217, 218, 221, 227, 228, 232, 233, 236, 238, 249, 257, 258, 271, 272, 274, 312, 313, 354
esîr bahâsı 179
esîrciler 191
esîr pazarı 191
esîr ticâreti 257, 258
Eski Şam 122
Esko 84
esliha 259, 274, 287
Esma Sultân 145
esvâb 46, 198, 213, 227, 236
eşkıyâ 103, 112, 113, 123, 124, 126, 160, 162, 193, 194, 202, 213, 217, 218, 279, 297, 331, 340, 342, 346, 347, 348, 350, 351, 352, 354, 355, 356, 360, 362
eşkinci 22
et 186, 220, 229
etrâk-i bî-idrâk 193
etvâr-ı medeniyye 306
evâmir-i aliyye 66, 85, 88, 126, 174, 267, 270, 273, 276, 278, 330, 326, 327, 328, 329, 330, 334, 335, 356, 371, 426
evâmir-i şerîfe 137
evânî 302
evbâş 112, 354
evbâş-ı kızılbaş 112
evkāf-ı hümâyûn 131
Evkāf-ı Hümâyûn Kāimmakāmlığı 155
evlâd-ı Habîb 337, 338
eyer 226, 355
ezân 185, 189, 194, 195, 232

F

fağfûrî 302
fâhişe 265
Fahreddin Râzî 99
fâiz 109, 146
Fakīr (müellif) 255, 259, 359
Fârisî 97, 311, 313
Fas 87, 106, 107, 302
Fassalı (=Fıddalı?) Ahmed Ağa 160
fasulye 222, 223

Faş 34, 121, 257, 263, 264, 265, 266, 277
Fatıma Sultan 289
Fâtımatü'z-zehrâ 196
Fâtih Câmi'-i Şerîfi 165
felâhat-nâme 281
Felemenk 84, 106, 108, 364, 408, 424
Felemenklü 84, 85
fellâhlar 323
fen 280, 281, 282, 304
Fener 138
Fenerlüler 292
fenn-i harb 23, 91, 96, 98, 101
fenn-i kimyâ 281, 282
fenn-i lağım 90
fenn-i politika 51
Fenn-i siyâset-i medeniyye 77
fenn-i siyer 51
fenn-i ta'lîm-i askerî 95
fenn-i târîh 178
fenn-i tıb 75
fen ve san'at 281, 282
Ferah Ali Paşa 132, 162, 177, 178, 181, 184, 187, 188, 190, 194, 198, 200, 201, 202, 204, 208, 216, 218, 222, 224, 227, 228, 230, 231, 233, 234, 235, 236, 237, 240, 244, 245, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 431
fermân 2, 5, 39, 122, 123, 130, 131, 136, 138, 139, 146, 151, 156, 186, 206, 235, 237, 259, 266, 270, 276, 295, 306, 311, 324, 325, 332, 334, 359, 361, 366, 368
fermân-ı âlî 131, 139, 151, 237
fermânlı tüccâr 372
ferve-i semmûr 129
feryâdnâme 172
fesâd 2, 30, 44, 71, 137, 144, 158, 227, 235, 241, 267, 273, 321, 323, 346, 367, 368
fesâd u şekāvet 137
Fethülislam 366
fetvâ 49, 51, 58, 198, 240, 248
fetvâ emini 49
fevâid 16, 109, 166, 368, 422
Feve 338, 339, 340
Feyzi Ağa 143
Feyzi Efendi 19, 23, 24, 32, 43, 49, 56, 57, 58, 59, 72, 73, 78, 103, 104, 106, 117, 169, 301, 302, 311, 312, 316
Feyzullah Efendi 121, 284, 344
fıdda 281, 282. Bkz. Gümüş
fındık altunu 360
Fırat 310
fırkateyn 283
fîl 310
Filibe 116, 124, 153
filika 86
filizât-ı ma'deniyye 282
filori 319
Firenkkârî 310
Firuz Bey 334
fişenk 138, 202
fiten 317, 319, 367
fiten ü ihtilâlât 319
fitne 3, 25, 71, 80, 83, 140, 144, 149, 205, 229, 241, 277, 312, 330, 333, 339, 346, 361, 365

fitne vü fesâd 71, 144, 312, 346
Flandr 391
Foks Mösyö 377, 381, 383, 384, 386, 389, 390, 391, 397, 402, 403, 409, 410
Fransa 7, 8, 9, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 27, 30, 31, 33, 41, 63, 64, 65, 74, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 91, 93, 94, 97, 108, 276, 304, 313, 345, 364, 365, 373, 375, 376, 377, 382, 384, 387, 388, 391, 392, 393, 397, 398, 399, 400, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 427
Fransa donanması 365
Fransa elçisi 15, 80, 81, 82, 84, 373, 376, 399, 410, 419
Fransa kralı 63, 64, 65, 83, 398, 400
Fransalu 14, 31, 63, 64, 80, 81, 84, 93, 101, 102, 333, 334, 373, 414, 423
Fransa sefîri 377, 388, 406
Fransız 102, 312, 316, 333
Fransızlar 131, 174, 313, 333
Fransız muallimleri 102
Frederik 12, 84, 98, 304, 305
Frederik Klomin 305
Frederik Nemçelü 12
Frederikos 304
fukarâ-yı Haremeyn 334
fülfül 315
füls-i ahmer 7
fünûn-ı garîbe 241
fünûn-ı harbiyye 90, 91, 92, 96
fünûn-ı Hendese 304
fünûn-i hikemiyye 282
fütüvvetkârâne 385

G

Galata 1, 65, 163, 295
Galata mollası 65
Galebe Dîvânı 85
ganâim 226, 236, 238, 271, 297, 313
ganem voyvodası 6
ganîmet 218
gārât 255
gārât ü târâc 386
Garbiye 333
Garb kapusu 340
gāret 119, 123, 199, 200, 201, 205, 218, 234, 272, 275, 296, 308, 326, 327, 341, 346, 347, 348, 351, 353, 361, 385
gāret ve iğtinâm 308
Garîbce 138
Garp Ocakları 294
gasb u gāret 275
gasb ü istîlâ 378, 379
gasb ü nehb 296
gâv 313
gazâ 66, 133, 242, 243, 255, 270, 287
gazâ vü cihâd 133, 242, 270
gazeliyyat 190
Gazi Hasan Paşa 2, 38, 130, 135, 138, 142, 161, 179, 180, 200, 235, 260, 285, 289, 332, 334, 338, 359, 429
Gazi Sultân Süleyman Hân 368
Gazze 331, 334
gediklüler 193, 194, 195, 218, 221
Gelenbevî İsmâil Efendi 131
Gelibolu 142, 151, 165, 222, 290, 301

Gelincik 200, 202
Gelincik Limanı 200
gemicilik fenni 193
gemi halkı 184
gemiler 35, 36, 204, 209, 217, 345, 346
Gence 272
Genç Halil Ağa 155
Genç Mehmed Paşa 115
Genç Osman Ağa 143, 295
Gerze 182
Gevrekzâde Hasan Efendi 290
gılâl 318, 323, 327, 329, 335
gılâl-ı Haremeyn 335
Gıyaseddin 311
Giresun kal'ası 156
Girid 93, 102, 135
giyâh 221, 246
Gönye 121, 264, 265, 266
Görice 251
Graneri 408, 418
gumul 226
gurâb 309, 317
guruş 39, 43, 57, 85, 104, 114, 153, 175, 206, 207, 222, 228, 229, 245, 251, 252, 256, 257, 266, 275, 276, 293, 295, 312, 319, 325, 330, 337, 360, 371
guzât 86, 181, 240, 270, 287
Gücerat 312
güherçile 106
gülbang-ı tekbîr 191, 193
gülle 87, 138, 207, 339, 351
Gümkal 232
gümrük 65, 68, 71, 81, 108, 206, 207, 208, 218, 256, 299, 310, 371, 426
gümrük emîni 65
gümrük mâlı 299
gümrük ümenâsı 426
gümrükçü ağa 88
gümüş 251, 274, 280, 281, 316. Bkz. Fıdda
gümüş ma'denleri 274
gümüş takım 251
Gürcistan 4, 5, 7, 18, 33, 42, 45, 49, 160, 181, 243, 262, 264, 267, 268, 269, 278
Gürcü 182, 251, 267, 268, 271, 274, 275, 276
Gürcü askeri 274
Gürcü kal'ası 275
Gürcü kölesi 251
Gürcüler 264, 277
Gürcü Süleyman Ağa 182
Güzelhisâr 153, 165
güzeşte 106, 107, 108, 351

H

Habeş 145, 174
Habib 308
Habîbü's-siyer 311
Habli 214
Habur 308
hac 151, 153, 154, 168, 169, 171, 328, 329, 330, 332, 335, 344, 355, 357
hâcegân 125
hâcelik 304

Hacı Ali Paşa 120, 160, 169, 179, 227, 265, 269, 329, 350
Hâcı Giray Hân 48, 262
Hacı Hasan Bey 188
Hacı İsmâil Ağa 44, 262
Hacılar Kal'ası 200, 201, 212, 233, 236, 237
Hacı Mehmed 262
Hacı Mustafa Efendi 8, 117, 145, 148
Hacı Mustafa Paşa 163, 164, 303, 360
Hacı Selim Ağa 45, 103, 104, 105, 108, 155, 164, 166, 295
Hacı Şahinzâde Osman Paşa 266
Hacı Talib Abbas 302
haç 198
haçapa 199
hadîd 281
Hâdimâbâdî 311
hadîs 37, 97, 101, 120, 122, 224, 239, 240, 241, 318
hadîs-i kudsî 224
hadîs-i zaîf 241
haftancılık 163
hakustaş 190
Haleb 101, 104, 108, 127, 129, 130, 142, 164, 165, 173, 211, 212, 298, 299, 303, 350, 357, 359, 360, 429
Haleb çiçeklisi 211, 212
Haleb gümrüğü 104, 108
Haleb mollası 165
Haleb muhassıllığı 104, 108, 298
Halic-i Kostantaniyye 385
Halid Ağa 308
halîfe-i İslâm 178
halîfe-i müslimîn 273, 315
halifetullah 242
Halil Ağa 155, 164, 293
Halil Bey 357, 362
Halil Efendi 148, 240, 249
Halil Hamîd Efendi 148
Halil Hamîd Paşa 16, 32, 75, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 150, 152, 153, 163, 169, 172, 227, 231, 234, 235, 236, 270, 271, 289, 324, 429, 430
Halil Paşa 121, 152, 161, 264, 266, 302
Halil Paşa ma'rekesi 161
hal'-i pâdişâhî 416
Hallâc el-Mansur 308
Halvetiyye 118
Hama 168, 173, 295
Hamdullah Bey 155
Hamdü'l-Hamud 308, 309
Hamîd Hân 152, 262. Bkz. Abdülhamid Han
Hamîdîzâde Mustafa Efendi 296
Hamîd Sancağı 125, 147
hammâm 119, 192, 194, 195, 196, 206, 221, 237
Hamza Ahmed 112
hân 5, 19, 48, 119, 206, 207, 221, 311, 315, 363
hânân 58, 157, 178, 266, 294, 295
hançer 116, 302, 430
hânedân-ı imparatorî 395
hânedân-ı Münker 113
Hankāh-ı Pîr Abdülkādir-i Cîlanî 316
Hankın 306
Han Tepesi 118

Hanya 302
Hapak 179, 199
harâc 220
harâmî 388, 431
harâmzâdelik 217
Harb Şeyhi 168
harb urbânı 327
harc-ı râh 214, 295, 330
harclık 74, 213, 220, 275
Haremeyn 1, 39, 88, 167, 310, 318, 319, 323, 325, 326, 327, 334, 335, 351
Haremeyn ahâlîsi 88
Haremeyn muhâsebecisi 39
Harem-i şerîf 325
Hâriciye kalemi 386
Harir sancağı 309
Haris bin Haras 239
Harris Mösyö 398
hâs 109, 165, 183, 223, 327, 371
Hasâis-i Sugrâ 123
Hasan, şaki 136
Hasan Ağa 188, 255, 256, 302, 358, 431
Hasan Bey 184, 189, 244, 320, 321, 342, 346, 347, 348, 349, 350, 355, 356
Hasan Efendi 72, 103, 104, 108, 117, 164, 171, 177, 238, 293, 298, 299
Hasan Hüseyin 199
Hasan Kapudan 283
Hasan Paşa, Cezâirli 2, 23, 24, 38, 121, 130, 135, 138, 142, 143, 145, 146, 172, 285, 302, 319, 332, 334, 338, 343, 356, 357, 359, 429
Haseki Mehmed Paşa 141, 155
hâsılât-ı öşriyye 207
hasır 191, 325
hâssa silâhşorları 182
Haşim Efendi 178, 194, 209, 211, 217, 218, 220, 221, 222, 224, 225, 226, 228, 229, 230, 233, 235, 236, 245, 247, 248, 251, 252, 256, 258, 259, 261
hatîb 186
Hatice Sultân 129
hatt-ı hümâyûn 38, 39, 45, 109, 138, 143, 144, 153, 154, 156, 159, 168, 170, 171, 172, 220, 284, 302, 338, 368, 369, 371, 429, 430
Hatukay 201, 205
havan 91, 182
Havârî 339
Havran nâhiyesi 122
havyar 228
Haydar-ı Fârsî 112, 113
hayme vü hargâh 24, 179, 246
Hayrullah Efendi 123, 290
Hazâil 305, 308, 309
hazariyye 109
Hazînedâr Ali Bey 307
Hazînedâr Ali Paşa 429
Hazînedâr Çeşmesi 187
hazînedâr-ı şehriyârî 123
hazîne hidemâtı 163
Hazîne-i Âmire 146, 183, 293
hazîne-i devlet 280
hazîne-i evrâk 111, 178, 262
hazîne-i hümâyûn 246
hazîne-i Mısriyye 356
hazîne kâtibi 124

hazîne kethüdâsı 148, 163
Hazreti Ali 50, 239, 240
Hazret-i Hâlid 118
hedâya 209
hedâyâ 63, 82, 94, 183, 189, 217, 232, 234, 236, 238, 256, 259, 261, 264, 269, 270, 275, 302, 309, 310, 321, 336
hediye 62, 88, 183, 185, 195, 199, 209, 210, 218, 228, 235, 236, 256, 267, 371
Hediyeeşmesi 167
Hejun 202
Hekimbaşı 123, 290
Hekimbaşızâde 141
helvâ 223
hendek 53, 97, 109, 181, 203, 212, 215, 237, 348, 349
Hendek Vak'ası 97
Herat 243
Hersek 365, 412
Heyhât sahrâsı 200, 219
heyûlâ-yı ma'deniyyet 281
Hezarfen Hüseyin Ağa 193
hıla' 183
hıl'at/hıl'atler 25, 62, 85, 90, 112, 153, 186, 188, 192, 219, 275, 302, 320, 336, 342, 344, 347, 348
Hınıs 86
hınnâ 195
hırâset 182
Hıristiyan dîni 412
hıristiyanlar 312
Hıristiyan re'âyâ 221
hırka 216, 251
hırka-pûş 216
hırsızlar 142
hırsızlık 257
Hırvatlık arâzîsi 79
hıtân 198
hıtta-i Mısriyye 317
hıyâm 202, 205
Hızır 240, 286
hibe 248
Hicâz 151, 174, 234, 323, 332, 345, 350, 358
hicret 50, 56, 58, 68, 206, 208
hidmet-i kitâbet 258
hilâfet 239, 251, 310
Hille 310
Hind 53, 174, 175, 176, 220, 243, 244, 310, 311, 312, 313, 315, 316
Hindce 314, 315
Hind hükûmetleri 176
Hindîler 315
Hindistan 176, 309, 311, 312, 314, 317, 413
Hindiyye 175, 176, 309, 312, 333
hirfet 426
Hisarcık cengi 92
Hoca Sa'deddin Efendi 100
Hojon 179
Hor Akarkof 308
Horasan 243
horasânî 124
Hotin 78, 130, 160, 164, 231

Hoy Han 269
hubûbât 326, 371
huccâc 145, 167, 168, 170, 171, 174, 176, 292, 317, 325, 327, 328, 332, 345, 350, 351, 352, 360, 361, 362
huccâc-ı Hind 176
huccâc-ı Mısır 167, 327, 328, 332, 350, 351, 352
huddâmiyye 104, 426
hudûd 2, 26, 32, 35, 57, 60, 69, 70, 71, 72, 73, 78, 89, 102, 158, 202, 263, 264, 266, 267, 277, 371, 413, 422, 426
hudûd cenerali 71, 73, 78
hudûdnâme 67, 70, 72, 73, 79, 80, 83, 370
hulâsa defteri 319
hulefâ-i Abbasiyye 315
Hulvan 356
humbara 82, 182, 202, 316, 339, 356
humbaracıbaşı 90
humbaracılar 82
humbaralar 82, 87, 90, 91
hurûc ale's-sultân 95
Husrev 370
hutbeler 233
hüccetler 247
hücre-i mu'attara 325
Hüdâyî Tekkesi 159, 160
hükm-i hümâyun 243
hükûmet-i cumhûriyye 333
hükûmet-i Zendiyye 269
Hünâdi urbânı 336, 354
Hüseyin Ağa 141, 193, 203, 229, 249, 251, 256, 257, 259
Hüseyin Bey 115
Hüseyin Bey 356
hüsn-i hatt 163

I

Irak 296, 305
Isfahan 242, 243
Isfahan 242, 306
Istabl-ı Âmire 230
ıyd 189
Iyd-i Adhâ 177, 239
ıydiyye 371

İ

i'âne-i masârif-i mîr-i hac 328
İbrâhim Bey 145, 305, 306, 320, 321, 322, 323, 326, 332, 333, 335, 336, 338, 339, 340, 341, 343, 345, 346, 348, 350, 351, 353, 355, 356
İbrâhim Beyefendi 116, 142, 159, 166, 167, 290
İbrâhim Efendi 130, 131, 155, 309, 336
İbrâhim Müteferrika 130
İbrâhim Paşa 52, 96, 124, 173, 297, 306, 307, 309, 350, 359, 361
İbrâhim Peygamber 195
İbrail 18, 350
İbrim 355
İçel sancağı 121, 124, 164
İçil 359
İdris aleyhisselâm 282
iftâ 241
iğne 183, 189
iğtinâm 308, 340
ihtibâs-ı bevl 177

ihtiyârlar 209, 336
İhtiyâr Osman Efendi 208
ihtiyât ordusu 12
ikrâmiye 137
iksîr 282
ilâhiyyât 304
i'lâm 48, 73, 120, 123, 138, 157, 235, 258, 265, 429
i'lâ-yı dîn-i Muhammedî 189
i'lâ-yı kelimetullâh 95, 97
illet-i mesâne 117, 177
ilm-i kelâm 241
ilm-i kimyâ 281
iltizâmât 3
iltizâm temessükleri 332
İmadiye 296
imâm 182, 186, 198, 208, 234, 240, 247, 249
İmâm Ağa 357, 360
İmâm Ebû Yûsuf 248
imâm efendiler 249
İmâmeyn 247, 248
İmâm Fahr-ı Râzî 99
İmâm-ı A'zam 247, 248
İmam Mansur 232, 233, 237, 255, 256. Bkz. Oşurman
İmâm Muhammed 248
İmam Muhammed Mehdî 239
İmâm Süyûtî 123
i'mâr u medeniyyet 245
imparator 64, 84, 367, 373, 374, 378, 379, 380, 392, 393, 394, 395, 396, 401, 405, 406, 407, 408, 410, 411, 412, 414, 415, 416, 417, 420, 421, 422, 423, 424
imparatoriçe 231, 374, 375, 382, 384, 390, 402, 403
in'âmât-ı pâdişâhâne 270
ince donanması 231
İncir Köyü 167
İncirli 291
İnebahtı 25, 119, 124, 163, 164, 324
İnebolulu İbrâhim Paşa, bkz. İbrahim Paşa
inek 189
İngiliz 41, 136, 174, 175, 176, 311, 312, 313, 316, 333, 387
İngiliz barutu 136
İngiliz konsolosu 174
İngiliz kralı 176
İngiliz milleti 387
İngiltere 7, 8, 9, 10, 12, 15, 18, 19, 26, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 41, 51, 64, 65, 175, 313, 364, 373, 376, 377, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 397, 398, 399, 402, 407, 409, 410, 411, 414, 418, 423, 424, 427
İngiltere elçisi 10, 12, 26, 32, 33, 34, 65
İngiltere kralı 382, 385, 389
İngilterelü 7, 12, 14, 15, 27, 36, 63, 64, 65, 74, 84, 365, 390, 410
İngiltere tüccârı 65
inhâ 139, 181
ip 182
İpeklioğlu Mustafa Paşa 258
İran 18, 242, 243, 244, 262, 263, 265, 266, 267, 269, 270, 272, 273, 306, 311

İran ahâlîsi 272
İran hanları 263
Îrânî Mustafa Efendi 147
İranlular 269
İrekli Han 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 278
irsâliye 299, 318, 319, 328, 329, 344
İrşova 68, 70, 71, 73, 74, 76, 79
irtikâb 57, 84, 149, 176, 283, 289, 366, 367
irtikâb ü irtişâ 149
irtişâ 283
İsakçı 97
İskenderiye 325, 326, 329, 333, 334, 335, 336, 338, 345, 346, 347, 350, 357
İslâm 14, 17, 26, 50, 56, 58, 66, 68, 70, 80, 81, 86, 92, 95, 97, 175, 176, 177, 178, 181, 190, 194, 196, 197, 198, 199, 201, 207, 220, 229, 237, 238, 239, 240, 242, 251, 271, 272, 273, 278, 313
İslâm sefâini 81
İsmâil 4, 23, 25, 34, 44, 48, 61, 71, 74, 87, 103, 104, 105, 114, 115, 116, 123, 130, 140, 141, 142, 143, 147, 148, 151, 152, 155, 156, 161, 162, 163, 181, 200, 285, 304, 320, 321, 336, 342, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 353, 354, 355, 356, 357
İsmâil Ağa 7, 44, 48, 116, 147, 148, 345, 353, 354, 356
İsmâil Bey 357
İsmâil İsmetî Efendi Bkz. İsmetî İsmail
İsmâil Paşa 25, 61, 71, 103, 105, 115, 123, 130, 140, 141, 142, 143, 155, 163, 164, 321
İsmâil Raif Paşa 141, 142, 143, 151, 152, 321
İsmâil ser'askerliği 23, 163
İsmeti İsmail Bey 153, 162
İspanya 64, 82, 85, 108, 135, 136, 364, 365, 398, 399, 414
İspanya elçisi 135
İspanya esîrleri 136
İspanyalu 135, 136, 365
İspanyalular 85, 86
İstanbul 3, 7, 8, 12, 22, 27, 35, 40, 42, 47, 63, 65, 104, 116, 122, 130, 132, 135, 140, 144, 151, 160, 161, 165, 166, 179, 181, 184, 191, 217, 220, 222, 233, 234, 235, 238, 248, 257, 258, 259, 285, 289, 290, 294, 296, 299, 301, 303, 305, 315, 346, 351, 356, 370, 372, 381, 416
İstanbul Boğazı 184, 235
İstanbul kadılığı 370
İstanbul kadısı 8, 22, 27, 40, 65, 132, 135, 151, 165, 289, 301, 303
İstanbul kaymakāmı 116
İstanbul pâyesi 122, 290, 301
İstanislas 370
İstanköy 146, 283, 303
İstavraki oğlu 147
İstavroz 159, 290
İstefan 292, 293
İsterno 377
isti'âne 31, 57, 58, 84, 110, 171, 175, 176, 269, 273, 275
istiftâ 241
istikrâz 106, 107, 108, 109, 223
isti'lâm-nâme 329

istimâlet 214, 255, 256, 262, 263, 264, 267, 273, 295, 305, 331, 357, 362, 367
istimâletnâmeler 335
istimdâd 176, 204, 306, 333
istirâk 231, 305
istişâre 73, 78, 163, 333, 365
İsveç 368, 398, 408, 412, 421
İşkodra 334
İtalya 406, 410, 414, 421
İvaz Mehmed Paşazâde 142
İvaz Paşazâde İbrâhim Bey 145
İzmir 137, 164, 165, 303
İzmir kârvânı 137
İzmirli Ahmed Efendi 284
İzmit 90, 181, 184
İzmit ağası 90
İznikli Ali Bey 155
İzzet Mehmed Paşa 25, 71, 115, 147, 148, 161, 320, 321, 359
İzzet Paşazâde 283

J

Jozef 7, 367, 373, 375, 396

K

kaba bogası 183
Kabartay 179, 183, 200, 212, 232, 236, 237, 238, 239, 240, 262, 263
Kabartay mîrzâları 232
Kabartay ulemâsı 239, 240
kaba Türkçe 255
Ka'be-i mükerreme 325
kadem-i Hazreti Nebevî 122
Kadem-i Şerîf 150
kadı 46, 47, 48, 121, 122, 139, 140, 248, 289, 296, 303
Kadı İbrâhim Efendi 130
Kadıoğlu Mehmed Ağa 209, 232, 260
Kaf 177
kafesler 260
Kafkas 240, 268
Kafkas Dağı 251
kaftan 179
kaftancı 237
Kaftanî Ali Ağa 233
Kâğıdhâne 82
kâğıdlar 16, 17, 233, 234, 238
Kahet 274
Kâhire 116
Kahraman Paşa 231
kaht u galâ 323, 325, 326, 328, 330
kaht u zarûret 168
kahve 290
kahve fincanları 225
kahvehâne 206
kâime-i sadâret-penâhî 173
kâimeler 1
kâimmakām 141, 142, 143, 153, 257, 259, 285, 291, 323, 324, 326, 345
kâimmakām-ı sadâret-i uzmâ 429
kâimmakām paşa 153, 154, 291
kâkül 195
kal'a 6, 80, 90, 124, 138, 174, 176, 184, 185, 202, 203, 206, 212, 214, 215, 216, 218, 221, 226, 242, 245, 258, 259, 260, 261, 275, 290, 302, 327, 340, 359, 370

kal'a-bend 6, 124, 176
kalaç 223
kalay 280, 281
kalpak 48, 190, 210, 213, 236
kalpaklık çuka 198
kalyon 157, 177, 183, 335
kalyoncu 1, 2, 26, 31, 283
Kalyoncu Kışlası 1, 31
kalyoncular 132, 348, 353, 354
kalyoncular defterdârlığı 132
Kamış Burnu 231
Kamış kal'aları 226
Kâmil Efendi 301
Kampaya 309
kan almak 75, 249
kanca 347
kandil 325
Kandiye 115, 146, 152
Kang nehri 274
kantar 90
kanûn-ı kadîm 342
kanûn-ı kadîm-i Cengiziyân 219
kānûn-ı münîf 140
Kanûnî Sultan Süleyman 53
Kapucubaşı Hüseyin Ağa 249, 250
kapucubaşı 79, 118, 256, 299
kapucubaşılık 129, 151, 160, 253, 277, 300
kapucular kethüdâsı 219, 220, 283
Kapudan-ı deryâ 130, 135, 138, 142, 161, 172, 179, 180, 200, 235, 285, 319, 332, 334, 338, 429
kapudan paşa 2, 16, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 33, 34, 36, 39, 41, 42, 45, 51, 60, 62, 66, 129, 138, 139, 143, 164, 169, 171, 181, 287, 288, 292, 294, 329, 332, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 352, 353, 354, 355, 356
kapu halkı 48, 111, 123, 185, 189, 204, 216, 303, 334
kapu hasekisi 115
kapu kethüdâsı 24, 72, 129, 137, 171, 222, 229, 248, 259, 290
kapulu 22, 206
kapum kulları 429
kapusuz eşkıyâsı 5
kapusuz 271
kapu yoldaşlar 252
Karabağ 275
Karabeyzâde el-Hâc Ahmed Ağa 80
Karaburun mukāta'ası 146
Karaçolan 306
Karadağ 367
Karadeniz 7, 11, 12, 18, 25, 32, 33, 35, 37, 42, 46, 47, 52, 53, 65, 76, 81, 82, 137, 156, 161, 164, 181, 200, 202, 371, 381, 390, 396, 402, 403, 407, 424
Karadeniz Boğazı 42, 76, 137, 381
Karadeniz donanması 161
Karadeniz ticâreti 81
Karahisar 167, 169
Karahisârısâhib 141, 350
karakullukçu 92
Karalar 355

Karaman 121, 125, 146, 156, 163, 278, 360
Karaman Vâlisi 146
Kara Meydan 340
karanfil 315
karantina 68, 71
Karataş 76, 138
Kara Vezîr 119
Karbeyaz 359
Karesi Sancağı 129
kârgîr tabya kulleleri 256
Karıştıran 140
Karînâbâd 300
karpuzlar 208
Kars 34, 45, 121, 222, 271, 275, 297
Kartal 97
Kārûn 120, 228
karye 5, 202, 209, 213, 245, 320
Kassâbbaşı 6, 7
Kasabbaşızâde 146
Kāsım Bey 355
Kasım Efendi 290
Kasımpaşa 1
kasırlar 283
Kasrışirin Sancağı 306
kassâbiyye 426
kassâblar 6
kassâm 296
Kastamonu 139, 140, 276
kâşif 333, 334
Katerina 7, 8, 12, 14, 15, 60, 63, 64, 65, 84, 264, 304, 305, 373, 375, 377, 379, 380, 388, 389, 390, 398
katır 344
Katolik 367
kavânîn-i atîka 336
kavânîn-i saltanat 147
kavvasbaşı 216
Kavniç 375, 379, 393, 408, 421
kavvâsân 187
kayık 199, 228, 232, 260
kayış 214
kaymakamlık 429
Kaynarca 7, 20, 29, 30, 41, 48, 55, 181, 262, 409
Kayseriyye Sancağı 121, 173, 222
Kazak 195, 211
kaz çobanı 232
kazma 182, 203
Kebîrîzâde 296
keçe 226
keçi 226, 229, 252
keçi tulumu 226
Kefe 231
kehribâ 179
Keki Abdi Paşa 137, 344
Kekü Ali Paşazâde bkz. İsmâil Paşa
Keleş Bey 238
kelime-i şehâdet 292
kelime-i tevhîd 224
kemendler 214
kenîse 312
kerâmet 224, 236, 289
Kerbela 243, 316
kereste 182, 184, 192, 228, 372
kerestelik ağaç 208

Kerim Han 242, 243, 244
Kerkük 306
kerpiç 222, 260
Kersun 231
Kerş 35
kese 89, 90, 103, 106, 108, 109, 119, 126, 127, 137, 144, 147, 165, 168, 183, 229, 251, 279, 300, 303, 319, 327, 328, 342, 345, 352, 357, 366, 371
kese-i Mısriyye 342
Kesrevân nasârâsı 112
Kesriyyeli Ahmed Paşa 118
Kesriyyelizâde Bekir Bey 284
keşşâflar 333
kethüdâ 32, 36, 46, 47, 48, 56, 59, 62, 88, 103, 118, 119, 138, 145, 147, 148, 152, 154, 155, 164, 166, 185, 187, 188, 189, 190, 193, 194, 203, 204, 206, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 222, 265, 284, 293, 301, 302, 304, 308, 315, 327, 345
kethüdâ bey dâiresi 327
kethüdâ kâtibi 154, 304
kethüdâlık 110, 148, 166, 256, 284, 308
Kethüdâ Said Efendi Târihi 145
kethüdâ-yı bevvâbîn 308
kethüdâ-yı sadr-ı âlî 118, 119, 145, 147, 148, 155, 164, 166, 265, 284, 301, 302
Keyhüsrev 265, 268
Kıbrıs 164, 165
kılâbdan 183, 189, 198, 245
kılaveli 309
kılavuz 232
kılıç 86, 187, 190, 194, 214, 347, 348
Kına 355, 356
Kırayova 366
Kırım 1, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 27, 30, 31, 32, 33, 34, 37, 38, 41, 45, 46, 47, 48, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 67, 69, 74, 101, 102, 137, 139, 149, 156, 157, 158, 161, 178, 179, 181, 183, 184, 186, 194, 198, 200, 204, 206, 212, 213, 214, 215, 226, 231, 232, 241, 262, 263, 294, 305, 347, 369, 373, 378, 379, 381, 382, 384, 385, 390, 396, 402, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 415, 416, 419, 423
Kırım Hanlığı 181
Kırım limanları 156
Kırımlular 262
Kırım senedi 15, 60
Kırım ser'askeri 161
kırlangıç başbuğu 342
kırlangıç gemileri/sefîneleri 235, 336, 342
kırmızı yumurta 271
kısmetler 296
kıssa-i Rüstem ve Sam 286
kısteyn mevâcibi 298
kışla 1, 182
Kıtmir 190
kıyye 223, 226, 229, 251
Kızıl Bey 262
Kızıltaş 112, 205, 209
Kız Kal'ası 182
Kızlar Kal'ası 226, 232, 238, 242
Kiev 12. Bk. Kiyev

kilar 329
kilar kethüdâsı 430
Kilis 360
kilise/kiliseler 221, 293, 333
kiremit 182
Kiremit Mahallesi 132
Kirman 243
Kirmanşah 243
kirpas 179, 183, 186
kîsedâr 118, 154
Kitâb 217
kitâbhâne 178, 248
Kitâbü'l-hayl 288
Kiyev 156, 226
Kobli tohumu 188
Koca Abdi Paşa, bkz. Abdi Paşa, Koca
Koca Bekir Paşa 177
Koca Bekir Paşazâde, bkz. Süleyman Bey
Kocaeli 123, 181, 251
Koca Hacı Giray Han bkz. Hacı Giray
koç 191, 249
kolordu 417
konak 143, 186, 200, 205, 207, 210, 211, 212, 215, 237, 351
konar göçer Türkmen 242
Konnane 413
konsolos 56, 57, 66, 139, 140, 300, 350
Kont de Mersi 378, 379, 393
Kont Desterno 397, 400, 410
Kont Döpro 388
Kont Florida Biyanca 399
Kont Monmoren 399
kontoş nâfesi kürk 236
Kont Pröne 405
Kont Skarnaki 405, 408, 410, 415, 417, 418, 424
Konya 124, 126, 155, 315
Korkoy 205
korsan 136, 157
Kostantiniyye 334, 371
Kosti 296
koyun 7, 189, 213, 229, 232, 245
Kozluca 181
köle 94, 179, 198, 227, 245, 263, 318, 321, 343, 347
Kölemenler 307, 308, 357
Kömkal 226
Köprülü Halil Efendi 296
Kör Hasan 125, 126
kös 316
Köstendil 222
Köy sancağı 309
Kuban 8, 9, 26, 46, 48, 56, 65, 181, 183, 200, 204, 205, 214, 219, 226, 228, 230, 231, 234, 237, 239, 240, 249, 369, 371, 378, 379, 381, 382, 390, 396, 408, 415, 416, 419
Kuban nehri 204, 214, 239, 371
Kudûmiyye 279, 280
Kudüs 296
Kufe 315
kul 142, 263
kul kethüdâsı 90, 104, 142, 164, 291, 302
kumaş 179, 189, 234, 317
Kum Meydânı 133, 288
Kumuk 238
Kur'ân-ı azîmü'ş-şân 185, 189, 195

Kur'ân-ı Kerîm 232, 292
kurbân/kurbânlar 203, 221, 249
Kurd Ahmed Paşa 123
Kureyş 50, 51, 239
kurşun 68, 113, 189, 280, 281, 347
Kurşunlu a'yânı 3
Kurtkulağı 359, 361
kuru kaltak 226
Kusayr 325
kuşak 259
kuyu/kuyular 208, 221
kuzât 121, 279, 290, 300, 323, 328
kuzât-ı Mısriyye 323
Kuzguncuk 143, 296
kuzu 97, 189, 232, 245
Küçük Alioğlu 359, 360, 361, 362
Küçükalioğlu Halil Bey 357
küçük evkāf muhâsebecisi 177
Küçük Kabartay 262, 263
Küçük Mustafa Paşa 304
küçük tezkireci 118, 304
küfe 182
küheylan 288
Kürd hırsızlar 120
Kürd İbrâhim Paşa 151
Kürdistan 305, 307
Kürd Ömer 216
kürek 182, 203
kürk/kürkler 62, 85, 179, 213, 236, 259, 344, 359, 360, 430
kürkçü 221
Kürtler 306
kürûr 312
Kütahya 125, 315
kütübhâne 206. Bk. Kitbâbhâne
kütüb-i Fârisiyye 243
kütüb-i megāzî vü siyer 122
kütüb-i şerî'a 241
kütüb-i tevârîh 315, 368

L

Laba 201, 228
Laçin Bey 336, 339, 354
Ladik basması 183
lağımcıbaşı 90
lağımcılar 90
Lağımcı Ocağı 90
Lâleli Mustafa Efendi 23, 36, 45, 49, 72, 74, 132, 166, 298
lâyiha 16, 71, 419
lâzıme-i harb u darb 241
Lazlar 264
Le Comte de Saint Paris 85
Lefkoşa 143, 151
Leh 71, 156, 267, 269, 366
Lehistan 7, 382, 384, 385, 406
levâzımât 18, 24, 26, 74, 91, 97, 103, 171, 174, 184, 352, 406
levâzım-ı ebniye 372
Lezgi tâifesi 236, 271, 272
libâs ü bisât 190
Limni 286
lisân-ı Acem 314
livâ 139, 152, 220, 306, 322, 351
Livadyalı Hasan Paşa 24, 143
Livanoğlu Keyhüsrev 105, 265

livâta 188
Londra 376, 383, 402
Lori kal'ası 274
Lui 63, 64
lutf ü nevâziş 306
Lutuf Alihân 311

M

ma'âdin-i seb'a 282
ma'ârif 120, 150, 151, 163, 251, 318
ma'âş esâmeleri 88
Mâbeynci Mustafa Bey 132
mâbeyn-i humâyûn 291
Macar 9, 13, 312, 366, 367, 368
Macar altunu 312
Macaristan 376, 406, 410
Macar krallığı 367
ma'den/ma'denler 178, 228, 278, 279, 280, 281, 282
ma'den emîni 278
Magosa Kal'ası 304, 361
Mağrib huccâcı 327
Mağribî/Mağribîler 339, 348
mahfil-i şerîf 327
mahkeme 296, 361
mahmil-i Mısır 343, 351
mahmil-i Şâm 167
Mahmud Ağa 89
Mahmud Efendi 124, 251
Mahmud Hân-ı Sânî 54, 98, 162
Mahmud-ı Evvel 262
Mahmud Paşa 105, 302, 305, 306, 309, 334
Mahmud Paşa oğlu Osman Bey, bkz. Osman Bey
mahrec-i vezâret 308
mahzar 40, 58, 62, 110, 215, 255, 258, 326, 349
mahzarcılar 48
Malabar 175
mâlikâne 106, 109, 137, 139, 159
mâliye tezkirecisi 132, 304
mâliyye 54, 104, 106, 319, 348, 356
Malta 58, 86, 87, 130, 135
Malta korsanları 135
Maltalu 87, 130, 136
ma'lûmât-ı târîhiyye 77
Manavgat kazâsı 126
manda 230, 352
Mansur 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 244, 255, 256, 264, 308
Maraş 141, 350
Mariyatereza 367
Marki Verak 377
masdariyye 65, 81, 426
Maskat 309
maslahatgüzâr 305, 314, 363, 364, 367, 377
mataracı 182
matbah emîni 132
Matbah-ı Âmire emîni 35
matbah ve arpa emânetleri 108
mâtem 247
Mâverâünnehr 200, 239
Mavreyani Bey 293
maymun 310

Mazenderan 45
meclis-i hâss 157
meclis-i hâssü'l-hâs 327
mecmû'a 178
Mecûs 98, 175
medeniyyet 220, 245, 306
Medine 39, 358
Medîne-i münevvere 50, 51, 97, 122, 123, 132, 167, 316, 324, 325, 327, 328, 351, 352
Medîne-i münevvere kadısı 132
Medîne-i münevvere mollası 122
medrese 119, 192
Megril tâifesi 267, 268
Mehdî 239
mehdî-i zamân 341
mehl 106, 210, 218
Mehmed Ağa 6, 7, 155, 186, 232, 233, 234, 284, 291, 361
Mehmed Ali 199
Mehmed Ârif Efendi 121, 159, 329. Bkz. Dürrîzâde
Mehmed Atâullah Efendi, bkz. Atâullah Efendi
Mehmed Bey 154, 211, 212, 217, 302, 308, 343
Mehmed Efendi 24, 33, 45, 72, 119, 122, 132, 155, 164, 165, 278, 283, 296, 301, 303, 348
Mehmed Emin Ağa 293, 325
Mehmed Emin Bey 4, 5, 6
Mehmed Giray 179, 184, 200, 208, 209, 211, 215, 216, 217, 218
Mehmed Hayri Efendi 155, 166, 302
Mehmed Mekkî Efendi 289, 303
Mehmed Nahîfî Efendi 166
Mehmed Paşa 2, 3, 5, 23, 24, 25, 61, 71, 97, 105, 110, 115, 116, 122, 126, 265, 303, 320, 323, 324, 325, 326, 332, 336, 343, 345, 349, 352, 353, 358, 359
Mehmed Râşid Efendi 155, 285
Mehmed Sadık Efendi 121, 159, 303
Mehmed Said Efendi 159
Mehmed Ağa 233
Mehmed Paşa 292, 321
mehter gediklüleri 283
mehterhâne 258, 316
Mekke 39, 50, 122, 123, 151, 159, 165, 169, 170, 174, 175, 296, 301, 303, 316, 327, 332, 351, 358
Mekkî Efendi 132, 135, 303
Mekrûr 311
mektûb/mektûblar 5, 114, 158, 168, 208, 231, 242, 255, 266, 300, 346, 420
mektûbçu 132, 155, 348
Melek Mehmed Paşa 115
Melibar 175, 176, 311
mellâhân zümresi 81, 224
memâlîk 320, 329
memâlik-i Devlet-i Aliyye 9, 50, 66, 269, 381, 396, 425, 426
memâlik-i hâkânî 275, 276
memâlik-i Hind 150
memâlik-i imparatoriyye 425
memâlik-i İran 18, 266, 269
memâlik-i İslâmiyye 10, 26, 44, 240, 241, 264, 273, 402

memâlik-i mahrûsa 44, 47, 60, 63, 88, 91, 103, 104, 109, 150, 157, 227, 268, 287, 356, 391
memâlik-i müslimîn 268
memâlik-i Osmâniyye 405, 406, 421, 422, 428
memâlik-i pâdişâhî 275, 287
memâlik-i Rusya 201, 240
memâlik-i şahâne 334
memâlik-i şarkıyye 243, 413
Memiş Paşazâde, bkz. Bekir Paşa
Memleketeyn 158, 371, 372, 374
Memlûkler 340
Menglür 310, 311, 314, 315, 316, 317
Mengrur 310
menşûr 58, 113, 117, 268
Menufiye 333
mercimek 222
merede 241, 242, 243
merkad-i Hazret-i Yahya 122
mersin 228
mesâlih-i şarkıyye 382, 383, 386, 397, 399
mescid 208
mes'ele-i Mısriyye 157, 268
mes'ele-i şarkıyye 63
Mesket 309, 310, 311, 314
meslek-i politika 64
meşâyıh 110, 112, 113, 118, 167, 322, 337, 340, 343
meşâyıh-ı Benî Mitvâl 112, 113
meşâyıh-ı urbân 167
meşhed-i Hüseynî 343
Meşhed-i İmam Ali Murtazâ 316
meşîhat 143, 155, 159, 160, 165, 166
meşin 183, 185, 189, 198, 234, 245
meşvere 39, 327
meşveret 13, 16, 33, 34, 37, 38, 39, 56, 70, 71, 72, 75, 76, 77, 78, 79, 103, 144, 158, 159, 165, 169, 170, 268, 324, 327, 338, 342, 353, 356, 368, 369
metris 341, 348, 349, 353
mevâcib 22, 23, 39, 89, 142, 143, 144, 277, 298, 429
mevâlî 290
mevkūfât 330
Mevla Muhammed bin İsmâil el-Hüseynî 87
Mevlânâ 155
Mevleviyye 155
meydân cengi 98
meyyit-i müteharrik 344
mezâhib-i erba'a müftîleri 168
mezâlim 2, 25, 130, 322, 323, 333, 335, 337, 357
mezâlim ü te'addiyât 322, 337
meze 189
mezrû'ât 323
Mısır 1, 101, 110, 152, 157, 167, 170, 174, 179, 295, 302, 303, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 359, 374
Mısır atlusu 101
Mısır darbhânesi 324

Mısır Emîrü'l-haccı 324
Mısır huccâcı 332, 351, 352
Mısırlular 101, 328, 329, 331, 340
Mısır mîr-i hâclığı 355
Mısır müverrihleri 335, 356
Mısır Tarihi 323
Mısır târîhleri 349, 353, 354
Mısriyye 157, 167, 282, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 328, 329, 330, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 353, 358, 359
Midilli 294
Mihail Aleskürc 114
Mihalaki Bey 292
Mihrete 312, 313
Mikdad Paşa 120, 125, 126, 172, 173
Milan 391
milel-i Efrenc 368
milel-i Nasârâ 92
millet 14, 52, 74, 92, 94, 95, 96, 98, 102, 178, 200, 220, 367, 397, 401, 416
millet-i İslâmiyye 52, 92, 94, 95, 96, 98, 200, 416
Milli aşîreti beyi 334
Milli Timur 303
mîr 169
mîrâhûr-ı evvel 119, 141, 142, 166
mîrâhûr-ı sâni 283, 284, 344
mîrî 7, 146, 154, 206, 229, 261, 283, 293, 298, 299, 300, 301, 323, 327, 353
mîr-i hac 164, 325, 326, 341, 342, 345, 351, 352
mîr-i hâcc-ı Mısır 351, 352
mîr-i livâlık 362
mîrîlü 106, 231
mîrimîrân 126, 137, 163, 181, 205, 220, 297, 298
mîrimîrânlık 5, 173, 266, 295, 296, 334, 359, 362
Mîr Masum Ali Şâh-ı Sofî 243
mîrzâlar 219
Mirza Muhammed 269
Mişkât 239
miyâneler neferâtı 21
mîzân-ı harîr 125
Monmoyansi le Kobrong (?) 91
Mora 2, 10, 26, 115, 135, 152, 164, 285, 288, 291, 304, 367
Moralı Süleyman Efendi 58
Mora muhassıllığı 2, 115, 164
Moravî Ahmed Paşa 163
Moskov 32, 34, 35, 36, 41, 46, 48, 57, 364, 366, 367
Moskov elçisi 32, 48
Moskovlar 20, 197
Moskovlu 33, 36, 41, 42, 45, 46, 47, 48, 49, 58, 62, 74, 91, 158, 204, 238, 239, 240, 241, 269, 366
mu'accelât-ı mu'ayyene 106
mu'âhede-i ticâret 409
Mudanya 159, 160
Mudanyalızâde Ruşen Efendi 159
Muhammed aleyhisselâm 195
Muhammed Hirfan 168
Muhammediyye 190, 320, 321, 347
Muhammed Rıza 241, 242, 243, 244
Muhammed Şâh 311

muhâsebe defterleri 386
muhâsebe-i evvel 32, 43, 72
muhassıllık 109, 298, 299
Muhlif 407
Muhsinzâde Dâmâdı Said Bey 283
Muhsinzâde Mehmed Paşa 116, 279, 283
mukābele-i süvâri ikinci halîfesi 117
mukāta'ât-ı mîriyye 112
Murad Bey 320, 321, 322, 323, 324, 326, 332, 333, 334, 335, 336, 338, 339, 340, 341, 348, 351, 355, 356
Murad Giray Sultan 214
murahhas/murahhaslar 8, 61, 62, 68, 71, 72, 76, 78, 79, 370, 403, 419, 428
Murg-i Bahrî 283
musâlaha 40, 49, 51, 66, 71, 83, 85, 135, 237, 239, 240, 274, 276, 322, 326, 363, 364, 365, 370, 373, 377, 382, 402, 407, 415, 428
Mustafa Ağa 129
Mustafa Bey 132, 161, 167, 173, 266, 324, 332, 336, 339
Mustafa Beyefendi 132, 153, 290
Mustafa Hân 71
Mustafa Haseki 5
Mustafa Paşa 39, 72, 121, 123, 124, 129, 146, 164, 174, 178, 258, 259, 260, 261, 303, 304, 357, 358, 360
mustahfız 138
Musul 121, 163, 243, 296, 297, 315
Musul tüccârı 297
Mutavvel 278
muzâyaka-i mâliyye 106, 348, 356
muzâyaka-i mîrî 206, 298
mübâşir 34, 103, 119, 124, 139, 199, 203, 206, 211, 214, 247, 297, 299, 300, 329, 330, 371
mübâşiriyye-i hazariyye 109
mücâhidîn-i İslâmiyye 86
mücevher çelenk 309
müderris 122, 151, 165, 278, 283, 303
Müderris Osman Paşa 279
müezzin 182, 186, 195, 247
müftî 18, 46, 124, 139, 140, 361
Müftîzâde Abdullah Efendi 296
Müftîzâde, bkz. Ahmed Efendi
Müftîzâde Efendi 17, 18, 30, 31, 41, 43, 46, 49, 58, 62. Bkz. Ahmed Efendi
Mühendis Hüseyin Ağa 203
mühimmât 17, 34, 37, 43, 66, 74, 86, 97, 100, 102, 106, 150, 157, 169, 174, 182, 183, 192, 212, 231, 256, 266, 269, 270, 274, 275, 276, 286, 287, 317, 329, 331, 339, 340, 342, 347, 352, 353, 430
mühimmât mahzeni 256
mühr-i sadâret 142, 143, 144, 148
mühür taşları 222
müjdecibaşı 167, 168
mülâzımlar 278
mülûk-ı İslâmiyye 92
mülûk-ı Nasârâ 88, 91
münâdîler 245
Münib Efendi 283
Münker Hânedânları 113
münşî 152
Müntefik şeyhi 308, 309, 317

müsâdere 127, 128, 149, 162, 322, 333
müsâfirhâne 316
Müste'men 81, 334, 427
müste'men konsolosları 140
müşâvere 33, 35, 37, 71, 77, 86, 102, 174, 320, 324, 365
mütâreke 47, 48, 135
mütesellim 5, 119, 168, 201, 314, 331
mütevellî 248
Müverrih-i fakīr 107
Müverrih Vâsıf Efendi 10, 50, 77, 91, 108, 135, 279, 297, 299. Bkz. Vâsıf Efendi

N

Nadir Şah 262
Nahîfî Mehmed Efendi 132
nahl 51
Na'im Mehmet Efendi 283
nakīb efendi 44, 46, 49
nakîbüleşrâf 16, 121, 165, 301, 329
nakībü'l-eşraf vekîli 249
Nakşıbendî 241
nakş-ı kadem-i Fahr-ı Kâinât 123
namâz 46, 185, 196, 223, 238
nân 192, 223, 253
nân-ı azîz 185, 222
nân-ı hâs 222
nân-ı kalaç 223
nân-pare 202
Napoli 422
Narçu Mehmed Giray 179, 200, 215, 216, 217
narh 132, 339, 353
Nasârâ 16, 53, 66, 81, 88, 91, 92, 93, 106, 139, 221, 222, 271, 312, 333, 344, 369
Nasuh Paşa 126, 127, 164, 303
Natuhac 214
Nazîf Efendi 20, 23, 33, 144, 145, 166
Nebevî 51, 98, 122, 238
Neccab Ahmed 168, 325
neccâr 182, 246
Necef 316
Necefieşref 310
Necmeddin Efendi 323
Nederlande 427. Bkz. Peyzba
Nedri 314
nef'-i mîrî 143, 293, 300, 301
nefîr-i âmm 331
neft yağı 201
nefy ü iclâ 2, 143, 166, 167, 290, 296, 301, 303, 330
nehb ü gāret 123, 168, 199, 234, 270, 272, 296, 326, 341, 347, 348, 353, 385
nekābet-i eşrâf 165
Nemçe 10, 15, 16, 26, 32, 33, 52, 60, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 72, 73, 76, 78, 79, 80, 81, 83, 84, 85, 92, 100, 167, 302, 304, 305, 364, 366, 367, 368, 425, 426, 427, 428
Nemçe asâkiri 84, 100
Nemçe bayrağı 427
Nemçe elçisi 67, 72, 78, 83, 425
Nemçe imparatoriçesi 16, 368
Nemçe imparatoru 64, 65, 68, 84, 367
Nemçe kapu kethüdâsı 72

Nemçelü 9, 10, 11, 26, 34, 36, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 78, 79, 80, 83, 84, 91, 103, 304, 364, 365, 366, 368
Nemçe memâliki 428
Nemçe re'âyâsı 80, 425, 426, 427
Nemçe sefâini 66
Nemçe tüccârı 302, 426
nessâclar 150
Neşâtâbâd 272
nevâziş 148, 183, 192, 233, 255, 270, 286, 294, 306, 331, 357
nevbet 138, 183, 221, 228, 249, 252, 361
nevbethâne 316
Nezâret-i Umûr-ı Hudûd u Sügûr 265
Niğde 124, 164, 222, 278
nikâh 197
Nikola Mavreyani 292
Nil 322, 323, 326, 339, 341
Nişâburî Süleyman Bey bkz. Süleyman Bey
nişâncı 118, 164, 177, 302
niyâbet 165, 303
niyâzname 173
nizâmât-ı askeriyye 93, 102, 161
nizâmât-ı mülkiyye 304
Nizâm-ı Cedîd 96, 97, 102
nizâmü'l-mülk 311
Nogay 65, 200, 203, 207, 212, 213, 214, 217, 218, 261, 431
Nogay Hendeği 203
Nogay Kabâili 431
Nogay Tatarları 200, 203, 212, 213, 214
Nogay vilâyeti 65
Notuhac 190
Nuh 282
Numan Bey 154
Nurbahşiyye 243
nühâs 281
nüzül 186, 229, 245, 249, 259
nüzül emâneti 182, 256
nüzül idâresi 229

O

ocak bâzergânı 89
ocak ihtiyârları 145
ocak kethüdâsı 155
ocaklu 22, 143, 144, 244, 257, 261, 324, 329, 330, 331, 335, 336, 340, 342, 429
odun 35, 228
Ohrili Ahmed Paşa bkz. Ahmed Paşa
Ohri Sancağı 129, 302
Okçularbaşı 166
ordu defterdarlığı 291
ordu-yı hümâyûn 42, 100, 161, 346, 347
ordu-yı İslâm 92, 97, 201
orta elçi 370, 428
orta neferâtı 62
Osman Ağa 132
Osman Bey 305, 306, 307, 355, 356
Osman Efendi 151
Osmanlu 52, 101, 204, 237, 312, 347, 405, 409, 411
Osmanlı askeri 101
Osmanlu akçesi 312

Osmanlular 389, 402, 403, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423
Osman Paşa 266, 279, 309, 350
Osman Paşazâde bkz. Derviş Paşa
Oşurman 232, 240. Bkz. İmam Mansur

Ö

öküz 198, 203, 209, 229, 232, 352
ölüm eri 218
Ömer bin el-Hattab 26
Ömer Paşa 137, 161, 350
Ömer Sahib Efendi 154
Ömer Vahid Efendi 48
öşür 208
Özbekistan 201
Özi 56, 271, 408
Özi ağası 164
Özi Eyâleti 23, 24, 25, 142, 155, 291
Özi Kal'ası 55, 123, 370
Özi muhâfazası 24, 142, 291, 429
Özi Suyu 12, 35

P

pâdişâh 101, 127, 148, 166, 176, 190, 199, 207, 235, 237, 239, 240, 317, 370, 371, 409, 431
pâdişâh-i İslâm 66, 239
palanka 182, 238, 242
palaslar 236
Pankduzzâde Lutfullâh Ağa 154
papa 86
papaz 86, 199
papazlık 190
Paris 85, 405, 410, 411, 415, 423, 424
pasaporta 427
Pasarofça Musâlahası 366. Bkz. Pozorofça
pasta 189, 223, 226, 261
paşa 315
paşalık 307
paşa sarayı 260
paşa tabyası 260
Payas 297, 357, 358, 359, 360, 361
Pazarcık 181
pekmez 208
peksimet 335
penbe 109, 179
Petersburg 14, 276, 378, 381, 382, 384, 386, 391, 392, 393, 407
Petriç 152
Petro 52, 96, 97
Peyzba 84. Bkz. Nederlande
pîçhâne 94
pirinç 222, 223, 315
pişтov 310
piyâde 20, 123, 156, 213, 277, 300, 308, 334, 354, 360
Plâtin 367
poliçe 189, 209
politika 64
Polut Han 233, 234
Portekiz 86, 175, 312
Portekizliler 174
posta 223, 421
post kalpak 213
Potemkin 12, 14, 264, 407

Poyraz Limanı 138
Pozorofça 424, 425, 426, 427, 428
Pozorofça ve Belgrad ahidnâmeleri 428
Prens Kavniç bkz. Kavniç
Prezin Adası 123
Prön 391, 420, 424
Prusya 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 64, 84, 98, 304, 305, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 374, 375, 376, 377, 378, 380, 382, 383, 384, 385, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 405, 406, 407, 408, 410, 411, 414, 415, 416, 418, 420, 421, 422, 423
Prusyalu 7, 9, 10, 11, 41, 64, 305, 408
Prusya maslahatgüzârı 305, 364
Prusya ministrosu 377
Prut 52, 67, 96, 368
pusula 259
Pute 313
Püten 309, 310, 312, 313, 314

R

Ragıb Paşa 72, 73, 366, 368
Rahmâniye 339
Rahneli Hasan Ağa 291
raht 190, 219
Raif İsmâil Paşa 105, 115, 140, 141, 143, 147
rakam 152, 306
Rakka 116, 127, 137, 334
Râşid Tarihi 48
Râtib Ebûbekir Efendi 259
râvend 62
Ravza-i Mutahhara 167, 325, 332
Rayzbah, Baron 421
re'âyâ 2, 92, 104, 221, 268, 297, 300, 362, 367, 371, 372, 430
Rebnin 12
reis efendi 8, 20, 27, 28, 30, 32, 33, 35, 36, 42, 60, 61, 62, 72, 73, 76, 78, 80, 88, 135, 136, 139, 152, 169, 224, 267, 272, 300, 313, 314, 315, 316, 317
reîsülküttâb 8, 16, 19, 117, 118, 147, 277, 284, 302, 311, 344
Remile 340
Remle 331
resîd defterleri 145
resim/resm 8, 65, 83, 129, 133, 196, 201, 203, 206, 207, 210, 211, 245, 291, 311, 428, 431
resm-i gümrük 426, 427
resm-i huddâmiyye 426
resm-i serhad 184
Resmo 124
Resûl 50, 196, 238
Resul-i Ekrem 239, 255
Resûlullah 249, 250
Resûlü's-sekaleyn 187
Reşid 298, 326, 331, 333, 336, 338, 339, 340, 352, 357
Reşîd Efendi 154
Reşid Süleyman Efendi 298
Revan 275
Revancık 138
revgan 209, 218, 245, 325
Reynval 382
Rezene nehri 68
Rıdvan Bey 321, 355

Rızvanca cengi 160
Rifat Ahned Bey 177
rikâb 61, 66, 87, 109, 124, 127, 140, 145, 153, 154, 159, 170, 171, 219, 249, 283, 284, 288, 289, 429
rikâbiyye 371
Risâlet-penâhî 51, 98, 175
Rişvân aşâiri 137, 357
Rişvânzâde Ömer Paşa bkz. Ömer Paşa
riyâle 87
riyal-i Fransa 345
riyâset 117, 118, 152, 160, 293, 300
riyâset-i küttâb 370
riyâset vekâleti 118
Rodos 89, 303
Roma imparatoru 428
Romalular 422
Romançof 12, 97
rub'iyye 310, 312, 315
ruhsatnâme 60, 68, 71, 75, 370
ruk'a 183
Rum 115, 121, 165, 316, 323, 332, 335, 336, 356
Rum diyârı 316
Rumeli 2, 3, 7, 17, 23, 25, 39, 41, 42, 48, 58, 61, 74, 103, 105, 121, 122, 123, 138, 142, 151, 152, 156, 159, 165, 183, 192, 202, 205, 214, 222, 229, 231, 237, 242, 279, 289, 291, 295, 296, 303, 362
Rumeli Feneri Kal'ası 138
Rumeli kadı'askeri 13, 17, 41, 48, 74, 121, 122, 165, 296, 303
Rumeli kaymakamı 123, 202
Rumeli pâyesi 122, 165, 289
Rumeli sadâreti pâyesi 159
Rumeli ser'askeri 105
Rumeli vâlisi 23, 61, 142
Rumeli ve Anadolu Kavağı kal'aları 138
Rum Mehmed Paşa 115
Rum tüccârı 336
Rusçuklu Hasan Paşa 23
Rusya 2, 6, 7, 8, 9, 12, 14, 15, 17, 18, 19, 20, 27, 28, 29, 30, 33, 36, 37, 38, 39, 52, 55, 56, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 65, 69, 71, 76, 81, 84, 94, 97, 139, 167, 178, 179, 200, 201, 202, 204, 205, 207, 212, 213, 215, 219, 225, 226, 231, 233, 234, 235, 237, 238, 239, 240, 241, 243, 252, 255, 256, 258, 261, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 295, 304, 305, 317, 350, 356, 362, 364, 365, 369, 370, 371, 374, 375, 376, 377, 378, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 398, 400, 402, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 424, 427, 428
Rusya başvekîli 14, 276
Rusya cenerali 97, 266, 267
Rusya çariçesi 396, 400, 415, 424
Rusya devleti 59, 60, 179, 364, 375, 377, 381, 387, 392, 393, 394, 395, 411, 417, 418, 420, 421, 428
Rusya donanması 422
Rusya elçisi 8, 9, 20, 27, 28, 29, 30, 33, 36, 37, 39, 56, 57, 61, 62, 69, 139, 267, 272, 277, 278, 419

Rusya esîrleri 233
Rusya imparatoriçesi 7, 12, 84, 204, 264, 304, 374, 389, 394
Rusya konsolosu 139
Rusyalu 1, 7, 8, 9, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 26, 27, 29, 30, 35, 41, 47, 49, 51, 52, 53, 55, 56, 60, 61, 65, 67, 71, 81, 96, 97, 103, 106, 137, 139, 156, 158, 179, 181, 183, 184, 186, 194, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 207, 213, 215, 219, 226, 227, 228, 230, 231, 232, 233, 236, 237, 240, 244, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 276, 277, 278, 292, 294, 271, 272, 273, 276, 277, 278, 294, 350, 364, 365, 368, 369, 370, 371, 378, 381, 386, 387, 402, 409, 410, 412, 413, 416, 422, 423, 424, 427
Rusya memâliki 255, 264
Rusya seferi 71, 226, 240, 261, 350, 356, 362
Rusya tercümânı 55, 59
Rûşeniyye 243
ru'us imtihânı 278
ruznâmçe-i evvel 34, 72, 164, 177
rüsûmât 226, 228, 333, 349, 356, 371
rüşvet 89, 257, 299, 301
rütbe-i emâret 285
rütbe-i mîrimîrânî 173, 257, 295, 306, 361
rütbe-i şehâdet 120
rütbe-i vâlâ-yı vezâret 292
rütbe-i vezâret 16, 23, 116, 120, 127, 130, 132, 140, 145, 148, 163, 164, 227, 285, 287, 302, 303, 359

S

Sa'dâbâd Kasr-ı Hümâyûnu 90
sadâret 9, 18, 82, 89, 129, 133, 142, 144, 148, 149, 153, 154, 173, 276, 285, 291, 304, 429
sadâret-i Anadolu pâyesi 153
sadâret kethüdâlığı 148
Sadeddin Paşa 126
Sadefciler 165
Sâdık Hân 317
Sâdık Molla Efendi 22
sadr-ı 'âlî 155
sadr-ı âlî mektupçuluğu 285
sadr-ı Anadolu 151, 165
sadrıa'zam 16, 17, 19, 22, 24, 32, 36, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 79, 83, 84, 93, 116, 119, 129, 142, 144, 148, 165, 166, 169, 234, 236, 248, 255, 275, 284, 295, 299, 305, 324, 328, 329
sadrıa'zam çukadârları 248, 299
sadr-ı Rum 121, 151, 165
saf cengi 96
Safed 113
Safeviyye 243
saff-ı harb 96
sâhib-i hurûc 233, 241, 264
sâhilhâne 72, 88, 159, 167, 290
Sahn müderrisi 303
sahtiyân 180, 189, 183, 189, 198, 245, 259
Said 321, 322, 326, 330, 348, 351
Said Ağa 72

Said Bey, Durak Paşâzâde 284
Said Bey, Muhsinzâde Dâmâdı 283
Said Paşa 72, 83
Sakız cezîresi 167
Sakızlı Ahmed Efendi 218
sakkâlar 221
saksoncubaşı 90
Sâlih Çelebi 310
Saloman 34, 264, 265
saltanat 8, 14, 16, 47, 52, 53, 63, 69, 77, 88, 93, 107, 140, 167, 176, 181, 207, 279, 312, 327, 363, 364, 366, 374, 375, 377, 378, 379, 380, 383, 385, 389, 395, 396, 398, 400, 402, 417, 419, 420, 421, 422, 424, 425, 429
saltanat-ı Timuriyye 312
sâlyâneciler 112
Samurkaş Süleyman Ağa 248
sanâyi'-i harbiyye 101, 304
sanâyi'-i harb ü darb 91
Sancağ-ı Şerîf 181
sancak 146, 185, 224, 259, 340
sandalye 302
sarây 3, 80, 113, 129, 132, 141, 144, 154, 163, 182, 192, 193, 206, 223, 245, 249, 292, 301
sarây-ı âsafî 132, 154
Sârbân Ali Ağa 167
Sardunya 64, 65, 388, 391, 392, 398, 399, 405, 408, 410, 412, 413, 415, 422
Sardunyalu 64, 405
Sarıbeyzâde 137
Sarıoğlu Mehmed Emin Bey 4
Sarıoğlu Mehmed Paşa 5
sarrâf başılar 221
sarrâflar 144
Sava 67, 72
savm ü salât 201
Savuk-bulak 306
Sayda 106, 109, 111, 112, 171, 172, 287, 295, 331, 350
sayd-ı mâhî 228
saz 252
sebîl 133, 150
seccâde 155, 250
secde 196
Sedd-i Kebîr 328, 330
Sedd-i Ye'cüc 202
Sed emâneti 330
sefâin 87, 157, 179, 192, 283, 287, 322, 325, 328, 340, 341, 344, 345, 424, 428
sefîne 130, 138, 175, 176, 184, 192, 193, 199, 208, 214, 217, 223, 224, 228, 231, 257, 258, 259, 260, 271, 283, 294, 295, 302, 309, 317, 329, 335, 358, 359, 360, 425, 427
sefîr-i mahsûs 14
sehm 165, 298
sekson 6
Selâmî el-Hâc Muhammed 86
Selânik 72, 151, 285
Selânik mollası 151
selâtîn-i Cengiziyye 157, 158, 178, 294
selesü'l-bevl 177
Selim 202
Selim Ağa bk. Hacı Selim Ağa

Selim Bey 355
Selim Giray Han 157, 158
Selim Paşa 110, 112, 136, 172, 295
Selim Sırrı Efendi 119, 140
Selmân-ı Fârisî 97
Semerkand 201, 239
semmûr 85, 129, 359, 360, 430
sened 7, 8, 9, 10, 16, 19, 27, 30, 34, 39, 40, 41, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 55, 56, 57, 59, 60, 66, 67, 69, 71, 72, 73, 78, 83, 114, 149, 207, 261, 305, 334, 346, 352, 366, 367, 369, 370, 371, 395, 425, 426, 428
senedât 62, 80, 235
sened-i ittifâk 305
Septe Boğazı 135, 156
ser'asker 21, 23, 24, 25, 43, 62, 74, 79, 95, 103, 105, 140, 141, 158, 164, 179, 285, 291, 330, 331, 338
Serçınar 306
serdâr 97, 150, 181, 227, 314, 352
serdengeçti ağası 186, 190
sergerdeler 188, 252
serhad ağalığı 90
serhâd ahâlîsi 105
serhâdler mevâcibi 108
serhadlü 84, 140
serhad me'mûrları 278
serhad muhâfızları 79
serhad re'âyâsı 276
Server Efendi 332
seyf 51, 188, 272, 347
Seylan Adası 175
Seylan taşı 221
Seyyid Abdülkerim Efendi 132
Seyyid Ahmed Paşa 129, 142, 155
Seyyid Feyzullah Efendi 121, 284
Seyyid Gulâm Alihân 311
Seyyid Halil Efendi 240
Seyyid Halil Paşa 302
Seyyid Mehmed Efendi 155, 165, 296
Seyyid Mehmed Hayri Efendi 164, 284, 302
Seyyid Mehmed Paşa 25, 148
Seyyid Muhammed Rıza 243
Seyyid Mustafa Paşa 39, 129
Seyyid Nâfi Efendi 121
Sıdkı Mustafa Efendi 293
sınâ'at-i tıbbiyye 281
Sırbistan 64, 412
sır kâtibi 91, 93, 142, 147, 163
sır kâtibi yamaklığı 163
Sırrı Efendi 45
sihir 282
sikke 282, 312, 319
silâh 101, 111, 123, 219, 241, 263, 346, 384
silahdâr 103, 119, 140, 141, 142, 164
silâhdar kâtibi 154
Silahdâr Mehmed Paşa 116, 163, 323, 324
Silâhdar Mustafa Paşa 72, 129
Silâhdar Seyyid Mehmed Paşa 147
Silâhdâr Seyyid Mehmed Paşa 148
Silâhşorân-ı Hâssa 167
silahşorluk 194
Silezya 422

Silistre 23, 25, 34, 61, 140, 142, 155, 279, 300, 302
sîm 124, 180, 183, 219, 228, 245, 251, 312
sîm ve zer ma'denleri 228
Sinan Paşa 101
sincap 190, 193
Sinop 139, 140, 181, 182, 184, 192, 223, 224, 260
sipâh 53, 103, 105, 118, 132, 164, 179, 189, 190, 217, 303, 304
sipâhîler 86, 330
sipâhîler ağalığı 45, 330
sipâh kâtibi 118, 132, 164, 303, 304
sirkat 128, 158, 168, 180, 301, 357
Sivas 4, 5, 25, 116, 121, 129, 156, 173, 182, 302, 315
Sivaslı Mehmed Ağa 164, 291
Sivastopol 231
siyâset 10, 75, 77, 160, 260
siyâset-i medeniyye 75
Skarnaki 405, 408, 415, 417, 418, 420, 421, 423, 424
Sofya 2, 23, 24, 25, 34, 61, 103, 104, 105, 142, 155, 156, 163
Soğucak 8, 26, 48, 132, 154, 156, 162, 177, 179, 182, 183, 184, 186, 187, 190, 191, 192, 194, 195, 200, 202, 203, 205, 208, 225, 237, 241, 251, 255, 257, 258, 263, 295, 370
Sohum 199, 202, 238, 256
soltat 233
Soluman 105
sorguç 85, 309
Subeni 308
sudûr-ı kirâm 36, 39, 72
sulh 18, 28, 46, 47, 50, 60, 66, 73, 85, 97, 136, 161, 221, 227, 240, 266, 313, 322, 323, 348, 364, 369, 377, 389, 395, 396, 398, 402, 403, 408, 414
sulhnâme 50
sulh u salâh 369
sulh ü müsâlemet 377
sulh ve âsâyiş 395, 403
Sultan Ahmed 165, 267
sultân kethüdâsı 132, 154
Sultan Mahmud 98, 151, 162, 267
Sultan Mehmed-i Sâlis 92, 100
Sultân Murad 142
Sultan Murad 176
Sultân Mustafa 116, 123, 129, 141, 144, 152, 163
Sultân Mustafa Hân-ı Sâni 121
Sultanönü 129
Sultân Selim 144
Sultan Süleyman kānûnu 337
sultatlar 354
Sunç 233
Sur 112, 113
sûr 191
Suram 271
Surat 150, 312
Surat Bender Abbas 150
surh-ı nûrî 310
surre 153, 154, 167, 171, 291, 325, 326, 327, 329, 332, 335, 351, 358
süfün-i harbiyye 396
Süleyman Ağa 112, 119, 173, 248, 294

Süleyman Bey 22, 155, 173, 177, 307, 308, 336
Süleyman Beyefendi 34, 72, 164, 177
Süleyman Efendi 19, 20, 58, 117, 155
Süleyman Fâik Efendi 145, 152
Süleyman Feyzi Efendi 19, 23, 24, 32, 43, 49, 56, 57, 58, 59, 72, 73, 78, 103, 104, 106, 155, 159, 164, 169, 171, 177, 284, 301, 302, 311, 329
Süleymaniye 306
Süleyman Paşa 34, 42, 119, 120, 141, 160, 236, 240, 270, 271, 297, 305, 306, 307, 308, 309, 313
Süleyman Paşa Efendi 42
Süleyman Paşazâde 155
Süleyman Penah Efendi 35, 56, 57, 72, 76, 78, 155, 303
Süleyman Râşid Efendi 159
Süleyman Rûhi Ağa 302
Sümnat 310
süngülü tüfengler 52, 97
sünnet 197, 198
sür'atciler 3, 78, 82, 92
Sür'atci Ocağı 78, 154
sür'atçi kalfası 182
sür'atçiler nâzırı 90
sür'at topları 191, 203, 214
süt vâlide 195
süvârî 117, 156, 203, 213, 219, 226, 244, 262, 271, 304, 308, 330, 334, 353, 354
süvâri mukābeleciliği 304, 330
Süveyş 174, 325, 333
süyûf-ı İslâmiyye 92, 98

Ş

Şabanzâde 284
Şabsıh kabîlesi 185, 188, 190, 191, 198, 208, 213, 226, 244, 245
şağrı 186
Şâh Abbas 317
Şâhî 310
Şâhin Ali Paşa 142, 154, 328
Şahin Bey 355
şâhinci 138
Şâhin Giray 19, 26, 48, 58, 158, 194, 200, 204, 205, 206, 213, 214, 215, 217, 230, 267, 405, 406, 409
Şâhinzâde Mustafa Paşa 164
şâhlık 242, 315
Şah Nurullah Hân 311
şakī 215, 216, 252, 260, 346, 359
Şakif Kal'ası 113
Şakif mukāta'ası 112
şakîler 136
şal 259
Şam 1, 95, 101, 110, 122, 126, 127, 145, 165, 167, 168, 169, 170, 171, 174, 303, 321, 323, 330, 331, 332, 344, 350, 351, 352, 360
Şam huccâcı 167
Şâmiye 308
şapar 175
şapka 198
şaranpo 181, 237, 256
şark ticâreti 383
şarkı 252
şatır 249

Şatır Hüseyin Ağa 229
Şâvîzâde 307, 309, 317
Şâvîzâde vak'ası 307
şe'âir-i dîn-i İslâm 194
Şegake Kapusu 208
şehâdet 51, 95, 120, 194, 195, 219, 232, 289
şehbender 314
şehremîni 116, 153, 304
Şehrî Mehmed Efendi, Halîmî Damadı 283, 303
Şehrizor 306, 315
Şehsuvârzâde Hamdullah Beyefendi 140
şehtiye 130
şehzâdegân 165, 289
şehzâdeler 290
Şehzâde Mehmed Nusret 177
şehzâde Sultân Murad 142
Şehzâde Sultan Mustafa 292
Şehzâde Sultân Süleyman 123
Şehzâde Süleyman 290
şekāvet 111, 137, 193, 217, 319
şekāvet ü hasâret 137
şem'-i asel 325
şenlik 179, 184, 259
şenlik topları 179
şerîf 119, 122, 140, 168, 169, 170, 174, 192, 200, 239, 241, 325, 327, 328, 335, 430
şerîf-i Mekke 170, 332
şer'-i şerîf 47, 57, 92, 140, 255
Şeyh Ahmed el-Arûsî 113, 336, 337, 339, 353
Şeyh Bekrî 339, 340, 342, 343
Şeyh Derdir 339
Şeyh Haydar-ı Fârsî 113
şeyh-i sâdât 342
Şeyh Mahmud 168
Şeyh Mansur 236, 240, 241
Şeyh Ma'ruf-ı Kerhî 243
Şeyh Muhammed 113, 242, 336
Şeyh Muhammed Emîrî 336
Şeyh Muhammed Harîrî 336
Şeyh Nâsîf 113
şeyhü'l-beled 174, 319, 320, 321, 324, 325, 326, 337, 342, 345, 348
Şeyhü'l-harem hazînedârı 168, 325
şeyhülislâm 16, 24, 36, 39, 40, 46, 47, 49, 62, 73, 74, 76, 116, 129, 142, 145, 151, 153, 159, 166, 169, 170, 178, 289, 290, 328, 329
şeyhülislâmın konağı 79 169, 324, 328
şıkk-ı evvel defterdârı 117
şıkk-ı sâni defterdârı 284
Şifâ-yı Şerîf 1
şikâyetnâmeler 234, 256, 264, 323
Şiraz 243, 269, 314
Şirin 231
Şirvan 241
şişe 229, 316
şuf'a 162
Şukayf mukāta'ası 112
şukka 72, 170
Şukrut Fermas 175
Şumnu 44, 181
şûrâ 268, 276, 369
Şuvazel 388, 391

T

Tab'hâne 131
Tab'hâne Nezâreti 132
tabl 185, 188, 190, 191, 237, 251, 316
tabl ü alem 185, 188
tabl ve surna 190, 191, 251
Tabutkurusu 167
tabya 224, 246, 256
tabya ağası 186
tabyalar 200, 203, 206, 212, 215, 216
tâc 162, 251, 264
tâcdârî 130, 182
Tahet 274
Tahir Ömer 111
tahrîr 1, 10, 19, 21, 23, 27, 28, 39, 48, 50, 65, 67, 77, 91, 93, 105, 112, 114, 145, 162, 165, 172, 174, 176, 178, 200, 209, 212, 224, 227, 229, 230, 231, 234, 235, 240, 241, 243, 247, 255, 256, 258, 259, 264, 265, 269, 271, 273, 274, 279, 285, 289, 309, 310, 311, 313, 316, 326, 329, 330, 332, 334, 335, 336, 338, 339, 342, 344, 345, 349, 351, 355, 357, 359, 367
tahrîrât 66, 80, 111, 146, 157, 162, 174, 175, 206, 233, 245, 248, 272, 274, 277, 296, 309, 310, 313, 326, 328, 335, 341, 342, 348, 349, 350, 356, 360, 375, 377, 378, 383, 388, 389, 391, 397, 399, 402, 408, 412, 418
tahsîl-i bakāyâ 299
tahzîr-nâme 336
Taif 290
tâife-i Yezid 297
takrîr 8, 9, 16, 18, 33, 36, 37, 40, 46, 47, 65, 67, 77, 79, 80, 91, 106, 108, 109, 131, 136, 139, 168, 171, 183, 184, 185, 187, 196, 198, 231, 232, 236, 237, 239, 250, 251, 263, 270, 271, 277, 316, 332, 356, 357, 363, 364, 367, 377, 385, 386, 387, 392, 393, 425, 428
Takyeciler Camii 251
talan 333
ta'lîmât 217, 220, 221, 260, 272, 375, 376, 378, 380, 382, 389, 396, 397, 400, 405, 406, 408, 411, 412, 413, 415, 417, 418, 420, 421, 422, 423, 424
ta'lîm-i fen 76
ta'lîm-i şehzâdegân 165
Taman 8, 9, 46, 65, 181, 186, 198, 202, 204, 205, 206, 208, 215, 225, 226, 228, 230, 369, 419
Tamanlu Velican Ağa 216
Taman Tatarları 208, 225
tamatalık 190
Tamgan oğlu 215, 216
Tanzîmât-ı Hayriyye 54
Tanzîmât-ı mülkiyye 55
Tarabya 293
târâc 137, 168, 176, 272, 309, 313, 411
tarak 183, 189
Târîh 25, 125, 283, 347, 353, 368, 412
Târih-i Cebertî 333, 338, 355
tarîk-ı Sa'diyye 150
tartar 360
tasdîknâmeler 60, 62, 371
tashîh 21, 77, 109, 131, 144, 147, 170, 185, 232, 329

taş 260
taşra vüzerâsı 156
Tatar 26, 30, 48, 55, 56, 57, 58, 97, 157, 158, 159, 187, 198, 205, 219, 226, 231, 237, 261, 267, 277, 335, 370, 371
Tataristan 201, 267
Tatarlar 179, 232, 233, 234, 235, 240, 405, 411
Tatar usâtı 213
Tatar yayı 183
tâ'ûn 326
tâvus 310
tay 230
ta'yînât 54, 182, 193, 270, 329, 372
teberdârân 115, 116
tebrie-i zimmet 52, 100
tebyîz 59, 248
tecdîd-i usûl 55
tedârükât-ı harbiyye 376, 411
tedrîs 296
tefsîr 19, 40, 241, 287, 315
tehlîl 302
tekâlîf 17, 50, 68, 350, 356, 367
tekâlîf-i şâkka 279, 349
Tekfurdağı 284
tekne 184, 221
telhîs 111, 156, 160, 170, 228, 262, 263, 301
Telhîsci Mustafa Ağa 283
temeddün 194, 220
temessük 83, 258
temettu' 280, 343, 370, 391
Temrük 226
temür 280, 302
Temür Bey 334
temürcü 182
Temürcü Çingâne 220
Temürköy kabîlesi 262
Temür Paşa 360
temür top 302
tencere 245
tenkîhnâme 370
Ten nehri 200
terakkī 15, 105, 107, 207, 209, 221, 363, 399, 417
terakkīlü 103, 105, 144
tercümân 29, 61, 68, 185, 190, 191, 300, 367
tercümân-ı Dîvân-ı Hümâyûn 83, 93
tercümânlık 186, 300
Tercüman Mehmed Ağa 190, 217
tereke 131, 250, 251, 283
Terek nehri 242
terkeş 216
terk-i vatan 168
tersâne 2, 34, 36, 45, 76, 117, 130, 135, 138, 148, 164, 166, 183, 231, 284, 292, 294, 302, 413
tersâne emâneti 119, 166
tersâne emîni 45, 148, 164, 166
terzi 183, 221
terzi yüksüğü 183
tesliyetnâmeler 270
teşrîfât 143, 270, 344
teşrîfâtçı 283

teşrîfât-ı seniyye 143, 344
tevârîh-i Mısriyye 343
tevcîh fermânı 325
Tevfik Efendi 43
tevkī'î 33, 45, 72, 118, 132
Tevkī'î Çelebi Mehmed Efendi 24, 33, 45, 72
tezkireci efendiler 132
tılsım 309
Tırhala mutasarrıfı 164
Tırhala Sancağı 141, 164
Tırnovi 165
ticâret 8, 60, 67, 69, 84, 122, 135, 139, 192, 238, 333, 370, 377, 386, 394, 409, 413, 425, 426, 427, 428
ticâret-i bahriyye 386
Ticâret Muâhedesi 8, 377, 394, 408, 425, 427, 428
Tiflis 33, 34, 232, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277
Tiflis hanı 33, 34, 263, 268, 269, 270, 272, 273, 274
Tigan 200, 226, 231
tîmâr 39, 90, 185, 206
Timur 121, 124, 163, 303, 311, 312
Timur Paşa 121, 124, 163
Tipu Sultan 309, 310, 311, 312, 313, 316
Tire arpalıkları 153
Tiş Kulu 431
tohumluk 182
Tokat 182, 315
Tokray oğulları 199, 202
Tolçı 161, 181
Tombasar 157, 183
Tombasar hâssı 158
Tombasar Voyvodalığı 183
Tomruk 198
tonbaz sefîneleri 193
top 3, 34, 35, 42, 43, 82, 86, 90, 98, 133, 138, 162, 174, 182, 183, 184, 186, 191, 193, 194, 200, 203, 207, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 226, 232, 259, 265, 269, 270, 271, 274, 275, 276, 288, 302, 313, 316, 317, 353, 354, 356
topçu 21, 76, 78, 82, 89, 212
topçubaşı 90, 155, 193, 295
Topçubaşı Mehmed Ağa 295
topçular 38, 138, 283
topçular kâtibi 283
Topçular Kethüdâsı Ali Ağa 155
topçu ortaları 21
topçu sür'atcisi 78
Tophâne 144, 294, 406
Tophane Nezâreti 294
Topkapı 150
toplar 91, 120, 138, 189, 191, 192, 202, 206, 216, 218, 237, 265, 274, 340, 341, 348, 352, 353
toprak kal'a 174
top şenliği 133, 162
Torin 388
Toskana 421, 422
Tosyevî Şeyh Ali Efendizâde bkz. Râtib Ebûbekir Efendi
Trablusî İsmâil Ağa 356
Trablusşam 171, 172, 173, 350

Trabzon 34, 120, 156, 161, 164, 169, 206, 226, 227, 277
Trapoliçe 304
Travnik 141
Triyeste 367
Tûfân Yafes 282
tuğ 185, 261, 296, 298
tuğla 182
tuğrakeş 118
tuğrâyî 282
tuğ ve alem 298
Tuhfe 150
tuka 179
tulum 180, 226
tulumbacılar 166
Tuna 4, 37, 60, 68, 242, 412, 424
Tunus Ocağı 294
turnâcı 90
turnacıbaşılık 182
Tuti 195
tût-i sefîd 310
tuz 182, 222, 228
tüccâr 25, 67, 81, 82, 84, 157, 206, 209, 221, 294, 296, 310, 317, 321, 322, 328, 330, 333, 342, 345, 346, 349, 371, 372, 425, 426, 427, 428
tüccâr gemileri 25, 84
tüccâr odaları 206
tüccâr sefîneleri 67, 425, 427
tüfeng 97, 98, 185, 189, 190, 212, 216, 234, 310, 313, 316, 322, 347, 354, 402
tüfenkçi 187
türbe 122, 177, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 255, 260
Türk 192, 198, 208, 214, 226, 233, 336
Türk askeri 226
Türkçe 203, 255
Türk dilâverleri 192
Türk hoca 198
Türkistan 201
Türk kalyoncuları 336
Türkler 222
Türkmen 42
tütüncülük 163
tütün çubuğu 179
tütün gümrükçüsü 293

U

Ukayli Beşâre mukâta'ası 112
ulemâ 1, 16, 17, 36, 39, 40, 43, 46, 54, 79, 98, 99, 121, 159, 203, 241, 244, 302, 318, 322, 329, 330, 331, 334, 335, 336, 340, 343, 344, 352, 370, 419, 430, 431
ulemâ-yı Mağrib 302
ulemâ-yı Mısriyye 344
ulemâ-yı şerî'at 99
ulûfe 21, 54, 144, 145, 182, 193, 231, 334, 360
ulü'l-emr 95, 154, 318
umûr-ı devlet 1, 93, 288
umûr-ı hâriciyye 94
umûr-ı huccâc 153
umûr-ı mülkiyye 54, 93
umûr-ı saltanat 52, 69
un 223
Una 67, 72

un çuvalları 184
urbâ 354
urbân 168, 171, 173, 286, 317, 326, 328, 330, 331, 332, 336, 337, 339, 348, 350, 351
urbân eşkıyâsı 167, 327
urbân-ı Hünâdî 336
Urban Ovası 137
Urve bin Mes'ûd es-Sakafî 50
usât 112, 206, 339, 345, 346, 354
usûl-i akāid 240
Utbe bin Esîd 50
Uzun İbrâhim Ağa 173
Uzun İbrâhim Paşa 359, 361

Ü

Ülgün 294
ümerâ-yı bahriyye 286, 358
ümerâ-yı Ekrâd 124
ümerâ-yı Kürdistan 307
ümerâ-yı Mısriyye 167, 318, 319, 321, 322, 325, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 342, 344, 359
Ümid Burnu yolu 174
ümmet-i Muhammed 232, 255
Ümmü'd-dünyâ 317
üserâ 58, 85, 87, 88, 94, 135, 136, 211, 264, 271, 278
üserâ-yı İslâmiyye 135
üserâ-yı müslimîn 85, 87
Üsküdar 165, 296
Üsküdar mollası 122
Üzeyr 359, 360, 361
Üzeyr Bey 357

V

Vâdî-i Humâm 112
Vâdî-i Tîm 110, 113
vahşet ü bedâvet 306
vak'anüvîs 131, 132
vakfiyye 247, 248
vakıf 247
Vanlı Selim Ağa 299
vâridât-ı sahîha 280
Varna 43
Varna cengi 130
Varnalızâde Selim Ağa 155
Varta 374
Vâsıf 7, 10, 11, 13, 15, 25, 27, 30, 31, 50, 51, 52, 70, 77, 82, 84, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 100, 102, 107, 108, 109, 112, 113, 114, 117, 130, 131, 132, 133, 135, 143, 149, 160, 175, 176, 177, 238, 264, 278, 279, 280, 289, 292, 297, 299, 301, 310, 311, 319, 339, 349, 354, 361
Vâsıf Târihi 7, 25, 27, 31, 107, 112, 113, 175, 176, 285, 354, 361
vasiyyet 250
Vassaf-kalem 152
vazîfe 20, 21, 47, 125, 128, 132, 182
Vehbi Efendi 150
vekâlet-i riyâset 152
veled-i zinâ 94
Veli Ağa 283
velî'ahd 367
Veli Efendizâde 301
Velî Paşazâde Ali Paşa 136

Venedik 42, 294, 406, 407, 410, 412
Venedik altunu 319
Venedik Cumhuru 64
Venedik Körfezi 381
Venediklü 64, 294, 406, 410
Venedik tüccâr gemisi 294
vergi 207
vergiler 320, 333
Verjen 373, 374, 375, 376, 377, 378, 380, 382, 383, 384, 386, 388, 389, 391, 396, 397, 398, 399, 400, 402, 409, 419, 420
Versalya Muâhedesi 420
vesâyâ 143, 250
vesvese 39, 170, 284, 396
veşbele 190
vezâif 21, 54, 138, 144, 145, 310, 318, 324
vezâif-i askeriye 144, 145
vezâret 16, 23, 25, 116, 124, 126, 127, 132, 140, 141, 145, 148, 164, 224, 257, 285, 303, 308
vezâret tuğu 224
vezîr 45, 107, 115, 119, 129, 130, 137, 141, 145, 160, 162, 163, 172, 181, 226, 274, 289, 298, 310, 315, 360
Vezrelizâde bkz. Mehmed Paşa
Vidin 24, 78, 142, 366
Vidin muhâfazası 24
Vidin muhâfızı 142
Viktor Amedevo 405
Viyana 373, 375, 376, 380, 391, 393, 398, 405, 406, 408, 411, 412, 415, 417, 418, 420, 421, 422
Vladimir 370
voyvoda 6, 11, 292, 293, 372
voyvodalıklar 292
vücûh-ı belde 342
vüzerâ 2, 34, 44, 53, 111, 126, 128, 137, 168, 170, 172, 181, 192, 220, 273, 289, 291, 303, 331, 370, 430

Y

Yafa 287
yağ 201
yağmâ 119, 137, 161, 168, 176, 200, 201, 210, 211, 215, 219, 227, 232, 265, 272, 277, 297, 299, 327, 330, 333, 341, 350, 361
yahudi 89
Yahya Ağa 90, 142
Yahya peygamber 122
Yakoda Bulcakof 370
Yakub Efendi bkz. Birâderzâde
yaldız altun 251
yaldız altunu 251, 319
yalı 293
Yalı Köşkü 130, 135
Yalota 231
yamak 206, 256, 372
yamaklar 137, 192, 215, 216, 218, 244, 250, 252, 266
Yanaki 83
Yanya Sancağı 130
yas 247
yasak kulu 426
Yasef-i Şihâbî, bkz. Emir Yasef
Yavuz Sultan Selim Hân 101

yay 185, 189, 234
yazıcı 116, 132, 284
Yazıcızâde Vezîr Mustafa Paşa 121
Yedikule 304
Yeğen Ali Paşa 145
Yeğen Mehmed Paşa 148, 149, 170, 323, 324, 325, 332, 336, 345, 349, 352
yekeler 193
yemeklik 291
Yemen 174
Yenbu iskelesi 328
Yenbu kal'ası 327
Yenibağçe 251
yeniçeri 16, 22, 34, 44, 53, 76, 78, 88, 89, 95, 96, 97, 102, 142, 144, 145, 149, 151, 157, 164, 182, 193, 206, 216, 257, 260, 291, 302, 352
yeniçeri ağası 16, 22, 88, 89, 142, 144, 164, 182, 291, 302
yeniçeri kışlası 206
Yeniçeri Ocağı 76, 78, 96, 352
Yeniçeri ortaları 260
yeniçeri sergerdeleri 260
yeniçeri ulûfeleri 144
Yeni Dünya 365
Yeni Kal'a 35, 231
Yenişehir cezîresi câizesi 165
Yenişehr-i Fenar kadısı 159
Yezîd 297
yoğurt 180
yol hazînedârı 189
yorgan 191
yular 355
yumurta 180, 271
Yunan 55
Yunan Denizi 381
yurd 213, 218, 226
yurd âdeti 218
Yusuf Ağa 164, 291, 302, 352
Yusuf Efendi 124, 125
Yusuf Paşa 150, 260, 276, 284, 285, 291, 350, 358, 361, 368
yüksük 189

Z

zâbıt 179, 219
zâbıtân 54, 156, 220, 255, 265, 302, 386
zağarcıbaşı 90
zahîre 35, 37, 42, 46, 47, 74, 109, 119, 184, 219, 242, 245, 256, 277, 323, 328, 330, 331, 332, 341, 360, 365, 367
zahîre-bahâ 109, 119
zahîre kuyuları 256
Zâhir Ömer 287
Zanoğlu Mehmed Giray 184, 208, 209, 211, 218
zarf 316
zâyiçe 120
ze'âmet 5, 316
Zehab arâzîsi 306
zehâir 42, 50, 74, 100, 150, 168, 171, 183, 184, 223, 226, 246, 275, 286, 320, 323, 324, 326, 327, 328, 329, 330, 335, 338, 339, 342, 353, 371
zehâir ü mühimmât 150, 183, 342
zeheb 281, 282, 317, 318
zehebiyyet 281
zelzele 119

zemîndârlık 316
zemnik 206, 207
Zemun 366
Zenâdi 297
zenberek 344
Zendiyye 269
Zend Kerim Han 242
Zengibar 174
zer 180
Zeyd 45
Zeyl-i Sefînetü'r-rüesâ 145, 152
zeytun yağı 294
Żıfar 175
zırhlar 217
Zihneli Hasan Ağa 358
zimnî 296
zinâ 94, 188
zirâ 203
zirâ'at 100, 182, 201, 207, 209, 229, 238, 239, 279, 372
ziyâfet-i sûr 190
ziyâfetler 88
zu'amâ 4, 39, 156, 181, 206
Zülfikâr Ağa 354
Zülkadrzâde bkz. Ömer Paşa